تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 23

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1437 / 2016

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

23. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 573

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Prof. Dr. Ömer Çelik (Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfitâr, Mutaffifîn, İnşikak, Buruc)
Doç. Dr. Durak Pusmaz (Târık, A’lâ, Gâşiye, Duha, İnşirah,
Tîn, Alak, Kadr, Beyyine, Zilzal)
Doç. Dr. Ali Namlı (Fecr, Beled, Şems, Leyl)
Dr. Murad Kaya (Âdiyat, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil,
Kureyş, Maun, Kevser, Kâfirun, Nasr, Tebbet, İhlâs,
Felak, Nas)

Tercüme:
(Arapça):İbrahim Tüfekçi
Muhammed Okumuş (İhlâs, Felak, Nas)
(Farsça): Y. Doç. Dr. Halil Baltacı

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-348-7

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

ERKAM YAYINLARI
Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...
İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

79- en-NÂZİÂT SÛRESİ

Nebe' sûresinden sonra Mekke'de inmiştir; 46 âyettir. Adını, «söküp çıkaranlar» yahut «çekip çıkaranlar» mânâsına gelen «nâziât» kelimesinden alır. Ana fikir olarak kıyameti konu edinir.
Cenab-ı Allah, sûrenin başında, kendilerini, ilk beş âyette belirtilen güç ve melekelerle donattığı varlıklara yemin etmektedir.

MELEKLERİN GÜCÜ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًاۙ ﴿٣﴾

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Yemin olsun söküp çıkaranlara,
2. Yavaşça çekenlere,
3. Yüzdükçe yüzenlere,
4. Ve yarıştıkça yarışanlara,
5. İş düzenleyenlere.

"Yemin olsun söküp çıkaranlara." Âyetin başındaki "vav" harfi kasem; yâni yemin vavıdır. Yemin, üzerine and edilenin şânının büyüklüğüne delâlet eder. Allah Teâlâ, yarattığı nesnelerden dilediklerinin üstüne bu şeyin büyüklüğüne dikkat çekmek için yemin edebilir.

Bu âyetin başlangıç kelimesi olan "en-Nâziât" "nâziat" kelimesinin çoğuludur. Anlamı; söküp çıkaran bir grup melek demektir. Meleklerin sıfatı olan "nâziât" kelimesinin müennes yapılması, meleklerin müennes bir kelime olan "tâife/zümre" oluşturmalarından dolayıdır. Bir başka ifâdeyle kelimenin müennes yapılması, müennes olan tâife anlamının dikkate alınmış olmasından dolayıdır. Daha sonra bu kelime âyette olduğu üzere "nâziât" şeklinde çoğul yapılmıştır. Bazı âlimlere göre "nâziât" meleklerin sıfatı değil, çekip çıkaran bir grup melek anlamınadır. Bu âyetin devamındaki "nâşitât, sâbihât, sâbikât, müdebbirât" ifâdeleri de aynı şekildedir. Kelimenin yapısı hakkında yukarıda bilgi verirken bunun "tâife" anlamı göz önüne alınarak böyle ifâde edildiğini söyledik; yoksa dilbilgisi kurallarına göre aslında; "nâzıiyn ve nâşitıyn" denilmesi gerekirdi.

Kelimenin cümle içindeki yapısı ve tahlilinden sonra şimdi anlamı üzerinde duralım. Nâziât kelimesinin kökü olan *nez'* herhangi birşeyi yerinden şiddetle çekmek, sökmek demektir. Aynı âyetteki "gark" kelimesi masdar olup içerisindeki zâid harfler atılmıştır. Anlamı zâid harflerle birlikte "iğrak" şeklindedir. İğrak; "boğmak, batırmak; yayı zor ve kuvvetle çekmek" anlamına gelir. Bunun kökü olan "gark", suyun dibine ve belâya dalmak, batmak demektir.

"Garkan" kelimesi, dilbilgisi kurallarına göre Nâziât kelimesinin mef'ûl-i mutlakı olup o kelimenin ifâde ettiği mânânın bir çeşidini bildirmektedir. Çünkü gark, çekme ve

sökmenin bir çeşididir. Şu halde o kelimede mef'ûl-i mutlakın şartları mevcuddur demektir. Bilindiği üzere bu şart, masdar ile onun âmilinin aynı olmasıdır. Çekip çıkarmada "iğrak", bu işleme dalmak ve bunda zirveye çıkmak demektir. Nitekim *Kamus*'ta: "çekip çıkaran kimse, yayını o kadar çekti ki onu sap kısmına vardırdı" anlamına geldiği ifâde edilmektedir.

Allah, bu âyette kâfirlerin ruhlarını cesedlerinden şiddetle söküp çıkaran melekler zümresi üzerine yemin ediyor. Bu melekler, kâfirlerin canını zorla çeker koparırlar. Yine bu melekler onların cesedlerinden ruhlarını parmak uçlarından, tırnaklarından ve kılların altından başaşağı söküp çıkarıyorlar. Tıpkı toprağın her yöresine kök salmış ağaçların yerden sökülüp çıkarılması gibi. Tıpkı çok taraklı bir şişin ıslak yüne batırılıp yünün içerisinden şiddetle çıkarılması gibi. Tıpkı canlı hayvanın derisinin sırtından yüzülmesi gibi. Yine tıpkı insana kılıçla bin veya daha fazla darbe vurulması gibi. İşte Allah Teâlâ, bu melekler zümresi üzerine yemin ediyor. Burada kasdedilen melekler; ölüm meleği ve onun azab meleklerinden olan yardımcılarıdır. Bunlar kâfirin ruhunu söküp alırlarken onu, ucu Cehennem zehiriyle zehirlenmiş kargı ile dürterler. Ölmek üzere olan kâfir, bütün karnının dikenlerle dolu olduğunu zanneder. Sanki ruhunun iğnenin deliğinden çıkarıldığı hissine kapılır. Gökyüzünün yeryüzüne kapanmış olduğunu ve kendisinin de bu ikisi arasında sıkışıp kaldığını zanneder. Kâfirin ruhu ürpererek cesedinden sökülüp çıkarıldığında arı büyüklüğünde civaya benzer ve arı, onun amelinin sûretinde olur. Zebaniler bu ruhu alırlar ve ona kabirde ve sicciynde azab ederler. Bu azab rûhânî bir azabtır. Kıyamet kopunca sözünü ettiğimiz bu rûhâni azaba cismânî azab da eklenir. Allah Teâlâ'nın, *ve'n-nâziâti garkan* ifâdesi kâfirlerin ruhlarının nasıl kabzedileceğine -kelimelerin bizâtihî kendilerinin işâretiyle ve mânâsıyla- işâret etmektedir.

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ ﴿٢﴾

2. Yavaşça çekenlere

Bu ifâde atıf yoluyla başka bir yemindir. "en-Nâşitât" kelimesinin kökü olan "neşt", herhangi bir şeyi yerinden yumuşaklıkla ve hoşça çekip almak demektir. "Neştan" kelimesi masdar olmak üzere mansubtur. Bu âyette Allah müminlerin ruhlarını bedenlerinden yumuşaklıkla ve hoş bir biçimde çekip alan meleklerin zümresi üzerine yemin etmektedir. Bu melekler müminlerin ruhlarını tıpkı kuyudan kovanın çıkarıldığı gibi rahatlıkla çıkarırlar. Anlamın bu olduğuna arapçadaki, "o kovayı kuyudan rahatlıkla çıkardı" anlamındaki *neşeta'd-delve mine'l-bi'ri* deyimi işâret etmektedir. Yine bu melekler müminlerin ruhlarını tıpkı kılın yağın içinden çıkarılması gibi ve su kabının içinden herhangi bir damlanın damlaması gibi rahatlıkla çıkarıp alırlar.

Bu âyette kasdedilen melekler; yine ölüm meleği ve onun yardımcıları olan rahmet

melekleridir. Müminin ruhu her ne kadar parmaklarından, parmak uçlarından çekilip alınacak ise de mümin, kâfirin hissettiği gibi hiçbir elem ve acı hissetmeyecektir. Öte yandan müminin ruhunun bedenine, kâfirin ruhunun kendi bedenine bağlanması gibi şiddetli bir bağlantısı ve yapışması yoktur. Çünkü müminin rûh-ı kuds âlemine doğru çekilmektedir. Bu rûhun çıkarılması ve alınması olayında asıl şiddet ve sıkıntı vücudundan ilgiyi kesen müminlerde değil, buna şiddetle bağlanan kâfirlerdedir. Özellikle bu kişi ölmeden ölmeyi tercih eden bir kişi ise... Öte yandan melekler müminlerin ruhlarını bedenlerinden söküp alırlarken bunu kâfirlere yaptıkları gibi bir anda yapmazlar. Aksine müminin ruhu dinlensin, istirahat etsin diye zaman zaman bırakırlar. Oysa kâfirin ruhu alınırken böyle olmaz. Fakat îmanı zayıf ve ameli eksik müminin ruhu alınırken -ruhu gırtlağına vardığında- karşısına şeytan çıkabilir. Ona babası, annesi, kardeşi veya dostu sûretinde gelip yahudi veya hristiyan ya da başka bir dinden olmasını emredebilir. Allah'tan böyle bir imtihan ve belâdan kurtuluş dileriz.

Anlatılır ki mel'un İblis bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.)'e elinde bir şişe su olduğu halde görünür. Ona; "bu suyu, insanların ruhları bedenlerinden çekilip alınırken îmanları karşılığında satacağım" der. Bu haber üzerine Peygamberimiz (s.a.) ağlar. O kadar ağlar ki ehl-i beyti de onunla beraber ağlarlar. Bunun üzerine Allah, Peygamber Efendimiz'e şöyle vahyeder: "Ben o durumda olan kullarımı İblis'in hîlesinden muhâfaza edeceğim."

Ölmek üzere olan kimse melekleri, ister güzel ister çirkin olsun, yaptığı ameller sûretinde görür. Bu melekler müminin ruhunu aldıklarında Cennet ipeğine sararlar. Bu ruh arı kadar büyüklükte ve kişinin işlemiş olduğu amel sûretindedir. Ancak bu kadar küçük olmasına rağmen aklından ve dünyada elde etmiş olduğu ilminden hiçbir şey kaybetmez. Nitekim gerçeğin bu olduğuna Yasin sûresinde anlatılan Antakya'da şehîd düşen **Habib Neccar**'ın kıssası delalet etmektedir. Habib Neccar Kur'an'ın haber verdiği şekliyle şöyle diyordu: ***"Keşke Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi."*** (Yasin 36/26-27)

Müminin ruhunu alan melekler bu ruhla birlikte havaya yükselirler. Ona kabrinde ve illiyyînde nimetlenme sebeblerini hazırlarlar. Bu nimete erme ve nimetlenme, rûhâni bir nimetlenmedir. Sonra insanlar kabirlerinden doğrulup kalktıklarında rûhânî nimetlenmeye, cismanî olanı da eklendiği için nimetlenme olayı daha da artar.

Ve'n-nâşitâti neştan âyet-i kerimesi, müminlerin ruhlarının nasıl kabzedileceğine içindeki kelimelerin ve mânâlarının şehâdeti ile delâlet etmektedir.

Söz buraya gelmişken şöyle bir soru akla takılabilir: Tarihen sâbittir ki Peygamber Efendimiz'in temiz ve tayyib ruhu bir parça sıkıntı ve şiddetle kabzolunmuştur. Hatta Peygamberimiz (s.a.), ömrünün son sâniyelerinde, *"Vah sıkıntıya! Lâ ilâhe illallah, ölümün sıkıntıları vardır. Allahım, ölümün sıkıntı ve şiddetlerine karşı bana yardım et"* demiştir. O esnâda Peygamber Efendimiz bu duâyı okurken bir yandan da mübarek elini içinde su bulunan bir kaba daldırıp sonra nurlu yüzüne sürerdi. Hatta kızı Hz. Fatıma babasının bu sıkıntılarını görünce "Vah babacığımın sıkıntısına!" demiştir.

Peygamberimiz (s.a.) ise ona: *"Bugünden sonra babana hiçbir sıkıntı yoktur"* buyurmuştur.[1] Şimdi soru şudur: Ruhun kabzedilmesi meselesi Peygamber Efendimiz (s.a.) açısından bile bu kadar zor olduğuna göre bu âyette zikredilen yumuşaklık ve hoşluk acaba nasıl açıklanacaktır?

Bu soruya şöyle cevap verilmiştir: Peygamber Efendimiz'in şerefli mizacı bütün mizacların içinde en mutedil olanı idi. Peygamber Efendimiz (s.a.) bundan dolayı elemi ve sıkıntıyı başkasından daha fazla hissetmiştir. Çünkü bir söz vardır. Hafif bile çok hafif olana ağır gelir. Öte yandan Allah Teâlâ Peygamber Efendimizi -ölümü ümmetine kolay kılsın diye duâ etmesi için- imtihan etmiş olabilir. Bir başka ihtimal ise şudur: Rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.) Allah'tan ümmetine kolaylık olsun diye ölümün bazı sıkıntılarını kendine yüklemesini talep etmiştir.[2] Çünkü o müminlere çok merhametli ve çok şefkatli idi. Bir başka husus ise onun ümmetine bu olay vâsıtasıyla tesellî vermektir. Şöylesine ki:

Peygamber Efendimiz'in ümmetinden herhangi bir kimsenin başına ölüm esnâsında böyle bir sıkıntı geldiğinde Peygamberini hatırlamalı ve teselli bulmalıdır. Bir başka husus ise şudur: Gerek Peygamber Efendimiz'in âilesinden gerekse müslümanlardan onun durumunu gören kimselerin, bir meşakkat ve sıkıntı ile karşılaştıklarında sabredip sevaba ermeleri amaçlanmış olabilir. Nitekim ölüm esnasında bazı çocukların çekmiş oldukları şiddetli sıkıntıları aynı bakış açısı ve gerekçeyle açıklamışlardır. Öte yandan şöyle bir gerçek vardır. Kâmil insanların rahatları şiddet ve sıkıntıdadır. Çünkü onların şiddet ve sıkıntıdaki rahatlıkları ilim ve derecelerde yükselmeleri kabilindendir. Kemale ermemiş olanlar açısından ise günahlarının keffareti olarak değerlendirilir. Hakikat ehli aslında şiddet ve sıkıntı nedir bilmezler. Çünkü onlar şühûd denizine dalmışlardır. Onların çektikleri sıkıntı sâdece zâhirlerindedir. Kısacası ateş nasıl dünyada dünya durdukça yok olmuyor. Sıkıntı da aynı şekilde bu dünya hayatında zâhiren hiçbir zaman yok olmaz.

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحاً ۙ ﴿٣﴾

3. Yüzdükçe yüzenlere

Bu ifâde de atıf yoluyla başka bir yemindir. "es-Sâbihât" kelimesinin kökü olan "sebh" su veya havada hızlı bir biçimde yol almak demektir. "Sebhan" kelimesi masdar olup mef'ûl-i mutlak olarak mansubdur. Allah bu üçüncü âyette hızla yüzer gibi yol alan melekler zümresi üzerine yemin etmektedir. Bu melekler gökten yere hızla inerler. Bunlar yere inmelerindeki sürat ve hızları itibâriyle suda yüzen kimselere benzerler. Bu ifâde tahsisten sonra ta'mim kabilindendir. Çünkü birinci ve ikinci âyette geçen meleklerin yeryüzüne inmeleri sâdece ruhları almak gayesiyleydi (tahsis). Oysa bu üçüncü âyetteki meleklerin inmeleri her türlü iş ve durum içindir (ta'mim).

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾

4. Yarıştıkça yarışanlara

Bu son cümle bir önceki âyetteki “es-sabihât” kelimesi üzerine fâ harfi ile atfedilmiştir. Bundan maksad, yüzme fiilinden sonra hemen hiç vakit geçirmeksizin yarışma fiilinin gelmiş olduğunu vurgulamaktır. Aslında yarışan ve yüzen melek aynı melektir. “Sebkan” kelimesi masdar olup aynı şekilde mef’ûl-i mutlaktır. Buna göre âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse “kendilerine emrolunan işe yarıştıkça yarışanlara...” demek olur. Bir başka ifâdeyle “emrolunan ve yapılması kendilerine bırakılan işlere hızla ulaşanlara” demek olur. Buna göre “sebk/yarışmak”, meleklerin emrolundukları işe hızla koyulmaları anlamının kinâyeli anlatımıdır. Kinâyenin ilgisini şöyle kurabiliriz. Yarışmak; yürümekte ve yol almakta öne geçmek demektir. İşte bu öne geçmek, hızlı yürümenin sonuçlarından birisidir. Ancak buradaki yarışta geçilen birisinin olması gerekmez. Çünkü burada önüne geçilen, yarışta geri bırakılan hiç kimse yoktur.

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

5. İş düzenleyenlere

Bu son âyet-i kerime yukarda geçen “sabikât” kelimesi üzerine fâ harfi ile atfedilmiştir. Tâ ki bu harf, iş düzenlemenin yarışmadan hiç zaman kaybetmeksizin hemen sonra geldiğine delâlet etsin.

Müdebbirât kelimesinin masdarı olan *tedbir*, işlerin âkıbetini ve sonunu derinlemesine düşünmek demektir. Aynı âyette yer alan *emran* ise el-müdebbirât kelimesinin mef’ûlüdür.

Rağıb’ın ifâdesine göre bu iş düzenleyen melekler işleri düzene koymakla görevlendirilen meleklerdir. Bir başka ifâdeyle bunlar; kulların dünyevî ve âhirete dâir bütün işlerini hiçbir aşırılığa kaçmaksızın ve kusur etmeksizin -kendilerine çizildiği biçimde- düzenleyen meleklerdir. Buraya kadar yemin edilerek pekiştirilen gerçeğe gelince bu gerçek dirilme gerçeğidir. Yani “yemin olsun söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere...” dendikten sonra “siz öldükten sonra diriltileceksiniz” denmiş oluyor. Yeminin cevabının bu diriltilme olduğu âyetin akışında daha sonra ele alınan kıyametten anlaşılıyor. Dirilmenin gerekçesi ise ölümün bunu gerektirdiğidir. Çünkü ölüm, yapılan işlere mükâfât ve cezâ verilmek için öldükten sonra dirilmeyi gerektiriyor. Ta ki zulüm ve haksızlık yeryüzünde devam edip gitmesin: ***“Rabbin kullara zulmedici değildir”*** (Fussilet 41/46) Sanki Allah şöyle buyuruyor: Melekler ecellerin bitiminde ruhları kabzetmek için inerler. Sonra hemen ardından yukarda zikredildiği üzere dirilme olayı meydana gelir. Şu halde ölmeyi kabul eden bir kimsenin dirilmeyi de aynı şekilde kabul

etmesi gerekir. Bundan dolayı Allah nâziat melekler üstüne yapmış olduğu yeminle cevabı olan dirilmeyi bir araya getirmiştir. Bu sûrenin baş tarafı hakkında başka çeşit açıklamalar da vardır. Ancak biz bunları zikretmekten yüz çevirdik ve *Keşşâf*'ın ifâde ettiği şıkkı tercih ettik. Çünkü *Keşşaf*'ın açıklama tarzı Kur'an üslûbunun gerektirdiği bir tarzdır.

Kâşâni ise bu âyetleri şöyle anlıyor: Hakk'ın tarafına meyil ve yönelme duygusunun baskın geldiği iştiyak içindeki nefislerin üstüne yemin ederim. Bu ruhlar şevk ve muhabbet denizlerine dalmışlardır. Bunlar nefs ve tabiatın esaretinden çıkmışlardır. Yani nefsin sıfatlarının kayıtlarından ve bedenin bağlarından kurtulmuşlardır. **Kâşâni**'nin bu ifâdesine göre *naşitât* kelimesi "çıkaranlar" anlamına değil "çıkanlar" anlamınadır. Bu takdirde kelime *sevrun nâşitun* tâbirinden türemedir ki bunun anlamı "bir beldeden bir diğerine çıkıp giden öküz" demektir. Veya "bağından çıkıp kurtuldu" tâbirinden türemektedir. Ayrıca bu ruhlar, sıfatların denizinde yüzmekte, zatın kendisine, vahdette fenâ makamına doğru yarışmakta ve kesret alemine dönerek hakk ve hidâyete dâvet durumunu; cem'den sonra tafsil makamında nizam durumunu derinden derine düşünmektedir.

Öte yandan şerefli ruhların tesiriyle bu dünyada bir takım eser ve olayların meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Bu ruhlar ister kendi bedenlerinden ayrılmış, isterse ayrılmamış olsun. Şu halde ruhlar her iki halde işleri düzenleyen ruhlar olurlar. Görülmez mi ki insan rüyasında bazı ölmüş kişilerin kendilerine arzuladıkları şeyin yerini göstermektedirler. Sözgelimi insan rüyasında hocasını görmekte ve ona herhangi bir problemini sormakta hocası da onun bu problemini çözmektedir. Nitekim **Zürare** öldükten sonra rüyada görülür. Kendisine "amellerin en üstünü sizin nezdinizde hangisidir?" diye sorulur. O da: "Hakk'ın kazâ ve kaderine rızâ göstererek geleceğe yönelik dünyevi arzularımızı kısaltmaktır" diye cevap verir.

Birisi şöyle anlatıyor: Rüyada **Verka b. Bişr**'i gördüm. Ona "Allah sana nasıl muâmelede bulundu?" diye sordum. Dedi ki: "Bütün gayret ve meşakkatten sonra kurtuluşa erdim." Dedim ki: "Hangi ameli daha üstün buldunuz?" "Allah korkusuyla ağlamak" dedi.

Başka birisi anlatıyor: Birisinin kızı taun/vebâ hastalığından vefat eder. Adam rüyâsında kızını görür. Ona: "Ey kızcağızım bana âhirete dâir haber ver" der. Kız: "Ey babacığım bilip de yapmadığımız sizlerin de bilmeyip de yaptığınız büyük bir işe yöneldik. Allah'a yemin ederim ki amel defterimdeki bir veya iki tesbih ya da bir veya iki rekat namaz bana bütün dünyadan ve içindekilerden daha sevimlidir" der.

Bu gibi hikâyelerin benzerleri sayılamayacak kadar çoktur. Bazı diriler duvar vb. bir yerden atlayıp içeri girerek ihtiyacı olan birisinin bu ihtiyacını görse bu hârikulâde bir şey olur. Sözünü ettiğimiz bu iş çevirme, kişi bu halde iken bile ruhun elinde olduğuna göre, o ruh kişiden ayrılıp berzah alemine geçtiğinde; hattâ bedenden ayrıldıktan sonra daha etkin ve daha geniş bir biçimde yapabilir. Çünkü cesed aslında bütünüyle bir hicabdır, perdedir. Görülmez mi ki güneş önünde kendini kapatan bir bulut veya başka

bir şey olmadığında çok daha yakıcı ve etkin olmaktadır.

---

[1]. Bk. Buhari, Meğazi 83; İbn Mace, Cenaiz 65; Tirmizi, Cenaiz 7; İbn Mace, Cenaiz 64; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 64; 70, 77, 151.

[2]. Bk. Iraki, Muğni, IV, 462.

İLK HALİMİZE Mİ DÖNDÜRÜLECEĞİZ?

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ
وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى
الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ
خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

6. Birinci üflemenin *(kâinâtı)* sarstığı,
7. Onu ikinci üflemenin takip ettiği gün,
8. *(O gün)* yürekler tir tir titrer.
9. Gözler yorgun düşer,
10. Öldükten sonra biz *(dünyadaki)* ilk hâlimize mi döndürüleceğiz?
11. *(Hem de)* çürümüş kemikler olduktan sonra mı? derler.
12. "O zaman bu ziyanlı bir dönüş olur" dediler.
13. Bu dönüş sâdece bir seslenmeye bakar.
14. Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.

Bu cümle gizli olan cevab ile mansubdur. O gizli cevab yukarda işâret ettiğimiz gibi "mutlaka diriltileceksiniz" ifâdesidir. *Racife*'den maksad, gelip çattığında yeryüzü ve dağlar gibi sâkin olan her türlü cisimleri tir tir titreten olaydır. Bir başka ifâdeyle yeryüzünü ve dağları şiddetli bir biçimde sarsan ve o günün korkusundan büyük bir zelzele ile titreten olaydır. Bu olay, sura birinci üfürüş olayıdır. Burada titretme ve sarsma fiili, mecâzen "üfürme" fiiline isnâd edilmiştir. İsnâdın yönü, "fiilin sebebine isnâdı" kabilindendir. Şöylesine ki bu üfürüşün meydana gelişi, yeryüzündeki sâkin olan cisimlerin harekete geçmelerine ve sarsılıp deprem yaşamalarına sebeb olacaktır. *Râcife* fiilinin kökü *recfan* kelimesidir. Bunun anlamı "şiddetli bir biçimde sarsılmak" demektir. Nitekim kelimenin yapısındaki bu sarsılma anlamından dolayı depreme *recfe* demişlerdir. Bu âyet-i kerimede süflî olanın değişikliğe uğramasının ulvi olanın değişikliğe uğramasından -her ne kadar kesin olmasa da- öncelikli olduğuna işâret vardır.

تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾

7. Onu ikinci üflemenin takip ettiği gün,

Yani birinciyi izleyen ikinci üflemenin olduğu gün -ki bu ikinci üfleme birinciden sonra olacaktır- bu sonralık *râdife* kelimesinin yapısından anlaşılmaktadır. Çünkü arapçada *redife* veya *redefe* fiili "birşeyi ardından izlemek" anlamına gelmektedir. Kelimenin yapısındaki bu anlamdan dolayı *Kamus*'ta ifâde edildiği üzere "birisinin bir kişiyi bineğinin terkisine alması" bu kökten türeyen *erdefe* fiiliyle anlatılır. Âyet metnine geri dönecek olursak bu cümle altıncı âyette geçen *er-râcife* kelimesinden mukadder haldir ve o günün, dirilme gününün zarfı olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: "Sizler, kendisini ikinci üflemenin takip ettiği sura birinci kez üflendiği gün mutlaka dirileceksiniz; bundan önce değil." Çünkü bu zaman, içinde iki üflemenin meydana geleceği akıp giden zamandan ibarettir. Sura birinci üflemeyle ikinci üfleme arasında kırk yıllık bir süre vardır. Nitekim *Keşşaf*'ta bu âyet-i kerime şöyle tefsir olunuyor: Sizler içinde iki üflemenin vaki olacağı o geniş vakitte diriltileceksiniz. İşte onlar bu geniş süre içinde diriltileceklerdir. Bu, ikinci üfürülme vaktidir.

el-İrşad'da şöyle deniyor: Öldükten sonra dirilme sâdece sura ikinci kez üfürüldüğünde gerçekleşeceği halde bunun uzun bir zaman olarak değerlendirilmesi, o günün korkunçluğunu ve bu günde iki büyük korkunç olayın meydana geleceğini vurgulamak içindir. Çünkü sura birinci kez üfürüldüğünde ölmeyen hiçbir diri kalmayacaktır. İkinci kez üfürüldüğünde ise ne kadar ölü varsa tümü dirilip ayağa kalkacaktır.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾

8. ***(O gün)*** **yürekler tir tir titrer.**

Sura iki kez üfürülmenin gerçekleştiği *"o gün yürekler"* kötü amellerinden ve çirkin fiillerinden dolayı *"tir tir titrer."*

Bu âyetin başındaki *kulûb* kelimesi mübtedâdır. Arapça dilbilgisi kurallarına göre başında "el" takısı olmayan kelimeler mübtedâ olamazlar. Ancak burada olduğu gibi "el" takısı almayan kelime bir sıfat almış ise o zaman tahsis görmüş olacağından mübtedâ olabilir. Kelimenin sonundaki *tenvin* -her ne kadar karşı çeşit zikredilmemiş ise de- çeşit bildirme tenvini olarak yorumlansa dahi farketmez. Çünkü mânâ, çeşit bildirme şeklindedir. *Kulûb* kelimesinin sonundaki tenvinin "teksir/çokluk bildirme" olduğunu söylemek ve onu böyle yorumlamak da mümkündür. Tıpkı "şerrahetün zâ nâbin/tırnaklı obur" cümlesinde olduğu gibi. Herhangi bir şeyin şanını yüceltmek, onun keyfiyetini açıklamakla olduğu gibi, kemmiyetini bildirmekle de ifâde olunabilir. Bütün bu açıklamalarımızın ardından âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: "O gün bir çok kalpler veya o gün âsi olan kalpler amellerinin kötülüğünden ve

fiillerinin çirkinliğinden tir tir titrerler.”

Âyette yer alan *vâcife* kelimesini tir tir titremek olarak tefsir ettik. Çünkü bu kelimeden türeyen *el-vecif* kalbin şiddetle sarsılmasından, korku ve heybetinden endişeye kapılmasından ibarettir. Buradan anlaşılan odur ki; bütün kalpler, “el-vâcife: titreyen” şeklinde vasfedilen kalpler arasında olmayacaktır. Bu durumda sâdece kâfirlerin kalpleri olacaktır. Çünkü îman etmiş olanlar o gün korkmayacaklardır.

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾

9. Gözler yorgun düşer,

“Gözler” Allah’tan yüz çevirdikleri, onun dışındakilere yöneldikleri için korkularından *“yorgun”* ve zelil *“düşer.”*

“Gözler” ifâdesinden maksad, gözlerin sâhipleridir. Biz bunu âyetin devamında 10. âyetteki “derler” ifâdesinden anlıyoruz. Yoksa bilindiği üzere kalplerin gözleri yoktur. Şu halde gözlerin kalplere izâfe edilerek isim tamlaması yapılması, kalplerin korku duyulan mahal olmasından dolayıdır. Şu halde korku, kalplere âid bir sıfat olmaktadır.

Hâşiatün kelimesini “korkudan zelildir” şeklinde tefsir ettik. Buna göre âyete şöyle mânâ vermek mümkündür: “O gözlerin sâhipleri Allah Teâlâ’dan yüz çevirdikleri, ondan başkasına yöneldikleri için korkularından zelildirler. O büyük ve şiddetli gelişmelerden başlarına neyin geleceğini beklemektedirler.” “Huşu/korku” kelimesinin gözlere isnâd edilmesi mecâzîdir. Çünkü korkunun eseri gözlerde görülür ve oradan belli olur.

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾

10. Öldükten sonra biz *(dünyadaki)* ilk hâlimize mi döndürüleceğiz?

Bu cümle beyân edici bir başlangıç cümlesidir. Onların ifâdeleri tefsir mâhiyetinde şöyle beyân edilebilir: Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ve bu gerçeği dile getiren âyetleri yalan sayan o kimseler, kendilerine “sizler öldükten sonra diriltileceksiniz” denildiğinde bunu inkâr edip tuhaf karşılayarak derler ki: “Öldükten sonra biz dünyadaki ilk hâlimize yâni tekrar hayata mı döndürüleceğiz?”

Âyetteki *el-hâfira* kelimesini, “ilk hal/hayat” olarak tefsir ettik. Çünkü bu kök arapçada “رَجَعَ فُلَانٌ فِى حَافِرَتِهِ: filanca gelmiş olduğu yola geri döndü” tâbirinden gelmektedir. *Hafera* fiili “yürüyerek yolda iz bıraktı” demektir. Şu halde yoldaki ize, *hâfira* denmesi, ayak izlerinin yolda açmış olduğu çukurlardan dolayıdır. *Hâfir* ise o yolda yürüyen kimse demektir. Dolayısıyla bu âyetteki *hâfira* kelimesi “mahfûra/yoldaki iz” anlamındadır. Tıpkı; عِيشَةٌ رَاضِيَةٌ dediğimizde “onun hayatı hoşnuttur” değil, “onun hayatı, hoşnut olunan bir hayattır” anlamını kasdettiğimiz gibi. O halde

buradaki *el-hâfira* tâbirinden maksad, “yoldaki iz, çukur” anlamındadır.

Âyetteki *el-hâfira* kelimesini “kabul edenin fâile benzetilmesi” kabilinden yorumlamak da mümkündür. Buna göre yolda yürüyüp iz bırakanla, üzerinde iz kalan yoldan her biri diğerine benzetilmiş ve yol, yolda yürüyenin ismiyle anılmıştır. Tıpkı zamanın, fâiline benzetilerek “صَامَ نَهَارُهُ/onun gündüzü oruçludur” dediğimiz gibi. Nitekim bu tâbirde orucu tutan gün değil fâildir. Zira burada oruç fiilinin zamanı, fâiline benzetilmek sûretiyle bu tâbir kullanılmıştır.

Mücahid ve **Halil b. Ahmed**’in açıklamalarına göre *el-hâfira,* içinde kabirlerin kazıldığı yeryüzü parçasının adıdır. Bundan dolayı *et-Te’vilatu’n-Necmiyye*’de bu âyet-i kerime tefsir olunurken şöyle denilmektedir: Öldükten sonra cesedlerimizin çukurlarında ve vücud kabirlerinde geri mi döndürüleceğiz.

ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾

11. ***(Hem de)* çürümüş kemikler olduktan sonra mı? derler.**

Çürümüş, dağılmış kemikler hâline geldikten -hem de onlar hayattan en uzak nesneler iken- ilk hâlimize, hayatımıza mı döndürüleceğiz? Bu son cümle, yukarda ifâde edilen, öldükten sonra dirilişi inkârı ve bunun olmayacağını pekiştirme ifâdesidir. Bu pekiştirme, dirilişi buna aykırı olan bir duruma nisbet ederek sağlanmaktadır. Kâfirler zannediyorlar ki bedenin bozulması ve vücudun parçalara ayrılıp dağılması aynı zamanda gerçek insanın fesada uğraması ve yok olması demektir, oysa gerçek böyle değildir. Bir an için kabul edelim ki insan şu bedenden ibarettir ve insan şu özel biçimdeki vücut heykelinden ibarettir. Yine de biz yok olan bir vücudun yeniden yaratılmasının imkansız olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü Allah her mümkin şeyi yaratmaya kadirdir. Allah Teâlâ insanın vücudunun yapı taşlarını yeniden toplamaya ve bunlara yeniden hayat vermeye kadirdir. Çünkü o parçalar -yaratıkların ilminde ayrılmış değiller ise de- Allah’ın ilminde ayrılmıştır. Tıpkı süte katılmış su örneğinde olduğu gibi. Bu örnekte süt ile su her ne kadar birbirine karışmış durumda ise de Allah’ın ilminde birbirlerinden ayrıdırlar. Her ne kadar insan aklı bunu kavramaktan âciz ise de...

Âyetteki “نَخِرَ/nahira” kelimesinin kökü olan “nahr”, çürümek demektir. Arapçada “نَخِرَ الْعَظْمُ وَالْخَشَبُ” denildiğinde “kemik ve tahta gevşeyip çürüdü, dokunulsa dağılacak hale geldi” demek olur. “Nahira” ifâdesi “nâhira” kelimesinden daha anlamlıdır. Çünkü ikincisi mubâlağa kiplerindendir. Veya bu kelime, sıfatın sâhibi olduğu kişide değişmeğip sâbit kaldığına delalet eden bir kip olan sıfat-ı müşebbehedir. Bundan dolayı âlimlerin ekserisi “nahira” ifâdesini tercih etmişlerdir. “Nâhira” kelimesi ise âyet sonlarındaki ses uyumuna daha uygun olduğundan bazı âlimler de bunu tercih etmişlerdir.

Derler ki: Nahira ayrı nâhira ayrıdır. Nahira çürümüş demek iken, nâhira ise içi boşalmış, boş hale gelmiş, rüzgar estiği zaman ses çıkaran kemik demektir. Bu takdirde “nahira” kelimesi çürümek anlamına olan “nahr” kökünden değil, “نَخِرَ النَّائِمُ وَالْمَجْنُونُ /uyuyan kişi ve deli horladı” tâbirinden türemiş olur.

Rağıb Isfahânî’nin ifâdesine göre “nahir” burundan çıkan ses demektir. Bundan dolayı sesin çıktığı burun yarığına bu kökten türeme olarak “menharan” denilir. Menharan, burnun iki deliğinin adıdır.

قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾

12. “O zaman bu ziyanlı bir dönüş olur” dediler.

“O zaman bu” dönüş ve hayata döndürülüş *“ziyanlı bir dönüş olur dediler.”* Bu âyet-i kerimede “dediler” fiilinin fiil-i mâzî (di-li geçmiş zaman) kipi olarak getirilmesi, bu inkârın onlardan meydana gelişinin, “fiil-i muzâri” ile ifâde edilen önceki inkârları gibi, sürekli olmadığına işâret etmek içindir. Yani onlar öldükten sonra dirilip mahşere gelme ile alay ederek “bu dönüş ve hayata döndürülüş o zaman ziyanlı bir dönüş olur” dediler. Bu ifâde, onların inançlarında öldükten sonra dirilmenin meydana geleceğini son derece uzak gördüklerine işâret etmektedir.

Âyet metnindeki “kerre” bir kere dönüş demektir, çoğulu “kerrât” şeklindedir.

Âyetteki “hâsira” kelimesine “ziyanlı, zararlı” şeklinde bir anlam verilebilir. Bir başka ifâdeyle; buradaki ism-i fâil ile “zararlı, ziyanlı” mânâsında bir nisbet kasdedilmektedir. Bu ifâdeyi isnâd-ı mecâzî kabilinden olmak üzere “خَاسِرَةٌ اَصْحَابُهَا/ dönüşün kendisi değil de dönüşü yaşayanlar ziyanlı ve zararlı olacaklardır” şeklinde anlamak da mümkündür. Bir başka ifâdeyle; burada fiil, meydana gelmede kendine yakın olan kelimeye isnâd olunmuştur denilebilir. Bu deyim, tıpkı “/ تِجَارَةٌ رَابِحَةٌ ticâratun râbiha: kârlı ticaret” tâbirinin aynısıdır. Bu örnekte yer alan “kâr” kavramı aslında ticaretin değil, ticâret yapanların fiilidir. Ticaret bir alış-veriş, değiş-tokuş sözleşmesidir. Şu halde “kâr-ticaret”, kavram itibariyle birbirlerine yakın kavramlardır. Bundan dolayı “kârlı ticaret” denmiştir. Şu halde ziyanlı ve zararlı çıkacak olan dönüş değil, bu dönüşü yaşayacak kâfirlerdir. Çünkü asıl zararlı olacak olanlar onlardır. Dönüş ise içerisinde zararın ve ziyanın yaşanacağı bir olgudur. Şimdi buna göre âyete yeniden mânâ verelim: “Kâfirler derler ki: Eğer bu bahsedilen hayata geri dönüş doğru çıkacak olursa o halde biz bunu yalanladığımız için zararlı çıkacağız.” Bu mânâyı âyetin içindeki “izen” kelimesi ifâde etmektedir. Çünkü “izen” âlimlerin cumhuruna göre cevap ve karşılık harfidir. Kâfirlerin “eğer bu dönüş doğru ise o zaman biz zararlı çıkacağız” sözlerinin alay şeklinde yorumlanması şundan dolayıdır: Kâfirler olmayacağına kesin inandıkları ve kesin olarak imkânsız gördükleri bir olguyu şüpheli, sanki olması muhtemelmiş gibi söylemektedirler. İşte alay ettikleri burdan

anlaşılmaktadır.

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾

13. Bu dönüş sâdece bir seslenmeye bakar.

Bu son cümle, Allah'tan onların inkâr sözlerine karşı bir cevap ve mukadder bir fiilin ta'lili mâhiyetindedir. O mukadder olan fiil şudur: Siz bu hayata yeniden dönüşü Allah açısından zor zannetmeyin. Çünkü Allah Teâlâ'nın kudreti açısından çok kolay ve basittir. O dönüş sâdece bir tek sayhadan ibarettir. Bir başka ifâdeyle bir tek sayha ile meydana gelecektir. Onlar yerin kucağında yatarlarken bir tek sayhayla yeniden dirilecekler ve ikinci bir sayha işitmeyeceklerdir. Bu sayhadan maksad sûra ikinci kez üfürülüştür. Bu üfürülüş, insanların kafilenin kalkıp harekete geçmesi için kalk borusunu bir kez çalmalarına benzer. Burada "dönüş" fiili, "zecra/sayha" kelimesiyle ifâde olunmuştur. Böylece dönüşün -sanki sayha ile bir imişçesine- sayhaya ne kadar bitişik olduğuna dikkat çekmek içindir. *Zecra* kelimesine "sayha" diye anlam verdik. Çünkü bu kelime, "زَجَرَ الْبَعِيرَةَ/o deveye bağırdı" tâbirinden türemedir.

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

14. Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.

Yani onlar birdenbire kendilerini mahşerde bulma süpriziyle karşı karşıya gelip neye uğradıklarını şaşırırlar. Bu son cümle insanların sayha kelimesiyle ifâde edilen hayata geri döndürülüşün hemen ardından mahşere ne kadar hızla geleceklerinin beyânı cümlesidir. Arapçada mufâcee için olan izâ edatı, onların inkâr ettikleri mahşere gelme olayının hızla ve sürpriz bir biçimde meydana geleceğini ifâde etmektedir.

Âyetteki "es-sâhira" kelimesi düz, bembeyaz yeryüzü demektir. Düz ve beyaz yeryüzüne "sâhira" denmesi, serabın bu gibi yerlerde akıp gidiyor gibi görülmesinden dolayıdır. "Sahira" kelimesi, "عَيْنٌ سَاهِرَةٌ" yâni "suyu akan göz" tâbirinden türemedir. Bunun zıddı ise; "عَيْنٌ نَائِمَةٌ" yâni "uyuyan göz" ifâdesidir. Buna göre yeryüzünün beyazlığı su, ot vb. şeylerden hâlî olmasından kaynaklanmaktadır. Şimdi burada yeryüzünde serabın akması, suyun akmasına benzetilmiş ve ona "sahira" denmiş olmaktadır.

Derler ki yeryüzüne sâhira denmesi şundan kaynaklanmaktadır: Yeryüzünde yürüyen kimse helâk olma korkusuyla uyumaz. Buna göre kelime yukardaki gibi "akma" kökünden değil "uyumama" kökünden türemiş olmaktadır. Arapçada "sehira" dendiğinde "gece uyumadı" anlamı kasdedilmektedir. Üçüncü ihtimal şudur: Sâhira, Cehennem anlamındadır. Çünkü cehennemlikler orada uyumazlar.

Dördüncü açıklama tarzı ise şudur: "Sâhira" kelimesindeki sad harfi sîne dönmüştür. Kelimenin aslı; "سَاهِرَتْهُ الشَّمْسُ/güneş onu yaktı" tâbirinden türemedir. Şu halde Cehennem de yakıcı olduğu için ona "sâhira" denmiş olmaktadır.

Rağıb Isfahânî der ki: "Sâhira" kelimesinin gerçek anlamı; üzerinde bulunanı çok olan yeryüzü parçası demektir. Yeryüzü sanki bundan dolayı uyanıktır. Şu halde ona göre sâhira kelimesi uyumama, uyanık kalma kökünden türemiş olmaktadır.

İbn Abbas (r.a.)'dan nakledildiğine göre "sâhira" üzerinde Allah'a asla isyan olunmamış ve gümüşten yaratılmış toprak parçasıdır. Allah bu toprağı o anda yaratacaktır.

Sevri'ye göre "sahira" Şam topraklarıdır.

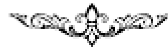
Vehb b. Münebbih'e göre sâhira Beytü'l-Makdis'te bir dağın adıdır.

Bir başka görüşe göre "sâhire", mahşerin vuku bulacağı Erîha dağı çevresinde Beytü'l-Makdis'e yakın bir yerin ismidir. Allah orayı istediği kadar genişletir.

Bir hadiste ifâde olunduğuna göre: *"Beytu'l-Makdis hem yeniden dirilişin ve hem de mahşerin üzerinde gerçekleşecek olduğu toprak parçasıdır."* [3]

Molla Fenari *"Fatiha sûresi"* tefsirinde der ki: İnsanlar kabirlerinden doğrulup kalktıklarında ve Allah yeryüzünü başka bir yerle değiştirmeyi murad ettiğinde yeryüzü Allah'ın izniyle genişler ve mahşer olur. Allah Teâlâ yeryüzünü üzerindekilerle birlikte ya sûreten ya da başka bir yerle dilediği biçimde değiştirdiği zaman yaratıklar onun üzerinde olurlar. İşte bu yeryüzü parçasına "sâhira" ismi verilir. Allah bu "sâhira"yı deri uzatır gibi uzatır ve genişliğini bulunduğu halden yirmi birden doksandokuz parçaya kadar kat kat genişletir. ***"Ta ki orada ne bir iniş ve ne de bir yokuş göremezsin."*** (Tâhâ 20/107)

et-Te'vilatu'n-Necmiyye'de bu âyet şöyle açıklanmaktadır: Birden kendilerini "sâhira"da yâni hayat arzının sırtında bulurlar. Tıpkı daha önce memat/ölüm arzının/toprağının karnında buldukları gibi.

---

[3]. Aclûni, I, 345.

SANA MUSA’NIN HABERİ GELDİ Mİ?

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۢ ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ
طُوًىۚ ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۘ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى
اَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ
الْكُبْرٰىۘ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰىۘ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰىۘ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ
فَنَادٰىۘ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰىۘ ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰىۜ ﴿٢٥﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۜ ﴿٢٦﴾

15. *(Habibim!)* Sana Mûsâ’nın haberi geldi mi?
16. Kutsal vâdi Tuvâ’da Rabbi ona şöyle seslenmişti:
17. “Fir’avn’a git! Çünkü o çok azdı”
18. De ki: “Arınmayı ister misin?
19. Ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın.”
20. Ve ona en büyük mûcizeyi gösterdi.
21. *(O ise)* hemen yalanladı ve isyan etti.
22. Sonra *(inkâr)* için olanca çabasını göstermek üzere sırtını döndü.
23. Derhal *(adamlarını)* topladı ve *(onlara)* bağırdı.
24. “Ben sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.
25. Allah onu, *(herkese ibret olarak)* dünya ve âhiret azabıyla cezâlandırdı.
26. Elbette bunda korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.

Bu cümle, kavminin yalanlamasından dolayı Peygamber Efendimiz (s.a.)’e teselli verici başlangıç cümlesidir. Dolayısıyla bu âyet-i kerime Mekke kâfirlerinden daha güçlü ve daha büyük olan Fir’avn’un başına gelenlerin aynısının onların da başlarına geleceğini bildirmek sûretiyle Peygamberimiz (s.a.)’i teselli etmektedir.

“هَلْ اَتٰيكَ/sana geldi mi?” ifâdesinin mânâsı; “bundan ibret al” demektir Veya bu ifâde, Peygamber Efendimiz’i Mûsâ’nın sözünü dinlemeye teşvik ve bu konuda haber talep etmeye yönlendirmek içindir. Burada sanki şöyle denmektedir: “Bundan önce sana Mûsâ’nın sözü geldi mi? Yoksa ben onu sana haber vereyim mi?”

Hasan Basrî’nin değerlendirmesine göre cümle, Allah’tan Peygamberi’ne Hz. Mûsâ’nın sözlerini bildirme anlamı ifâde etmektedir. Bu ifâde tıpkı birisinin belde halkının başına gelenleri bilmeyen arkadaşına dönüp de “bu belde halkının başına gelen sana ulaştı mı?” demesi gibidir. Şu halde bu ifâdenin kullanılmış olması, Hz. Mûsâ’nın sözünün Peygamber Efendimiz’e haber verilmesi içindir. Peygamber Efendimiz’e henüz

gelmeden önce- ibret al, denmiş olmaktadır. Herhangi bir kıssanın anlatılmasında kısa anlatımdan akla ilk gelen ihtimal budur. Âyetin başındaki soru istifham-ı takriridir. Yani bu, Peygamber Efendimiz'i bundan önce bildiği bir olguyu ikrara sevkedici bir soru edatıdır. Buna göre âyette Peygamber Efendimiz'e şöyle denmiş olmaktadır: "/ اَلَيْسَ قَدْ اَتٰيكَ حَد۪يثُهُMûsâ'nın sözü sana gelmedi mi?"

Kavminin seni yalanlamasından dolayı kalbine teselli vermek için, ayrıca mü'minlere vaad edileni, kâfirlere cezâlarını duyurman için sana Musâ'nın haberi gelmedi mi? Yani sana Mûsâ'nın sözü yakında geldi ve ulaştı. Buna göre Peygamber Efendimiz, sanki Hz. Mûsâ'nın sözünü bilmiyordu ve bu söz henüz ona gelmemişti. Yoksa Peygamber Efendimiz (s.a.) kâfirlerin öldükten sonra dirilme olgusunu inkâr edişlerine ve bunu alaya almalarına üzülmezdi. Tam tersine bu haberle tesellî bulurdu.

Âyetteki "hel" soru edatı cümledeki hükmü geçmiş zamandan şimdiki zamana doğru yaklaştıran "kad" mânâsınadır. Bundan önce gizli bir istifham hemzesi vardır. O hemzeyle istifham-ı takrîrî anlamı sağlanmaktadır. Biz yukarda cümleyi takdir ederken araya "leyse" fiili koyduk. Çünkü bu fiil, âyetin ifâdesinde mukadder olduğundan değil, böyle olduğu açık bir biçimde belli olduğundan dolayıdır.

اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۚ ﴿١٦﴾

16. Kutsal vadi Tuva'da Rabbi ona şöyle seslenmişti

Buradaki "iz" edatı yukarda geçen "hadîs/söz" kelimesinin zarfıdır; yâni onun zamanını bildirmektedir. *Kamus*'ta "nida" kelimesi "ses" olarak karşılanmaktadır. Bunun "çağırmak ve okumak" anlamları da vardır. Buna göre âyette şöyle denmiş olmaktadır: "Sana Mûsâ'nın rabbı kendisine çağrıda bulunduğu zaman ki sözü geldi mi?" Cümleyi böyle takdir etmemiz sebebsiz değildir. Çünkü maksad, bunun haberidir. Onun vuku bulması için de mutlaka bir zaman olması şarttır. Şu halde âyette "iz" edatı - yukarda işâret ettiğimiz- "hadîs" kelimesinin zarfıdır. Çünkü "gelme" ile "nida yâni seslenme" fiillerinin zamanları farklıdır. Zira "gelme", seslenme vaktinde henüz gerçekleşmiş değildir. Hz. Mûsâ'nın sözünün Peygamber Efendimiz'e gelmesi, Rabbinin ona seslenmesinden daha sonra olmuştur.

Yukarda geçen "iz" edatını gizli bir "اُذْكُرْ/hatırla" fiilinin mef'ûlü de yapabiliriz. Bundan dolayı kırâat âlimi olan **İmam Secâvendi**, âyette "Mûsâ" kelimesi üzerine vakf-ı lâzım işâreti koymuştur. Buna göre burada durulmayıp geçilecek olursa bu takdirde "iz" edatı, "gelme" fiilinin zarfı olmuş olur. Bu takdirde Hz. Mûsâ'nın sözünün Peygamber Efendimiz'e gelme zamanı, Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitap ettiği zamanın ta kendisi olmuş olur ki bu imkansızdır. Öyle görünüyor ki İmam Secâvendi, cümlede "hadîs" kelimesinden önce amel edebilecek daha güçlü bir fiil dururken "hadîs"

kelimesinin amel etmesine itibar etmemiştir hadîs kelimesini haber anlamında isim olarak almıştır. Kısaca ifâde etmek gerekirse böyle bir ihtimal yok da değildir. En uygun olanı ise "Mûsâ" kelimesi üzerinde vakfetmektir. Nitekim bazı tefsirler buna işâret etmektedirler.

Âyetteki "el-vâdi'l-mukaddes" ifâdesinin anlamı; Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuşurken lâyık olmayan şeylerden temizlemesiyle temiz hale gelmiş mübarek vâdi; demektir. Dolayısıyla o vâdînin mukaddes olması, temiz olması demektir. Veya oraya mukaddes denmesi, onun şirkten ve benzeri pis şeylerden temiz, kutsal toprakların sınırı içinde kalmasından dolayıdır. Vâdî kelimesinin asıl anlamı, "içerisinde su akan yer" demektir. İki dağ arasındaki açıklığa vâdî denmesi de bundan dolayıdır. Kelimenin çoğulu; *evdiye* şeklindedir. Bu kelime ile -istiâre yoluyla- üslûp ve ekol gibi "gidiş yolu" anlamı da ifâde olunabilir. Sözgelimi "filanca senin bulunduğun vâdîden başka bir vâdîdedir" dediğimizde bununla "yol, gidiş tarzı, metod" kasdedilmiş olmaktadır.

"طُوًى/Tuvâ" kelimesi tenvinli okunduğunda "mekan" anlamına; tenvinsiz okunduğunda "yeryüzü parçası" anlamına kullanılır. **Ferrâ**'nın ifâdesine göre bu kelimenin tenvinli olarak okunması daha uygundur. Çünkü tenvinsiz okunduğunda ma'dûl sebebi ile gayr-i munsarıftır denecektir. Oysa vâdî isimlerinden Tuva'dan başka ma'dul olan bir isim yoktur.

Tuva Medine ile Mısır arasında bir vâdinin adıdır. Buna göre Tuvâ kelimesi daha önce geçen vâdi kelimesinin atf-ı beyânı olur.

Kâşâni vâdi ve Tuvâ kelimelerinden başka anlamlar çıkarmaktadır. Ona göre "kutsal vâdi", maddelere bağlanmaktan uzak olduğu için "mücerred ruh alemidir" ve bu alemin adı Tuva'dır. Çünkü bütün mevcudat (varlıklar) cisimlerinden ve ruhlarından sıyrılıp onun altında, onun içinde ve onun kahrı altında dürülmüşlerdir. Bu âlem sıfatlar âlemidir ve bu makam onun tecelliyatından söz etme makamıdır. Bundan dolayı Allah bu vadide onunla konuşmuştur. Bu Tuva âleminin sonu, Peygamber Efendimiz'in Cebrâil'i kendi yaratıldığı sûretinde görmüş olduğu "el-Ufuku'l-A'la/En Ufuk"tur.

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۚ ﴿١٧﴾

17. "Fir'avn'a git! Çünkü o çok azdı."

"Fir'avn'a git!" Bu cümlenin başında "dedi" fiili vardır. Bunu takdir ederek cümleyi yeniden kurmak gerekirse, Allah Mûsâ'ya dedi ki: Fir'avn'a git. *"Çünkü o çok azdı."* Bu son cümle, yukardaki emrin sebebini bildirmektedir. Veya bu cümle, Allah Teâlâ'nın emrine sarılmanın vâcipliğini ifâde etmek için getirilmiştir. "طَغٰى/Tağâ/azdı" fiilinin masdarı olan "tuğyan" kelimesi "haddi aşmak" demektir. Bir başka ifâdeyle Allah'ı inkâr ile hakka karşı azmak; insanlara böbürlenip onları köle edinerek halka karşı azmak demektir. Kulluğun kemali nasıl ki hakka sadakat ve halka güzel muamele ile

oluyorsa, azgınlığın kemali de hakka ve halka kötü muamele ile olmaktadır.

Kâşânî şöyle der: “Çünkü o çok azdı”: Yani enâniyetiyle ortaya çıktı. Şöylesine ki; Fir’avn güçlü bir ruh sâhibi, bilge, âlim bir kişi idi. Fiiller vâdîsine girmiş, sıfatlar vâdîsinde yol almıştı. Ancak enâniyeti sebebiyle mahrum kaldı. Bunun üzerine rablık sıfatlarına büründü ve rablık sıfatlarını kendine âidmiş gibi gösterdi. İşte bunları firavunluğundan, ceberutluğundan ve azgınlığından yaptı. Böylece Peygamber Efendimiz’in, *“İnsanların en kötüsü kendisi diri iken kıyametin başına kopmuş olduğu kimsedir.”* [4] hükmüne dâhil oldu. Böyle bir kimse, sıfatların tevhîdi makamında nefsi ve onun heva ve hevesi ile kaim ve hayy’dir. İşte bu, mahrûmiyetlerin en güçlüsüdür.

فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٨﴾

18. De ki: “Arınmayı ister misin?

Ona gittikten sonra *“de ki; arınmayı ister misin?”* Yani senin böyle bir isteğin ve yönelimin var mı? Bir başka ifâdeyle; senin inkâr ve azgınlık kirlerinden, beşeri bulanıklık kirleriyle ve tabiat pisliklerinden temizlenme arzun var mı?

“هَلْ لَكَ/Hel leke” tâbirinin “seni ve çağırıyorum” anlamında mecâzî bir ifâde olduğu söylenmiştir. Bu takdirde kelimenin mecâzî anlamda kullanılmış olduğuna karine; kurbiyyet yâni yakınlıktır.

وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ ﴿١٩﴾

19. Ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın.”

Sana Rabbinin mârifetine giden yolu göstereyim mi? Böylece O’nu tanır olur ve O’ndan korkarsın, demektir. Bu tefsir tarzıyla âyette muzafın mahzuf olduğuna işâret olunmaktadır. Dikkat edilirse bu âyette önce tezkiye teklif olunuyor. Çünkü, tehalliden/güzel huylarla bezenmeden önce gelir” kuralından dolayıdır. *“Böylece ondan korkarsın.”* Çünkü haşyet/korku, Allah Teâlâ’yı tanıdıktan sonra gerçekleşecek bir meseledir. Nitekim Allah bu gerçeğe bir âyet-i kerimede şöyle işâret buyurmaktadır: ***“Kulları içinde ancak âlimler (Allah’ı hakkıyla bilen âlimler) Allah’tan (gereğince) korkar.”*** (Fâtır 35/28)

Anlatıldığına göre; Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ’ya vermiş olduğu emrin sonunda “Fir’avn bunu asla yapmayacak” dedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ Allah’a: “Ya Rabbi! Fir’avn’un bunu asla yapmayacağını bildiğine göre benim kalkıp ona gidecek olmamın hikmeti nedir?” diye sordu. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ’ya “sana emredileni yerine getirmek için

görevine git” diye vahyetti. Rabbimiz sözüne devamla; “gökte on iki bin melek vardır ki, orada yazılı olanı bilmek istemiş, ancak ona erişememişlerdir” buyurdu.

Görüldüğü üzere âyet-i kerimede “haşyet” yâni Allah korkusu, hidâyetin neticesi ve bunun hedefi olarak gösterilmektedir. Çünkü korku işin belkemiğidir. Allah’tan korkan kimseden her türlü iyilik meydana gelir. Korkudan emin olan ise her türlü kötülüğü işlemeye cür’et eder. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Korkan erkenden yola çıkar, erken yola çıkan menzile varır.”* [5]

Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a, anlamı “teklif” olan soru yöneltme metoduyla Fir’avn’a hitâb etmesini emrediyor. Bundan maksad yumuşak sözle onu çağırmak ve kibrinden dönmesi için ona iyi davranmaktır. Bu üslûp, ***“ona yumuşak söz söyleyin, belki o aklını başına alır veya korkar”*** (Taha 20/44) âyet-i kerimesinin bir açıklaması mâhiyetindedir.

Sözün yumuşak olması gerektiği sebepsiz değildir. Sözün açık bir emir biçiminde değil, teklif etme formunda olması istenmiştir. Yine bu sözün içinde şirk, cehalet, küfür gibi tezekki/temizlenme ile ilgili başka kavramlar yoktur. Bilakis bu sözün içinde başka ayrıntıların olduğu gâyet açıktır.

فَأَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾

20. Ve ona en büyük mûcizeyi gösterdi.

“فَأَرٰيهُ/Fe erâhu” kelimesindeki “fâ” harfi, fâ-i fasîha olup, başka sûrelerde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olduğu için burada zikredilmeyen bir takım cümleleri açığa çıkarmaktadır. Çünkü, Hz. Mûsâ ile Fir’avn arasında bilinen karşılıklı konuşmalar geçmiş, sonunda Fir’avn Hz. Mûsâ’ya ***“eğer sen sözünde doğru olduğuna dâir bir mûcize getirdiysen bunu göster”*** (el-A’râf 7/106) demiştir. Daha açık ifâde etmek gerekirse; Hz. Mûsâ Allah’tan emir aldıktan sonra Fir’avn’a gider. Onu tevhid ve itâata çağırır. Bunun üzerine Fir’avn ondan iddiâsında doğru olduğuna dâir bir mûcize ister.

“Fe erâhu” fiilin masdarı olan “irâet” “gözle göstermek” veya “bildirmek” anlamınadır. Çünkü lânetli Fir’avn mûcizeyi görünce onun gerçek olduğunu bilmiş, ancak bunun sihir olduğunu iddiâ etmiştir.

Fir’avn’a gösterilen bu en büyük mûcize, Hz. Mûsâ tarafından ortaya konan bir kuvvet izharı idi. Bu mûcizenin Hz. Mûsâ’ya nisbet edilmesi, zâhirî bir nisbettir. Nitekim, ***“Andolsun Biz ona (Fir’avn’a) bütün (bu) delillerimizi gösterdik”*** (Taha 20/56) âyet-i kerimesinde “biz” anlamına gelen “na” harfinin Allah Teâlâ’ya nisbeti ise zâhirî değil de hakîkî bir nisbettir.

“En büyük mûcize” ifâdesiyle kasdedilen, asânın yılana çevrilmesidir. Küçük mûcizeler ise bunun dışındaki diğer mûcizelerdir. Asânın yılana döndürülmesi tüm mûcizelerin önünde gelir. Şu halde “fa-i tâ’kîbiyye”nin gereği olarak “en büyük

mûcize” deyimi ile, asanın yılana dönmesi kasdedilmektedir.

فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾

21. ***(O ise)* hemen yalanladı ve isyan etti.**

Fir’avn *hemen* Mûsâ’yı *yalanladı.* -İsyan ve böbürlenmede son derece ileri gittiği için- bunu görür görmez hiç düşünmeden, kafa yormadan, akli bir delil getirmesini istemeksizin, fikri ve kalbi herhangi bir destek talebinde bulunmaksızın Mûsâ’yı yalanladı. *“Ve”* o meselenin doğru olduğunu bildikten ve buna itâat etmenin gerekli olduğu hakkında bilgi sâhibi olduktan sonra en beter ve çirkin bir isyanla Allah’a *“isyan etti.”* Çünkü âlemlerin rabbi olan Allah’ın varlığını doğrudan inkâra kalkıştı. Bu âyetin başında atıf için gelen “vav” harfi bize gösteriyor ki, en büyük mûcizenin gösterilmesinin hemen ardından Allah’a isyan demek olan bunu yalanlama olayı gerçekleşmiştir. Bu, yalanlamış olduğu şahsın doğrulanması gereken bir kimse olduğunu bile bile, dil ile yapılmış bir yalanlama idi. Doğrulanması gerekmeyen bir kimseyi yalanlamak ise isyan olmaz.

Âyetteki “fe ‘asâ” kelimesine “Fir’avn Allah’a isyan etti” şeklinde mânâ verildi. Buna, “kendisine emrettiği hususlarda Fir’avn Mûsâ’ya isyan etti” anlamını vermek de mümkündür. Ancak birinci ihtimal, onu zem ve durumunu çirkin gösterme açısından daha yakın bir ihtimaldir.

Fir’avn ve kavmi sâdece İsrailoğullarını esaretten ve baskı altında tutmaktan salıvermekle değil, aynı zamanda rablık iddiâsını terkedip Allah Teâlâ’ya kulluk yapmakla da emrolunmuşlardı.

Mârifet ehli âlimlerden biri der ki: Allah Teâlâ Fir’avn’a sâdece mûcize gösterdi. Eğer ona mûcizelerdeki sıfatların nurlarını da göstermiş olsaydı Fir’avn asla kâfir olmaz, rablık iddiâsında bulunmazdı. Çünkü sıfatların nurları mertebesi muhabbet, aşk ve boyun eğme makamıdır. Sıfatların görülmesi tevazuyu, zâtın görülmesi ise arbedeyi/kargaşayı gerektirir. Şu halde Fir’avn mûcizeleri görerek sıfatları görmekten mahrum olmuştur. Onda sıfatın nurunu müşâhede etme istidadı bulunmadığı için mûcizeleri gördüğünde muhabbetten nasibi olmamıştır. Bundan dolayı Allah Teâlâ’ya karşı boyun eğmemiş, hakkında âyette “hemen yalanladı ve isyan etti” ifâdesi kullanılmıştır.

ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾

22. Sonra *(inkâr)* için olanca çabasını göstermek üzere sırtını döndü.

Fir’avn mûcizeleri gördüğünde bunlara karşı gelmenin mümkün olduğuna

inandığından değil, sırf inad ve isyan olsun diye onlara karşı gelme hususunda *"olanca çabasını harcayarak yüz çevirdi."* Yani bâtılı illet göstererek itâatten yüz çevirdi. Âyetin başındaki "sümme/sonra" edatının mânâsı, zaman açısından öncelik ve sonralıktır. Çünkü Hz. Mûsâ'nın durumunu iptal etmek için harekete geçmek bir zaman aralığı gerektirir.

Yukarda "edbera" fiiline "itâatten yüz çevirdi" anlamı verildi. Buna, "bulunduğu meclisten yüz çevirdi" mânâsını vermek de mümkündür. **Rağıb**'ın ifâdesine göre "edbera" fiili "yüz çevirdi, sırtını dönüp gitti" demektir.

Görmüş olduğu mûcizelerin karşı gelinmesi mümkün olan mûcizeler olduğuna inancından değil de inadından ve isyanından dolayı Fir'avn'un bunlara karşı geldiği şeklindeki sebeb bildirme, onun bâtıla iyice saplandığını göstermektedir.

Keşşaf'ta ifâde edildiğine göre Fir'avn, asânın yılana dönüştüğünü görünce korkusundan sırtını dönmüş ve koşa koşa oradan uzaklaşmıştır.

Hasan'a göre Fir'avn akılsız bir adamdı.

فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾

23. Derhal *(adamlarını)* topladı ve *(onlara)* bağırdı.

Yani sihirbazlarını topladı. Onun, sihirbazlarını topladığını Şuarâ sûresinde aynı olayı konu alan ***"Fir'avn da şehirlere toplayıcılar gönderdi."*** (Şuarâ 26/53) âyetinden anlıyoruz. Bu konuda bir başka âyet de şudur: ***"Bunun üzerine Fir'avn dönüp gitti. Hilesini (sihirbazlarını) topladı sonra geri geldi."*** (Taha 20/60) Âyetteki "hilesini topladı" ifâdesi ile kasdedilen, sihirbazları ve onların aletlerini bir araya getirerek hilesini tertipledi demektir. Bununla birlikte âyetten, "Fir'avn bütün insanları topladı" anlamı da anlaşılabilir. *"Ve (onlara)"* onların toplandıkları yerde bizzat kendisi veya bir tellal vâsıtasıyla *"bağırdı"*.

فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٤﴾

24. "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" dedi.

"Ben sizin" üzerinde başka birisi olmayan *"en yüce Rabbinizim"* dedi. Bu sözü kendisi saltanat ve hükümet makamında bulunduğu için söyledi. Bir başka ifâdeyle onlara şöyle demiş oldu: Ben sizin işlerinizi idare edenlerin en yücesiyim. Buradaki "el-a'lâ/en yüce" şeklindeki ism-i tafdil kipi, Fir'avn'un, mertebe bakımından kendisinden daha aşağıda bulunan melikler ve emirlerin fevkinde olduğunu ifâde etmektedir.

Kâşifî'ye göre Firavun şöyle dedi: Putlar benim sûretim üzeredirler ve onların hepsi

de tanrıdır. Ben ise hepsinden daha üstünüm.

Fir'avn böyle üstünlük ve yücelik iddiâ edince bu söze karşılık Mûsâ (a.s.)'a ***"üstün gelecek olan kesinlikle sensin"*** (Tâhâ 20/68) buyruldu. Çünkü onun sihrine karşı elde edilecek bir üstünlük, sonuçta Fir'avn'a karşı elde edilmiş bir üstünlük olacaktı. Kısacası; o bu sözüyle kendisinin göklerin, yerin, dağların, bitkilerin ve hayvanların yaratıcısı olduğu anlamını kasdetmiyordu. Çünkü kendisinin bütün bunların yaratıcısı olmadığına dâir bilgi zorunlu olarak herkesin bileceği bir bilgidir. Bu noktada kuşku duyan kimse, mecnun; yâni delidir. Fir'avn mecnun olsaydı Allah Teâlâ ona peygamberini göndermezdi. Tam tersine Fir'avn yaratıcıyı, haşrı, neşri inkâr eden bir dehrî/ateist idi. O etrafındakilere şöyle diyordu: Âlemin ilâhı yoktur ki sizin üzerinizde onun herhangi bir emri ve yasaklaması olsun, ya da size herhangi bir elçi göndermiş olsun. Bilakis sizi yetiştiren, size ihsanda bulunan benim, benden başkası değildir.

Bazıları şöyle derler: Fir'avn'un Mûsâ'nın asâsının yılana dönmesi ile zelil ve âciz olduğu ortaya çıktığında bu sözleri söylememesi gerekirdi. Dolayısıyla Fir'avn o anda sanki ne dediğini bilmeyen bir bunak gibi olmuş olmaktadır.

İmam Kuşeyrî *Letâif*'te şöyle der: İblis bu sözü duyduğunda: "Benim bu söze tâkatim yoktur. Ben sâdece Âdem'e üstünlük iddiâmdan dolayı bu kadar belâya uğradım. Fir'avn ise bu lafı söylediğine göre onun işinin nereye ulaşacağını doğrusu bilemiyorum" demiştir.

Âriflerden biri şöyle der: Yaratıklardan hiçkimse insanoğlunun iddiâ ettiği bir biçimde kemal ve mükemmellik iddiâ etmemiştir. Çünkü insanoğlu rab olduğunu iddiâ etmiş ve bu âyetin ifâdesiyle; ***"ben sizin en yüce Rabbinizim"*** demiştir. İblis ise böyle bir iddiâdan uzak durmuş ve; ***"ben Allah'tan korkuyorum"*** (el-Enfal 8/48) demiştir. Böylece o asla kendisine âid olmayan bir mertebeyi iddiâ etmemiştir. Bir başka ifâdeyle iblis sâdece bir günah işlemiştir, o da celal günahıdır. Melekler iblisin aksine sırf cemal mertebesinde bulunurlar. İnsana gelince o cemal ve celal vâsıtasıyla yaratılmıştır.

Şeyh Rükneddîn Alaüddevle Simnânî (k.s.) der ki: Bir vakit bir hâle girdim ve Hüseyin b. Mansûr Hallâc'ın kabrine ziyarete gittim. Mürakabe ettiğimde onun rûhunu illiyyînden yüce bir makamda gördüm. Şöyle münâcât ettim: Allahım bu nasıl bir iştir ki Firavun "ene Rabbuküm" Mansûr "ene'l-hak" dedi. Her ikisi de bir dâvâ güttüler. Hüseyin'in rûhu yücelerde Firavun'un canı ise Cehennemdedir. Sırrıma bir nida ulaştı ki Firavun kendini beğenmişlikten dolayı Cehenneme düşmüştür. O sâdece kendi nefsini gördü ve bizi yok saydı. Hüseyin ise bizi gördü, kendisini yok kabul etti. Bu ikisi arasındaki fark çok büyüktür.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Firavun, "ene'l-hak/ben hakkım" dedi, alçak oldu
Mansûr "ene'l-hak" dedi kurtuldu
Ey muhib! O "ene/ben" deyişin arkasında Allah'ın lâneti var

Şu "ene/ben" demede ise Allah'ın rahmeti var
Zira o siyah bir taş idi bu ise akîk
O nûrun düşmanıydı, bu ise âşık
Ey fuzûl! Şu "ene/ben" sırda "hüve/O" demekti
Nûrun birleşmesindendi, hulûl gibi değildi.

Es'iletü'l-Hikem isimli eserde deniyor ki: Eğer birisi çıkıp da: "İblisin rablık iddiâ etmediği halde lânete uğramasının, Fir'avn gibilerin ise rablık iddiâ ettikleri halde ta'yînen ve tahsîsen iblisin uğradığı gibi lânete uğramamalarının sebebi nedir" diye soracak olursa biz bu soruya şöyle cevap veririz: İblisin niyeti Fir'avn gibi insanların niyetlerinden daha kötü idi. Bazı âlimlere göre iblisin lânete uğraması, yaratıklar içerisinde kavl, fiil ve niyet ayrılığı icad edenin kendisi olmasından dolayıdır. Ondan sonraki insanlar rablık iddiâsında bulunmuşlar ve iblisin vesvesesi sebebiyle taşkınlığı ve ihtilafi yol edinmişlerdir. Sonra iblis muhalefeti ile Hak Teâlâ'ya karşı gelmiştir. Oysa Fir'avn ve diğerleri peygamberlere ve vâsıtalara karşı gelmişler, zaman zaman Allah'a yakarmış, başka insanların huzurunda günahlarını itiraf etmişlerdir. Oysa iblis ne günahını itiraf etmiş, ne de Allah'a yakarmıştır. Yeryüzünde küfrü ilk îcâd eden de iblis olmuştur. Ondan sonraki kâfirlerin günahlarının bir misli de kıyamete kadar iblisin boynunadır. Yeryüzünde sapıklığı ve azgınlığı vâsıtasız olarak tek başına ortaya çıkaran iblis olmuştur.

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰىۜ ﴿٢٥﴾

25. Allah onu, *(her kese ibret olarak)* dünya ve âhiret azabıyla cezâlandırdı.

Zikredilen bu nedenlerden dolayı *"Allah onu dünya ve âhiret azabıyla cezâlandırdı."* Âyetteki "nekâl" tenkil mânâsınadır. Tıpkı selâm kelimesinin teslim mânâsına olduğu gibi. Nekâl'in anlamı ise "azab verme"dir. Ancak bu azab, onu gören ve işitene ibret veren, böyle bir azaba götürücü fiilleri yapmasına engel olan bir azab çeşididir. Buna göre âyet-i kerimede sanki şöyle denmiş olmaktadır: Allah onu dünya ve âhiret azabıyla cezâlandırdı. Bu cezâ âhirette yakma, dünyada ise suda boğma şeklindedir. "Cezalandırdı" anlamına gelen "ahaze" kelimesi mecâzî anlamda kullanılmış olup, hem dünyadaki cezâya hem de âhiretteki cezâya şâmildir. Bu kullanımın mecâzî olduğunu söylemeseydik, bir kelimenin bünyesinde hem gerçek ve hem de mecâzî anlam birleşmiş olurdu. Çünkü cezâlandırmanın "dünyevi cezâlandırma" şeklindeki kullanımı hakikattir. "Uhrevi cezâ" şeklindeki kullanımı ise mecâzîdir. Zira dünya açısından bu cezâ gerçekleşmiştir, âhiret açısından ise gerçekleşecektir. Söz konusu cezânın hem dünyaya ve hem de âhirete nisbet edilmesi, cezâlandırma fiilinin ikisinde de vuku bulacağı itibariyledir. Yoksa ibret verici ve engelleyici cezânın hem

dünyada hem de âhirette olacağı itibariyle değildir. Çünkü başkalarına ibret verici ve engelleyici bir cezânın âhirette verilmesi düşünülemez. Böyle bir cezâ ancak dünyada olabilir. Ahiret cezâsı ise ancak bunu işitene ibret verir ve o cezâya götürecek fiilleri yapmasına kesinlikle engel olur.

Kâşânî'nin *Te'vilât*'ında bu âyetle ilgili olarak şöyle denmektedir: Fir'avn kibir ridâsı içinde enâniyetini şiddetle ortaya koyarak Hak Teâlâ ile çekişmeye kalkıştı. Bunun sonucunda yenildi, lânete uğramış olarak Cehennem ateşine atıldı. Çünkü Cenab-ı Hak bir hadis-i kudsîde şöyle buyuruyor: *"Azamet benim izarımdır, kibriya benim ridamdır. Kim bu iki özelliğimden birisi hususunda benimle çekişip boy ölçüşmeye kalkışırsa onu Cehenneme atarım."* [6] Bazı rivâyetlerde; *"onu mahvederim"* deniliyor. Bu, Allah Teâlâ'nın kahrı dolayısıyladır. İşte "Allah onu dünya ve âhiret azabıyla cezâlandırdı" âyetinin mânâsı budur.

Bakli der ki: Fir'avn iddiâsında doğru bir kişi olmadığı için Allah Teâlâ onu dünyada ve âhirette rezil, rüsvay etti. Hakkı olmayan bir şeyi iddiâ eden herkesin elde edecek olduğu netice böyle olacaktır.

Bişr der ki: Allah Teâlâ Fir'avn'un dilini büyük iddiâlarla konuşturdu ancak bu iddiâların içini boşalttı.

Serriy şöyle diyor: Kul efendi elbisesine bürünürse bu azaba sebebtir. Görmez misin Allah Teâlâ Fir'avn kıssasında onun rablık iddiâsını ve Allah'ın onu cezâlandırmasını nasıl zikrediyor? Görülmezmi ki orada Fir'avn'u herşey hattâ kendi nefsi bile yalanlıyor.

el-Vasit'ta Peygamberimiz (s.a.)'den naklen şöyle bir ifâde geçiyor. Hz. Mûsâ der ki: Ya Rabbi! Fir'avn'a tam dört yüz sene mühlet verdin. Oysa o ben sizin en yüce rabbinizim diyor, senin âyetlerini yalanlıyor, peygamberlerini zora sokuyordu. Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: Fir'avn güzel ahlaklı ve kolayca insanlarla görüşen bir kişiydi. Ben ona dünyevi bir mükâfatta bulunmak istedim. Bütün kâfirlerin yaptıkları güzel fiiller de aynen böyledir. Mümine gelince onun âhiretteki sevabını arttırırım.

Üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerime Fir'avn'un îmansız ve kâfir olarak öldüğüne delalet etmektedir.

el-Fütuhât el-Mekkiyye'de deniyor ki: Fir'avn ve Nemrud Cehennemde ebediyen kalacaklardır. Bu eserde şeyhin bundan başka sözleri de vardır. Bu sözler mubahase kabilindendir. Sakın o sözlere karşı dilini uzatma; çünkü bunlar dalalet açısından çok şiddetlidirler.

Fakirin kanâatine göre Fir'avn'dan iki söz sudûr etmiştir. Bunlardan birisi bu âyetteki; ***"ben sizin en yüce rabbinizim"*** sözüdür. İkincisine gelince o da Kasas sûresindeki şu ifâdesidir: ***"Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum"*** (Kasas 28/38) Bu iki söz arasında rivâyetlere göre kırk yıllık bir süre geçmiştir. Zâhir olan şudur ki; burada geçen rablık ülûhiyyet şeklinde anlaşılmalıdır. Fir'avn'un, "ben sizin en yüce rabbinizim" sözünün -bazılarının zannettiği gibi-, "işlerinizi idare edip, yürüten kişiler içinde en yüceyim" demek değildir. Çünkü bunda çok bir fayda yoktur. Zira reislik,

önderlik iddiâsı, ilahlık iddiâsında bulunmayı gerektirmez. Tıpkı diğer dehrî ve inkârcıların dedikleri gibi. Çünkü o inkârcılar, her ne kadar önder iseler de ilah olduklarını iddiâ etmemişlerdir.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

26. Elbette bunda korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.

"Elbette bunda" yâni zikredilen Fir'avn kıssasında ve onun yaptıklarında *"korkan kimseler için bir"* büyük *"ibret vardır".* Bu ibret şanı korkmak olan kimseler içindir. Şanı korkmak olan kimse de şânı mârifet olan kimsedir. Yani Allah'ı ve onun işlerini bilen ârif kişi ondan korkar. Allah'a isyan edip karşı gelmez, onun peygamberlerine karşı gelmez. Çünkü başına azab geleceğinden korkar. Akıllı kişi başkasının durumundan ibret alan kimsedir.

Bedbaht birisi bir musîbete düşerse
İyi talihliler ondan ders alırlar.
Sen cezâdan önce af kapısını çal ki,
Sopa altında feryâd etmenin faydası yoktur.
Yarın sînende utanç kalmaması için
Başını gaflet yakasından dışarı çıkar.

---

[4]. Bk. Deylemi, hadis no: 3651.
[5]. Tirmizi, Kıyamet 18.
[6]. Ebû Dâvud, Libas 26.

SİZİ YARATMAK MI
DAHA GÜÇ?

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ
﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَاۖ ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ
ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَاۖ ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ
اَرْسٰيهَاۙ ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٣﴾

27. Sizi yaratmak mı daha güç yoksa gökyüzünü yaratmak mı? Ki onu *(Allah)* bina etti,
28. Onu yükseltip düzene koydu.
29. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı.
30. Bundan önce de yerküreyi döşedi.
31. Yerden suyunu ve otunu çıkardı.
32. Ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.
33. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere.

"Sizi yaratmak mı daha güç…" Bu hitab, öldükten sonra dirilmeyi zanlarınca zor gören inkârcı Mekke'lilere karşı -bunun Allah'ın kudreti açısından ne kadar kolay olduğunun- beyân edilmesinin ardından azarlama ve susturma yollu bir hitabtır. Nitekim daha önce bu sûrenin 14. âyetinde öldükten sonra dirilmenin Allah açısından ne kadar kolay olduğu ***"birden bire kendilerini mahşerde buluverirler"*** ifâdesiyle beyân buyrulmuştu.

Âyette geçen "eşeddu" kelimesinin kökü olan "şiddet" kelimesi burada "sertlik ve katılık" anlamında değil "zorluk" anlamındadır. Çünkü kelimenin "sertlik ve katılık" anlamı burada uygun düşmemektedir. Buna göre âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: "Sizin takdirinize ve zannınıza göre öldükten sonra sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı?" Görüldüğü üzere tefsir yaparken "sizin takdirinize ve zannınıza göre" şeklinde bir takdirde bulunduk. Yoksa gerek bizim yaratılmamız gerekse gökyüzünün yaratılması Allah'ın kudreti açısından birdir ve eşittir.

"Yoksa" büyüklüğüne, yapısının muhkemliğine ve en küçük şeyini düşünmede bile akılları hayrette bırakan mükemmel yapısına rağmen maddesiz olarak *"gökyüzünü yaratmak mı?"* Buradaki soru, gökyüzünün yaratılmasının zorluğunu ikrar etmeleri için bir takrir/tasdik ve onay) sorusudur. Böylece onlar kendilerine şöyle denilerek ilzam

edilip delil getirmekten âciz bırakılıyorlar: Ey beyinsizler! Bu zor şeye gücü yetenin nasıl olur da sizi yeniden diriltmeye ve mahşerde toplamaya gücü yetmez. Halbuki bu daha kolaydır. İâde sûretiyle sizin yaratılışınız Allah'ın kolayca güç yetireceği bir şeydir. Bunu nasıl inkâr edebiliyorsunuz?

"Ki onu (Allah) binâ etti." Âyetteki "Allah binâ etti" cümlesi az önce geçen, "yoksa gökyüzünü yaratmak mı?" ifâdesinden anlaşılan yaratmanın nasıllığını açıklama ve bir başlangıç cümlesidir. Bu açıklamamıza göre yukardaki cümle, "emi's-semau/gökyüzünü yaratmak mı?" ifâdesinde bitmekte ve "benâha/onu Allah bina etti" cümlesiyle söze yeniden başlanmaktadır.

Bu âyette "binâ" kelimesi "tavan" yerinde kullanılmıştır. Çünkü gökyüzü bizim üzerimize yükseltilmiş tavandır. "Bina etme" fiilinin burada binanın üst katları ve yukarları için değil de alt kesimleri için kullanılması bir nükteye işâret etmek içindir. O nükte şudur: Gökyüzü her ne kadar üzerimizde kurulmuş bir tavan ise de bozukluktan ve çatlaklıktan uzak olması açısından bir bina gibidir. Zira bina tavana oranla çatlaklıktan ve bozukluktan daha uzaktır.

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا ﴿٢٨﴾

28. Onu yükseltip düzene koydu.

Bu cümle, yukarda sözü edilen "bina etme" fiilini beyân edici bir cümledir. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsını açacak olursak şöyle deriz: Allah göğün yerden yüksekliğini ve zirveye doğru uzama mesâfesini yüksek ve uzak kıldı. Bu mesâfeyi beşyüz yıllık yürüyüş mesâfesi yaptı. Bu anlamı âyette geçen "semk" kelimesinden çıkarıyoruz. Çünkü herhangi bir şeyin uzunluğuna ölçüsü alınırken eğer bu altından üstüne doğru alınırsa bunun adına "semk/yükseklik" denilir. Bu mesâfe yukardan aşağıya doğru alındığında ise buna "umk/derinlik" denilir.

Bazı âlimlere göre âyetteki "semk" kelimesinin mânâsı; gökyüzünün bizden taraftaki alt yüzeyiyle üst tarafına gelen üst yüzeyi arasındaki yüksekliktir. Buna göre âyette kasdedilen göğün kalınlığı ve yoğunluğudur. İşte bu aynı zamanda yukarda sözü edilen yürüyüş mesâfesi miktarıdır.

وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴿٢٩﴾

29. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı.

"Gecesini kararttı" Buradaki "el-ğatş" kelimesinin anlamı "أَغْطَشَ/karanlık"tır. **Rağıb Isfahânî**'niye göre kelimenin aslı "/اَلْغَطَشُel-ağtaş" kökündendir. Manası ise; gözü

durmadan yaşaran ve görmesi zayıf olan kimse demektir. Allah Teâlâ, herhangi bir kimsenin görmesini kararttığında bunu ifâde etmek için: “/أَغْطَشَهُ اللّٰهُ ağtaşahullahu” ifâdesi kullanılmaktadır. Buna göre; “/ أَغْطَشَ اللَّيْلُ ağtaşa’l-leylu” ifâdesi “gece karardı” demektir. Bu fiil hem müteaddi, hem de lazımdır. Ancak burada kastolunan birincisidir. Yani; Allah Teâlâ göğün gecesini ışığı gitmiş karanlık bir hale getirmiştir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: “Leyl”, güneşin batması sebebiyle meydana gelen karanlık zamanı demektir. Âyette ise “onun gecesini kararttı” buyrulmaktadır. Bu anlam üzerinde düşündüğümüzde ifâdenin mânâsı; “Allah zaten karanlık olan geceyi karanlık kıldı” demek gibi olmaz mı? Bu ise uzak bir ihtimal değil midir? Biz bu soruya şöyle cevap verebiliriz: İşaret edilen zamanda meydana gelen karanlık ancak Allah’ın tedbiri ve takdiri sâyesinde olmaktadır. Dolayısıyla burada anlaşılmayacak çelişkili bir durum yoktur.

“Gündüzünü ağarttı.” Yani Allah Teâlâ onun gündüzünü ortaya çıkarttı. Burada dikkat edilince görüleceği üzere “gündüz” anlamı, güneşin ışığı anlamına gelen “duhâ” kelimesiyle ifâde olunmaktadır. Duhâ vakti, güneşin doğduğu ve etkisini güçlü biçimde gösterdiği kuşluk vaktidir. O halde gündüzün “duha” kelimesi ile ifâde olunması sebebsiz değildir. Çünkü duha vakti, güneşin vakitleri içinde en şereflisi ve en hoşudur. Bu isimlendirme, mahalle ona inen en şerefli şeyin isminin verilmesi şeklinde olmaktadır. Şu halde Allah Teâlâ’nın bizlere nimetini sıralamış olduğu bir yerde “duha”nın zikredilmesi, cümlenin gelişine daha uygun düşmektedir. Âyette “duha/kuşluk” kelimesinin “leyl/gece” kelimesinden geriye bırakılmasının ve gündüzün meydana getirilişinin “ihraç/çıkarma” kelimesiyle ifâde edilmesinin ardında yatan sır budur. Çünkü karanlığın ardından nur kelimesinin gökyüzüne izâfe edilmesi ve “göğün karanlığı” dendikten sonra “göğün nuru” denmesi, nimet bakımından daha mükemmel ve ihsan açısından daha kâmil bir nimet tablosu çizmektedir.

“Gece ve duha” kelimelerinin gökyüzüne izâfe edilerek; “göğün gecesi ve göğün gündüzü” denmesi, bunların birbirini izlemeleri ve bunların göğün hareketine bağlı olmalarından dolayıdır. Kendisine izâfet yapılan “sema/gök” kelimesi ile “gece ve gündüz” kelimeleri arasındaki ilişkiye gelince, bunların arasında gündüz ile gece kelimesinin gök kelimesi ile aralarındaki en ufak ilişki izâfet için yeterlidir.

“Duha” kelimesinin “gök” kelimesine izâfe edilerek “göğün gündüzü” denmesi, “güneş” kelimesinin araya katılması sûretiyle de olabilir. Buna göre ifâdeyi takdir edersek şöyle denmiş olur: “O göğün güneşinin ışığını çıkardı.” Burada, “güneş” kelimesinin “duhâ” kelimesiyle ifâde olunması, duhâ yâni kuşluk vaktinin, güneşin etkisinin ortaya çıktığı ve parlaklığının kemâle erdiği vakit olmasından dolayıdır.

İmam Zâhid buyurdu ki: Dünyanın gündüzü ve gecesi, dönen güneş ve ayın yaratılması sebebiyle gökyüzüyle ortaya çıktı, âşikâr oldu.

Âriflerden birisi şöyle der: Arapçada “leyl/gece” kelimesi müzekker, “nehâr/gündüz” kelimesi ise müennestir. Gece gündüzü örtüp bürüyünce gündüz hâmile kalmış ve doğum yapmıştır. Gündüzün bu şekilde doğumuyla bütün varlık alemi zamanın örtüsünü

yırtıp ortaya çıkmıştır. Şu halde bu doğurulan kâinat, zamanın çocuklarıdır. Gündüzün geceden çıkarılması, Havva'nın Âdem'den çıkarılması gibidir. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Gece de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler."*** (Yâsin 36/37) Bir başka âyet-i kerime ise şöyledir: ***"Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar."*** (Hac 22/61) Tıpkı Hz. İsa'yı Hz. Meryem'e, Hz. Havva'yı da Hz. Adem'e kattığı gibi. Allah gündüzün çocuklarına hitap ettiği zaman "geceyi katar" buyurmakta; gecenin çocuklarına hitap ettiğinde ise "gündüzü katar" buyurmaktadır.

Hakikat ehli birisi der ki: Gecenin ve gündüzün birbirini izlemesi, kötülükle iyiliğin birbirini izleyeceğine işârettir. Nasıl ki dünya sâdece gece ve sâdece gündüz şeklinde durmuyor, geceyle gündüz dünyada birbirini izliyorsa, işte mü'min de aynen böyledir. O îmanın ve amel-i sâlihin nurundan uzak olmadığı gibi, bozuk amel ile geçersiz fikrin karanlığından da uzak değildir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz (s.a.) Hz. Ali'ye şöyle demiştir: *"Ya Ali! Herhangi bir kötülük işlediğinde onun yanısıra bir de iyilik yap. Çünkü kıyamet günü geldiğinde Allah Teâlâ geceyi Cehenneme, gündüzü Cennete atacaktır. Cennette gece olmayacaktır. Tıpkı Cehennemde gündüzün olmadığı gibi. Yani Cennetteki gündüz, mü'minin îmanının nuru ile -mertebesine göre- sâlih amellerinin nurudur. Cehennemdeki gece ise kâfirin küfrünün karanlığı ile kötü amelinin karanlığıdır. Küfür nasıl ki îman olmazsa gece de aynı biçimde gündüz olmaz. Ateş de nur olmaz."* [7] Şu halde nur ehli ile nar ehli kendilerindeki galip olan sıfat ne ise o sıfat üzere kalacaklardır. Kalbe ve tecelliye göre kalbin durumuna gelince kalp, kalıbın aksine olacaktır. Çünkü kalbin manevi gününe zaman zaman bir takım örtme ve perdeleme ârız olsa da gündüzünü hiçbir zaman gece izlemeyecektir.

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ ﴿٣٠﴾

30. Bundan önce de yerküreyi döşedi.

Âyette geçen "ba'de zâlike" ifâdesine zâhirîne uyarak "bundan sonra" anlamı değil de "bundan önce" anlamını verdik. Bu tıpkı Enbiyâ sûresinde geçen şu âyette olduğu gibidir: ***"Andolsun zikirden (Kur'an'dan) önce Zebur'da da yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır diye yazmıştık."*** (Enbiya 21/105) Bu âyette de aynı şekilde "min ba'di'z-zikri" ifâdesi zâhirine bakılarak "Kur'andan sonra" şeklinde değil de, meâlde belirtildiği gibi "Kur'andan önce" şeklinde tefsir olunmuştur.

Âyetteki "دَحٰى/deha" fiili döşedi, dünyadakiler üzerinde yerleşsinler, bir köşesinden diğer köşesine gidebilsinler diye beşik gibi yaydı, demektir.

Bazı âlimler yukarda geçen "ba'de" kelimesine, aslî anlamını dikkate alarak "sonra" anlamını vermişlerdir. Bu yaklaşıma göre Allah gökten önce yeryüzünü yaratmıştır. Ancak yeryüzünü henüz yayıp, döşememiştir. Sonra Allah semaya yönelmiş, onu yedi

kat olarak yaratıp düzenlemiş, ardından ise yeryüzünü döşemiştir.

*el-İrşad'*da denilir ki: Yeryüzü anlamına gelen "arz" kelimesi gizli bir fiil ile mansubtur. Bunun hangi fiil olduğunu âyet metninde geçen "dehâ" fiili tefsir etmektedir.

Aynı âyette yer alan "zâlike/bu" kelimesine gelince; bu kelime ile yukarda geçen göklerin binâ edilmesine, yükseltilmesine, düzene konulmasına ve onun dışındaki şeylere işâret olunmaktadır. Yoksa bununla "yer" kelimesinin bizzat kendisine işâret olunmamaktadır. Buna göre âyetin mânâsı; "Allah göğü binâ ettikten, yükseltip düzene koyduktan sonra yeryüzünü yaydı" demektir. Bu mânâya göre yeryüzünün yaratılması ve yayılması gökten önce olmuş olmaktadır. Bu son takdire göre âyetteki "ba'de/sonra" ifâdesiyle ortaya çıkan yeryüzünün yayılıp döşenmesinin sonralığı -yoktan var ediliş açısından değil- arapların ve arap olmayanların âdetleri olduğu üzere anılmaktadır. Dolayısıyla bu sâdece ifâdede yer almakta olan bir "sonralık" olmuş olmaktadır. Çünkü âlimlerin ekserisinin görüş birliği hâlinde ifâdelerine göre önce yeryüzü ve içindekiler yaratılmış sonra gökyüzü ve içindekiler yaratılmıştır.

Bu âyette yeryüzü anlamına gelen "arz" kelimesinin öne alınması bir kasr ifâde etmediği gibi "sonralık" da yoktan var edilişte bir sonralık olduğuna işâret etmemektedir. Çünkü yukarda ifâde ettiğimiz üzere "arz" kelimesi, kendisinden önce geçen gizli bir fiil ile mansubtur ve bu fiil tefsir şartları gereğince hazfedilmiştir. Yoksa kendisinden sonra zikredilen fiilden dolayı mansub değildir.

Âyetin akışı içinde yeryüzünün zikrinin sona bırakılması, ya göğün hallerine nisbetle yeryüzünün Allah Teâlâ'nın kudret-i kahiresine delalet etmesi bakımından daha etkili olmasındandır. Ya da bunun hitab ettiği kişiyi delilsiz bırakarak konuşmaktan âciz bırakmaya daha etkili olduğuna işâret etmek içindir. Çünkü yeryüzündeki şeylerden elde edilen menfaatler daha çoktur ve insanların maslahatlarının yeryüzüne bağlanması daha belirgindir. Ayrıca yeryüzünün ayrıntılarıyla öğrenilmesi daha mükemmeldir. Bu makamla ilgili olarak söylenecek başka sözler daha önce Ha-mim es-Secde sûresinde geçmişti.

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعٰيهَا ﴿٣١﴾

31. Yerden suyunu ve otunu çıkardı.

Pınarlar fışkırtmak ve nehirler akıtmak sûretiyle *"yerden suyunu ve otunu çıkardı."*

Bu âyette geçen "mer'â" kelimesi riâ yâni ot anlamında kullanılmıştır. Mer'â kelimesi aslında otlak anlamındadır.

Suyun ve otun yeryüzüne nisbet edilerek "yerin suyu ve yerin otu" denmesi, suyun ve otun yeryüzünden çıkmasından dolayıdır. Bu cümlenin başında herhangi bir atıf harfinin bulunmaması, cümlenin yeryüzünün döşenmesi ve yayılmasının tefsiri mâhiyetinde olmasından ve yerin döşenmesini tamamlama kabilinden olmasından dolayıdır. Çünkü

yeryüzünde oturmak, yerin sâdece yayılması ve döşenmesiyle mümkün olmaz. Ayrıca yeme ve içme yerlerinin gösterilmesi sûretiyle yaşama olayının da düzene konması gerekir.

وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَاۙ ﴿٣٢﴾

32. Ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.

Âyetteki "ersâ" fiili "dağları sâbitleştirdi, sallanmasın diye yeryüzünü dağlar vâsıtasıyla sâbit hale getirdi" demektir. Bu ifâde, bir gerçeği ortaya koymak içindir. Buna göre ifâde; Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde dağlara nisbet edilen bu sâbitleştirme fiilinin dağların bizzat kendilerinden kaynaklanmadığını, aksine bunun Allah'ın sâbitleştirmesi ile olduğunu, Allah Teâlâ'nın böyle bir fiili olmasaydı dağların yeryüzünü sâbitleştirmesi bir yana kendilerinin bile yeryüzünde sâbit biçimde kalamayacaklarını vurgulamaktadır.

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٣﴾

33. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere.

"Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalandırma" ifâdesi, sebep bildiren mef'ûldür. Buradaki "metâan" kelimesi, "temtî'/faydalandırma, yararlandırma" anlamındadır.

"En'âm", "neam" kelimesinin çoğuludur. En'âm denilince arapçada kişinin otlayan mal varlığı akla gelir. Şu halde en'âm "davarlar" anlamınadır.

es-Sıhah isimli eserde ifâde edildiğine göre en'âm kelimesi ile daha çok "develer" kasdedilir. Ancak en'âm kelimesinden burada kasdedilen deve, sığır, koyun ve keçi olmak üzere bütün davarlardır. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Allah bütün bunları size ve davarlarınıza bir yararlandırma ve menfaat olarak yaptı. Çünkü yukarda bahsedilen yeryüzünün yayılması, döşenmesi, otun ve suyun çıkarılmasının faydaları insanlara ve onların ellerindeki hayvanlarına dönüktür.

Çünkü "mer'â" insanın ve başkalarının yemiş olduğu yiyeceklere delâlet eden bir isimdir. Bu kelimenin hem insan ve hem de hayvanların yiyeceklerine delâlet etmesi, "er-ra'y" kelimesinin istiâre yoluyla mutlak olarak "yenilecek şey" anlamında kullanılmasından dolayıdır. Bu istiâreli kullanım, tıpkı yular takılan yer anlamına gelen "el-mersen" kelimesinin "burun" anlamına kullanılması gibidir. Bu nedenle demişlerdir ki: Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede "suyu ve otu" zikrederek yeryüzünden elde edilen şeyler içinde tuza varıncaya kadar faydalanılabilecek ne varsa hepsine işâret etmiştir. "Tuza varana kadar" diyoruz çünkü tuz sudan elde edilmektedir.

Utbi diyor ki: "Oradan suyunu ve otunu çıkardı" ifâdesi az kelime ile çok mânâ ifâde

edilen cümlelerdendir. Çünkü Allah bu iki kelime ile yeryüzünden çıkarılan azıklara ve faydalara, otuna, ağacına, tahılına, meyvesine, tuzuna ve ateşine varıncaya kadar tüm şeylere işâret etmiştir. “Ateşine varıncaya kadar” diyoruz. Zira ateş yeşil ağaçtan çıkarılır. Tuz ise sudandır.

Buradaki istiârenin taşıdığı ince anlama gelince bu öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden muhatabları azarlama ve onları dünyadan yararlanmaya dalıp, âhireti unutma noktasında hayvanların kategorisine katmadır.

---

[7]. Bk. Münâvi, I, 406.

O BÜYÜK FELAKET GELDİĞİ VAKİT

فَاِذَا جَاۤءَتِ الطَّاۤمَّةُ الْكُبْرٰى ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى ﴿٣٥﴾
وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ
رَبِّه۪ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾

34. Her şeyi altüst eden o büyük felaket geldiği vakit,
35. İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün
36. Ve görene Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman
37. Azan kimseye
38. Ve dünya hayatını âhirete tercih edene,
39. Şüphesiz Cehennem tek barınaktır.
40. Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için
41. Şüphesiz Cennet yegane barınaktır.

"Herşeyi altüst eden o büyük felaket geldiği vakit..." Sıhah'ta ifâde edildiğine göre; çoğalıp üstün ve galip gelen herşeye arapçada "tamme" denilir. "Kübra" ise "ekber" kelimesinin çoğuludur. Kelime "yaşlandı" anlamına gelen "kebira" kökünden değil, "büyük oldu" anlamına gelen "kebura" kökündendir.

Buradan itibaren Allah onların dünya hayatındaki hallerini beyânının ardından âhiretteki durumlarını beyân etmeye başlamaktadır. Âyetin başındaki "fa" harfi, kendisinden önceki cümlenin ardından sırasıyla kendisinden sonraki cümlenin geldiğini, bir başka ifâdeyle iki cümle arasında bir tertib bulunduğunu ifâde etmektedir. Nitekim bu tertibin bulunduğuna "el-meta" kelimesi de işâret etmektedir. Buna göre âyet-i kerimeye şöyle bir anlam verilebilir: "Kalan diğer belâ ve musîbetlere üstün ve baskın gelen büyük belânın meydana gelme vakti gelip çattığı zaman..."

Âyette Allah o belâyı "el-kübrâ" yâni en büyük olarak nitelemektedir. Bu niteleme, anlama tekid/pekiştirme katmak içindir. Eğer bu kelime "bütün yaratıklara üstün ve baskın gelen belâ" biçiminde tefsir edilecek olursa, o zaman burada belâ tahsis edilmiş yâni özel kılınmış olur.

Bahsedilen "en büyük belâ"dan maksad, kıyamet veya sura ikinci üfürülüştür. Çünkü kıyamet günü alışılmışın dışında ve bütün dehşetleri insana unutturacak korkunç alâmetler müşâhede edilecektir. Sura ikinci kez üfürüldüğünde ise yaratıklar mahşer yerinde toplanmak üzere diriltileceklerdir.

Nâziât sûresinde kıyamet “اَلطَّٓامَّةُ/et-tamme” kelimesi ile ifâde olunurken, bundan sonraki Abese sûresi 33. âyette “/اَلصَّٓاخَّةُes-sahha” kelimesi ile ifâde olunmaktadır. Bu sebebsiz değildir. Çünkü bu âyetteki “tamme” kelimesinin kökü olan “tamm” bütün yaratıkların yok edilmesi için sura birinci üfürüş anlamına alınırsa bu, Abese’de yer alan ve vuku bulduğunda bütün insanların sâyesinde dirilecek olduğu o şiddetli ses anlamında olan “es-sahha”dan önce meydana gelecektir. Bu şiddetli ses sâyesinde -uyuyan insanın şiddetli bir ses duyduğunda uyanması gibi- bütün insanlar dirileceklerdir. Dolayısıyla bu sûredeki “tamme” birinci üfürüş, Abese’deki “es-sahha” ikinci üfürüş olduğundan önceki sûredeki önceki üfürüşe sonraki sûredeki de ikinci üfürüşe delalet etmiş olacaktır.

Buna karşılık bu sûredeki “et-tamme” sura ikinci üfürülüş anlamına alınacak olursa o zaman her iki yerdeki kullanım da yine güzel olmuş olacaktır. Çünkü “tamme”, daha önce bu sûrenin yedinci âyetinde yer alan “onu ikinci üflemenin takip ettiği gün” ifâdesinden sonra gelmiş olur ki tam yerinde kullanılmış olur. Abese’deki “sahha” ise aynı sûrede Peygamberimiz (s.a.)’in **İbn Ümmi Mektum**’a seslenmemesi olayından sonra olmuş olurki bu da aynı şekilde yerli yerince kullanılmış olur.

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ ﴿٣٥﴾

35. İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün

Bu cümle, gizli bir *a’nî* fiili ile mansubtur. Böylece yukarda bahsedilen “en büyük belâ” hatırlatılmış olmaktadır. Âyetteki “ma” ma-i mevsûledir. Âyetteki “se’â” fiili “yaptı, etti, işledi” anlamındadır. Bu açıklamaların ardından âyete şöyle mânâ verilebilir: O gün kim olursa olsun bütün herkes, gerek iyilik gerek kötülük yapıp ettiği herşeyi amel sahifesinde yazılmış olarak göreceği için hatırlar. Oysa o kişi daha önce aşırı gafletinden ve aradan uzun zaman geçtiği için bunu unutmuştu. Buradaki anlam tıpkı ***“Allah onları bir bir saymıştır onlar ise unutmuşlardır”*** (Mücâdele 58/6) âyet-i kerimesindeki anlam gibidir.

وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾

36. Ve görene Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman.

“Ve” kim olursa olsun *“görene Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman.”* Bu cümle, yukarda geçen “câet/geldi” fiilinin üzerine atfedilmiş bir cümledir. Buna göre âyetin mânâsı; “adını işitmelerinin ardından Cehennem hiç kimseye kapalı olmayacak bir biçimde apaçık ortaya çıkarıldığı zaman” demektir. Burada “Cehennem” kelimesiyle kasdedilen, Cehennemin yedi tabakasından adı “Cehennem” olan özel tabaka değil,

mutlak olarak ateş kasdedilmektedir. Bu ateşi “kim olursa olsun” görecek diye tefsir ettik. Çünkü âyetteki “men/kim” kelimesi genellik ifâde etmektedir.

Rivâyet olunduğuna göre Cehennem açılır ve alev alev yanar. İster mümin ister kâfir gözü olan herkes Cehennemi görür. Bu îzâha göre Cehennemi mümin de görecektir. Oysa ***“Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir”*** (Şuara 26/91) âyeti, bunun sâdece azgınlara gösterileceğini ifâde buyurmaktadır. Bu iki anlam arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü müminlerin Cehennemin yanından ve sırattan geçtikleri esnâda Cehennemi görmeleri, Şuara sûresinde ifâde edilen “onu azgınların görmeleri” gerçeğiyle çelişmez.

Bazı âlimlere göre bu âyetin mânâsı; “ve kâfire Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman” şeklindedir. Bu kimselere göre mümin “Allah Teâlâ’nın bizi tehdid ettiği ateş nerededir?” diye soracak ve kendisine, “siz Cehennem ateşi henüz tutuşturulmamış iken Cehenneme uğrayıp oradan geçtiniz” diye cevap verilecektir.

فَأَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾

37. Azan kimseye

Bu cümle devamıyla birlikte “fe izâ câet…/en büyük belâ geldiği zaman” ifâdesinin cevabı olup o en büyük belâ geldiği zaman ne olacağını haber vermektedir. Bu cümle Bakara sûresindeki ***“Eğer benden size bir hidâyet gelir de her kim hidâyetime tabi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler”*** (Bakara 2/38) âyetine benzer. Yine; “in ci’tenî fe in kadertu ahsentu ileyke/sen bana gelirsen ve gücüm yeterse sana iyilik ederim” cümlesi de aynı şekildedir. Yine; “izâ kâneti’d-da’vetu feemmâ men kâne câhilen fehunâke makamuhu ve emmâ men kâne âlimen fehâhuna makamuhu/dâvet ve çağrı geldiğinde bu çağrıyı bilmeyen habersizler şuraya, haber verilip gelenler şuraya otursunlar” cümlesi de aynen üzerinde durduğumuz âyetin cümlesi gibidir. Bütün bu açıklamalardan sonra âyet-i kerimeye şöyle mânâ verilebilir: “Böbürlenene, Allah’a itâatten yüz çevirene, meşhur Nadr ve babası el-Hâris gibi küfür ve azgınlıkla azıp isyanda haddi aşana şüphesiz Cehennem tek barınaktır.”

وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾

38. Ve dünya hayatını âhirete tercih edene,

“Ve” uçup giden fani *“dünya hayatını âhirete tercih edene”* ve dünyada dünya nimetlerinden yararlanmaya dalıp, îman ve itâatle ebedî âhiret hayatına hazırlanmayana *“şüphesiz”* yukarda zikri geçen *“Cehennem tek barınaktır”* başkası değil.

فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ ﴿٣٩﴾

39. Şüphesiz Cehennem tek barınaktır.

"el-Me'vâ" kelimesinden maksad, "onun sığınağı" demektir. İşte böyle bir kimseye Cehennem tek barınaktır. Âsi olan mümin oradan çıkacak ama kâfir çıkamayacaktır. Dolayısıyla buradaki ifâde kâfir hakkındadır. Aynı zamanda bu ifâde, bir öğüt ve uyandırıcı bir ibrettir. "el-Me'vâ" kelimesinin başındaki "el" takısı izâfet yerindedir. Çünkü oraya kimin gireceği bilinmektedir. Bu, bahsi geçen azgın kişi olacaktır. Bu kelimedeki "el" takısının izâfet yerine geçmesi, tıpkı "gözü sakın" cümlesinde olduğu gibidir. Bu cümlede "göz" kelimesi ile "gözünü" anlamı kasdedilmiştir. Çünkü hiç kimse başkasının gözünü kapatamayacağına göre "el" takısı izâfet yerindedir. Arapça dilbilgisi kurallarına göre isim cümlesinde haber, cümle hâlinde olursa o haberi mübtedâya bağlayan bir bağ bulunmalıdır. İşte buradaki "el" takısı o bağın yerini almıştır. Çünkü cümlede anlamı yanlış yapacak herhangi bir durum yoktur. Bu tür yerlerde sözünü ettiğimiz bağa bundan dolayı ihtiyaç yoktur.

وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّه۪ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ ﴿٤٠﴾

40. Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için,

Mebde ve meadı yâni işin başlangıcının ne olduğunu ve sonunun nereye varacağını bildiği için *"Rabbinin makamından korkan";* o en büyük belânın ortaya çıktığı ve insanın önceden yapıp ettiklerini hatırladığı gün kendi işine malik olan Rabbinin huzurunda durmaktan korkan *"ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için,"*

فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ ﴿٤١﴾

41. Şüphesiz Cennet yegane barınaktır.

Burada biz "mebde ve meadı yâni işin başlangıcının ne olduğunu ve sonunun nereye varacağını bildiği için " şeklinde bir takdirde bulunduk. Çünkü hesab vermek için Allah'ın huzurunda durmaktan korkmak, bunu önceden bilmeyi gerektirir. Bazı tefsirlerde "makam" kelimesinin "durmak" anlamında mimli masdar veya "durma yeri" anlamında ism-i mekan olduğu söylenmektedir. Yani bu kelimeyle "kulların hesab vermek ve amellerinin karşılığını almak için durmaları maksadıyla Allah'ın belirlemiş olduğu yer" kasdedilmiş olmaktadır.

Bazılarının görüşüne göre buraya "makam" kelimesi, "korku"nun azgınlığa karşılık

olduğunun vurgulanması ve bu mânânın pekiştirilmesi için getirilmiştir. Oysa zâhire göre azgınlığın karşılığı korku değil, "boyun eğme ve itâat"tır. Çünkü korku, itâatın en başta gelen sebebidir. İkinci sebebi "recâ/umma", üçüncü sebebi de "muhabbet/sevgi"dir. Buna göre korku avam için, recâ havas için, muhabbet havasın havası için itâat motifi olmaktadır.

"Ve nefsini kötü arzulardan" yâni beşeri yaratılış ve tabiatının tahakkümüyle o arzulara meyletmekten *"uzaklaştıran",* dünya hayatının metâ ve parlaklığına kapılmayan, âkıbetin korkunçluğunu bilerek dünyanın süs ve debdebesine aldanmayan *"için şüphesiz Cennet yegane barınaktır."*

Bu âyetin metninde geçen "el-hevâ", insan nefsinin iştah duyduğu ve lezzet almak istediği bir şeye şer'i bir sebep olmaksızın meyletmesi demektir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: *"Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkulusu heva ve tul-i emeldir. Heva haktan alıkoyar, tul-i emel ise âhireti unutturur."* [8]

Büyüklerden birisi şöyle der: "Hevâ", Âl-i İmrân sûresi 14. âyette zikredilen yedi şehvetten ibarettir. İlgili âyette bu yedi şehvet şöyle sıralanmaktadır: ***"Nefsani arzulara (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı."*** (Al-i İmran 3/14) Allah bu yedi şehveti Muhammed sûresinde iki kelimenin içerisinde özetlemiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir."*** (Muhammed 47/36) Daha sonra o ikiyi de bu âyette bire indirerek "el-hevâ" buyurmuş ve hepsini bu kelimenin içine yüklemiştir.

Hevâ, bütün şehvet çeşitlerini içinde toplayan bir istektir. Kim hevâdan kurtulursa bütün kayıtlardan ve bütün perdelerden kurtulmuş olur.

Sehl der ki: Hevâdan ancak peygamberler ve bazı sıddıklar -hepsi değil- uzak kalabilirler. Hevâdan ancak edebi kendisine vazgeçilmez kılan kurtulur.

Birisi şöyle der: İnsanın hakikati sâdece nefsidir. Bunun üzerine başka bir kelime eklemeye gerek yoktur.

Allah Teâlâ Kur'anda "nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran" buyuruyor. Nefsi kötü arzulardan uzaklaştıran kimdir acaba? Bunun üzerinde düşünmelidir.

Fakirin kanâatine göre insanoğlu ilâhi hakikat ile kevni hakikat arasında bir yerdedir. Yine insanoğlu meleki hakikatle hayvâni hakikat arasında bir yerdedir. İnsanoğlu birinci hakikati ile nefsini ikinci hakikatten uzaklaştırır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) kendi kendine; *"Ey Nebi! Selam senin üzerine olsun"* [9] diyerek meleki yönünden beşeri yönüne ya da cem' makamından fark makamına hitab ediyordu.

"Şüphesiz Cennet yegane barınaktır" ifâdesi ile "şüphesiz başkası değil Cennet onun için barınaktır" mânâsı kasdedilmektedir. Çünkü fâsık mümin Cehenneme girebilir veya girmeyebilir, sonra Cennete girer. Şu halde onun hakkında "onun yeri sâdece Cennettir" demek doğru olmaz. Ancak buradaki "hasr" anlamıyla "Cennet içine girenin hiç

çıkmayacağı bir makamdır" anlamını kasdedersek o zaman bu hasr fâsık mümin için de doğru olur.

Bazı tefsirlerde ifâde olunduğuna göre buradaki "Cennet"ten maksad mutlak olarak "sevap yurdu"dur. Bu takdirde âyet-i kerime Rahman sûresindeki ***"Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki Cennet vardır."*** (Rahman 55/46) âyetiyle herhangi bir çelişki doğmaz. Çünkü böyle bir kimse için Allah'ın lütfu ve ihsanı ile sevap yurdunda iki Cennet olacaktır. Birisi cismânî nimetlerle nimetlenme cenneti, diğeri ise ruhâni lezzetlerle lezzet alma cennetidir.

Fusûl'de gelmiştir ki bu âyet, bir günah işlemeye niyet eden ve bu günahı işlemeye gücü yettiği halde Allah'tan korkup nefsinin istemesine rağmen bu işten el çeken kimse hakkındadır.

Nefsin bir nefesliğine olsun senin emrine girerse
Bu cennetin kendisidir şüphen olmasın.
Nefs her bir nefesi aşağı tarafa çeker
Kim nefsinin hilafına bir nefes çekerse kurtulur.

Muhammed b. Hasan (rh.) der ki: Bir gece uyuyordum. Bir de ne göreyim kapı vuruluyor. Dedim ki: "Bakın kim o?" Halife Hârun'un elçisi; "Halife seni çağırıyor" dedi. Bu sözü işitince başıma bir şey geleceğinden, canımdan korktum ve kalkıp halifenin yanına gittim. Onun huzuruna girdiğimde bana dedi ki: "Seni bir mesele hakkında soru sormak için çağırdım. Ümm-i Muhammed'e -yâni eşi Zübeyde'ye- ben âdil bir devlet adamıyım, âdil devlet adamı Cennettedir dedim de o da bana; "Sen zâlimsin, âsîsin, kendinin cennetlik olduğuna şâhidlik ettin. Böylece Allah'a karşı yalan söyledin" dedi. İbn Hasan sözüne şöyle devam etti: Halifeye dedim ki: "Ey müminlerin emiri! Bir günah işlediğinde veya daha sonra Allah'tan korkuyor musun?" Halife dedi ki: "Evet, vallahi! Allah'tan çok korkuyorum." Bunun üzerine ben: "Şehâdet ederim ki, senin için tek Cennet değil iki Cennet vardır. Allah Teâlâ: ***«Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki Cennet vardır»*** (Rahman 55/46) buyurmuştur" dedim. Halife bu sözüm üzerine bana hoş davrandı. Ayrılmamı, geri dönmemi emretti. Evime döndüğümde bana para keseleri gönderdiğini gördüm.

Abdülmelik b. Mervân dönemin halifesi, **Ebû Hâzım** ise vaktinin imamı ve zâhidiydi. Abdülmelik ona; "Ey Ebû Hâzım! Yarın bizim hâlimiz ve işimiz ne olacak?" diye sordu. Ebû Hâzım; "Eğer Kur'an okursan o sana cevap verir" dedi. Abdülmelik; "Bunu nerede söyler?" diye sorunca ***"Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, Cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, Cennet onun sığınağıdır"*** (Nâziât 37-40) âyetleri olduğunu söyledi. Bil ki dünyada şehvet ateşi

taşıyan her nefesin karşılığı âhirette Cehennem ateşidir. Kim bugün şehvet ateşiyle yanarsa yarın Cehennem azabına erişir. Kim de bugün riyazet ve mücahede suyu ile şehvet ateşini söndürürse, yarın rahmet suyu ve mârifet nûruyla Cehennem ateşini söndürür. Cehennem öyle bir duruma gelir ki mü'minin mârifetinin nûrundan feryâd ederek *"çabuk geç ey mü'min, nûrun ateşimi söndürüyor"* [10] der. Bunun gibi dünyada her mü'minin gönlünde irfan denilen bir Cennet olduğu gibi ukbada da Rıdvan denilen bir Cennet vardır. Kim dünyadaki irfan cennetini taat süsü ile bezerse yarın Rıdvan Cennetine erişir.

Kâşânî bu son âyetleri şöyle anlıyor: "Azan" yâni insâni fıtrattan sapana, adâlet ve şeriatin sınırını aşıp behîmi/hayvâni veya sebû'i/yırtıcılık rütbesine geçen ve bu azgınlığında ileri gidene, "ve dünya hayatını âhirete tercih edene" ve süflî lezzetlerin muhabbeti ile hissi hayatı hakîkî hayata tercih edene, "şüphesiz Cehennem tek barınaktır", şüphesiz Cehennem onun varıp dönecek olduğu yer ve sığınağıdır. "Rabbinin makamından korkan" yâni kalp makamına terakkî ederek onun kendi nefsini kayyumiyetini müşâhede ederek, Rabbinin makamından korkan, "ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran" yâni nefsini onun ikabı ve kahrı ile hevâ ve hevesine uymaktan uzaklaştıran için ise "şüphesiz Cennet yegane barınaktır." Cennet derecelerine göre onun barınağıdır.

Bazıları derler ki; bu âyet ile sülûk mertebelerinde mübtedî kimsenin hâline işâret vardır. Çünkü mübtedi Allah'a yöneldiği vakit ona hicab yâni mahrumiyet korkusuyla refah ve ruhsat izni verilmez. Tasfiye ve mârifet makamına ulaştığında artık kendi nefsini heva ve hevesinden uzaklaştırmaya ihtiyacı kalmaz. Zira nefsi, cismi ve şeytanı artık rûhâni olmuştur. Buradaki duymuş olduğu arzu bir tek arzudur. O da ruhun arzusudur. Oysa mübtedi arzu noktasında nefsi ile birliktedir. Bundan dolayı kendisine yasaklama getiriliyor. Müntehi (menzilin sonuna varmış kişi) ise bu konuda yâni arzu konusunda Rabbi ile birliktedir. Kim Rabbi ile birlikte olursa onun şehveti gerçek ve makbul lezzete dönüşür.

---

[8]. Terğib, I, 50.
[9]. Müslim, Salat 60.
[10]. Ebû Nuaym, Hilye c.9 s. 329

SANA KIYAMETİ SORARLAR

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا ﴿٤٢﴾ فٖيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ﴿٤٣﴾
اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ
يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

42. Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır *(derler)*.
43. Sen onu nereden bilip bildireceksin?
44. Onun nihai ilmi yalnız Rabbine âiddir.
45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.
46. Kıyamet gününü gördüklerinde *(dünyada)* sâdece bir akşam vakti ya da onun kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.

"Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler)"

Bu âyette yer alan "mursâhâ" kelimesi "irsâuhâ" anlamında olup "kıyametin kopması" demektir. Bu soruyu soranlar, Allah Teâlâ'nın kıyameti ne zaman koparacağını ve bunu ne zaman ortaya çıkarıp yapacağını öğrenmek istiyorlar.

Âyetteki "eyyâne" kelimesi "ne zaman" anlamına bir zarftır. "el-Mursâ" kelimesi yukarda işâret ettiğimiz gibi "el-irsâ" anlamında bir masdardır. Anlamı; "herhangi bir şeyin isbatı, ortaya çıkarılması" demektir. Bu cümlede "mursâ" kelimesi mübtedâ, "eyyane" ise başında bir muzaaf takdiri ile onun haberidir. Bu kelimenin başına muzaf takdir etmek zorundayız. Çünkü herhangi bir olaydan sırf zaman edatı ile haber verilmez. Bu takdiri yaparak âyete mânâ vermek gerekirse: "Sana, kıyametin vakti ne zamandır diye sorarlar" diyebiliriz.

Müşrikler kıyametin haberlerini, en büyük felaket, korkunç ve kulakları sağır edercesine bir ses ve şiddetli bir kapı çalma gibi özelliklerini duyuyorlar ve alay yollu olarak Peygamber Efendimiz'e "kıyametin vakti ne zamandır?" diye soruyorlardı.

فٖيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ﴿٤٣﴾

43. Sen onu nereden bilip bildireceksin?

Bu cümle, müşriklerin sordukları soruya bir red ve inkâr cümlesidir. Âyetteki "fîme" kelimesinin aslı "fîmâ"dır. Âyette yer alan "ez-zikrâ" kelimesi "ez-zikr" mânâsındadır; tıpkı "el-buşrâ"nın "el-bişara" anlamında olması gibi. Buna göre âyete şöyle mânâ verilebilir: "Kıyametin vaktini sen hangi şeye dayanarak onlara hatırlatıp,

bildirebileceksin ki sana bunun beyânını soruyorlar?” Bu ifâde, tıpkı A’raf sûresinde yer alan ***“sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana (kıyametin vaktini) soruyorlar”*** (A’raf 7/187) ifâdesi gibidir. Bu açıklamalar ışığında âyet-i kerimeye mânâ verecek olursak şöyle diyebiliriz: Sen, ilminin bir parçası olduğu gerekçesiyle kıyametin ne zaman kopacağını hiç bir şekilde bilip onlara bildiremezsin. Çünkü kıyamet bilgisi, senin bilgi alanına girmez. Böyle bir bilgi sende nereden ve nasıl oluşsun ki! Çünkü kıyamet bilgisi Allamu’l-ğuyub olan Allah’ın özel olarak kendisine ayırıp seçmiş olduğu bir bilgidir.

إِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ ﴿٤٤﴾

44. Onun nihai ilmi yalnız Rabbine âiddir.

Kıyametin nihâi bilgisi yalnız senin Rabbine âiddir. Kim olursa olsun hiç kimsenin bu konuda bilgisi yoktur. O halde kıyametin ne zaman kopacağını niçin sana soruyorlar?

Hz. Âişe (r.anhâ) buyurdu ki: Hz. Peygamber (s.a.) kıyametin vaktini Allah’tan sormak istediğinde Allah Teâlâ “sen kıyameti ne bileceksin?” diye buyurdu. Yani onun ilmine sâhip olmaya hakkın yoktur. Sakın ilmin nihâyeti olan kıyamet hakkında Rabbine soru sorma. Yani kıyamet ilmi hususunda kimseye bir bilgi verilmemiştir, onun bilgisi sâdece Rabbine mahsustur.

Kâşânî bu âyetlere şöyle mânâ vermektedir: Kıyametin ilmini ve bilgisini sen nereden bileceksin? Onun bilgisi ancak senin Rabbine âiddir. Çünkü kıyametin ne zaman kopacağını bilenin ilmi Allah’ın ilmi ile silinir, yok olur. Sonra zatı Allah’ın zatında fani olur. Şu halde hiçbir ilmi ve zatı olmayan bir kimse kıyametin ne zaman kopacağını nasıl bilebilir. Şu halde sen ve senden başkası onun ilminden ne bileceksiniz? Aksine onu yalnız Allah bilir.

إِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ ﴿٤٥﴾

45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.

Senin vazifen kıyametin yaklaştığını beyâna, gelip çattığında çeşitli korkuların meydana geleceğine dâir almış olduğun tebliğ emrine sarılmaktır. Yoksa bilgisi sana verilmemiş olan o vakti tayin etmek değildir. O halde onlar beyânı senin vazifen olmayan bir konuyu neden sana soruyorlar? Bir başka ifâdeyle; sen bunun vaktini bilmeyen bir uyarıcısın.

Âyetteki “innemâ ente munzirun” ifâdesi, kasru’l-mevsuf ale’s-sıfat kabilinden olup “uyarıcılık görevi ancak sana âiddir” mânâsını ifâde etmektedir. Bu cümleyi “mâ ente munzirun illâ men yehşâhâ/sen ancak ondan korkanı uyarıcısın “ şeklinde anlamak da

mümkündür. Bu takdirde ifâde; kasru’s-sıfat ale’l-mevsuf kabilinden olmuş olur.

Peygamberimiz (s.a.) “kıyametten korkanlara ve korkmayanlara gönderilmiş bir peygamber olduğu halde burada neden sâdece “ondan korkanları uyarırsın” şeklinde bir ifâde yer alıyor?” denilecek olursa buna şöyle cevap vermek mümkündür: Peygamber Efendimiz ondan korkanlara uyarıcı olarak gösteriliyor. Çünkü bu uyarıdan yararlananlar sâdece onlardır. Yani bu uyarı, sâdece bundan yararlanan kimselere etkili olan bir uyarıdır. Nitekim bu hususta bir başka âyette şöyle buyruluyor: ***“Tehdidimden korkanlara Kur’anla öğüt ver.”*** (Kaf 50/45)

Cumhura göre “munziru men yehşâhâ” ifâdesi, sıfatın ma’mulüne izâfeti kabilinden olup tahfif yâni ifâdede hafiflik sağlamak içindir. Çünkü ism-i fâillerde aslolan temel kural izâfettir. Bunların amelleri, ancak fiil-i muzariye benzedikleri için söz konusudur. Bu âyeti tenvinli okuyan âlimler, ism-i fâillerde temel kuralın onları amel ettirmek olduğunu, izâfetlerinin ise ancak ifâdede hafiflik sağlamak gayesiyle yapıldığını göz önüne almış olmaktadırlar.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

46. Kıyamet gününü gördüklerinde *(dünyada)* sâdece bir akşam vakti ya da onun kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.

Âyette geçen “ed-duhâ”, güneşin doğumundan gün ortasına varıncaya kadar geçen zamanın adıdır. Sonra ertesi günü sabaha kadar olan sürenin adı ise “aşiyy”dir. Nitekim *Keşfu’l-esrâr*’da böyle ifâde edilmektedir. Bu cümle, ism-i mevsulden haldir. Çünkü yukardaki ism-i mevsul izâfet takdirindedir. O ism-i mevsulü izâfet şeklinde takdir etmezsek o zaman “munzirun” kelimesinin mef’ûlü olmuş olur. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Sen onları kıyamet gününü gördüklerinde -inanç açısından- dünyadaki aldıkları uyarının ardından ancak kısa süre geçmiş zanneden kişiler oldukları halde uyarırsın. Bu kısa süre ise bir tek günün kuşluk vakti veya akşam üstü zamanıdır. Bir başka ifâdeyle onlar, kendilerine yapılan uyarı ile kıyamet arasında bir tam gün değil, bir günün başı veya sonu kadar bir süre geçtiğini sanırlar.

“Aşiyyeten” kelimesinin sonundaki “tenvin” muzafun ileyhten ivazdır. O muzafun ileyh, “gün” anlamına gelen “el-yevm” kelimesidir. Buna göre deyim “aşiyyete’l-yevmi/bir günün akşam üstü zamanı” şeklinde olmuş olur. Burada “el-yevm” kelimesi atılıp onun kuşluk vakti olan “duha”, aynı günün “aşiyye”sine izâfe edilmiştir. “Duha” ve “aşiyye” aynı günün “ilk zamanı” ve “son vakti” oldukları için aralarında bir mulabese/ilişki meydana gelmiştir. Bu mülabese, “duha” ile “aşiyye” kelimesinin birbirine tamlama yapılması için yeterli bir gerekçedir. Bundan dolayı, “kuşluk” anlamına gelen “duha” kelimesi “akşam üstü” anlamına gelen “aşiyye” kelimesine izâfe edilmiş ve âyette olduğu gibi “duhâhâ” denmiştir.

Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: Âyette neden "onlar bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar" denmemiş de "duhâhâ" buyrularak "akşam üstünün kuşluğu" ifâdesi kullanılmıştır? Bunun faydası nedir? denilecek olursa buna cevabımız şudur: Âyette şâyet "lem yelbesû illâ aşiyyeten ev duhan" denseydi âyetin mânâsı; "onlar kıyamet gününü gördüklerinde dünyada sâdece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar" şeklinde anlaşılabilirdi. Böylece "akşam üstü"nün bir güne "kuşluk vakti"nin ise bir başka güne âid olduğu ihtimali doğabilirdi. Böylece "dünyada kalma" olgusunun birinci günün kuşluğundan ikinci günün akşamına doğru uzadığı izlenimi doğardı. Oysa anlatılmak istenen bu değildir. Ama âyetteki ifâdesiyle "illâ aşiyyeten ev duhâhâ" dendiğinde asla böyle bir ihtimal doğmaz.

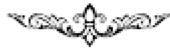
el-İrşad'da deniyor ki: İfadenin akışı, "onların dünyada veya kabirlerinde kalmalarını" itibara almayı gerektirmiyor. Makamın yâni ifâdenin akışının asıl gerektirdiği, bunun uyarıdan veya tehdidden sonra olmasıdır. Böylece inzar yâni uyarı gerçekleşmiş ve onların "bunun gerçekleşmesine daha çok zaman var" şeklindeki zanları reddedilmiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerimede Allah'da fâni olma vaktine işâret vardır. Çünkü bu vicdani bir olgu olup onu ancak içine düşen ve başına gelen kimseler bilebilirler. Başına gelmeyen ve yaşamayan kimseler kendi galiz ve şedid nefislerinin içinde bâkidirler. Onlar ibarenin lisanı ile bunun zikredilmesi sâyesinde bu gerçeği nasıl anlayabilirler? Nitekim "tatmayan bilmez" demişlerdir. *"Onlar sâdece bir akşam vakti ya da onun kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar"* Çünkü fenâ'nın sonu bakâ'nın başına bitişiktir. Nitekim ârif, tayyar **Attar** şöyle der:

Eğer bekà istersen fenâyı seç,
Zira fenâdan doğan ilk şey bekàdır.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) bu sûre ile ilgili olarak şöyle buyurur: *"en-Nâziât sûresini her kim okursa o kişi Allah Teâlâ'nın kendisini kabirde ve kıyamette Cennete girinceye kadar bir farz namaz miktarı kadar tutacak olduğu kişilerden olur."* [11]

Hadisteki bu ifâde, **İbnuş Şeyh** (rh.)'ın *Havaşi*'sinde vurguladığı üzere o kişinin berzah aleminde ve mahşerde durma esnasında karşılaşacak olduğu müjde ve ikramdan dolayı kabirde ve kıyamette kalma süresini ne kadar kısa göreceğini vurgulamaktadır. [12]

---

[11]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 700.
[12]. Allah'ın yardımı ile en-Nâziât sûresi tamam oldu.

سُورَةُ عَبَسَ

80- ABESE SÛRESİ

Mekke'de inmiştir, 42 âyettir. Adını, «yüzünü ekşitti, buruşturdu» anlamına gelen ilk kelimesinden almıştır.

Bu sûrenin iniş sebebiyle ilgili olarak şöyle bir hâdise nakledilmiştir: Efendimiz; Velîd, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rabîa gibi Kureyş'in ileri gelenlerine İslâm'ı anlattığı bir sırada âmâ olan Abdullah b. Ümm-i Mektum gelir ve "Yâ Rasûlallah! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" der. O esnâda Rasûlullah (s.a.) cevap vermez. Çünkü Kureyş'in bu ileri gelen kimseleri, zaten kendilerine özel muamele edilmesini istiyorlardı. Efendimiz onları gücendirmek istemedi. Abdullah tekrar seslenince elinde olmayarak yüz hatları değişti. Bu esnâda onlar kalkıp gittiler. Biraz sonra bu âyetler geldi. Rasûlullah'ın bazı davranışlarını tenkit ve onu ikaz mâhiyetinde gelen bu ve benzeri âyetler, onun hak peygamber olduğuna en büyük delildir. Zira hiç kimse kendisini bu şekilde tenkit etmez.

YÜZÜNÜ EKŞİTTİ VE ÇEVİRDİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ
يَزَّكّٰىۙ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ ﴿٥﴾
يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١٠﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰىۜ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. ***(Peygamber)*** **Yüzünü ekşitti ve çevirdi.**
2. Yanına a'mâ geldi diye
3. ***(Rasûlüm onun hâlini)*** **sana kim bildirdi? Belki o temizlenecekti.**
4. Yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecekti.
5. Kendini muhtaç görmeyene gelince
6. Sen ona yöneliyorsun.
7. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin.
8-10. Fakat koşarak ve korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.

Abese fiilinin masdarı, "el-ubsü ve el-ubûsu" şeklindedir. Anlamı; yüz ekşitmek, surat asmak, kaş çatmak demektir.

اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾

2. Yanına a'ma geldi diye.

Bu cümledeki "hû" zamiri Peygamber Efendimiz'in yerine kullanılmıştır. Bu cümle, Peygamberimiz'in neden yüz çevirdiğinin sebebini belirtmektedir. Bu açıklama, Basra ekolüne göredir. Onlara göre "kendisine a'mâ geldi diye" ifâdesi, -âyetin dizilişi itibariyle- "tevellâ/yüz çevirdi" fiiline yakındır. Buna göre âyet-i kerimeye mânâ vermemiz gerekirse şöyle deriz: "Kendisine a'mâ, kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi."

"el-A'mâ" ve "el-'amâ" kelimelerinin anlamı "gözü kaybetmek" demektir. Bu kelimeler aynı zamanda "basiret/kalp gözü"nün kaybedilmesi anlamında da kullanılır.

"el-A'mâ" kelimesinin başındaki "el" takısı ahd içindir. Dolayısıyla burada geçen a'mâ okuyucu tarafından bilinen bir a'mâdır ki bu kişi Peygamber Efendimiz'in ikinci müezzini olan **İbn Ümm-i Mektum**'dur. Bu hususta Peygamberimiz (s.a.) Medinelilere

şöyle buyurmuştur: *“Bilal ezanı gece okur. Dolayısıyla sahurun bittiğini bildiren İbn Ümm-i Mektum’un ezanına kadar yiyip içebilirsiniz.”* [13]

İbn Ümm-i Mektum Medine’ye gelen ilk muhacirlerdendi. Peygamber Efendimiz gaza için Medine dışına çıktığında kendisini iki kez Medine’de kendi yerine vekil bırakmıştır. Bazı âlimlere göre bu vekâlet üç kez gerçekleşmiştir. İbn Ümm-i Mektum Medine’de vefat etmiştir. Bazı âlimlere göre ise kendisi Kadisiye’de şehid olarak vefat etmiştir. Kadisiye Kûfe’nin yukarısında bir köyün adıdır.

Enes (r.a.) der ki: Ben İbn Ümm-i Mektum’u Kadisiye savaşı günü gördüm. Üzerinde zırh vardı, elinde siyah bir bayrak bulunuyordu. Hz. Ömer’in Kadisiye’yi fethettiği güne bundan dolayı “yevmu’l kadisiye/kadisiyye günü” denilmiştir. Çünkü bu günde Hz. Ömer o mevkide acemlere (İranlılara) galip gelmiş, onlardan bir çok ganimet elde etmiştir.

İbn Ümm-i Mektum’un adının ne olduğu noktasında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre onun adı Abdullah b. Şureyh b. Mâlik b. Rabia el-Fihrî’dir ve kendisi Âmir İbn Lüey oğullarındandır. Diğer bazılarına göre adı Amr b. Kays b. Zâide b. el-Asamm’dır ve kendisi Âmir b. Hilal oğullarındandır. Âmir b. Hilal Hz. Hatice’nin dayısının oğlu idi. Ümm-i Mektum *Keşşaf’*ta ifâde olunduğuna göre onun baba annesinin adıdır. **es-Sadi**’nin ifâdesine göre *Keşşaf* müellifi bu konuda vehim içindedir. İbn Abdulberr ve başkaları Ümm-i Mektum’un Abdullah’ın baba annesi değil de annesi olduğunu söylemiştir. Bu hanımın adı ise Atike binti Âmir b. Mahzum idi.

Rivâyet olunduğuna göre İbn Ümm-i Mektum bir gün Peygamberimiz (s.a.)’e gelir. Olay Mekke’de cereyan eder. Peygamber Efendimiz’in yanında Kureyş’in ileri gelenlerinden Rabia’nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdulmuttalib, Ümeyye b. Halef, Velid b. el-Muğira bulunmaktadır. Peygamber Efendimiz Kureyş’in bu ileri gelenlerini -belki bunlar müslüman olurlarsa başkaları da onları görerek müslüman olurlar diye- İslâm’a dâvet etmektedir. Çünkü insanların âdetlerindendir: Kendi ileri gelenleri herhangi bir işe meylettiklerinde başkaları da o noktaya doğru meyleder. Nitekim bir atasözü vardır: “İnsanlar, krallarının dini üzeredir” der.

Peygamber Efendimiz (s.a.)’e gelen İbn Ümm-i Mektum: “Ey Allah’ın Rasulü! Allah’ın sana öğrettiklerinden bana öğret ki ben ondan yararlanayım” der. Bu teklifini bir kaç kez tekrar eder. İbn Mektum o esnâda Peygamber Efendimiz’in Kureyş’in ileri gelenleriyle meşgul olduğunu bilmemektedir. Çünkü kulak, Peygamberimiz’in meşgul olduğu yolundaki bilgiyi elde etmekte yeterli bir araç değildir. Aksine görmek de gerekir. Üstelik onların konuşma esnasında seslerini alçaltmış olmaları da mümkündür. Veya o a’mâ zat tam karşılıklı konuşmaların bir an kesintiye uğradığı esnâda gelmiş de olabilir. Peygamber Efendimiz, bu zatın gelip sözünü kesmesinden ve kendisini Kureyş’in ileri gelenleriyle meşgul olmaktan alakoymasından hoşlanmadı, yüzünü

ekşitti ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine İbn Ümm-i Mektum üzgün bir biçimde ve Peygamber Efendimiz'in yüz çevirmesi ile yüzünü ekşitmesinin Allah'ın kendisinden hoşlanmayacağı bir hareketten dolayı olmuş olabileceği korkusuyla geri döndü. Bu olay üzerine yukarda okuduğumuz âyetler nâzil oldu.

İmam Zâhid der ki: Âlemlerin Efendisi (s.a.) onun arkasından gitti ve onu geri getirdi. Kendi mübarek ridâsını serdi ve üzerine oturttu.

Peygamber (s.a.) Efendimiz -bu olaydan sonra- İbn Ümm-i Mektum'a ikramda bulunur ve kendisini gördüğünde *"merhaba Rabbimin beni kendisi hakkında azarladığı kişi"* derdi. Yani; muhabbet ve sevgi bàki olmasına rağmen Rabbimin beni kendisi hakkında kınamış olduğu kişi! merhaba! derdi. Sonra kendisine; *"Herhangi bir ihtiyacın var mı?"* diye sorardı.[14]

Peygamber Efendimiz, Abese sûresinin bu âyetleri indiğinde üzüldüğü kadar ömründe hiç üzülmemiştir. Çünkü bu sûrede Peygamberimiz gibi birisine itab, kınama vardır. Zira Efendimiz rüşd sâhibi habib bir kişi idi. Bununla birlikte Allah Teâlâ'nın bu kınaması kendisiyle peygamberi arasında bırakılmamıştır. Böyle olsaydı kınama daha hafif olurdu. Tam tersine bu olay müminlere açığa vurulmuştur. Böylece Allah o fiil ile müttaki kullarının dikkatini çekmiş ve onları da uyarmıştır. Bundan dolayıdır ki rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.) münafıklardan birinin kendi topluluğuna imamlık yaptığını ve bütün namazlarında Abese sûresinden başka sûre okumadığını işitmişti. Bunun üzerine ona adam göndererek makamına getirtmiş ve boynunu vurdurmuştur. Hz. Ömer bunu, o kişinin söz konusu davranışıyla kâfir olduğu sonucuna ulaştığı için yapmıştır.

İbn Zeyd der ki: Peygamberimiz (s.a.)'in, kendisine gelen vahiyden herhangi birini gizlemesi câiz olsaydı bu, yukarda okuduğumuz âyetler olurdu. Nitekim ***"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"*** (Tahrim 66/1) âyet-i kerimesi ile, ***"Hani Allah'ın nimet verdiği senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: «Eşini yanında tut, Allah'tan kork diyordun.» Allah'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun, oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır."*** (Ahzab 33/37) âyetleri için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Peygamber Efendimiz'in yukarda okuduğumuz davranışı aslında evlâ olanı terk kabilindendir. Bu günah sayılmaz. Çünkü Peygamberimiz'in yapmış olduğu içtihad evlâ olanı isteme yönünde idi.

Âyette İbn Ümm-i Mektum "kör" olarak nitelenerek söze başlanmaktadır. Oysa bir insanın bu vasıfla zikredilmesi onun şânını tahkir etme, aşağılama anlamına gelir. Bu da Peygamber Efendimiz'in yüzünü ekşitmesi dolayısıyla almış olduğu kınamadan anlaşılan "o kişinin ta'zimi" kavramıyla çelişmektedir. Öyleyse neden bu sıfatla başlanmıştır? denecek olursa bu soruya şöyle cevap vermemiz mümkündür: Bunun sebebi ya onun, Peygamber Efendimiz'in Kureyş'in ileri gelenleriyle yapmış olduğu konuşmasını kesmeye atılmaktaki mazeretine bir hazırlık ve kendisinin katılığı değil,

yumuşaklığı haketmiş olduğunu vurgulamaktır. Veya Peygamber Efendimiz’in yapmış olduğu hareketi “hoş görmeme” unsurunu güçlendirmek içindir. Çünkü “hoş görmeme” unsuru ifâdenin gelişinden anlaşılıp ortaya çıkmaktadır. Adeta şöyle denmektedir: O gelen kör olduğu için yüz çevirdi. Bu ise onun yüce ahlakına yakışmaz. Nitekim bundan sonraki üçüncü âyette hitap üçüncü şahıs kipinde değil doğrudan doğruya birinci şahıs kipinde getirilerek Peygamberimiz (s.a.)’e yöneltilmiştir.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى ﴿٣﴾

3. ***(Rasûlüm onun hâlini)*** **sana kim bildirdi? Belki o temizlenecekti.**

“Sana kim bildirdi?” sözündeki hitap, yukarıda okuduğumuz âyetlerdeki “hoş görmeme” olgusuna güç katmak içindir. Çünkü kınamanın arttırılmasında karşılıklı konuşma kipine geçilmesi daha etkilidir. Bu tıpkı herhangi bir kişinin saldırıya uğradığı bir câniyi insanlara şikâyet etmesine, daha sonra şikâyetinin şiddetini arttırmak istediğinde de bizzat câniye dönerek yüzüne karşı onu azarlamasına benzemektedir.

Bu açıklamalar ışığında âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: “O kör olan kişinin hâlini ve durumunu sana bildiren, kavratan nedir? Onun yapmış olduğu işin iç yüzü hakkında sana bilgi veren nedir ki sen ondan yüz çeviriyorsun? Yani bu konuda sana hiçbir kimse bilgi vermiş değildir.” İşte burada ifâde sona ermiş olmaktadır. Dolayısıyla sûre kırâat olunurken bu âyetin sonunda durulur. Bundan sonraki kısım bu âyetin mef’ûlü değil, aksine o ifâdeler yeni bir söz başlangıcıdır.

İmam Süheylî (rh.) der ki: Bak ki âyet-i kerime gaibten haber verme kipiyle nasıl indi. Allah “abeste: sen yüzünü ekşittin, tevelleyte: yüz çevirdin” demeyip de bakınız nasıl “abese/yüzünü ekşitti, ve tevellâ/yüz çevirdi” buyurdu. Bu üslûp, yüz çevirip sonra da karşısındaki kişiye yönelerek onu karşısına alan ve “ne bilirsin” diyen gâibin durumuna benzer. Halbuki Allah biliyordu ki Rasûlü o a’madan yüz çevirmekle sâdece hayrı, o müşrikin İslam’a girmesini arzu ediyordu. Bu müşrik Velid veya Ümeyye idi. Velid olsun, Ümeyye olsun bunlar, İslâm’a girdiklerinde arkalarından büyük bir insan topluluğunun kendilerini izleyerek İslâm’a girecekleri umulan büyük kimselerdi. Allah Teâlâ Peygamberi’ne, ondan yüz çeviren ve onu kınayanın sözüne benzer bir sözle konuştu. Sonra da onu yalnızlıktan kurtarmak ve onunla bir ünsiyet meydana getirmek için bizzat kendisine hitabla onu karşısına aldı.

Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: İbn Ümm-i Mektum İslâm’a girmiş ve dini konularda ihtiyaç duyduğu kadarını öğrenmiş bir kişi idi. Oysa yukarıda adı geçen kâfirler henüz İslâm’a girmemişlerdi. Onların İslâm’a girmeleri demek, büyük bir topluluğun İslâm’a girmesi demekti. Dolayısıyla İbn Ümm-i Mektum’un araya girmesi, bu büyük hayrı küçük bir gaye uğruna kesmiş olmuyor mu? Ve bu hareket haram olmuyor mu? Sonra daha önemli olan şey, önemli olandan daha öncelikli değil midir? Böyle

olduğuna göre İbn Ümm-i Mektum’un hareketi bir günah ve bir mâsiyet olarak ortaya çıkmış olmuyor mu? Peygamber Efendimiz’in yapmış olduğu hareket ise yapılması vâcip bir hareket olmuyor mu? Öyleyse bütün bunlar ortada dururken Allah Peygamberimiz (s.a.)’i niçin kınamıştır?”

Bu sorulara şöyle cevap verilmiştir: Durum her ne kadar anlatıldığı gibi ise de Peygamber Efendimiz’in hareketinin dışa vuran görünüşü, onun zenginlere fakirlerden daha öncelik tanıdığı, fakirlerin kalplerinin kırılmışlığına az itibar ettiği izlenimini uyandırıyor. Böyle bir izlenim peygamberlik makamına yakışmaz. Çünkü az önce işâret olunduğu üzere daha mühim olanı terk etmişti. Bundan dolayı Allah kendisini kınamış bulunuyor.

“Belki o” a’mâ *“temizlenecekti”* yâni senden alacak olduğu öğüt ve nasihatlerle günahların kirinden tümüyle kendini temizleyecekti.

“Le’alle/belki” kelimesi ihtimal ifâde etmektedir. Oysa okuduğumuz âyette bu kelime, ilgili kişinin Peygamber Efendimiz’den öğüt alarak kendini temize çıkarması kesin olduğu halde “temizlenme” fiilinin başında gelmektedir. İşte bu kelimenin böyle bir durumda gelmesi, büyüklerin söz üslûpları açısından mümkündür. Çünkü büyüklerin konuştukları sözlerde yer alan “le’alle” edatı ile -ihtimal ve azlık değil- kesinlik kasdedilir.

Şöyle bir açıklama daha yapmak mümkündür. Belki de bu “le’alle” oraya gerçek anlamında yâni “umma” anlamında gelmiştir. Ancak bu umma Peygamber Efendimiz açısındandır, yoksa Yüce Allah açısından değildir. Böyle bir umma kelimesinin getirilmesi ise, gelen kişinin temize çıkmasının umulduğu bir esnâda kendisinden yüz çevrilmesinin câiz olmayacağına dikkatleri çekmek içindir. “Umulma durumunda yüz çevirmek câiz olmayınca, bunun kesin olduğu durumlarda nasıl olur da yüz çevrilir” şeklinde bir vurgu sağlamak içindir. Bu tıpkı şu ifâdeye benzer: “Herhalde sen bu yaptıklarına pişman olacaksın.”

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴿٤﴾

4. Yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecekti.

Âyette geçen “et-tezekkür” öğüt almak demektir. İşte belki bu kişi öğüt alacaktı da bu öğüt, tam temizlenme derecesine erişmese bile kendisine fayda verecekti.

Keşşaf’ta âyet-i kerimeye şöyle mânâ verilmektedir: Sen sana gelen bu kişiden, temizlenme veya öğüt alma fiillerinden hangisinin beklenmiş olduğunu bilemezsin. Şâyet bilseydin bu yapmış olduğun hareketi yapmazdın.

Âyet-i kerimede “yezzekkâ: temizlenecekti” fiilinin günahlardan temizlenme kabilinden; “ev yezzekkeru: veya öğüt alacaktı” fiilinin ise itâatlerle bezenme kabilinden olduğuna işâret edilmektedir. Bundan dolayı iki fiil arasına tereddüd anlamı

ifâde eden “ev/veya” edatı getirilmiştir.

Âyetteki “yezzekkeru/öğüt alacak” fiili kendisinden önce geçen “yezzekkâ/temizlenecek” fiili üzerine atfedilmiş olup mânâ bakımından en başta yer alan “terecci/ummak” hükmüne dâhildir.

“Fetenfe’ahû/ona fayda verecek” fiili “le’alle”nin cevabı olmak üzere mansubtur. Buradaki “le’alle”, “leyte/keşke” fiiline benzetilerek böyle bir tahlil yapılmıştır.

Bu âyet-i kerimede kâfirlerin temizlenmesi için onlara yönelen kimsenin, bu yönelmesinin ardından kâfirlerden bir temizlenme ve öğüt alma beklememesi gerektiğine işâret vardır. Ayrıca bu âyette işâret edildiği üzere âlime lâyık olan; öğrencisine bilgi verirken onun temizlenmesini kasdetmesi ve sıradan insanların yaptıkları gibi onun biçimine; kılık kıyafetine bakmamasıdır. Öğrenciye gereken de ilim öğrenirken kendi nefsini sapıklığın kirlerinden ve kalbini cehaletin pisliklerinden temizlemeyi hedeflemesidir. Yoksa basit ve değersiz olan dünya metâını arzulamamasıdır.

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ﴿٥﴾

5. Kendini muhtaç görmeyene gelince

“Kendisini” îmâna, senin katındaki Kur’an’ın ihtivâ etmiş olduğu bilgilere ve irfana *“muhtaç görmeyene gelince”*

فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى ﴿٦﴾

6. Sen ona yöneliyorsun.

Ve sen a’mâya değil de bu kişiye yönelip onu irşad etmeye ve onu düzeltmeye özen gösteriyorsun.

Bu âyet-i kerimede Peygamberimiz (s.a.)’i onlarla sohbetten son derece uzaklaştırma vardır. Çünkü sırtını dönene yönelmek izzetli ve şerefli kimselerin âdetinden değildir.

“Tasaddî” herhangi bir şeye yönelmek, onunla ilgilenmek, onun durumuna önem vermek demektir. Bunun zıddı “teşağğul/ilgilenmemek” kelimesidir.

Müfredat’ta açıklandığına göre “tasaddi” herhangi bir şeyi ses yankısının karşısına dikmek anlamınadır.

Keşfu’l-esrar’da ifâde edildiğine göre “tasaddi” büyük bir arzuyla herhangi bir şeyin karşısına dikilmek, ona yönelmek anlamındadır. Tıpkı susuzluktan kavrulan bir kimsenin suyun karşısına dikilmesi ve ona yönelmesi gibi. Bazılarına göre “tasaddâ” kelimesinin aslı “saded” kökünden türemiştir. Bu takdirde kelimenin anlamı; herhangi birisinin karşısına dikilmek, onunla yüzyüze gelmek demektir.

❀

وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ ﴿٧﴾

7. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin.

Kendisini İslâm'a muhtaç görmeyen o kimsenin nefsini temizlememesi dolayısıyla sana yönelecek herhangi bir günah ve vebal yoktur ki sen onun durumuna önem veresin ve müslüman olan kişiden yüz çeviresin. Sana düşen sâdece tebliğ etmektir. O halde İslâm'a girme kabiliyeti ve yeteneği olmayan bir kimseyi İslâm'a girsin diye nasıl olur da zorlarsın. O kimse sâdece dünyayı sevmek ve âhireti görmemek karekteri üzerine yaratılmıştır.

Bu âyet-i kerimede âhiretten yüz çeviren kimsenin değersiz olduğuna işâret vardır.

❀

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١٠﴾

8-10. Fakat koşarak ve korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.

"Fakat" sendeki hidâyet ve irşadı, hayır hasletlerini talep edip *"koşarak ve"* Allah'tan ya da sana gelmeyi düşündüğünde kâfirlerden *"korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun."*

Müftî Sa'dî der ki: Zâhir olan ihtimale göre bu âyetlerde "ihtibak" sanatı vardır. Şöylesine ki; önce beşinci âyette "ğına/zenginlik, muhtaç olmamak" zikredilmiş, bunun zikredilmesiyle zenginliğin zıddı olan fakirlik peşinden gelen âyette zikredilmemiştir. Çünkü önceki âyetteki zenginlik sonraki âyetteki fakirliğe delalet etmektedir. Öte yandan son âyette "meci'/gelmek ve haşyet/korku" kelimeleri zikredilmiş, bunların zıtları olan "yüz çevirmek ve korkmamak" anlamları ise bundan önceki âyette var kabul edilmiştir. Çünkü "gelmek, korkmak" kelimeleri bunlara delalet etmektedir. Şimdi bu açıklamalar ışığında âyeti "ihtibak" sanatına göre yorumlarsak şöyle denmiş olmaktadır: Kendini muhtaç görmeyene gelince sen ona yöneliyorsun. Fakat sana koşarak gelene gelince o kişi fakirdir ve o Allah'tan korkmaktadır. Oysa kendini muhtaç görmeyen ise hem sana yönelmemekte ve hem de Allah'tan korkmamaktadır.

"Telehhâ" kelimesini "ilgilenmiyorsun" şeklinde tercüme ettik. Bu kelimenin anlamı "yüz çevirmek"tir. Yoksa bu fiil, "oynamak" anlamına gelen, "lehâ-yelhu-lehven" kökünden değildir. Çünkü fiilin fâili Peygamber Efendimiz (s.a.)'dir. Şu halde onun yüce şanına "oynamak" fiilinin nisbet edilmesi lâyık değildir. Ama onun bir maslahat gereği herhangi bir şeyle ilgilenmemesi mümkündür.

Bazı tefsir kitaplarında şöyle bir açıklama yapılmaktadır: Âyette geçen "telehhâ" fiilini "lehv" kökünden alsak ve gaflet ehli ile ilgilenmeyi -herhangi bir fayda getirmeyen boş bir iş olduğu için- lehv ve la'b kabilinden saysak, bu da mantıklı bir

açıklama olmaktan uzak sayılmaz.

Ancak yukarıdaki açıklamadan dâvetle meşguliyetin “abesle iştigal” olduğu gibi bir anlam çıkmaktadır. Oysa bunu bir mümin söylemez. Çünkü Peygamber Efendimiz’in gaflet içindeki kimselerle meşguliyeti ancak tebliğ ve irşad yoluyla olur. Böyle bir tebliğ ve irşaddan herhangi bir fayda çıkmayacağını söylemek nasıl doğru olabilir.

“Telehhâ-tasaddâ” fiillerinden önce Peygamber Efendimiz’i gösteren zamirin getirilmiş olması, âyette yer alan inkâr ve hoş görmeme fiilinin Peygamber Efendimiz’in özelliğinden olduğuna işâret içindir. Burada denmiş olunuyor ki: Özellikle senin gibi birisinin kendisini muhtaç görmeyene yönelmesi ve senden hayır talep eden bir fakirle ilgilenmemesi lâyık değildir. Aynı âyetlerdeki “lehu” ve “anhu” kelimelerinin de fiillerden önce getirilmeleri Peygamber Efendimiz’e, bu ikisinin mazmununa bir ta’riz ve dikkat çekmedir. Çünkü yaşanılan olay ifâde ediyor ki, itibar edilmesi gereken karşıdaki kişinin mal varlığı veya kılık-kıyafeti değildir. Asıl itibar edilmesi gereken kişinin ruhi yapısı ve durumudur. Aziz olan kimse -insanlar arasında zelil olsa bile- Yüce Allah’ın îman ve tâatle aziz kıldığı kimsedir. Zelil olan ise -insanlar arasında aziz olsa bile- küfür ve mâsiyetle Allah Teâlâ’nın zelil kıldığı kimsedir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.) bundan sonra asla hiçbir fakire karşı yüzünü ekşitmemiş, hiçbir zengine de yönelmemiştir. Peygamber Efendimiz’in meclislerinde fakirler emîr idiler. Bir başka ifâdeyle; Peygamber Efendimiz fakirlere son derece hürmet ederdi.

Bu uygulamada küçüklere büyük insana yapılan muamele ile bir ibret dersi vardır. Şerîata omuz verenler, ilim adamları ve insanları yönetenler hayır ehli olan zayıfları kendilerine yaklaştırmakla ve hayırdan uzak olan fakat toplumda itibarlı bulunan kimselerin önüne geçirmekle yükümlüdürler. Tıpkı Peygamber Efendimiz’in bu sûrede yükümlü tutulmuş olduğu gibi.

Bazı âlimler şöyle derler: Allah Teâlâ fakirlik derecesini beyân buyurdu. Fakirlerin ta’zim edilmelerini açıkladı. Dünyanın değersiz olduğunu ve dünya ehlinin hakir ve değersiz bulunduklarını beyân buyurdu. Şu halde fakirlerle birlikte bulunmak ve onlarla düşüp-kalkmak doğru bir hareket olmuştur. Çünkü fakirlerde “sıdk/doğruluk” ve “tecerrüd/her şeyden uzak olma” nitelikleri vardır. Onlarla birlikte bulunmak bundan dolayı yararlı bir harekettir. Oysa zenginlerle düşüp kalkmak, onlarla meşgul olmak böyle değildir. Çünkü onlarda yukarda işâret ettiğimiz nitelikler ve sıfatlar yoktur. Onlarla düşüp kalkmak ve meşgul olmak insanı zarara sokucudur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Her kim bir zenginin lehine, herhangi bir fakire bir güçlük ve meşakkat yüklerse dininin üçte birini yıkmış olur.”* [15]

Büyüklerden birisi şöyle der: Peygamber Efendimiz yukarıda sözü edilen Kureyş’in ileri gelenlerine alçak gönüllü davranmıştır. Çünkü yaratıklardan şerefli mertebede bulunan ileri gelenler, ilahi izzetin ortaya çıktığı yerlerdir. Dolayısıyla toplumda itibarlı kimselerin suffe ehli fakirlere takdim edilmeleri, sözünü ettiğimiz “kibriya” sıfatına hakkının verilmesi içindir. Fakat bu makamın da ötesinde bundan daha yüce ve üstün

olan bir makam daha vardır. Bu makam Allah'ın Abese sûresinin ortaya çıkmasından sonra emretmiş olduğu makamdır. Bu makam Kehf sûresinde yer alan şu âyet-i kerime ile ifâdelendirilebilir: ***"Sabah-akşam rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sabret."*** (Kehf 18/28) Allah, Peygamber Efendimiz'e bu son âyette zenginlere yönelme hususunda herhangi bir bahane ve gerekçe ileri sürmemesini emrediyor. Çünkü âyette mutlak olarak sabah-akşam rablerine duâ edenlerle birlikte sabretmesi emrediliyor. Bu ifâde tıpkı; *"acıktım beni doyurmadın, susadım beni sulamadın..."* [16] hadis-i kudsîsindeki ifâdeye ve ordaki mantığa benzemektedir. Nitekim **Şarani**'nin el-*Cevâhir'*inde böyle ifâde olunmuştur.

---

[13]. Buhari, Ezan 11, 13; Şehadet 11; Savm 17; Müslim, Sıyam 36-39; Tirmizi, Salat 35; Nesai, Ezan 9, 10; Sıyam 30; Darimi, Salat 4; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 9, 57, 123; VI, 44, 54, 185, 186, 433.

[14]. Tirmizi, Tefsir (80), 1; İbn Kesir, IV, 470.

[15]. Aclûnî, 2444.

[16]. Müslim, Iyâdetü'l-merîz, 43.

HAYIR!
ÖYLE YAPMA

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

11. Hayır! O bir öğüttür.
12. Dileyen ondan *(Kur'an'dan)* öğüt alır.
13. Şüphesiz bunlar *(âyetler)*, mukaddes sahifelerde *(yazılı)* bir öğüttür;
14. Tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış
15. Kâtiplerin elleriyle *(yazılıp)*
16. Değerli ve güvenilir

"Hayır!" Öyle yapma. Kendini muhtaç görmeyene yönelmekten ve irşad talebinde bulunanı irşad etmeyi bırakmaktan sakın.

Hasan der ki: Cebrâil bu âyetleri Peygamberimiz (s.a.)'e okuduğunda Peygamberimiz'in yüzü -Allah'ın hakkında vereceği hükmü bekleyerek- kül gibi oldu. Sanki yüzüne kül serpilmiş gibi rengi uçtu gitti. Sonra âyetin devamında "kellâ/hayır" buyurulunca yüzü açıldı ve sevindi. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerime şu mânâya gelmektedir: "Bu çeşit davranışı yapma. Çünkü bu sana yakışmaz."

"Şüphesiz bunlar (âyetler)" Allah'a yakın ve şerefli oldukları için *"değerli";* maddeden uzak ve ana cevherleri herhangi bir şeye bağlanmaktan münezzeh oldukları için *"güvenilir"* melek "*kâtiplerin elleriyle (yazılıp)"* şeytanların ellerinin değmesinden uzak ve *"tertemiz kılınmış"* yedinci semâda *"yüce makamlara kaldırılmış"* veya değeri ve zikri yüceltilmiş, Kur'an sahifeleridir. Bundan dolayı bu âyetler, Allah'ın katında değeri yüce *"mukaddes sahifelerde (yazılı)",* öğüt alınması ve gereğine göre amel edilmesi gereken *"bir öğüttür. Dileyen ondan"* yâni Kur'an'dan *"öğüt alır."* Onu ezberler ve unutmaz. Veya o Kur'an'dan ibret alır. Kim bu Kur'an'dan -yukarda kendini muhtaç görmeyen kimsenin yaptığı gibi- yüz çevirirse onun durumuyla ilgilenmeye, ona özen göstermeye hiç de gerek yoktur.

13. âyette yer alan "suhuf", "sahife" kelimesinin çoğuludur. Araplar nezdinde yazılı olan her nesneye "sahife" denilmiştir. Buradaki "fi suhufin" ifâdesi gizli bir kelime ile ilişkili olup "tezkira" kelimesinin sıfatıdır. "Tezkira" kelimesiyle "fi suhufin" kelimesi arasında kalan "femen şâe zekereh/dileyen ondan öğüt alır" cümlesi mu'teriza/parentez cümlesi olup sıfatla o sıfatı alan kelime arasına girmiştir. *"Dileyen ondan öğüt alır"* cümlesinin böyle araya girmesi, Kur'an'dan öğüt alınması ve onun ezberlenmesi noktasında ifâdeye teşvik anlamı katmak içindir. Bu açıklamaların ışığında âyetin bu

kısmına şöyle anlam verilebilir: “Bu Kur’an levh-i mahfuzdan çoğaltılmış sahifelerde olduğu halde bir öğüttür.”

“Fî suhufin” ifâdesinin sıfat olduğunu söylemiştik. Ayrıca bu ifâdenin ikinci haber olması da mümkündür. Bu takdirde “dileyen ondan öğüt alır” cümlesi, iki haber arasına girmiş mu’teriza cümlesi olur.

Kırâat imamlarından **İmam Secâvendi** yukardaki ifâdenin gizli bir mübtedânın haberi olmasını kabul ettiğinden bu kelimenin üzerine vakf-ı lazım işâreti koymuştur. Bu işâreti, âyette geçen “zekerehu” âyetinin üzerine koymuştur. Bundan maksadı, daha sonra gelen “fî suhufin” ifâdesinin bu fiile bağlanmış olduğu izlenimini ortadan kaldırmaktır. Çünkü kelimenin o fiile bağlanması anlam bakımından câiz değildir. Zira dileyen kimsenin öğüt alması sahifelerde olacak bir iş değildir.

Bu sahifelerin yedinci semada olduğunu veya değerlerinin yüceltilmiş olduğunu söylemiştik. Bu sayfaların değerlerinin ve zikirlerinin yüceltilmiş olması anlamını vermemiz şundan dolayıdır: Sözkonusu sayfalar meşhur olan görüşe göre yedinci semada değil dünyaya en yakın olan semadaki Beytü’l-izzet’te bulunmaktadır.

Bu âyetlerin kâtiplerinin, “melek kâtipler” olduklarını söyledik. Bu melekler kitapları levh-i mahfuzdan alıp çoğaltmaktadırlar. Katipler anlamına gelen kelime âyetteki “sefera” kelimesidir. Bu kelime “sâfir” kelimesinin çoğuludur. Kelimenin kökü “sefr” şeklindedir. Bu kökün anlamı aslında “açıklamak, ortaya çıkarmak” şeklindedir. Bu anlamın “yazmak” anlamına gelmesi yazmanın da bir çeşit “açığa çıkarmak, ortaya koymak” anlamına gelmesinden dolayıdır. Kâtip olan kişi, aynı zamanda “sâfir” yâni açığa çıkaran, beyân eden kişidir. Bu kelimenin kökündeki “açığa çıkarma” anlamından dolayı yolculuk yapmaya arapçada “sefer” denmiştir. Yolculuğa “sefer” denmesi de sebepsiz değildir. Çünkü yolculuk, kişinin ahlâki durumunu ortaya çıkaran bir olaydır.

Âlimlerin ifâdesine göre “sefera” kelimesi sâdece melek kâtipler için kullanılır. Meleklerin dışındaki kâtipler için hemen hemen “sâfir” ve “sefera” kelimeleri -dilbilgisi kuralları açısından mümkün olmakla birlikte- kullanılmamıştır.

“Bi-eydi sefera” kelimesinin başındaki “bâ” harf-i cerri yukarıda geçen “mutahhara” kelimesine bağlıdır.

Kaffal “kâtiplerin elleriyle yazılıp tertemiz kılınmış” ifâdesinin neden böyle söylendiğini şöyle açıklar: O sayfalara sâdece tertemiz melekler dokunabildikleri için temiz kılınma o sayfalara izâfe edilmiştir. Çünkü onlara dokunan melekler de tertemiz varlıklardır.

Kurtubi der ki: ***Ona ancak temizlenenler dokunabilir”*** (el-Vâkıa 56/79) âyet-i kerimesinde bahsedilen kimselerden maksad, işte bu âyette ifâde edilen değerli, tertemiz, şerefli kâtip meleklerdir.

Zâhir olan şudur ki; yukarda okuduğumuz “bi eydi sefera” ifâdesi daha yukarda geçen “suhuf” kelimesinin sıfatıdır. Buna göre âyete şöyle mânâ verilebilir: “Şüphesiz o Kur’an, kâtiplerin ellerinde bulunan sayfalardadır. Veya şüphesiz bu Kur’an kâtiplerin elleriyle yazılmıştır.” Bundan dolayı bazı kırâat imamları “bâ” harf-i cerrinin

“mutahhara” kelimesine bağlı olacağı izlenimini ortadan kaldırmak için “mutahhara” kelimesi üzerinde vakf-ı lâzım olduğunu söylemişlerdir.

“Kirâmin” kelimesi “şeref” anlamına gelen “kerâmet” kökünden türemedir. Bu kelimenin ikinci bir anlamı daha vardır. O da; “müminlere şefkatli, onlara istiğfar eden” şeklindedir. Bu durumda kelime yukarda olduğu gibi “keramet” kökünden değil, “kerem” kökünden türemiş olur. Arapçada “kerem” kökü “alçaklık, değersizlik” anlamının zıddıdır.

İbn Ata (rh.) der ki: Âyette vurgulanmak istenen, bu meleklerin müminlerle birlikte olmak istediklerini vurgulamaktır. İbn Ata, böylece söz konusu meleklerin “kirâmen kâtibîn” ifâdesinde nitelenen melekler olduğuna işâret etmiş oluyor.

“Berera” kelimesini müttaki, takvâ sâhibi şeklinde tercüme ettik ve bu meleklerin maddeden uzak, cevherlerinin maddeye bağlı olmaktan münezzeh melekler olduklarını ifâde ettik. Kelimeye böyle anlam vermek mümkün olduğu gibi “takvâ sâhibi” yerine “Allah’a itâat eden melekler” şeklinde mânâ vermek de mümkündür. Çünkü “berera” kökü “itâat” anlamına da gelmektedir. Bir örnek verelim: “Fulanun yeberru halikahu” dediğimizde bunun anlamı; “filanca kişi yaratıcısına itâat ediyor” şeklindedir. “Berera” kelimesine şu ana kadar iki anlam verdik. Birincisi; “takvâ sâhipleri”, ikincisi “itâat eden melekler” şeklinde idi. Üçüncü olarak buna “sadık melekler” anlamını da vermek mümkündür. Bu takdirde “berere” kökü “yemininde sadık oldu” anlamına gelen “berra fi yemînihi” kökünden türemiş olur. Bu takdirde “berera” kelimesi “bârr” kelimesinin çoğulu olmuş olur; tıpkı “fâcir” kelimesinin çoğulunun “fecera” şeklinde gelmesi gibi.

KAHROLASI İNSAN!
NE İNKARCIDIR!

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ
خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّب۪يلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

17. Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!
18. Allah onu neden yarattı?
19. Bir nutfeden yarattı da ona şekil verdi.
20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.
21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.
22. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir.
23. Hayır henüz Allah'ın emrettiğini yapmadı.

"Kahrolası insan!" Bu okuduğumuz ifâde insanoğluna yapılan en kötü bedduâdır. Çünkü "katl" yâni öldürülme ve kahredilme dünya âfet ve musîbetlerinin en fecîsidir. Öldürülmeyi "lânet" şeklinde tefsir eden âlimler, bununla rûhâni helâk oluşu kasdetmişlerdir. Çünkü bu cezâların en şiddetlisidir.

Aynu'l-meânî'de "kutile" fiili "kahrolası" şeklinde değil de "uzzibe" yâni "azab olası insan" şeklinde tefsir olunmuştur.

"Ne inkârcıdır!" Yani Allah'ın ona bol bol ihsanına karşılık insan Allah'a karşı ne çetin bir inkâr içindedir. Bir başka ifâdeyle; sen insanoğlunun inkârda bu derece aşırı gitmiş olmasına şaş. Bu ifâde bir hayret ve şaşma kalıbı içinde bize sunuluyor. Aslında hayret ve şaşma, karşılaştığı bir olayın sebebini bilmeyen kimse için düşünülebilir. İlmi, bilinebilecek türden ne varsa her şeyi a'dan z'ye kuşatmış olan Allah'ın herhangi bir şeye şaşması, hayret içinde kalması düşünülemez. Şu halde yukarda okuduğumuz âyetteki şaşkınlık ve hayret ifâde etme kalıbı aslında Allah'tan insanlara yöneltilmiş -hayrette kalma, şaşkınlık içine düşme ifâdesi değil- tam tersine insanları hayrette bırakma ve şaşkınlık içine düşürme ifâdesidir. Ayrıca o kâfirlerin bedduâya lâyık olduklarını ve bunu hak ettiklerini beyân cümlesidir. Buna göre âyeti şöyle anlamalıyız: Sizler Allah'ın kendisine olan çokça ihsanını bilmekle birlikte, onun Allah'ı inkârına ve O'na karşı nankörlüğüne şaşın, hayret edin. Kahırla ve lânetle böyle bir kimseye bedduâ edin. Çünkü bu kişi böylesi bir bedduâyı haketmiştir denmiş oluyor. Bundan dolayı bazı âlimler derler ki: Allah Teâlâ kâfire lânet etmiş, onun inkârını büyütmüştür. Çünkü kâfir kendini yoktan var edeni tanımamıştır. Ayrıca kendi nefsini de tanımamıştır. Eğer nefsini tanısaydı, o nefsi var edeni de tanırdı.

İbnu'ş-Şeyh der ki: Yukarda okuduğumuz "kutile'l-insan" ifâdesi, arapların ifâde

kalıpları içerisinde vârid olan bir sözdür. Bu ifâde, kendisine kötülük yapılan kişinin, hasmından intikam almaktan âciz kalınca, yöneltmiş olduğu bedduâ kabilinden bir ifâde değildir. Aynı şekilde bu “hayret bildirme ve şaşkınlık ifâdeleri” de gerçek anlamlarında değillerdir. Çünkü Allah Teâlâ âciz kalmaktan ve karşılaştığı bir olayın sebebini bilmemekten münezzehtir. Tam tersine bedduâ formunda ifâde kullanılmak sûretiyle vurgulanmak istenen, Allah’ın büyük gazabıdır. O kâfirin cezâların en korkuncuna ve en şenîsine lâyık olduğuna dikkatleri çekmektir. Ayrıca ifâdede hayret ve şaşkınlık kalıbının kullanılmasıyla amaçlanan hedef ise söz konusu kâfiri son derece vurucu bir ifâdeyle kınamaktır. Çünkü böylesi bir kâfir, çirkin fiillerin en çirkinini işlemiş olmaktadır. Kuşkusuz Allah’ın gazaplanması mümkündür. Yine Allah’ın herhangi bir durumu zemmetmesi ve kınaması da mümkündür. Ayrıca yukarda okuduğumuz “ma ekferahu/Ne nankördür o” ifâdesinin, bir şaşkınlık ve hayret ifâdesi mümkün olduğu gibi soru kalıbı olması da mümkündür. Bu takdirde ifâde ile “kınama ve azarlama” vurgulanmış olur. Böylece âyetin mânâsı “ne nankördür” şeklinde değil de, “insanı inkâra sürükleyen nedir?” şeklinde olmuş olur. Burada geçen “el-insan” ifâdesinden maksad; ya yukarda nitelikleri zikredilen ve kendisini öğüt ve nasihate muhtaç görmeyen kâfir insandır. Ya da bu bir cins ismi olarak “insan cinsi”dir. İnsan cinsi olunca bu cinsin içerisine kendini muhtaç görmeyen kâfir ve onun benzeri olan diğer insan fertleri de girer. Yalnız bütün insan ferdinin a’dan z’ye bu cins ismin içine girmesi -burada- mümkün değildir.

مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾

18. Allah onu neden yarattı?

Yani Allah onu hakir, değersiz bir şeyden yarattı. Sonra Allah bizzat kendisi bu değersiz şeyin ne olduğunu açıklıyor.

مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾

19. Bir nutfeden yarattı da ona şekil verdi.

Aslı ve ana cevheri böylesi hakir ve değersiz bir sperm olan kimseye böbürlenme, zorbalık ve kendine nimet veren yaratıcısının üzerindeki hakkını inkâr yakışır mı? Bu hakir şeye böylesi eşsiz sûreti giydiren nimet sâhibi hakkında nankörlük etmek yakışır mı? **İmam Secâvendi** “min nutfe” üzerinde vakf yapmış ve bu kelimenin üzerine mutlak vakf işâreti koymuştur. Onun değerlendirmesine göre “nutfe” kelimesinden sonra gelen “halekahu/onu yarattı” kelimesi ayrı bir “yaratma”yı ifâde etmektedir. Bu gerçeği “nutfe” kelimesinden önce geçen ifâdeler bize göstermektedir. Secavendi “halekahu fe

kadderahu” cümlesini başka bir cümle kabul etmiş ve bu cümlenin yaratmanın nasıllığını ve Allah’ın nimetinden bunun nasıl tamamlandığını ifâde eden bir başlangıç cümlesi olarak değerlendirmiştir.

Bu “nutfe” kelimesini sonrasıyla ilgili kabul eden âlimler ise bu kelime üzerinde vakf yapmazlar.

Âyetteki “kadderahu” kelimesine “şekil verdi” anlamını verdik. Bunun izahı şöyle yapılabilir: Allah ona organ ve şekil olarak en uygun olanı hazırladı. Bir başka ifâdeyle; Allah onu organca, şekilce, sayı ve keyfiyetçe belli bir miktar üzerinden yoktan var etti. İnsanı kendi maslahatına lâyık bir dereceye ulaşmaya hazır bir biçime ve kıvama soktu. Âyette “yaratma” fiili iki kez geçmektedir. Bu fiillerin anlamına bakarak aynı şeylerin birbirine atfedilmiş olduklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü herhangi bir şeyi yaratmak demek aynı zamanda onu takdir etmek ve gerek kemmiyet gerek keyfiyyet açısından belli bir miktar üzerinden yoktan var etmek demektir.

Kelimeyle ilgili bir diğer açıklama şöyledir: Sonra onun organlarını, şekil ve şemâilini anne karnında düzenleyip yarattı.

“Kadderahu” fiiline “ona şekil verdi” anlamından başka “yaratılış süreci tamamlanıncaya kadar onu halden hale koydu” şeklinde mânâ vermek de mümkündür.

“Yaratma” fiilinden kaynaklanan “takdir”, durum anlamına gelen “tavr” kelimesinden alınmadır. Bir başka ifâdeyle burada şöyle denmiş olmaktadır: Allah onu birinci takdir ve planlama üzerine yoktan var etti. Sonra onu önce alaka sonra bir çiğnem et (mudğa) olmak üzere yaratılışının son aşamasına kadar erkek veya kadın, şaki veya said olacağına kadar halden hale ve durumdan duruma soktu.

Bazı âlimler her iki mânâ açısından da “fa” harfinin “tafsil” yâni ayrıntı bildirme fa’sı olduğunu söylemişlerdir. Çünkü “takdir” her iki anlamı itibariyle böyle bir tafsili içermektedir.

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾

20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.

“Sonra ona yolu” yâni rahmin ağzını açmak sûretiyle ana karnından çıkışı “kolaylaştırdı.” Çünkü doğumdan önce ana rahmi açık değildi. Allah ana rahminin ağzını açtıktan sonra insanoğluna başı aşağıya, ayakları yukarıya gelmek üzere ana karnında ters dönmeyi ilham etti. Eğer bu ters dönüş olmasaydı, annenin onu doğurması mümkün olmayacaktı.

Âyete şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: Allah insanoğluna dinde hayır ve şer yolunu kolaylaştırdı. Bu iki yoldan dilediğine girme fırsatı verdi. Bu fırsat verme insana güç verme ve ona kendisine faydalı ve zararlı olan şeyi bildirme, akıl bahşetme, peygamberler gönderme, kitaplar indirme vb. yollarla olmuştur.

Âyetteki “es-sebîl” kelimesinin izâfetle değil de “el” takısıyla “marife/bilinen” kelime olması, bir başka ifâdeyle “sebîlehu/onun yolu” denilmemesi, bu kelimenin genel anlam ifâde eden bir kelime olmasına işâret etmek içindir Çünkü burada geçen “es-sebîl/yol” kelimesi ikinci anlam yâni “hayır ve şer yolu” anlamı itibariyle insanlar ve cinler için genellik ifâde etmektedir. Birinci anlam itibariyle de yine genellik ifâde etmektedir. Çünkü bu takdirde “rahim yolu” ifâdesine hayvanlar da dâhildirler.

İbn Atâ (rh.)’e göre âyetin mânâsı şöyledir: Kendisine tevfik takdir olunan kimseye Allah Teâlâ, rüşdünü talep etme ve kurtuluşuna giden yola girme fırsatı vermiştir.

Ebû Bekir b. Tâhir (rh.)’a göre ise âyet-i kerimenin anlamı şöyledir: Allah herkese, onun için yarattığı ve ona takdir ettiği şeyi kolaylaştırmıştır.

ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾

21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.

“Sonra onun canını aldı” yâni takdir edilen ve muayyen olan eceli tamam olunca ruhunu kabzetti *“ve kabre soktu.”* Yani ona bir ikram olmak üzere kendisini kabre koyup orada defnettirdi. Diğer hayvanlar gibi yırtıcı hayvanlara, kuşlara yem olsun diye yeryüzüne atıp bırakmadı.

Keşfu’l-esrar’da şöyle denilmektedir: Allah insanı yırtıcı hayvanlara atılan leş gibi atılıverilen cinsten bir yaratık kılmadı. Veya onu hristiyan tabutlarına konularak toprağa verilen bir cinsten kılmadı. Bu bakımdan kabir, Allah’ın müslümanlara ikram ettiği şeylerdendir.

“Kabr” kelimesinin kullanımı hakkında şu açıklamalar yapılabilir: İnsan ölüyü eliyle toprağa defnettiğinde “kabara’l-meyyite” denilmektedir. Aynı kökten türeyen “el-kâbır” kelimesi, ölüyü defneden kimse demektir. “el-Kabr” ölünün yatmış olduğu yer anlamındadır. Herhangi bir kimseye, “birini toprağa vermesini emretmek” anlamında “akbarahu” fiili kullanılır. Bu fiilin bir başka anlamı “onun defnedilmesine imkan verdi” demektir. “el-Mukbır” Allah Teâlâ’dır; çünkü insanın kabirlere defnedilmesini emreden O’dur.

*Müfredat’*ta belirtildiğine göre “akbartuhu” ifâdesi, “ona gömülecek olduğu bir mekan tahsis ettim” demektir. Tıpkı “ona su alacağı bir mekan tahsis ettim” anlamında “eskaytuhu” dendiği gibi. Bazılarına göre “akbarahu” fiilinin mânâsı; “Allah insana, ölüsünü nasıl gömeceğini ilham etti” şeklindedir.

Mesnevî’de şöyle gelmiştir:

Mezar kazıcılık en değersiz meslek oldu,
Bu meslek ne zaman fikir, tedbir ve düşünceden doğdu?
Bütün meslekler önce kesinlikle vahiy kaynaklıydı

Ancak onları daha da geliştiren akıldı.

“Öldürülme”nin nimetten sayılması, mümine göredir. Çünkü mümin, ölüm sâyesinde dünya hapishanesinden kurtuluşa erer. Yine ölüm bir lütuf, ebedi hayata ve dâimi nimetlere kavuşmadır. Ancak o, kötü inancından ve kötü amelinden dolayı kâfir hakkında bütün belâ ve sıkıntıların anahtarıdır.

Bazı tefsirlerde ifâde edildiğine göre âyette “imâte/canın alınması” fiilinin zikredilmesinin sebebi, ya bunun kabre konulmanın bir mukaddimesi olmasından da korkutmak ve dünya hayatının fâni, sonunun ölüm olduğunu hatırlatmak içindir. Nitekim **İmam Şafii** şöyle bir beyit söyler:

Yeryüzünde böbürlenme, yürüme gururla!
Yakındır, az kaldı, gireceksin toprağa!

Âyetteki “imâte/öldürme” fiilinin, insanları ölüme hazırlanmaya teşvik amacıyla getirilmiş olması da mümkündür. Bunun yanında “imate” fiiliyle, bundan sonraki âyette gelecek olan “enşera/diriltti” fiili arasında bir “mukabele/karşılık gelme” vurgusunun sağlanması da gözetilmiş olabilir. Bu mukabele, Allah’ın kudretinin kemaline ve hikmetinin ne kadar mükemmel olduğuna vurgu sağlamak içindir.

ثُمَّ اِذَا شَاۤءَ اَنْشَرَهُۜ ﴿٢٢﴾

22. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir.

Allah insanı diriltmeyi, ona can vermeyi dilediği zaman diriltir ve kendisine can verir. Bu âyet-i kerimede “diriltme”nin Allah Teâlâ’nın dilemesine bağlanması, bu olayın vaktinin kendiliğinden belirli olmadığına; bilakis bunun Allah’ın dilemesine bağlı olduğuna işâret etmektedir. Oysa ölüm vakti böyle değildir. Çünkü biz -söz gelimi- şu anda yaşayan herhangi bir kimsenin ömrünün yüzelli yılı geçmeyeceğini kesinlikle söyleyebiliriz. Oysa hiç kimse dirilme olayını bu derece kesinlik içinde “filanca zaman olacak” diye söyleyemez.

Bazı âlimlerin görüşüne göre ölüm olayının da belli bir süresi ve sınırlanmış bir müddeti vardır. Şu halde ölüm olayının da aynı şekilde kendi başına muayyen olduğu nasıl söylenebilir ve bir kimsenin filanca yaşa geldiğinde mutlaka öleceği kesinlik içinde nasıl ifâde edilebilir? Aynı şekilde ölüm olayının sırf Allah Teâlâ’nın dilemesine bağlı olmadığı nasıl ileri sürülebilir? Her halde bu âyette dirilmenin Allah Teâlâ’nın dilemesine bağlanması, ölümün de aynı şekilde O’nun dilemesine bağlı olmasıyla kayıtlanmasına aykırı değildir. Zira Allah açısından zaman diye bir kavram söz konusu değildir.

Ölüm, kıyamet öncesi vuku bulan olaylardan birisidir. Bu nedenle Peygamber

Efendimiz (s.a.); *“Ölen kimsenin kıyameti kopmuştur”* [17] buyurmaktadır. Peygamberimiz’in böyle buyurması, ölüm ânının kıyamet anına bitişik olmasından dolayıdır. Ölüm, küçük kıyamet olup ne zaman kopacağı belli değildir. Tıpkı büyük kıyametin de aynı şekilde ne zaman kopacağının belli olmaması gibi.

Bu âyet-i kerimede, ölmüş olan bir kimsenin -saâdet ehlinden ise- dirilmesinin saâdet ehli olan kimselerin kabirlerinden olacağına işâret vardır. İsterse o kimse şakavet ehli olan kimselerin kabirlerinde gömülü bulunsun!... Yine şakavet ehli olan kimsenin de -saâdet ehli olanların kabirlerinin bulunduğu yere gömülse bile- dirilişinin şakavet ehli olan kimselerin kabirlerinden olacağına işâret vardır. Bundan dolayı *el-Meşarık* isimli eserin müellifi kitabının baş tarafında şöyle diyor: “Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir.” Yani onu Mekke’den diriltir. Mekke’de gömülmüş olan bir kimse eğer o topraklara lâyık değilse melekler onu başka bir yere naklederler. Bir hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: *“Benim ümmetimden herhangi biri Lut kavminin fiilini yaparsa Allah Teâlâ o kişiyi Lut kavminin o işi yapan kötülerinin yanına nakleder. Ta ki onlarla birlikte haşrolsun.”* [18] Bir başka hadis-i şerifte ise şöyle haber veriliyor: *“Lut kavminin fiilini yaparken ölen bir kimsenin kabri yürütülüp o fiili işleyen Lut kavminin yanına götürülür ve bu kişi kıyamet günü onlarla birlikte haşrolunur.”* [19] Nitekim **İmam Süyûti**’nin *ed-Düreru’l-Munteşira* isimli eserinde aynı şekilde ifâde olunmaktadır.

Bu âyet-i kerimede “insanoğlunun inkâr etmemesi gerektiği”ne işâret vardır. Çünkü Allah Teâlâ onu mutlak vücut nutfesinden yaratmıştır ve onu kendi zatına, sıfatlarına ve isimlerine mazhar olacak şekilde hazırlamıştır. Ardından cemâli ve celâli isimlerin mezâhirî (görünme yeri)nde zuhûr etme yollarını kolaylaştırmıştır. Sonra onu enâniyetinden alarak öldürmüş, fena ru’yetinden soyutlayarak, fena kabrine gömmüştür. Sonra da dilediği vakit onu fenâ mertebesinin ardından bakâ sûretinde diriltecektir. Şu halde kula düşen nimetin değerini bilmesi, Allah’ta olan ilim, kudret, irade vb. kemal sıfatlarının kendi nefsinde olduğunu iddiâ ederek kendini beğenip gurura kapılmamasıdır.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

23. Hayır henüz Allah’ın emrettiğini yapmadı.

“Kellâ/hayır” ifâdesi, insanoğluna bulunduğu hal ve durumdan kaçınması için bir red ve menetme ifâdesidir. Kırâat âlimi **İmam Secavendi** “kellâ” ifâdesini “hakkan/gerçekten” şeklinde anlamış ve bundan dolayı kelime üzerinde vakf yapmamıştır. Bilakis o, vakf işâretini bundan sonraki “ma emerahu” ifâdesinin sonuna koymuştur. Gerçekten “kellâ” kelimesi “hakkan” mânâsına olursa bu takdirde kendisinden sonraki kelimelere tabi olur.

Bazı tefsir kitaplarında “lemmâ” kelimesindeki “ma”nın sıla olduğu ve mânâyı pekiştirmek için geldiği ifâde olunmaktadır. Tıpkı; ***“Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın”*** (Al-i İmran 3/159) cümlesinde olduğu gibi. Arapça dilbilgisi kurallarına göre “lemmâ” edatı “lem” mânâsında olduğunda içindeki “beklenti” anlamını kaybeder. “Mâ emerahu” ifâdesindeki “mâ” iyelik zamiri dediğimiz, “ma-i mevsule”dir. Ona dönen zamirin mahzuf olması mümkündür. Takdir edersek; “mâ emerahu bihi” şeklinde takdir edebiliriz. Burada önce harf-i cer hazfedilmiş sonra ifâde “mâ emerahu huve” şeklini almış, sonra da “huve” zamiri de hazfedilmiştir.

Mâ-i mevsuleye dönen zamirin mahzûf değil, mevcud olduğunu da söyleyebiliriz. Bu takdirde mahzuf olan zamir “insan” kelimesine dönmüş olur. Mevcud olan ise mevsule dönüyor demektir. Bunu öğrenip benzerlerini de buna kıyas etmek mümkündür.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaların ışığında âyet-i kerimeye şöyle mânâ verebiliriz: Hayır, insan Allah’ın kendisine emretmiş olduğu îman etmeyi ve itâatı henüz yapmadı. Bunu henüz yerine getirmedi. Bu görevini henüz bilmedi ve yapmadı.

“Yapmamak”, insanoğlunun tümünün yapmaması şeklinde yorumlanabilir. Aslında burada iki çeşit izah yapmak mümkündür.

a- Allah’ın emrettiğini yapmayan insan, beş ve altıncı âyette ifâde edilen “kendini muhtaç görmeyen” kişidir. Görevini yapmayan insanın “insan cinsi” olması da mümkündür. Bu durumda ondan maksad, mutlak olarak insanların tümü değil insanlardan bir cinstir. Dolayısıyla görevini yerine getirmemek, insan cinsinin bazı ferdleri için doğrudur diyebiliriz. Bu durumda fiilin sâdece görevini yapmayan bazı kişilere değil de herkese isnâd edilmesi, insan cinsi olarak herkesin bu kınanmada ortak olmasından dolayıdır.

b- Görevin yapılmaması herkes için de mümkündür. Çünkü insanlık cinsinin bütün fertlerinin Allah’ın emrettiğini yapmadığını söyleyemeyiz ama aynı şekilde herkesin tam olarak yaptığını da söyleyemeyiz. Buna göre âyet-i kerimeye şöyle mânâ vermek mümkündür: “Hayır insanoğlunun bütün fertleri Allah Teâlâ’nın emrettiğini yapmadı. Tam tersine bazıları inkâra saparak ve isyan ederek bu görevi ihlal ettiler. Oysa herkese verilen çeşit çeşit nimetler, hiç kimsenin Allah’ın emrettiğini yapmaktan geri durmamasını gerektiriyordu.”

Demişlerdir ki Âdem’den maksad bu vakte kadar gelen bütün insanlardır. Hiçbir insan asla üzerine düşen hukuku yerine getirmekten ve gerekli ilâhî emirleri yapmaktan geri duramaz ve durmamalıdır.

Kul dediğin kusurundan dolayı
Dergâh-ı ilâhîde özrünü beyân eder
Yoksa onun ulûhiyetinin hakkını
Kimse lâyıkıyla yerine getiremez.

et-Te’vilatu’n-Necmiyye bu âyete şöyle bir mânâ veriyor: Hayır, insanoğlu bizim

haklarımızın gereğini henüz yerine getirmedi. Bizim isimlerimizin hakikatleri ile zuhûr ederek, sıfatlarımızın faziletleriyle kaim olarak, zuhûr etme biçimindeki haklarımızı yerine getirmedi.

---

[17]. Kurtubî, c. 19, s. 188.
[18]. Aclûni, II, 369.
[19]. Aclûni, II, 369.

İNSAN, YEDİĞİNE BİR BAKSIN!

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِه۪ۙ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّاۙ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ
شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّاۙ ﴿٢٦﴾ فَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا حَبًّاۙ ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًاۙ ﴿٢٨﴾
وَزَيْتُونًا وَنَخْلًاۙ ﴿٢٩﴾ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًاۙ ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّاۙ ﴿٣١﴾ مَتَاعًا
لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٢﴾

24. İnsan, yediğine bir baksın!
25. Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık.
26. Sonra toprağı göz göz yardık
27. Oradan ekinler,
28. Üzüm bağları, sebzeler,
29. Zeytin ve hurma ağaçları,
30. İri ve sık ağaçlı bahçeler,
31. Meyveler ve çayırlar bitirdik.
32. *(Bütün bunlar)* sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.

Âyetin bu ifâdesi, insanın yoktan var edilmesi ile ilgili nimetlerin sayılıp dökülmesinin ardından hayatta kalması ile ilgili nimetlerin sayılmasına bir başlangıç mâhiyetindedir. Buna göre âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: İnsanoğlu, hayatta geçim olgusunun üzerinde odaklandığı yiyecek maddelerine dönüp bir baksın! Biz, o maddeleri nasıl planlamışız?

İbn Abbas (r.a.) bu âyete şöyle mânâ veriyor: İnsanoğlu değerinin ne kadar düşük olduğunu ve dünyadaki ömrünün gelip geçici bulunduğunu öğrenmek için yediği yiyeceklere baksın.

Bir hadis-i şerifte şu ifâdelere yer verilmektedir: *"Allah Teâlâ -Kur'anda- Ademoğlunun yediği şeyleri dünyaya örnek olarak göstermektedir. İnsanoğlu yemeğine kattığı baharat ve tuza bir baksın; bunlar daha sonra neye dönüyor?"* [20]

اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّاۙ ﴿٢٥﴾

25. Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık.

Buluttan muhtaç olduğunuz suyu/yağmuru bol bol boşalttık. Buradaki "mâ'/su"

kelimesinden maksad, insanların muhtaç oldukları yağmurdur. Bu ifâde yukardaki “ta’âmihî/yediğine” kelimesinden bedeldir. Bu, iki kelime arasındaki münasebetten dolayı bedeldir. Çünkü su, yiyecek maddelerinin meydana gelmesine sebebtir. Bir başka ifâdeyle su, yiyecek maddelerini de içerisine almaktadır. Zira mübdelun minh yâni yiyecek maddesinin, bedeli yâni suyu ihtiva etmesi gerekmez. Bu durumda iki cümleyi birbirine bağlayan âid zamiri mahzuftur. O zamirin takdiriyle cümle tam olarak şöyle ifâde edilir: “Ennâ sabebnâ lehu’l-mâe/Suyu o insan için nasıl bol bol boşalttık” yâni yağmuru bulutlardan nasıl bol bol boşalttık!

ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾

26. Sonra toprağı göz göz yardık

“Sonra toprağı” bitkilerle *“nasıl göz göz”* eşsiz güzellikte, büyüklük, küçüklük, şekil ve sûret bakımından toprağı yaran bitkilere yakışır şekilde *“yardık.”* Toprağın göz göz yarılması, yağmurun bulutlardan boşaltılmasından sonra olduğu için Allah âyette “sonra” anlamına gelen “sümme” kelimesini kullanmıştır.

فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾

27. Oradan ekinler,

“Oradan” yâni bitkilerle yarılan topraktan *“ekinler”* çıkardık. Burada “ekinler” şeklinde tercüme edilen kelimenin aslı “tane” anlamındaki “habben” kelimesidir. Yeryüzünün bitkilerle yarılması, günden güne artarak ve genişleyerek devam eder. Sonunda tanenin gelişmesi tamam olur da başak uçlarında taneler oluşur. Âyetteki “habb” buğday ve arpa gibi hasad edilen her şeyin adıdır. Bundan dolayı biz onu “ekin” şeklinde tercüme ettik. Yine “habb”, aynı zamanda hurma tanesi gibi tane cinsinin de adıdır. Dolayısıyla bu az olsun, çok olsun bütün taneleri içine alır. Âyette Allah’ın önce tahıl cinsine yer vermesi, bunların insanın gıdasında temel unsurlar olmalarından dolayıdır.

وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾

28. Üzüm bağları, sebzeler,

“Üzüm bağları” çıkardık. “Üzüm bağları” şeklinde tercüme edilen kelimenin arapçası “ineben” kelimesidir. Bu kelime, bir önceki “habben” kelimesi üzerine

matuftur. Bunlar birbirine atfedildi diye “atfedilen kelime”nin, “üzerine atfedilen kelime”nin kayıtlandığı bütün özelliklerle kayıtlanması gerekmez. Bir başka ifâdeyle; ekin taneleri yeryüzünü yararak ortaya çıkıyor diye üzüm tanelerinin de yeri yara yara çıkması gerekmez. Böyle olmaması ise atfa bir zarar vermez. Nitekim âyetlerde aşağıya doğru gelen diğer kelimeler için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

el-İrşad’da deniyor ki: Yeryüzünün ekinlerle yarılması, ekinlerin ilk çıktıkları an itibariyledir. Burada kasdedilen ise, üzüm tanelerinin kendisi değil bizzat üzüm asmasıdır. Âyette üzüm asmasıyla zeytin ağacının kendilerinin değil de meyvelerinin bir başka ifâdeyle asma yerine üzümün, zeytin ağacı yerine zeytinin zikredilmiş olması, bu iki ağacın meyveleri ile meşhur olmalarından dolayıdır. Yine her iki ağacın, meyvelerinin yenmesinin ardından çekirdeklerinin toprağa atılması sonucu bitmelerinden dolayıdır. Burada bunca meyve arasında özellikle “üzüm”ün zikredilmesi sebepsiz değildir. Çünkü üzüm bir yönüyle lezzet almak için yenilen bir meyve iken bir yönüyle gıdalanmak maksadıyla yenilen yiyecek maddesidir. Dolayısıyla üzüm gıdaların en iyisidir. Âyetteki “kadban” kelimesi “yonca” demektir. Kelime, “kesmek” anlamına gelen “kadabahu” kökünden türetilmiştir. Bu türetilme de sebepsiz değildir. Çünkü bilindiği üzere yonca bir yıl içinde bir kaç kez kesilen ve tekrar yeşeren bir bitkidir.

İbn Abbas (r.a.)’nın görüşüne göre bu âyette yer alan “kadban”, hurma ağacından kesilen yaş hurmadır. Bazı âlimler üzümle münasebetinden dolayı bu açıklamayı tercih etmişlerdir. Bazı âlimlere göre ise bu kelime ile kasdedilen nane, maydanoz ve pırasa benzeri yenmek için kökünden kesilen sonra tekrar biten bitkilerdir. Bazı âlimlere göre ise “kadban” kelimesi ile kasdedilen üşnan tohumudur. Başka bazı âlimlere göre bu siyah bir tane olup toprağa gömülür, kabuğu yumuşar, öğütülür, ekmek yapılarak yenilir. Tayy kabilesine mensup bedeviler bu ekmekle beslenirler. Bir kısım âlimlere göre ise “kadban” kelimesi ile kasdedilen kavun, karpuz, salatalık, patlıcan ve kabak gibi yaş olarak yenilen her türlü sebzedir. Burada özellikle yoncanın zikredilmiş olması, bitkilerin çeşit çeşit olduklarına, içlerinde kesilip yeniden biten çeşitleri ile bir kez kesilince bir daha yenisinin bitmediği çeşitleri olduğuna dikkatleri çekmek içindir.

وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾

29. Zeytin ve hurma ağaçları,

“Zeytin” çıkardık. Burada “zeytin” kelimesi ile kasdedilen, bu meyvenin ağacıdır. Bilindiği üzere zeytin sıkılarak zeytinyağı elde edilir. Zeytin ağacı üçbin sene yaşar. Bu ağacın âyette özellikle zikredilmesinin sebebi, faydalarının çok olmasından dolayıdır. Özellikle arap ülkeleri ahâlisi için bu ağacın faydaları çoktur. Çünkü araplar zeytini sofralık olarak kullandıkları gibi yağını çıkarmak sûretiyle de faydalanırlar. Bunun yanında zeytinyağını aydınlanma ve temizlenmede de kullanırlar. Çünkü zeytinyağından

sabun yapılır. Peygamber Efendimiz bazı zamanlar zeytinyağı sürünürdü.[21]

"Ve hurma ağaçları" çıkardık. Bu mânâda âyette yer alan kelime "nahlen" kelimesidir. Bu kelime, sözlükte hurma ağacı anlamına gelir. Taze hurma ve kuru hurma en faydalı yiyeceklerdendir. Hurma çeşitlerinin içinde "acve" adında bir çeşit vardır ki bu tür hurma zehirlenme illetini ve sihiri insandan savuşturur. Hurma ağacı daha önce ayrıntısıyla açıklandığı üzere Adem (a.s.)'ın yaratılmış olduğu çamurun arta kalanından türemiştir.

وَحَدَٓائِقَ غُلْبًاۙ ﴿٣٠﴾

30. İri ve sık ağaçlı bahçeler,

Âyetteki "hadâika" kelimesi, "hadîka" kelimesinin çoğuludur. Hadîka; ağaçlı bahçe, hurma ağaçları ve başka ağaçlardan oluşmuş bostan ve bahçe demektir. Yahut hadîka; etrafını bina ya da bir kısım hurma ağaçlarının çevirmiş olduğu alan anlamına gelir. Âyette kasdedilen ise tahsisten sonra tamim kabilindendir. Âyetteki "ğulb", "ağleb" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime sözlükte boynun sıfatı olarak kullanılır. Ancak burada istiâre yoluyla bahçelerin sıfatı olmuştur.

Arapçada "raculun ağleb" ve "esedun ağleb" denilirki bu deyimlerde kelime gerçek anlamında "boynu kalın adam" ve "boynu kalın aslan" demektir. Burada kelime, az önce işâret ettiğimiz üzere istiâre yoluyla "hadâik/bahçeler"in sıfatı olmuştur. Dolayısıyla "hadâika ğulben", büyük bahçeler demektir. Nitekim biz de "iri ve sık ağaçlı bahçeler" şeklinde ifâde ettik. Bahçelerin bu kelime ile nitelenmesi, ağaçlarının sık ve çok olması ya da bahçelerin iri iri ağaçlardan oluşmuş olmasından dolayıdır.

Buna göre kelimenin birinci anlamda kullanılması istiâre-i ma'neviye kabilinden; ikinci anlamda kullanılması ise mecâz-ı mürsel kabilindendir. Şâyet "boyun kalınlığı" tâbiriyle, "mukayyed"in söylenip bununla "mutlak"ın murad edilmesi yoluyla "mutlak kalınlık" kasdedilmişse o zaman bu deyim buruna "el-mirsen" denmesi kabilindendir. "Ğulben" kelimesi burada "bahçeler" kelimesine, bahçelerin içindeki ağaçların hâli göz önüne alınmak sûretiyle sıfat olarak getirilmiş ve buna sözlük anlamına binâen istiâre denmiştir.

Keşfu'l-esrar'da belirtildiğine göre arapçada " el-ğulbu mine'ş-şecere" dendiğinde bununla çam, rezene, dikenli ardıç ve kara ağaç gibi meyve vermeyen ağaçlar kasdedilir.

وَفَاكِهَةً وَاَبًّاۙ ﴿٣١﴾

31. Meyveler ve çayırlar bitirdik.

Bu sayılanların dışında bir çok *"meyveler"* bitirdik. Üzüm, nar ve taze hurma, Hanefi mezhebinden İmameyn İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre meyvedir. İmam-ı A'zam Ebû Hanife'ye göre ise böyle değildir. Çünkü atıf, atfedilen ile üzerine atfedilen ismin birbirinden farklı olmasını gerektirir. Öyle görünüyor ki İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin maksadı şudur: Yaş üzüm ve taze hurma gibi nesneler gıda olarak yenilen şeylerden oldukları için bunların meyvelik vasıfları biraz eksilmiş olmaktadır. Çünkü meyve; yemekten önce veya yemek üstüne zevk olsun diye yenilen şey demektir. Şu halde bu açıdan bakıldığında meyve kelimesi taze üzüm ve hurmayı içermez. Hatta herhangi bir kimse "meyve yemeyeceğim" diye yemin etse, bunları yemekle yemini bozulmuş olmaz. Çünkü taze üzüm ve hurma bir açıdan gıda maddesi, bir açıdan meyvedir. Âyette "fakihe/meyve" kelimesinin hurma ve üzüm üzerine atfedilmesi, bunların bir yönden meyve olmalarıyla çelişmez. Çünkü bu âyette atıf yapılan "fakihe/meyve" kelimesi ile kasdedilen, sâdece bir yönden değil her yönden meyve özelliği taşıyan yiyeceklerdir. Şu halde her yönden meyve özelliği taşıyan bir nesnenin, her yönden değil de sâdece bir açıdan meyve özelliği taşıyandan farklı olduğu kimseye saklı değildir. O halde "fakihe" kelimesinin daha önce geçen "üzüm ve hurma" kelimesine atfedilmesi veyahut onların bu kelimeye atfedilmesi yanlış değildir. Nitekim Kur'an'da bu çeşit atıflar bir çok yerde geçmiştir.

"Ve çayırlar bitirdik." Âyette "çayır" karşılığı olarak yer alan kelime "ebben"dir. Bu kelime tercümede işâret ettiğimiz üzere "otlak, mer'a" demektir. "Ebben" kelimesinin kökü "ebbe" şeklindedir. Bu kök "herhangi bir şeye kasdetmek ve yönelmek" anlamınadır. Otlak da insanların hayvanlarına ot biçmek için yöneldikleri yer olduğundan dolayı bu kökten türeme olarak buralara "ebben" denmiştir. "Ebben" kelimesi "ebbe li seyfihi/filanca kişi kılıcını çekmeye hazırlandı" kökünden türemiş de olabilir. Aynı kökten türeme bir başka deyim daha vardır: Bu deyim "ibbânu zâlike" deyimidir. Bu deyimde de aynı şekilde hazırlanma anlamını görebiliyoruz. Çünkü; "ibbânu zalike" işâret edilen işin yapılması veya herhangi bir şeyin gelmesi için hazır olan zaman demektir. Âyetteki "ebben" kelimesi "kuru meyve" anlamına da gelebilir. Bu takdirde de yine hazırlanma anlamı mevcuddur. Çünkü kuru meyve kışa hazır edilmiş, hazırlanmış meyve demektir. Bu anlam da daha önceki anlamlara uyumludur. Bir hadis-i şerifte şu ifâdeyi görüyoruz: *"Sizler yedi şeyden yaratılıp yedi şeyden rızıklandırıldınız. O halde Allah'a yedi kemiğiniz üzere secde ediniz."* [22] Bu hadiste "yedi şeyden yaratıldınız" ifâdesiyle kasdedilen yedi unsurdur. Bunlar; menî, alaka, mudğa gibi başka âyetlerde zikredilen yedi temel unsurdur. Hadisteki "yedi şeyden rızırlandırıldınız" ifâdesiyle kasdedilen ise "ekin"den başlayarak "üzüm" ve burada en son olarak zikredilen "ebben" kelimesine kadar sayılan nesnelerdir. Zannediyorum ki bu âyet grubu arasında geçen ve bahçeler anlamına gelen "hadâık" kelimesi bu hesabın dışındadır. Çünkü bahçeler bu ekilen nesnelerin bittikleri, yeşerdikleri yerlerdir. Aynı hadisteki "yedi kemik üzerine secde edin" ifâdesiyle kasdedilen ise yedi organımızdır. Bunlar yüz, iki el, iki diz kapağı ve iki ayakdır.

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

32. *(Bütün bunlar)* sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.

Bu ifâde, yukardan beri sıralanan hâdiselerin sebebini bildiren mef'ûlün lehdir. Buna göre ifâdeyi takdir edip yeniden anlamlandıracak olursak şöyle deriz: Allah Teâlâ bütün bunları sizleri ve hayvanlarınızı nimetlendirmek için yapmıştır. Çünkü yukarda sayılan nimetlerden bazıları insanların yemekleri, bazıları da hayvanlarının yemleridir. İfadenin akışı buraya kadar üçüncü tekil şahıs kipinde akıp gelirken bu son ifâdede birden bire insanlara yönelinmekte ve birinci çoğul şahıs yapılarak "sizin ve hayvanlarınızın" ifâdesi kullanılmaktadır. Bu sebebsiz değildir. Böyle yapılmakla Allah Teâlâ'nın insanlara vermiş olduğu nimet daha mükemmel bir biçimde hatırlatılmaktadır.

Bu âyette, muhabbet-i zâtî habbına/tanesine, 'inebu's-sıfattan/sıfatların üzümünden elde edilmiş saf muhabbete, yaş hurmadan yapılmış muhabbet-i ef'aliye hamuruna, mârifet zeytununa, hiçbir yalancının ve iddiâcının erişemeyeceği tevhid hurmasına, vicdaniyyat ve zevkıyyat meyvesine, şevk, iştiyak, vüdd/sevgi, tecrid vb. bahçelerine, şehevat-ı hayvaniye otlaklarına işâret vardır. Bu şerefli nimetlerin ervah, esrar ve kulub gibi bazıları havassa; nüfûs-ı beşeriye ve unsurî tabiat kuvvetleri gibi bazıları da avama âiddir.

---

[20]. Münâvi, II, 522.
[21]. Bk. Tirmizi, Etime 43.
[22]. Aclûni, I, 458.

İŞTE O GÜN

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ
وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ
يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾
وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,
34. İşte o gün kişi kardeşinden,
35. Annesinden, babasından,
36. Eşinden ve çocuklarından kaçar.
37. O gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.
38. O gün birtakım yüzler parlak,
39. Güleç ve sevinçlidir.
40. Yine o gün birtakım yüzleri toz kaplamış
41. Ve karanlıklar bürümüştür.
42. İşte bunlar kâfirlerdir ve günahkarlardır.

Bu ifâde, onların ilk yaratılışlarının, yaşama ve geçimlerinin beyân edilmesinin ardından âkıbetlerinin ahvalini beyâna başlayan bir cümledir. Âyetin başındaki "fa" harfi, tertip ifâde eder. Bir başka deyişle; fa'dan sonraki kısmın, kendisinden önceki kısımdan daha sonra cereyan ettiğini ifâde eder. Buna göre âyet-i kerimeden, onlara ve hayvanlarına verilen nimetlerin çok kısa bir zaman sonra sona ereceğini anlamış olmaktayız. Ayrıca "metâ'" kelimesi de onların hızla elden gideceğine ve yakında yok olacağına sözcük olarak işâret etmektedir. Âyetin başındaki "izâ" edatının cevabı mahzuftur. Çünkü bunun ne olduğunu bundan sonraki âyet bize göstermektedir. Buna göre cümleyi takdir edip tam olarak söylemek gerekirse şöyle deriz: "Kulakları sağır eden o ses geldiğinde herkes kendi başının derdine düşer."

Âyetteki "es-sâhha" kelimesinin anlamı; "bütün yaratıkların kulak kesildiği büyük belâ" demektir. Bir başka ifâdeyle; bütün herkes o çığlığa kulak kesilir. Bu açıklamaya göre kelime, "sahha" fiilinden türemedir. Bu fiilin anlamı da "kulak vermek, kulak kesilmek ve dinlemek"tir. Burada sura ikinci üfürülüş sonucu çıkan ses "kulak veren, kulak kesilen" olarak nitelenmektedir. Bunun sebebi; kabirlerinde yatan ölülerin sura ikinci kez üfürülmesi sonucu çıkan sese kulak kesilmelerinden dolayıdır. Şu halde

burada duyulup dinlenilen ve kulak verilen sese mecâzen “kulak veren, dinleyen” ismi verilmiş olmaktadır. Bazı âlimlere göre “es-sâhha” kelimesinin anlamı; “şiddetle çarpma sonucu kulakları sağır eden çığlık ve ses” demektir. Bazılarına göre ise bu kelime “sahhahu bi’l-hacer/birisi birine taşla vurdu” tâbirinden türemiştir. Bu son iki anlam açısından ortada bir mecaz durumu yoktur. Aksine kelime hakîkî anlamında kullanılmış demektir.

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِۙ ﴿٣٤﴾

34. İşte o gün kişi kardeşinden,

O gün insanoğlu bu saydığımız yakın akrabalarından yüz çevirir, onlarla birlikte olmaz. Dünyada olduğu gibi onların hâlini, durumlarını sormaz. Çünkü kendi başının derdine düşmüştür. Çünkü bilir ki onlar kendisine hiçbir fayda veremeyeceklerdir.

Âyetin başındaki “gün” anlamına gelen “yevm” kelimesi, gizli bir “a’nî/şunu kasdediyorum” fiili ile mansubtur. Dolayısıyla bu âyet az önce geçen “es-sâhha” yâni kulakları sağır eden ses kelimesinin tefsiri olmuş olmaktadır.

وَاُمِّهِ وَاَبِيهِۙ ﴿٣٥﴾

35. Annesinden, babasından,

Bu âyetlerde akrabalar kişiye sevimli olanından daha çok sevimli olana doğru sıralanarak dizilmiştir. Böylece âyette bir mubâlağa (abartı) unsuru elde edilmiş olmaktadır. Konuya daha yakından bakacak olursak; anne-baba kişiye kardeşinden daha yakındır. İnsan kalbi anne ve babasına bağlılığına oranla eşine, çoluk ve çocuğuna daha çok bağlıdır.

وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِۜ ﴿٣٦﴾

36. Eşinden ve çocuklarından kaçar.

Bu âyet-i kerimenin kadınları kapsamadığı düşünülmemelidir. Tam tersine burada sıralanan hükümlere kadınlar da erkekler gibi dâhildirler. Ancak kadınlar, arapların söz söyleme ve ifâde sanatları gereği erkeklerin kipleri içerisinde ifâde olunmuşlardır. Bir başka anlatımla; kadınlar arapça söz sanatı açısından çoğu kez erkeklerin içinde mütalaa olunarak onlara ayrı bir ifâde kipi getirilmemiştir.

Abdullah b. Tâhir el-İbhiri (k.s.) der ki: Kişi yukarda sayılan akrabalarının âciz

olduklarını; kıyamet günü başlarına gelen sıkıntılar ve kötü durumlar sebebiyle Allah karşısında çarelerinin olmadığını gördüğünde onlardan kaçacaktır. Eğer insanoğlu onların bu âcizliklerini daha dünyada iken görebilseydi Rabbinden başka hiç kimseye dayanmaz, güvenmezdi. O Rab ki onu hiç bir şey âciz bırakamaz. Evet insan, yalnızca O'na dayanıp güvenirdi, alabildiğine O'na tevekkül ederdi, böylece her şeyi O'na havale etmenin serinletici ve dinlendirici gölgesinde istirâhate çekilirdi.

Bu âyette kalp kişisinin sırr kardeşinden, nefs annesinden, ruh babasından, beşerî kuvvetler eşinden, a'mâl ve ahvâl çocuklarından kaçacağına işâret vardır. Çünkü o gün hiç kimse kendi ameliyle kurtulacak değildir. Tam tersine kurtulan Allah'ın ihsan ve inâyeti sâyesinde kurtulacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Sizden hiçbiriniz kendi ameli ile Cennete giremeyecektir"* dediğinde bunu duyan sahabeler; "Sizde mi ey Allah'ın Rasûlü" diye sorarlar. Bunun üzerine Peygamber (s.a.): *"Ben de kurtulamam, rabbim beni mağfiretine daldırmazsa ben de kendimi kurtaramam"* buyurmuştur.[23]

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

37. O gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.

Bu ifâde kişinin akrabalarından neden dolayı kaçacağını beyân eden bir başlangıç cümlesidir. Yani insan, o gün akrabalarından karşılaşmış olduğu büyük dehşet ve korkunç durumdan dolayı kaçacaktır. Çünkü yukarda sayılan herbir kişinin kendisini meşgul eden bir işi ve bir meşguliyeti olacaktır. Bu iş ve meşguliyet o kadar büyük ve korkunç olacaktır ki kişinin sâdece ona eğilmesi ve onunla meşgul olması kendine yetip artacaktır.

İbnu'ş-Şeyh âyette geçen "şe'nun" kelimesini "insanın içini alabildiğine dolduran bir düşünce" olarak tefsir etmektedir. Onun tefsirine göre âyetin anlamı şudur: O gün herkesin kendine yetip artacak bir düşüncesi ve derdi vardır. Bu dert kişinin kalbini dolduracak ve bundan dolayı orada başka bir şeyi düşünecek alan kalmayacaktır. Böylece kişi, her şeye malik olan bir zengine benzemiş olmaktadır.

Öyle bir gün ki kişi muhabbet ve şefkatine rağmen kendi kardeşinden, onca hakkı ve hukukuna rağmen annesinden, her şeyiyle merhamet ve yardımını gördüğü babasından kaçar. Nice vakit birlikte huzur bulduğu eşinden, koruyup kolladığı kendi çocuklarından uzaklaşır.

Ferîdüddîn Attâr'ın (k.s.) kıyâmette meşguliyet ile ilgili manzum hikâyesi hakkındadır.

Bir gemi denizde parçalandı
Gemiden yüzeye sâdece bir tahta çıktı
Bir kedi ile bir fare bu tahtanın üstünde kaldı

İşlerinde birbirlerine muhtaç oldular
Ne fâre kediden yüz çevirip kaçabilir
Ne de kedi keskin pençesini vurabilir
Her ikisi de bu büyük denizin korkusundan
Kurumuş dudaklarla hayretler içinde kaldılar
Kıyamet günü de işte böyle olur
Yani orada ne sen ne de ben kalır.

Rivâyete göre **Hz. Âişe** (r.anhâ) vâlidemiz Peygamberimiz (s.a.)'e sorar: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar nasıl mahşere gelip haşrolunacaklar?" Peygamber Efendimiz cevap olarak *"yalınayak, çırılçıplak"* cevabını verir. Bunu üzerine Hz. Âişe; "kadınlar nasıl haşrolunur?" diye sorar. Peygamber Efendimiz; *"onlar da yalınayak, çırılçıplak"* diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Eyvah bu ne sefalet! Kadınlar erkeklerle birlikte yalınayak ve çırılçıplak mı haşrolunacak?" diye sorunca Peygamberimiz bu âyeti okur: ***"O gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır"*** [24]

"Kaçma" meselesine gelince insan akrabalarından, onların kendini sorumlu tutacaklarından korktuğu için kaçacaktır. Söz gelimi kardeşi kişiye "beni malından mahrum bıraktın", anne ve babası "bize iyilikte eksik davrandın", eşi "bana haram yedirdin ve şöyle şöyle yaptın", çoluk çocuğu "bize öğretmedin, doğru yolu göstermedin" diyeceklerdir. Dolayısıyla kişi bu sorumluluktan kaçacaktır. İnsan, akrabalarından nefret ettiği için de kaçabilir. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Kabil kardeşi Habil'den, Peygamber annesinden, Hz. İbrahim babasından, Hz. Nuh oğlundan, Hz. Lut karısından kaçacaktır. Ancak bu kaçış, yukarda zikrettiğimiz kaçış türünden değildir. Kişinin arkadaşlarından ve akrabalarından kendi kötü durumunu görmesinler diye kaçması da bizim yukarda okuduğumuz kaçış türünden değildir.

Meşayıhtan birisi şöyle der: Bugün kendi başının derdiyle meşgul olan kimse, yarın yine kendi başının derdiyle meşgul olacaktır. Bugün Rabbiyle meşgul olan kimse yarın da yine Rabbiyle meşgul olacaktır.

Yahya b. Muaz der ki: Nefsin şu dünyanda ve âhiretinde seni oyalayıp ta Rabbini hatırlamana engel olursa bir başka ifâdeyle dünyada iken nefsinin muradına dalıp onun şehvetlerinin peşinde koşarsan âhirette de Allah'ın haber verdiği şekilde olursun yâni ***"o gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır."*** O halde ey gafil kişi sen ne zaman Rabbının mârifetine ve O'na itâata koyulacaksın?

Büyüklerden birisi şöyle der: Arif olan kişi insanların içinde yaşar, fakat o kalbiyle onlardan ayrıdır.

Şâir şöyle der:

Seni gönlümün içinde benimle konuşan biri edindim,
Cismim, bedenim benimle oturmak isteyene sığındı.

❀

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾

38. O gün birtakım yüzler parlak,

Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı *"o gün bir takım yüzler"* zatlarının nuriyetinden ve sıfatlarından dolayı *"parlak"*tır.

ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

39. Güleç ve sevinçlidir.

Müşâhede edecekleri ebedi nimetlerden ve sürekli parlaklıktan dolayı *"güleç ve sevinçlidir."*

Bu son âyet, yukarda zikredilen kimselerin âkıbetlerini beyân eden ve onların saîd ve şakî şeklinde ayrılacaklarını ortaya koyan bir ifâdedir. Bu beyân ifâdesi, onların büyük bir felakete düşeceklerini ifâde eden cümlenin ardından gelmektedir.

Âyetteki "vucûhun" ifâdesi mübtedâdır. Mübtedânın dilbilgisi kurallarına göre marife olması gerekirken, burada nekre bir kelime mübtedâ olmuştur. Çünkü bu kelime, "bir çeşit bildirme" mesâbesindedir. Kurala göre çeşit bildiren nekre kelimeler mübtedâ olabilirler.

Âyetteki "musfiratun" kelimesi, mübtedânın haberidir. Buna göre âyette şöyle denmiş olmaktadır: Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacak olduğu o gün bazı yüzler parlaktır. Zat ve sıfatlarının nuruyla aydınlıktır. "Musfiratun" kelimesi aslında "esfera's-subhu/sabah aydınlandı" ifâdesinden türemedir. Buna göre "musfiratun" aydınlık demek olur.

el-Müfredat'ta ifâde olunduğuna göre kelimenin kökü olan "el-isfar" renkle ilgili bir parlaklıktır. Buna göre "musfiratun" rengi parlak, rengi aydınlık demektir.

İbn Abbas (r.a.)'ya göre bazı yüzlerin o gün aydınlık olmalarının sebebi, gece namazına devam etmelerindir. Nitekim bir hadiste şöyle deniyor: *"Kimin gece namazı çok olursa gündüz yüzü güzel olur."* [25]

Dahhak der ki: O gün bazı yüzlerin güzel ve parlak olması, abdest izlerinden dolayıdır. Başka bazı âlimlere göre ise bazı yüzlerin güzel ve parlak olması Allah yolunda epeyce tozlanmasından dolayıdır.

"Güleç" şeklinde tercüme ettiğimiz "dâhike" kelimesi, bazı tefsir kitaplarında şöyle açıklanıyor: O gün birtakım yüzler parlak, kurtulduğunu, mutluluğa eriştiğini bildiği için veya hesabı kolayca verip bundan kurtulduğu için sevinçli ve ferahtır. "Müstebşira" kelimesiyle kasdedilen ise "hayır ve iyilik müjdesi almıştır" demektir. Bu açıklamaya göre son kelime sanki bir önce geçen güleç kelimesinin beyânı gibidir.

Aynu'l-maânî'de ise bu kelimeler şöyle tefsir olunuyor: O gün birtakım yüzler parlak ve göz sevincinden dolayı güleç, kalp sevincinden dolayı sevinçlidir. Bazı âlimlere

göre ise âyetin mânâsı şöyledir: O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve kâfirlerin sevincinden kurtulmuş olmaktan dolayı sevinçli ve kendi nefisleriyle ferahtırlar.

İbn Tâhir (rh.) şöyle diyor: Allah bu yüzlerden gaflet perdelerini kaldırmıştır. Bundan dolayı o yüzler hakka yaklaştıkları için gülmüşler, O'nu müşâhede ettikleri için sevinç duymuşlardır.

İbn Ata (rh.) âyeti şöyle tefsir ediyor: Bu yüzler o gün Mevlalarına baktığı için sevinç duymuşlar ve o yüzleri Allah'ın hoşnutluğu güldürmüştür.

Sehl (rh.) ise âyete şöyle mânâ veriyor. O gün bir takım yüzler parlak, tevhid nuruyla ve sünnete uyma nuruyla aydınlık ve nurludur.

et-Te'vilatu'n-Necmiyye'de bu âyetler şöyle anlaşılıyor: O gün ervah ve esrar sâhibi olan yüzler ve ilahi mârifetleriyle lahuti hakikatleri bilen âriflerin yüzleri, ilahi ilimlerin ve hikmetlerin nurlarıyla parlak, mükâşefâtın nimetleri ve muşahedâtın bağışları ile sevinçlidir.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanâatine göre o gün birtakım yüzler vardır ki parlaktır. Çünkü bu yüzler, dünyada iken tezkiye ve tasfiyede bulundukları ve kendilerindeki bulanıklığı giderdiklerinden dolayı bembeyazdırlar. Bu yüzler aynı zamanda güleçtir. Çünkü dünya hayatında iken Allah için ağlamışlardır. Hatta ağlaya ağlaya Allah'tan başkasını görmeyecek dereceye gelip Allah dışında hiçbir şeyi görmeyen kör hâline gelmişlerdir. Tıpkı Hz. Şuayb ve Hz. Yakub gibi. Bu yüzler aynı zamanda müjde almış ve sevinmiş yüzlerdir. Çünkü dünyada iken korku duymakta idiler. Şimdi bu korkularına bedel âhirette güven içindedirler, sevinçleri bundan dolayıdır. Bu nedenle onlara hem dünya ve hem de âhiret hayatında müjdeler verilmiştir. Onlara melekler şöyle hitap etmişlerdir: ***"Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin! derler"*** (Fussilet 41/30) Ayrıca onlara Cennet müjdesinin yanında Allah Teâlâ'yı görme müjdesi de verilir. Gülmek anlamına gelen "dahk" yüzün yayılması, insanın içinde duymuş olduğu sevinçten dolayı dişlerinin görülmesi demektir. İnsan sevinç duyunca dişleri görüldüğü için ön dişlere "davahik" ismi verilmektedir. Âyette olduğu gibi mücerred sevinç ve sevinme noktasında da bu kelime kullanılır.

Rağıb Isfahânî'nin açıklamasına göre "istebşera" fiili "filanca kişi kendini sevindirecek ferahlı bir şeyi buldu" demektir. O kişinin cildi sevinçli haberi yüzünün derisini germek sûretiyle haber verir. Bu şöyle olur: İnsan ruhu herhangi bir haberden sevinç duyunca vücudunun kanı, suyun, ağacın damarlarına doğru yürümesi gibi yüzüne hücûm eder. Böylece kişinin sevinç duyduğu yüzünden belli olur.

Kâşifî demiştir ki: "dâhiketün" gülen, "müstebşiratün" ise Cehennemden kurtuluş ve Cennet bahçelerine kavuşmaktan huzurlu ve sevinçli demektir.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾

40. Yine o gün birtakım yüzleri toz kaplamış
41. Ve karanlıklar bürümüştür.
"Yine o gün bir takım yüzleri toz" duman gibi karanlık ve siyahlık *"kaplamış"* üzerine çökmüş ve *"bürümüştür."* Herhangi bir yüzde tozla siyahlığın birleşmesinden daha korkunç bir şey olamaz. Tıpkı zencinin yüzünün tozlanması gibi.

Râğıb Isfahânî, "karanlıklar" şeklinde tercüme ettiğimiz "kateratun" kelimesini kızartma veya yakılan odun gibi bir nesneden yükselen duman şeklinde tefsir etmiştir. Şu halde katera tıpkı ğabera yâni duman tıpkı toz gibidir. Şu halde toz da duman gibidir ve yalan söyledikleri için yüzleri kaplar.

Seriyy (k.s.) der ki: O gün birtakım yüzler vardır ki onların üzerinde bu'd hüznü görülmektedir. Çünkü onlar, ilahi kapıdan kovulmuş ve mahrum olmuşlardır.

Sehl (k.s.) ise bu âyeti yine "o gün birtakım yüzleri, Allah'ın onlardan yüz çevirmesi ve gazabı kaplamıştır" şeklinde anlar. Şu halde bu yüzler zaman geçtikçe daha da kararır ve toz içinde kalır.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

42. İşte bunlar kâfirlerdir ve günahkarlardır.
Yüzlerinin karalı ve tozlu olacağı bildirilen bu kimseler, inkârla günah işlemeyi birlikte yapmış kimselerdir. Bundan dolayı Allah Teâlâ onların yüzlerinin karalığına bir de tozu eklemiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle denir: *"Hayvanlar kıyamet günü toprağa dönüştüklerinde bu toprak kâfirlerin yüzlerine serpilir."* [26]

Aynu'l-maânî'de bu âyet şöyle tefsir olunmaktadır: Onlar, Allah'ın hakları açısından kâfir, kulların hakları açısından fecera/günahkarlardır.

Bu âyet-i kerimede inkâra bitişik olmayan fücûrun/günahın kınanma, hakir olma ve ilahi yardımdan mahrum kalma açısından inkâra bitişik olanla aynı derecede olmadığına işâret olunuyor. Çünkü fücûrun aslı ve temeli yalandır, haktan sapmaktır. Fücûr büyük günah işleme anlamında da kullanılır. Allah'a âsî olan bir mümin de çoğu zaman büyük günah işleyebilir.Ancak bunu işleyen müminin o günahtan korkması ve kaçınması gerekir. Çünkü büyük günahlar insanı küfre götürürler. Tıpkı küçük günahların insanı büyük günah işlemeye götürdüğü gibi.

Din büyüklerinden birisi demiştir ki: Bu altın, gümüş ve çeşitli mallar dünyanın kendisi değildir. Bunlar dünyanın zarfları ve kaplarıdır. Bunun gibi kulun hareket, sükûnet ve ibâdetleri de dinin kendisi değildir. Bunlar da dinin kalıpları ve kaplarıdır. Din bütünüyle dertle yanmak; dünya tamamıyla hasret, pişmanlık ve soğuk rüzgârdır. Karûn sâhip olduğu altın, gümüş ve diğer bütün malları konusunda rahatsız olmadı. Diğer taraftan ondan Hak Teâlâ'nın hukuku olan zekât ve sadaka istediler, bundan imtinâ etti ve Hakk'ın hukukunu gözetmedi. Üstelik onun gönlünü mekruh olan altın, gümüş ve

mallar tarafına çekti.

Bu dünyada bir daneyi rüyasında bile görmeyen pek çok kimse dünya hırsıyla kirlenmiş gönlünden dolayı yarın rûz-i mahşerde ehl-i dünya Firavunlarıyla beraber olacaktır. Öyle pek çok kimse de vardır ki dünya malını onun mülküne vermiş olmalarına rağmen, kalbinde dünya malına karşı bir sevgi meydana gelmediğinden yarın mahşerde bu temiz gönlünü tekrar kendisine verirler.

Sonuç olarak dünyadan yüz çeviren dindar kişi, sûrenin sonunda ***"O gün bir takım yüzler aydınlıktır, gülmekte ve sevinmektedir"*** şeklinde bahsedilen kimsedir. Din işini bırakıp kendini dünyaya veren kimsenin hâli için de Allah; ***"Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır"*** buyurmuştur.

Bazıları şöyle derler: Allah'a karşı gelen nefislerin yüzleriyle heva ve hevesine uyan insanların yüzlerinde enâniyet tozu vardır. Bu enâniyet tozunu innîniyet karası ve seneviye karanlığı kaplamıştır. İşte onlar kendi varlıklarının tozuyla hakkın varlığını örten bedbaht olan karanlık nefislerini nurlu ruhları izlemekten alıkoyan kimselerdir. Allah bizleri ve sizleri bu âkıbetten korusun.[27]

---

[23]. Buhari, Rikak 18; Merda 19; Müslim, Münafikin 71-73, 75, 76, 78.
[24]. Buhari, Rikak 45; Müslim, Cennet 56.
[25]. İbn Mace, İkame 174.
[26]. Kurtubi, XIX, 226.
[27]. Allah'ın ihsanı ve yardımı ile Abese sûresi sona erdi.

سُورَةُ التَّكْوِيرِ

81- et-TEKVÎR SÛRESİ

Mekke'de inmiştir, 29 âyettir. Sûrenin başında güneşin dürülmesinden söz edilmiş ve adını da buradan almıştır. Sûrenin söz dizisinde, ihtiva ettiği konuya ilişkin anlamları yankılandıran ve güçlendiren mükemmel bir musikî, taklit edilemez bir âhenk vardır.

GÜNEŞ KATLANIP DÜRÜLDÜĞÜNDE

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ
سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾
وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَاِذَا الْمَوْؤُ۫دَةُ
سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا
السَّمَٓاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَاِذَا الْجَح۪يمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ
اُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Güneş katlanıp dürüldüğünde,
2. Yıldızlar *(kararıp)* döküldüğünde,
3. Dağlar *(sallanıp)* yürütüldüğünde,
4. Gebe develer salıverildiğinde,
5. Vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde,
6. Denizler kaynatıldığında,
7. Ruhlar *(bedenlerle)* birleştirildiğinde,
8. Diri diri toprağa gömülen kıza
9. Hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda,
10. *(Amellerin yazılı olduğu)* Defterler açıldığında,
11. Gökyüzü sıyrılıp alındığında,
12. Cehennem tutuşturulduğunda,
13. Cennet yaklaştırıldığında,
14. Kişi ne hazırladığını bilecektir.

Güneş anlamına gelen “eş-şems” kelimesinin merfû olmasının sebebi gizli bir fiilin fâili olmasıdır. Bu fiilin ne olduğunu okuduğumuz âyette yer alan “küvvirat” fiili tefsir etmektedir. Ancak âyetteki zâhir olan fiil şems kelimesinin fiili değildir. Çünkü kural gereği fâil fiilinden önce gelemez. Bazı âlimlere göre şems kelimesi mübtedâ olduğu için merfûdur. Bunlara göre temel kural, cümleyi herhangi bir kelime takdir etmeden

tahlil etmektir. Ancak birinci yaptığımız tahlil daha uygundur. Çünkü okuduğumuz âyetin başındaki "izâ" kelimesinde şart mânâsı gizlidir. Şart ise fiile özel bir durumdur. Her iki açıklama tarzında da cümle "izâ"nın muzâfun ilehyi olarak mahallen mecrurdur.

Âyetteki "küvvirat" kelimesi "kevvertu'l-'amâmete" tâbirinden türemedir. Bu tâbir, "sarığı, bir kısmını diğer kısmı üzerine gelecek şekilde dürüp katladım" demektir. Buna göre âyet-i kerimede yer alan "küvvirat" fiilinin iki anlamı vardır:

a- *Küvvirat* kelimesi; güneş yuvarlağının gökyüzünde bulunduğu yerden giderilip yukarı kaldırılması demektir. Şu halde kelimenin yapısı içinde "kaldırmak" anlamı gizlidir. Zaten bu kelimenin kullanıldığı cümlelere baktığımızda o anlamı yakalayabiliyoruz. Sözgelimi; herhangi bir elbisenin bulunduğu yerden kaldırılması, sandık ya da başka bir şeyin içerisine konularak ortadan gizlenmesi arzu edildiğinde o elbise dürülmekte ve öylece kaldırılmaktadır. Nitekim Enbiya sûresinde bu konuda şöyle buyrulmaktadır: ***"Düşün o günü ki yazılı kağıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz."*** (Enbiya 21/104) Şu halde sema (gök) kelimesi ile ref' (yukarı kaldırmak) kelimesi arasında "lüzum" ilişkisi vardır. Buradan şu sonuca ulaşıyoruz: "Güneşin dürülmesi", onun bulunduğu yerden kaldırılması anlamının kinâye sanatıyla ifâdesi demektir.

Sa'di Müftî der ki: Aslında burada kinâye ve mecazdan sözetmeye gerek yoktur. Âyette "güneşin dürülmesi"nden söz ediliyorsa, bunu gerçek anlamda güneşin dürülmesi olarak anlamaya hiçbir engel bulunmamaktadır. Güneşin yuvarlak ve küre biçiminde olması, bu anlamın gerçek anlama alınmasına engel değildir. Çünkü Allah güneşe dürülüp bükülme yeteneğini verebilir. Önce güneşi dümdüz yapıp sonra onu dürebilir. Çünkü Allah her şeyi yapmaya kadirdir.

b- "Güneşin dürülmesi" aynı zamanda onun ufuklara yayılan ve ülkelere dağılan ışığının dürülüp toplanması demektir. Eğer âyeti bu şekilde anlayacak olursak, "küvvirat" fiili mecazen güneşin zamirine isnâd edilmiştir, deriz. Yahut da "şems/güneş" kelimesinin başında gizli bir muzaf vardır deyip takdir ederiz. Bu durumda güneşin dürülmesi onun gökyüzünden alınması ve giderilmesi demek olmuş olur. Böylece ifâdede melzumun (güneş ışığının) yok olması için lazımın (güneşin) ortadan kalkması gerekmiş olur. Buna göre "leff", ışığın yok edilmesinin mecâzî yoldan anlatımı olmuş olur. Zira bu durumda kelimenin gerçek anlamının kasdedildiğini söyleyemeyiz. Çünkü ışık cevher değil arazdır. Arazlarda ise dürülüp bükülme tasavvur olunamaz.

Bazı âlimler derler ki: Allah güneşin yuvarlağını gökte bırakarak sâdece nurunu dürmeye de kadirdir. *Keşşaf* yazarının; "güneş gökyüzünde bulunduğu sürece ışığı her tarafa yayıldığı için dürülmüş sayılmaz şeklindeki ifâdesi bize göre tartışmalıdır" şeklindeki ifâdesine şöyle cevap verebiliriz: Âyette işâret edilen gerçek, "istilzam hükmü" gereğidir. (Yani güneşin ışığının giderilmesi, aynı zamanda güneş yuvarlağının da gökyüzünden giderilmesini gerektirir.)

Bazı âlimlere göre; "güneşin dürülmesi", dönmüş olduğu yörüngeden çıkarılıp

yeryüzüne atılması demektir. Bu tıpkı yıldızların "dağılıp dökülme" fiili ile nitelenmesi kabilindendir. Şâyet âyetteki "küvvirat" fiilini bu son mânâya alacak olursak o zaman kelime, "ta'anehu fekevverahu" tâbirinden türemedir. Bu deyimin anlamı; "filanca kişi onu mızrağı ile mızrakladı ve yere attı" demektir. Bir hadis-i şerifte *küvvira* kelimesinin "atılmış" anlamına kullanıldığını görüyoruz. İlgili hadiste Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Gerçekten güneş ve ay kıyamet günü Cehenneme atılacak olan iki nurdur."* [28] Hadiste yer alan "mükevverâni" kelimesi, "oraya atılmış" anlamınadır. Buradan da görüyoruzki *küvvirat* fiilinin anlamı içinde "bir yere atma" anlamı mevcuddur.

Bahsi geçen hadis-i şerif **Hasan Basrî**'nin nezdinde okunur. Bunu duyan Hasan Basrî, "ayla güneşin günahı ne ki Cehenneme atılıyorlar" der. **İmam** ise bu olaya şöyle yaklaşır: Hasan Basrî'nin sormuş olduğu soru temelsizdir. Çünkü güneş ve ay birer cisimdirler. Onların Cehenneme atılmaları kendilerine zarar vermesine sebeb olmaz. Herhalde bu, Cehennem ateşinin yakıcılığının daha da artmasına sebeb olur. Öte yandan **Tıybî** şöyle der: Güneşin ve ayın Cehenneme atılması, bunlar vâsıtasıyla cehennemliklere azap verilmesi içindir. Özellikle de gök cisimlerine tapanlara azap etmek içindir. Yoksa onların Cehenneme atılmaları, bizzat kendilerine azap edilmek için değildir. Çünkü güneşle ay bizler gibi mükellef değillerdir. Tam tersine onların Cehenneme gitmeleri, ateşin bizâtihî kendisinin Cehennemde bulunması ve Cehennemde görevli meleklerin orada bulunmaları kabilindendir. Nitekim **Molla Fenari** *Fatiha sûresi*nde aynı şeyleri söyler ve şöyle der: Gökyüzü birbir dürüldüğü zaman yıldızlarıyla birlikte Cehenneme atılır.

Fakirin (**Bursevî**)'nin kanâatine göre Hasan Basrî'nin sözü daha dakik ve incedir. Çünkü nur ateşe girmez. Ancak nurda nâriyet mertebesi varsa o zaman girer. Şu halde güneşin nûru arşın nûruyla nârı da Cehennemin nârı ile birleşir. Nitekim bu konu Nebe' sûresinde geçmişti. Dileyen okuyucularımız o sûrenin tefsirine bakabilirler.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Güneşin ve ayın Cehenneme atılmaları nasıl mümkün olur? Çünkü astronomik olarak sâbittir ki güneş yuvarlağı büyüklük itibariyle yer küreden yüzaltmış kere daha büyüktür. Buna ek olarak yeryüzünün dörtte biri ile sekizde biri kadar da küsuru vardır. Şimdi böylesine büyük olan güneş yuvarlağı nasıl olur da Cehenneme atılabilir?" Bu soruya cevap olarak denilir ki: Allah güneşi -bırakalım Cehenneme atmayı- dilerse bu büyüklüğü ile birlikte onu bir ceviz kabuğunun içine de sığdırabilir.

Acizane kanâatimize göre sâbittir ki Allah kıyamet günü yeryüzünü uzatıp genişletecek ve yeryüzü şu anda bulunduğunun kat kat daha geniş olacaktır. Öte yandan dünya ve âhiret yurdunun genişliği, kendi halkının azlığı ve çokluğuna göre olacaktır. Çünkü haberlerde sâbittir ki; kâfirin bir dişi Uhud dağı kadar, vücudu ise üç gün yürünecek yürüyüş mesâfesi kadar olacaktır. Her bir kâfirin cesedi bu kadar büyük ve bu kadar iri olduğuna göre Cehennem de buna göre geniş olacaktır. Şu halde Cehennemdeki güneş yuvarlağı, alabildiğine geniş bir evin ortasındaki ceviz tanesi mesâbesinde olacaktır. Dareynin sınırının ne olduğunu da ancak yaratan Allah bilir.

❀

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾

2. Yıldızlar *(kararıp)* döküldüğünde,

Âyette geçen “en-nücûm” kelimesi “necm” kelimesinin çoğuludur. Arapçada “necm”, doğan yıldız demektir. Nitekim bitkinin yerden bitmesi ve insanın aklına herhangi bir görüşün gelmesi, yıldızın doğmasına benzetilerek bu kökün kullanımıyla; “neceme’n-nebtu/bitki doğdu” ve “neceme’r-ra’yu/filancanın kafasında bir görüş belirdi” denilir. “Necm” kelimesi ifâde kalıbı olarak ya masdar veya ism-i merra yâni bir defalığı ifâde eden isimdir.

Âyette geçen “inkederat” fiilinin anlamı -tercümede gösterdiğimiz üzere- yıldızların hızla yerlerinden dağılıp dökülmeleri demektir. Nitekim İnfitar sûresinin ikinci âyetinde aynı anlama gelmek üzere ***“yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman”*** (İnfitar 82/2) ifâdesi kullanılmaktadır. Arapçada “inkidar” kelimesi-sözcük olarak- “dökülmek” anlamınadır. Burada “yıldızların dökülmesi” ifâdesinin kullanılması sebebsiz değildir. Çünkü o gün gökyüzü yıldız yıldız yağacak ve semada yere düşmeyen hiçbir yıldız kalmayacaktır. Çünkü yıldızlar -**İbn Abbas** (r.a.)’nın ifâdesine göre- gökle yer arasında asılı kandillerde nurdan zincirlere asılıdır. Bu zincirler nurdan yaratılmış meleklerin ellerindedir. Göklerde ve yerde bulunan bütün mahlukat öldüğü zaman bu yıldızlar meleklerin ellerinden düşeceklerdir. Böylece gökten yıldız yağacaktır. Çünkü o zincirleri tutan melekler artık ölmüşlerdir.

Âyetin bu ifâdesinde “hayat” olan ruh güneşinin ışığının dürülüp büküleceğine ve bu ışığın bedenden kabzedileceğine, alınacağına ve zâhirî ve bâtınî on havas yıldızının dağılacaklarına işâret edilmektedir. Ayrıca bu âyette hakikatin zuhûr etmesi esnasında mutlak hakikat varlığından yansıyan izafi varlığın dürüleceğine, hüviyyet yıldızlarının ve mahiyyet heykellerinin hiçbir izi kalmayacak şekilde yok olacağına işâretler vardır. Çünkü bu hüviyyet yıldızlarıyla mahiyyet heykelleri yokluğa nisbet olunmuşlardır ve onlar yok sayılırlar.

❀

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾

3. Dağlar *(sallanıp)* yürütüldüğünde,

Dağlar, yeryüzünden kaldırılıp meydana gelen bir sarsıntı ile yerlerinden uzaklaştırıldığında… Ancak dağlar, bu aşamada henüz bulut gibi havada yürütülmeyecektir. Çünkü bu, sura ikinci kez üfürülüşten sonra olacaktır. Âyetin deyimiyle “seyr” yeryüzünde yürümek demektir. “Tesyîr” ise yürüyen kimseden

kaynaklanan bir irade ve tercih neticesi bir çeşit yürüyüştür. Nitekim bu kalıbın kullanımı ile Allah Yûnus sûresinde şöyle buyurur: ***"Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur."*** (Yunus 10/22) Bu âyette ifâde edilen tesyîr, tıpkı dağların yürütülmesi gibidir. Bu âyette sâbit âzâ ve organların dağlarına işâretler vardır. Bu dağlar kendi taayyün yerlerinden alınıp yürütüleceklerdir ve yine bu âyette taayyünât âleminde bulunan ecnas ve envâ' dağlarına işâretler vardır.

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾

4. Gebe develer salıverildiğinde,

Âyette yer alan "ışâr", "uşerâ" kelimesinin çoğuludur. Tıpkı "nifâs" kelimesinin "nüfesâ" kelimesinin çoğulu olması gibi. Aslında kural olarak arapçada uşera ve nüfesa kelimeleri hariç "fu'ala" kalıbı "fi'âl" kalıbında çoğul olarak gelmez. Nitekim *el-Kamus*'ta böyle açıklanıyor.

Arapçada, "el-uşerâ" on aylık hâmile deve demektir. Uşerâ denince hâmileliğinin üzerinden on ay geçmiş olan deve anlaşılır. Develer bir senede doğum yaptıkları için on aydan doğumuna kadar olan süredeki hâmile develere "uşera" denilir. Böyle bir hâmile deve, arapların mallarının en değerlisi ve geçim kaynaklarının en büyüğüdür. Âyette "salıverilme" karşılığı olarak "uttılet" fiili kullanılmaktadır. Bu fiilin kökü olan "atl", süsü ve meşguliyeti kaybetmek demektir. Kelimenin öz ve kökündeki bu anlamdan dolayı âlemi, güzelce yaratan, süsleyen ve düzene koyan bir yaratıcıdan uzak zanneden inkârcılara "muattıl" denmiştir. Herhangi bir evde oturanlar, birisi tarafından oradan uzaklaştırıldığında "atala'd-dara 'an sâkinîha ve'l ibile 'an râ'îha" denilir. Bunun anlamı; "filanca kişi şu evin içinde oturanları evden uzaklaştırdı, develeri çobanlarından uzak kıldı" denilir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Gebe develer başıboş olarak salıverilip terkedildiğinde. Bu kadar sevimli, sâhipleri tarafından büyük bir hırsla arzulandığı halde kendilerine bakılmaksızın salıverildiğinde... Sâhiplerine son derece sevimli oldukları halde salıverilecekler; kimse onlara dönüp bakmayacaktır. Çünkü sâhipleri artık kendi başlarının derdine düşmüştür. Âyette işâret edilen bu durum, kıyametin ilk kopuş belirtilerinin ortaya çıktığı anda olacaktır. Çünkü insanlar o esnâda mallarını, mülklerini terkedecekler; herkes kendi canının derdine düşecektir. Nitekim bu durumu Allah bize şöyle tasvir ediyor: ***"O gün ne mal fayda verir ne de evlat ancak Allah'a kalb-i selim ile gelenler fayda bulur."*** (Şuarâ 26/88-89)

Ebu'l-Leys ve başka âlimlere göre; burada zikredilen "gebe develerin salıverilmesi" ifâdesi, tamamen bir örneklemeden ibarettir. Çünkü bu âlimlere göre kıyamet günü gebe develer olmayacaktır. Onların anlayışına göre âyette vurgulanmak istenen şudur: Kıyametin dehşeti öyle büyük olacaktır ki insanların gebe develeri olsa onları bile salıverip başıboş bırakacaklar ve kendi başlarının derdine düşecekler.

Öyle görülüyor ki; âyete bu mânâyı veren âlimler “kıyamet günü” ifâdesiyle sura ikinci kez üflendikten sonraki zamanı anlıyorlar ya da “kıyamet” kelimesiyle kıyametin başlangıç saatlerini anlıyorlar. Fakat kıyametin başlangıç saatlerinde insanların ellerinde gebe develerinin bulunması mümkündür. Şu halde âyet temsîlî bir ifâde değildir.

Bu âyet-i kerimede amellerin ve ahvalin yüklerini taşıyan nefislere işâret vardır. Yine bu âyette yürüme esnasında kendilerinden yararlanılan “ayak develeri”nin yürümekte kullanılmaktan vazgeçilerek terkedileceğine ve onlardan yararlanılmayacağına işâret edilmektedir.

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾

5. Vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde,

Âyette “vahşi hayvanlar” anlamında “vuhûş” kelimesi geçiyor. *Kamus*’un ifâdesine göre, “el-vahş” vahşi kara hayvanı demektir. Kelimenin tekili vahşî çoğulu ise “vuhûş” ve “vuhşân” şeklindedir.

İbn Şeyh der ki: Vahşî demek insanlarla birlikte yaşamayan, onlara alışmayan kara hayvanı demektir. Arapçada hiçbir insanın bulunmadığı mekana “vahş” denilir. “Vahşî” kelimesi “ehlî” kelimesinin zıddıdır.

“Toplanıp biraraya getirildiğinde...” Vahşî hayvanlar ve insanlar -hem birbirinden ve hem de insanlardan kaçtıkları, birarada bulunmadıkları; sahralarda ve çöllerde dağınık bir biçimde yaşadıkları halde- her taraftan toplanıp birbirine ve insanlara karıştıklarında... Bu “bir araya getirilme”, o günün dehşetinden dolayı olacaktır. Bazı âlimlere göre; hayvanlar, Allah’ın adâleti ortaya çıkarılmış olsun diye kısas yapılmak için diriltileceklerdir.

Katade’nin ifâdesine göre; herşey hattâ sivrisinek bile kısas edilmek için mahşere getirilip haşrolunacaktır. Hayvanlar arasında hüküm verildiğinde tekrar toprak olacaklardır. Bu hayvanlardan sâdece tavus kuşu ve bülbül gibi insanların biçimini beğendikleri veya görünce sevinç duydukları hayvanlar hariç hiçbiri kalmayacaktır. Hayvanlar adâlet ilkesinin gereği kısas için diriltileceklerine göre mükellef olan insanlar ve cinler nasıl haşrolunmazlar?

Bu âyet-i kerimede Hakk cânibinden ve kuds kapısından kaçan beşerî ve tabiî kuvvetlere işâret vardır. Bu kuvvetler helâk edilip yok edilecekler ve yaratılmaya başladıkları ana cevherde toplanacaklardır.

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾

6. Denizler kaynatıldığında,

Denizler kızdırıldığında veya bir kısmı diğerine doldurulup tatlı sulu olan acı sulu olana veya acı sulusu tatlı sulusuna karışmış olarak bir tek deniz hâline gelip bütün yeryüzünü kapladığında ve böylece doldurulduğunda...

Âyette "kızdırılma veya doldurulma" şeklinde tercüme ettiğimiz "süccirat" fiili, "sücira't-tennûru" tâbirinden türemiştir. Bu tâbir, fırın kızdırılmak için odunla doldurulduğunda kullanılır.

"Denizin kızdırılması" ifâdesini bir diğer açıdan şöyle izah edebiliriz: Bilindiği üzere Cehennem denizlerin dibindedir. Ne var ki yeryüzündekiler denizlerden kolayca yararlanabilsinler diye Cehennemin harâreti denizlerin üzerine ulaşamamaktadır. Dünyanın ömrü sona erip de Cehennemin üzerindeki o engelleyici tabaka kaldırıldığında bu ateşin etkisi denizlere ulaşacak ve denizler kızıp cehennemlikler için kızgın hale gelecektir. Ya da üzerine saba rüzgarı estirilecek, bu rüzgar denizlere vurunca onları ateş hâline getirecektir. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.) denizlerin kızdırılmasını böyle yorumlamıştır.

*Fütûhat'*ta ifâde edildiğine göre; **Abdullah b. Ömer** denizlerin karşısına geçip şöyle dermiş: "Ey deniz sen ne zaman ateşe döneceksin!"

"Denizlerin doldurulması"nı da şöyle izah edebiliriz: Bilindiği üzere dağlar parçalanıp dağılacak ve birbirini tutmayan korkunç bir toprak hâline gelecektir. Hiç kuşkusuz bu toprak parçaları yeryüzünün çukur tabakalarına dolacak ve çukur yerleri dolduracaktır. Böylece yeryüzü dümdüz olup deniz seviyesinde olacak; denizler tamamen birbirine dolmuş bir tek deniz hâline gelecektir.

Bazı âlimlere göre; denizler tatlısı acısına gönderilmek sûretiyle dolacak, bu iki su birbirine karışıp sonra akıtılarak öküzün yanına ulaşacak ve öküz de o suları içecektir. Sular öküzün karnına ulaştığında tükenecektir.[29]

Hasan Basrî (rh.)'tan rivâyet edildiğine göre denizin suyu bir damla bile kalmamak üzere tamamen çekilip yok olacaktır.

Rağıb Isfahânî der ki: Bütün bunlar, denizlerdeki ateşin tutuşturulması sebebiyledir. Âyetteki bu gibi fiillerin şeddeli kullanımı, fiilde çokluğu ve fiilin tekrarlanması anlamını ifâde eder. Şeddesiz kullanım ise aza da çoğa da muhtemeldir.

Burada "süccirat" fiili biraz sonra on ikinci âyette gelen "su'irat" fiiline uygun olarak getirilmiştir. Çünkü müfessirlerin ekserisine göre "süccirat" kelimesinin mânâsı "tutuşturuldu ve ateş hâline geldi" demektir. On ikinci âyette de aynı şekilde "Cehennem tutuşturulduğunda" ifâdesi yer almaktadır. Böylece iki fiil arasında bir uyum sağlanmaktadır. Bu şekilde "Cehennemin tutuşturulması" ve "denizlerin tutuşturulması" ifâdesiyle tam bir tehdid unsuru sağlanmaktadır.

Bu sûreyi izleyen İnfitar sûresinde ise "inteserat" fiiline uygun olarak "fuccirat" fiili getirilmiştir. O sûrede "yıldızların dökülmesi", "suların yeryüzüne sel gibi akması" ve "kabirlerin altüst edilmesi" ifâdeleri, "herhangi bir şeyin mekanından ayrılması" anlamında ortaktır. Dolayısıyla bu sûrede de âyetler arasında bu ortak mânâda bir mânâ

birliği sağlanmış olmaktadır.

Bu âyette ma’rifet-i zâtiyye denizlerine, hükm-i sıfatiyye ve ulum-i esmâiyye denizlerine işâret vardır. Bu denizler tecelli-i vahdâni sâyesinde birleştiklerinde bir tek deniz olacaklardır. Bu deniz, bütün mertebeleri içinde bulunduran zat denizi olacaktır. Ayrıca bu âyette vücûd itibarlarından onun zâhir veya bâtın, gayb ve şehâdet, dünya ve âhiret küllî işlerinden hâsıl olan denizlere işâret vardır. Çünkü bu denizler bir araya getirilip birleştirilerek bahru’l-vücud hâline gelirler. Böylece sâhili, dibi olmayan dopdolu bir deniz olur. Yine bu âyette anâsır denizlerine ve bunların birbirine karışıp her bir parçanın aslı ile birleşerek bir tek deniz olacağına işâret vardır.

وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾

7. Ruhlar *(bedenlerle)* birleştirildiğinde,

Zâhir olan; buradaki “ruhlar” kelimesiyle kasdedilenin, insanların ruhları ve nefisleri olduğudur. Ancak bazı tefsir kitaplarında yer aldığı üzere âyetin cinleri de içine alma ihtimali vardır.

“Birleştirilme” anlamına âyette “zuvvicet” fiili geçmektedir. Bu fiilin kökü olan “tezvîc” kelimesi, “herhangi bir şeyi diğer şeye eş etmek” anlamına gelir. Dolayısıyla “tezvic”, bir şeyin diğer şeyle yanyana gelmesini gerektirir. Buna göre âyette şöyle denilmektedir: Ruhlar geriye iâde edilmek sûretiyle cesedleriyle birleştirildiğinde. Yahut her nefis kendi benzeriyle bir araya geldiğinde hayır veya şer kendi tabakasında bulunan ruhla bir araya geldiğinde... Böylece sâlih olan kimse sâlih olanla, günahkar olan fâcirler fâcirlerle bir araya gelirler. Yahut da her nefis kendi kitabı veya ameli ile bir araya getirildiğinde... Böylece azgın ruhlar kötü amelleriyle, mutmain ruhlar da güzel amelleriyle bir araya getirilirler. Bir başka anlam da şudur: Mü’minlerin nefisleri hurilerle, kâfirlerin nefisleri şeytanlarla bir araya getirildiğinde..

Bu âyet-i kerimede; emir aleminden eşbah heykelleri üzerine taşan ruhların kendi mucibleri ve sebebleri ile biraraya geleceklerine işâretler vardır. Bu mucibler, ilâhi esma ve sıfat ile bunların ilâhi sebebleridir.

وَاِذَا الْمَوْؤُ۫دَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾

8. Diri diri toprağa gömülen kıza

Âyetteki “el-mev’ûdetu” kelimesinin anlamı “diri diri toprağa gömülen kız” demektir. Araplar fakir kalırız korkusuyla veya birisinin eline geçip de câriye olarak kullanılır ya da bu kızlardan dolayı namusumuza bir leke gelir endişesiyle kız çocuklarını toprağa gömerlerdi. Melekler Allah’ın kızlarıdır; şu halde bu kızları da Allah’a, onun katına

gönderin. Allah bu kızlara daha lâyıktır, derlerdi.

*Keşşaf'*ta olay şöyle aktarılıyor: Araplardan herhangi bir kimsenin kızçocuğu dünyaya geldiğinda şâyet onu sağ bırakmak istiyorsa kendisine yünden veya kıldan bir elbise giydirirdi. O kız da ona çölde deve veya koyun güdüverirdi. Şâyet onu öldürmek isterse altı yaşına gelinceye kadar sağ bırakırdı. Bu yaşa geldiğinde annesine dönerek; "kızı süsle ve güzel kokularla kokulandır, onu akrabasına götüreceğim" derdi. Daha sonra kızını yanına alır, çölde önceden kazmış olduğu kuyunun yanına götürür ve ona; "kuyuya bak" diyerek çocuğu kandırır, sonra da arkasından itekler toprak seviyesine gelinceye dek üzerini toprakla doldururdu.

Bazılarına göre hâmile olan arap kadını doğumu yaklaştığında bir çukur kazar ve doğum sancısını o çukurun başında çekerdi. Doğum olayı gerçekleşip de kız doğurduğunda onu hemen çukura yuvarlar, oğlan doğurduğunda ise yanına alırdı.

بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْۚ ﴿٩﴾

9. Hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda,

Yani; diri diri toprağa gömülen kıza -adâletini ortaya koymak için- bizzat Allah'ın kendisi veya onun emriyle görevlendirdiği bir melek, aklen ve naklen katledilmesini gerektiren hangi günahtan dolayı öldürüldüğünü sorduğunda… Bu kızı diri diri bizzat babası öldürmüş olacağı gibi, babanın öldürme izni verdiği bir başkası da öldürmüş olabilir.

Burada suâlin doğrudan doğruya toprağa diri diri gömülen kıza yöneltilmesi, ona teselli vermek ve Allah'ın onu toprağa gömen kişiye ne kadar gazap duyduğunu ortaya çıkarmak içindir. Bunun yanında; suâlin o kıza yöneltilmesi, kızı toprağa gömen kimsenin kendisine hitap edilmeyecek derecede düşük bir kişi olduğuna işâret etmek ve onu susturma noktasında ifâdeye bir mubalağa ve abartı katmak içindir.

Nitekim buna benzer ifâde ve üslûba başka sûrelerde de rastlıyoruz. Bir örnek olarak şu âyet-i kerimeyi verelim: ***"Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin" diye sen mi dedin buyurduğu zaman o "haşa! seni tenzih ederim... dedi"*** (Maide 5/116) İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, kızı diri diri toprağa gömen babaya onu neden katlettiğini sormuyor da bizzat kıza soruyor.

İfadede bir de "babayı susturma" unsurundan söz edilmişti. Susturma meselesini biraz açmak gerekirse; herhangi bir saldırıya uğramış mağdur kimseye, kendisine saldıran câninin huzurunda soru sorulduğunda ve cinâyet doğrudan doğruya câniye değil de mağdûra nisbet olunduğunda, bu üslub, câniyi hem kendi durumu hem de mağdurun durumu hakkında düşünmeye sevkeder. Böylece o, hasmının berâatini tercih eder. Sonra bu durum, câninin bizzat kendisinin cezâlandırılmaya lâyık olduğu noktasında düşünmesine yol açar. İşte bu bir çeşit cezâya yaklaştırmadır ve ta'riz yoluyla meydana

gelmektedir. Bu üslub, daha etkileyici va daha vurgulayıcıdır. Bundan dolayı açıkça söylemektense ta’riz tercih edilmiştir.

Burada öldürülen kız çocuğuna “sen neden öldürüldün” denilmeyip de “o neden öldürüldü” deniliyor. Bu üslubun seçilmiş olması da aynı şekilde sebebsiz değildir. Çünkü bu, bahsi geçen kız çocuğuna hitab edilmeyi anlatan bir ifâde değildir. Tam tersine onun durumundan haber veren bir ifâdedir.

Bir başka kırâat şeklinde yukardaki okuduğumuz âyet “suilet/soruldu” şeklinde değil de “seelet/o kız sordu” biçimindedir. Bu takdirde kız çocuğu neden öldürüldüğünü Allah’a veya kendi katiline sormuş olmaktadır. Böylece o kızın sözü hikâye edilmiş değil, bizzat kendisi bunu sormuş olmaktadır.

Rivâyete göre **İbn Abbas** (r.a.)’ya müşriklerin çocuklarının azap görüp görmeyecekleri sorulmuş, o da onların azap görmeyeceklerini söylemiştir. İbn Abbas bu görüşünü yukarda okuduğumuz âyete dayandırmıştır. Çünkü bu âyetten anlıyoruz ki azap ancak günah işlenilerek hakedilir. Müşriklerin çocukları günah işlemeden öldüklerine göre onlar azap görmeyeceklerdir.

İbn Mes’ud (r.a.)’ın yaklaşımına göre kız çocuğunu diri diri toprağa gömen anne de kız da Cehenneme gideceklerdir. Ancak ifâdeyi yanlış anlamayalım. Toprağa diri diri gömülen kız, buluğ çağına ermiş de toprağa gömülmüşse Cehenneme gidecektir.

Bu son âyette riya, süm’a ve heva ile karışık amellerimiz hakkında bize bunların nuriyetini ve nûrâniyetini neden ortadan kaldırdığımızın sorulacağına işâret vardır. Öte yandan aynı âyette nefs-i hayvaniyenin üzerine alıp götürdüğü ve beden kabrine gömüp helâk ettiği nefs-i natıka adındaki diri diri gömülen kıza hangi günahtan dolayı gömüldüğünün sorulacağına işâret vardır. Bir başka ifâdeyle nefs-i natıkaya, nefs-i hayvaniyenin hangi gazap, şehvet veya bunun dışında başka bir günahtan dolayı baskın geldiği sorulacaktır. Baskın gelerek onu kendi özelliklerinden, fiilerinden mahrum ettiği ve neden onu helâk ettiği sorulacaktır. Burada sebebi ortaya çıkarma talebi “sual” kelimesiyle kinâyeli olarak anlatılmaktadır. Bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.) *“el-vaidetu (gömen) vel-mevudetu (gömülen) Cehennemdedir”* buyurmuştur.[30] Çünkü nefs-i natıka nefs-i hayvaniye ile birlikte Cehennemde olacaktır. Nitekim **Kàşànî** bu şekilde söylemiştir.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾

10. ***(Amellerin yazılı olduğu)*** **defterler açıldığında,**

Amel *“defterler”*i *“açıldığında.”* Çünkü amel defterleri kişi öldüğünde dürülür ve hesap zamanı geldiğinde açılır. Bir başka ifâdeyle; defterler açık bir biçimde insanlara sağ ve sollarından verilir. Böylece kişi defterinin içinde olanlara vâkıf olur. Ona bütün amelleri sayılıp dökülür. Bunun üzerine kişi Kur’an’ın ifâdesiyle ***“Vay hâlimize! Bu***

nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş" (Kehf 18/49) der.

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) *"İnsanlar yalınayak, çırılçıplak olarak haşredilirler"* deyince Efendimiz'in eşi Ümmü Seleme "Peki kadınlar ne olacak?" diye sorar. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.); *"Ey Ümmü Seleme! Meşguliyetleri kadınlardaki herşeyi unutturur"* buyurur. Bu ifâde karşısında Ümmü Seleme; "Meşguliyetleri nedir?" deyince Peygamberimiz (s.a.): *"Defterlerin açılmasıdır. Orada zerre kadar da olsa, hardal tanesi kadar da olsa herşey yazılıdır"* buyurur.[31]

Bazı âlimlere göre bu âyetteki "defterlerin açılması"ndan maksad; bunların sâhiplerine dağıtılmasıdır.

Mersed b. Vadîa'nın şöyle dediği rivâyet edilir: Kıyamet günü gelince sayfalar arşın altında uçuşur. Cennet-i a'lâda olacağına dâir müminin amel defteri eline gelir. Cehennemde olacağına dâir defteri ise kâfirin eline gelir. Yani bu defterlerde cennetlik ve cehennemlik olacaklar yazılıdır. Bunlar amel defterlerinden başkadır.

Bu âyet-i kerimede; içinde amellerin hey'etlerinin bulunduğu nefislerin ve kuvvetlerin sahifelerine işâret vardır. Bu defterler kişi ölünce ve ruh güneşi dürülünce dürülür ve bu defterler ruh bedene iâde edilip dirilme gerçekleştiğinde açılır.

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾

11. Gökyüzü sıyrılıp alındığında,

Gökyüzü kökünden sökülüp gerisinde bulunan nesneler ortaya çıkacak şekilde alındığında. Gökyüzünün arkasında Cennet ve arş vardır.

Gökyüzünün sıyrılıp alınması boğazlanmış ve kesilmiş hayvanın üzerinden derisinin soyulup alınması veya herhangi bir şeyi örten örtünün o nesnenin üzerinden çekilip alınması gibi olacaktır.

Rağıb Isfahânî'nin açıklamasına göre; göğün soyulup alınması, boğazlanmış devenin üzerinden derisinin soyulup alınması gibi olacaktır. Âyette yer alan "küşitat" fiili, istiâre sanatı ile herhangi bir kimseden korkunun geçip gitmesi durumunu ifâde eder ki bu, "inkeşeta rav'uhu/korkusu sıyrılıp gitti" ibaresinden alınmıştır.

Bu âyette eşbah arzından ervahın semasının soyulup alınacağına ve esma ve sıfatın bâtın ve hafâya dürüleceğine işâret vardır.

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾

12. Cehennem tutuşturulduğunda,

Cehennem, kâfirleri ebediyen yaksın diye şiddetli bir biçimde onlar için tutuşturulduğunda... Cehennemi tutuşturan, Allah'ın gazabı ile ademoğlunun günahları olacaktır. Cehennemin tutuşturulması demek, hâlen mevcûd olan alevinin daha da azgınlaştırılması demektir. Yoksa bu zamana kadar alevsiz olup da o anda tutuşturulmaya başlanması demek değildir. Bu şekilde yapılan bir açıklama; "Cehennem şu anda yaratılmış değildir. Çünkü okuduğumuz bu âyet-i kerime Cehennemin kıyamet günü tutuşturulacak olduğunu gösterir" şeklindeki itiraz ve akıl yürütmeyi temelsiz bırakmış olur. Çünkü bizim anlayışımıza göre "Cehennemin tutuşturulması", -az önce vurguladığımız üzere- alevinin daha da arttırılması ve azgınlaştırılması demektir.

Bu âyette hüsran ve hizlan cehennemine ve bunun kötü amellerin odunlarıyla ve çirkin ahvalin taşlarıyla tutuşturulacak olduğuna işâret vardır. Özellikle bu Cehennem, yaratılma esnasında insanların hamurunda bulunan şehvet ve gazap narı/ateşi ile tutuşturulacaktır.

وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾

13. Cennet yaklaştırıldığında,

Âyette yer alan "üzlifet" herhangi bir şeyi yaklaştırmak demektir. Buna göre âyet-i kerimeye şöyle mânâ vermek mümkündür: "Cennet, içerisine girmeleri için müttakilere yaklaştırıldığında..." Nitekim Allah, bir başka âyette bu konuya değinerek: ***"Cennet de takvâ sâhiplerine yaklaştırılır"*** (Kaf 50/31) buyurur. İşte Cennetin müttakilere yaklaştırılacak olduğunu bu âyetten çıkarıyoruz.

Hasan (rh.) der ki: Cennete yaklaştırılacak olanlar müttakilerdir. Yoksa Cennet kendi bulunduğu yerden ayrılıp da onlara yaklaştırılacak değildir. "Yaklaştırılma" fiilinden maksad ise müttakilerle Cennetin karşı karşıya getirilmesidir. Burada bu fiil kullanılarak bir mübalağa elde edilmiş olmaktadır. Bu ifâde, tıpkı şu âyet-i kerimedeki ifâdeye benzemektedir: ***"İnkar edenler ateşe arz olunacakları gün (onlara şöyle denilir) dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeyleri harcadınız, onların zevkini sürdünüz."*** (Ahkaf 46/20) Bu âyette de kâfirler cehennemle yüzyüze getiriliyorlar. Böyle haber verilmesi kâfirleri tahkir etmek ve onları iç yangısına düşürmek içindir. İşte böylece kâfirle Cehennem, müttakiyle Cennet karşı karşıya imiş gibi gösterilerek bir mübalağa elde edilmiş olmaktadır.

"Cennetin yaklaştırılması" ifâdesi, Cennetin mânevi olarak yaklaştırılması anlamına da gelebilir. Cennetin mânen yaklaştırılması; cennetlik olan kimselerin oraya girip ikram görecek hale getirilmeleri demektir.

Bu âyette rızâ ve lutuf eserleri nimetlerinin müttakilere yaklaştırılacak olduğuna işâret vardır. Ayrıca bu âyette vusûl ve visâl cennetinin, cemali ve kemali seven kimselere yaklaştırılacağına da işâret olunmaktadır.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre, buraya kadar on iki durum sayılmıştır. Bunların altı tanesi bu dünyada gerçekleşir. Bir başka ifâdeyle sûra birinci üfürüşle ikinci üfürüş arasında gerçekleşir. Bu altı özellik sûrenin başından altıncı âyetteki “denizler kaynatıldığında” ifâdesine kadar olan kısımda sayılmaktadır. Oraya kadar sıralanan durumlar içinde vahşi hayvanların toplanıp bir araya getirilmesi olayından maksad, onların dünyanın dört bir tarafından toplanıp bir araya getirilmesi şartıyladır. Çünkü âyeti “bu hayvanlar kısas için bir araya getirildi” şeklinde anlarsak, o zaman hayvanların bir araya toplanmasından bahseden durum kıyametin dünya kısmıyla ilgili olmuş olmaz. Kalan altı durum ise sura ikinci kez üflendikten sonra meydana gelecektir.

Übey b. Ka’b (r.a.) der ki: Kıyametten önce altı alâmet gözükür. İnsanlar çarşı-pazarlarında iken birden bire güneşin ışığı kaybolur. Onlar bu vaziyette iken ansızın yıldızlar dökülür. Tam bu esnâda bulunurlarken dağlar yıkılıp yerle bir olur ve sarsılıp yerinde duramaz. İşte tam bu sırada, korkudan cinler insanlara ve insanlar da cinlere sığınır. Hayvanlar, kuşlar ve vahşi hayvanlar dalga dalga birbirine karışır. İşte tam o sırada cinler insanlara; ‘biz gidip size haber getireceğiz’ derler. Bunun üzerine denize giderler ancak bir de ne görsünler; deniz alev alev tutuşmuş yanmaktadır. Onlar bu durumda iken birden bire yer yedi kat dibine ve yedi kat göğe kadar yarılır. Ardından kendilerini bir rüzgar yakalar ve hepsini öldürür.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

14. Kişi neler getirdiğini öğrenmiş olacaktır.

Her nefis ne hazırladığını bilecektir. Bu ifâdede görüldüğü üzere “ma” iyelik zamirine giden rabıt zamir hazfedilmiştir. Âyetteki “nefs/kişi” kelimesi genellik ifâde etmektedir. Kelimenin genellik ifâde ettiğini, ***“Herkesin iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulduğu günde (insan) isteyecek ki kötülükleriyle kendisi arasında uzun bir mesâfe bulunsun”*** (Al-i İmran 3/30); ***“Orada herkes geçmişte yaptıklarını karşısında bulur”*** (Yunus 10/30) gibi âyetlerden de çıkarabiliyoruz. Âyetteki “kişi” kelimesiyle “herkes”in kasdedildiğini anlaşılmaktadır.

Dil bilginleri elif-lam takısız kelimelerin olumlu cümlelerde genel anlam ifâde etmediğini söylerler. Onlara göre böyle bir nekre kelime çeşit bildiren teklik ifâde eder. Ancak bu kural da düzenli değildir. Kelimenin sonundaki tenvin kelimeye teklik anlamı veriyor. Böylece şuna işâret olunuyor: Bunca nefis/kişi içinde bir tek kişi o gün ne hazırladığını bilecek olduğuna göre o zaman herkesin yaptığı ameli düzgün yapması gerekir. Çünkü herkesin teker teker önden ne hazırladığını bilen kişi konumuna düşeceğinden korku duyması gerekir. Bu izahtan yola çıkarak “kişi” kelimesini genel anlamda anlamak neden mantıklı olmasın? Çünkü herkes o gün ne hazırladığını

bilecektir. Bu ifâde tıpkı şuna benziyor: Diyelim ki birisi bir diğerine nasihat ediyor ve ona diyor ki: "Herhalde sen yaptığın şeylere pişman olacaksın. Çünkü, belki insan yaptığı şeylere pişmanlık duyar." Böyle diyen bir kimse, bununla nasihat ettiği kişinin hissedecek olduğu pişmanlık duygusunun kesin değil de "muhtemel" olduğunu söylemek istemiyor. Veya bunun nadiren olacağını da ifâde etmek istemiyor. Tam tersine bu nasihatiyle ona demek istiyor ki; aklı başında bir kimsenin sonu pişmanlık olabilecek bir şeyden kaçınması gerekir. Aklı başında bir insan sonunda pişmanlık duyulacak veya az da olsa sonu pişmanlık olacak bir meseleden kaçınması gerekirse sonu kesin veya büyük bir ihtimalle pişmanlık olacak bir hareketi nasıl yapar?

"Kişinin hazırladığı şey" ifâdesinden maksad; onun iyi ve kötü olan amelleridir. Bu amellerin hazırlanmasından maksad ise ya yazılı oldukları sayfaların hazırlanmasıdır ki daha önce bu "defterlerin açılması" şeklinde ifâde edildi. (bkz. 10. âyet) Ya da bizzat amellerin kendilerinin hazırlanmasıdır. Çünkü bu dünyada "arazî" bir biçimde dışa vuran ameller, âhiret hayatında güzellikte ve çirkinlikte özel biçimler ve muayyen şekiller altında kendilerine münasip, uygun bir "cevherî" sûrette ortaya çıkarlar.

Ameller Allah'ın emriyle hazır olacakları halde âyette bu amellerin bizzat kişi tarafından hazır hale getirilecekmiş gibi ifâde edilmesi, onların dünyada iken o şahıslar tarafından gerçekleştirilmiş olmalarından dolayıdır. Dolayısıyla şahıslar, sanki o amelleri şimdi âhirette mahşere bizzat kendileri getirmiş gibi olmaktadırlar. Amellerin kişi tarafından orada bilineceğinin vurgulanması ise, onları kişilerin hakikatte oldukları biçimiyle müşâhede etmeleri, görmeleri demektir. Yapılan ameller şâyet sâlih ameller ise, bunu yapan kişi, amelini en güzel biçimde hem de dünyada müşâhede ettiğinden daha güzel bir şekilde görecektir. Çünkü yapılan itâatler, dünyada yapılırken bir çeşit meşakkatten hâli olmaz. Bir haberde ifâde edildiğine göre *Cennet kötü, nefsin hoşlanmadığı şeylerle kuşatılmıştır*. Buna karşılık kişinin yaptığı amel kötü ise onu orada bulunduğu hal üzere müşâhede edecektir. Çünkü kötü amel dünyada iken o nefse süslenmiş ve kişinin heva ve hevesine uygun gösterilmiştir. Nitekim hadiste yer aldığına göre *"Cehennem de şehvetlerle kuşatılmıştır."* [32]

Bazı âlimler derler ki: "Her nefsin amellerini bilmesi" demek, herkesin amelinin karşılığını alacağı gerçeğinin kinâyeli yoldan anlatılması demektir. Kinâye şurdan kaynaklanıyor: İnsanın yaptığı amelini bilmesi bunun karşılığını almasını gerektirir. İşte bu gerektirme olgusu, kinâyeyi gerçekleştirmektedir.

Âyette yer alan "alimet..." yâni "kişi ne hazırladığını bilecektir" cümlesi, yukarda geçen "izâ" edatının cevabıdır. Bu "izâ" ile kasdedilen zaman, geniş bir zaman dilimi olup sûrenin başından buraya kadar zikredilen on iki durumu içine almaktadır. Bir başka ifâdeyle sura ilk üfürülüşten yaratıklar arasında hüküm verilmesi bölümüne kadar uzanmaktadır. Ancak bu, kişinin yapmış olduğu ameli bütün bu uzun süreç boyunca bileceği ya da bu belâlardan herhangi birisi meydana geldiği esnâda bileceği anlamına değildir. Tam tersine kişi ne hazırladığını amel defterleri açıldığında bilecektir. Ancak bu büyük felaketlerden bazıları amel defterinin açılmasının öncesi meydana gelen

alâmetler, bazıları ise ondan sonra gerçekleşecek alâmetler olduğu için “kişinin hazırladığını bilmesi”, bütün bu felaketlerin tamamının meydana geldiği zamana nispet edilmiştir. Böylece ifâdede durumun ne kadar korkunç ve ne kadar felaket bir durum olacağı vurgulanmış olmaktadır.

Hz. Ömer ve **İbn Abbas** (r.a.) bir gün bu sûreyi okurlar. Tam bu on dördüncü âyete ***“kişi ne hazırladığını bilecektir”*** âyetine gelince derler ki: “İşte yukarıdan beri sayılan olaylar, sırf bu on dördüncü âyetteki cümlenin vurgulanması için ifâde edilmektedir.”

Rivâyete göre **İbn Mes’ud** (r.a.)’ın yanında birisi bu sûreyi okuyordu. Okuyan kişi tam bu on dördüncü âyete yâni; “kişi ne hazırladığını bilecektir” âyetine gelince İbn Mes’ud, kıyamet gününden ve o gün amellere karşılık verileceği düşüncesinden korktuğu için “vay benim sırtıma!” demiştir.

O gün herkes yaptıkları her bir hayırda bir lütuf ve ikramın, her bir kötülükte ise kınanma ve cezânın olduğunu görür. İyi olan kimse neden daha fazla hayır işlemedim diye pişmanlık duyar. Kötü olan ise neden günahkâr oldum diye üzüntü duyar. Ancak bu pişmanlığın da üzüntünün de faydası yoktur.

Sen bugün fırsatı ganimet say
Zira yarın pişmanlık bir işe yaramaz
Ey kudretli kişi emir ve yasakları burada yerine getirmeye çalış
Aksi halde güç ve kudretinin olmadığı âhirette çok üzülürsün.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Mümin kul iki korku arasındadır. Bunlardan birisi geçen ömrüdür ki, o konuda Allah’ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. İkincisi ise kalan ömrüdür ki onun hakkında da Allah’ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. Kul nefsi için nefsinden, âhireti için dünyasından, yaşlanmadan önce gençliğinden, ölmeden önce hayatında kendisi için azık tedarik etmelidir. Allah’a yemin olsun ki, öldükten sonra hoşnutluk fırsatı yoktur. Dünyadan sonra da ancak Cennet ve Cehennem vardır.”* [33]

Vâsıtî (k.s.) der ki: Bu âyet-i kerimeden öğreniyoruz ki; her nefis yaptığı ve çaba sarfettiği şeylerin o mahşer yeri için uygun şeyler olmadığını bilecek ve kesinkes anlayacaktır. Yine biz bu âyetten öğreniyoruz ki; Allah’ın katından bir lütuf elbisesi giydirdiği kimseler kurtuluşa erecektir. Böyle olmayıp sırf amellerinin karşılığı ile bir araya getirilen kimseler ise helâk olup kaybedeceklerdir.

Burhânu’l-Kur’an’da şöyle deniyor: Burada Allah; “Kişi ne hazırladığını bilecektir” buyuruyor. Bundan sonraki İnfitar sûresinde ise; ***“İnsanoğlu gönderdiklerini ve geriye bıraktıklarını bir bir anlar”*** (İnfitar 82/5) buyuruyor. Bütün bunlar sebebsiz değildir. Çünkü İnfitar sûresinde bu âyetten önce; ***“kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman”*** âyet-i kerimesi yer alıyor. İnsanoğlunun gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bir bir anladığını ifâde eden âyet de bu âyete bitişik olarak yer alıyor. Dolayısıyla kabirlerin açılması içindekilerin dışarı çıkarılması bu dünyada olacaktır. Kişi dünyada iken önden

gönderdiklerini ve âhiret için geriye bıraktıklarını o anda hatırlayacaktır. Böylece her son ve bitiriş, kendi mekanına uygun düşmüş oluyor. Oysa bu sûrede olaylar sûrenin başından sonuna kadar bir şart ve cezâ, bir kasem ve cevabı şeklinde olduğu için *"kişi ne hazırladığını bilecektir"* denmiş oluyor.

---

[28]. İbn Kesir, IV, 475.

[29]. Bu gibi ifadeler, anlaşılması güç büyük hâdiseleri insan idrâkine yaklaştırabilmek için kullanılan mecâzî ifadelerdir. (Prof. Dr. Ömer Çelik)

[30]. Ebu Davud, Sünnet 17.

[31]. Buhari, Rikak 45; Müslim, Cennet 56.

[32]. Buhari, Rikak 28.

[33]. Bkz. Ebû Nuaym, Hilye II, 132; Beyhakî Şuabu'l-Îman, c. 13, s. 153.

ARKADAŞINIZ (MUHAMMED) DE MECNUN DEĞİLDİR

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ
﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا
صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ
عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

15. Hayır! Akıp giden,
16. Bir kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun,
17. Kararmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun,
18. Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,
19-20. O *(Kur'an)*, şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sâhibi *(Allah'ın)* katında itibarlı bir elçinin *(Cebrâil'in)* getirdiği sözdür.
21. O orada sayılan, güvenilen *(bir elçi)* dir.
22. Arkadaşınız *(Muhammed)* de mecnun değildir.
23. Andolsun ki, onu *(Cebrâil'i)* apaçık ufukta görmüştür.
24. O, gaybın bilgilerini *(sizden)* esirgemez.

Âyette yer alan "felâ uksimu" ifâdesindeki "lâ" sıla olup, daha önce geçen bir söz dolayısıyla getirilmiştir. O sözü takdir ederek âyeti şu şekilde anlayabiliriz: Ey kâfirler! Durum; sizin iddiâ ettiğiniz gibi Kur'an bir büyü, şiir ya da efsane değildir. İşte bu gizli cümlenin ardından Allah okuduğumuz âyette gündüz kaybolup geceleri gözüken gezegenlere andolsun, diyor.

"el-Hunnes", "hânis" kelimesinin çoğuludur. Hânis geri kalan demektir. Kelime "hanise'r-reculu 'ani'l-kavmi hunûsen/adam kendi kavminden geriye kaldı" tâbirinden türemedir.

"el-Hunûs" kökünün asıl anlamı "geriye dönmek" demektir. "el-Hannâs" şeytanın adı olup bu kökten türemedir. Şeytana "hannâs" denmesi, hortumunu kulun kalbine yerleştirmesinden, kul Allah'ı zikredince gerisin geriye dönmesinden, kul Allah'tan gafil olunca onun kalbine geri dönüp vesvese vermeye başlamasından dolayıdır.

اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ ﴿١٦﴾

16. Bir kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun,

Yukardaki açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimeye şöyle mânâ verilebilir: Dönüp kaybolan gezegenlere yemin ederim. Bu gezegenler güneş ve ayın dışında beş adet olup Merih, Zühal, Utarit, Zühre, Müşteri yıldızıdır. Yıldız kümesi içinde bu beş yıldızın dışında gezegen olan yıldız yoktur. Bu nedenle bazıları güneş ve ayı da katarak bu yedi gezegeni bir şiirde şöyle sıralamışlardır.

Âlemin yedi yıldızı vardır
Dünya gâh onlarla olur gâh onlarla bozulur
Bunlar Ay, Utarid ve Zühre
Güneş, Merîh, Müşteri ve Zühal'dir.

Bunlar, yedi gezegendir. Herbiri bir yörüngede yüzmektedirler. Ay bunların en yakını olup onu izleyen ikinci yörüngede, ondan daha uzak olan üçüncü yörüngededir. Böylece yıldızlar sırasıyla belli bir yörüngede bulunmaktadırlar.

"el-Cevâri'l-künnes" ifâdesinde "el-cevâri" câriye kelimesinin çoğuludur. Câriye, yürüyen, gezen demektir. "el-Künnes" kânis kelimesinin çoğuludur. Kânis, gizlenmek üzere herhangi bir koğuğa giren demektir.

Hunnes yıldızın "akıp giden, yürüyen ve bir yere gizlenen" şeklinde iki kelime ile sıfatlanması sebebsiz değildir. Çünkü bu yıldızlar kendi yörüngelerinde akıp gitmektedir. Veya kendi kendilerine güneş ve ayla birlikte -zevâhir ehlinin kanâati uyarınca- gitmekte, yol almaktadırlar. Bunlar sonra geri dönüp güneşin ışığı altında gizlenmektedirler. Bu yıldızların hunûsu, geri dönüşleri demektir. Yıldız burcun sonunda görüldüğünde başlangıç noktasına dönüyor demektir. Şu halde yıldızın burcun sonundan başlangıç noktasına dönmesi "hunûs"; güneş ışığı altında gizlenmesi ise "künûs" olmaktadır.

Ay ile güneşe gelince bunlar bu anlamda gizlenmezler.

Aynu'l-maânî'de şöyle deniyor: Yıldızların künûsu, kendi yörüngelerinde geri kalmaları ve gizlendikleri yerde saklanıp gizlenmeleridir. Tıpkı ceylanların koğuklarına girip gizlenmeleri gibi. Künnes kelimesi "kenese'l-vahşu" tâbirinden türemedir ki mânâsı; "ehlî olmayan hayvan kovuğuna girdi, ağaç dallarından kendine yapmış olduğu yuvasına gizlendi" demektir.

Bazı âlimlere göre; bütün yıldızlar gündüzleri gizlenirler ve gözlerden kaybolurlar, gece ise tekrar ortaya çıkarlar. Bir başka ifâdeyle; bulundukları yerden doğarlar. Tıpkı ehli olmayan hayvanların yuvalarına girip gizlenmeleri gibi.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle deniyor: Burada Allah ruh güneşi ve kalp kameriyle birlikte yol alan bâtıni beş havassa işâret ediyor. Bunlar ruh güneşinin ışıklarına ve kalp kamerinin ışınlarına göre gizlenerek burçlarına dönen havastır.

Gizlenmeleri, ruh güneşi ile kalp kamerinin ışıklarının kendilerine baskın gelmesinden dolayıdır. Bu beş yıldız; Zühre, Utarit, Müşteri, Merih ve Zühal isimli yıldızlardır. Bunlar beş havassın mezâhiridir. Güneş ruhun, ay ise kalbin zuhûr ettiği semboldür.

وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ ﴿١٧﴾

17. Kararmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun,

Âyet-i kerimedeki “el-leyl/gece” kelimesi, daha önce geçen “el-hunnes” kelimesi üzerine atfedilmiştir. Âyetteki “as’as” fiili, zıt anlamlı fiillerdendir. Biz; “karanlığı çekilirken geceye andolsun” şeklinde mânâ verdik. Çünkü *-el-Vâsit*’ta ifâde edildiği üzere- sabahın gelmesi, gecenin karanlığının çekilmesiyle olur. Sabahın aydınlanması gecenin karanlığının çekilmesine bitişik olduğu için “as’as” fiilinin “karanlığın çekilmesi” şeklinde anlaşılması daha uygun düşer. Ta ki dış âlemde gerçekten gecenin karanlığını sabahın aydınlığı izlediği gibi, âyetin ifâdesinde de buna uygun olarak gecenin karanlığını sabahın aydınlığı takip etsin.

Âyetteki “as’as” fiilini “karanlığın çökmesi” şeklinde de tefsir etmemiz mümkündür. Çünkü bu fiil -az önce işâret ettiğimiz üzere- zıt anlamlı fiillerdendir. Dolayısıyla bu son açıklamaya göre “as’as” gecenin başlangıç saatini ifâde etmiş olur. Bu mânâ bir sonraki âyette “sabahın başlangıcı”ndan söz edildiği için buna mukabil olarak “gecenin başlangıcı”ndan söz edilmiş olması, “mukabeleyi gözetme” bakımından daha uygundur.

وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ ﴿١٨﴾

18. Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,

Âyet-i kerimedeki “subh” kelimesi de aynı şekilde yukardaki “leyl” kelimesi üzerine atfedilmiştir. “İzâ” kelimesinin âmili ise kasemin mânâsıdır. İzâ ve onu izleyen cümle, hâl makamındadır. Şu halde; Allah Teâlâ karanlığı çekilirken geceye ve ağarırken sabaha yemin etmektedir.

Bu âyet-i kerimede sabah için “teneffese” fiili kullanılıyor. Aslında “teneffese” fiili “nefes aldı, solunum yaptı” demektir. Sabahın nefes alması ise doğması ve onun ışığı ile ortalığın aydınlanması demektir. Bu aydınlanma öyle bir biçimde gerçekleşir ki sonunda meydana gelen toz bulutu hâlindeki karanlık açılır ve aydınlanır.

Teneffese fiilinin kökünde bulunan “nefes” aslında insanın kalbini rahatlatan ve üzerine esmesiyle insanı feraha kavuşturan özel bir esintinin adıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle görüyoruz: *“Rüzgara sövmeyiniz. Çünkü rüzgar Rahman’ın nefesindendir.”* [34] Bu şu demektir: Rüzgara sövmeyin. Çünkü rüzgar, insandaki sıkıntıları ortadan kaldıran Rahman’ın nefesindendir. Şu halde bu ifâdede sabahın

gelmesiyle insanın üzerine dolan rahatlık ve esinti, “nefes” adındaki özel esintiye benzetilmiş ve o esintiye, istiâre sanatı gerçekleştirilmek için benzetilenin adı verilerek “nefes” denmiştir. Böylece sabah, bu esintiyle soluk alıp veriyor şeklinde kılınmıştır. Sonra sabahın soluk alıp vermesi ifâdesi sabahın gelmesi, doğması, gecenin karanlığını açması anlamında kinâye yoluyla kullanılmıştır. Çünkü yukarda işâret ettiğimiz mânâda sabahın nefes alması, aydınlığın ortaya çıkmasının lâzımıdır. İşte bu lâzımiyet yoluyla istiâreden kaynaklanan kinâye sanatı gerçekleşmiş olmaktadır.

Kâşânî okuduğumuz bu son âyeti şöyle açıklamaktadır: Geceye yemin ederim yâni ölü cesedin üzerine çöken zulmet gecesine yemin ederim. Bu gecenin, ruhun cesede taalluku ve üzerine güneşin nurunun doğmasıyla hayat nuruyla zulmetinin çekildiği ana yemin ederim. Sabaha da yemin ederim yâni yukarda ifâde ettiğimiz güneşin doğması nurunun bedene hayat vermek sûretiyle yayıldığı ana, onun sabahına yemin ederim.

et-Te’vilatu’n-Necmiyye’de denilir ki: Burada Allah şeriatın ahkamına uyarak, tabiatın eserlerine aykırı davranarak beşeriyet gaybının zalamının/karanlığının açıldığı tabiat gecesine ve rûhâniyet neharının/gündüzünün sabahına işâret ediyor. Bu rûhâniyet gündüzünün sabahı aydınlanıp tarikat adabını ve hakikat rüsûmunu ortaya çıkardığı andaki sabaha işâret ediyor. Bu, yeminlerin en büyüğü ve en faziletlisi olmaktadır.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾

19-20. O *(Kur’an)*, şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’ın sâhibi *(Allah’ın)* katında itibarlı bir elçinin *(Cebrâil’in)* getirdiği sözdür.

Burada “o” zamiriyle işâret edilen –her ne kadar daha önceki ifâdelerde kelime olarak zikri geçmese de- Kur’an’dır. Bu zamirin daha önce geçmeyen bir kelime yerine kullanılması, onun bilinmesinden dolayıdır. Buna göre şöyle denmiş olmaktadır: O, yukarda zikredilen ve gerçekleşeceği söylenen korkunç musîbetleri dile getiren Kur’an-ı Kerim’dir. Bu cümle, yukardan beri gelen yeminin cevabı olmaktadır. Yukarda zikredilen nesnelerin üzerine yemin edilmesi, onlarda Allah’ın hikmetinin kemal ve kudretinin azametinin ortaya çıkmasından dolayıdır.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanâatine göre yukarda zikredilen nesnelerin üzerine yemin edilmesinin sırrı, Kur’an’ın Allah’ın katından gelen bir nur olmasından dolayıdır. Bu nur, sâdece kamer mesâbesinde olan nurâni kalbe, şems mesâbesinde olan ruha, diğer aydınlatıcı gezegenler mesâbesinde olan rûhânî kuvvetlere tecelli edip akseder. Bu nurlar insâni varlıkta zuhûr etmez, tecelli etmez. Ancak nefsî ve maddî izler kaybolup ruhî ve kalbî izler ortaya çıkınca tecelli eder. Beden karanlığında ruh nurları ve ruhun kuvvetleri doğunca, vücuddaki her şeyi aydınlatır ve karanlık kaybolur.

Âyet-i kerimede Kur’an, *“kerim bir elçinin sözü”* olarak gösteriliyor. Bu kerim elçi Cebrâil (a.s.)’dır. O, Kur’an’ı Allah’ın katından getirip söylemektedir.

Süheyli şöyle der: -Peygamber Efendimiz (s.a.) her ne kadar kerîm bir elçi ise de- âyet-i kerimedeki "kerim bir elçi" ifâdesiyle "Kur'an'ın Peygamber'in sözü olduğu kasdediliyor" demek câiz değildir. Çünkü bu âyet-i kerime, "Kur'an'ı Muhammed (s.a.) söylüyor; o Muhammed'in sözüdür" diyen kâfirlerin iddiâlarını yalanlamak ve buna cevap vermek sadedinde inmiştir. Allah bu maksadla *"o Kur'an kerim, değerli bir elçinin sözüdür"* buyurmuş ve Kur'an'ı, vahiy emîni olan Cebrâil'e izâfe etmiştir. Aslında Kur'an Allah'ın sözüdür. Fakat burada söz, Cebrâil'e izâfe edilmiştir. Çünkü Kur'an'ı Allah'ın katından getiren O'dur. Kur'an'ın Cebrâil'e isnâd edilmesi, Kur'an'ın indirilip Peygamber Efendimiz (s.a.)'e ulaştırılmasında onun açık bir sebeb olması itibariyledir. Tefsir ettiğimiz âyette yer alan "resûl/elçi" kelimesiyle kasdedilenin Cebrâil olduğunu bize öğreten, âyetin ileriye doğru akışında yer alan Cebrâil'in güçlü, kuvvetli vb. şeklindeki sıfatlarıdır. Allah Teâlâ Cebrâil'i "resûl/elçi" olarak niteliyor. Çünkü Cebrâil Allah'tan peygamberlere gelen bir elçidir. Yine bu elçi "kerim/değerli" olarak niteleniyor. Bunun anlamı; elçinin Rabbi katında değerli olduğunu, azîz ve azîm olduğunu vurgulamaktır. Ayrıca Cebrâil, insanların katında da azizdir, değerlidir. Çünkü o, insanlara en güzel hediyeyi getiriyor. Bu hediye, mârifet ve hidâyet hediyesidir. Cebrâil müminlere yumuşak kalpli ve şefkatli davranırken düşmanları kahretmektedir.

Cebrâil'in bir diğer sıfatı "zî kuvvetin/güçlü" ifâdesiyle beyân edilmektedir. Cebrâil'in çok güçlü olduğunu ifâde eden bir başka âyet Necm sûresinde geçer. Allah orada; ***"Çünkü onu güçlü kuvvetli, üstün yaratılışlı biri (Cebrâil) öğretti"*** (Necm 53/5-6) buyurmaktadır. Şu halde Cebrâil kendisine verilen yükümlülükleri yerine getirmede çok güçlü, âcizlik ve zaaf nedir asla bilmeyen birisi olarak nitelenmektedir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) bir gün Cebrâil'e: "Allah senin gücünden ve kuvvetinden söz ediyor. Bana gücünün etkisinden sözedebilir misin?" diye sorar. Cebrâil (a.s.): "Ben Lut kavminin dört köyünü mâ-i esved'den kanadımın ucuyla göğe kaldırdım. O kadar yukarıya kaldırdım ki göktekiler köydeki köpeklerin ulumalarını, horozların sesini işittiler. Sonra o dört köyü altüst ettim" diye cevap verir. Cebrâil'in ne kadar güçlü olduğunu gösteren bir başka delil, onun Semud kavmine atmış olduğu büyük çığlıktır. Bu çığlığın ardından Semud kavmi yerlere serilmişlerdir. Cebrâil gökten yere iner ve yerden göğe göz açıp kapamadan daha hızlı bir zaman sürecinde yükselir.

Cebrâil'in gücünü gösteren bir başka olay şudur: Bir gün Cebrâil (a.s.) peygamberlere musallat olan Ebyad ismindeki şeytanın Peygamber Efendimiz (s.a.)'in karşısına dikildiğini görür. Cebrâil onu öyle bir fırlatış fırlatır ki şeytan Mekke'den ta Hindistan'ın en uç köşesine düşer. Yine bir başka olay şöyle gerçekleşir: Cebrâil şeytanın Hz. İsa (a.s.) ile mukaddes topraklardan birinde konuştuğunu görür. Ona bir tek üfürüşle öyle bir üfürür ki şeytanı Hindistan dağlarının en ücra köşesine fırlatır.

Bazı âlimler derler ki: Cebrâil'in gücü, Allah'a olan itâatında ve yaratıldığı andan mükellef tutulduğu zamanın son anına kadar O'na olan itâatını ihlal etmemesinde kendini göstermektedir.

Bu âyet-i kerimede ruhun sıfatına işâret vardır. Çünkü ruhun, insanların diyarında mevcut olan bütün hakikatler üzerinde saltanatı vardır.

Cebrâil'in bir başka vasfı, Arşın sâhibi olan Allah katında büyük bir makama ve itibara sâhip olmasıdır. Burada "Arşın sâhibi"nden maksad, Allah'tır. Âyette Cenab-ı Hak hakkında "Arşın sâhibi" ifâdesinin kullanılması, Allah'ın kibriyasının kalplerde ne kadar ileri olduğuna işâret etmek içindir. Âyetteki "katında" anlamına gelen "inde" kelimesi, "mekînun/itibarlı" kelimesinin zarfıdır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: O Cebrâil Allah katında yüksek bir itibara sâhiptir. Ancak bu kat mekan açısından değil, Cebrâil'i şereflendirme ve ona ikram bahşetme açısındandır. Çünkü Allah Teâlâ mekan vb. şeylerde bulunmaktan münezzehtir. Bu cümlenin bir benzeri şöyledir: Söz gelimi; ben kalpleri kırık insanların yanındayım" desek, bu cümlede "yanında oluş" nasıl mekan açısından değil de onlara ikram açısından ise âyette Cebrâil'in Allah katında itibarlı oluşu aynı şekildedir. Cebrâil'in Allah katında itibarlı oluşunu ve mertebesinin bulunduğunu gösteren bir başka delil de, Allah'ın şu âyette kendisinden sonra onu zikretmiş olmasıdır: ***"Ve eğer peygambere karşı birbirinize arka verirseniz bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâil ve müminlerin iyileridir."*** (Tahrim 66/4) Sultandan hiç ayrılmayan, hep onun iktidar arşının yanında bulunanın mertebesi nerde, sâdece abdest alırken ve benzeri durumlarda onunla birlikte bulunanın mertebesi nerede?

Cebrâil'in bir başka sıfatı ise; onun melâike-i mukarrabun arasında "sözünün dinlenir olması" ve "kendine itâat edilir olması"dır. Bu nedenle mukarreb melekler Cebrâil'in emriyle harekete geçerler, onun Allah katındaki mertebesini bildikleri için onun görüşünü benimserler.

Fethu'r-Rahman'da şöyle denilmektedir: Meleklerin Cebrâil'e itâat ettikleri noktalardan birisi de, -Peygamberimiz (s.a.)'in haber verdiği üzere- miraç gecesi semanın kapılarını açmalarıdır. Yeryüzünde bulunanlara Peygamber Efendimiz (s.a.)'e itâat etmek nasıl farz ise, gökte bulunanlara da Cebrâil'e itâat etmek aynı şekilde farzdır.

Bu âyet-i kerime ruhun sırr ve kalbe nisbetle güçler arasında sözü dinlenir bir nesne olmasına işâret vardır.

Cebrâil'in bir diğer vasfı "emin" oluşudur. Bu eminlik vahye karşı emin oluştur. Allah Teâlâ Cebrâil'i vahye hıyanet etmekten ve yanlış yapmaktan korumuştur.

مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ ﴿٢١﴾

21. O orada sayılan, güvenilen *(bir elçi)* dir.

Âyette yer alan "semme" edatı, daha önce geçen "mutâin" kelimesinin mekân zarfıdır. Buna göre âyetin mânâsı; Cebrâil'e göklerde itâat olunur, sözü dinlenilir, demek olur.

Bazı âlimlere göre bu kelime, kendisinden daha sonra gelen “emin” kelimesinin mekan zarfıdır. Bu takdirde âyetin mânâsı; o Allah katında vahyinin güvenilir kişisi, peygamberlerine giden mesajları hususunda güvene ermiş birisidir, demek olur. Böylece kelime, Allah katına işâret eden bir kelime olmuş olur.

“Semme” kelimesi “sümme” şeklinde de okunmuştur. Bu durumda kelime, Cebrâil’deki eminlik vasfını ta’zim etmiş ve onun bu vasfının, önce zikredilen diğer vasıflarından üstün olduğuna işâret etmiş olur. Dolayısıyla “sümme” kelimesindeki “sonralık”, rütbe itibariyle bir sonralık olmuş olur. Bu durumda Cebrâil’in sıfatları üstün olandan en üstün olana doğru sıralanmış olur ki, bu vasıfların içinde en üstünü de, onun vahiy emini olması olmuş olur.

Kâşifî demiştir ki; âyette geçen “kerîm rasûl” Hz. Muhammed (s.a.)’dir. Zira o Allah’ın yakını, ibâdet ve taat yönüyle kuvvet sâhibidir. Allah katında kıymet ve itibarı olan, dâvetine icabet edilendir.

Bu âyet-i kerimede ruhun, rûhi feyzi her bir kimseye fıtrî istidadına göre verme noktasında emin olduğuna işâret vardır.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾

22. Arkadaşınız *(Muhammed)* de mecnun değildir.

Ey Mekkeliler! Sizin söylediğiniz gibi *“arkadaşınız asla deli değildir.”* Burada arkadaş kelimesiyle işâret olunan kişi Peygamberimiz (s.a.)’dir. Bu son ifâde, yukarda geçen kasemin cevabı üzerine atfedilmektedir. Bu nedenle *Fethu’r-Rahman*’da “bu son cümle de kasemin cevabıdır” denmektedir.

Âyette “arkadaşınız” tâbirinin kullanılması, tecrübe ile Hz. Peygamber’in her hâline vâkıf olduklarına, kendisi için uydurdukları şeylerden onun tamamen uzak olduğunu bildiklerine işâret etmek için getirilmiştir. Çünkü Peygamberimiz (a.s.), uzun bir süre onların arasında yaşamış, Mekke’liler onun aklını denemişler, kendisini aralarında en akıllı kişi olarak bulmuşlar ve ona “*es-Sadık, el-Emin*” lakabını vermişlerdir.

Bazıları bu âyeti ileri sürerek Cebrâil’in Peygamberimiz (s.a.)’den daha faziletli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü Cebrâil, her biri yüce şan ve mertebeye delalet eden altı sıfatla nitelenmişken, Peygamberimiz (s.a.) ise sâdece “deli olmamak”la vasfedilmiştir, demişlerdir. Oysa bu iddiâ ve akıl yürütme zayıftır. Çünkü âyetin getirilmesinden maksad, Peygamberimiz (s.a.) hakkında kâfirlerin sözlerini reddetmektir. Çünkü kâfirler şöyle diyorlardı: ***“Ey kendisine Kur’an indirilen (Muhammed!) Sen mutlaka bir mecnunsun.”*** (Hicr 15/6) Dolayısıyla bu âyet, Cebrâil ile Peygamber Efendimiz’in her birinin faziletlerini sayıp dökmek ve aralarında mukayese yapmak için getirilmemiştir. Öte yandan Cebrâil’in yukarda zikredilen sıfatlarla anlatılmış olması, Peygamberimiz (s.a.) açısından onun şerefini beyân

etmektedir. Çünkü bu vasıflarla bezenmiş olan Cebrâil, Peygamber Efendimiz'i desteklemekte ve ona ilahi mesajı getirmektedir. Bir insanla arşın sâhibi arasında ona bu derece yakın bir meleğin elçi olarak gelip gittiği belli olduktan sonra acaba Peygamber Efendimiz için bu mertebeden daha üstün bir mertebe var mıdır?

Sâdî Müftî der ki: Âyetin getiriliş sebebi -ifâdenin başında yer alan fâ-i sebebiyyenin de delalet ettiği üzere- zikredilen korkunç kıyamet sahnelerinin doğru olduğunu göstermek içindir. Kuşkusuz bu o âyetleri getiren elçinin nitelenmesini gerektirir. Bu nedenle âyetin inmiş olduğu Peygamber Efendimiz'in değil de, ona Kur'an'ı getiren Cebrâil'in vasıflarının üzerinde büyük bir titizlikle durulmuştur. İşte maksad bu olduğu için Peygamber Efendimiz açısından sâdece onların iftira ettikleri hususun doğru olmadığının ifâde edilmesiyle yetinilmiştir.

Bu âyet-i kerimede ruhun mecnun olmayacağına işâret edilmektedir. Bir başka ifâdeyle burada ruhun Kur'an'ın hakikatlerini, ince anlamlarını, ahkâmını, şeriat hükümlerini, vaadini ve tehdidini anlamayacak biçimde algılama duyularının kapalı olmadığına, tam tersine Kur'an'ın bütün esrarının ruha açık olduğuna işâret vardır.

وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُب۪ينِۚ ﴿٢٣﴾

23. Andolsun ki, onu *(Cebrâil'i)* apaçık ufukta görmüştür.

Allah'a andolsun ki Peygamber (s.a.) Cebrâil'i apaçık ufukta görmüştür. *Aynu'l-maânî*'de ifâde olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.) Cebrâil'i kendi sûretinde değil, başka bir sûrette görmüştür.

Âyette yer alan "ufuk" kelimesinden maksad, semânın en uzak noktasıdır.

"el-Mubîn" ifâdesi zâhir oldu, ortaya çıktı anlamına gelen "ebâne" fiilinden türemedir. Buna göre Peygamber Efendimiz, Cebrâil'i doğu tarafında güneşin doğduğu en yüksek kısımda görmüş olmaktadır. Burada "ufuk" kelimesinden maksad, güneşin doğduğu yöndür. Bunu aynı âyette yer alan "mübîn" vasfından çıkarıyoruz. Çünkü ufuğun bizzat kendisi eşyayı ortaya çıkarıp aydınlatamaz. Ufuk eşyayı ancak herşeyi aydınlatan büyük gezegenin doğduğu yer olursa aydınlatabilir. Bu büyük gezegen ise güneştir. Güneşin doğduğu yere "aydınlanma" kelimesinin isnâd edilmesi mecazdır. Çünkü o aydınlanmanın sebebi genelde güneştir. "Beyân" kökü aslında ufuktan doğan ışık için kullanılır. Öte yandan bunca doğum yeri arasında en yüksek ve en yukarda olanı zikredilmiştir. Bu da güneşin doğduğu ufuktur. Çünkü güneş o esnâda en yukarda ve gün de en uzun durumunda olmuş olur. Güneşin bu duruma gelmesi aslan burcuna geçmeden az önce yengeç burcunun tepesinde olduğu andır. Güneş yengeç burcundan kayıp aslan burcuna geçince günler kısalmaya başlar.

Bütün bu ifâde "mubîn" kelimesinin en mükemmele yorumlanması için yapılmıştır. Gökteki güneş gezegeni en yüksek ve en yüce yerde iken ve gündüzleri en uzun durumda

iken herşeyin ortaya çıkması, ayan beyân olması daha tam ve daha mükemmel olur.

Rivâyete göre Peygamber Efendimiz (s.a.) Cebrâil'den kendisine Allah'ın yarattığı aslî sûretiyle görünmesini istemiştir. Bunun üzerine Cebrâil "bunu yapamam ve buna izinli değilim" deyince Allah Teâlâ kendisine izin vermiş ve o da yaratıldığı aslî sûretine bürünerek Peygamberimiz (s.a.)'e gelmiştir. Bu olay, Efendimiz'e peygamberlik geldiği ilk zamanlarda Hira Nur dağında cereyan etmiştir. Peygamberimiz Cebrâil'i kendi aslî sûretinde görmüş, göğsünün bütün ufukları kapladığını, iki ayağının yeryüzünde, başının gökte olduğunu, kanatlarından birinin meşrıkta birinin mağribte olduğunu ve yeşil zebercetten altıyüz kanadının bulunduğunu müşâhede etmiştir. Peygamberimiz (s.a.) bu manzarayı görünce bayılmıştır. Bunun üzerine Cebrâil, insanoğlu sûretine bürünmüş, Efendimiz'i bağrına basmış ve onun yüzündeki tozu toprağı silmeye başlamıştır.[35]

Bir gün Peygamber Efendimize sordu: Ya Rasûlallah! Peygamber olarak gönderildin gönderileli seni hiç bir gün bu günden daha güzel görmedik?" Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle cevap vermiş: "*Bana kendi aslî sûretiyle Cebrâil geldi. Bana yapışan bu güzellik onun güzelliğidir*" demiştir.

Âlimlerin ifâdesine göre; Cebrâil'i Allah'ın yarattığı aslî sûretinde Peygamberimiz (s.a.)'den başka hiçbir peygamber görmemiştir. Cebrâil'i aslî sûretinde görmek Peygamber Efendimiz'in özelliklerindendir.

Peygamber Efendimiz'in Cebrâil'i görünce bayılması, ilminin ve bilgisinin zirveye çıkmış olmasından dolayıdır. Nitekim Kehf sûresindeki şu ifâde dikkat çekici değil midir?: ***"Eğer onların durumlarına muttali olsaydın dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı."*** (Kehf 18/18) Burada Peygamber Efendimiz'in dönüp kaçması ve içinin korku ile dolması sâdece Ashab-ı kehf'in cesedlerini görmekten dolayı olmayacaktı. Çünkü onlar da neticede onun gibi birer insandılar. Asıl geriye dönüp kaçacak ve içinin korku ile dolacak olması, onları gördüğünde Allah'ın kendisine bahşedeceği ilim ve bilgi yüzünden olacaktı. Nitekim Cebrâil de miraç gecesi Refref'i görünce bayılmış, Peygamberimiz (s.a.) ise bayılmamıştı. Peygamber Efendimiz der ki: "B*en Cebrâil'in ilimde üstünlüğünü anladım."* Peygamberimiz (s.a.), bu ifâdesiyle âdetâ kendinin de üstünlüğüne ve faziletine işâret eder gibidir. Çünkü Cebrâil'i kendi aslî sûretinde görünce bayılmış, ama Refref'i görünce Cebrâil gibi bayılmamıştır. Çünkü o esnâda Peygamber Efendimiz artık ilmin zirvesine çıkmıştı. İşin başıyla sonu arasında doğal olarak bir fark olacaktı. Doğruyu ancak Allah bilir.

Kâşânî bu âyetten şu işâretleri çıkarıyor: O onu apaçık ufukta gördü. Yani o onu, ruhu takip eden kalp mertebesinin sonunda gördü. Bu mertebe kutsal üfürücünün mesaj verdiği mekandır. Doğal olarak bu, "resul" kelimesinden maksad insanın rûhuna ilham veren rûhu'l-kudüs olması hâlindedir.

et-Te'vilat en-Necmiyye'de bu âyet şöyle tefsir olunuyor: O ruh Cibrilini fenâ mertebesinden sonra baka ufkunda Rabbinin huzurunda gördü.

❀

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

24. O, gaybın bilgilerini *(sizden)* esirgemez.

"O" Rasûlullah *"gaybın bilgilerini (sizden) esirgemez."* Yani gaybtan haber verdiği vahyi ve kendisine iletilen başka şeyleri esirgeyecek kadar cimri değildir. Bir başka ifâdeyle; o vahyi esirgeyip de bir kısmını kendine saklayıp insanlara tebliğ etmeyen ve gizleyen bir kimse değildir. O yanındaki bilgileri karşılığında ücret almak için veya öğretme karşılığında ücret taleb etmek için gizleyen kahin gibi değildir.

Âyette ilmi ehline vermeyip tutmanın cimrilik demek olduğuna işâret vardır. Cimri anlamında âyet metninde "danîn" kelimesi geçiyor. Bu kelime "danne" kökünden olup anlamı "cimrilik etti" demektir.

"Danîn" şeklindeki kırâat, imamlardan Nâfi, Asım, Hamza ve İbn Âmir'in kırâatlarıdır. *en-Neşr* isimli kitapta kelimenin halkın elinde kullandıkları musafların tümünde "danîn" şeklinde geçtiği ifâde olunmaktadır. Bu kelime Abdullah b. Mes'ud'un mushafında "zı" harfiyle "zanîn" şeklinde yer almaktadır. "Zanîn"in anlamı ise; "zan altında, töhmetli, zanlı" demektir. Ebû Ubeyde bu kelimenin "zanîn" şeklindeki kırâatini tercih etmiştir. Onun bakış açısına göre kâfirler Peygamber Efendimiz'i cimrilikle suçlamıyorlardı. Onlar aslında özellikle Peygamberimiz (s.a.)'i suçluyorlardı. Dolayısıyla âyette Peygamberimiz (s.a.)'in "cimri olmadığı"nın değil "zanlı olmadığı"nın vurgulanması daha uygun düşer. Sonra mânânın böyle olduğunu kelimelerin kullanılışı da desteklemektedir. Çünkü cimrilik anlamına gelen "buhl" kökü "ba" harfi cerri ile kullanılır. Oysa âyette "ala" harfi cerriyle kullanılmıştır.

Keşşaf'ta deniyor ki: "Danîn" kelimesi İbn Mes'ud'un mushafında "zı" harfiyle, "zanîn" şeklinde yer almaktadır. Übeyy'in mushafında ise "dat" harfiyle "danîn" şeklindedir. *Keşşaf*'ın ifâdesine göre Peygamber Efendimiz, bu kelimeyi her iki şekilde de okuyordu.

Kur'an'ı kırâat eden kimsenin dat ile zı harflerinin mahreçlerini bilmesi şarttır. Dat harfi dilin yan tarafının sağdan veya soldan üst çene dişlerimizin köküne getirilmesiyle çıkarılır. Zı harfi ise dilin ucunun üst çenenin ön dişlerinin köküne değdirilmesi ile çıkarılır.

Namaz kılan kimse bu iki harften birisinin yerine öbürünü okuyacak olursa sözgelimi; "vele'd-dallîn" diyecekken vele'z-zallîn" diyecek olursa acaba namazı bozulur mu bozulmaz mı? diye sorulacak olursa bu soruya şöyle cevap veririz:

el-Muhîtu'l-Burhanî isimli eserde bu konuda şöyle bir açıklama yer almaktadır: Namaz kılan kimse dat harfi yerine zı harfini çıkaracak olursa veya zı yerine dat okuyacak olursa kıyasa göre namazı bozulur. Bu görüş âlimlerimizin ekserîsine âiddir. Bizim meşayıhımız avam tabakası olan sade insanların, bir başka ifâdeyle harflerin çıkış yerinin eğitimini almamış kimselerin -zaruret gereği- namazlarının

bozulmayacağına fetva vermişlerdir. Hele hele bu hatâyı yapan arap olmayan kimselerse meşayıhımıza göre onların namazları bozulmaz. Çünkü halkın ve arap olmayanların ekserisi dat harfi ile zı harfini birbirinden ayıramazlar. Ayırsalar bile doğru biçimde ayıramazlar.

el-Hulâsa'da deniyor ki: Herhangi bir kimse dat harfi yerine zı veya zı harfi yerine dat harfi çıkaracak olsa **İmam A'zam Ebû Hanife** ve **İmam Muhammed**'e göre namazı bozulur. Buna karşılık Ebû Mutıy' el-Belhi, Muhammed b. Seleme gibi meşayıhımızın ekserisine göre namazı bozulmaz.

---

[34]. Bk. Deylemi, Hadis no: 7300.

[35]. Bk. Buhari, Bedû'l-halk 7; Tefsir (53), 1; Müslim, İman 280-282; Tirmizi, Tefsir (53), 2, 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 395, 398, 407.

O, HERKES İÇİN BİR ÖĞÜTTÜR

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ ﴿٢٥﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَۜ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا
ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَۙ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ
اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

25. O lânetlenmiş şeytanın sözü de değildir.
26. Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz?
27. O, herkes için bir öğüttür.
28. Sizden doğru yolda gitmek isteyenler için de *(bir öğüttür)*.
29. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

"O kovulmuş, lânetlenmiş şeytanın sözü de değildir." Yani; Kur'an kulak hırsızlığı yapan bazı şeytanların sözü değildir. Burada şeytan kelimesinden maksadın "kulak hırsızlığı yapan şeytan" olduğunu "racîm" kelimesinden çıkarıyoruz. Çünkü "racîm", arkasından gök taşları fırlatılan şeytan demektir. Bu cümle, kâfirlerin Peygamber Efendimiz hakkında "o kahindir ve büyücüdür" şeklindeki sözlerini reddetmek için ifâde edilmiştir. Nitekim Allah bir başka âyet-i kerimede aynı konuyu şöyle vurguluyor: ***"Onu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmedi."*** (Şuara 26/210)

Bu âyet-i kerimede gaybi mevâhibi ve sırri ilhamâtı haber veren kalb Muhammedinin yalan ve iftira ile zanlı olmadığına ve onun sözünün bazı beşeri kuvvetlerin sözü olmadığına işâret edilmektedir.

فَاَيْنَ تَذْهَبُونَۜ ﴿٢٦﴾

26. Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz?

"(Ey insanlar) nereye gidiyorsunuz?" Bu cümle, insanların Kur'an hakkında tuttukları yol itibariyle sapıklık içinde olduklarını vurgulayan bir ifâdedir. Âyetin başındaki "fâ" harfi, kendisinden önce ile, kendisinden sonra yer alan cümleler arasında öncelik ve sonralık olduğuna işâret etmektedir. "Fâ"dan önce Kur'an'ın apaçık bir vahiy olduğu ve kâfirlerin iddiâ ettikleri şeylerden hiçbirinin aslı olmadığı vurgulanmıştı.

Âyetin ifâdesi, dosdoğru yol ve istikamet belli olduktan sonra bunu terkeden ve ondan

ayrılan kimseye birisinin “nereye gidiyorsun?” demesine benzeyen bir ifâdedir. Burada kâfirler; istikametten ayrılarak gidilmesi gereken yoldan başka bir yol tutan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Bilindiği üzere doğru istikametten ayrılan kimseye, yanlış yolda olduğunun vurgulanması ve doğru istikametten ayrılmasının kınanması için “nereye gidiyorsun?” denilir. Dolayısıyla Kur’an hakkında ona yakışmayan şeyler söyleyen kimseye, âyetin ifâdesiyle “nereye gidiyorsunuz” diye hitap olunmuştur. Buna göre âyette şöyle denmiş olmaktadır: Siz ey insanlar! Hakikati ortaya çıkan, doğru istikameti besbelli olan bu yoldan daha güvenli hangi yol var ki o yola giriyorsunuz?

Ebu’l-Baka’ya göre “eyne” kelimesi “ilâ eyne” şeklindedir. Buna göre kelimenin başındaki harf-i cerr hazfedilmiştir. Ancak “harf-i cerr hazfedilmiştir” şeklinde açıklama yapmaya gitmesek bu da câizdir. Bu takdirde “âyetin başında ilâ harf-i cerri gizlidir” demeyiz ve “burada tazmin vardır” deriz. Tazmin ihtimaline göre âyette sanki şöyle denmiş oluyor: “Siz nereye gitmeyi kasdediyorsunuz?”

Cüneyd (k.s.) ise bu âyeti şöyle anlıyor: Siz bizi bırakıp da nereye gidiyorsunuz? Oysa ***“Herşeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır.”*** (Hicr 15/21)

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de ise okuduğumuz bu âyet şöyle açıklanıyor: Siz hak yolu bırakıp da bâtıl yola mı gidiyorsunuz ve ruhun peşine takılmayı bırakıp da nefislere uymayı mı tercih ediyorsunuz?

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾

27. O, herkes için bir öğüttür.

Ey îman ve itâatla mükellef olan insanlar! *“O”* Kur’an *“alemlere, içinizden doğru yola girmek isteyene bir öğüttür.”* Âyetin başındaki “in” kelimesi olumsuzluk ifâde eder. Âyette yer alan “zikrun” kelimesi, onlara hatırlatma ve öğüt demektir. Buradaki “el-alemîn” kelimesinden maksad, insanlar ve cinlerdir. Maksadın bu olduğunu akıl vâsıtasıyla biliyoruz. Çünkü vaaz ve hatırlatmaya muhtaç olan onlardır.

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾

28. Sizden doğru yolda gitmek isteyenler için de *(bir öğüttür)*.

Bu âyette “doğru yola girmek isteyen” ifâdesi, ondan önce geçen “el-alemîn” kelimesinden bedeldir. Bu kelimenin bedel oluşunu “alemîn” kelimesinin başındaki harfi cerin tekrar edilmiş olmasından anlıyoruz. Buradaki bedel, bedelu’l-ba’z mine’l-küll’dür. İnsan ve cin topluluğu küll, doğru yola girmek isteyenler ise bunların bir kısmıdır. Burada “alemîn” kelimesiyle “doğru yola girmek isteyen kimse” arasında herhangi bir çelişme yoktur. Çünkü insan ve cin topluluğuna “alemîn” denirken onların

zatları göz önüne alınmış; “doğru yola girmek isteyenler” denirken de “herhangi bir yola tabi olma” itibariyle böyle söylenmiştir.

“Doğru yola girmek” anlamına gelen “en yestakîm” ifâdesi, “dilemek” anlamına gelen “şâe” fiilinin mef’ûlüdür. Buna göre âyete şöyle mânâ verilebilir: “Kuşkusuz o Kur’an içinizde hakkı aramak ve doğru olana yapışmak sûretiyle istikamet yolunu dileyen kimselere bir öğüttür.”

“Alemîn” kelimesinin içinde “doğru yola girmek isteyenler” de mevcud oldukları halde dikkatlerin “alemîn”e değil de “doğru yola girmek isteyenlere” çekilmesine, bedel olarak getirilmesi sebebsiz değildir. Çünkü burada sözü edilen öğütten yararlanacak olanlar başkaları değil sâdece bunlardır. Adeta öğüt bunlara özeldir, onlardan başkaları bu öğütten yararlanmazlar ve öğüt almazlar.

وَمَا تَشَاۤؤُنَ اِلَّاۤ اَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

29. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

Ey istikamet dileyen kimseler! *“Alemlerin Rabbi”* bütün yaratıkları cismânî ve rûhânî rızıklarla yetiştiren mürebbisi, istikameti *“dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”* Bir başka ifâdeyle; ey istikameti dileyen kimseler! Alemlerin Rabbi herhangi bir vakitte istikameti sağlayacak dilemeyi dilemedikçe siz onu dileyemezsiniz.

Tefsirimizin başında “ey istikamet dileyenler” şeklinde bir ifâde kullandık. Bunu “içinizden doğru yola (istikamete) girmek isteyen” cümlesinden çıkardık. Çünkü bu ifâde bize gösteriyor ki; insanların içinde doğru yola girmek isteyenler olduğu gibi, bunu yapmak istemeyenler de vardır. Şu halde bu son âyette hitab, o istikameti yâni doğru yolu dileyenlere olacaktır.

Rivâyete göre **Ebû Cehil** “içinizden doğru yola girmek isteyene bir öğüttür” ifâdesini duyunca; “iş bize bırakılmış, dilersek doğru yola gireriz, dilemezsek girmeyiz” dedi. Bunun üzerine bu son âyet nâzil oldu.

“Allah’ın dilemesi” ifâdesi masdar olup zaman yerine kullanılmıştır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Ey istikamet dileyenler! Siz onu dileyemezsiniz. Sizler istikameti ancak alemlerin Rabbinin dilemesi gerçekleştiği vakitte dileyebilirsiniz. Şu halde Allah’ın dilemesi olmadıkça sizin dilemeniz istikameti sağlayamaz. Çünkü isteğe bağlı dilemek, sonradan olma bir dilemedir. Sonradan olma dilemenin mutlaka bir meydana getiricisi olmalıdır. Şu halde böyle bir dilemenin meydana gelmesi onu meydana getirecek varlığın dilemesine bağlıdır. Buradan ortaya çıkıyor ki istikamet yâni doğru yola girme fiili istikamet iradesine bağlıdır. Bu irade de Allah’ın o iradeyi var etme isteğine bağlıdır. Şu halde herhangi bir şey bir nesneye dayanıyorsa, o şey de başka bir şeye dayanıyorsa o zaman birincisi en altta dayanana dayanıyor demektir. Şunu demek istiyoruz; kulların fiilleri gerek yapılma, gerekse yapılmama açısından Allah Teâlâ’nın

dilemesine bağlıdır. Ehl-i sünnetin bu konudaki kanâati böyledir.

Kulun dilemesinin alemlerin Rabbinin dilemesine bağlı olduğunu şu kudsi hadisten de görmekteyiz. Allah âdemoğluna şöyle hitap ediyor: *"Ey âdemoğlu sen istiyorsun ben de istiyorum. Sen istediğin şeyin gerçekleşmesinde yoruluyorsun, çaba harcıyorsun ancak sonuçta sâdece benim istediğim oluyor."*

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: Allah Teâlâ'nın peygamberlere indirmiş olduğu bir çok kitaptan okuduğuma göre, herhangi bir kimse "dileme" fiilinden kendi nefsine herhangi bir pay ayıracak olursa kâfir olur.

Ebû Bekr Vasıti (k.s.) şöyle diyor: Ey insanoğlu! Allah Teâlâ bütün sıfatlarında seni âciz bırakmıştır. O dilemedikçe sen asla dileyemezsin. Onun gücü olmadıkça asla hiçbir şey yapamazsın, onun fazlı ve ihsanı olmadıkça asla itâat edemezsin. Senden el çekmesi gerçekleşmedikçe asla ona isyan edemezsin. Şu halde ey insanoğlu -Allah aşkına- elinde ne kaldı! Yaptığın amellerden hangisiyle öğünebilirsin. Allah'ın başarıya erdirmesi olmaksızın yapmış olduğun bir tek amelin var mı?

Hak Teâlâ seni bütünüyle âciz sıfatlarla var etmiştir. Onun irade ve isteği (meşiyyet) olmadan bir şeyi isteyemez, onun kudret ve kuvveti olmaksızın bir şeyi yapamaz, onun fazlı olmadan emrini yerine getiremez, o seni zelil kılmadan günahkâr olamazsın. Şimdi sen neye sâhipsin, hangi fiilinle övünüyorsun? Durum şu ki sen hiçbir şeye sâhip değilsin.

Baştan ayağa kadar büklüm büklüm olmuşum
Ne ayağı ne başı? Ben tamamıyla hiç olmuşum.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününü gözüyle görmüşçesine izlemek isteyen varsa Tekvîr, İnfitar ve İnşikak sûrelerini okusun. Çünkü bu sûrelerde kıyametin akıllara durgunluk veren korkunç sahneleri bütün ayrıntılarıyla yer almaktadır."* [36]

Allah'ın avni ve yardımıyla Tekvir sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[36]. Tirmizi, Tefsir (81); Münziri, Terğib, III, 38.

سُورَةُ الْاِنْفِطَارِ

82- el-İNFİTÂR SÛRESİ

Nâziât sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 19 âyettir. Manası «yarılmak»tır. Göğün yarılmasından söz ederek başladığı için bu adı almıştır. Konusu âhiret âlemidir.

GÖKYÜZÜ YARILDIĞI ZAMAN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ
فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ
وَأَخَّرَتْؕ ﴿٥﴾ يَٓا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي
خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ ﴿٧﴾ ف۪ٓي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَؕ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Gökyüzü yarıldığı,

2. Yıldızlar döküldüğü,

3. Denizler birbirine katıldığı,

4. Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman,

5. İnsanoğlu *(yapıp)* gönderdiklerini ve *(yapamayıp)* geride bıraktıklarını bir bir anlar.

6. Ey insan! İhsanı bol rabbine karşı seni aldatan nedir?

7. Seni yaratıp, seni düzgün ve uyumlu kılan,

8. İstediği bir şekilde birleştiren,

"Gök yarıldığı zaman." Yani; gök, meleklerin inmesi için veya Rabbin heybetinden yarıldığı zaman. Gökyüzünün meleklerin inmesi için yarılacağını bir başka âyetten anlıyoruz. Allah şöyle buyuruyor: ***"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak"*** (Furkan 25/25)

Fethu'r-Rahman'da ifâde edildiğine göre; gökyüzünün düzensiz bir biçimde yarılmasından maksad, onun bünyesinin ve ana yapısının ortadan kalkması için yarılıp çatlamasıdır.

*et-Te'vilatu'n-Necmiyye'*de bu âyet şöyle anlaşılıyor: Ruhlar seması, kalplerin ve esrarın göğü taayyunâtından kurtulduğunda benliği ortadan kalktığında...

Kâşânî ise bu âyete şöyle mânâ veriyor: Rûh-ı hayvâni semâsı rûh-i insânîden ayrılmak ve ölüm ile zâil olmak sûretiyle yarıldığında...

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾

2. Yıldızlar döküldüğü,

“Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman.” Yani herhangi bir ipe dizilmiş inciler, o ipin kopmasıyla darmadağın olduğu gibi yıldızlar, kendi yerlerinden dökülüp birer kara nesne olarak dağıldığı zaman... Bu iki olay bir başka ifâdeyle göğün yarılıp yıldızların dağılıp dökülmesi kıyamet alâmetlerindendir. Bunlar bizim üzerimizde olan gökyüzü ile ilgili değişikliklerdir. Çünkü gökyüzü bu dünyada tavan, yeryüzü de taban mesâbesindedir. Herhangi bir evi tahrib etmek isteyen buna öncelikle o evin tavanını tahrible başlar. İşte “gök yarıldığı zaman” âyetiyle kasdedilen aynen bu anlamdır. Öte yandan gökyüzünün tahribi demek, yıldızların dağılıp dökülmesi demektir.

Bu âyet-i kerimede zâhirî ve bâtınî on havas yıldızının dağılacağına, tabii ölümle gideceğine işâret vardır. Çünkü ruhun ışığı, bedenin zâhir ve bâtınını aydınlatmaz hale gelirse havas mutlak olarak faaliyetini sürdüremez. Nitekim mevt-i irâdi ile de aynı durum meydana gelir.

وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾

3. Denizler birbirine katıldığı,

“Denizler birbirine katıldığı zaman.” Denizlerin arasındaki engelin ortadan kalkması ve yine yeryüzü sarsılıp dümdüz oluşuyla birlikte engellerin kalkması üzere denizler birbirine açılarak birtek deniz hâline geldiği zaman. Yeryüzündeki denizlerin sayısı yedidir. Bunlar: Rum, Sılav, Cürcan, Kızıl, Fars, Çin, Hint denizidir. Bu denizler, aradaki engelin kalkmasıyla bir tek deniz hâline gelecektir. Bu bir tek deniz, yedi yeri sırtında taşıyan balığın karnına dökülecektir. Nitekim *Keşfu’l-esrar*’da böyle ifâde olunmaktadır. Rivâyete göre yeryüzü denizlerin dolmasının ardından suyunu çekecek ve dümdüz bir hale gelecektir. İşte **Hasan Basrî**’ye göre “tescir”in mânâsı budur.

Âyette yer alan ve denizler anlamına gelen “el-bihar” kelimesi içerisine atlas okyanusu da dâhildir. Çünkü o bütün denizlerin aslı olup kalan bütün denizler bu okyanustan dallanıp budaklanmıştır. Ayrıca bu denizler kavramına nehirlerin suları da dâhildir. Çünkü nehirler de geniş olmaları göz önüne alınarak “bihar” sayılırlar.

Bu âyette ervah/ruhlar, esrar/sırlar ve kulub/kalpler denizlerine ve bunların tecellî-i ahadî sâyesinde birbirine karışacaklarına ve bir tek deniz hâline geleceklerine işâret vardır. Ayrıca bu âyette unsuri cisimlerin denizlerine de işâret edilmektedir. Bu unsurî cisimlerin aralarındaki engelleyici berzahın ortadan kalkması sûretiyle birbirine karışacaklarına ve tümünün kendi asıllarına gideceklerine işâret vardır. Burada sözünü ettiğimiz ervah, ervah-ı hayvânidir ki bu bedenin harabına ve bedenin parçalarının aslına dönmesine mânî olmaktadır.

وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾

4. Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman,

Yani toprağı altüst edilip içindeki ölüler dışarı çıkarıldığı zaman. Âyette geçen "bu'sira" fiiline, görüldüğü üzere "toprağın altüst edilmesi ve ölünün çıkarılması" mânâsını verdik. Oysa ilerde gelecek olan "el-Âdiyât" sûresinde aynı kelimeye "kabirdekilerin diriltilmesi ve dışarı çıkarılması" anlamını vereceğiz. Bu iki anlam birbirine aykırı değildir. Çünkü bu fiilin kökü aynı zamanda karıştırmak ve açığa çıkarmak anlamına da gelir.

O zaman kabirler altüst edilir. Yani toprakları karıştırırlar, toprakta medfun olan ölü bedenler ve hazineler ortaya çıkar, ölüler de diriltilir.

"Bu'sira" fiilinin bir benzeri hem lafız ve hem de mânâ itibariyle "buhsira" fiilidir. Her ikisinin anlamı da herhangi bir şeyi altüst etmek demektir.

Kabirlerin altüst edilmesi, içerisindeki ölülerin dışarıya çıkarılmasıyla olur. İşte ölülerin dışarıya çıkarılması mânâsını buradan anlıyoruz. Kelimenin yapısındaki bu "dışarıya çıkarma" anlamından dolayı "Berae" sûresine *"el-Muba'sira"* sûresi denmiştir. Surenin bu ismi alması, münafıkların iç yüzlerini dışarıya vurmasından dolayıdır. "Bu'sira" ve "buhsira" fiillerinin birincisi "ba's"tan ikincisi ise "bahs"tan türemiştir. Bu kökün ortasında bir de "ra" harfi vardır.

Rağıb'ın ifâdesine göre; "hellele" ve "besmele" gibi dört veya beş harfli fiillerin iki fiilden meydana gelmiş fiil olduğunu belirten âlimler, "bu'sira" fiilinin "ba'ase+usira" fiillerinden meydana geldiğini söylemişlerdir. Buna göre; "ba'ase" "toprağını altüst etti" demektir; "usira" ise "içindekini harekete geçirdi" anlamına gelir. Bu açıklama bu noktada uzak bir ihtimal olarak görülmüyor. Çünkü "ba'sera" kökü "ba'ase" ve "usira" mânâlarını içermektedir.

Yeryüzünde denizlerin birbiriyle birleşmesi ve kabirlerin altüst edilmesi de aynı şekilde yeryüzü ile ilgili kıyamet alâmetlerindendir. Çünkü Allah Teâlâ göğü tahrip edip yıldızları darmadağın ettikten sonra yeryüzünde bulunan her şeyi, denizleri birbirine karıştırmak sûretiyle tahrip edecektir. Sonra da bizzat yeryüzünün kendisini tıpkı bir bina gibi tahrip edecektir. Yani altını üstüne ve üstünü de altına getirecektir.

Bu âyette taayyunat kabirlerinin harap edileceğine müteayyin olan kimsenin (kendisinde benlik gören kimsenin) mutlak olarak taayyunatından sıyrılacağına işâret vardır. Çünkü taayyunat mutlak hakikatlerin kabirleridir ve yine bu âyette beden kabirlerine ve bunların ölüm vâsıtasıyla içlerinde bulunan ruhları ve kuvvetleri dışarıya çıkaracaklarına işâret vardır.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْۜ ﴿٥﴾

5. İnsanoğlu *(yapıp)* gönderdiklerini ve *(yapamayıp)* geride bıraktıklarını bir bir anlar.

"İnsanoğlu" yâni bundan önceki sûrede geçtiği üzere iyi veya kötü herkes, dünyadayken hayır veya şer önceden *"gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bir bir anlar" Fethu'r-Rahman*'da ifâde olunduğuna göre; âyetteki "nefs" kelimesi, cins ismi olarak insanoğlu anlamındadır. Ancak bu kelimenin çoğulu varken âyette tekilinin kullanılması sebebsiz değildir. Böylece âyeti duyan insanın zihnine, -Allah'ın merhametine mazhar olanlar hariç- insanoğlunun ne kadar hakir, zâtî menfaatini elde etmek noktasında ne kadar zayıf ve sayı itibariyle ne kadar az olduğu fikri yerleştirilmiş olmaktadır.

Âyette geçen "ve ehharet/geriye bırakma" kavramıyla kasdedilen, kişinin ölümünden sonra geriye bıraktığı ve insanların uyduğu güzel veya çirkin bir çığır olabilir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Herhangi bir kimse insanları hidâyete çağırır da kendisine uyan olursa, uyan kimsenin sevabından bir şey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de onun sevabı kadar sevap verilir. Buna karşılık herhangi bir kimse de sapıklığa çağırır da kendisine uyan olursa, uyanın günahından birşey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de günah yazılır."* [37]

"Geride bırakmak" tâbiri ile insanın önden gönderdiği mâsiyet ve geriye bıraktığı itâat da kasdedilmiş olabilir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyet şöyle tefsir olunuyor: Her nefis önden gönderdiğini bir bir bilir. Her nefis güzel veya çirkin amellerini kuvveden fiile çıkarır. "Geriye bıraktığını da bilir." Niyetine göre sâdece kuvve hâlinde bıraktığını da bilir.

Bu son âyet yukarda geçen "izâ"nın cevâbıdır. Buna göre âyette şöyle denmiş oluyor: Yukardan beri işâret edilen alâmetler gerçekleşip de dünya harap olduğu zaman her nefis önden gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bir bir bilir. Fakat bu bilme, o nefsin bunu dirilme esnasında bileceği anlamında değildir. Tam tersine kişi ne yaptığını -bundan önceki sûrede öğrendiğimiz üzere- amel defterleri açıldığı zaman öğrenecektir. Daha önce işâret ettiğimiz üzere o günden maksad bir tek zaman olup başlangıcı sura birinci üfürülüştür. Sonu ise yaratıklar arasında hüküm vermektir. Yoksa ortada birden çok "iza" edatının olmasına paralel olarak birden çok zaman söz konusu değildir. Şu halde âyet başlarındaki "izâ" edatlarının durmadan tekrar etmesi, onların başında bulundukları cümle içindeki kıyamet musîbetlerinin korkunçluklarını vurgulamak içindir. Şu halde buradaki tafsîlî ilimden maksad, amel defterinin açılıp hesaba çekilme esnasında elde edilecek olan ilimdir. İcmali ilme gelince bu dirilme ve haşrolunmanın ilk anında hemen hâsıl olacaktır. Çünkü Allah'a itâatkâr olan kimse saâdet izlerini görecek, isyânkâr olan kişi ise şakavet (bedbahtlık) izlerini hemen ilk başta müşâhede edecektir.

İbnu'ş-Şeyh *Havaşi*sinde diyor ki: Bütün bunların tek tek bilinecek olmasından maksad, yapılan amellere karşılık verilecek demektir. Dolayısıyla buradaki bilgi kelimesi, amellere karşılık verme fiilinin kinâyeli yoldan anlatımından ibarettir. Şu

halde okuduğumuz âyetin sevkedilmesinden maksad, insanları günah işlemekten alıkoymak ve itâata teşvik etmektir.

يَآ أَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

6. Ey insan! İhsanı bol rabbine karşı seni aldatan nedir?

"Ey insan!" hitabı bütün isyânkârları içine almaktadır. Buradaki "insan" kelimesiyle sâdece özel bir kâfir kasdedilmemektedir. Çünkü bu cümle mücmel bir cümleyle mufassal cümle arasında yer almaktadır. Bir başka ifâdeyle söylersek bu cümle az önce okuduğumuz ***"insanoğlu gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bir bir anlar"*** cümlesiyle biraz aşağıda onüçüncü âyette yer alan ***"iyiler şüphesiz nimet içindedirler"*** âyeti arasında yer almaktadır. ***"Hayır, hayır doğrusu siz dini yalanlıyorsunuz"*** şeklindeki dokuzuncu âyet ise bütün insanlara değil, sâdece onların içinde kâfirlere şâmildir. Bu tıpkı şu örnekteki cümleye benzer: Herhangi bir aşiret içinden birisi bir kişiyi öldürdüğünde araplar "benû fulân katelû zeyden/filanca oğulları Zeyd'i katletti" derler. Örnek cümlede nasıl ki filan oğullarının hepsi değil de birisi katil ise üzerinde durduğumuz dokuzuncu âyette de aynı şekilde dini yalanlayanlar muhatap olanların hepsi değil içlerinden bazılarıdır. Dolayısıyla o âyeti bu şekilde anlamalıdır.

İmam Süheylî (rh.)'ın ifâdesine göre okuduğumuz âyette yer alan "ey insan" ifâdesi ile Ümeyye b. Halef'e hitap olunmaktadır. Fakat bize göre bu ifâde genel anlamlı bir ifâde olup hem o Ümeyye b. Halef'i ve hem de başka kâfirleri içine almaktadır.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre bu âyet Velid b. Muğîra veya Esved b. Kilde hakkında nâzil olmuştur. Esved bir gün Mekke vadisinde Peygamber Efendimiz'i yakalamak ister, ancak buna fırsat bulamaz. Allah Teâlâ ona bu fırsatı vermez.

Zehratu'r-riyaz isimli eserde deniyor ki: Esved b. Kilde bir gün Peygamberimiz (s.a.)'in kafasının tam ortasına vurur. Peygamberimiz adamı kaptığı gibi yere çalar. Kilde: "Ya Muhammed el eman, el eman! Benden cefâ senden kerem! Ben asla sana zarar vermeyeceğim" der. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.) herifi bırakır.

Âyetteki "İhsanı bol rabbine karşı seni aldatan nedir?" ifâdesi içinde yer alan "mâ" soru edatıdır. Buradaki sorudan maksad, hitap edilen kişiyi kınamak ve azarlamaktır. Bunları dikkate alarak âyete mânâ verirsek şöyle deriz: Ey insan! Seni aldatan, kerim olan Rabbine karşı sana isyana cesaret veren ve O'nun cezâsına uğramayacağına dâir sana güven hissi veren nedir? Oysa sen kendi önünde ceryan eden felaketleri ve ilerde amellerini müşâhede edeceğin zaman meydana gelecek musîbetleri biliyorsun.

Âyetteki "aldatma" anlamına gelen "garra" fiiline gelince; arapçada "ğarrahu bi fulân" dendiğinde bunun anlamı "filanca filanca kişiyi yüreklendirdi ve kendisi ona karşı güvenilir bir kişi olmadığı halde kendisinden herhangi bir zarar gelmeyeceği noktasında ona güven verdi" demektir. Bu âyette Allah'ın "fkereminin/ihsanının bol

olması, cömert olması" niteliğinin getirilmesi, şöyle bir akıl yürütmenin, aldanmanın temeli olmaması gerektiğine işâret etmek içindir. İnsanoğlu şeytanın saptırması ile karşı karşıya kalır ve şeytan ona der ki: "Dilediğini yap çünkü senin Rabbinin ihsanı boldur. Dünyada iken sana nasıl ihsanda bulunmuşsa âhirette de aynısını yapacaktır." İşte bu akıl yürütme, temelsiz bir düşünce tarzı ve geçersiz bir temennîdir. Dahası; Allah'ın kerim oluşu, îmana ve itâata yönelmede daha da ileri gitmeye ve küfür ve isyandan kaçınmada son derece titiz davranmaya teşvik edici bir unsurdur. Bütün bu açıklamaların ışığı altında burada âdetâ şöyle denmiş oluyor: Ey insan! Aslında seni Rabbine karşı isyana sürüklemekten men etmesi gereken bu sıfatlarla vasıflı olan Rabbine karşı seni isyana sürükleyen nedir? Bu nedenle Peygamber Efendimiz (s.a.) bu âyeti okuyunca *"Ne olacak, onu cehaleti aldatmıştır"* derdi.[38]

Hasan Basrî (rh.) ise bu âyeti okuduğunda "vallahi onu şeytanı aldatmıştır" derdi. Buradan ulaştığımız sonuç şudur: İhsanı bol olan kerim Rabbın bu keremi, bununla aldanmayı gerektirmez. Tam tersine Allah Teâlâ'nın kerim oluşu, O'na aykırı davranmaktan ve karşı gelmekten kaçınmayı ve bundan korkmayı gerektirir. Şu açıdan ki Allah'ın zâlim olan kimseye cezâ vermeyip onu başıboş bırakması, mazlum açısından O'nun kerim olması ile bağdaşmaz. Aynı şekilde Allah'ın kendisine ibâdet edip, dost olanla düşman olanı bir tutması da keremi ile bağdaşmaz. Sırf kerem niteliği, insanın bu vasıfla aldanmasını gerektirmediğine göre bir de bu sıfatlara kahır sıfatı eklenecek olursa durum ne olur, varın siz hesap edin. Çünkü Allah'ın birbirine karşılık gelen sıfatları vardır. Bundan dolayı Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: ***"Kullarıma benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir."*** (Hicr 15/49,50)

Kâşânî ise şöyle diyor: Allah Teâlâ'nın kerim, çok cömert oluşu aldanmaya ve gevşek davranmaya sebeb olmaktadır. Fakat Rabbine âid büyük nimetler ve lütuflar, sâhip olduğu yüce kudret buna engeldir.

Fudayl b. Iyaz (rh.)'e sorarlar: Allah Teâlâ kıyamet günü seni kaldırıp da: "İhsanı bol rabbine karşı seni aldatan nedir?" diye sorarsa O'na ne cevap verirsin? Fudayl: "İndirilmiş perdelerin beni aldattı derim" diye cevap verir.

İbnu's-Semmak bu gerçeği şu dizelerinde dile getirir:

Ey günahkar kişi! Biraz utansana,
Bak kimse yok tenhada -Allah yoldaş sana-
Aldatmasın seni Rabbinin fırsatı
Aldatmasın seni çektiği perde günahına.

Keşşaf'ta deniyor ki: Fudayl'ın yukardaki ifâdesi Allah Teâlâ'nın günahları örtmesi gerçeği ile aldanma noktasında hatayı itiraf etme kabilinden bir cümledir. Yoksa bazı günah düşkünlerinin, önderlerinden görüp zannettikleri gibi değildir. Onlar şöyle derler: Allah Teâlâ kahhar, cebbar ve muntakim gibi şiddet sıfatlarını söylemeyip "kerîm/ihsanı

bol Rabbin” demesi kuluna; “Beni Rabbimin keremi aldattı” cevabını versin diyedir.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanâatine göre bu konu insanların durumları açısından tartışılan bir konudur. Âyetteki işâreti anlayan, anlamayan gibi değildir. Bir günahla diğeri, bir zanla bir başka zan arasında ne kadar çok fark vardır! Bu nedenle işâret ehli olan kimseler derler ki Allah’ın bunca ismi arasında -âyetin ifâdesiyle- “el-Keriym/ihsanı bol, cömert” isminin getirilmiş olması, âdetâ ilerde hesab verirken sıkıştığında insanın Rabbine verecek olduğu cevabı dikte eder gibidir.

Yahya b. Muaz (rh.) Allah’ın âyette yöneltmiş olduğu: “Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?” sorusuna; “Ey Rabbim! Beni, senin bana olan her zamanki iyiliğin ve ihsanın aldattı” diye cevap vermiştir ve sonra şu beyitleri okumuştur:

Mevlam derki; ey kul! utanmaz mısın?
Görmez miyim kötü amelini, arlanmaz mısın?
Ben derim: Merhamet eyle! ey Mevlam!
Bana olan bol ihsanın, beni aldatan!

Hz. Ali (r.a.) birkaç kez seslendiği halde kapıda duran hizmetçisi ona cevap vermez. Hz. Ali: “Neden cevap vermedin?” diye sorunca hizmetçisi: “Senin yumuşaklığına olan güvenimden, bana cezâ vermeyeceğine dâir emniyet duygumdan” demiştir. Bu cevabı alan Hz. Ali hizmetçisinin bu güzel cevabına mukabil onu âzâd etmiştir.

Rahmetimden ümit kesmeyiniz” (Zümer 39/53) *müjdesini sen verdin*
Ben günah ve isyandan neden korkayım?
Her kırılmışı sen düzelttiğin için
Hata ve günahlar senin affının ümidiyle meydana gelir.

İşaret ehli olan âlimlerden birisi şöyle diyor: Ben Allah’ın yukardaki ifâdesine şaştım, kaldım. Bu ifâdenin içinde Allah’ın emirlerine karşı gelene tehdid, emirlerine uyana ise bir yardım mevcuddur. Allah Teâlâ emrine karşı gelen kimseye nasıl oluyor da emrine uyana yardım içeren bir hitapla hitab ediyor? Allah’ın bu ifâdesinde öyle rumuzlar var ki bunu ancak işâret ehli olan kişiler anlar.

Birisi şöyle anlatıyor: Bir gün Basra çarşısında bir cenaze gördüm. Onu sâdece dört kişi taşıyordu. Yanlarında cenazeyi uğurlayan başka hiç kimse yoktu. Kendi kendime; Allah Allah dedim, koskoca Basra çarşısında bir müslümanın cenazesi götürülüyor da buna hiç kimse katılmıyor. Öyleyse ben bu cenazeyi toprağa verene kadar takip edeyim. Bu kararımdan sonra cenazenin ardından gittim ve namazını kıldıktan sonra mezarlığa vardık. Ölüyü toprağa verdikten sonra o dört kişiye bu cenazenin kim olduğunu ve Basra şehrinden müslümanların buna neden katılmadıklarını sordum. Adamlar; “bizi şu kadın kiraladı” diyerek mezarlığa yakın bir yerde durmakta olan bir kadını gösterdiler, sonra

çekip gittiler. Kadın iki elini göğe açıp duâ etmeye başladı. Duasını bitirdikten sonra güldü ve oradan ayrıldı. Bu kadının peşine takıldım ve dedim ki: Bu olayın içyüzünü bana mutlaka anlatmalısın. Kadın: Ölen oğlumdu, dünyada iken işlemedik hiçbir günah bırakmadı. Sonra hastalanıp üçgün yatakta yattı. Oğlum bana dedi ki: Ey anne! Ben ölünce komşularımıza öldüğümü haber verme. Çünkü onlar benim ölümümle sevinirler ve cenazeme gelmezler. Öldüğümde yüzüğüme "la ilahe illallah muhammedun resullullah" ifâdesini yazdır ve bunu parmağıma tak. Sonra ayağını yanağımın üzerine basarak deki: Allahına isyan edenin cezâsı işte budur. Beni toprağa verdiğin zaman ellerini semaya kaldır ve şöyle duâ et: Allah'ım! Ben bu çocuktan hoşnudum sen de ondan hoşnud ol! Kadın şöyle devam etti: "Oğlum ölünce bana vasiyet ettiği bütün hususları yerine getirdim. Elimi semaya açıp duâ ettiğimde gâyet açık ve net bir dille oğlumun sesini işittim. Bana; "artık dönüp gidebilirsin anneciğim! Ben kerîm ve rahîm olan Rabbin huzuruna geldim, benden hoşnud oldu" dediğini işittim. İşte mezarlıkta çocuğumun bu hâline sevincimden gülüyordum dedi. Bu hikâyeyi **İmam Kuşeyri** *Şerhu'l-esma* isimli eserinde nakleder.

Bir sahih hadiste Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Allah Teâlâ mü'min kulunu yaklaştırır, üzerine rahmet perdesini koyar ve: "Şu günahı biliyor musun?' diye sorar. Kul: 'evet ya Rabbi' der. Böylece Allah Teâlâ ona bütün günahlarını itiraf ettirir. Kul artık helâk olmasının kesin olduğu kanâatine varır. Allah Teâlâ ise ona şöyle buyurur: Dünyada bu günahlarını örttüm, bugün de onları senin hatırın için affediyorum."* [39]

الَّذِى خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾

7. Seni yaratıp, seni düzgün ve uyumlu kılan,

"Seni yaratıp" ifâdesi, Allah Teâlâ'nın rablığını ortaya koyan ikinci sıfattır ve ayrıca O'nun ihsanını beyân etmektedir. Çünkü; "halk/yaratmak" fiili "vücud vermek" demek olup bu, yokluktan daha hayırlıdır. Öte yandan "yaratma" sıfatı; "ilk baştan yaratmaya ve onu izleyen diğer olaylara kadir olanın, yaratmayı günü gelince yeniden yapabileceği gerçeğine" dikkatleri çekmektedir. Bir başka ifâdeyle burada Allah, insanoğluna hitap ederek: "Bir zamanlar hiç bir şey değil iken onu yoktan var ettiğine" dikkat çekmektedir.

Allah'ın yaratma sıfatından sonra "sevvâke" fiili getirilmiştir. Bu fiilin anlamı; "o senin organlarını düzgün, kendisinden beklenilen görevleri yapmaya hazır ve sağlam kıldı" demektir. Organları öylesine hazır hale getirdi ki her organ ne için yaratılmış ise o yararı sağlayabilmektedir. Söz gelimi; elin tutmak, ayağın yürümek, dilin konuşmak, gözün görmek, kulağın işitmek vb. görevleri kusursuzca yerine getirmiş olması gibi.

Âyette daha sonra "adelek" fiili gelmektedir. Bunun anlamı; bu organlardan bazılarını diğerlerine eşit kıldı, demektir. Bir başka ifâdeyle iki organı, biri diğerinden farksız

biçimde birbirine eşit yarattı demektir. Söz gelimi iki elden birinin diğerine, iki ayaktan birinin ötekine veya iki kulaktan birinin diğerine oranla daha uzun olmaması gibi. Ayrıca gözlerden birinin diğerine göre daha geniş, bazı organların beyaz diğerlerinin siyah, saçın bir kısmının kömür gibi siyah, diğer kısmının kumral olmaması gibi.

Anatomi âlimleri derler ki: Allah Teâlâ şu bedenimizin iki yanını birbirine simetrik ve eşit kılmıştır. Bir başka ifâdeyle; vücudumuzun bir yarısı diğer yarısından farklı değildir. Ne kemiklerimiz farklıdır, ne kemiklerin şekilleri birbirinden farklıdır. Ayrıca ana ve kılcal damarlarla onların içlerindeki ve dışlarındaki sinirler de -vücudumuzun her iki köşesinde- birbirinden farklı değildir. Vücudun her iki yanında bulunan bütün organlar diğer yandaki organla birbirine eşittir. “Adele” fiili; “yolundan çevirmek“ deyiminden türemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuş olmaktadır: Allah sizi, diğer canlılarda olduğu gibi hoşlanmadığınız kötü vücut biçiminden çevirmiş; öyle olmaktan korumuş ve sizi güzel bir yaratılış biçimiyle diğer yaratıklardan farklı yaratmıştır. Nitekim ***“Biz insanı en güzel biçimde yarattık”*** (Tin, 95/4) âyet-i kerimesinde aynı gerçeğe işâret edilmiştir.

Âyetteki “adele” fiilini bazı kırâat imamları şeddeli olarak “addele” şeklinde okumuşlardır. Buna göre âyette; “Ey insanoğlu! Allah seni organların arasında yaratılışta bir fark olmaksızın uyumlu, mütenasip kılmıştır” denmiş oluyor. Görüldüğü üzere kelimenin şeddeli okunmasıyla birlikte âyetin mânâsı birinci mânâdan çok da farklı olmamaktadır.

Cüneyd (k.s.) der ki: Âyette sözü edilen yaratılışın düzgün olması insana mârifetin verilmesiyle, uyumlu olması ise îmanla mümkün olur.

Zünnun (k.s.) ise şöyle diyor: Ey insanoğlu! Allah Teâlâ seni var etti. Bütün kâinâtı senin emrine verdi. Seni kâinatta var olan hiç bir şeyin emrine vermedi. İşte âyetin mânâsı budur.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyet şöyle tefsir olunur: Ey onun sûretinde yaratılmış olan insanoğlu! Mazhariyyetin mükemmelliği ve benzeyişin tamlığı seni aldatmışa benziyor. O seni en güzel biçimde yarattı ve en güzel bir şekilde düzgün hale getirdi. Sûriyyet vücudunla, mâneviyyet vücudunu sağlam, eşit, düzgün ve bütün ilâhî ve keyâni kemâlâtı kabule hazır kıldı. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Bana cevâmiu’l-kelim/az sözle derin anlamlar ifâde etme yeteneği verildi.”* [40] yâni bana ilahi kelimelerle keyâni kelimeler verildi.

فِى اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

8. İstediği bir şekilde birleştiren,

Âyetin başındaki “fi” harf-i cerri, aynı âyetin içinde yer alan “rakkebeke/birleştiren” fiiline bağlıdır. Bu âyette yer alan “mâ” zâid olup “sûret/şekil” kelimesinin anlamını

genelleştirmek için getirilmiştir. “Dilemek” anlamına gelen “şâe” fiili, “sûret” kelimesinin sıfatıdır. Bu cümle, daha önceki cümle üzerine atfedilmiş değildir. Çünkü bu, insanın nasıl düzgün hale getirildiğini beyân eden cümledir. Buna göre âyeti şöyle anlarız: Ey insanoğlu! Rabbin seni dilediği şekilde, dilemesinin ve hikmetinin gerektirdiği hayret uyandırıcı güzel bir biçimde şekillendirmiştir. Veya Allah dilemesinin ve hikmetinin gereği üzere kiminizi güzel, kiminizi çirkin, kiminizi uzun, kiminizi kısa, bazılarınızı erkek, bazılarınızı dişi, bazı zamanlar birbirinize benzer, bazen benzemez olarak değişik biçimlerde düzene koyup birleştirmiştir. Nitekim yukarda işâret ettiğimiz “benzeme” bir hadis-i şerifte şöyle yer alıyor: *“İnsanın nutfesi ana rahmine düştüğü zaman Allah Teâlâ o nutfeye kendisiyle Hz. Adem arasında gelip geçen bütün nesebleri hazır eder ve onu Hz. Adem’den kendisine gelinceye kadar gelip geçmiş bütün dedelerinden birisine benzer biçimde şekillendirir.”* [41]

Vâsıtî (rh.) ise şöyle diyor: Allah Teâlâ itâatkâr olan kullarını da, isyânkâr olanları da şekillendirir. Dost sûretinde şekil verdiği, düşmanlık sûretinde şekil verdiği gibi olmaz. Bir başka ifâdeyle; Allah insanların bazılarını cemâlî ve lutfî sûrette, bazılarını ise celâli ve kahrî sûrette şekillendirir.

Benim senedim ve dayanağım şeyhim (k.s.) hazretleri *el-Lâihât el-Berkıyyât* isimli eserinde şöyle diyor: Bu âyeti okuyunca bana zâhir oldu ki Allah Teâlâ’nın sözünü ettiği bu “terkibî sûretler” ilmi, rûhi, misâli, cismi sûretlere ve bunların dışında birleştirilmiş başka sûretlere şâmildir. Fakat burada bizzat kasdolunan yukarda işâret ettiğimiz dört sûrettir. Allah’ın ilmi-rûhi sûretteki terkibi, akli ve mânevidir. Misâli-cismi sûretteki terkibi, hissi ve ruhidir. İlmi sûrette terkibten maksad, zatın zuhûrudur. Ruhi sûretteki terkibten maksad sıfatların, misali sûretteki terkibten maksad ef’alin, cismi sûretteki terkibten gaye ise asârın zuhûrudur. Bu terkiblerden çıkan zuhûrat, kıyaslardan çıkan neticelerle içtimaattan çıkan mecmu mesâbesindedir. Bunların icrası, vücûbun ahkamı ile imkânın ahkamıdır. “Vücûbun ahkamı” deyiminden maksad, fâil ve müessir olan ilahi isimlerdir. “İmkan ahkamı”ndan maksad ise tesiri kabul eden kevni hakikatlerdir. Bu cüzlerin herhangi bir sûrette terkib edilmesi bir mahallin zuhûru amacıyladır. Bu mahal, zuhûrun mazharıdır. Sûretin eserleri ve havassı topluca orada zuhûr eder. Bu toplu zuhûrun her şeyi toplayan bu mahalde ortaya çıkması, burada mükellef olan insanın neş’eti mesâbesindedir. Şâyet galibiyet vücud ahkamının cüzlerinde ise bu neş’et ulvi olup uluvv ve hak cânibine yöneliktir. Böylece o neş’et, ilahi ve aslî fitrat üzere bâki olur. Feyzi, tecelliyi kabule ve kuds âlemine vâsıl olmaya hazır olur. Buna karşılık galibiyet -yukarda olduğu gibi vücub ahkamının cüzlerinde değil de- imkan ahkamının cüzlerinde olursa o zaman bu neş’et süflî olup, süfül ve halk cânibine yönelik olur ve ezeli ve aslî fitrattan çıkar. Feyzi, tecelliyi kabule ve kuds alemine varmaya hazır olmaz. Tam tersine bu doğum kir ve pas aleminde cehalet, gaflet ve nisyan (unutma) kirleriyle kirlenmiş olarak kalır. Böyle bir doğuşun kendi nefsinden ve Rabbinden hiç haberi olmaz. Bu doğuş kör, sağır, dilsiz bir doğuştur. Sağını solundan ayıramadığı gibi solunu sağından ayırıp göremez. Onlar hayvan gibidirler, hattâ

onlardan da daha sapıktırlar.

---

[37]. Bkz. Müslim, Zekât 69.
[38]. Kurtubi, XIX, 245.
[39]. Buhari, Mezalim 2; İbn Mace, Mukaddime 13; Ahöed b. Hanbel, el-Müsned, II, 74.
[40]. Müslim, Mesâcid 7.
[41]. Taberânî, el-Mu’cemü’l-kebir V, 74.

DOĞRUSU SİZ DİNİ YALANLIYORSUNUZ

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا
كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾
وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ
عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ
مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ
لِلَّهِ ﴿١٩﴾

9. Hayır, hayır. Doğrusu siz dini yalanlıyorsunuz.
10,11,12. Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.
13. İyiler şüphesiz nimet içindedirler.
14. Kötüler de Cehennemdedirler.
15. Ceza günü oraya girerler.
16. Oradan bir daha ayrılmazlar.
17. Ceza gününü sana bildiren nedir?
18. Evet. Ceza gününü sana bildiren nedir?
19. O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün buyruk Allah'ındır.

"Hayır, hayır." "Hayır" şeklinde tercüme ettiğimiz "kellâ", bir caydırma ve vazgeçirme kelimesidir. Âyet tilâvet olunurken bu kelimenin üzerinde vakf yapılır. Buna göre âyete şöyle mânâ verilebilir: Sizler Allah'ın keremi ve ihsanı ile aldanmayınız. Allah'ın ihsanı şükür ve itâatı gerektirirken sizler bunu inkâra ve günahlara vesile kılmayınız.

Bazı âlimlere göre burada "kellâ" edatı, kendisinden sonra ifâde edilen anlamı pekiştirmek için getirilmiş olup mânâsı "gerçekten" demektir. Bu durumda bir önceki âyetin son kelimesi olan "rakkebek" kelimesi üzerinde vakf yapılır. Nitekim kırâat imamı **Secâvendi** bu şıkkı tercih etmiş ve bundan önceki âyetin sonuna mutlak vakf işâreti koymuştur.

"Doğrusu siz dini yalanlıyorsunuz." el-İrşad'da ifâde edildiğine göre bu cümle kendisine uygun olan bir başka cümle üzerine atfedilmiştir. Burada, itiraz yollu caydırma ifâdesinden sonra âdetâ şöyle denmiş oluyor: Sizler bundan vazgeçmezsiniz. Tam tersine bundan daha büyüğünü yapmaya bile kalkışırsınız. Çünkü sizler öldükten

sonra dirilme olacağını ve amellerin karşılığının verileceğini daha baştan yalan sayıyorsunuz. Gerçi âyet metninde amellerin karşılığı olarak cezâ ve mükâfattan söz edilmiyor. Ancak âyette “din” kelimesi geçmekte ve bu kelimeyle cezâ ve mükâfat kasdedilmektedir. Bu sebepledir ki Allah’ın cezâ ve mükâfat veren anlamındaki “Deyyân” sıfatı “din” kelimesinden türemektedir.

Âyette geçen “din” kelimesi “cezâ ve mükâfat” anlamına gelebileceği gibi, “İslâm dini” anlamına da gelir. Bu durumda âyetin mânâsı şöyle olur: “Hayır, hayır. Doğrusu siz içerisinde öldükten sonra dirilmenin, yapılan amellere cezâ ve mükâfatın var olduğu İslâm dinini yalanlıyorsunuz. Onu sual, cevap, sevap ve ikab olarak doğrulamıyorsunuz, buna inanmıyorsunuz.”

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

10,11,12. Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.

“Oysa” orada olduklarından ve sizden asla ayrılmadıklarından dolayı *“yaptıklarınızı”* az ve çok fiillerinizi *“bilen”* ve onları karşılığını almanız için bir nakir (hurma çekirdeği üzerindeki ince iz) ve kıtmir kadar bile olsa zabta geçiren, yazan, bize mecburen itâat ettikleri veya emaneti yerine getirdikleri için nezdimizde *“değerli”* olan *“yazıcılar sizi gözetlemektedirler.”* Âyet-i kerimede meleklerin çoğul olarak “gözetleyiciler” şeklinde ifâde edilmesi ya âyete muhatap olan insanların çokluğu itibariyledir ya da her bir insanı bir grup meleğin gözetlemiş olmasından dolayıdır. Nitekim ifâde olunduğuna göre gözetleyen bu melekler gece iki, gündüz iki adettir. Buna göre âyet-i kerimede denmiş oluyor ki: Sizler cezâ ve mükâfatı yalan sayıyorsunuz ey mükellefler topluluğu! Oysa bizim katımızdan görevlendirilmiş olarak sizin üzerinizde amellerinizi sayıp zabta geçiren melekler vardır.

Bu melekler yukarda işâret edildiği üzere emaneti tam olarak yerine getiren ve asla hâin olmayan meleklerdir.

*Fethu’r-Rahman’*da ifâde olunduğuna göre Allah bu melekleri kötüleme sıfatıyla değil de değerli olma sıfatıyla nitelemiştir.

Bazı âlimlerin görüşüne göre bu meleklerin kiram ve değerli olmaları, insanların yaptıkları güzel fiilleri hemen hiç vakit geçirmeden yazmaya davranmalarından, kötü amelleri ise -belki kul tevbe istiğfar eder umuduyla- yazmaktan geri durmalarından dolayıdır. Dolayısıyla bu melekler yapılan kötü fiilin yanında bir de tevbe edilmişse -günahı hemen yazmadıkları için- ikisini birlikte yazarlar.

Zehretu’r-Riyaz isimli eserde ifâde edildiğine göre âyette amelleri kaydeden meleklere “kirâmen” denmesi, onların iyi bir hareketi yazdıklarında hemen semaya yükselerek bunu Allah’a arzetmelerinden dolayıdır. Onlar yapılan işe şâhidlik ederek Allah’a; “filanca kulun güzel bir amel işledi” derler. Buna karşılık kul kötü bir amel

işlediğinde ise sessiz kalarak; "İlahi! Sen ayıpları örtücüsün. Onlar hergün senin kitabını okuyorlar ve bizi methediyorlar. Bizler, onların perdelerini yırtıp da gizli fiillerini ortaya çıkaracak değiliz" demelerinden dolayıdır. Bazıları "kirâmen" kelimesine -Abese sûresinde geçtiği üzere- şefkatli anlamını vermişlerdir. Ancak bu anlam -bazı tefsirlerin işâret ettiği üzere- burada uygun düşmemektedir.

Yukarda işâret edildiği üzere bu melekler insanların yaptıkları bütün fiilleri en ince ayrıntısına kadar kaydederler. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Cünüb olma ve tuvalette bulunma hâli hariç sizden asla hiç ayrılmayan kiramen katibiyn meleklerine ikram ediniz"* [42]

Aynu'l-maânî isimli eserde ifâde edildiğine göre âyette geçen "ya'lemûn/bilirler" fiili bize gösteriyor ki yanılma ve hata etme gibi fiiller, sorumlu olmadığımız şeyler ve afvolunan şeyler yazılmaz. Çünkü âyet-i kerimede Allah "yazarlar" buyurmuyor, tam tersine "bilirler" buyuruyor.

"Ma tef'alûn/yaptıklarınızı" ifâdesi her ne kadar hem kalplerin ve hem de organların fiillerini içine almakta ise de burada genellik sâdece organların yaptığı fiillere mahsustur. Çünkü gaybi olan öyle şeyler vardır ki bunları ancak Allah bilir.

Keşfu'l-esrar'da ifâde olunduğuna göre kiramen katibîn meleklerinin bilgisi iki çeşittir. Dışa vurduğumuz söz veya organ hareketlerini zâhirîyle bilirler ve zâhir cihetinden yazarlar. Buna karşılık bâtınımızda yâni içte olanları ise âlimlerin ifâdesine bakılırsa onlar bunların sâlih olanlarından güzel koku, çirkin olanlarından kötü koku alırlar. Yani kalbî fiilleri koku olarak algılarlar ve o fiilin ayrıntısını bilmeksizin kokusuna bakarak "sâlih amel" veya "kötü amel" şeklinde genel bir ifâde kullanarak yazarlar. Nitekim bu konu daha önce Zuhruf ve Kaf sûresinin tefsirinde geçmişti.

Âyette "yaptıklarınızı" denilerek özellikle fiilin zikredilmesi, fiillerin sözlerden daha çok olmasından dolayıdır. Sonra "söz" kelimesiyle "fiil"in kasdedilmesi de mümkündür. Şu halde "fiil" kelimesinin içerisine söz girmiş olmaktadır.

Fudayl (rh.) bu âyeti okuduğunda şöyle dermiş: Gafiller için bu ne dehşetli bir âyet! İçinde âsi olanlara uyarı, korkutma ve şiddet varken, itâatkâr olanlara müjdeleme ve lütuf vardır.

Amelleri kayda geçiren meleklerin öğülmesi, cezâ ve mükâfat olgusunu yüceltmek ve bunun Allah katında büyük işlerden olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü cezâ ve mükâfat konusunda "kirâm" kelimesi kullanılıyor. Meleklerin şanının yüceltilmesi ise onların fiilleri yazma ve muhafaza altına almalarıyla değil "kerem" vasıflarıyla ifâde olunuyor.

Bazı inkârcılar, amelleri yazan meleklerin insanla birlikte bulunmaları konusunu üç şekilde tenkit ederek şöyle söylemişlerdir:

a- "İddia edildiği gibi amelleri yazan melekler, defterleri ve kalemleri varsa ve bizimle birlikte bulunuyorlarsa ve biz onları görmüyorsak o zaman -aklen- bizim yanımızda görmediğimiz dağlar ve bazı şahıslar da olabilir. Bu konu ise bizim bilmediğimiz meçhuller kapsamına girmez mi?" derler. Buna cevap olarak deriz ki:

Melekler latif cisimli varlıklar kabilindendir. Onların bizimle birlikte bulunmaları görülmelerini gerektirmez. Nitekim Allah Bedir savaşında müminlere melekleri göndererek yardımda bulunmuştur. Oysa savaşa katılan müminler içinde Allah Teâlâ'nın görmelerini dilediği kişiler hariç kimse o melekleri görmemiştir. Nitekim cinler de aynen böyledirler. Allah Teâlâ cinlerin görülemeyeceğini bir âyet-i kerimede şu şekilde vurgulamaktadır: ***"...çünkü o ve yandaşları sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."*** (Araf 7/27) Nasıl ki latif/ince olduğu için hava görülmüyor ise, latif olan başka cisimler de aynen böyledirler.

b- "Amelleri yazan meleklerin bizimle birlikte bulunması eğer bir faydayı sağlamak içinse hiç kuşkusuz bu fayda kul için söz konusudur. Çünkü Allah Teâlâ fayda elde etmekten ve zarar görmekten münezzehtir. Ayrıca Allah'a unutma ârız olmaz. O halde kulun yaptığı fiillerin tek amacı ona karşı bir delil toplama ve itirazlarına kesin bir belge olması için aleyhine delil toplama demektir. Fakat bu ihtimal de zayıftır. Çünkü Allah'ın hiç kimseye zulmetmeyeceğini, haksız davranmayacağını bilen kimse Allah'ın kendisi hakkında böyle bir delil isbatına muhtaç olmayacağını bilir. Bu gerçeği bilmeyen kimseye ise bu zaten fayda vermez. Çünkü delil toplama olayını böyle bir kimse zulme uğrayacağı şeklinde tefsir eder." Şimdi bu itiraza cevap verelim: Allah Teâlâ kullarına dünyada alışıp kendi aralarında yapa geldikleri şekilde muamele eder ki, vurgulamak istediği mânâ kullar tarafından daha iyi ve net anlaşılsın. Onun için insanların dünyada, hakim karşısında dâvâsını isbat etmek için yazılı bir belge sunma, mahkemeye şâhidler getirme gibi semboller kullanılmıştır. Dolayısıyla kul da Allah Teâlâ'nın kendi üzerinde gözetleyici olduğunu, meleklerin yaptığı amelleri muhafaza ettiğini, deftere kayda geçirdiğini ve bu kayıtların kıyamet günü herkesin huzurunda açılıp teşhir edileceğini bilirse bu bilgi günah işlemesine daha çok mânî olur ve kötülük işlemekten o kişiyi daha fazla alıkoyar.

c- "Kalbe âid fiiller gözle görülmezler. Dolayısıyla melekler bu fiilleri yazamazlar. Bir de bunlardan hesaba çekileceğimiz ifâde olunuyor. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: ***"İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir."*** (Bakara 2/284) Bu üçüncü itiraza da daha önce geçtiği üzere şu cevabı vereceğiz: Bu âyet yapılan fiilleri içine alan genel bir âyettir.

İmam Gazali (rh.) der ki: Senin kalbinin hissettiği her zikri hafaza melekleri de duyarlar. Çünkü onların algılamaları senin şuuruna yakındır. Hatta senin şuurundaki herhangi bir şey onu tamamıyla içinden söküp atmanla hafaza meleklerinin şuurundan da kaybolurlar. Kalp gönüldeki o duyguya yöneldiği sürece Allah'tan yüz çeviriyor demektir.

İmam Gazali'nin bu ifâdesinden anlaşılan şudur: Meleklerin olayları bilmelerinin, insanların olayları bilmelerine kıyas edilmesi doğru değildir. Çünkü onların bilmeleri ve amel etmeleri insanlarınkine benzemez. Üstelik yaşantısı, hal ve gidişi düzgün olan insana başkalarının gönlünden geçen şeyler keşfolunur ve böyle bir kişi -Allah'ın bildirmesi sâyesinde- gaybı bilir. İnsan böyle olunca cisimleri daha latif, ruhları daha

hafif olan melekler kimbilir neler yaparlar?

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾

13. İyiler şüphesiz nimet içindedirler.

Farzları eda ederek, mâsiyetlerden kaçınarak îmanlarına sadakat gösteren *"iyiler şüphesiz nimet içindedirler."* Âyette yer alan "ebrar", sadık, itâatkâr, iyilik yapan anlamına "berr" kelimesinin çoğuludur. Hasenatın en güzeli "la ilahe illallah" sözüdür. Sonra sırasıyla anne-babaya, talebelerin hocalarına, müridlerin şeyhlerine iyiliği gelir. Nitekim *Fethu'r-Rahman*'da böyle ifâde olunur. Ebrar'dan olan kimse genel olarak herkese düzenli biçimde iyilik eden kimsedir. Kişinin Rabbine iyiliği ve itâatı ona olan itâatında; insanlara olan iyiliği ise onlara sağladığı iyilik ve hayırdadır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Âyette işâret edilen ebrar (iyiler), evlatlarına iyilik ettikleri gibi anne ve babalarına iyilik eden kimselerdir. Bunların içerisinde bulunacak oldukları nimet Cennet nimeti ve sevabıdır."* [43] Nimet kelimesinin sonundaki tenvin o nimetin büyüklüğüne dikkat çeken, ta'zim ifâde eden tenvindir.

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾

14. Kötüler de Cehennemdedirler.

Kötüler anlamına gelen ""el-füccâr", "fâcir" kelimesinin çoğuludur. Bunların yaptıkları işe "fücûr" denir. Fücur, din perdesini yırtmak anlamına gelir. İşte bunlar Cehennemde ve onun azabı içindedirler. Cehennem anlamına gelen "cahîm" kelimesinin sonundaki tenvin, Cehennemin korkunçluğunu ifâde etmek için getirilmiştir. Bu son iki cümle, amelleri yazıp kayda geçiren meleklerin bunu niye yaptıklarını beyân eden cümledir. Demek ki meleklerin amelleri yazmasından gaye ya Cennettir, nimettir ya da Cehennemdir.

Bu âyet-i kerimede zikir, taat, mârifet, şühûd, huzûr ve visal naîmine; ayrıca gaflet, mâsiyet, cehalet, ihticab, ğaybûbet ve firak cahîmine işâret vardır.

Havvas (rh.) der ki: Ondan geldiği sürece nimet ne hoştur. Onun sâyesinde olduğu sürece cahîm de ne hoştur. *Mesnevi*'de **Mevlana** şöyle der:

Sultanımız nereyi mesken tutarsa,
İğne deliği kadar da olsa ovadır.
Ay gibi Yusuf'un bulunduğu yer
Kuyunun dibi bile olsa Cennettir.

يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾

15. Ceza günü oraya girerler.

Yalan saydıkları *“cezâ günü oraya girerler.”* Bu son cümle, daha önce geçen “cahîm/Cehennem” kelimesinin sıfatıdır. Veya Cehennemin korkunçluğundan kaynaklanan bir soruya dayalı başlangıç cümlesidir. Bu son ihtimale göre sanki şöyle bir soru sorulmuş oluyor: “Onların Cehennemdeki durumları nasıldır?” Bu soruya cevap olarak da; “onlar Cehennemin harâretini hissedip yaşarlar” denmiş oluyor. Nitekim **Halil**’in ifâdesine göre; kâfirin Cehenneme girmesi demek, onun harâretini yaşaması ve bedeniyle bu işe başlaması demektir. Burada dikkat edildiğinde görüleceği üzere naim kelimesi, kendine uygun bir sıfatla nitelenmemiş, sâdece “iyilerin naîm’de olacakları” ifâde edilerek bununla yetinilmiştir. Zira ifâdenin ondan önceki kısmı, günahkar yalanlayıcılarla ilgilidir. Çünkü makam korku verme makamıdır. İyilere müjde verilmesi ve bunun zikredilmesi ise bu müjde ile kötülerin hâlinin ortaya çıkarılması amacıyladır. Çünkü bilindiği üzere her şey kendi zıddıyla bilinir.

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾

16. Oradan bir daha ayrılmazlar.

“Oradan” Cehennemden *“bir daha”* bir an olsun *“ayrılmazlar.”* Nitekim bu ifâdenin bir benzeri başka bir âyette şu şekilde geçiyor: ***“Ateşten çıkmak isterler fakat onlar oradan çıkacak değillerdir.”*** (Maide, 5/37) Şu halde buradaki ifâdenin sevkedilmesinden asıl maksad, onların Cehennemden hiç ayrılmayacak olmalarının sürekliliğini ortadan kaldırmak değil tam tersine hiç ayrılmayacaklarını ve bunun sürekli olacağını vurgulamaktır. Bazı âlimlere göre ifâdenin anlamı şöyledir: Onlar Cehenneme girmeden önce bile Cehennemden uzak değillerdi, kabirlerinde Cehennemin harâretini duyuyorlardı. Nitekim Peygamberimiz (s.a.); *“Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe ya da Cehennem çukurlarından bir çukurdur”* [44] buyurmuştur.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾

17. Ceza gününü sana bildiren nedir?

Bu âyetteki hitab, aklı eren ve kavrama gücü olan herkese yöneliktir. Aslında “mâ” soru edatı ile herhangi bir şeyin hakikati ve bir ismin açıklanması istenilir; ama burada

bir vasıfın açıklanması istenmektedir. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Ceza gününün ne olduğunu sana bildiren hangi şeydir? Yani hangi acayip şeydir o ki, o günün korkunçluğunu ve fecâatini sana bildirmiştir? Bir başka ifâdeyle; şu ana kadar hiç kimse o günün nasıl bir gün olacağını sana bildirmiş değildir. Çünkü o gün yaratıkların kavrama kapasitelerinin içinde bir gün değildir. Şu halde onlar o günü hangi biçimde kafalarında canlandırıyorlar? Bugün bütün onların canlandırdıkları biçimin üzerinde hem de kat kat üzerindedir.

ثُمَّ مَآ أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾

18. Evet. Ceza gününü sana bildiren nedir?

Bu son ifâde, tekrar ve pekiştirme amacıyla, rütbe itibariyle aşağıdan yukarıya doğru bir çıkış ve yükselme ifâde eden "sümme" kelimesiyle sağlanmıştır. Bu tekrar hem pekiştirme ve hem de katmaktadır. Her iki âyet muhatapları hayrete düşürmeyi ve kıyamet gününün şanının yüceltmeyi amaçlamaktadır. Burada "cezâ günü" ifâdesinin yerine zamir getirmek mümkün iken açık olarak isminin getirilmesi o günün korkunçluğunu ve fecâatini pekiştirmek içindir.

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

19. O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün buyruk Allah'ındır.

"O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz." Bu son âyet, cezâ gününün şanını -önce müphem (kapalı) bıraktıktan, onun nasıl bir gün olduğunun yaratıkların bilgisi dışında olduğunu vurguladıktan sonra- beyân eden bir cümledir. Bu beyân, vaadedilen şeyin yerine getirilmesi yoluyla olmaktadır. Çünkü onların bu günün şanını anlayamayacakları ifâdesi, iyi vaadin anlaşılacağına işâret etmektedir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Kur'an-ı Kerim'de "mâ edrake" kalıbında gelen ifâdeler ardından sorulan şeyin ne olduğu açıklanmıştır. Ama "ma yüdriyke" sorusunun ardından sonra ise sorulan şeyin ne olduğu kapalı bırakılmıştır. O halde burada âdetâ şöyle denmektedir. O gün hiçbir kimsenin hiçbir kimseye, hiçbir hususta birşey yapmaya kadir olamayacağı gündür. Âyetteki "yevm" kelimesi ya gizli bir mübtedânın haberi olarak merfû'dur ya da gizli bir "üzkür/hatırla" fiilinin mansubudur. Burada âdetâ şöyle denmiş oluyor; cezâ gününün durumu yüceltildikten ve Peygamber Efendimiz'in o günü öğrenmesi teşvik edildikten sonra deniliyor ki: Hiçbir kimsenin hiçbir şey yapamayacak olduğu o günü hatırla. Çünkü o, o günün nasıl bir gün olduğunu sana bildiriyor.

Bu son âyette geçen "nefis/kimse" kelimesi içine gerek beşer gerek cin bütün herkes dâhildir. Aynı âyette yer alan "şey" kelimesine ise menfaat/yarar sağlama ve zararı

savuşturma kabilinden olan herşey dâhildir. *"O gün"* yâni hiç bir kimsenin hiç bir şeye malik olamayacağı o gün "buyruk" bir olan "Allah'ındır." Bu âyette yer alan "emr", "evamir/buyruklar" kelimesinin tekilidir. Kelimeyi "buyruk" anlamına almamız buyruğun, hükmün ve yargının kendisine boyun eğilen hükümdarın şanından olmasından dolayıdır. Yaratıkların tümü onun rablık saltanatının ve onun hükmünün altında boyun eğmişlerdir.

Yukardaki "emr" kelimesinin "işler" anlamına gelen, "umur" kelimesinin tekili olması da mümkündür. Çünkü bütün mahşer halkının işleri o gün sâdece Allah'ın elinde olacaktır. Onlar hakkında Allah'tan başka hiçkimse herhangi bir tasarrufta bulunamayacaktır. Allah Teâlâ burada o gün insanların zayıf olacaklarını, dünyada olduğu gibi kendilerine mallarının, çoluk çocuklarının, yardımcılarının, eş ve dostlarının fayda veremeyeceğini tam tersine îmanlarının, iyiliklerinin, itâatlarının fayda vereceğini haber vermektedir. Öte yandan Allah o gün kendisinin izni ve emri olmadan hiç kimsenin konuşamayacağını haber vermektedir. Dünyada ve âhirette otorite ve hakimiyet sâdece Allah'a âid olmakla birlikte, dünyada gözü perdeli olan kimse Allah'ın mutlak hakimiyetini sâdece âhirette görecektir. Çünkü gözü perdeli olan kimse dünyada Allah'ın kendisine de hakimiyet ve bir kısım işleri verdiğini görür. Fakat kıyamet günü gelince anlar ki bütün hakimiyet ve herşey sâdece Allah'a âiddir. Sûreten bile olsa bu konuda kendisi ile hiçbir kimse çekişemediği gibi ortak da değildir.

Âyet-i kerime hakimiyet iddiâsında bulunanlara ve Allah'ın emrine aykırı davrananlara tehdid taşımaktadır. Ayrıca bu âyet Allah'ın gücüne ve üstünlüğünün şiddetine dikkat çekmektedir.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *"Her kim İnfitar sûresini okursa Allah Teâlâ ona bütün kabir sayısı kadar hasene ve bütün su damlası sayısınca hasene verir. Ayrıca kıyamet günü onun durumunu düzeltir."* [45]

Allah'ın avni ve yardımıyla İnfitar sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[42]. İbn Kesir, IV, 482.
[43]. Heysemî, 13422.
[44]. Tirmizi, Kıyamet, 2460.
[45]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 717.

سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ

83- el-MUTAFFİFÎN SÛRESİ

Mekke'de inmiştir, 36 âyettir. Ölçü ve tartılarında hile yapanları kötüleyerek başladığı için bu adı almıştır.

HİLEKÂRLARA YAZIKLAR OLSUN!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾
وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُو۬لٰٓئِكَ اَنَّهُمْ
مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Eksik ölçüp tartanların vay hâline!

2. İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam *(alırlar)*.

3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!

4. Onlar düşünmezler mi ki *(hesap vermek için)* diriltilecekler.

5. Büyük bir günde

6. Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.

"Eksik ölçüp tartanların vay hâline!" Âyette "vay hâline!" şeklinde tercüme ettiğimiz "veyl" kelimesi şerrin ve kötülüğün şiddeti, helâk, elem verici azap anlamına gelir. Dolayısıyla burada; "şiddetli şer veya helâk ya da elem verici azap, eksik ölçüp tartanların başına olsun" denmektedir.

İbn Keysan'ın ifâdesine göre "veyl", belâya uğramış her sıkıntılı kimse için kullanılır. Arapçada "veylun leke" dendiğinde hitap edilen kişiye; "sen başına belâ ve musîbet gelmesine müstahak oldun" denmiş olur.

Âyette geçen "veyl" kelimesi -nekre yâni elif lam takısız olmakla birlikte- mübtedâdır. Çünkü -Mürselat sûresinde de açıklandığı üzere- bu kelime duâ veya bedduâ makamında gelmiştir.

"Mutaffifin" ölçüp tartarken insanların haklarını tam olarak vermeyen, eksilten kişiler demektir. Çünkü bu kelimenin kökü olan "tatfif" ölçek ve terazide eksiltme ve müşteriye hakkını tam ve mükemmel bir biçimde vermeyerek hıyanet etme anlamına gelir. Aslında bu kök, "değersiz şey" anlamına gelen "tafif" kelimesinden türemektedir. Ölçekten ve teraziden eksiltilen kısım müşteriye hissettirilmeden gizlice aşırıldığı için çok az değersiz bir şeydir. Ayrıca bu ölçeği tutan ve bu teraziyi kullanan kimsenin değersizliğini gösterir. Zaten ölçek ve teraziden çok şey çalınamaz, çünkü bu hemen

farkedilir ve müşteri tarafından müdahele edilir. İşte ölçek ve teraziden az bir şey çalan kimseye bundan dolayı "mutaffif" denmiştir.

Rağıb Isfahânî'nin açıklamasına göre "taffefe'l-keyle" ifâdesi "filanca kişi ölçüp alırken veya satarken ölçeğin hakkını vermedi, ölçeği eksik tuttu" demektir.

Sa'dî Müftî'nin ifâdesine göre aslında "tatfif", tef'îl kalıbıdır. Bu kalıp fiilde veya nesnede çokluk ifâde eder. Halbuki -yukarda işâret edildiği üzere- terazi veya ölçekten çalan kimse çok şey almıyor. Şu halde acaba neden çokluğa delalet eden kalıp kullanılıyor diye sorulacak olursa cevap olarak şöyle deriz: Terazi veya ölçekten birazcık çalmak arapların âdeti olduğu için bunu çok yapıyorlardı. Ayrıca fiilin geçişli yapılması için bu kalıba sokulmuş olması da düşünülebilir.

Rivâyet olunduğuna göre; Peygamber Efendimiz (s.a.), Medine'ye geldiğinde Medineliler ölçü ve tartı konusunda en çok haksızlık yapan kimselerdi. İşte bundan dolayı bu âyet-i kerime indi. Âyet iner inmez Peygamberimiz (s.a.) dışarı çıkarak bu âyeti onlara okudu ve şöyle buyurdu: *"Beş şeye karşılık beş cezâ vardır. Herhangi bir millet Allah Teâlâ'ya olan ahdini bozarsa Allah onların başına düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiği ile hükmetmezlerse aralarında fakirlik yayılır. Gayr-i meşru cinsel ilişkiler baş gösterirse ölüm yaygınlaşır. Ölçü ve tartıyı eksik yaparlarsa kuraklık ve kıtlığa uğrarlar. Zekat vermezlerse yağmurları kesilir."* [46] Bu haber üzerine Medineliler tavsiyelerin gereğini yapıp buna uygun hareket ettiler ve ölçü ile tartıda düzgün davranmaya başladılar. Onlar günümüze kadar bu konuda insanların en doğru ölçüp tartanları oldular.

Hz. Ali (r.a.)'ın yaşamış olduğu şöyle bir olay naklediliyor: Bir gün Hz. Ali zaferan tartan bir adama rastlamıştı. Adam zaferanı tartarken teraziyi birazcık ağdırmış yâni fazla tartmıştı. Hz. Ali ona: "Teraziyi tam ve denk tut, sonra istediğin kadar fazla ver" dedi. O bu sözü ile adamdan teraziyi doğru tutmayı alışkanlık hâline getirmesini ve vâcip olanla nafile olanı birbirinden ayırmasını istemiştir.

İbn Abbas (r.a.)'nın şöyle dediği rivâyet olunur: Sizler ey acem topluluğu! İki davranış sizin ihtiyârınıza bırakılmıştır. Sizden önce yaşayanlar bu iki hareket dolayısıyla helâk oldular. Size bırakılan bu iki davranış ölçü ve teraziyi doğru tutmaktır.

İbn Abbas'ın ifâdesinde hitabın acemlere yapılması boşuna değildir. Çünkü o zamanlar hem ölçeği ve hem de tartı aletini birlikte kullanan onlardı. Oysa Haremeyn bölgesinde yaşayanlar bu iki aleti aynı zamanda kullanmıyorlardı. Mekkeliler tartı aletlerini kullanırken, Medineliler ölçek kullanıyorlardı.

İkrime'nin[47] "bütün ölçek kullanıp tartanlar Cehennemdedir" dediği rivâyet olunur. Bu sözünü duyan birisi ona; "ölçüp tartan senin oğlun olsaydı oda mı Cehennemde olurdu" diye sorunca İkrime; "ben şehâdet ederim ki oğlum da olsa Cehennemde olurdu" der.

Fudayl'ın ifâdesine göre teraziyi eksik tartmak kıyamet günü yüzün kara olmasına sebebtir.

Malik b. Dinar bir gün ölmek üzere olan komşusunu ziyarete gider. Komşusuna durumunu, ne halde olduğunu sorunca adam: “Ey Malik! Karşımda tırmanmaya zorlandığım iki ateş dağı var” der. Bunun üzerine Malik hane halkına bu adamın ne işle meşgul olduğunu sorar. Onlar bunun iki adet ölçeği vardı, alırken birini, satarken diğerini kullanırdı derler. Bunun üzerine Malik b. Dinar o iki ölçeği getirterek bunları birbirine çalıp kırar. Sonra adama tekrar ne durumda olduğunu sorar. Hasta; “durum gözümde gitgide büyüyor” der.

Nakledilir ki; kim ölçü ve tartıda hıyanet içinde olursa yarın onu Cehennemin dibinde ateşten iki dağ arasına oturturlar. Ona bu ikisini “ölç ve tart” derler. Bir taraftan ateşi ölçer; diğer taraftan yanar.

Sen ölçü ve tartıda eksik verip fazla almaktasın
Bir gün olur ki, bu eksik ve fazlandan haber verirler.

ٱلَّذِينَ إِذَا ٱكْتَالُوا۟ عَلَى ٱلنَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾

2. İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam *(alırlar)*.

Bu cümle yukarda geçen Mutaffifin’in sıfatıdır ve onların kınanmayı, bedduâyı hak ettikleri eksiltmeyi, ne şekilde yaptıklarını açıklamaktadır. Buna göre onlar insanlardan ölçek kullanarak bir şey satın aldıklarında tam ve eksiksiz ölçmektedirler. Âyette yer alan “iktiyâl” kökü herhangi bir şeyi ölçerek satın almak demektir. “İttizân” ise herhangi bir şeyi tartarak almak anlamına gelir.

İşte bunlar ölçek kullanarak bir şey aldıklarında tam olarak almaktadırlar. Âyette “tam olarak” anlamına kullanılan fiilin kökü “istîfâ”dır. Bu kök, herhangi bir şeyi tam olarak eksiksiz almak anlamına gelir.

Aslında dilbilgisi kurallarına bakılacak olursa âyette “ale’n-nâs/insanlara” değil de, “mine’n-nâs/insanlardan” denmeliydi. Ancak “min” harfi cerri ile “alâ”nın yer değiştirmesi, “iktiyâl” fiiline “isti’lâ” yâni “bunu sonuna kadar yapma” anlamını yüklemek içindir. Ya da ölçerek satın almanın onlara zarar verdiğine işâret içindir. Ancak bu zarar, “izâ” kelimesinin ifâde ettiği şart dolayısıyla değildir; tam tersine cevabın gereği, işin bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü âyette yer alan istîfâ/tam olarak alma kelimesinden maksad, eksiltmeden hakkın tam olarak alınması değildir. Burada asıl maksad, nasıl kolayına gelirse bir yolunu bularak haklarını istedikleri biçimde sonuna kadar almaktır. Şu halde ortada iyi niyetle değil, kötü niyetle bir hak alma söz konusudur. Zaten araplar ölçek kullanarak birşey satın alırken ölçeği iyice sıkıştırmakta, sallamakta ve adamakıllı doldurmak için hile yapmaktaydılar. Böylece ölçeklerin ağzından ve terazinin dilinden insanların mallarını çalıyorlardı.

وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ ﴿٣﴾

3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!

Bu âyette harf-i cerler hazfedilmiş ve fiiller harf-i cer yardımıyla değil de doğrudan mef'ûle bağlanmıştır. Nitekim *Tacu'l-Mas*'da ifâde olunduğuna göre fiilin iki çeşit kullanımı vardır: Aslında fiilin önündeki lam harf-i cerri vardı. Sonra bu harf-i cer hazfedilmiş ve fiil mef'ûlüne direk olarak bağlanmıştır. Nitekim bu âyet-i kerimedeki kullanım da bunun bir örneğidir.

Âyette yer alan "hüm" zamiri mef'ûl olarak mahallen mansubtur. Yoksa fiilin fâilini te'kid ediyor değildir. Çünkü cemi vâvına mef'ûl olan zamir bitiştiğinde vavdan sonra elif yazılmaz. Nitekim âyet-i kerime de aynı durum sözkonusudur. Çünkü orada bu fiilden sonra elif yazılmamıştır. Fiilin sonunda fâili te'kid etmek için merfû zamir gelirse o zaman cemi vavından sonra elif harfi yazılır. Zira te'kid eden kelime daha öncenin bir parçası gibi değildir. Oysa mef'ul, anlam itibariyle daha öncenin bir parçasıdır.

Eğer "Mushaf hattı kàide dışıdır" denilecek olursa, ben de cevap olarak derim ki: Temel kural bu gibi hususlarda Mushaf'ta elifin yazılacağı şeklindedir.

Allah bu âyet-i kerimede onların ölçerek veya tartarak mal verdiklerinde bunu eksilttiklerini; ölçek ve tartı aslında eşitliği sağlamak için icad edildiği halde insanların haklarını eksik verdiklerini vurgular.

Burada bir husus dikkat çekmektedir. İnsanlara bir şey satarken ölçü ve terazi zikrediliyor. Onlardan bir şey satın alınırken sâdece ölçekten bahsediliyor. Herhalde insanların haklarının eksiltildiği vurgulanırken ölçekten ve tartı aletinden bahsedilmesi, hakkın tam olarak alınması durumunda sâdece ölçekten söz edilmesi onların tartarak birşey satın alırken ölçekte oynadıkları gibi terazide hileye kaçamadıklarından dolayı olsa gerektir. Nitekim *Keşşaf*'ta bu şekilde bir açıklama yer almaktadır. Âyetin ifâdelerine yakından baktığımızda eksiltenlerin sanki ölçekle ve tartıyla alınıp satılan şeyleri tartmaksızın sâdece ölçekle satın aldıklarını görüyoruz. Çünkü onlar ölçek kullanarak satın aldıkları nesneyi tam alıp hile ile çalabiliyorlar. Zira ölçeği sallayarak ve bir takım hilelere başvurarak adamakıllı doldurma imkanını bulabiliyorlar. Buna karşılık birisine mal satacaklarında hem ölçekte ve hem de terazide eksik ölçüp tartmayı becerebildiklerinden hem ölçerek hem de tartarak satıyorlardı.

Bu gerçeği yukarda geçen hadis-i şerifte sâdece "keyl/ölçek" ifâdesiyle yetinilmesi ve gerek alırken, gerek satarken ölçülerek alınıp satılanla, tartılarak alınıp satılan mallara temas edilmemesi de desteklemektedir. Çünkü ifâdenin sevkediliş sebebi, onların alırken ve verirken kötü muamelelerini beyân etmektir. Yoksa alınan ve verilen şeylerin ne olduğu üzerinde durulmak değildir.

Ebû Osman (rh.) diyor ki: Benim nazarımda bu âyetin ifâde ettiği gerçek mânâ şudur: Her kim halkın gördüğü yerde ibâdetini güzel yaptığı halde tenhada aynı ibâdeti düzgün

yapmıyorsa bu âyette kınanan kimse gibi olmuş olur.

et-Te'vilatu'n-Necmiyye'de ifâde olunduğuna göre Allah bu âyette itâatında ve ibâdetinde eksik davrananlara, rahmete ve merhamete gelince bunu tam olarak talep edenlere işâret ediyor. Bunlar Allah'tan almaya geldiğinde rızık ölçeklerini tam olarak doldurmakta, Allah Teâlâ'ya itâat ve ibâdet sunmaya geldiğinde ibâdet ve itâat ölçeğini eksik ölçmektedirler. İşte asıl zarar, bu zarardır.

Kâşânî'nin görüşüne göre Allah burada "adâlet" demek olan hakîkî terazideki eksiltmeye ve bu adâlet terazisiyle tartılan nesnelerin de ahlak ve amel olduğuna işâret ediyor. Eksiltenler ise nefislerinin kemâlâtını gözönüne aldıklarında kendilerini halktan üstün görüyorlar ve bu kemâlâtlarını çok görüp ucb (kendini beğenme) ve tekebbür (böbürlenme) ile haklarından daha fazla ilmî ve amelî fazilet ızhar ederek haklarını arttırıyorlar. Kendi kemâlâtlarına, insanların kemâlâtını kıyas ettiklerinde onlarınkini hakir görüyorlar. Her iki durumda adâlete riâyet etmiyorlar. Çünkü nefislerinin hazları ve insanlara üstün olma muhabbeti peşindedirler. Onların bu durumu, ***"yapmadıklarıyla övülmek istiyorlar"*** (Al-i İmran 3/188) âyet-i kerimesinde ifâde edilen duruma benziyor.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanâatine göre âyet-i kerimede tevhid-i hakîkî noktasında kasır olan nefsin hâline işâret vardır. Bu kasır nefse, ruh hakîkî tevhidi verdiğinde nefs noksan ve kusurlu olduğu için bu tevhidi kaybediyor. Üstelik o teraziye de girmiyor; çünkü terazinin karşı kefesine konulacak bir mukavil yok. Her kim bunu teraziye koyup tartmaya kalkarsa şanını eksilttiği gibi kendi nefsinin şanını da eksiltir. Ama tevhid-i resmiye gelince nefis bunu ruhtan tam olarak alır. Çünkü o nefsin hakkıdır. Bundan başkada nasibi yoktur.

أَلَا يَظُنُّ أُولٰٓئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾

4. Onlar düşünmezler mi ki *(hesap vermek için)* diriltilecekler.

"Onlar", bu korkunç, çirkin vasıfları taşıyan mutaffifûn zannetmezler mi ki ne kadar büyük ve ne kadar korkunç olaylarla dolu olduğu âşikâr olan büyük bir günde *"diriltilecekler"*.

Âyetin başında yer alan "elâ" tenbih edatı değildir. Çünkü tenbih edatından sonra gelen söz müsbet olur, oysa burada menfidir. Yine tenbih edatı olan "elâ" hazfedildiğinde mânâ bozulmaz. Bir örnek verelim: ***"Dikkat et onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlar"*** âyetinde "elâ" edatını attığımızda mânâ bozulmuyor; yine onların sarhoşluk içinde bocaladıkları anlamı duruyor. Halbuki bizim okuduğumuz âyette "elâ"yı atarsak mânâ bozuluyor. Şu halde buradaki elâ ifâdesi istifhâm-ı inkâri hemzesiyle olumsuzluk lâ'sından ibarettir. Bazı âlimler bu "elâ"nın zan üzere bir teklif ve bir teşvik olduğunu söylemişlerdir.

❀

لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾

5. Büyük bir günde

İşte onlar o büyük günde diriltilecek olduklarını zannetmiyorlar mı? Sonra diriltilip de bir zerre veya hardal miktarı şeyden hesaba çekileceklerini zannetmiyorlar mı? Âyette "zannetmek" fiili kullanılıyor. Zan aslında şek ve vehim sınırında olan zayıf bir inanç olmakla birlikte bu kadarcık bir zanna sâhip olan kimse bile bu çeşit çirkin fiilleri yapmaya cesaret edemez. O halde öldükten sonra dirileceğine kesin olarak inanan kimse buna nasıl cüret edebilir? Âyet-i kerimede zan fiilinin zikredilmesi teraziden ve ölçekten eksiltmeyi engellemede ifâdeye bir mubalağa ve abartı katmak içindir. Yoksa bir mü'min için öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilme konusunda sâdece zan yeterli değildir. Tam tersine mü'min olan kimsenin buna kesin biçimde inanması gerekir.

❀

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

6. Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.

"Rabbu'l-alemîn" ifâdesinin başında gizli bir muzaf vardır. Buna göre âyetin anlamı; öyle bir gün ki, insanlar o günde, başka bir şey için değil, sâdece alemlerin Rabbinin emri ve hükmü karşısında divan duracaklardır demektir. Veya; insanlar o günde alemlerin Rabbine hesap vermek için duracaklardır, şeklinde de anlayabiliriz. Böylece onlar divan duracaklar, ölçü ve tartı aletinden çaldıkları ortaya çıkacak, yaptıklarının karşılığını göreceklerdir.

Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Onlar kabirlerinden, âlemlerin Rabbinin ruhlarını cesedlerine geri iâde etmesi için kalkacaklardır.

Rivâyete göre onlar Allah'ın huzurunda dünya senesiyle tam kırk yıl, bir başka rivâyette üçyüz sene duracaklardır. Her birinin teri kulaklarının yarısına erişecek ve onlara herhangi bir haber gelmediği gibi haklarında herhangi bir emir verilmeyecektir. Şair der ki:

Bu makam heybettir; kimsenin bu konuda konuşmaya gücü yoktur.
Mü'min Hakk'ın huzurunda farz namazı eda edeceği kadar kalacaktır.

Allah'ın "Rabbu'l-alemîn" sıfatının özel olarak getirilmesi, onun her şeyin mâliki ve mürebbisi olduğuna işâret etmek içindir. Dolayısıyla dünyada iken güçlü olan hiçbir zâlim onun karşısında duramayacaktır. Çünkü güçlü zâlim, O'nun kudret kabzası içinde emrine amade ve boyun eğmiş haldedir. Allah Teâlâ hiçbir şeyi kendi hâline bırakmayacak hattâ zayıf olan mazlumu da kendi hâline terk etmeyecektir. Çünkü

terbiyenin gereği, hiçbir kimsenin hakkının zâyi edilmemesidir.

Bu âyetteki şiddetli vurgular işâret ediyor ki teraziden ve ölçekten az bir şey çalmak -her ne kadar hakir ve değersiz bir nesneyle ilgili ise de- büyük bir günahtır.

Derler ki Allah hakkında zekat, namaz ve oruç gibi bir şeyi eksilten, bu âyette ifâdesini bulan tehdide dâhildir.

İbn Ömer (r.a.) bu sûreyi okurken: ***"Öyle bir gün ki insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır"*** âyetine gelince hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar ve ağlamaktan, hesab ve cezâ düşüncesinden dolayı âyetin devamını okuyamazmış.

Bedevinin birisi Emevi halifelerinden **Abdulmelik b. Mervan**'a der ki: "Allah'ın terazi ve ölçekten çalanlar hakkında ne dediğini duydun." Bedevi bu kadarıyla yetinir. Abdulmelik'e demek ister ki: Terazi ve ölçekten hile ile azıcık bir malı çalan kimseye bu derece büyük bir tehdid yöneltildiği ortada iken, müslümanların mallarını ölçüp tartmadan alan senin hâlin ne olacak?

---

[46]. İbn Mâce, Fiten 22.

[47]. İşin önemini göstermek için mübalağa yapılmıştır. (Prof. Dr. Ömer Çelik)

SİCCÎN NEDİR, BİLİR MİSİN?

كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفٖى سِجّٖينٍۜ ﴿٧﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سِجّٖينٌۜ
﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌۜ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبٖينَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذٖينَ
يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدّٖينِۜ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ
اَثٖيمٍۙ ﴿١٢﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَۜ ﴿١٣﴾ كَلَّا
بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّٓا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ
يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَۜ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحٖيمِۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ
هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَۜ ﴿١٧﴾

7. Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktır.
8. Siccîn nedir, bilir misin?
9. *(O günahkârların yazısı)* amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.
10. O gün vay hâline yalancıların!
11. Ki onlar, cezâ gününü yalan sayarlar.
12. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar.
13. Böyle birine âyetlerimiz okununca «Eskilerin masalları» derdi.
14. Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları *(kötülükler)* kalplerini kirletmiştir.
15. Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden *(O'nu görmekten)* mahrum kalmışlardır.
16. Sonra onlar Cehenneme girerler.
17. Sonra onlara: «İşte yalanlamış olduğunuz *(Cehennem)* budur» denilir.

"Kellâ/Hayır" edatı, onların işledikleri haksızlıkları, öldükten sonra dirilmekten ve hesaba çekilmekten gafletlerini red içindir. Dolayısıyla bu -âyet kırâat olunurken- kelime üzerinde vakf yapmak güzel olur. Şâyet bu kelimeyi "hakkan/gerçekten" anlamında alırsak o zaman kelime üzerinde vakf edilmez. Çünkü bu durumda kelime, devamında gelen cümleye bağlı olmuş olur.

"Günahkarların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktır." Bu âyet-i kerime, yukarda onlara karşı yöneltilen reddin sebebini ifâde etmektedir. Âyette geçen "kitap" kelimesi, "yazılmış şey" anlamında masdardır; tıpkı "libas" kelimesinin giyilen eşya anlamına masdar olması gibi. Ayrıca burada geçen "kitap" kelimesini, "kitâbet/yazmak"

anlamında olduğu gibi bırakmak da mümkündür. "Le fî" kelimesinin içindeki lam harfi te'kid ifâde etmek üzere getirilmiştir.

"Siccîn" kelimesi büyük bir kitabın özel adıdır. Bu kitap şeytan, kâfir ve fâsıkların amellerinin içerisine yazılmış olduğu şer dîvanıdır. Kelime gayr-ı munsarıf değildir; çünkü sâdece bir sebeb mevcuddur o da marife olmasıdır. Siccîn kelimesi "sicn" kelimesinin "faîl" kalıbında ifâdesidir ve anlamı; ism-i fâilin mubalağası olarak "hapseden" demektir. Buna karşılık siccîn kelimesini "matruh/atılmış" şeklinde anlamak da mümkündür. Nitekim siccîn yerin yedi kat dibinde kapkaranlık ve vahşi bir mekanda, İblis ve neslinin mekanı bir yerdir. İşte yukarda zikredilen kimselerin amel defterlerinin buraya atılması onları zelil kılmak ve tahkir etmek içindir. Bu amel defterini orada -mukarreb meleklerin iyilerin amel defterini müşâhede ettikleri gibi- kovulmuş şeytanlar seyrederler.

Bir başka görüşe göre "siccîn" kelimesi, ism-i mef'ûl olan "mescûn" kelimesinin mubalağasıdır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Ölçü ve tartıyı eksik tutanlar da dâhil olmak üzere fâcirlerin kitapları/amellerinin yazılı olduğu liste veya amellerinin yazıya geçirilmesi o tedvin edilmiş, düzenlenmiş kitaptadır. O kitapta zikri geçen kimselerin çirkin amelleri mevcuddur.

et-Te'vilatu'n-Necmiyye'de bu âyete şöyle mânâ veriliyor: Onların fıtrî istidâd kitapları, fisk ve fücûr üzere yaratılmış tabiatlarının siccîn divanındadır. Onların bu alın sayfalarının yaprağı üzerine sol elin kalemiyle yazılmıştır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) bu anlamı destekleyen şöyle bir ifâde kullanmıştır: *"Saîd olan kimse daha anasının karnında iken saiddir. Şakî olan ise yine daha anasının karnında iken şakîdir."* [48]

وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾

8. Siccîn nedir, bilir misin?

Bu ifâde siccîn'in korkunçluğunu dile getirmek için gelmiştir. Yani hiç kimse onun nasıl bir şey olduğunu kavrayamaz.

كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٩﴾

9. *(O günahkârların yazısı,)* amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.

"O yazılmış bir kitaptır." **Rağıb Isfahânî** "merkum" kelimesinin kökü olan "rakam" kelimesinin kalın yazı, çizgi anlamına geldiğini söyler. Bu, yazılara nokta ve hareke koyarak kitaptaki kapalılığı gidermek demektir. Âyette yer alan "kitabun merkum"

ifâdesi, her iki anlama da tefsir edilmiştir. Buna göre âyette denmiş oluyor ki; o yazısı çok açık ve net, kendisine bakanın büyük bir çaba harcamadan içinde ne olduğunu görebileceği bir kitaptır. Veyahut bu kitap öğretici bir kitaptır, ona bakan içinde adı geçen kimseler için hayır olmadığını hemen anlar. Bir başka ifâdeyle bu kitap, içinde adı geçenlerin şakî ve cehennemlik olduğunu gösteren alâmetler vardır. Bu kitabın kötüye işâret olduğu ifâdenin gelişinden anlaşılmaktadır. Zira makam, korkutma makamıdır.

Kaffal der ki: "Kitabun merkum" ifâdesi "siccîn" kelimesinin tefsiri değildir. Tam tersine yedinci âyette yer alan "inne"nin haberidir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Günahkarların kitabı siccîn'dedir ve o kitap yazılmış bir kitaptır. Bu durumda sekizinci âyetteki "Siccîn nedir bilir misin?" ifâdesi, iki haber arasına girmiş mu'teriza cümlesidir.

Kâşânî ise okuduğumuz âyeti şöyle tefsir ediyor: "Günahkarların yazısı" yâni ahlaksızlıkları işleyen kimselerin amellerinin yazısı... Bunlar şeriatın ve aklın birlikte kabul ettikleri adâlet sınırından çıkarak günah işlemişlerdir. İşte bunların yazısı siccîn'dedir. Yani varlık mertebelerinden bir mertebededir ve onları işleyen günahkarlar kapkaranlık ve dapdar hapislerdedir. Kaplumbağalar, yılanlar ve akrepler gibi karınları üzere sürünerek yol alırlar. Onlar tabiat mertebelerinin en aşağısında ve en dibinde hakir bir haldedirler. Bu kitap, şer ehlinin amellerinin yazıya geçirildiği divandır. Bu nedenle "kitabun merkum" şeklinde tefsir olunmuştur. Yani o kimselerin kötü amellerinin yazılmış olduğu yer, "kitabun merkum"dur. O, onların ahlaksızlıklarının ve kötülüklerinin hey'etlerinin yazılarıyla yazılmış bir kitaptır.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾

10. O gün vay hâline yalancıların!

"O" insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları *"gün vay hâline yalancıların!"* Bu durumda bu âyet, daha önce geçen altıncı âyete bitişik demektir. Bu âyetle altıncı âyet arasında geçen âyetler ise mu'teriza (parantez arası) cümlesidir. Bazı âlimlere göre ise âyetin mânâsı; "o Allah Teâlâ'nın bu kitabı verecek olduğu gün vay hâline yalancıların!" şeklindedir.

Kâşifî demiştir ki; "veyl" bütün kötülükleri câmî bir kelimedir. Yani azap, ikab, şiddet ve mihnet o gün yalancılar içindir.

اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾

11. Ki onlar, cezâ gününü yalan sayarlar.

Bu, yalancıları kötüleyen ve kınayan bir cümledir. Âyetin bu ifâdesi tıpkı şu cümlede olduğu gibidir: “Bunu habis ve fâsık olan filanca kişi yapmıştır.” Bu cümlede, “fâsıklık ve habislik” filanca kişiyi kötüleyen birer sıfattır. Âyetimize geri dönecek olursak; “cezâ gününün yalan sayılması”, yalancılara âid bir sıfattır. Onların cezâ gününü yalan saydıkları ise yukarda geçen “zannetmezler mi” âyet-i kerimesinden anlaşılmaktadır.

İşaret ehli olan bazı âlimlerin ifâdesine göre; hakkı yalan sayan ve onun âyetlerini yalanlayan kimseler, dünyaya yönelip haktan ve onun dini olan İslam’dan yüz çeviren nefis erbabı kimselerdir. Herkes kendi dinine göre cezâlandırılır. Hiçbir dini olmayan kimsenin cezâsı ise en kötü cezâdır, ona yazıklar olsun. Dini olan kimsenin mükâfatı ise en güzel bir mükâfattır. Ayrıca ona kerîm olan Allah’ın vechini görme mükâfatı vardır. Şu halde ey okuyucu, sen onu tasdikten geri durma.

وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾

12. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar.

Onu ancak sınırı aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar. Hududu ve sınırı aşandan maksad **Velid b. Muğire ve Nadr b. Hâris** gibi düşünüp ibret alma sınırını aşan, kör bir taklide sapan ve Allah’ın ilk yaratılışı nasıl yaptığını göre göre yeniden yaratmaya olan kudretini eksik görenlerdir.

Âyette yer alan “esîm” kelimesini “günaha düşkün” şeklinde tercüme ettik. Bu kelimenin asıl anlamı “fâni ve nâkıs olan şehvetlere dalmış” demektir. Böyle bir kimseyi, şehveti, âhiretteki tam ve baki lezzetleri görmekten alıkoymuş ve onu bu ebedi lezzetleri inkâra sevketmiştir.

“Sınırı aşmak” ifâdesi, kişinin kuvve-i nazariyeyi ihmal ettiğini göstermektedir. Bu öyle bir kuvvedirki bunun mükemmelliği insana âlemi yaratanın birliğini; ilim, irade, kudret vb. kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu gösterir. “*Günah*” ise amelî kuvvetin ihmaline işârettir. Oysa amelî kuvvetin kâmil oluşu, insana işlemesi için hayrı öğretip gösterir.

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

13. Böyle birine âyetlerimiz okununca «Eskilerin masalları» derdi.

“Ona” bunları dile getiren *“âyetlerimiz okunduğu zaman”* aşırı cehâletinden ve asla eğriliği bulunmayan haktan yüz çevirmiş olmasından dolayı *“eskilerin masallarıdır.”* Bunlar eskilerin hikâyeleri, aslı ve esası olmayan haberleridir der. *Fethu’r-Rahman*’da ifâde edildiğine göre; bunlar, eskiden yazılmış hikâyelerdir der.

Âyette yer alan “esatîr”, “ustûra” kelimesinin çoğuludur. Bunun anlamı; “düzeni olmayan söz” demektir.

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

14. Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları *(kötülükler)* kalplerini kirletmiştir.

“Hayır” şeklinde tercüme ettiğimiz “kellâ”, mütecaviz olan günahkarı batıl söz söylemekten ve hakkı yalanlamaktan sakındırmak için gelmiştir. Bunun, tüm yalanlamaları sakındırmak için gelmiş olması da mümkündür. *“Onların kazandıkları günahlar kalpleri üzerine pas olmuştur.”*

Kırâat âlimlerinden **İmam Hafs**, “bel rane”yi ayırmadan hafif bir sekte ile ve lamı ızhar ederek okumuştur. Diğer kırâat âlimleri ise lamı ra harfine idğam ederek “berrane” şeklinde okumuşlardır. Kırâat imamlarından **Hamza**, **Kisai**, **Halef**, **Ebû Bekir Asım** da râ harfinin fethasını imale ederek okumuşlardır.

Bazı müfessirlerin ifâdesine göre kırâat imamı Hafs kalın ra harfi ile idğamın ağırlığının yanyana gelmesinden kaçınmış ve onun için burada sekte yapmıştır. Ancak kendisine “kul rabbi” âyetinde sekte yapmadığı, tam tersine birini diğerine idğam ettiği için itiraz edilmiştir. Ancak İmam Hafs “bel rane” âyetinin lamı üzerinde sekte yapmıştır. Ayrıca Kıyame sûresinin yirmiyedinci âyeti olan “men rak” âyetinde de sekte yapmıştır. Bunu, “maarık” kelimesinin mubalağası olan “merraak/çorbacı” kelimesine benzeyeceğinden korktuğu için yapmıştır. Burada ise sekte yapılmadığında kelimenin “iki iyilik” anlamına gelen “berran” kelimesiyle karıştırılacağından korktuğu için sekte yapmıştır.

Âyetin mânâsına geri dönecek olursak; bizim âyetlerimiz içinde hakkında bu çeşit bâtıl, asılsız, esassız sözlerin sarfedileceği hiçbir âyet yoktur. Tam tersine kazanmış oldukları küfür ve mâsiyet onların kalplerine yerleşmiş, baskın gelmiş sonunda tıpkı ayna üzerindeki pas gibi onların kalplerini kaplamıştır. Artık bu pas onların gerçeği görmelerine engel olmaktadır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Kul her günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir ve gittikçe kalbi kararır.”* [49] Bu nedenle âlimler bunca sözü söylemişlerdir.

“Reyn” parlak olan şeyin üzerini kaplayan pasın adıdır. Arapçada reyn, günahın kalbe baskın gelmesi” demektir. İnsana baskın gelen her şey için -kamusta ifâde edildiği üzere- bu kök kullanılır.

et-Ta’rifat’da ifâde edildiğine göre; “rayn” kalp ile kuds alemi arasında kalbe nefsani hey’etlerin baskın gelmesi, cismânî zulmetlerin yerleşmesi, kök salması dolayısıyla engel olan perdedir. Öylesine ki kalp bu engel nedeniyle rububiyet nurlarını tümüyle görmekten mahrum olur.

“el-Ğayn” ise kalbin üzerindeki pastır. Çünkü pas kalbin üzerini tutan ince bir hicab

tabakasıdır. Kalbin tasfiye edilmesi ve tecellinin nuru ile bu ince pas tabakası kalpten zail olur. Çünkü ğayn ile birlikte kişide îman hala mevcuddur.

"Rayn" ise kalp ile îman arasında engel teşkil eden kesif bir hicabın adıdır. Bu nedenle âlimlerin ifâdesine göre; "ğayn" kişide sağlam bir itikat olmakla birlikte şühuda engel ihticab/mahrumiyettir.

et-Tab', kalbin üzerine mühür vurulması demektir. "el-İkfal" kalbin üzerine kilit vurulması demektir. Bazılarının ifâdesine göre ikfal tab'dan daha beterdir. Ayrıca tab' rayn'dan daha şiddetlidir.

Kâşânî'nin ifâdesine göre âyet-i kerimenin mânâsı şöyledir: Onların kazandıkları günahlar kalplerine kökleştiği için ve cevheri kalbi bulandırdığı için pas tutmuştur. Böylece o pas kalbi gerçek tabiatından çıkarmıştır. "Rayn" günahların birikip kalbe yerleşmesinin belli bir sınırıdır. O sınırda hicab meydana gelir ve -Allah korusun- mağfiret kapısı o noktada kapanır.

Ebû Süleyman Darani (k.s.) der ki: Rayn ve kasvet gafletin iki yularıdır. Her kim gaflet uykusundan uyanır ve tezekkür ederse kasvetten ve rayn'dan güven içinde olur. Bu iki hastalığın devası; oruca devam etmektir. Her kim oruçtan sonra yine kalbinde kasvet bulursa o zaman azığı da bıraksın.

Büyüklerden birisi der ki: Kalp her tarafı pırıl pırıl parlayan bir aynadır. Kalp aynası -üzerine çöken nesneye pas dense de- asla pas tutmaz. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) *"kuşkusuz kalpler demirin pas tuttuğu gibi paslanır. Kalbin cilası zikrullahtır, Kur'an okumaktır"* [50] buyursa da bu hadiste söz edildiği biçimde kalpler pas tutmaz. Okuduğumuz bu hadiste pas kelimesinden maksad kalbin yüzüne yerleşen perde ve örtü değildir.

Kişi esbabın ilmine bağlanıp bununla meşgul olduğunda ve bu nedenle müsebbibin ilmini ele almadığında müsebbib olan Allah'tan başkasına bağlanması kalbin yüzünde pas anlamına gelir. Bu pas hakkın bu kişiye tecellîsine mânî olur. Çünkü ilâhî huzur devamlı olarak tecelli etmektedir. Dolayısıyla onun açısından bize hicab tasavvur etmek mümkün değildir. Şu halde kalp, övülmüş şer'î hitap açısından bu tecelliyi kabul etmeyip başkasını kabul edince bu olay, "pas tutmak" tâbiriyle ifâde edilmiştir. Fakat buna *kufl* ve başka şey denir. Allah Teâlâ buna karşı uyarıda bulunmakta ve şöyle buyurmaktadır: ***"Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır."*** (Fussılet 41/5) Buradan anladığımıza göre kalpler Peygamber Efendimiz'in çağırmış olduğu şeye karşı örtü ve perde içindedir. Aslında o kalpler mutlak olarak perde ve örtü içinde değillerdir. Kalpler çağırıldıklarından başka bir şeye bağlanınca çağırıldıkları gerçeği kavramaktan körleşirler ve hiçbir şey görmezler. Normalde kalpler, sonsuza dek parlak, saf ve cilalı olarak kalmaya devam edecektir.

Mevlânâ Câmî şöyle demiştir:

Biçâre fakîh, dostun hüsnünü (güzelliğini) inkâr eder,
Ona söyle de can gözünü cilâlayıp parlak hâle getirsin.

❀

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

15. Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden *(O'nu görmekten)* mahrum kalmışlardır.

"Hayır, hayır!" Bu ifâde insanı "rayn/kalbi saran pas" hastalığına düşürecek fiilleri yapmaktan alakoymakta ve engellemektedir. *"Şüphesiz onlar"* o yalan sayanlar *"o"* insanların alemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları *"gün Rablerini görmekten mahrumdurlar."* Dolayısıyla Rablerini göremezler. Çünkü bu çirkin fiilleri nedeniyle onların kalp aynaları pas tutmuş, pasın zulmeti kalplerinden kalıplarına işlemiştir. Dolayısıyla tecelli nurunun tecelli edeceği mahal kalmamıştır. Halbuki mü'minler böyle değildir. Onlar Allah Teâlâ'yı göreceklerdir. Zira mü'minlerin güzel fiilleri dolayısıyla kalp aynaları parlak, saf hale dönmüştür. Dolayısıyla parlaklığın ve saffetin nuru, kalplerinden kalıplarına sirâyet etmiş ve böylece onlar tecelli nurunun kalplerinde ve kalıplarında yansımasına hazır hale gelmişlerdir. Onlar her cihetten "vücuh/yüzler" olmuşlardır. Tıpkı vechu'l-bâki'nin varlığı gibi. Hatta onlar tümüyle birer göz hâline gelmişlerdir.

Malik b. Enes (rh.)'a bu âyet-i kerimenin mânâsı sorulur. **İmam Malik** der ki: "Allah Teâlâ'nın düşmanları onu görmekten mahrum olacaklarına ve göremeyceklerine göre dostlarının kendisini görebilmesi için onlara tecelli etmesi gerekir." İmam Malik, Allah Teâlâ'nın görülebileceğini bu âyetteki ifâdenin zıt anlamından çıkarmaktadır. Onun düşünce tarzı şudur: Şâyet Allah herkese tecelli etmeyecekse o zaman kâfirlerin onu görmekten mahrum olmalarını söylemenin ne anlamı kalır? O zaman dostla düşman arasında fark kalmaz.

Dersin ki Cennet misâfirlik yeridir
Ziyafet sâhibini görmedikten sonra ne olur ki?
Düşmanla dost arasında perde varsa
Bu ikisi arasındaki fark nasıl ortaya çıkar ki?

Rivâyet edildiğine göre **İmam Şafii** şöyle der: Allah Teâlâ gazabı nedeniyle bir kısım insanlara tecelli etmeyeceğine göre bu gerçek bize, onun hoşnud olduğu bazı kimselere tecelli edeceğine ve onların da Rablerini göreceklerine işâret ediyor.

Şeyhu'l-İslam Abdullah Ensari (rh.) bu âyeti şöyle tefsir ediyor: "O gün Rablerini görmekten mahrumdurlar" ifâdesi, Rablerini rıza rü'yeti ile görmekten mahrumdurlar, demektir. Çünkü Allah, insanlar daha Cennete girmeden önce mahşerde tecelli ettiğinde şakî olan kimseler onu gazaplı olarak göreceklerdir.

Hüseyin b. Fadl (rh.) ise bu âyeti şöyle tefsir ediyor: Allah Teâlâ dünyada iken nasıl onları tevhidinden mahrum kılmışsa âhirette de ru'yetinden mahrum kılacaktır.

Muvahhid kimse, Rabbini görmekten mahrum olmayacaktır.

Sehl (rh.) ise şöyle diyor: Onları rablerini görmekten engelleyen şey, dünyada iken kalplerinin kasveti ve ezelde yazılı olan şakavetleridir. Onlar kurb ve müşâhede bisatı/yaygısı için elverişli değillerdir. Onlar uzaklaştırılmış ve mahrum bırakılmışlardır. Hicab; bu'd/uzaklık ve tard/kovulma açısından en uçtaki zirvedir.

İbn Ata (rh.) der ki: Hicab ikidir, hicab-ı bu'd ve hicab-ı ib'âd. Hicab-ı bu'dda asla yaklaştırma söz konusu değildir. Hicab-ı ib'ad ise kişiyi te'dib eder, sonra yaklaştırır. Tıpkı Hz. Adem'de olduğu gibi.

Kâşânî bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir eder: Onlar o gün, kalpleri nuru kabul etmekten kaçındığı ve fıtrî olan ilk sâfiyetine yeniden dönmek mümkün olmadığı için, Rablerini görmekten mahrumdurlar. Bu tıpkı kibrit suyuna benzer. Zira kibrit suyu ne kadar ısıtılıp tasfiye edilirse edilsin soğutulmuş sıvı karekterine asla geri dönmez. Çünkü suyun cevheri bir kere değişikliğe uğramıştır. Oysa ısıtılmış su böyle değildir. Çünkü o suyun tabiatı değil, sâdece keyfiyeti değişikliğe uğramıştır. İşte kâfirler ebediyen azapta kalmayı bu yüzden hak etmişlerdir.

Müfredat'ta ifâde olunduğuna göre "hicab" kelimesinin kökü olan "hacb", herhangi bir şeye vâsıl olmayı engellemek demektir. Üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerime kâfirleri bir sur/duvarın menedip engelleyeceğine işâret etmektedir. Nitekim âyet-i kerimede ***"Nihâyet onların arasına içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur/duvar çekilir."*** (Hadid 57/13) buyrulmaktadır. Bu âyette bahsedilen "sur"dan maksad; Cennetin lezzetinin cehennemliklere, cehennemliklerin çektikleri eziyetin de cennetliklere ulaşmasına engel olan perde demektir.

Keşşaf müellifi **Zemahşeri** der ki: Onların Allah'tan mahrum olmaları ifâdesi, Allah'ın onları hafif görmesi ve onlara değer vermemesi anlamının temsîlî bir anlatımıdır. Çünkü hükümdarların huzuruna girmeye ancak onların nezdinde itibarlı ve şerefli olan kimseler izinlidir. Yine hükümdarların yanına, onların gözünde düşük ve değersiz olan kimselerin girmelerine engel olunur.

Onlar heybet sâhibi birisinin kapısına geldiklerinde bundan engellenirler. Zaten insanlar ya mercûb/kendisine değer verilen, ya da mahcûb/mahrumdurlar. Zemahşerînin ifâdeyi kinâye değil de temsil olarak kabul etmesi sebebsiz değildir. Çünkü onun mezhebine göre bu âyeti hakîkî mânâsında almak mümkün değildir. Zira bilindiği üzere Zemahşeri Mu'tezile mezhebine mensubtu.

Bazı müfessirler derler ki: Âyet-i kerimeyi bir "temsil" olarak almak âyetin zâhirî mânâsından dönüş anlamına gelir. Oysa âyetin mânâsı gâyet açıktır. Çünkü arapların "huve mahcûbun ani'l-emiri" biçimindeki sözlerinin zâhirî mânâsı; "filanca kişinin emiri görmekten yasaklı olduğu" şeklindedir. Bir kimsenin yöneticiyi görmekten yasaklı olması onun değersizliğinin en büyük sebebidir.

İbn Abbas (r.a.)'dan nakledilen ***"Rablerinin rahmetinden mahrumdurlar"*** şeklindeki tefsir ile, **İbn Keysan**'dan nakledilen; "Rablerinin kerametinden mahrumdurlar" şeklindeki tefsirden maksad, mânâdan hâsıl olanı beyândır. Çünkü

Allah'ı görmekten mahrum olan kimse rahmetin ve krametin/ikramın büyük bir kısmından yasaklı demektir. Bu âyet-i kerime, Allah Teâlâ'yı göreceğimize dâir delillerden birisidir. Allah'a bize sunmuş olduğu bol ihsanı, bağışı, cemâlini müşâhede ve likasından dolayı hamdederiz.

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾

16. Sonra onlar Cehenneme girerler.

"Sonra onlar" Allah Teâlâ'yı görmekten mahrum olmakla birlikte *"muhakkak Cehenneme girecekler."* Yani onlar Cehennemin içerisine girecekler, arada herhangi bir engel olmaksızın Cehennemin harâretini doğrudan doğruya hissedeceklerdir.

Âyet-i kerimede yer alan "sümme" rütbe, mertebe itibariyle bir sonralık anlamı ifâde eder. Çünkü Cehenneme girmek mahrumiyet, değer verilmemek, rahmet ve kerametten/ikramdan mahrumiyetten daha beterdir. Zira hicab/mahrumiyet -her ne kadar rûhî azap kabîlinden ise de- cismânî azaptan daha şiddetlidir. Fakat sırf Cehennem ateşinden kurtuluş azaptan daha hafiftir. Çünkü maddi azabın görülmesiyle kişi aklen bilineceği üzere iki azabı birden görür.

ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

17. Sonra onlara: «İşte yalanlamış olduğunuz *(Cehennem)* budur» denilir.

"Sonra onlara" zebânîler tarafından bir azarlama ve vurgulama olsun diye *"işte"* dünyada iken *"yalanlayıp durduğunuz"* azap *"budur."* Bu azabı tadın bakalım *"denilecektir."* Dikkat edilirse görülecektir ki âyette zebanilerin ismi geçmemektedir. Çünkü maksad kâfirlere bu sözü söyleyenin kim olduğu değil, asıl maksad, söylenilecek olan sözün kendisidir de onun için. Üstelik sözün böyle söylenilmesi bir genelleme de ifâde eder. Çünkü bu sözü söyleyenin zebanilerden başkası olması ihtimali de vardır. Bu sözle, ifâdeye korku unsuru daha da yüklenmiş olmaktadır. Âyette azap kelimesine giden zamirin fiilden önce getirilmesi, ifâdeye herhangi bir hasr vermek için değil, âyet sonlarındaki ses uyumunu sağlamak içindir. Çünkü azap gören bu kâfirler sâdece azap görmeyi değil bunun yanında bir çok ahkamı da yalan sayıyorlardı.

---

[48]. Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr II, 56.
[49]. İbn Mace, Zühd 29; Ahmed b. Hanbel el-Müsned, II, 297.
[50]. ????

İLLİYYUN NEDİR
BİLİR MİSİN?

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾
كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي
نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ
نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ
وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

18. Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn'dadır.
19. İlliyyûn nedir, bilir misin?
20. *(O İlliyyûn'daki kitap)* içinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır.
21. O kitabı, Allah'a yakın olanlar görür.
22. İyiler kesinkes Cennettedir.
23. Onlar orada koltuklar üzerinde etrafa bakarlar.
24. Onların yüzünde nimetlerin sevincini görürsün.
25. Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur.
26. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar.
27. Karışımı Tesnîm'dendir.
28. *(O Tesnîm Allah'a)* yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.

"Hayır!" Bu ifâde, zecr/caydırmanın ardından bir caydırma daha getirdikten sonra red'/sakındırmanın ardından ikinci bir sakındırma ve red içindir. *"İyilerin kitabı"* yâni onların yazılmış amelleri *"İlliyyunda'dır."*

Âyette "kitap" kelimesinin "yazılmış ameller" şeklinde tefsir edilmesi, bu kelimenin ifâdede mukadder bir muzafa masdar olması kabulüne göredir. İlliyyûn'dan maksad ise iyilerin amellerinin tümünü içinde toplayan divan demektir. Şu halde illiyyûn, insan ve cin âlemi olmak üzere her iki âlemin sâlih kişilerinin ve meleklerin işledikleri amellerin yazılmış olduğu hayır defteri anlamında özel bir isimdir. Kelime "illiyyun" kelimesinin çoğulu olup mubalağa ifâde eder. Söz konusu deftere illiyyûn denilmesi, defterin ya Cennette en yüce derecelere yükselmesi sebebiyledir. Ya da kerrubiyyûnun sâkin olduğu yedinci semaya -kendisine bir şeref vermek ve ta'zim etmek için-

yükseltilmiş olmasından dolayıdır.

Rivâyete göre melekler kulun amelini alarak semaya yükselirler. Allah Teâlâ'nın kendi saltanatında dilemiş olduğu noktaya vardıklarında Cenab-ı Hak onlara: "Sizler benim kulumun hafaza meleklerisiniz. Ben de onun kalbinde olanı gözetleyenim. Kulum amelinde ihlaslı olmuştur, onun amelini İlliyyûn'a koyun. Ben onu bağışladım" buyurur. Bu melekler, kulun ameliyle göğe yükseldiklerinde o kulu tezkiye eder, temize çıkarırlar. Onlar Allah'ın dilediği noktaya ulaştıklarında onlara şöyle buyurur: "Sizler benim kuluma muhafız meleklersiniz. Bense onun kalbini gözetleyenim. Bu kulum amelinde ihlaslı davranmamıştır onun amelini Siccîn'e koyunuz" buyurur.[51] Bu hadiste hafaza meleklerinin -Allah'ın bildirmesi olmadıkça- ihlas ve riya gibi şeyleri bilemeyeceklerine işâret vardır.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَۜ ﴿١٩﴾

19. İlliyyûn nedir, bilir misin?

Yani illiyyûn, insanlığın kavrama sınırlarının dışındadır.

كِتَابٌ مَرْقُومٌۙ ﴿٢٠﴾

20. ***(O İlliyyûn'daki kitap,)*** **içinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır.**

"O yazılmış bir kitaptır." Bir başka ifâdeyle o yazısı gâyet net, külfetsiz okunan ve satırlara yazılmış bir kitaptır. Veya bir takım alâmetlerle işâretlenmiş bir kitaptır. Bu alâmetler o kitabın sâhibinin saîd olacağına ve sürekli nimeti, sonu gelmez saltanatı elde ettiğine işâret etmektedir. İlliyyûn kelimesi çoğuldan nakledilmiş bir özel isim olduğundan, tekil bir kelime olduğuna hükmedilmiştir. Bundan dolayı yine âyet içinde onun hakkında tekil bir kelimeyle; "kitabun merkum/yazılmış bir kitap" ifâdesi kullanılmıştır. Ancak kelime hakkında böyle hüküm verilirken, i'rab açısından o çoğul kelime gibi i'rab edilmiştir. Yani önce fî harf-i cerri ile mecrur kılınmış, sonra istifham mâ'sının haberi olarak merfû yapılmıştır. Bazı âlimlere göre illiyyûn kelimesi, çoğul lafzında olan müfred bir isimdir. Tıpkı yirmi anlamına gelen "işrûn" ve benzeri kelimeler gibi. Nitekim örnek verdiğimiz bu kelimelerin de tekilleri yoktur.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَۜ ﴿٢١﴾

21. O kitabı, Allah'a yakın olanlar görür.

“O kitabı” Allah’a keramet yakınlığı ile *“yakın olanlar”* yâni melekler *“görür.”* Bir başka ifâdeyle o kitabın yanında Allah’a yakın olan melekler dururlar ve onu zâyi olup kaybolmaktan bu melekler korurlar.

Fethu’r-Rahman’da ifâde edildiğine göre bunlar semânın mukarreb meleklerinden yedi adettirler. Her semada bir mukarreb melek vardır. Onlar bu kitaba erişir, Allah’ın dilediği noktaya kadar ulaştırıp uğurlarlar ve bu olay her gün tekrar eder. Âyetin bir başka anlamı ise şudur: Melekler kıyamet günü herkesin önünde, onun içinde ne olduğuna şâhidlik ederler. Günahkarların durumu açıklanırken “***o gün vay hâline yalancıların!”*** ifâdesi kullanılırken, buna karşılık burada aynı üslubla; “o gün ne mutlu tasdik edenlere” denmeyişinin sırrı bu ifâdeyle açığa çıkmaktadır. Çünkü bir ta’zim ve ululama olsun diye meleklerin bulunmasından söz edilmesi bu anlamı fazlasıyla ifâde etmektedir. Dolayısıyla yalan sayan ve doğrulayan her iki zümre, kendi durumuna uygun olan ifâdeyle bitirilmektedir.

Kâşânî der ki: Saîd olan kimselerin amel ve nurâni nefislerinin hey’eti ile faziletli melekelerinin durumu yazılmış olan şeyler İlliyyûn’dadır. Burası Siccîn’in tam zıddıdır. İlliyyûn nasıl yukarda, Cennette yüksek dereceleri elde etme sebebi ve hayır ehlinin amel divanı ise siccîn de bunun tam zıttı olarak o derece aşağıdadır, aşağıya inme sebebidir ve şer ehlinin amel divanıdır. Âyette “illiyyûn” kelimesi, “kitabun merkumun” şeklinde açıklanmaktadır. Bunun anlamı; o şerefli bir yerdir ve oraya mukarreblerin amelleri semavi bir varlık veya insani bir unsur olarak sûret biçiminde yazılmıştır. İşte bu mahalle Allah Teâlâ’nın tevhid-i zati ehlinden has kulları gelirler.

إِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍۙ ﴿٢٢﴾

22. İyiler kesinkes Cennettedir.

“İyiler” yâni nefisleri sıfat kirinden paklanmış müttaki ve saîd kimseler *“kesinkes Cennettedirler.”* Allah iyilerin nimet içinde olduklarını vurguladıktan sonra bunun nasıl bir nimet olduğunu üç unsurla nitelemektedir. Bunlardan birincisi yirmiüçüncü âyet-i kerimedir:

عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَۙ ﴿٢٣﴾

23. Onlar orada koltuklar üzerinde etrafa bakarlar.

“Koltuklar üzerinde bakarlar.” Âyette yer alan “erâik” kelimesi, tüllerle süslenmiş gelin odalarındaki karyola demektir. Karyola kelimesi, taht anlamında ancak gelin odasında olduğunda kullanılır. Bilindiği üzere gelin odası kumaşlarla, perdelerle ve karyolalarla süslenir.

Âyette anlatılan nimet içindeki kimseler, bu tahtlardan, gözlerinin alabildiğince diledikleri Cennet manzarasına ve Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu nimete ve ikramlara bakar dururlar. Bakmaktan mutlu olacakları güzel sûretler ile ferahlatıcı şeylere nazar ederler.

Onlar ayrıca Cehennemde azap gören kendi düşmanlarına da bakarlar. İçinde oldukları gelin odası yapısındaki süslü köşe, onların gözlerini bunları idrak etmekten engellemez. Çünkü o odanın perdeleri latif ve şeffaftır. Bu âyet-i kerimede onların neye baktıkları belirtilmemiştir. Bunun sebebi ifâdeye genellik anlamı katmak içindir. Bir başka ifâdeyle; herşeye bakacaklarını vurgulamak içindir. Bu âyette "ale'l-erâiki/koltuklar üzerinde" ifâdesinin önceden getirilmesi âyet sonlarındaki ses uyumunu sağlamak içindir. "Yenzurun/bakarlar" fiilinin başlangıç cümlesi olması mümkün olduğu gibi hal olması da mümkündür.

İbn Ata (rh.) bu âyeti şöyle tefsir eder: Onlar ma'rifet tahtları üzerinde Ma'rûf'a, kurbet tahtları üzerinde Raûf'a bakarlar.

Bu âyet-i kerimede makamât-ı âliye erbabına, onların varlığın bütün mertebelerine bakacaklarına ve onları bu mütâlalarından hiçbir şeyin mahrum etmeyeceğine işâret vardır. Oysa ağyar böyle değildir. Çünkü ağyâr, melekut ehlinin ahvalini bilmekten mahrumdur. Öte yandan bu âyet-i kerimede derece ehlinden her derecenin esma ve sıfattan özel bir bahçesi olacağına ve oradan bakacaklarına; içlerinden kiminin yüksek, kiminin daha yüksek derecelerde bulunacaklarına; bütün mertebelere bakmanın sâdece eşrefu'l-eşrefe; yâni kutbu'l-aktaba âid olduğuna işâret vardır.

تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِۚ ﴿٢٤﴾

24. Onların yüzünde nimetlerin sevincini görürsün.

Bu âyet-i kerime onların erecekleri nimetin ikinci vasfını bildirmektedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen onların yüzünde nimetlenmenin parlaklık ve güzelliğini farkedersin." Bir başka ifâdeyle; sen onları gördüğünde yüzlerinde gülümseme ve parlaklık gibi nimetlendiklerine işâret karineler dolayısıyla nimet ehli kimseler olduklarını farkedersin. Tıpkı bu dünyada zengin ve refah içerisinde yaşayanların yüzlerinde bu alâmetleri görüp farkettiğin gibi.

İşte bunlardan dolayı âyette "görürsün" anlamındaki "terâ" fiili değil de "farkedersin" anlamındaki "ta'rifu" fiili tercih olunmuştur. Çünkü "farketmek" anlamına gelen "mârifet", çoğunlukla gizliliklerle ilgili bir kavram iken "görmek" çoğunlukla açıkta olan şeylerle ilgilidir.

Âyetteki "farkedersin" hitabı, bu hitabtan nasibi olan herkesedir. Böylece işâret edilmek isteniyor ki; onların üzerlerinde nimetin izleri ve refahın alâmetleri olacaktır. Bunlar bir kısım insanların görüp de bir kısmının göremeyeceği şekilde de

olmayacaktır.

İmam Cafer Sadık bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir ediyor: Allah'ı ziyaretten köşklerine döndüklerinde yüzlerinin Cemalullaha bakma lezzetinden dolayı güneş gibi pırıl pırıl parladığını farkedersin.

Bazı âlimler ise bu âyeti; "sen onların yüzlerinde sevgililerinin kendilerinden hoşnutluğunu farkedersin" şeklinde tefsir etmişlerdir.

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾

25. Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur.

Bu âyet, onların nimetlerine dâir üçüncü özelliği oluşturmaktadır. Burada sanki saf ve hâlis içkiden bir parça içirilmiştir; yahut malum bir miktar içirilmiştir, denmek isteniyor. Bir başka ifâdeyle; onlara mühürlü rahîktan (saf içkiden) yapılmış bir meşrubat sunulur, denmiş oluyor. "Rahîk"; saf ve katıksız şarap demektir. Buna göre âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Onlara Cennette içinde hiçbir yabancı karışım olmayan, nefsi rahatsız etmeyen, insanın içini bulandırmayan, yapısı bozulmayan, dünya içkilerine benzemeyen, başağrısı yapmayan bir içki içirilir.

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾

26. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar.

"Onun mühürü misk'tir." Yani onun ağzına vurulan mühür, misktir. Misk, bildiğimiz güzel kokunun adıdır. Buna göre âyette denmiş oluyor ki; o içkinin kabı ve kadehleri toprak yerine misk ile mühürlenmiştir.

Keşfu'l-esrar'da ifâde edildiğine göre mühürde kullanılan misk kokusu yumuşak bir koku olup mühür vurulmaya elverişlidir. Allah Teâlâ onlara sunulacak içkinin ağzına mühür vurulmasını, bunları içecek kimselere ikram etmiş olmak için emretmiş ve onların içecekleri içki misk ile mühürlenmiştir. Böylece ebrar, onun mührünü çözmeden önce kendisine hiçbir elin dokunması ve ellemesi engellenmiştir. Ağır basan ihtimale göre "onun mührü misktir" ifâdesi, içilecek içkinin nefasetinin mükemmelliğinin temsîlî yoldan anlatımıdır. Çünkü nefis olan bir şey mühürlenir. Özellikle bu nesnenin ağzına toprak yerine misk ile mühür vurulmuşsa ne kadar nefis olduğu daha da ortaya çıkar.

Bazı âlimlere göre "hitamu'ş-şey", herhangi bir şeyin sonu demektir. Buna göre "hitamuhu misk" ifâdesinin mânâsı, "onun mührü misktir" şeklinde değil de "onun sonu misktir" şeklinde olur. Çünkü içkiyi içen kimse ağzını en son yudumu alıp da ondan kaldırdığında misk kokusu gibi bir koku alacaktır. Misk kokusu içtiği nesneye

karıştırılmış olduğu için o kokuyu duyacaktır. Tıpkı dünyada iken içine misk kokusu karıştırılmış içeceklerin içilmesinde olduğu gibi. Çünkü böyle bir içeceği içen kimse ilk yudumu aldığında değil de en son yudumunu aldığında misk kokusunu duyar.

Ebu'd-Derda (r.a.)'ın ifâdesine göre yirmi beşinci âyette yer alan "rahîk", gümüş gibi beyaz renkli şarabın adıdır. Ebrardan olanlar, içecekleri Cennet şarabını en son bu rahîktan bir yudum almak sûretiyle tamamlarlar. Bu rahîk o kadar nefistir ki dünya halkından herhangi biri elini buna batırıp da sonra çekse dünyada ne kadar canlı varsa onların tümü bu hoş kokuyu hisseder.

"İmrenenler ona imrensinler." Yani imrenen kimseler özellikle bu rahîk denen içeceğe imrensinler. Yoksa hemen çabucak fani olan ve insanı mutsuzluğa sevkeden nimetlere değil. Ya da imrenenler Kur'an'ın tâbiriyle şimal ehli olanların hâline değil, burada durumları zikredilen kimselerin durumuna imrensinler. Bir başka ifâdeyle; isteyen kimseler Allah'a itâat etmeye koyulmak sûretiyle onların bu hâline ermeyi istesinler.

Âyetteki emir zâhirî bir teşvik içindir. Ya da bâtınen îman ve itâatın vâcipliğini ifâde etmek içindir.

"İmrensinler" şeklinde tercüme ettiğimiz fiilin kökü; "tenafüs"tür. Bu kökün aslı; insanın nefis/güzel olan; arzu duyduğu bir şeye atılması demektir. Şöyle tasavvur edelim; herhangi bir şey üzerinde onu elde etmek için "tenafüs" varsa, bunu gerçekleştiren iki şahıstan herbiri onu kendine edinmekte yarışıyor demektir. Bu kökün aslı ise "nefs"ti. Nefis de güzel olan şeyi değerli bullduğu için kendine almak ister.

Bağavi der ki; bu kelimenin aslı, bütün herkesin aşırı istekle üzerine saldırdığı ve herkesin kendi nefsi için istediği nefis şeydir.

Müfredat'ta ifâde edildiğine göre âyetteki fiilden türeme "el-munâfese", nefsin faziletli insanlara benzemek ve onlara yetişmek, onların safında olmak için –hiç kimseye zarar vermeksizin- çaba harcaması demektir.

Zünnun Mısri şöyle der: Tenafüsün var olup olmadığının alâmeti, kalbin o nesneye bağlanması, vicdanın ona doğru uçar gibi yönelmesi, hatıra geldiğinde harekete geçmesidir. Hattâ, insanlardan uzaklaşma ve yalnız kalma isteği, daha önce yapılan günahlara ağlama, zikir duymadan tat alma, Rahman'ın kelamı üzerinde derinden derine düşünme, gelen nimetleri sevinç ve şükürle karşılama ve Allah'a münacaata yönelmedir.

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾

27. Karışımı Tesnîm'dendir.

Bu cümle "hitamuhu/onun sonu" kelimesinin üzerine atfedilmiş ve "rahîk"ın diğer sıfatıdır. Bu ikisi arasındaki geçen cümleler ise mu'teriza cümlesi olup içilecek içkinin

nefisliğini vurgulamaktadır. Buna göre âyette şöyle denmiş oluyor: Bu rahîkın içine tesnim suyundan katılmıştır. “Tesnim” Adn Cennetinden akan bir pınarın adıdır. Kendisine tesnim denilmesi yükseklik anlamına gelen “seneme” fiilinin masdarı olmasındandır. Pınarın bu ismi alması; ya Cennette en yüksek değerdeki meşrubat olmasından dolayıdır ki bu durumda mertebe itibariyle yükseklik söz konusu olmuş olur. Ya da bu içecek müttakilere üst taraflarından, yukarılarından gelmesi itibariyledir. Bu takdirde ise yükseklik, mekan itibariyle olmuş olur.

Rivâyete göre tesnim kaynağı havada yukardan aşağıya doğru akar ve onların kaplarına dökülür. Kapları dolduğunda bir damlası bile yere dökülüp de yerden su çekmeye muhtaç olmasınlar diye suyun akması durur.

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

28. ***(O Tesnîm Allah’a)*** **yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.**

Âyette yer alan “aynen” kelimesi medh ve övgü bakımından tahsis ifâde etmek üzere mansubtur. “Allah’a yakınlık” manevi ve ruhi yönden yakınlık anlamındadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Onlar sırf bu saf içkiyi içeceklerdir. Diğer cennetlikler ise -ki bunlar ashabu’l-yemîndirler- böylesine saf içkiyi değil, karışık içkiyi içeceklerdir. Âyetteki “bâ” harfi ya ziyadedir veya “min” mânâsındadır.

Bu âyet-i kerimede ruhâni Cennetteki “tesnîm”in mârifetullah ve muhabbetullah olduğuna ayrıca Allah’ın vech-i kerîmine bakma lezzeti olduğuna işâret vardır. Rahîk’ın ise bazen Allah’ın vechine bakarak, bazen onun yaratıklarına bakarak gönül huzuru duymak olduğuna işâret vardır. Şu halde mukarrebûn olanlar ebrârdan daha üstündürler. Ayrıca tesnim de rahîk’tan daha üstün ve daha tatlıdır.

Mukarrebler mâsivayla meşgul olmadıklarından, yâni Hakk’ın muhabbetine başka bir muhabbet karıştırmadıklarından onların şarabı hâlistir. Hakk’ın sevgisine başka sevgi karıştıranların şarabı ise memzûc/karıştırılmış olur.

Biz keder tortusu bulunmayan zevk u safanın şarabını isteriz
Hâlis şarap içenler başka, tortu içenler başkadır.

Bazıları demişler ki:

Kulun tesbihi ancak Senin cemâlini vasfeder
Onun her iki cihandan isteği Ssenin vuslatına ermektir
Herkesin kalbinde başkasının arzusu vardır
Kulun kalbinin arzusu sâdece Senin hayâlindir.

Bahru’l-hakâik’te gelmiştir ki: “Rahîk” kelimesi iki dünya sarhoşluğunun

bulanıklığından uzak hâlis şaraba işâret eder. Onun mühürlü kâsesi evliyâ ve asfiyânın gönülleridir ki hitâmı, misk-i muhabbettir. "Tesnîm" ise muhabbet mertebelerinin en yücesidir, sıfat ve fiillerle karışmamış zâtî muhabbettir. Fenâfillah ve bakâbillah ehli mukarrebler içindir.

Bir kimse kuds bahçesi ve üns meclisinde yakınlık minderinde rıza sâkisinin elinden bu şaraptan bir yudum olsun tatmamışsa, bu sözlerin sırlarından hiçbir koku onun can dimağına ulaşamaz.

İki cihan zevkinin sermayesi aşk sarhoşluğudur
Bu şaraptan tatmayanlar bunu ne bilir?

Bütün bu kaplardan ancak Allah'a sülûk yolunda sâdık olanlar ve bunu talep edenler içebilirler. Nitekim şair şöyle der:

Ziyan eden ömrünü, ağlasın başına!
Ne pay var, ne de nasip ona!

Nitekim ârif olan kimse içine hiçbir şey karışmamış sırf muhabbet şarabından içer. Şair şöyle der:

Ayrılma saf şaraptan, sevme hiçbir katığı!
Bir tek istisnası var: O da sevgilinin artığı.

Şair yukardaki beyitte demek istiyorki: Şâyet sen şarabı saf ve katıksız içemeyeceksen, içine illa bir şey karıştırmak zorundaysan o zaman buna sevgilinin ağzının suyunu kat. Bundan başkasına itibar etme. Çünkü başka bir seçeneğe dönmek doğrudan doğruya zulümdür.

---

[51]. Kurtubî, 19, 263.

KÂFİRLER YAPTIKLARININ CEZASINI BULDULAR MI!

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا
بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى
الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29. Şüphesiz günahkârlar, *(dünyada)* îman edenlere gülerlerdi.
30. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi.
31. Âilelerine döndüklerinde, *(alaylarından dolayı)* keyiflenerek dönerlerdi.
32. Müminleri gördüklerinde: «Şüphesiz bunlar sapıtmış» derlerdi.
33. Halbuki onlar, müminleri denetleyici olarak gönderilmediler.
34. İşte o gün *(âhirette)* de îman edenler kâfirlere gülerler.
35. Koltuklar üzerinde etrafa bakarlar.
36. Kâfirler yaptıklarının cezâsını buldular mı! *(Elbette buldular.)*

“Doğrusu günahkarlar” yâni cürüm ve günah sâhibi olanlar... Aslında küfürden ve mü’min oldukları için îman edenlere eziyet etmekten daha büyük bir günah yoktur. Âyette sözü edilen bu kişilerden maksad, **Ebû Cehil**, **Velid b. Muğire**, **As b. Vail** vb. gibi Kureyş liderleri, müşriklerin günahkar ileri gelenleri ve büyükleri idi.

Bunlar dünyada iken sadık bir îmanla *“îman edenlere gülerlerdi.”* Yani **Ammar**, **Suheyb**, **Bilal**, **Habbab** ve başkaları gibi müminlerin fakirleriyle alay ederlerdi.

Âyette harf-i cerr ile başında bulunduğu kelimenin önce gelmesi; fiilin ise daha sonra getirilmesi, âyet sonlarındaki ses uyumunu sağlamak içindir.

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾

30. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi.

Müminlerin fakirleri *“onlarla”* yâni müşriklerle meclislerinde *“karşılaştıklarında kaş-göz hareketiyle alay ederlerdi.”* Bu âyeti, yukarda yaptığımız tefsirin aksine müşriklerin müminlerle karşılaşmaları şeklinde anlamak da mümkün ise de ağırlıklı

olan ihtimal birinci şıktır.

"Merra" fiili *Kamus*'un beyânına göre "gitti, birine uğradı" demektir. Fiil ba ve alâ harf-i cerleriyle geçişli hale getirilebilir.

Âyette geçen "yeteğamezûn/kaş-göz işâretiyle alay ediyorlar" fiilinin kökü olan "ğamz" birini kaş-göz hareketiyle alaya almak demektir. Müşrikler gözleriyle fakir müminleri işâret ederek onları ayıplarlar ve: "Şunlara bakınız kendi kendilerini yorup dünya lezzetini bir kenara bırakıyorlar. Ahirette sevap ve yeniden dirilip mükâfat görecekleri umuduyla bir sürü meşakkate katlanıyorlar. Oysa dirilme ve yapılanın karşılığını görme son derece uzak bir ihtimaldir" diyorlardı.

"Teğâmuz" kalıbı kaş-göz hareketiyle işâret etme fiilinin müşareket kalıbıdır. Fiil ayıplamak anlamına da gelir.

وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾

31. Âilelerine döndüklerinde, *(alaylarından dolayı)* keyiflenerek dönerlerdi.

Oturdukları meclislerinden *"âilelerine"* âile fertlerinin ve kendilerine tâbi olan, sapık ve câhil arkadaşlarının yanlarına *"döndüklerinde keyiflenerek"* onları kötü sözlerle anmaktan ve kendileriyle alay etmekten zevk duyarak *"dönerlerdi."* Dönmek anlamına olan fiil, âyetin orjinal metninde "inkalebû" şeklindedir. Bu fiilin masdarı olan *inkılab*, dönmek bir yerden bir başka mekana geçmek ve geri dönmek anlamınadır. Bu âyet-i kerimede onların bu çirkin davranışlarını gelip geçenlerin gözleri önünde yapmadıklarına ve kaş-göz hareketiyle yetindiklerine işâret edilmektedir.

وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا اِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾

32. Müminleri gördüklerinde: «Şüphesiz bunlar sapıtmış» derlerdi.

Bu mücrimler, günahkarlar *"mü'minleri"* her *"gördüklerinde"* onları aşağılayıcı bir işâretle *"şüphesiz bunlar sapıtmış derlerdi."* Yani müslümanlardan gördüklerini ve görmediklerini kesin bir biçimde sapık olmakla suçlarlardı. Ardından "bunlar babalarının eski dinini terkedip yeni dine girdiler" derlerdi. Yahut da "bunlar sevap arzusuyla olup olmayacağı belli olmayan dünya nimetlerini terkediyorlar" derlerdi.

Öte yandan bazı gafil âlimler sülûk ehli olan fakirleri sapıtmak ve delirmekle suçluyorlar. Özellikle sülûk ehli medrese ehlinden olursa… Çünkü onlar, bu fakir sülûk ehli olanları başkalarından daha çok sapıtmış olmakla suçluyorlar.

Ey zamâne zâhidi, onun aşkından beni men ediyorsun
Mâzursun, zira sen onu görmemişsin.

وَمَآ اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾

33. Halbuki onlar, müminleri denetleyici olarak gönderilmediler.

“Halbuki onlar” yâni o mücrimler *“mü’minleri denetleyici olarak gönderilmediler.”* Onların üzerinde bekçi olarak gönderilmemişlerdi. Yani onlar Allah tarafından mü’minler üzerine, onların işlerini gözetmek, yaptıkları amelleri kontrol etmek, onların doğru veya sapık olduklarına şâhidlik etmek için gönderilmemişlerdi. Onlara verilen emir sâdece kendi nefislerini ıslah etmekten ibaretti. Şu halde başkalarının durumlarını incelemekten onlara ne gibi bir fayda olacaktır?! Bu ifâde, onlarla yapılmış bir istihzâ ifâdesidir. Ayrıca bu ifâde, onların söylemeye cesaret ettikleri sözün Allah Teâlâ tarafından görevlendirilen bir görevlinin vazifelerinden olduğuna işâret vardır.

Bazı âlimler yukardaki ifâdenin mücrimlerin söyledikleri sözler cümlesinden olduğunu mümkün görmüşlerdir. Bu takdirde onlar sanki şöyle demiş olmaktadırlar: “İşte bunlar sapık insanlardır. Bunlar bizim üzerimize muhafız olarak gönderilmiş değillerdir.” Bu cümleyle o mücrimler, mü’minlerin insanları şirk yolundan çevirmelerini ve İslâma çağırmalarını inkâr etmiş olmaktadırlar. Bu, sâdece mânâ itibariyle nakledilmiş olarak söylenmektedir.

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

34. İşte o gün *(âhirette)* de îman edenler kâfirlere gülerler.

“İşte bugün de” yukarda işâret edilen fakir *“mü’minler”* yine yukarda işâret edilen ve bilinen *“kâfirlere gülerler.”* İzzet ve kibir döneminin ardından onları çeşit çeşit aşağılama ve tahkirin kuşattığını, boğazlarına tasma geçirildiğini ve zelil bir durumda kaldıklarını gördüklerinde sevinir ve onların bu hâline gülerler. Çünkü kâfirleri o gün bunca dünya nimetinin, zevk u safâsının ardından çeşitli azaplar sarıp bürüyecektir.

Bazı tefsir kitaplarında ifâde edildiğine göre, yukardaki “fa” harfi, mukadder bir şartın cevabı olabilir. Buna göre sanki ifâdede şöyle denmiş oluyor: Şâyet siz burada zikredilenleri tanırsanız biliniz ki bugün yâni kıyamet günü onlar kâfirlere gülecekler. Buradaki “el-küffar” kelimesinin başındaki “el” takısı ahd içindir. Bu kâfirlerin bilinen kâfirler olduğunu belirtir.

عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾

35. Koltuklar üzerinde etrafa bakarlar.

Evet yâni şimdi de onlar kâfirlere ve onların içine düştükleri kötü hallerine bakarak onlara gülecekler.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

36. Kâfirler yaptıklarının cezâsını buldular mı! ***(Elbette buldular.)***

Bu son âyet Allah veya melekler tarafından ifâde edilmeye başlanan bir başlangıç cümlesidir. Cümlenin başındaki soru takrir içindir. Bir başka ifâdeyle cümle içinde vurgulanan gerçeği kabul ettirmek içindir.

"Süvvibe" şekil itibariyle di-li geçmiş zaman kalıbında ise de aslında şimdiki zamandır. Şimdiki zaman olan bir fiilin di-li geçmiş zaman kipiyle ifâde edilmesi, bunun mutlaka olacağına işâret etmek içindir. Arapçada "tesvib" birisine karşılık vermek anlamınadır. Tesvib ve isâbe mücâzât anlamına gelmek üzere "kötü karşılık" için kullanılır.

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre "isâbet" kökü, hoşlanılan şeyler için de kullanılabilir. Şimdi bununla ilgili iki âyet: Allah şöyle buyurur: ***"Söyledikleri bu sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi."*** (Maide 5/85) Görüldüğü üzere burada "isabet" "iyi karşılık" olarak kullanılmıştır. Bu kelime bazen de kötü karşılık anlamında kullanılır. Nitekim şu âyet buna örnektir: ***"O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiçkimseye dönüp bakmıyordunuz (Allah) size keder üstüne keder verdi"*** (Ali İmran, 3/153) Tesvib, Kur'an-ı Kerim'de -bu âyette olduğu gibi- sâdece kötü karşılık anlamında kullanılmıştır.

Kamus'ta ifâde edildiğine göre tesvib, kötü veya iyi şartı olmaksızın doğrudan doğruya karşılık verme anlamındadır. Kamus'un bu açıklaması *Tâcu'l-Masâdır*'daki açıklamaya uygundur.

Buna göre âyetin mânâsı; "kâfirler dünyada iken mü'minleri alaya almalarının ve onlara gülmelerinin cezâsını buldular mı?" şeklinde olur. Bu ifâde mü'minlerin âhirette kâfirlere gülmelerinin onların dünyada iken kendilerine gülmelerine bir karşılık olacağı noktasında gâyet açık ve net bir ifâdedir. Ayrıca bu âyet mü'minleri teselli etmektedir. Çünkü durum tersine dönecek ve kâfirler gülünç hale geleceklerdir. Öte yandan bu âyet âhirette müminlerin şanını yüceltmektedir. Zira düşmanların şanlarının düşürülmesi ve tahkir edilmesi, dostların şanını ta'zim etme anlamına gelir. Allah Teâlâ dostlarının düşmanlarından intikamını alır. Çünkü o kendi dostları için gazap eder. Tıpkı dişi aslanın yavrusuna birşey gelecek diye kızıp kükremesi gibi. Gerçek korunma ve ismet Allah'tandır. Buradan anlaşılıyor ki başkalarına gülmek, onları alaya almak, maskaralık

yapmak, kaş-göz hareketi yapmak büyük günahlardandır. Bunlara dalan kimse de müşriklere mülhak olan (katılan) mücrimlerdendir. Allah Teâlâ'dan bütün bu belâlardan selamet dileriz.

Allah'ın avni ve keremi ile Mutaffifin sûresinin tefsiri sona erdi.

سُورَةُ الاِنْشِقَاقِ

84- el-İNŞİKAK SÛRESİ

İnfitâr sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 25 âyettir. Göğün yarılmasından söz ettiği için bu adı almıştır.

EY İNSAN!
SONUNDA O’NA VARACAKSIN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾
يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Gök yarıldığı,

2. Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman,

3. Yer dümdüz edildiği,

4. İçinde bulunanları atıp boşaldığı

5. Ve Rabbini dinleyip O’na hakkıyla itâata mecbur kılındığı vakit *(insanoğlu yaptıkları ile karşılaşır)*.

6. Ey insan! Şüphe yok ki sen Rabbine karşı çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O’na varacaksın.

“Gök yarıldığı” yâni gök, arasından çıkan beyaz bir bulutla açıldığı *“zaman...”* Şu âyet-i kerimede de bu olay açıklanmaktadır: ***“O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.”*** (Furkan 25/25) Bu örnek âyette yer alan “bâ” harf-i cerri “âlet” anlamı ifâde etmektedir. Bunun, âyetin anlamına katkısı ise göğün bulutlar vâsıtasıyla yarılacak olduğudur. Bu bulutun içerisinde yukardan inen melekler olacaktır. Ellerinde ise amel defterleri bulunacaktır. İşaret ettiğimiz bulutun içinde yere inenlerin azap melekleri olmaları da mümkündür. Durum böyle olursa bu, en şiddetli ve en feci azap demektir. Çünkü bu durumda hayır beklenen yerden; yâni gökten azap inecek demektir. Böylece gökyüzü ilahi emirlerle meleklerin yere inmeleri için yarılacak demektir.

Bazı âlimlere göre gökyüzü, bir tavana benzeyen göğün yere düşmesi ve parçalanması için yarılacaktır. Bazılarına göre ise kıyametin korkusundan dolayı dayanamayıp yarılacaktır. Nasıl yarılmaz ki gökyüzü Allah’ın kahır kabzası içinde bir hardal tanesinden çok daha küçük bir durumdadır. Aslında yukarda verilen mânâların tümünü bir arada düşünmeye engel herhangi bir şey yoktur. Çünkü gök önce Allah korkusuyla yarılacak, sonra oradan melekler inecek, ardından gökyüzü parçalanıp, dağılarak, yok olacaktır. **Hz. Ali**’den gelen bir rivâyete göre gökyüzü tam samanyolu çizgisinden

yarılacaktır. Samanyolu gökyüzünde uzunlamasına bembeyaz bir yoldur. Bu ismi alması samanyoluna benzemesinden dolayıdır. İşte gök tam bu noktadan yarılacaktır. Adeta burası gökyüzünün iki parçasını birbirine bitiştiren bir mafsal, eklem noktası gibidir.

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾

2. Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman,

"Rabbine kulak verip, boyun eğecek hale getirildiği zaman" Yani Allah'ın kudreti ve iradesi göğün yarılmasına taalluk ettiği zaman onun kudretinin etkisiyle boyun eğip bu emre karşı durmadığı zaman... Bu boyun eğiş kendisine itâat edilen bir amirin emrine son derece itâat eden memurun boyun eğmesi gibi olacaktır. Bu ifâde; mecaz-ı mürselden dallanan bir istiâre-i temsiliyye kabilindendir. Biraz açacak olursak; işitme ve kulak verme özelliği olan bir kimse hakkında "kulak verme" fiili kullanıldığında bununla mecazen söylenen şeye uyma ve boyun eğme kasdedilir. Aynı fiil gök gibi dinleme ve kabul etme özelliği olmayan bir nesne hakkında kullanılırsa ortaya istiâre-i temsiliyye çıkar. Bu tıpkı ***"Ona ve yerküreye isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler"*** (Fussilet 41/11) âyet-i kerimesindeki ifâde gibidir. Orada nasıl ki "isteyerek geldik" ifâdesi Allah Teâlâ'nın yoktan var etmesi ve benzersiz yaratması noktasındaki kudretinin karşısında hiçbir engel olmaksızın nüfuzuna delalet ediyorsa; okuduğumuz âyetteki "göğün rabbine boyun eğmesi" ifâdesi de aynı şekilde göğün yarılma ve yok edilme karşısında hiçbir engel ve rablığına karşı herhangi bir dokunma olmaksızın kudretinin nüfuzuna delalet etmektedir. Hem de ifâdede rab kelimesi gök kelimesine izâfe edilerek "onun rabbi" denmektedir. İşte bu, hükmün illetine (sebebine) işâret etmektedir. Bu boyun eğiş erbabu'l-hakaik denilen hakikate ermiş kimseler nezdinde göğün diğer canlılarda olduğu gibi bir hayat ve idrakinin olduğu şeklinde tefsir edilmiştir. Çünkü hiçbir nesne yoktur ki Allah'ın "el-Hayy" isminin tecellisinden nasib olmamış olsun. Nitekim bu gerçek daha önce defalarca geçti.

Okuduğumuz âyette yer alan "hukkat" ifâdesiyle kasdedilen "o buna lâyıktır" demektir. Yani gökyüzü Allah'ın emrini dinlemeye ve boyun eğmeye lâyıktır, demek olur. Zira gök Allah Teâlâ tarafından yaratılmış ve onun Rablığı çizgisi içerisinde bulunmaktadır. Bir başka ifâdeyle kendisi sâyesinde herşeyin meydana geldiği ve hiçbir meselenin geri kalmadığı Allah'ın rabbani ve herşeye hakim kudreti karşısında göğün durumu bundan ibarettir. Aslında "ve hukkat" cümlesinin daha öncesi üzerine atfedilmiş bir cümle değil de, daha öncesinin mânâsını pekiştiren bir mu'teriza cümlesi olması uygun olurdu.

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾

3. Yer dümdüz edildiği,

Yani düz bir yaprak şeklini alacak şekilde dağ ve tepelerinin yok edilip dümdüz hale getirildiği veya yaratıkların üzerinde hesaba çekilmeleri için durmaları amacıyla yirmibir cüz'den doksandokuz cüz'e genişletilip düzlendiği zaman... Eğer yeryüzü böylesine düzlenip genişletilmezse yaratıkları almaz.

Bir hadis-i şerifte şöyle deniyor: *"Kıyamet günü olunca Allah yeryüzünü bir deriyi çekip uzatır gibi uzatacaktır. Ta ki insanlardan her fert ayağını koyacak bir yer bulabilsin."* [52] Yani orada hesab vermek üzere duracak yaratıkların çokluğu ifâde olunmaktadır. Hadiste geçen "derinin gerilip uzatılması" örneğinin verilmesi şundandır: Deri uzatıldığı zaman bütün kırışık ve buruşuklukları kaybolup dümdüz hale gelir. İşte yeryüzü de aynen böyle olacaktır.

Bazı rivâyetlerde Ukaz derisinin uzatılmasından sözedilmektedir. *Kamus'*ta ifâde edildiğine göre Ukaz, Nahle ile Taif arasında bir sahra pazarının adıdır. Bu pazar her yıl Zilkade ayında kurulur ve yirmi gün açık kalırdı. Bütün arap kabileleri bu pazarda toplanarak birbirleriyle öğünürlerdi ve karşılıklı olarak birbirlerine şiirler okurlardı. İşte *el-ediymu'l-ukazi* tâbiri buradan kalmıştır.

وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْۙ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ ﴿٥﴾

4-5. İçinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbini dinleyip O'na hakkıyla itâata mecbur kılındığı vakit *(insanoğlu yaptıkları ile karşılaşır)*.

"İçinde olanları dışarı atarak boşaldığı" yâni içinde bulunan ölüleri ve hazineleri dışarıya atarak boşaldığı zaman. Bu ifâde bize Zilzal sûresindeki ***"Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman"*** (Zilzal 99/2) ifâdesini hatırlatmaktadır. Okuduğumuz her iki ifâde de isnâd-ı mecâzî kabilindendir. Yoksa yerin içindekileri atması veya dışarıya çıkarması düşünülemez. Bunları atan ve dışarıya çıkaran aslında Allah'tır.

Burada "hazineler Deccal zuhûr ettiği zaman çıkarılacaktır, kıyamet günü çıkarılmayacaktır. Burada neden kıyamet günü çıkarılacağına işâret ediliyor?" denilecek olursa bu soruya cevabımız şöyle olur: Kıyamet günü uzun bir süreçtir. Bu günü Deccal'ın ortaya çıkacak olduğu andan başlatmak mümkündür. Eğer kıyamet gününü bu andan başlatırsak ifâdede herhangi bir çelişki kalmaz. Çünkü Deccal'ın ortaya çıkması, kıyametin büyük alâmetlerindendir. Şu halde hazinelerin yerin altından üstüne çıkarılması kıyamet vaktinin yaklaştığı anda, ölülerin topraktan dışarıya çıkarılması ise dirilme esnasında olacaktır.

"Tahallet" yer içinde bulunanlardan adamakıllı boşaldığı ve içinde hiçbir şey kalmadığında" demektir. Bu ifâde yeryüzü içinde ne varsa tümünü dışarı çıkarmakta büyük bir titizlik göstereceği imajını uyandırmaktadır. Bu izlenim, fiilin kalıbından

gelmektedir. Söz gelimi bir kimse cömertlikte ve merhamette olanca gücünü harcadığında yukardaki aynı kalıp kullanılır. Şu halde yeryüzü ve gökyüzü kendi tabiat ve karakterlerinin üzerinde bir çaba harcayacaklardır.

“Ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hale getirildiği zaman” yâni yeryüzü Allah Teâlâ’ya içinde bulunanları dışarı atma ve tamamen boşaltma noktasında tam olarak boyun eğmiş ve boyun eğmeye uygun hale getirilmiştir. Bir başka ifâdeyle yeryüzünün Rabbânî kudret karşısındaki durumu budur. Dikkat edileceği üzere bu sûrenin baş tarafında iki âyette “boyun eğecek hale getirildiği zaman” ifâdesi kullanılıyor. Bu ifâde âyetin edebî seviyesini düşürecek lüzumsuz bir tekrar değildir. Çünkü birincisi gökle ilgili ikincisi ise yeryüzü ile ilgilidir. Her birine diğerine âid olmayan bir özellik eklendiğine göre buradaki ifâde bir tekrar sayılmaz.

Yukardan beri sıralanan bütün olaylar meydana geldiği zaman insanın beyândan âciz kalacağı çok korkunç şeyler olacaktır.

Kâşifî Tefsîri’nde “izâ”nın cevabının “insan sevabı ve cezâyı görür, müşâhede eder” şeklinde olduğu kaydedilmektedir.

Âyet-i kerimede hayvâni ruh semasının insâni ruhtan ayrılacağına ve bu semanın zail olacağına, beden arzının içinden ruhun çekilip alınmasıyla yayılacağına, bu beden arzının içinde bulunan ruhu, kuvvetleri dışarı atacağına, içerisinde bulunan hayata, mizaca, terkibe ve şekle dâir bütün izleri ve arazı boşaltacağına, bedenin ruhtan hali olmasına tabi olarak bütün bunları dışarı atacağına işâretler vardır.

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de ise bu âyetten şu işâretler alınıyor: Burada ruh semâsının yarılacağına, nefs-i emmare bulutu zulmetinden semanın kurtularak Rabbinin feyzine boyun eğeceğine, Allah Teâlâ’nın orada tasarruf etmesiyle hiçbir karşı gelme ve yüz çevirme olmaksızın gerekli istidadı hazırlayarak boyun eğmeyi sağlayacağına, beşeri nefislerin arzını erbabına yayacağına ve bu arzın beşeri ahkamdan boşalacağına işâretler vardır.

يَا أَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِۚ ﴿٦﴾

6. Ey insan! Şüphe yok ki sen Rabbine karşı çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O’na varacaksın.

“Ey insan!” Âyette geçen “insan” kelimesi mü’min, kâfir, isyânkâr bütün insan cinsine şâmildir. Şu halde buradaki “ey insan” hitabı bedel itibariyle bütün mükelleflere genel bir hitaptır. Âlimlerin ifâdesine göre bu “ey insan” ifâdesi genelleme ifâde eden ifâdelerden daha etkindir. Çünkü bu, hitap bakımından her muhataba ayrı ayrı hitap ediliyormuş mesâbesindedir. Bir başka ifâdeyle muhataplardan her birine ayrı ayrı sanki “ey filanca, sen ey filanca, sen ey filanca” gibi teker teker hitap edilmiş olmaktadır.

“Şüphesiz sen Rabbine karşı çaba üstüne çaba göstermektesin.” Burada çaba gösterme anlamına olan “el-kadh” herhangi bir işte çaba sarfetmek, ter dökmek, uğraşmak, kazanç taleb etmek demektir. Bu çaba nefse etki edecek bir biçimde olmalıdır. “el-Cehd” ise meşakkat, yorgunluk demektir. Ey insan! Sen çaba sarfetmekte ve bunu da ciddi olarak yapmaktasın. Bir başka ifâdeyle sen gayretle ve meşakkatle Rabbine kavuşmaya doğru çaba harcamaktasın. Yani Rabbine kavuşma vaktine doğru çaba harcamaktasın. “Rabbe kavuşma vakti”nden maksad ölüm ve onu izleyen bir takım durumlardır. Ölümü izleyen daha sonraki durumlar “lika/kavuşma” kelimesiyle ifâdelendirilmekte olup bu, ifâdeye bir abartı katmaktadır.

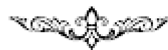
Rivâyete göre sahabelerden bazıları Peygamberimiz (s.a.)’e sorarlar: “Ey Allah’ın Rasûlü! Madem kaderimizi yazan kalemin mürekkebi kurumuş ve kader yazısı yazılmış öyleyse biz neden çalışıp didiniyoruz?” Peygamber Efendimiz (s.a.) bu soruya şöyle cevap verir: *“Çalışıp çaba sarfediniz. Çünkü herkes ne için yaratılmış ise o konuda kolaylık görür.”* [53]

“Sonunda O’na varacaksın.” Yani sen sonunda amelinin hayır ve şerr karşılığı neyse ona varacak, kavuşacaksın. Bu seni engelleyecek herhangi bir engel olmadan mutlaka olacak ve ayrıca bundan kaçış da olmayacaktır. Sen Rabbin için bir amel işlemektesin ki, kıyamet günü o amel ile karşı karşıya kalacaksın. Buna göre Allah şöyle demiş oluyor: Ey insan, senin çaba harcaman, dünya amellerini yapmak için koşup didinmen aslında âhirette bu amellerin karşılığını elde etmeye yönelik bir çabadır. Şu halde sen hiç kuşku yok ki bunun karşılığını göreceksin. Öyleyse dünyada iken, âhirette seni kurtaracak işleri yapmaya bak. Seni helâk edecek işlerden ve utandırıp rezil kepaze edecek fiillerden kaçın.

Bir hadiste şöyle buyuruluyor: *“Pişman olan kimse rahmeti bekler. Kendini beğenen kimse ise Allah’ın gadabını bekler. Her kişi dünyada iken yapmış olduğu amel neyse onunla karşı karşıya gelecektir.”* [54]

Kâşânî okuduğumuz âyeti şöyle tefsir ediyor: Ey insan! Kuşkusuz sen ölüme doğru koşmaktasın. Yani aldığın ve verdiğin nefeslerle hızla ölüme doğru yol almaktasın. Şu halde sen zorunlu olarak bu amelin ile karşı karşıya kalacaksın. Âyetteki “mulakîh” ifâdesinde yer alan “hu” zamiri “rab” kelimesine gitmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de okuduğumuz âyetten şu işâretler çıkarılıyor: Burada rabbinin sûretinde yaratılmış insana, onun ilahi isimler ve lahuti sıfatların tahakkuku noktasında çabasına, çalışmasına işâret edilmektedir. Bu kimse kendi fıtrî istidadına göre çalışıp çabaladığı şey ile karşı karşıya kalacaktır.

---

[52]. İbn Mâce, Fiten 4081. Ahmed, 3546.
[53]. Buhârî, Tefsîrü’l-Kur’an 4949. Müslim, Kader 2647.
[54]. Beyhaki, Şuabü’l-Îman c. 9, s. 397.

O HİÇBİR ZAMAN RABBİNE DÖNMEYECEĞİNİ SANDI

فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً ﴿٨﴾
وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِهِ مَسْرُوراً ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾
فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى سَعِيراً ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ فِى اَهْلِهِ مَسْرُوراً
﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيراً ﴿١٥﴾

7. Kimin kitabı sağından verilirse,
8. Kolay bir hesapla hesaba çekilecek;
9. Ve sevinçli olarak âilesine dönecektir.
10. Kimin de kitabı arkasından verilirse,
11. Derhal yok olmayı isteyecek;
12. Alevli ateşe girecektir.
13. Zira o, *(dünyada)* âilesi içinde *(mal-mülk sebebiyle)* şımarmıştı.
14. O hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı.
15. Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.

Buradaki “kim” kelimesinden maksad saîd mümindir. İfadedeki “men” iyelik zamiridir. Burdan itibaren daha önce kısaca ifâde edilen mânâ, ayrıntısıyla verilmeye başlanmaktadır.

“Kimin” uğrunda çaba sarfettiği amellerinin içinde yazılı olduğu “kitabı”, sağ taraftaki meleğin yazacak olduğu ameli işlediği için *“sağından verilirse…”* Âyette “kitap” kelimesinin yer almasının hikmeti şudur: Herhangi bir mükellef amellerinin yazıldığını, kıyamet günü herkesin huzurunda bu amellerin arz edileceğini bilirse, bu gerçek, kişiyi mâsiyetleri işlemekten daha fazla alıkoyucudur. Zira kul, efendisinin afv ve lutfuna güvenip O’nun günahlarını örteceğine itimad ederse, bunu başkalarına ifşa edecek efendiden utandığı gibi ondan utanmaz.

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً ﴿٨﴾

8. Kolay bir hesapla hesaba çekilecek;

Kitabı sağından verilen kimse, Allah’ın hikmeti gereği takdir edilmiş bir müddetten

sonra kıyamet günü *“kolay bir hesapla”* yâni hakkında hiçbir münakaşanın, zor ve üzücü bir durumun olmayacağı bir hesapla *“hesaba çekilecek.”* Oysa Ashab-ı şimâl böyle olmayacaktır. Âyette yer alan “hisab” muhâsebe mânâsınadır. Hesaptan maksad; kulların amellerinin sayılması ve karşılığının verilmesi için ortaya çıkarılmasıdır.

Hz. Sıddık (r.a.)’den rivâyete göre “kolay hesap”, kulun günahlarını bilmesi ve sonra da bunların üzerinde durulmaması ve affedilmesidir. Bir başka ifâdeyle; kula amelleri sunulacak ve o bunlar içerisinde itâat olanların neler, mâsiyet olanların neler olduğunu bilecektir. Sonra itâatına sevap verilecek, mâsiyeti ise affedilecektir. İşte “kolay hesap”tan maksad budur. Çünkü kolay hesapta hesap veren kimse herhangi bir sıkıntı ve münakaşa ile karşılaşmayacaktır. Kendisine ‘bunu neden yaptın’ diye sorulmayacak, mazeret beyânı istenmeyecek, aleyhine delil getirilmeyecektir. Çünkü bütün bunlar istense kişi ileri sürecek bir mazeret ve delil bulamayacak, rezil kepaze olacaktır.

Kardeş kötü amellerinden şimdiden utan ki,
Yarın iyilerin karşısında utanmayasın.
Peygamberlerin bile dehşette kaldığı bir yerde
Sen ne yapacaksın, günahlarını ne ile mazur göstereceksin?”

Bu nedenle Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: Arzu’l-ceyş, arzu’l-âmâl demektir. Çünkü ameller mahşerde duran mahşer halkının elbisesi mesâbesindedir. Allah Teâlâ meliktir ve onlar simalarından belli olurlar. Tıpkı bu dünyada askerlerin elbiselerinden belli oldukları gibi.

Derler ki; mü’minlerin âsileri bu kısma dâhildirler. Âyet-i kerimede yer alan “kolay bir hesapla hesaba çekilecek” herkesin vasfı olabilecek bir ifâdeyle, bir kısım insanların vasfedilmesi kabilindendir. İfadeyi açacak olursak; âsî olan müminlerin itâatkârlara oranla her ne kadar hesapları kolay olmayacak ise de yine de onların hesabı ashâb-ı şimâl ile yapılan münakaşalar göz önüne alınacak olursa bir arz gibi olacaktır. Şu halde ashâb-ı yemîn ifâdesi mü’minlerin âsilerini de içine almaktadır.

Bazı âlimlere göre mü’minlerin isyânkârlarının amel defterleri Cehennemden çıktıklarında kendilerine verilecektir. Diğer âlimlere göre onların amel defterleri arkalarından değil sol taraflarından verilecektir. Buradan anlaşıldığına göre amel defterinin soldan verilmesiyle arkadan verilmesi aynı şeydir.

Bir kısım âlimlere göre de âyet-i kerime Allah Teâlâ’nın Cehenneme atacak olduğu âsîleri ele almamış, onlara dokunmamıştır. Bu da zâhirdir. Peygamberimiz (s.a.) kılmış olduğu bazı namazlarında şu duâyı okurdu: *“Allah’ım beni kolay bir hesapla hesaba çek.”* Bu duâ her ne kadar peygamberlerin amel defterlerinin olacağını gösteriyor ise de duânın zâhiri ümmete irşad, onlara öğretme amaçlıdır. Yoksa biz biliyoruz ki peygamberler masumdur ve hesapsız, kitapsız Cennete gireceklerdir.

❀

وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِه۪ مَسْرُوراًۜ ﴿٩﴾

9. Ve sevinçli olarak âilesine dönecektir.

"Ve" kurtulanlar arasında olmaktan dolayı hâlinden memnun ve *"sevinçli olarak ehline"* mü'minler topluluğuna veya mü'minlerden bir zümre olan saâdet ve keramet yolundaki eşine, dostuna *"dönecektir."* Yani kolay hesap makamından onların yanına dönecektir. Halinden memnun, kurtuluş ehli olduğu için sevinçli dedik. Çünkü kendisi âyetin deyimiyle ***"alın, kitabımı okuyun"*** (Hakka 69/19) diyecektir. Kitabı sağ tarafından verilen kimsenin ehline bu dönüşü daha Cennete girmeden önce mahşerde olacaktır. Yoksa *Aynu'l-maânî*'de ifâde edildiği gibi olmayacaktır. *Aynu'l-maânî*'nin ifâdesine göre bu âyet bize gösteriyor ki kitabını sağ taraftan alan kimsenin ehli, ondan önce Cennete girecektir. Oysa işâret edilen bu değildir.

Bu âyette ezel divanında cemâlî esma kâtiplerinin kalemiyle yazılmış istidâd-i fıtrî kitabına işâret vardır. Bu kitabın kendisine verildiği kimse ile celâlî esma tartışmayacaktır. Bu kişi Allah'ın cemâli ve lutfunun tecellisinin feyzi ile sevinçli olarak ehline dönecektir. İşte bu âyette bütün bunlara işâretler vardır.

وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِه۪ۙ ﴿١٠﴾

10. Kimin de kitabı arkasından verilirse,

"Kimin de kitabı arkasından" yâni arka sol tarafından *"verilirse..."* Bundan önceki yedinci âyette geçtiği için *kitap* kelimesinin bu âyette tekrar edilmeyip zamirle yetinilmesi mümkün iken *kitabın* açıkça tekrarlanması, o âyetle bu âyette yer alan kitapların birbirinden farklı olmalarından, içlerindeki yazılan şeylerin birbirine benzememelerinden ve ilerdeki hükümlerinin birbirinden ayrı olmalarından dolayıdır. Buna göre âyette denmiş oluyor ki: Ama amel kitabı sol arkasından verilen... Buradaki "verâe zahrih/arkasından" ifâdesini biz "sol arkasından" diye tefsir ettik. Âyetteki "verae/gerisi, arkası" ifâdesi daha önce geçen "ûtiye/verilen" fiilinin zarfıdır. Çünkü bu kelime mekan zarfi olarak kullanılır.

Kelbî der ki: Kitabını sol arka taraftan alacak olan kimsenin sağ eli boynuna kelepçelenir, sol eli arkasına doğru bükülür ve eli böylece arkada iken oradan kitabı verilir. Böylece bu âyetle bundan önceki ***"kitabı sol tarafından verilene gelince..."*** (Hakka 69/25) âyeti arasında çelişki kalmamış olur. Çünkü Hakka sûresindeki âyette arkadan bahsedilmeyerek sâdece sol tarafın ifâde edilmiş olmasıyla yetinilir. Ancak yukardaki açıklama ile bu iki âyet arasındaki var olduğu zannedilecek çelişki ortadan kalkmış olur.

İmam Fahreddin Razi der ki: Bazılarına kitaplarının sol taraflarından bazılarına ise arkalarından verilmesi de mümkündür.

Fenari (rh.)'in "*Fatiha Sûresi Tefsiri"*nde yer alan ifâdesi şöyledir: Kitabı sol tarafından verilecek olan kişi münafık olandır. Çünkü kâfirin kitabı yoktur. Zira onun kâfir olması, hesaba çekilmesi için zaten yeterlidir. Dolayısıyla onun için herhangi bir kitaba ihtiyaç yoktur. Çünkü kâfirler dinin detay ahkamı ile mükellef değillerdir. Kitabı arkasından verilecek olanlara gelince bunlar Allah'ın ifâdesiyle ***"onu kulak ardı edenler, az bir dünyalığa değişenler"*** (Al-i İmran 3/187) dir. Kıyamet günü gelince bu âyette ifâde edilen kişiye; 'kitabını arka tarafından al' denilir. Yani; kitabını dünyada iken kulak ardı ettiğin ve arkana attığın yerden al, denilir. Bu durumda kitap o kimsenin amel defteri değil, kendisine Allah tarafından amel etmesi için indirilmiş olan ilahi kitap olmuş olur. Çünkü bu kimseler kitabı arkalarına attıklarında ondördüncü âyetin deyimiyle; ***"Rablerine hiç dönmeyeceklerini sanmışlardır."***

Ebu'l-Leys "*el-Bostan"* isimli eserinde der ki: Âlimler kâfirlerin hafaza melekleri olup olmadığı noktasında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazıları kâfirlerin hafaza meleği olmadığını, çünkü onların durumlarının zaten gâyet açık olduğunu, amellerinin bir kâfirden diğerine değişmediğini, sonuçta bütün kâfirlerin amellerinin bir olduğunu söylemişlerdir. Kendilerine delil olarak; ***"Suçlular, simalarından tanınır"*** (Rahman 55/41) âyetini getirmişlerdir. Biz ise bu görüşü kabul etmiyoruz. Bizim görüşümüze göre kâfirlerin hafaza meleği vardır. Âyet-i kerime kâfirler hakkında hafaza meleklerinin zikri ile inmiştir. Nitekim Allah bu konuda şöyle buyurur: ***"Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir."*** (İnfitar 82/10-12)

Bir başka âyet-i kerimede ***"kitabı sol tarafından verilene gelince"*** (Hakka, 69/25) denilirken tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerimede; ***"kitabı arkasından verilen"*** (İnşikak 84/10) denmektedir. Böylece Allah kâfirlerin kitaplarının ve amellerini görüp yazan hafaza meleğinin olduğunu haber vermiştir.

Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: "Kâfirin üzerinde amellerini gözetleyen hafaza meleği var ise o zaman sağ tarafındaki melek onun hiçbir güzel ameli olmayacağına göre neyi yazacaktır?" Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Kâfirin sol tarafındaki melek, sağ tarafındakinin izni ile onun amellerini yazar, sağdaki de yazmasa bile buna şâhid olur.

فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً ﴿١١﴾

11. Derhal yok olmayı isteyecek;

Yani kâfir dayanılmaz büyük bir azabın başlamasından bir müddet sonra "Yetiş ey ölüm!" diye bağaracaktır. Bir başka ifâdeyle helâk olmasını, yok olmasını temennî edecek ve "Yetiş ey helâk, nerdesin? Ey ölüm gelsene! İşte bu tam senin gelme zamanındır" diye bağıracaktır. Ancak ölüm ona nasıl gelsin ki! Yani kâfire kitap

cehennemlik olduğunun alâmeti olarak sağ tarafından başka bir yönden verilince kâfir, “Yetiş ey ölüm, nerdesin ey helâk!” diye bağıracaktır.

Ferra âyette geçen bu “sübur” kelimesini şöyle açıklıyor: Araplar, herhangi bir kimse sıkıntılı bir durumla karşılaştığında, “Yetiş ey pişmanlık, neredesin ey ölüm” derler.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre okuduğumuz âyette yer alan ve helâk mânâsına gelen *sübur*, herhangi bir şeye devam etmek, ondan ayrılmamak kökünden türemiştir. Bundan dolayı âhiret helâkine *sübur* denmiştir. Çünkü âhiret helâki kişiden hiç ayrılmayan ve ona yapışan bir helâktir. Nitekim Allah’ın bir ifâdesi bunu bize göstermektedir: ***“(Onlara şöyle denir:) Bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin, aksine bir çok defalar yok olmayı isteyin!”*** (Furkan 25/14)

Keşfü’l-esrâr’da şöyle gelmiştir: **Pîr Ebû Ali Siyâh** bir vakit pazara gidiyordu. Dilencinin biri; “büyük gün hakkı için bana bir şeyler veriniz” dedi. Bu söz karşısında pîrin aklı başından gitti. Yeniden kendine geldiğinde ona; “Ey Şeyh o vakit sana ne göründü?” diye sordular. Şeyh: “O büyük günün heybet ve azameti” diye cevap verdi ve şöyle devam etti: “Hüzün eksikliğinden dolayı eyvahlar olsun, pişman olmamaktan dolayı eyvahlar olsun.”

وَيَصْلٰى سَعِيرًاۜ ﴿١٢﴾

12. Alevli ateşe girecektir.

Yani o kimse alevli ateşe girecek, o ateşin harâretini ve azabını arada herhangi bir engel olmaksızın hissedecektir. Bu ifâde bize gösteriyor ki onların: “Neredesin ey ölüm!” diye bağırmaları, ateşe girmelerinden önce olacaktır. Bu görüşü **İmam Fahreddin Razi** açıkça dile getirmiştir. Ancak bir başka âyet-i kerimede Allah şöyle buyurur: ***“Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (Cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler.”*** (Furkan 25/13) Görüleceği üzere bu âyet-i kerime ise onların yok olmayı temennî etmelerinin Cehenneme atıldıktan sonra olacağını gösteriyor. Her iki âyette anlatılan durumun gerçekleşeceğini söylememizde herhangi bir çelişki doğmaz. Çünkü onlar hem Cehenneme girmeden ve hem de girdikten sonra yok olmayı temennî ederler. Hatta onlar sürekli olarak bu temennîyi yaparlar. Üstelik bilindiği üzere arapçada vav harfi iki şeyi birbirine atfederken arada öncelik ve sonralık açısından herhangi bir sıralama ifâde etmez. Vav mutlak olarak iki şeyin bulunduğunu ifâde eder.

Bu âyet-i kerimede celâlî esmâ kâtiplerinin kalemiyle ezel divanına yazılmış fıtrî istidad kitabına işâret edilmektedir. Çünkü o kimse dünyada iken hakta fâni olmayı ve enaniyetinden kurtularak hakta helâk olmayı temennî eder ve riyazat ile mücahede narına girer. Arkasında uygun bir cezâ vardır. Çünkü o Rabbinin emrine aykırı davranmıştır. Zira Rabbi şöyle buyurur: ***“İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz***

değildir.” (Bakara 2/189) Yani iyi davranış evlere giriş yeri olmayan arka taraflarından girmek değildir. Bununla kasdedilen şudur: İyi davranış, takvâ sâhibi olarak amellerin iç yüzlerinin hukukuna riâyet etmeksizin zâhiren onların yapılmasını gerçekleştirmek değildir. Şu halde rububiyet huzuruna vâsıl olmanın ve o makama girmenin sebebi takvâdır. Takva bütün iyilikleri içinde barındıran bir isimdir. Zâhir ameller, bâtınî ahval, uyulması gerekenlere uymak, muhalefetten kaçınmak hep bu ismin içinde toplanmıştır.

Kâşânî bu son âyetleri şöyle tefsir ediyor: “Ama kitabı arkasından verilen”: Kitabı rûh-ı hayvanî ve cesedden meydana gelen zulmet tarafından verilen demektir. Çünkü insanın yüzü hak tarafındadır, arkası ise zulmânî beden cihetindedir. Dolayısıyla kişi hayvanat sûretlerinde zulumata döndürülür. İşte böyle bir kimse “Yetiş ey ölüm diye bağıracak.” Çünkü o ruh helâk çukurunda ve ebed azabının çukurundadır. “Ve alevli ateşe girecektir.” Ve o tabiat uçurumundaki âsâr nârının alevli ateşine girecektir.

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾

13. Zira o, *(dünyada)* âilesi içinde *(mal-mülk sebebiyle)* şımarmıştı.

“Çünkü o” dünyada iken âile fertleri ve aşireti *“içinde şımarmıştı.”* Bu cümle, daha önceki ifâdelerin sebebini bildirme cümlesidir. Bu kimse âilesi, aşireti veya hem âilesi, hem aşireti içinde şımarmıştı. Çünkü onların tümü sevinçli idiler. Gerçek nimeti verenden perdelenmiş bir hâlde, geçici mal ve makamla mes’ûd ve mesrur idiler.

Bunlar akıllarına hiç âhiret meselesi gelmeyen fâcir kimselerin yaptıkları gibi yapıyorlar, sâlih ve müttaki insanların yaptıkları gibi âkıbeti hiç düşünmüyorlardı. Nitekim Allah Kur’an-ı Kerim’de o sâlihlerin ve müttakilerin durumlarını bize şöyle ifâde ediyor: ***“Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar. Derler ki: ‘daha önce biz âile çevremiz içinde bile (ilahi azaptan) korkardık.’*** (Tur 52/25,26)

Kısaca ifâde etmek gerekirse kâfir dünyada iken âhiret diye bir endişe taşımıyordu. Onun kalbinde sâdece eğlenceye yer vardı. Dolayısıyla bugün o ebedi bir keder ile cezâlandırılmış oldu. Oysa mü’min böyle değildi; onun kalbi dâima hüzünlüydü. Bugün o hüzne karşılık ebedi bir sevinçle mükâfatlandırılmış oldu.

Bu âyet-i kerimede aynı zamanda kitabı sağ tarafından verilen ulvî ruha, arkasından verilen süflî nefse ve onun rûhânî ve nûrânî kuvvetleri ile cismânî ve zulmânî kuvvetlerden oluşan ehline işâret edilmektedir.

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾

14. O hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı.

Molla Fenari'nin *Fatiha Sûresi tefsirinde* işâret ettiği üzere kitabı arkasından verilecek kimse Allah'a hiç dönmeyeceği kesin inancı içindeydi. *Fethu'r-Rahman*'da ifâde olunduğuna göre ise "zann" kesin bilgi anlamında değil de bizim bildiğimiz zannetmek, beklemek, hesap etmek anlamındadır.

Bu son âyet, o kişinin dünyada iken neden sevinçli, şımarık olduğunu ifâde etmektedir. Buna sebeb olarak da o kâfirin dünyada iken Allah'a hiç dönmeyeceği zannı içinde olduğu gösteriliyor. Kâfirin bu zann içinde olması, bir gün gelip de âhirete gitme olayını yalan saymasından kaynaklanmaktadır.

Âyette geçen ve *dönme* şeklinde tercüme edilen "*yahur*" fiilini ele alalım. Bu fiilin kökü olan "el-havr" dönmek demektir. Aynı kökten yapılmış "el-mahar" dönüş yeri anlamındadır.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet ediliyor: Ben bu "yahur" kelimesinin ne mânâya geldiğini bedevi bir kadının kızına dön anlamına "huri, huri" dediğini işitinceye kadar bilmiyordum. Nitekim bu kelime bir hadis-i şerifde de kullanılıyor. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Biz iyi halden kötü hale döndürülmekten Allah'a sığınırız."* [55] Yine bu kökten türeme "el-havari" kelimesi vardır. Bu kelimenin türetilmesi de aynı şekilde dönmek anlamıyla ilişkilidir.

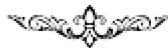
بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِه۪ بَص۪يراً ﴿١٥﴾

15. Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.

"Oysa gerçekten" onu yaratan *"Rabbi onu"* karşılık gereken amellerini, ondan hiçbir şeyin gizli kalmadığı için *"görüyordu."* Şu halde onun Rabbine dönmesi, hesaba çekilmesi ve yaptıklarının karşılığını alması kesin ve kaçınılmazdı. Çünkü Allah'ın hikmeti gereği onun karşılıksız kötü amellerinin cezâsız bırakılması mümkün değildi. Bu, bütün mükellefleri kötü fiiller işlemekten caydırıcı bir ifâdedir.

Vâsıtî'nin görüşüne göre âyetin mânâsı: Oysa gerçekten Rabbi onu yarattığı zaman niçin yarattığını, ne için yoktan var ettiğini ve ona bir varlık verdiğini görüyordu. Onun için takdir etmiş olduğu saâdet veya şakaveti, eceli, rızkı ile ilgili şeyleri bilip görüyordu.

Âyetin başında geçen "belâ" ifâdesi, "len" kelimesinden sonra olumlu bir anlam ifâde eder. Buna göre âyette denmiş oluyor ki durum kâfirin zannettiği gibi değil, tam tersine onlar mutlaka Rablerine döneceklerdir.

---

[55]. Müslim, Hac, 426.

ONLAR ACABA NEDEN İMAN ETMEZLER?

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ
عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

16. Hayır! Şafağa,
17. Geceye ve onda basan karanlığa,
18. Dolunay olmuş aya yemin ederim ki,
19. Halden hale geçersiniz.
20. Böyleyken onlar acaba neden îman etmezler?
21. Onlar kendilerine Kur'an okununca secde de etmezler.
22. Aksine, kâfirler yalanlıyorlar.
23. Halbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir.
24. *(Rasûlüm!)* Onlara acı azabı müjdele!
25. İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.

"Hayır, şafağa..." Âyette yer alan "la" daha önce birçok kez geçtiği üzere tevkidin yâni pekiştirmenin sılasıdır. Bu son grup âyette birtakım nesneler üzerine yemin ediliyor. Bunlardan ilki "şafak"tır. Şafak; güneşin batmasından ve kaybolmasından sonra batı ufkunda görülen kızarıklığın adıdır. Âlimlerin ekserisine göre şafağın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkıp, yatsı namazının vakti girer. Bazı âlimlere göre şafak bu kızarıklık değil, onu izleyen beyazlıktır. Dolayısıyla yatsı namazı bu beyazlık kaybolmadıkça girmez. Bir grup da bu beyazın asla gâib olmadığına belki bir ufuktan başka bir ufka gittiğine kanidir.

Bu mesele daha önce Müzzemmil sûresinde açıklanmıştı. Yatsı namazının vaktinin, beyazlığın kaybolmasından sonra gireceği meselesi Ebû Hanife'den gelen iki rivâyetten birisidir. Bazılarına göre Ebû Hanife daha sonra bu görüşünden dönmüştür. Bundan dolayı fetva birinci görüşe göre verilir. Yani batı ufkundaki kızarıklık kaybolunca yatsı namazının vakti girer. Bu görüş Hanefi mezhebinde imameynin ve başka imamların görüşüdür. Şafağa şafak denmesi -her iki mânâyı göz önüne alarak söylüyoruz- *rikkat* yâni inceliğinden dolayıdır. Fakat kelimenin *beyazlık* mânâsıyla olan münasebeti daha

fazladır. Kelime kalp inceliği demek olan *şefkat* kelimesinden türemedir. Kuşkusuz güneş ışınları da güneşin kaybolmasından itibaren gecenin karanlığının bütün ufka çöktüğü ana kadar incelmeye ve zayıflamaya başlar.

İkrime ve **Mücahid**'in görüşüne göre "şafak" gün demektir. Çünkü şafak güneşin eseri demektir. Güneş ise bilindiği üzere gündüz gezegeni olup onun eseri gündüzdür. Buna göre bu âyette hem gündüzün hem de gecenin üzerine yemin edilmiş oluyor. Bunlardan birisi insanın geçimini sağlama zamanı, diğeri ise sükûn ve istirahat zamanıdır. Dünya işleri bu ikisine dayanılarak yapılır.

Müfredat'ta ifâde edildiğine göre; "şafak" gün ışığının güneşin batması esnasında, gecenin karanlığıyla birbirine karışması demektir.

Kâşânî ise bu âyetleri şöyle tefsir ediyor: "Şafağa yemin ederim" yâni nefsin zulmetiyle karışmış beden ufkunda nuriyyetin batıp kaybolmasından sonra insan fitratından geride kalan nuriyyet üzerine yemin ederim. Allah Teâlâ bu nuriyyeti, dereceler içerisinde yükselme ve kemali kazanma imkanı dolayısıyla üzerine yemin etmek sûretiyle ta'zim ediyor.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de okuduğumuz âyetten şu işâretler çıkarılıyor: Bu âyet Allah Teâlâ'nın şafak üzerine yemin ettiğine işâret ediyor. Çünkü şafak hakîkî ve zâtî vahdetin zuhûr ettiği, nisbi ve esmâ-i kesretin ortaya çıktığı yerdir. Bu şöyle olur: Şafak vahdet gecesinin karanlığı ile kesret gündüzünün beyazlığı arasında hakîkî bir berzahtır. Berzah bilindiği üzere iki şey arasındaki engel demektir. Berzahın mutlaka engel olduğu iki şeyden kuvvet alması gerekir. Böylece berzah vahdet ve kesret hükmünü kendi zatında birleştirmiş olur. Öyleyse böyle bir birleştirici üzerine yemin etmek lâyıktır. Gecenin vahdetin mazharı; yâni zuhûr ettiği yer kabul edilmesi hissedilen ve görülen herşeyin vahdetin hakikatinde taayyünatın istihlâki gibi olmasından dolayıdır. Ayrıca; ***"Biz geceyi bir örtü yaptık."*** (Nebe 78/10) âyet-i kerimesi de buna işâret etmektedir. Çünkü gece, karanlığıyla eşyayı örtmektedir. Onu izleyen âyette ise "***gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık."*** (Nebe 78/11) buyurulmaktadır. Bunun anlamı ise gündüzü, içerisinde eşya zuhûr ettiği için kesretin mazharı kıldık demektir. Çünkü gündüz, bir çok şey zâhir oluyor.

وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾

17. Geceye ve onda basan karanlığa,

Âyetin bir diğer anlamı, *"Geceye ve içinde topladıklarına"* şeklindedir. Zira **Rağıb Isfahânî**'nin ifâdesine göre "el-vesk" dağınık şeyleri toplamak, bir araya getirmek demektir. Buna göre Allah Teâlâ şöyle demiş oluyor: Ben geceye ve onun topladıklarına, bağrına bastıklarına, karanlığı ile örttüklerine yemin ederim.

"Veseka" fiilinin "topladı" anlamına göre âyetteki "mâ" harfi geceleri biraraya gelen

ve kendi mekanına sığınan böcek, haşere ve irili-ufaklı hayvanlar ile canavarlardan ibarettir. Çünkü gece bastırdığında her şey kendi barınağına yönelir. Bütün bunlar gündüzün etrafa yayılmışken karanlık bastırdığında kendi yuvasına ve kovuğuna çekilir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre gecenin topladığı deyiminden maksad geceleri kalkıp teheccüd namazı kılan kullardır. Zira Allah Teâlâ seher vakitlerinde kalkıp istiğfar eden kullarını övmektedir. Dolayısıyla bu kulların üzerine yemin edilmesi câiz olur.

Kâşânî âyeti şöyle tefsir ediyor: "Geceye ve içinde topladıklarına yemin ederim" Yani beden zulmetinin gecesine ve onun toplamış olduğu kuvvet, alet ve isti'dada yemin ederim. Bu isti'dad ile ilim, fazilet ve makamlarda yükselmeyi, mevhibe ve kemâlâtı kazanmak mümkün olur.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu âyetten şu işâretler çıkarılıyor: Burada Allah Teâlâ yeminle nefs-i emmare karanlığı ve gizlenmiş nefs-i mutmainne gecesine işâret ediyor. Bu nefis umulan makama ulaştıktan sonra kendini gizliyor ve nefs-i emmare hükmüne geri dönmekten mutmain hale geliyor ve artık kendisi için Muhammedî zürriyyetten kâmil olan kimselerin vasıflarında temkin noktasında çeşitli nasipler elde ediyor. Bu nedenle o nefse: ***"Ey huzura kavuşmuş nefis! Sen ondan hoşnut o da senden hoşnut olarak Rabbine dön."*** (Fecr 89/27-28) buyruluyor. "Dönmek"ten maksad bizzat dönmenin kendisi değildir. Tam tersine küllî maksad kendisine dönülecek olan Allah'a vuslattır. Aynı âyetteki "topladığına" ifâdesiyle kasdedilen ise onun biraraya getirdiği rûhânî kuvvetlerdir. Bu kuvvetler nefs-i emmarenin tasarruf elinden elde edilmiştir.

وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾

18. Dolunay olmuş aya yemin ederim ki,

Âyetteki "itteseka" ifâdesi "ictemea"; yâni toplanmış, ondördüncü gece bedir hâline gelmiş ay demektir.

Fethu'r-Rahman'da ise şöyle bir tefsir yapılıyor: Bıyz gecelerinde dolgun hale gelen aya yemin ederim. Az önce işâret ettiğimiz gibi "itteseka" biraraya geldi, toplandı demektir. Bu kelimeyi bir örnek ile açıklamak gerekirse "filancanın işleri salah ve iyilik üzere toplanmıştır" derler. *Kamus*'ta ifâde edildiğine göre bu kökün anlamı "toplamak, taşımak" demektir.

Allah burada şafak, gece, dolunay üzerine yemin ediyor. Çünkü bütün bu zikredilen nesneler bir halden bir başka hale geçişi ifâde ediyor. Dolayısıyla bunlar, üzerlerine yemin edilerek vurgulanılmak istenilen gerçeğe uygun düşen nesnelerdir. Yani Allah Teâlâ uzayda meydana gelen değişikliklerin ve orada bulunan unsurların üzerine yemin ederek yaratıkların ahvalinin bir düzeyde durmadığını, halden hale geçtiklerini vurgulamış, pekiştirmiş oluyor. Şimdi üzerine yemin edilen unsurlara bir bakalım: Şafak hâli kendisinden önceki hale; yâni gün ışığına benzemediği gibi kendisinden sonraki

gece karanlığına da benzememektedir. Gece ve gecenin topladıkları meselesi de aynen böyledir. Çünkü bu ifâde gündüzün aydınlığının ardından gecenin karanlığının çöktüğüne işâret ile hayvanların uyanık iken uykuya yattıklarını ifâde etmektedir. Nitekim dolunay olmuş ay da aynen böyledir. Çünkü dolunay olmuş ay, bir zamanlar eksik iken artık kemale erdiğini gösterir.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir ediyor: Nefsin batması ile safi hale gelmiş ve dolunay olmuş, nuru tamamlanmış, kâmil hale gelmiş kalp kamerine yemin ederim.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu âyetten şu işâret çıkarılıyor: Burada muhakkık olan ârif kalbinin ayı üstüne tam bedir hâline geldiği esnâda yapılan yemine işâret edilmektedir.

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾

19. Halden hale geçersiniz.

Yani siz elbette bir halden sonra bir başka hal ile karşı karşıya kalacaksınız. Bunlardan her biri şiddet ve fecâatte benzerine tam uygundur.

Âyette yer alan "tabak" kelimesini ele alalım. Arapçada "ma haza bi tıbkı haza" derler. Bunun anlamı; şu şunun tıpkı, aynısı değildir, bu şuna tıpatıp benzer değildir demektir.

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre birbirine benzeyen isimlerden *mutabakat*, bir şeyi onun miktarı olan bir başka şeyin üzerine koymak demektir. Bu uyum bazen bir başkasının üzerinde olan şeyle mutabakat, bazen de başka bir şeye uygun düşme anlamında mutabakat şeklinde kullanılır olmuştur. Yine *tabaka* kelimesinin çoğulu olarak *tabak mertebe* demektir. Bu son mânâ âyetin deyimiyle "rükub/binmek" kelimesine uygun mânâdır. Âyetteki *rükûb* kelimesi ise *yükselmek* anlamını ifâde eder.

Bütün bu açıklamalardan sonra âyet: Mutlaka siz bir halden bir başka hale geçeceksiniz. Bu haller şiddet yolunda tabakalardır. Bunların bazıları bazılarından daha yüksektir. Bu tabakalardan maksad ölüm ve onu izleyen kıyamet makamı ve durakları ile istikrar buluncaya kadar Cennet veya Cehennemden herhangi birinde kıyamet musîbetleridir. Bazı kırâat âlimleri bu âyeti tekil olarak "le terkebenne" şeklinde okumuşlardır. Bu durumda hitab insanlara değil ferd olarak insana olur.

"An tabak" ifâdesi ondan önce geçen "tabak" kelimesinin sıfatıdır. Veya daha önce geçen "le terkebunne" fiilindeki zamirden haldir. Sıfat olursa "bir hali geçen", hal olursa "bir halden diğerine geçtikleri halde" şeklinde tercüme edilir.

İfadede yer alan "an" harf-i cerri meşhur olan mücavezet, herhangi birşeyi geçmek mânâsınadır.

İbnu'ş-Şeyh'in ifâdesine göre bu âyetteki "an", "ba'de" mânâsınadır. Çünkü insan herhangi bir şeyi geçip başka bir şeye ulaştığında bu ulaştığı ikinci hale birinciden

sonra geçmiş olur. Dolayısıyla burada aslında “ba’de ve an” kelimelerinin birlikte kullanmaları doğrudur. Ayrıca “an” lafzı uzaklık ve aşmak anlamını ifâde eder. Böylece ‘an ba’de lafzına benzemiş olur. Dolayısıyla birisinin diğeri yerine kullanılması doğru bir kullanım olur.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyet-i kerimeden şu işâretler çıkarılıyor: Allah burada çeşitli riyazatlarla, sınıf sınıf mücahedelerle ve bir halden bir başka hale geçiş yaparak Allah’a yönelen insan kalbine hitap ediliyor. Çeşitli hallere geçiş yapan insan kalbinin her bir hâli, açlıktan, uykusuzluktan, susmaktan, uzletten vb. başka hallerden kaynaklanan meşakkatte diğerine mutabıktır, uygundur.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

20. Böyleyken onlar acaba neden îman etmezler?

Onların kıyamet günü halleri zikredildiği gibi olacağına göre *“böyle iken onlar acaba neden îman etmezler?”* Mü’min olmadıkları takdirde onlar için hangi şey vardır? Bir başka ifâdeyle îmanı destekleyen bunca delil varken onların îman etmesine engel olan nedir?

Bu âyet-i kerimede nefs, heva, tabiî ve beşerî güçlerin, kalbe güvenmemelerine işâret vardır. Yine bunların şeriatın ahkamına, tarikat adabına ve hakikat âsârına uymak sûretiyle kalbin emrine uymadıklarına işâret edilmektedir.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾

21. Onlar kendilerine Kur’an okununca secde de etmezler.

Bu cümle şart cümlesidir. Hal olmak üzere mahallen mansubdur. Buna göre mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Peygamber (s.a.) veya onun sahabelerinden ve ümmetinden herhangi birisi Kur’an okuduğu zaman secde edip, boyun eğmedikleri halde onların bu secde edip, boyun eymeğişlerine mânî olan nedir? Halbuki onlar bu lisanı bilen kimselerdir. Şu halde Kur’anı dinlediklerinde onun mûcize bir kitap oluşuna, ilâhî bir kelâm olduğuna kesinkes inanmaları ve böylece Muhammed’in peygamberlik iddiâsında doğru olduğu bilgisine ulaşmaları ve verilen bütün emir ve getirilen yasaklarda kendisine itâat etmeleri gerektiği kanâatine ulaşmaları gerekir.

Âyette geçen “secde” kelimesiyle Kur’andaki secde âyetinin okunması esnasında yapılacak secde kasdedilmiş de olabilir. Bu durumda aynı âyette yer alan “Kur’an” kelimesi ile mutlak Kur’an değil özel olarak secde âyeti kasdedilmiş olur. Âyet daha özel olarak; ‘onlar kendilerine secde âyeti okununca, tilavet secdesi etmezler’ denmiş olur. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.); ***“Bir gün Alak sûresinin***

sonundaki ‘Allah’a secde et ve yalnızca ona yaklaş’ (Alak 96/19) âyet-i kerimesini okudu. Hem Peygamber Efendimiz hem de onunla birlikte bulunan mü’minler secdeye kapandılar. Onlar secde ederken Kureyş başlarında durup, el çırpıp ıslık çalarak onlarla alay ediyorlardı.” [56]

İmam-ı Azam Ebû Hanife tefsirini yaptığımız bu âyete dayanarak tilavet secdesinin vâcip olduğu hükmünü çıkarmıştır. Onun yaklaşımı şöyledir; herhangi bir şeyin yapılmadığını kınanmış olması o şeyin yapılmasının vâcip olduğunu gösterir.

Ebû Hureyre (r.a.) Peygamber Efendimiz’in, bu âyet okunduğunda secde ettiğini rivâyet ediyor. Ayrıca Hulefa-i Raşidîn’in de bu âyet okunduğunda secde ettikleri rivâyet olunur. Bu sûredeki secde âyeti Kur’an-ı Kerim’deki secde âyetlerinin onüçünsüdür. İmamlarımızın içtihadına göre secde âyetini okuyan ve dinleyen kimselere, bunu ister kasıtlı okumuş ve dinlemiş olsunlar, isterse kasdetmiş olmasınlar secde yapmaları vâciptir.

İbn Abbas (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre mufassal sûrelerde secde yoktur. Nitekim **Hasan** (rh.) da burada secdenin vâcip olmadığını söylemiştir.

Dört mezhebten üçüne göre okuduğumuz âyette yer alan “yescudûne” kelimesi okunduğunda secde edilir. **İmam Malik**’e göre ise sûre bitirildiğinde secde edilir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyetten şu işâretler çıkarılıyor: Nefs, heva, beşerî ve tabiî kuvvetlere kalp resulüne indirilen Kur’âni ve ilâhi nasihatler okunduğu zaman onlar boyun eğmezler. Onu dinlemek, emirlerine sarılmak ve ahkamını kabul etmek istemezler.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾

22. Aksine, kâfirler yalanlıyorlar.

“Aksine kâfirler” inanılmasını gerekli kılan bütün deliller var olduğu halde kıyamet ahvali ve korkularını dile getiren Kur’an’ı *“yalanlıyorlar.”* Bu nedenle Kur’an okunduğunda ona boyun eğip secde etmiyorlar.

Okuduğumuz bu ifâde, zamir yerine zâhir olan kelimenin konulmuş olması kabilindendir. Bunun amacı onların kâfir olduklarını tescil ve Kur’ana boyun eğmemeleri noktasında sebebin ne olduğuna işâret etmektir.

Bu âyette ifâde edilen anlam, bundan sonra gelen Bürûc sûresi 19. âyette “belilleziyne keferû fi tekzîb” şeklinde ifâde olunurken burada “yükezzibûn” deniliyor. Aynı anlamın değişik sigalarla ifâde edilmesi, her iki sûrede âyet sonlarındaki ses uyumunun gözetilmesi sebebiyledir. Öte yandan her iki sûrede hem kullanılan sözcük doğru ve hem de mânâ kalitesinden herhangi bir şey kaybedilmemiştir. Bazı tefsirlerin ifâdesine göre kalp ile tekzibden maksad, “tasdik etmemek” anlamınadır. Tasdik etmemek terakkiden yüz çevirmek demektir. Çünkü îman etmemek kuşku duymakla da olur, yalanlamak ve

yalan saymak ise küfrün şiddetinden ve yüz çevirmeye sevk eden inkârın gücünden kaynaklanır.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾

23. Halbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir.

"Halbuki Allah onların" kalplerinde *"gizlediklerini çok iyi bilir."* Onların göğüslerinde biriktirdikleri küfrü, hasedi, azgınlığı, kini çok iyi bilir. Bilir de bütün bunlara dünyada ve âhirette karşılığını verir.

Âyetteki "ma" mevsule yâni iyelik zamiridir. "Yû'ûn" kelimesi "ev'aytu'ş-şey'e/bir şeyi bir kabın içine koydum" kökünden gelmekte olup, "herhangi bir şeyi bir kaba koymak, yerleştirmek" anlamınadır. Daha sonra kelime istiâre yapılarak "kalpte gizlenenler" anlamına kullanılır olmuştur. Aynı kökten türeme "el-va'y" korumak anlamındadır.

Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Halbuki Allah onların amel defterlerinde toplamış oldukları kötü amellerini ve kendi nefisleri için biriktirmiş oldukları çeşit çeşit azapları fiilî ve tafsilî bir ilimle bilir.

Kâşâni bu âyetten şu işâretleri çıkarır: Halbuki Allah onların nefis kabları ve içlerinde biriktirdikleri fasid itikadlarını ve fâsık hey'etlerini bilir.

Necmuddin'in *et-Te'vilatu'n-Necmiyye*'sinde ifâde edildiğine göre âyetin mânâsı şöyledir; Halbuki Allah onların dünyevi şehvet denizine dalmalarını ve uhrevi azap ateşinde yakılmalarını bilir.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٢٤﴾

24. ***(Rasûlüm!)*** **Onlara acı azabı müjdele!**

"Onlara" o kâfirlere *"acı azabı müjdele!"* Onlara son derece elem verici, acılığının zirvesine çıkmış azabı müjdele. Çünkü Allah'ın yukarda zikredildiği şekilde vermiş olduğu bilgi, sana onların kesinlikle hangi günahtan dolayı azap edileceğini gösteriyor. Onların azap edilmelerine sebeb olacak fiilleri ise mü'minleri alaya almaları ve onların ardından maskaralık yapmalarıdır. Nitekim Allah başka bir âyette şöyle buyuruyor: ***"Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir. Bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar."*** (Bakara 2/15) Müjdeleme ifâdesi aslında insana sevinç veren haberlerin bildirilmesinde kullanılır. Fakat bazen insana üzüntü verecek haberlerin bildirilmesinde kullanıldığı da olur.

Bu âyet-i kerimede aynı zamanda mü'minlere cismânî ve ruhânî rahat verecek sevabın

müjdelendiğine işâret vardır. Çünkü tahsis boşuna yapılıp söylenmiş bir ifâde değildir. (Mademki kâfirlere elim azap müjdeleniyor, o halde bunun zıddından mü'minlere rahatlatıcı sevabın müjdeleneceği çıkıyor.) Bu nedenle Allah Teâlâ yirmibeşinci ve son âyette şöyle buyuruyor:

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

25. İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.

Sadık olup aynı zamanda nefsin sıfatlarının bulanıklığından kalplerini tasfiye ederek, yakinî bir îmanla *"îman edip, sâlih amel"* lerden emredilen taatleri *"işleyenler"* ve faziletleri kazananlar *"başkadır, onlar için"* âhirette *"arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır."* Yani arkası hiç kesilmeyen, tam tersine devam edip giden mükâfat vardır.

Âyetteki "memnûn" kelimesi *kesmek* anlamına gelen "menne" kökünden türemedir. Bu durumda âyetin mânâsı "arkası kesilmeyen mükâfat" şeklindedir. Bu âyetin "başa kakılmayan mükâfat" şeklinde anlaşılması da mümkündür. Bu durumda kelime *başa kakmak* anlamına gelen "minnet" kökünden türemiş olur. Başa kakmak ise nimete eren kimseyi bulandırır ve o nimetin boğazında düğümlenmesine sebeb olur. Burada verdiğimiz iki mânâdan birincisi daha ağırlıklıdır. Herhalde ikinci mânâdan maksad ise sevabın verilmesidir. Çünkü ecir ve sevaba erişen kimse, buna ancak ameli ve itâatıyla lâyık olur. Bu hak ediş her ne kadar Allah'ın fazlı ve ihsanı ile gerçekleşmiş ise de kişi buna ameli ve Rabbine itâatıyla lâyık olur. Kişinin ecre ve sevaba lâyık olması Allah'ın ihsanı sâyesindedir. Çünkü ona o ameli işleme kudretini veren Allah'tır. Yine o amelin bu şekilde işleneceğine yol gösterilmesi Allah'ın fazlı ve ihsanı sâyesindedir.

Hasan Basrî (k.s.) buyurmuştur ki; öyle kimseler gördüm ki dünya malı konusunda oldukça cömert ve bağış sâhibi idiler. Bütün dünyayı verir ancak minnet etmezlerdi. Ancak bu kimseler kendi "vakitleri" konusunda öyle cimriydiler ki kendi zamanlarından bir nefesi bile ne babasına ne de çocuklarına verirlerdi.

Kâşâni bu âyeti şöyle tefsir ediyor: Onların nefis ve kalp cennetinde sıfat ve âsârın sevabından ecirleri vardır. Bu ecirleri olma ve bozulmadan beri oldukları ve maddeden tecerrüd ettikleri için hiç kesilmez.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyetten şu işâretler çıkarılıyor: İman edip dünyadan yüz çevirmek ve Allah'a yönelmek sûretiyle sâlih amel işleyenlerin ruh, sırr, kalp ve bunların ruhâni kuvvetlerinden başa kakmasız ecirleri vardır. Onların ecirlerinde nefis, çalışma ve kazanmalarının en ufak bir payı yoktur. Onlar bu ecri sâdece Allah Teâlâ'nın ihsan ve rahmeti sâyesinde alırlar.

Âlimlerden birisi şöyle der: Kur'an'da bu üç sûrenin ardarda tertip edilmesinin hikmeti şudur: İnfitar sûresinde amelleri yazan hafaza melekleri; Mutaffifin sûresinde bu

amel defterlerinin varacak olduğu yer tanıtıldı. İnşikak sûresinde ise söz konusu defterlerin açıldığı esnâda kıyamet günü verilmesinden söz edildi. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Allah'ın yardımı sâyesinde İnşikak sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[56]. İbn Kesir, IV, 487.

سُورَةُ الْبُرُوجِ

85- el-BÜRÛC SÛRESİ

Şems sûresinden sonra Mekke'de inmiştir; 22 âyettir. «Bürûc», burc kelimesinin çoğuludur. Sûrede burçları olan gökyüzüne, kıyamet gününe ve o güne tanıklık edecek olanlarla, yine o gün müşâhede edilecek olaylara yemin edildikten sonra Yemen'de geçmiş bir olaya temas edilir: Yahudi Zûnuvas ve adamları, yahudiliği kabul etmeyen Necran hıristiyanlarını, Hendek içinde yakılmış bir ateşe atarak yakarlar ve yanmakta olan insanları seyrederler. Bu şekilde işkence ile yakılıp öldürülen kimseler inançları uğrunda ölmüşlerdir.

ASHÂB-I UHDUD'UN İMÂNI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍۜ
﴿٣﴾ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ
عَلَيْهَا قُعُودٌۙ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌۜ ﴿٧﴾ وَمَا
نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿٨﴾ اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌۜ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Burçlara sâhip gökyüzüne,
2. Geleceği bildirilmiş olan güne,
3. *(O günde)* tanıklık edene ve edilene andolsun ki,
4. Hendeğe atılanlar *(yakılarak)* öldürüldü.
5. Ateşle dolu *(hendeğe)*
6. Onlar *(yakanlar)* da başlarına oturmuşlar,
7. Müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı.
8. Onlardan, sırf, azîz ve hamîd olan Allah'a îman ettikleri için intikam aldılar.
9. Göklerin ve yerin mülkü kendisine âid olan Allah her şeyi görür *(her şeye şâhiddir.)*

Bu âyette gökyüzü anlamında "semâ" kelimesi geçiyor. Arapçada insanın üzerinde ve yukarısında olan herşeye *semâ* denir. Dolayısıyla gökyüzü de bu anlamda semâ demektir. Bu anlam göz önüne alınınca *arş* da semâ kavramına dâhildir. Şu halde bu âyette semaya yemin edilirken insanın üzerinde ve yukarısında bulunan arşa kadar bütün gökyüzü buna dâhil olmuş olur. Bu âyetin bir diğer kelimesi "Burûc"dur. *Burç* kelimesinin çoğulu olup anlamı *köşk* demektir. Âyette geçen burûc kelimesinden maksad ise en yüksek felekte yer alan on iki burçtur. Bundan önce geçen sema kelimesiyle kasdedilen de feleklerin feleğidir. Ancak **Sâdî Müftî**'nin görüşüne göre şeriat lisanında bilinen feleklerin feleğine *semâ* isminin değil de *arş* isminin verildiğidir. Buradaki *sema* kelimesiyle bize en yakın feleğin kasdedilmiş olması mümkündür. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Biz (dünyada) en yakın olan göğü kandillerle donattık."*** (Mülk 67/5) Ancak yukardaki görüşe bizim cevabımız semâ kelimesini incelediğimiz esnâda geçmişti.

Âyette göğün burçları, ileri gelen eşrafın inip konakladıkları köşklere benzetilmiştir. Çünkü bu burçlar da o köşkler gibi gökyüzünde gezegenlerin zaman zaman durdukları yörüngeler ve sâbit yıldızların da durdukları noktalardır.

İmam Süheyli (rh.) der ki: Burçların isimlerini şu şekilde açıklayabiliriz; Birincisi oğlak burcudur ve bu burçla başlanır. Çünkü feleklerin dönüşü -astronomi bilginlerinin ifâdesine göre- oğlak burcundan başlar. Bu burcun ayı nisan ayıdır. Çünkü nisan ayının yirmisi geldiğinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.) doğum tarihi gelmiş olur. Peygamberimiz yirmi nisan gününün *ğafr*ın doğması esnasında dünyaya gelmiştir. *Ğafr,* ayın uğramış olduğu bir noktadır. Burada üç küçük yıldız vardır. Ğafr bu ayın zâhirînde ilk gece doğar. Çünkü onun doğduğu vaktin adı *nath*tir. *Nath*, oğlak burcundan iki yıldızın adıdır. Bu iki yıldız oğlak burcunun iki boynuzu mesâbesindedir. Oğlak burcu bu iki yıldızın güney tarafında yer alır.

Kamus'un ifâdesine göre o iki yıldızın kuzey tarafında küçük bir yıldız vardır. Bazı âlimler oğlak burcunu bu iki yıldız ile birlikte kabul ederler ve derler ki: Oğlak burcu üç yıldızdan oluşur ve ona *el-eşrat* adını verirler. Oğlak burcuna ayrıca *el-butayn* da eklenilir. *el-Butayn* ayın gökte yol alırken uğramış olduğu bir menzildir. Burada da üç adet yıldız bulunur ve bu üç yıldız oğlak burcunun karnı mesâbesindedir.

Oğlak burcundan sonra ikinci olarak boğa burcu, ardından ikizler burcu gelir. İkizler burcuna bazıları kartal burcu da derler.

Kamus'ta ifâde edildiğine göre ikizler burcu gökte ikizlerin menzilidir. İkizler anlamına gelen *el-cevza*'nın başında *el-hek'a* vardır. Bu takım yıldız üç yıldızdan meydana gelip ikizlerin omuzunda -tanyeri ağırıp da yazın sıcaklığı arttığında- *esafi* gibi görünür. Bir diğeri yengeç burcudur, sonra sırasıyla aslan, başak, terazi, akrep burcu gelir. Akrebin iki boynuzu arasında -*Kamus*'un işâret ettiği üzere- iki parlak yıldız vardır. Ayrıca akrebin dizi arasında aslan ve iki ayağı arasında simak yıldızı yer alır. Peygamberlerin doğduğu tarihi işâret eden *el-ğafr* işte buradan doğar. Bu konuda şairin biri şöyle der:

En güzel menzili gökteki ayın
Duruyor arasında zebani ile arslanın.

Çünkü bu yıldızı aslan burcunun kuyruğu takip eder ve bunda da herhangi bir zarar yoktur. Akrepten sonra da onun iki zebânîsi gelir. Bunlarda da herhangi bir zarar yoktur. Bu ancak kuyruğunu kaldırdığında ona zarar verebilir. Bir başka ifâdeyle akrep kuyruğunu kaldırdığında zarar verebilir. Sonra iki parlak yıldız vardır ve ay bu menzile de bir aylık yolculuğu esnasında uğrar. Bu iki parlak yıldıza *hametul akrap* derler.

Akrep burcundan sonra sırasıyla yay, oğlak, kova sonra da kovanın ipi burcu gelir. Bu son burç balık burcu olup ayın uğradığı menzillerden birisidir.

Allah Teâlâ bu saydığımız menzillerde yılın aylarını bu burçların sayısınca yaratmıştır. Nitekim bir âyet-i kerimede Allah şöyle buyurur: ***"Gökleri ve yeri yarattığı***

günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on ikidir..." (Tevbe 9/36)

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir. Bu burçlar dört mevsim üzeredirler. Bu dört mevsimden birisi bahardır. Üç aydır, bu üç ayda güneş koç, boğa ve ikizler burcunda olur. İkinci mevsim yaz mevsimidir. Sıcak yaz mevsimi üç aydır. Güneş bu üç ayda yengeç, aslan ve başak burcunda bulunur. Üçüncü mevsim sonbahar zamanıdır. Üç aydır ve güneş bu mevsimde terazi, akreb ve yay burcunda olur. Dördüncü mevsim kış mevsimidir. Üç aydır ve güneş oğlak, kova ve balık burcunda bulunur. Her mevsimin tabiatı başka, yörüngesindeki dönüşü farklıdır.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanâatine göre ilkbahar mevsimi üç aydan ibarettir. Bunlardan birincisi mart, ikincisi nisan, üçüncüsü mayıs aylarıdır. Birinci ayın onyedi gecesi geçince gece ile gündüz eşit hale gelir. Bir başka ifâdeyle gece ile gündüz birbirine eşit olarak oniki saat sürer. Sonra gündüz geceden süre alarak hergün bir arpa boyu uzamaya başlar. Haziran ayının onyedisi geçinceye kadar bu uzama devam eder. Haziran ayının onyedisi yaz mevsiminin başıdır. Haziranın ardından temmuz sonra ağustos ayları gelir ve bu ayda gündüzler onbeş saat gece ise dokuz saat sürer ve senenin en uzun günü bu ayda görülür. Ayrıca gece ise senenin en kısa gecesidir. Sonra, öncekinin aksine geceler gündüzlerden zaman almaya başlar. Böylece her gün bir arpa boyu gündüzden kısalmaya başlar. Bu kısalma eylül ayının onyedisine kadar devam eder. Bu tarih güz/sonbahar mevsiminin başıdır. Eylül'ün ardından teşrîn-i evvel/ekim ayı gelir. Bu ay güz mevsiminin ortasıdır, sonra teşrîn-i sani/kasım ayı girer. Bu ay gece ile gündüzün birbirine eşitliğinin sonudur. Sonra hergün bir arpa boyu olmak üzere geceler uzamaya başlar. Kanûn-i evvel/aralık ayının onyedisine kadar bu uzama devam eder. Bu tarih kış mevsiminin başıdır. Kanûn-i evvel ayını kanûn-i sâni/ocak ayı izler. Bu aydan sonra şubat ayı gelir. Şubat ayı ile gece uzunluğu en uç noktasına varmıştır. Çünkü gece onbeş saat sürer, gündüzler ise dokuz saatte kalır. İşte bu hesab kıyamet kopuncaya kadar aynı şekilde her mevsim devam edecektir. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de bu gerçeğe şöyle işâret buyuruyor: ***"Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar."*** (Hac 22/61) Yani gecenin saatlerinden eksilterek gündüzün saatlerini arttırır. Bu kanûn-i evvel/aralık ayından onyedi gün geçince olur. Sonra haziran ayının onyedisine kadar bu devam eder. Aralık'la haziran ayı arasında tam altı ay vardır. Bu aylar kanûn-i evvel/aralık, kanûn-i sani/ocak, şubat, mart, nisan, mayıs aylarıdır.

"Gündüzü geceye katar" ifâdesi, gündüzü onun saatlerinden eksiltip gecenin saatlerini arttırmak sûretiyle geceye katar demektir. Bu katış da yine altı ay sürer. Bu altı ay; haziran, temmuz, ağustos, eylül, teşrin-i evvel (ekim), teşrin-i sani (kasım) aylarıdır. Bütün bunlar, aziz ve alim olan Allah'ın takdiri ve yukarımızdaki gök cisimlerini dosdoğru bir sistem üzere idaresi ile gerçekleşir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre; okuduğumuz âyetteki *el-buruc* kelimesinden maksad, ayın gökyüzünde yol alırken uğramış olduğu menzil yıldızlardır. Bunların yirmisekiz olup ay, bir aylık yolculuğunda her gece bu yıldızlardan birisine iner ve inmiş olduğu yıldızdan ileri geçmediği gibi geri de kalmaz. Ay en son menziline vardığında iyice

incelir ve hilal şeklini alır. Sonra eğer o ay otuz gün çekiyorsa iki gece gözden kaybolur. Şâyet yirmidokuz gün çekecekse bu takdirde bir gece gözükmez.

Bu gökteki işâret ettiğimiz yıldızlara *buruc* denmesi, onların köşklere benzemelerinden dolayıdır. Ay köşke benzeyen bu yıldızlara inip orada konaklar. Ayrıca bu yıldızlara *buruc* denmesinin bir sebebi de araplarda olduğu gibi bazı milletlere daha fazla gözükmelerinden ve daha çok ön plana çıkmalarından dolayıdır. Çünkü *buruc* kelimesinin kökü olan "be-re-ce", bütün güzellikleriyle birlikte zuhûr etmek, gözükmek demektir. Nitekim kelimenin kök yapısındaki bu anlamdan dolayı arapçada "teberreceti'l-mer'etu" tâbiri vardır. Bunun anlamı "kadın teberrüc etti yâni güzelliklerini ortaya çıkarmada burç gibi oldu" demektir.

Oniki burca gelince bunlar gökyüzünde çıplak gözle görülmezler. Oniki burç bu yirmisekiz menzile dağıtılmış durumdadır. Güneş bu oniki burcun tamamını bir yılda dolaşırken ay, her ay dolaşır. Bu burçlara kulların maslahat ve menfaatleri taalluk ettiği için Allah Teâlâ onların değer ve şereflerini ortaya koymak için üzerlerine yemin etmektedir.

Okuduğumuz bu âyette ayrıca terakki ve dereceler bakımından makam sâhibi olan insan ruhuna işâret olunmaktadır.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾

2. Geleceği bildirilmiş olan güne,

Yani kıyamet gününe. Allah Teâlâ bu günün üzerine yemin ederek kıyamet gününün değerine ve azametine dikkatleri çekmektedir. Çünkü o gün dâvâların görüleceği amellere karşılıklarının verileceği gündür ve o gün, hüküm ve otoritenin sâdece Allah'a âid olduğu gündür.

Bu âyet-i kerimede ruhun tevhid-i zâti keşfinde ulaştığı derecelerin en son derecesi olan "kıyâmet-i kübra" derecesine işâret vardır.

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾

3. *(O günde)* tanıklık edene ve edilene andolsun ki,

Yani önceki ve sonrakilerden, insanlardan ve cinlerden, meleklerden ve peygamberlerden ve acayip varlıklardan o gün gelip orada bulunan herşeyin üstüne yemin olsun.

Âyette yer alan "şâhid" kelimesi hazır bulunmak anlamına gelen "şühud" kökünden türemedir. Yoksa dâvâların ve hakların ispat edildiği "şâhid" anlamında değildir. Şahid kelimesinin nekre olarak getirilmesi vasıfta kapalılık sağlamak içindir. Bu unsurun

anlama katkısı şöyledir: “Vasfı bilinmeyen şâhide ve meşhuda yemin olsun” demektir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre âyette yer alan “meşhud” kelimesinden maksad cuma günüdür. “Şahid” kelimesinden maksad ise o gün namaz kılmak ve Allah’ı zikretmek için gelen müslümanlardır. Cuma gününden daha faziletli bir günün üstüne güneş ne doğmuştur ne de batmıştır. Bu günde öyle bir an vardır ki mü’min kul Allah’a hayır duâda bulunur da duâsı o ana denk gelirse mutlaka kabul olunur. Herhangi bir kötülükten Allah’a sığınmışsa ve bu sığınması tam o ana denk gelmişse Allah Teâlâ onu sığındığı kötülükten korur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Cuma günü benim üzerime salat u selamı çoğaltınız. Çünkü cuma günü meleklerin şâhid oldukları ve şâhid olunan bir gündür.”* [57]

Bazı âlimlerin ifâdesine göre âyette yer alan “meşhud” arafe günü, “şâhid” ise arafatta hazır bulunan hacılardır. Dolayısıyla hac olayını ta’zim etmek için bu kelime üzerine yemin edilmesi ve isabetli olmuştur.

Başka bazı âlimlere göre “şâhid” her gün, “meşhud” ise o günde bulunan insanlardır. Dolayısıyla âyeti bu şekilde anlarsak “meşhud”, “meşhudun aleyhi” mânâsına olmuş olur. Şahid kelimesi de “tanıklık etmek” anlamına gelen “şehâdet” kökünden türemiş olur. Nitekim **Hasan Basri** (rh.) der ki: “Hiçbir gün yoktur ki: Ben yepyeni bir günüm; ben yapılan şeylere şâhid olacağım, beni ganimet bil. Yoksa güneş battıktan sonra kıyamete kadar bir daha beni bulamazsın, demiş olmasın.”

Yazık, aziz ömrüm geçip gitti
Kalan şu birkaç nefes de geçti geçecek.
Geçen ömrüm yanlışlar içinde geçip gitti
Çâresine bakmazsam kalanı da böyle geçip gidecek.

Bazı âlimlere göre âyette geçen “şâhid” kelimesinden maksad; “cem‘iyyet” açısından Hak’tır. “Meşhud” ise “tefrika” yönünden yine odur. İstersen şöyle diyebilirsin: İcmal ve tafsil yönünden onu hakikatiyle ondan başka hiç kimse göremez.

Bazı âlimlere göre; “şâhid” ruh, “meşhud” ise tabiattır. **Huseyn** (rh.) der ki, bu âyet-i kerimede kâinâtın onu var edenden ayrılmadığına ve ona yaklaşmadığına işâret vardır.

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾

4. Hendeğe atılanlar *(yakılarak)* öldürüldü.

Bu son cümle yukardan beri yapılan yeminin cevabıdır. Lam’ın hazfedilmesi okuduğumuz cümlenin bedduâ değil haber cümlesi olduğunu gösteriyor. Buna göre “kutile ashabu’l-uhdûd” ifâdesi Allah’ın gazabı ve lânetiyle o hendeğin sâhipleri helâk oldular demek olur. Ancak daha ağır basan ihtimale göre bu cümle duâ cümlesi olup

kendisinin haber değil yeminin cevabı olduğunu göstermektedir.

"Katl" lânet fiilinin kinâyeli yoldan anlatımıdır. Katl ile lânet arasındaki kinâyeli ilişki şurdan kaynaklanır. Katl cezâların en sert ve katı olanıdır. Büyük bir gazap olmaksızın katl fiili işlenmez. O büyük gazap, hayır ve rahmetten uzaklaştırma sonucunu doğurur. Hayır ve rahmetten uzak olmak ise lânet anlamına gelir. Dolayısıyla katl, lânete uğramış olmanın sonuçlarından birisi olur. Bu açıklamalardan sonra mânâyı toparlayacak olursak burada âdetâ şöyle denmiş oluyor: Yukardan beri sıralamış olduğum, burçların, vaad olunan günlerin, tanıklık edeni ve edilenin üzerlerine andolsun ki Mekke kâfirleri hendeğin sâhipleri lânete uğradıkları gibi lânete uğramışlardır.

Bu ihtimalin neden daha ağır bastığını şöyle açıklayabiliriz: Bu sûre, mü'minleri îmanları üzerinde sâbit kılmak, kâfirlerin verdikleri eziyete karşı sabırlarını desteklemek ve kendilerine onlardan önce yaşayan insanların îmanları sebebiyle uğradıkları azapları ve onların bu azaplara sabırlarını hatırlatmaktır. Ta ki o insanlarla gönül birliği içinde olsunlar ve kendi kavimlerinden görmüş oldukları eziyetlere dayansınlar. Ayrıca Allah Teâlâ katında daha önce azap eden kimseler mesâbesinde olduklarını ve onlar gibi mel'un olduklarını ve Kur'an'da onlar hakkında söylenen şeylerin kendileri hakkında da geçerli olduğunu bilsinler. Bu açıklamadan ortaya çıkıyor ki okuduğumuz âyet hendeğin sâhibi kâfirlere Allah Teâlâ tarafından yöneltilmiş bir bedduâ cümlesi değildir. Çünkü Allah Teâlâ âciz değildir ki bedduâ etsin. Bedduânın Allah hakkında ne anlama geldiği daha önceki Abese vb. sûrelerde açıklanmıştı.

Âyette yer alan "uhdud" yeryüzünde açılmış yarık demektir. Bu yarık derin bir nehir yatağı gibi boylu boyunca uzun ve derindir. Kelimenin asıl kökü insanın iki yanağı anlamına gelen "haddu'l-insan" kökünden türemedir. *Haddu'l-insan* burnun sağ ve sol iki yanındaki yer alan kısımdır.

Aynu'l-maânî'de ifâde edildiğine göre gözyaşlarının aktığı kanallara bu kökten türeme *el-hadd* denilir.

Ashabu'l-uhdûd denilen hendek sahibleri üç kişi idiler. Bunlar Şam'da bulunan **Bizanslı Ant Yanus**, Fars diyarında bulunan **Buhtun Nasr**, Necran'da bulunan **Yusuf Zu-Nuvas**'idi. Necran Yemen'de bir yerin adı olup hicri on yılında fethedilmiştir. Bu bölgeye Necran isminin verilmesi Necran b. Zeydan b. Sebe' dolayısıyladır. Yukarda ismini sıraladığımız bu üç kişiden her biri yeryüzünde büyük bir kuyu kazarlar. Bunun uzunluğu kırk arşın, genişliği ise oniki arşındır. İşte âyette işâret edilen uhdud bu kuyulardır. Bu kişiler kuyuyu ateşle doldurmuşlar ve dininden dönmeyen mü'minleri o kuyulara atmışlardır. Bazı âlimlerin ifâdesine göre okuduğumuz bu âyet sâdece Necran'daki kuyu sâhipleri hakkında inmiştir. Yani bu âyet sâdece Himyer'li yahudi Zu-Nuvas ve askerleri hakkında inmiştir.

Sözünü ettiğimiz olay şöyle ceryan etmiştir. **Abdullah b. Samir** isimli sâlih bir kulun yolu Necran'a düşer. Abdullah b. Samir, Hz. İsa'nın dinine girmiş bir kişidir. Bu sâlih kişi Necran halkını Hz. İsa'nın dinine dâvet eder. Necranlılar da bu sâlih kişiye uyarlar. Olayın duyulması üzerine Zu-Nuvas askerleriyle birlikte Himyer'den kalkarak bunların

üzerine yürür. Necranlılara ya yahudi olarak kalacaklarını yahut ateşe atılacaklarını haber verir, onları bu iki seçenekten birini seçmeye zorlar. Necranlılar dinlerini terketmeyi kabul etmezler. Bu hendeklerin içerisinde ateş yaktırır. Sonra Abdullah b. Samir'in dinine tabi olan kim varsa yakalayıp bu hendeklere atmaya başlar. Böylece Zu-Nuvas ateş doldurduğu hendeklerde onikibin veya yirmibin ya da yetmişbin kişiyi yakar.

Zu-Nuvas'ın asıl adı **Zur'a b. Hassan**'dır. Kendisi Himyer'in ve çevresinin hükümdarı idi. Ayrıca Zu-Nuvas'a Yusuf da diyorlardı. Kendisinin saç örgüleri vardı. Bu örgüleri başında sallanıyordu. İşte bundan dolayı Zu Nuvas adını aldığını söylerler.

Rivâyet olunduğuna göre Necran halkından bir kişi bu Zu Nuvas'ın elinden kurtulur. Bu zatın adı **Devs Zu Sa'leban**'dır. Devs bir kısmı yanmış, bir kısmı sağlam kalmış bir İncil bulur. Bu İncil'i alarak Habeşistan kralına götürür. Habeşistan kralı o zamanlar hristiyandır. Krala: "Senin dinine mensub olan kimseler için ateş yaktılar ve onları ateşe atıp yaktılar. Sonra ellerindeki kitapları ateşe verdiler. İşte bu getirdiğim yanık İncil o kitaplardan biridir" der. Sonra yanında getirdiği bir kısmı yanmış İncili Habeş kralına gösterir. Kral bu gördüklerine çok sinirlenir ve Sahibu'r-Rum'a mektup yazarak kendisine gemi yapmayı bilen iki marangoz göndermesini rica eder. Sahibu'r-Rum ona gemi yapabilen marangozları gönderir. Geminin yapılmasının ardından kral ve askerleri Habeşistan'dan yola çıkarak Yemen sahillerinden karaya çıkarlar. Bunun üzerine Yemenliler Habeşlilerin karşısına çıkar ve onlarla Tihame çölünde karşı karşıya gelirler. Ardından savaşa tutuşurlar. Himyer kralı Habeş ordusu karşısında kendisinde herhangi bir güç göremez ve Habeşlilerin eline düşeceğinden korkuya kapılır. Bunun üzerine atını mahmuzlayarak savaşa katılır ve o savaşta ölür. Bazı rivâyetlere göre ise kendisini denize atar ve sonunda Habeşliler Himyer diyarını ve çevresini istila edip ele geçirirler. İslamın ortaya çıkışına kadar Himyer diyarı ve çevresi Habeşlilerin hükümranlığı altında kalır.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir; Ashâb-ı Uhdûd, Yemenli Zü Nüvâs ashabından putperest idiler. Onun zamanında, sultanın mülkünün emir ve idaresinin kendisinde olduğu olağanüstü hâllere sâhip aynı zamanda kâhin bir sihirbaz vardı. Bu adam yaşlandığında melike şöyle arz etti; ben yaşlandım, kuvvelerime büyük bir zayıflık yol buldu.

Göz ışığı artık bulanık görüyor
Kulak artık ağır işitiyor
Ne dilin konuşmak için mecâli kaldı,
Ne de yorgun bedeni taşıyacak güç kaldı.

Doğrusu sen akıllı ve çabuk anlayışlı bir genci bana gönder. Bildiğim bütün bilgileri ona öğretirim ve benden sonra halefim olur. Böylece memleket işlerini düzgün bir şekilde yerine getirir.

❀

Nitekim *Hadisu'l-meşarık'*ta şöyle bir hikâye yer alır: "Sizden önceki kavimlerden birinin bir kralı, bu kralın da bir sihirbazı vardı. Sihirbazın yaşı ilerleyip ihtiyarlık çağına varınca krala; 'Ben artık yaşlandım bana bir genç çocuk gönder de ona sihir öğreteyim' der. Bu teklif üzerine kral sihirbaza büyü öğretmesi için bir çocuk gönderir. Çocuğun gelip gittiği yol üzerinde bir râhip vardır. Çocuk rahibin yanına varıp oturur, onun sözünü dinler ve rahibin sözü çocuğun hoşuna gider. Bu çocuk rahibin yanından kalkıp sihirbaza vardığında sihirbaz geç kaldığı için çocuğu döver. Çocuk sihirbazın bu hareketini rahibe şikâyet eder. Râhip çocuğa der ki: 'Beni yolumdan alakoyan insanları yollarından alakoyan aslan veya yılan gibi zararlı bir hayvandı' dersin.

"Durum bu şekilde giderken çocuk insanların yolunu kesen bir hayvana rastlar ve kendi kendine; 'Bugün sihirbaz mı daha faziletli yoksa râhip mi öğreneceğim' der. Sonra yerden bir taş alarak; 'Allahım! Şâyet rahibin durumu sana sihirbazdan daha sevimli ise bu hayvanı öldür ki insanlar yollarına devam etsinler' der. Sonra taşı hayvana fırlatır ve onu öldürür. İnsanlar da gelip geçmeye devam ederler. Çocuk bu olayın ardından rahibe gelip durumu haber verir. Râhip ona der ki: 'Yavrucuğum! Artık sen bugün benden daha faziletlisin, görüyorum ki sen yüce bir mertebeye ulaşmışsın. Bundan sonra ağır imtihanlara tâbi tutulacaksın. Başına bir derd gelirse sakın beni ele verme'

"Bu çocuk anadan doğma körün gözünü açıyor, alaca hastalığını tedavi ediyor, insanları birtakım ilaçlarla sağlıklarına kavuşturuyordu. Kralın gözü âmâ olan bir yakını durumu işitince pek çok hediyelerle çocuğa gelir ve ona 'şâyet beni şifaya kavuşturursan bütün bu hediyeler senin olacak' der. Çocuk: 'Ben kimseye şifa vermiyorum. Şifayı veren ancak Allah'tır. Şâyet Allah'a îman edersen, O'na duâ edersen sana şifa verir". Bunun üzerine o kimse Allah'a îman eder ve Allah da ona şifa verir. Bundan sonra o adam eskiden olduğu gibi kralın huzuruna varır. Kral; 'gözünü kim açtı' deyince adam: 'Rabbim' der. Kral adama: "Senin benden başka Rabbin mi var?" deyince adam: "Evet benim ve senin Rabbin olan Allah" der. Kral adamı derhal yakalayıp işkenceye başlar. Adam işkencelere daha fazla dayanamaz ve sonunda çocuğu ele verir. Neticede çocuk kralın huzuruna getirilir. Kral ona: 'Ey oğul! Anadan doğma körün gözünü açtığını, alaca hastalığını iyi ettiğini, daha pekçok hastalıkları tedavi ettiğini işittim. Sihir sanatında bu kadar büyük dereceye ulaşmışsın der. Çocuk da: 'Ben kimseye şifa vermiyorum, şifayı veren yalnız Allah'tır' der. Bunun üzerine kral çocuğa işkence etmeye başlar. Çocuk da aynı şekilde işkencelere daha fazla dayanamayıp rahibi ele verir. Sonunda râhip kralın huzuruna getirilir. Kral rahibe: 'Dininden dön' der ancak râhip dönmez. Bu gelişme üzerine kral bir testere ister ve rahibin başını tam tepesinin ortasından kesip ikiye biçer. Sonra kralın yakını olan adam getirilir ona da: 'Dininden dön' denilir. O da dönmez. Testereyi başının ortasına yerleştirip onu da ikiye böler. Daha sonra çocuk getirilir ona da 'Dininden dön' denilir o da dönmez.

Bunun üzerine kral çocuğu adamlarına vererek: 'Bu çocuğu alın filanca dağa götürün onu tepeye çıkarın tam zirveye ulaştığınızda dininden dönerse ne ala, dönmezse onu oradan aşağıya atın' der. Adamlar çocuğu alıp söylenilen dağa çıkarırlar. Çocuk şöyle

duâ eder: ‘Allahım! Beni onların şerrinden nasıl koruyacaksan koru’ Bir başka ifâdeyle çocuk şöyle duâ eder: ‘Allahım! Onların kötülüklerini dilediğin herhangi bir sebeble benden sav’ Bunun üzerine dağ birden sarsılmaya başlar. Adamlar yere düşerler ve çocuk yürüyerek krala gelir. Kral yanındaki adamlara ne oldu?’ deyince çocuk: ‘Allah beni onlardan korudu’ der. Kral bu sefer çocuğu adamlarından başka bir gruba teslim eder ve onlara şu tâlimatı verir: ‘Bu çocuğu alın ve bir gemiye bindirin. Denizin ortasına kadar götürün. Dininden dönerse ne ala, dönmezse denize atın’ Adamlar çocuğu götürürler. Çocuk şöyle duâ eder: ‘Allahım! Bunların şerrinden beni ne şekilde koruyacaksan koru’ Bu duânın ardından gemi tersine döner. Kralın adamları suyun içinde boğulurlar. Çocuk yine yürüyerek krala gelir. Kral: ‘yanındaki adamlara ne oldu’ diye sorunca çocuk: ‘Allah beni onların şerrinden korudu’ der ve şunu ekler: ‘Ey kral sana emredeceğim şeyi yerine getirmedikçe, beni asla öldüremeyeceksin.’

Kral: ‘nedir o?’ deyince, çocuk şöyle der:

‘İnsanları düz bir meydanda toplayacaksın, beni de bir ağacın dalına asacaksın sonra ok torbamdan bir ok alıp onu yayın tam ortasına yerleştirecek sonra da: Bu çocuğun rabbi adıyla diyerek oku atacaksın’.

Kral çocuğun dediklerini yapar, oku atar, ok çocuğun şakağına isabet eder. Çocuk elini okun saplandığı şakağına koyar ve ölür. Bu hâli gören insanlar da: ‘Çocuğun Rabbine îman ettik, çocuğun Rabbine îman ettik’ derler. Krala gidilip şöyle denilir: ‘Sen neden korkuyorsan andolsun işte korktuğun başına geldi, insanlar îman ettiler’. Kral hemen yol girişlerine hendekler kazılmasını emreder. Hendekler kazılır, içine ateşler yakılır. Kral: ‘kim dininden dönmezse onu bu hendeğe atın’ der. Dediği gibi inananları hendeğe atarlar. Kucağında emzikli bir yavrusu olan bir kadın çıkagelir. Hendeğe girmekte tereddüd eder. Kucağındaki çocuk ise: ‘ey anacığım! korkma sabret. Çünkü sen hak üzeresin’ der.[58]

Bazı rivâyetlerde bu kadının üç yavrusunun olduğundan, bunlardan birisinin süt emme çağında bulunduğundan söz edilmektedir. Bu rivâyete göre kral kadına; ‘dininden dön yoksa seni de çocuklarını da ateşe atarım’ der. Kadın bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine kral onun büyük çocuğunu alıp ateşe atar sonra kadına tekrar; ‘dininden dön’ diye teklifte bulunur. Kadın bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine kral ortanca çocuğunu da aynı şekilde ateşe atar. Sonra ‘dininden dön’ diye teklifini yeniler. Kadın yine buna yanaşmaz, bunun üzerine kralın adamları ateşe atmak üzere çocuğu alırlar. İşte tam bu sırada kadın dininden dönmeyi aklından geçirir ancak çocuk annesine; ‘ey anacığım! İslamdan dönme. Çünkü sen hak üzeresin, sana hiçbir şey olmayacak’ der.

Keşfu’l-esrar’da ifâde edildiğine göre çocuk annesine şöyle der: ‘Senin önünde sönmeyen bir ateş var’. Bundan sonra çocuğun ikazı üzerine anne dininden dönmeyi kabul etmeyince ateşe önce çocuk ve ardından anne atılır. Bu çocuk daha beşikte iken konuşan çocuklardandır. Bunların sayılarının kaç olduğu Yusuf sûresinde geçmişti.

Yukardan beri anlattığımız olay Peygamber Efendimiz'in dünyaya gelmesinden doksan yıl önce olmuştu.

Yukarda zikredilen hadis, bize evliyânın kerametleri olduğunu isbat etmektedir. Ayrıca bu hadisten insanın ölüm korkusu taşıması durumunda yalan söylemesinin câiz olduğu hükmünü çıkarıyoruz. Helak olmakla yüzyüze gelen kimse ister o yalanı söyleyen kişi olsun, isterse başkası olsun farketmez.

Rivâyet olunur ki Hz. Ömer döneminde çukurun biri kazılır. Orada kralın katletmiş olduğu çocuğun cesedini bulurlar. Çocuğun parmağı, katledildiğinde yaptığı üzere şakağında olduğu gibi durmaktadır.

Bazı tefsirlerde yazdığına göre insanlar yukarda adı geçen **Abdullah b. Samir**'in cesedini bulurlar. Onun da aynı şekilde -katledildiği gün koyduğu üzere- parmağı şakağında durmaktadır. Eli şakağından uzaklaştırılınca kafasından kan gelmeye başlar. Parmağını eski hâline bıraktıklarında kan kesilir. Parmağında demirden yapılmış bir yüzük bulurlar. Yüzüğün üzerinde: "*Rabbî Allah/Rabbim Allah'tır" y*azılıdır. Bunun üzerine Hz. Ömer'e mektup yazarlar. Mektupta bu cesedi ne yapacaklarını sorarlar. Hz. Ömer onlara bir mektup göndererek cesedi tekrar toprağa gömmelerini ve toprağa iâde etmelerini yazar.

Bazı tefsir kitaplarının kaydına göre; **Hz. Ömer** onlara mektup yazarak der ki: Bahsettiğiniz bu çocuk hendek sâhibi olan çocuktur. Hendek sâhiplerini kendi hallerine bırakınız. Ta ki Allah Teâlâ kıyamet günü bu genci bulunduğu hal üzere diriltsin.

Hz. Ali (k.v.)'ten rivâyet edildiğine göre mecusi krallarından birisi sarhoş iken kızkardeşiyle ilişkide bulunur. Sarhoşluğu geçip ayılınca yaptıklarına çok pişman olur ve yaptığı bu günah için bir çıkış yolu arar. Sonunda kızkardeşi kendisinden insanlara konuşma yapmasını ve kızkardeşlerle nikahlanmayı kendisinin helal kıldığını ilan etmesini, bunun ardından Allah'ın bunu haram kıldığını bildirmesini söyler. O da aynı şekilde kalkıp insanlara hitap eder ancak halk onun bu önerisini kabul etmez. Bunun üzerine kızkardeşi kendisine "onları kamçıdan geçir" diye teklifte bulunur. Bu sefer kızkardeşinin isteği üzerine halkı kamçıdan geçirir. Fakat insanlar yapılan teklifi yine kabul etmezler. Bunun ardından kızkardeşi yere kuyular kazdırmasını, içine ateş yaktırmasını ve yapılan teklifi kabul etmeyeni buraya atmasını teklif eder. İşte Allah Teâlâ'nın yukarıda geçen âyette yer alan "kahrolsun o hendeğin sâhipleri" ifâdesiyle kasdettiği budur.

اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾

5. Ateşle dolu *(hendeğe)*

Bu âyette yer alan “nar/ateş” kelimesi “uhdud/kuyular” kelimesinden bedeldir. Çünkü uhdud ateşi de içine almaktadır ve hendek ateşle korkunç, çok korku verici olmaktadır. İfadeyi takdir edersek ifâde “en-naru fihi” şeklindedir. Veya ateş kelimesinin başındaki “el” takısı Basra ve Kufe dilbilgisi âlimlerinin farklı görüşlerine rağmen zamir yerine getirilmiştir.

Aynı âyette yer alan ve “çıralı” şeklinde tercüme ettiğimiz “vekûd”, kendisiyle ateş tutuşturulan şey, yakıt demektir. Bu ifâde *ateş* kelimesini son derece büyük olmakla, alevi yüksek olmakla vasfetmektedir. Ayrıca bu vasıf, ateşin içerisinde odunun ve insanların bedenlerinin çok olması gerektiğini ifâde eden bir vasıftır. Bütün bu insanlar, “el-vekud” kelimesine kapsamlı bir belirlilik katmaktadır. Eğer *ateş* kelimesi bu şekilde tefsir edilmezse o zaman “zati’l-vekûd/çıralı” şeklinde nitelendirilmesinin hiçbir faydası ortaya çıkmazdı. Çünkü bilinen şeylerdendir ki ateş zaten odunsuz olmaz.

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾

6. Onlar *(yakanlar)* da başlarına oturmuşlar,

Bu ifâde yukarda geçen “kutile” kelimesinin zarfıdır. Âyetteki “onlar” anlamına gelen “hum” zamiri, “hendeğin sâhipleri” yerine kullanılmıştır. “Ku‘ud” kelimesi, “kâ‘id” kelimesinin çoğuludur. Bütün bunları göz önüne alarak âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Onlar hendeğin çevresinde yüksekçe bir yerde oturup mü’minleri ateşe atıp yaktıklarında lânete uğramışlardı. “Alâ” harf-i cerri bu anlamı vermektedir. Söz gelimi “merertu aleyhi” dediğimizde “ben ona yakın bir mekanda ona yukardan uğradım” denmiş olmaktadır.

Bazı tefsir kitaplarında şöyle denilir: Bu âyet zâhirînde olduğu gibi *“ateşin üzerine oturmuşlar”* şeklinde değil, “ateşin yanında sandalye ve sedirlere oturmuşlardı” şeklindedir. Çünkü bizzat ateşin üstüne oturmuş olsalardı yanarlardı. Katiller yüksekçe bir mekanda veya benzeri bir yerde oturuyorlar ve mü’minleri ateşe atıyorlardı. Dinini terk edeni bırakıyor, dininde kalmakta ısrar edeni ateşe atıp yakıyorlardı. Peygamberimiz (s.a.)’in yanında kuyulara atılan bu insanlar anıldığı zaman Efendimiz imtihanın meşakkatinden Allah’a sığınırdı. Bu öyle bir ağır imtihandı ki ölümü bile aratırdı. Veya bu öyle bir imtihandır ki çoluk-çocuğun çokluğu ve fakirlik gibi imtihanlar buna tercih olunur.

وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾

7. Müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı.

Birbirlerine şâhidlik ediyorlardı. Âyette yer alan “şühûd” kelimesi, “şâhid” kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyete mânâ verirsek şöyle deriz: Onlar kralın yanında birbirlerine şâhidlik ediyorlar, en ufak bir acıma ve merhamet duymaksızın, emredildiği şekilde mü’minleri yakmakta hiç kimsenin kusur etmediğini söylüyorlardı.

Âyet-i kerimeye şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: Onlar kıyamet günü mü’minlere yaptıklarına şâhidlik edeceklerdir. Bir başka ifâdeyle kıyamet günü dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları işkence konusunda onların aleyhlerinde şâhidlik edeceklerdir. Âyetin ifâde akışının gerektirdiği ve meşhur rivâyetlerin ifâde ettiği mânâ bu sonuncu mânâdır. Bazı âlimler burada ifâde edilen zorbaların mü’minleri ateşe atıp da kendileri onun etrafında oturduklarında ateşin onlara yapıştığını, bazı rivâyetlerde ise kırk arşın üzerlerine çıktığını ve sonra onların üzerine dökülerek kendilerini yaktığını ve Allah’ın mü’minleri sağ-sâlim kurtardığını ifâde eder. Zaten kötü hile ancak onu kuran kimsenin başına patlar. Allah Teâlâ onlara daha ateş değmeden kendilerinin ruhlarını almıştır. Nitekim aynı uygulamayı -daha önce geçtiği üzere- Fir’avn’un karısı Asiye’ye de yapmıştı. Nitekim bundan sonra gelen onuncu âyetteki “şüphesiz inanmış erkeklerle, inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe etmeyenlere Cehennem azabı ve yanma cezâsı vardır” âyeti bu şekilde tefsir olunmuştur. Yani onlara âhirette Cehennemde yanma cezâsı, dünyada da yakılma cezâsı vardır.

Bu âyette ayrıca Allah’a karşı gelen, azgınlaşan, hakkın huzurundan kaçan nefse işâretler vardır. Yine bu âyette böyle bir nefsin ateş, hızlan (yardımdan mahrum kalmak) ve hüsran çukurlarına lâyık olduğuna, bu çukurlarda onların kötü ahlaklarının odunlarıyla tutuşturulmuş ateş olduğuna işâretler vardır. Yine bu ateşin onların nefsî ve hevaî pis vasıflarının taşlarıyla tutuşturulduğuna da işâretler vardır. Çünkü onlar o ateşin üzerinde oturmuşlar, şehvetleri işleyerek kendi zatlarına, nefislerine, heva ve heveslerine, tabii güçlerine dönerek oturduklarına işâretler vardır. Yine birbirlerine ruh, sırr, kalp mü’minlerine yaptıkları fiiller hakkında şâhidlik edeceklerine, o mü’minlere karşı işledikleri muhalefette mücadeleye ve muhasamaya şâhidlik edeceklerine işâretler vardır.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿٨﴾

8. Onlardan, sırf, azîz ve hamîd olan Allah’a îman ettikleri için intikam aldılar.

Kâfirler o mü’minleri, azîz ve hamîd olan Allah’a îman ettikleri için ayıpladılar ve yaptıkları davranışı uygun görmediler. Âyette “nekamu” şeklinde geçen fiilin kökü “herhangi bir şeyi ayıplamak ve çirkin görmek” demektir.

*Müfredat’*ta şöyle denilir: Arapçada “nekamtu’ş-şey’e” dendiğinde mânâsı “herhangi bir şeyi dil ile kınamak veya cezâ vermek sûretiyle hoşgörmemek” demektir.

Kâfirlerin mü’minleri ayıplamaları, dilleriyle kınayarak ve cezâ uygulayarak

davranışlarını hoşgörmemeleri âyetin ifâdesiyle; “onların azîz ve hamîd olan Allah’a inanıyor olmalarından” dolayıdır. Âyette “îman etme” kelimesi “en yü’minû” şeklinde fiili muzari kipiyle ifâde ediliyor. Oysa bu mü’minler sâdece o anda değil geçmişten beri îman ediyorlar. Ancak bu gerçeğin şimdiki zaman kipiyle ifâde edilmesi, îmanlarının sürüp gittiğini ve îman üzere devam ettiklerini vurgulamak içindir. Çünkü kâfirler mü’minlere geçmişteki îmanları dolayısıyla azap etmiyorlardı. Aksine bu îmanlarına gelecekte de devam ettikleri için azap ediyorlardı. Zira sözünü ettiğimiz mü’minler, gelecekte îmandan ayrılıp tekrar kâfir olsalar, bu kâfirler onlara geçmişteki îmanlarından dolayı azap etmeyeceklerdi. Şu halde âyet metninde âdetâ şöyle denmiş oluyor: Onlardan aziz ve hamid olan Allah’a îmanda devam ettikleri için intikam aldılar. Bir başka âyet-i kerimede; ***“Onlar: Biz zaten Rabbimize döneceğiz. Sen sâdece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun”*** (Araf 7/125-126) buyurulmaktadır. Bu âyette ise îman etme di-li geçmiş zaman kipi kullanılarak ifâde olunuyor. Ancak bu âyetin söz ettiği husus sihirbazların Hz. Mûsâ’ya îmanıdır. Dolayısıyla sihirbazların Hz. Mûsâ’ya peygamber olarak sırf îman etmiş olmaları, onların nezdinde kabul edilmesi mümkün olmayan kötü bir davranış ve intikam alınması gereken bir husustu. Tefsirini yaptığımız âyetteki istisna, onların ayıplanacak ve kınanacak davranışlardan tamamiyle beri olduklarını vurgulamaktadır. Şairin şu beytinde olduğu gibi:

Hiç ayıp yok onlarda! Ayıp; kılıçlarda
Eşi, dostu, vatanı hatırlamayan kılıçlarda.

Böylece âyette şöyle denmiş olmaktadır: Kâfirlerin mü’minlerde kınamış oldukları konu aslında kınanacak ve çirkin görülecek bir husus değildir. Tıpkı şairin şiirinde ayıp olarak gösterdiği davranışın aslında ayıp olmadığı gibi. Şairin sözünde istisnanın bir iddiâya dayandığı halde âyette böyle olmaması, söylediğimiz anlayışa engel değildir. Çünkü onlar gerçekten îmanı inkâr etmişlerdir.

“Aziz” galip, azabından korkulan, “hamid” ise nimet verip sevabı umulan demektir. Nitekim bundan sonraki gelecek âyette bu konu pekiştirilmektedir.

اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌۜ ﴿٩﴾

9. Göklerin ve yerin mülkü kendisine âid olan Allah her şeyi görür ***(her şeye şâhiddir.)***

Bu âyet onların îmanlarının dayanak noktasına işâret etmektedir. Allah Teâlâ’ya “şehîd/her şeyi gören” sıfatının en sona getirilmesi; tam bir mülkiyetin ancak “aziz” kelimesinin ifâde ettiği kudretteki mükemmeliyet ve “hamid” kelimesinin ifâde ettiği

ilimde tamlık ile sağlanmasından dolayıdır. Çünkü ilmi tam olmayan kimsenin "ef'al-i hamîde/övgüye lâyık işler" meydana getirmesi mümkün değildir.

Keşfu'l-esrar'da şöyle deniyor: Allah'ın kendi zâtını bu sıfatlarla nitelemesi, kâfirlere mühlet vermesinin, onlara cezâ vermeye kadir olmadığından dolayı gerçekleşmediğinin bilinmesi içindir. Onun bilinmesini amaçladığı bir diğer gerçek, bu mü'minleri ancak böylesi bir sabırla ulaşabilecekleri bir dereceye ulaştırmak, şu kâfirleri ancak böylesi bir fiil ile cezâya çarptırmaktır. Allah'ın geçmişteki planlaması ve ilm-i ezelisinde her iki zümre hakkında takdiri ve kazası bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu ifâde, kâfirleri son derece câhil oldukları için çirkin göstermekte ve kınamaktadır. Çünkü onlar övgü sebebi olan iyi fiili, yergi ve kınama sebebi olan kötü fiil kabul etmişlerdir.

"Ve Allah her şeye şâhiddir." Bu ifâde mü'minlere bir vaad, onlara işkence eden kâfirlere büyük bir tehdiddir. Çünkü Allah Teâlâ'nın -içinde her iki zümrenin amelleri dâhil olmak üzere- bütün herşeyi bilmesi, bu iki zümreden herbirine amellerinin karşılığını bol bol vermesini gerektirir.

İmam Kuşeyri der ki: Âyette yer alan "şehid" kelimesinin anlamı "alîm/bilen"dir. Nitekim Allah'ın bir başka âyette ***"şehidallahu: Allah bilmiştir"*** (Ali İmran 3/18) buyurmaktadır. Aynı kökten türeme; "şehid" hazır bulunan demektir. Allah'ın hazır bulunması ise bilmesi, görmesi, kudreti demektir. Şehid kelimesi "şâhid olan" anlamına gelen şâhid kelimesinin mubalağalı kipidir. Kul Allah Teâlâ'nın herşeye şâhid olduğunu, yaptığı fiilleri bildiğini, her türlü hâlini gördüğünü bilecek olursa, o takdirde Allah için katlandığı zorluklar, göğüs gerdiği her türlü sıkıntı kendisine kolay gelir.

Yukarda yaptığımız tespiti desteklemek üzere şöyle bir olay anlatırlar: Adamın birisini yere yatırmış kamçılamaktadırlar. O ise bütün bunlara sabretmekte ve bağırıp çağırmamaktadır. Orada bulunanlardan birisi kendisine eğilerek; "bu kamçılar sana acı vermiyor mu?" diye sorar. Adam bu soruya "vermez olur mu" şeklinde cevap verir. Bunun üzerine soruyu soran kişi; "neden bağırmıyorsun öyleyse?" diye tekrar sorunca kamçı yiyen kimse şöyle cevap verir: "Burada bulunanların içinde benim sevgilim var beni gözetliyor. Bağırıp çağırırsam saygınlığımın gideceğinden, gözünden düşeceğimden korkuyorum" der.

Bu kıssadan hisse alarak diyebiliriz ki, Hak muhabbeti iddiâsında bulunan ama buna karşılık bir karınca veya sivrisinek ısırmasına veya bundan daha hafif bir şeye dayanamayan kimse acaba bu iddiâsında ne derece doğru söylüyordur! Bu nedenle âlimler derler ki: Yukarda okuduğumuz uhdud kıssası bize gösteriyor ki bir çeşit işkence ile Allah'ı inkâra zorlanan kimsenin –her ne kadar bu konudaki ruhsata dayanarak inkâr ettiğini söylemesi mümkün ise de- tehdid edildiği şeylere sabretmesi daha uygundur.

Anlatırlar ki yalancı peygamberlik iddiâsında bulunan Müseylime Peygamber Efendimiz'in sahabelerinden iki kişiyi yakalar. Bunlardan birincisine; "benim Allah'ın resulü olduğuma şehâdet eder misin?" der. Bu soruya muhatap olan kimse; "evet" diye cevap verince Müseylime onu salıverir. Sonra diğer sahabiye dönerek aynı soruyu ona yöneltir. Ancak bu ikincisi; "hayır, bilakis sen yalancının tekisin" deyince onu katleder. Bu olayı Peygamberimiz (s.a.) duyunca şöyle der: *"Müseylime'nin salıverdiği kişi dinimizdeki ruhsatı kullanmış dolayısıyla bununla herhangi bir vebale girmemiştir. Ama sabredip katledilene gelince o üstün ve güzel olanı tercih etmiştir. Cennet ona kutlu olsun."* [59]

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de okuduğumuz âyetten şu işâretler çıkarılıyor: Allah Teâlâ ruh göklerinden, eşbah ve ecsad/karaltı ve cesedler arzından her şeye şâhiddir. Yani külli mazhariyeti ile hazırdır. Orada zatı, sıfatları ve isimleriyle zuhûr etmesi zatın bütün kendisine tabi olan varlığa âid ne varsa tümünü beraberinde bulundurmasının zorunluluğundan dolayıdır.

---

[57]. İbn Mâce 1637.

[58]. Müslim, Zühd 73.

[59]. Bkz. İbn Ebî Şeybe, Musannef VI, 473.

RABBİNİN YAKALAMASI ÇOK ŞİDDETLİDİR

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ
وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ
بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ
الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

10. Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere Cehennem azabı ve *(orada)* yanma cezâsı vardır.

11. İman edip sâlih ameller işleyenlere ise, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

12. Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.

13. Bilin ki O, *(kâinat yokken)* ilk olarak yaratan, *(ölümden sonra tekrar hayatı)* geri getirendir.

14. O, çok bağışlayan ve çok sevendir.

15. Arş'ın sâhibidir, çok yücedir.

16. Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.

"Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip…" Âyette yer alan "fetenû" kelimesinin kökü olan "el-fetn" yakmak demektir. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı; şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınları dinleri hususunda deniyen, onlara eziyet eden ve dinlerinden dönsünler diye onlara her türlü işkence edip sonra tevbe etmeyenlere Cehennem azabı ve yanma cezâsı vardır.

Rivâyet olunduğuna göre Kureyş, Hz. Bilal'e ve başka müslümanlara âyette işâret edildiği gibi işkence ediyorlardı. Belanın ibtiladan (başa gelmesinden) önce savuşturulmamış olması belli bir amaca dayanmaktadır. Çünkü ehl-i velâ dediğimiz dost kimselerin başı belâdan kurtulmaz. Nitekim şair şöyle der:

Heyhat ki ne heyhat! Nerde aşıka safa?
Adn Cenneti bile dertle dolu, bir ucdan diğer uca

"Sonra da" yâni yaptıkları fitnelerin ardından da, inkârlarından ve fitnelerinden *"tevbe de etmeyenlere"* inkârları sebebiyle âhirette *"Cehennem azabı ve yanma cezâsı*

vardır." Âyetin bu son kısmında "sonra tevbe de etmeyenlere" ifâdesi yer alıyor. Bu tevbenin inkâr ve işkenceden tevbe olduğunu az önce vurgulamıştık. Çünkü yukarda zikredilen dininden dolayı insanları ateşe atıp yakma, onlara işkence etme asla kâfirin dininden tasavvur olunamaz. Âyette "sonra" anlamına gelen "sümme" kelimesinin getirilmesi, Allah'ın hilminin ve kereminin mükemmel olduğuna işâret etmek içindir. Çünkü hilmi ve keremi mükemmel olduğu için kâfirleri kahretmede acele etmiyor. Süresi ne kadar uzun olursa olsun, ne kadar gecikirse geciksin tevbeyi kabul ediyor. **İmam er-Razi**'nin ifâdesine göre bu âyet-i kerime kasten adam öldürerek katil olan kimsenin yapacağı tevbenin kabul edileceğine işâret etmektedir.

Âyetin ifâdesine göre mü'minlere işkence eden bu kimselere Cehennemde ebediyen azap olacak, mü'minlere işkence ettikleri için yanma cezâsıyla cezâlandırılacaklardır. Ya da onlara cehennemliklerin gördükleri azaba ek olarak daha fazla azap verilecektir.

Âyette yer alan "Cehennem azabı" deyimiyle Cehennemin soğuğu ve zemherisinin kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Aynı âyette yer alan "yanma cezâsı" ifâdesiyle de Cehennemin sıcaklığı kasdedilmiş olabilir. Böylece onlar bir soğuğa, bir sıcağa girip çıkacaklar, gelip gideceklerdir. Görecekleri yanma cezâsı dünyada iken mü'minleri ateşe verip yaktıkları, soğuk cezâsı ise bundan başka işlemiş oldukları günahları sebebiyle olacaktır. Nitekim âlimler derler ki: Ceza yapılan fiilin cinsinden olur.

Yanma anlamında âyette "el-harîk" kelimesi geçiyor. Bu "ihtirak/yanmak" anlamında bir isimdir. Nitekim "el-hurka" kelimesi de aynı anlama gelir.

Burada işâret olunuyor ki; "el-harîk" yakıcı ateş mânâsınadır. Nitekim *Müfredat*'ta "el-harîk" kelimesinin "en-nar/ateş" anlamında olduğu ifâde edilir. Ayrıca "el-harak" kelimesi de *Kamus*'un ifâdesine göre ateş veya ateşin alevi anlamındadır. Bu kökten türeme; "harku'ş-şey'i" ifâdesi herhangi bir şeye alev olmaksızın harâret ve sıcaklık vermektir. Söz gelimi kumaşın sıcaklığının onu dövmekle olması gibi. "İhrak" ise herhangi bir şeye alevi olan ateş vermek, bir başka ifâdeyle herhangi bir şeyi yakıp tutuşturmak demektir. İşte bu ifâdeden alınarak istiâre sanatıyla "ahrakanî bi levmihi" derler. Bu deyim, herhangi bir kimse bir başkasına eziyet vermekte ileri gittiğinde kullanılır. Anlamı; "filanca kınamasıyla beni yaktı" demektir.

Kanâatimize göre zâhir olan husus bu âyette geçen "el-harîk" ifâdesinin burada "el-muhrîk/yakıcı" anlamına geldiğidir. Tıpkı "elîm" kelimesinin "mu'lim/acı verici" mânâsına gelmesi gibi. Bu durumda azap kelimesinin harîk kelimesine izâfeti, mevsufun sıfatına izâfeti kabilinden olur. Aynı durumda "yakıcılıkta fazlalık" vurgulaması, ifâdedeki mukabeleden anlaşılır. Çünkü atıf, amelde ileri gitmeye bağlı olarak azapta kademece ileri gitme kabilinden olur.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

11. İman edip sâlih ameller işleyenlere ise, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

Azap görenlerden ve başkalarından *“îman edip sâlih amel işleyenlere ise”* zikredilen îmanları ve kâfirlerin eziyetlerine; yakmalarına sabretmeleri dâhil olmak üzere, sâlih amel işlemeleri sebebiyle *“zemininden ırmaklar akan cennetler vardır.”* Onlar bu cennetleri ateşte yakılmak ve benzeri gibi işkencelere uğramaları nedeniyle mükâfat olarak alacaklardır. Böylece onlar ateşte yakılmanın karşılığı olarak bu işâret edilen mükâfatla mükâfatlandırılacaklardır.

*İrşad’*da deniyor ki: Âyette yer alan “cennât/cennetler” kelimesiyle şâyet “ağaçlar” kasdediliyorsa onların altından nehirlerin akmasının ne anlama geleceği gâyet açık olur. Ama bununla ağaçları da içine alan toprak parçası kasdediliyorsa o zaman *alttan akma* nehirlerin açıktan akması itibariyledir. Çünkü Cennetin ağaçları altlarını, diplerini örtecektir. Nitekim bu bahçelere ağaçların zeminlerini örtmesinden dolayı Cennet denmiştir.

“İşte” karşısında dünyanın ve içinde bulunan her türlü çeşit çeşit istek duyulan şeylerin tümüyle küçük kaldığı *“büyük kurtuluş budur.”* Zikredilen şanı yüce cennetleri elde etmekdir. Âyetin metnindeki “hasr” izâfîdir (görecedir).

Burhanu’l-Kur’an’da ifâde edildiğine göre “zâlike” kelimesi mübtedâ, “el-fevzu” kelimesi ise onun haberidir. Aynı âyette yer alan “el-kebir” ise fevz kelimesinin sıfatıdır. Kur’an’da bu ifâdenin bir benzeri daha yoktur.

“Kurtuluş” diye tercüme ettiğimiz “el-fevz” kelimesi, kötülükten kurtuluşa ermek ve hayrı elde etmek demektir. Şâyet bu kelime ile cennetlerin bizâtihî kendisine işâret olunuyorsa o zaman “fevz” kelimesi masdar olup mübalağa ifâde etsin diye ism-i mef’ûl anlamında kullanılmış olur. Eğer böyle açıklamazsak o zaman kelime kendi hâli üzere masdar olmuş olur.

İmam Fahreddin Razi der ki: Burada “tilke” denmeyip de “zalike’l-fevz” denmesi çok ince bir latife yapmış olmak içindir. O da şudur; âyetin ifâdesiyle “zalike” denmesi bu cennetlerin meydana geleceğine dâir Allah’ın verdiği habere işâret etmektedir. Şâyet “tilke” denseydi o zaman bu işâret cennetlerin bizâtihî kendilerine olacak ve Allah’ın vermiş olduğu habere olmayacaktı. Allah’ın buna dâir haber vermesi bize kendisinin razı olduğunu gösteriyor. O halde âyetin ifâdesiyle “el-fevzu’l-kebir/büyük kurtuluş” Cenneti elde etmek değil Allah’ın hoşnudluğuna ermektir.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanâatine göre cennetlerin elde edilmesi büyük kurtuluştur. Allah’ın hoşnudluğunun elde edilmesi ise en büyük kurtuluştur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah’ın rızası ise hepsinden büyüktür”*** (Tevbe 9/72) buyurmaktadır. Âyette “tilke” denmemesi ise cennetlerin bizzat kendisinin kurtuluş olmamasından, asıl kurtuluşun onları elde etmek ve oralara girmek olmasından dolayıdır.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾

12. Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.

Bu cümle, bir başlangıç cümlesidir. Burada Peygamberimiz (s.a.)'e hitap olunuyor. Bu hitapla Peygamber Efendimiz'in kavminin kâfirlerinin âyette ifâde edilen tehdidden nasiplerinin bol olacağına işâret ediliyor. Ayrıca "rabbike/senin rabbin" denilmesi de buna işâret etmektedir. Âyette geçen "el-Batş" herhangi bir şeyi kıskıvrak ve şiddetle yakalamak, ele geçirmek demektir. Aynı kelimeden türeme "yedun batışe" "kıskıvrak yakalayan el" demektir. Âyette Allah'ın kıskıvrak yakalamasının "şiddetli" sıfatıyla nitelenmesi ile Allah'ın yakalamasındaki şiddet unsuru kat kat arttırılmış ve güçlendirilmiştir. Bu Allah'ın yeryüzündeki zâlimleri ve zorbaları yakalaması ve onları azap ve intikam ile cezâlandırması demektir. Allah'ın bu kimseleri kıskıvrak yakalayıp cezâlandırması her ne kadar belli bir süre geçtikten sonra olacak ise de bu onun âcizliğinden değil, belli bir hikmetten dolayıdır.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾

13. Bilin ki O, *(kâinat yokken)* ilk olarak yaratan, *(ölümden sonra tekrar hayatı)* geri getirendir.

Bu şu demektir. Yaratmayı ilk başlatan ve yaratıkları yokluktan varlık dünyasına çıkaran, sonra onları öldürecek olan, ardından canlandırmak sûretiyle yeniden iâde edecek olan O'dur. Bu iâde, hiçkimsenin müdahalesi olmaksızın yapılan iyiliklere ve kötülüklere karşılığını vermek içindir. İşte bu ifâde içinde Allah Teâlâ'nın kıskıvrak yakalaması kavramına daha fazla bir şiddet unsuru katılmaktadır.

Âyetteki "ilk başlatma ve tekrar iâde etme" tâbirinin tefsiri sâdece bu kadarıyla da kalmaz. Bu hususta başka ihtimaller de mevcuddur. Mesela; "dünyada iken kâfirleri kıskıvrak yakalamayı ilk başlatan ve âhirette bunu tekrarlayacak olan O'dur" demek mümkündür. Yani O, kendi tutuş ve kavrayışını, güç ve kudretini dünyada kâfirlere âşikâr eder. Onları âhirette de aynı şekilde güç ve kudretle kıskıvrak yakalar. Bu adâletin alâmetidir. Bir başka ifâdeyle; kıskıvrak yakalamayı ilk başlatan veya âhirette azâbı ilk başlatacak ve orada tekrarlayacak olan O'dur. Bu son verdiğimiz anlam Nisa sûresindeki şu âyetin anlamını hatırlatır mâhiyettedir. Orada Allah şöyle buyurur: ***"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar."*** (Nisa 4/56)

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: cehennemliklerin vücudlarını Cehennem ateşi yer, ta ki o

vücut yana yana bir kömür hâlini alır. Sonra Allah onları yeni bir yaratılışla tekrar yaratır. İşte âyette yer alan "ilk başlatan ve tekrar iâde eden O'dur" ifâdesinin mânâsı budur.

Peygamberimiz (s.a.) **Huzeyfe b. Yeman** (r.a.)'a bir sır vererek şöyle buyurur: *"Ya Huzeyfe! Cehennemin ateşten yaratılmış canavarları, köpekleri, kılıçları ve kancaları vardır. Oraya melekler gönderilir. Bu melekler cehennemlikleri çenelerinden ateş kancalara asarlar. Sonra ateş kılıçlarla vücutlarını parça parça ayırırlar. Ardından bu parçaları canavarların ve köpeklerin önlerine atarlar. Melekler cehennemliklerin vücutlarından herbir parçayı kopardıkça yerine taze ve yıpranmamış yeni bir uzuv, organ iâde edilir."* [60]

"İlk başlatan" ifâdesini; yaratılışı topraktan ilk başlatan ve toprağa iâde edecek olan O'dur. Veya yaratılışı menî'den ilk başlatan ve âhirette iâde edecek olan O'dur, şeklinde anlamak da mümkündür. Derler ki: Allah Teâlâ yaratmaya başladı ve yaratmayı ilk başlattı. Dolayısıyla O yaratmaya başlayan ve bunu başlatandır. Bu nedenle bu iki kelimenin anlamı birdir. Âyetin deyimiyle; "el-Mübdî'" ilk baştan ortaya çıkaran, "el-Muîd" ise yok iken ortaya çıkaran demektir. Şu halde iâde ikinci bir ibtidâ olmuş olur.

İmam Gazali (rh.) der ki: "el-Mubdi'" ve "el-Muîd" kelimelerinin mânâsı "yoktan var eden" demektir. Fakat îcâd daha önce benzeri olmayan şeyi ortaya koymak şeklinde olursa buna -âyetin deyimiyle- "ibdâ'" derler. Eğer bu îcâd daha önce benzeri olan bir biçimde olursa buna da; "iâde" denilir. Allah Teâlâ insanı yaratmaya ilk başlayandır. Sonra yine onları iâde edecektir. Bir başka deyimle; insanları haşredecektir. Bütün herşey O'ndan gelmiş ve yine O'na dönecektir. Bütün her nesne O'nun sâyesinde var olmaya başlamış ve yine O'nun sâyesinde iâde olunacaktır.

Müfredat'ta bu Mübdi' ve Muîd kelimeleri şöyle açıklanıyor: Allah ilk başlatan ve iâde edendir. Yani Allah ilk başlangıçta ve sondaki biricik sebebtir. Bazı âlimler derlerki "ibda" herhangi bir şeyi ortaya koymak demektir. Ancak bu ortaya koyuş, içinde yeniden iâdeyi hazırlayan, aşama aşama ilerleme yeteneğini taşımaktadır. İşte bu ilk başlamanın aşamaları merdiveninde ve basamaklarında meydana gelen dönüştür. Allah Teâlâ yaratmayı başlatmış ancak bunu yaratıkları yeniden iâde etme prensibi üzerine yapmıştır. İşte bundan dolayı kendisine; "el-Mubdi', el-Muîd" ismi verilmiştir. Bu iki kavrama, her ikisi bir şeyin adı olmak üzere isim verilmesi birincinin mânâsının ikinciyle tamamlanmasından dolayıdır. Allah Teâlâ'nın bütün isimleri böyledir. Her bir ismin Allah'ın isimlerinin kemaline râci olduğu husustaki mânâsı ancak onunla mânâsı tamamlanan bir isimle tam hale gelmektedir.

İmam Kuşeyri (rh.) şöyle diyor: Allah Teâlâ, fazl ve ihsanını kullarına ilk başlatan, sonra onu yeniden iâde eden ve tekrar tekrar verendir. Çünkü kerim o kimsedir ki yaptıkları durmadan tekrar eder.

"el-Mubdi'" isminin şöyle bir özelliği daha vardır. Herhangi bir kimse hâmile olan bir kadının karnı üzerine yirmidokuz kere okuyup üflerse o kadının karnındaki yavru sâbit kalır ve kadın düşük yapmaz. Aynı âyetteki "el-Muîd" isminin de özelliği vardır.

Bu isim koruma altındaki bir eşyanın nereye konulduğu unutulmuşsa hatırlanması için tekrar tekrar okunursa ve özellikle bunun bir önceki âyeti olan “el-Mubdi’” kelimesi eklenerek okunursa kişi eşyasını koyduğu yeri hatırlar.

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾

14. O, çok bağışlayan ve çok sevendir.

“O” inkârına tevbe edeni ve îman edeni *“çok bağışlayan”* ayrıca küfür günahından başka diğer günahlarına tevbe edeni ve dilerse tevbe etmeyeni de çok bağışlayan *“ve”* kendisine itâat etmeyi seveni veya tevbe edeni *“çok sevendir.”* Nitekim aynı mânâ bir başka âyet-i kerimede şu şekilde ifâde olunuyor: ***“Şunu iyi bilinki, Allah tevbe edenleri de sever. Temizlenenleri de sever.”*** (Bakara 2/222) Bu, fazlın alâmetidir. Adâletine bıraktığında seni yok eder, fazlı ve ihsanıyla da okşar ve yüce mertebelere çıkarır.

Onun fazlı kederlere boğulmuş kimseleri okşamaktır
Onun adâleti zorbaların sinelerini yakmaktır.

Âyette yer alan “el-Vedud” kelimesi “feûl” kalıbında olup mânâsı -burada- “fâil” şeklindedir. Çünkü mânânın fâil kalıbında olmasını cümlenin gelişi gerektirmektedir.

Sehl (rh.) “el-Vedûd” kalıbını şöyle açıklar: el-Vedûd demek kullarına tam nimet vererek ve âfiyetlerini devam ettirerek sevimli olan demektir. Bu takdirde “Vedud” kalıbı “fâil” mânâsında değil, “mef’ul” anlamında olur. Çünkü Sehl’in bu açıklamasına göre seven o değil tam tersine o sâlih kullarının sevdiği olmuş olur. Kulun Allah muhabbeti, O’na itâat ve emirlerine uygun davranması demektir. Veya kulun Allah muhabbeti demek kulun ona ta’zimi, kalbinde onun heybetini duyması demektir. Hakikatin esrârına ermiş olan âlimler görüş birliği hâlinde derler ki: Herhangi bir karşılık beklentisi içinde olan her türlü muhabbet sakat bir sevgidir. Tam tersine sağlam ve gerçek muhabbet bütün tamah ve istekleri aşmış, safiyane muhabbettir. Bir haberde şöyle denir: “Herhangi bir karşılık beklemeksizin sâdece rablığa hakkını vermek amacıyla bana ibâdet eden kimseyi ben severim.”

Büyüklerden birisi sevgi ifâde eden terimleri şu şekilde açıklar: “Aşk” iki ruhun birbiriyle sarmaş-dolaş olmasıdır. “Hubb” ise bu sarmaş-dolaş hâlinin safiyane olması durumudur. Sevgi anlamına gelen bir başka kelime olan “vüdd” ise sevginin sâbit olması, kalpte yerleşmesi demektir. Bir başka terim olan “heva” ise sevginin kalbte ilk doğduğu andır.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de aynı deyimler şöyle açıklanıyor: “el-Vedud” Allah Teâlâ’nın kendisine yönelen kula, sevgiyle tecelli etmesi demektir. Bu tıpkı kudsi

hadiste ifâdesini bulan; *“bana bir karış yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım”* [61] ifâdesi kabilindendir. Dolayısıyla Allah’a sevgiyle yaklaşana Allah *vüdd* ile yaklaşır. Çünkü vüdd, kalp arzına muhabbeti sâbit kılan nesnedir. Zira vüdd kelime olarak kazık anlamına gelen “el-veted” kelimesinden türetilmiştir. Nitekim *Kamus’*ta el-vüdd kelimesi el-veted kelimesiyle açıklanıyor.

İmam Gazali (rh.) şöyle diyor: “el-Vedud” yaratıklar için bütün hayırları seven kimse demektir. Dolayısıyla el-Vedud olan Allah mahlukata iyilik eder, onları över. Kelime er-Rahîm mânâsına yakın bir anlam ifâde eder. Fakat rahmet, merhum dediğimiz rahmet olunmuş kimseye izâfe olunur. Merhum demek muhtaç demektir, darda kalmış anlamına gelir. Şu halde er-Rahîm olanın fiilleri bir merhumun ve zayıfın bulunmasını gerektirir. el-Vedud’un fiilleri ise bunu gerektirmez. Tam aksine el-Vedud demek daha ilk baştan vüddün neticeleri olmak üzere in’am etmek; yâni nimet vermek demektir. Öte yandan Allah’ın rahmetinin mânâsı ise onun rahmet edilen kimseye hayır murad etmesi, ona yeterli hayrı vermesi demektir. Ancak onun rahmet ederken rahmetin kalp rikkatinden Allah’ın münezzeh olduğunu vurgulamamız gerekir. Aynı şekilde Allah’ın vüddü keramet ve nimet irade etmesi demektir. Ancak yine Allah meveddet meylinden münezzehtir.

Allah’ın kullarından vedud olan ise, kendi nefsi için arzuladığı şeyi Allah’ın mahlukatı için de isteyen kimse demektir. Bundan daha üstünü ise Allah’ın yaratıklarını kendi nefsine tercih edendir. Nitekim vedud olan kimselerden birisi şöyle demiştir: Ben isterim ki Cehennemin üzerine köprü olayım, Allah’ın yaratıkları benim sırtımdan geçip Cennete girsinler ve Cehennemin üstünden geçerken ondan eziyet duymasınlar. Bu vüddün en mükemmeli ise kişinin başkalarını tercihine, onlara ihsanda bulunmasına içinde duyacak olduğu kinin, gazabın ve onlardan görmüş olduğu eziyetin engel olmaması demektir. Nitekim Peygamber Efendimiz’in mübarek dişi kırıldığında, yüzü kana bulandığında şöyle duâ etmiştir: *“Allah’ım kavmimi bağışla! Çünkü onlar bilmiyorlar.”* [62] Böylece onların yaptıkları kötü hareket Peygamber Efendimiz’in onlara hayır duâda bulunmasına engel olmamıştır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) **Hz. Ali**’ye bir keresinde şöyle demiştir: *“Ya Ali eğer sen mukarrabin olan insanları geçmek istersen seninle ilişkisini kesene sen ilişkini kesme, seni mahrum bırakana ver, sana zulmedeni bağışla.”* [63]

Allah’ın el-Vedud isminin de bazı özellikleri vardır: el-Vedud, kişiler arasında sevgiyi sâbit tutan bir isimdir. Özellikle karı-koca arasındaki sevginin sâbit kalmasına yardımcı bir isimdir. Herhangi bir koca el-Vedud ismini bin kez okuyup herhangi bir yemek üzerine okur ve bu yemeği eşiyle birlikte yerse, kendisinin sevgisi eşinin üzerinde galip gelir. Bu kadın kocasına itâattan başka bir hareketi yapamaz.

Rivâyet olunduğuna göre Allah’ın İsm-i A’zam’ı bu el-Vedud ismidir. Nitekim bu isim bir tacirin duâsında geçmektedir. Söz konusu kişi şöyle duâ etmiştir: *“Ey Vedud olan, ey şerefli arşın sâhibi, ey ilk başlatan ve tekrar iâde eden Allah! Arşının her tarafını*

dolduran Senin yüzünün nuru vesilesiyle Senden diliyorum. Bütün mahlukatını takdir ettiğin kudretinin vesilesiyle herşeyi kuşatan rahmetinin adına Senden diliyorum. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Ey imdada koşan bana imdat et. Ey imdada koşan bana imdat et. Ey imdada koşan bana imdat et." Bu rivâyeti bir çok imam zikretmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ben kalbimin diliyle "Ya Vedud" ismini seher vakitlerinde durmadan zikrediyordum. Sonra kendi irade ve ihtiyarım olmadan "Ya Rabbi beni herşeyi anlar kıl" demeye başladım. Bu zikirden sonra anladım ki el-Vedud isminin herşeyi anlamakta büyük bir etkisi varmış. Çünkü el-Vedud ismi "el-mahbub/sevgili" anlamına geliyor. Hiç kuşkusuz Allah Teâlâ'nın bütün isimleri İsm-i Azam'ı sever ve ona meyleder. İsm-i Azam ise sevilendir, diğerleri sevendir. Şu halde her kim "Vedud" ismini "sevgili" anlamına alarak zikrederse o kimseyi bütün mazâhir sever. Bu kimse, Allah Teâlâ'nın bütün isimlerinin sırrını öğrenir ve böylece bütün tevcihler o kimseye ulaşır.

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾

15. Arş'ın sâhibidir, çok yücedir.

"O arşın sâhibidir" yâni yaratıcısıdır. Bazıları arş'tan maksadın mecâzen Allah'ın mülkü demek olduğunu ifâde etmişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı; o süflî alemdeki mahlukat ile ve ulvi yaratıkların üzerinde -her ne kadar bir tahtta oturuyor olmasa da- hâkimiyet ve otorite sâhibidir, demek olur.

"Çok yücedir." O'nun zatı yücedir, fiilleri güzeldir, atâ ve ihsanı boldur. Dolayısıyla o zatı şerefli olandır. Kendisine "Mecîd" denmesi bundandır. O aynı zamanda "el-Macid"dir. Fakat bu iki isimden birincisi yâni el-Mecîd mubalağa ifâde eder. Buna göre el-Mecîd ismi el-Celil, el-Vehhab ve el-Keriym isimlerini bir arada toplamış gibidir.

Kamus'ta açıklandığına göre el-Mecîd yüce ve âlî, el-Keriym ise fiilleri şerefli demektir. Temcid ise Allah'ı ta'zim etmek, O'nu öğmek demektir. Atâ ise bunun bolluğu, temhide gelince Allah'ın güzel sıfatlarını zikretmek demektir.

el-Meciyd kelimesi arş kelimesinin sıfatı olarak sonu esreli okunmuştur. Arş'ın Mecîd olması cihet olarak yüksek, değerinin büyük ve biçimi ile terkibinin güzel olması demektir. Çünkü arş terkib ve biçim itibariyle cisimlerin en güzelidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Arş'ın büyüklüğü yanında kürsi çöle atılmış bir yüzük halkası gibidir."* [64] Bunca genişliğine rağmen kürsü bir yüzük halkası gibi kalırsa o zaman diğer ulvî ve suflî yer ve gök cisimlerinin durumunu sen hesab et.

Sehl (rh.) şöyle diyor: Allah Teâlâ zâtının mekânı olarak değil ve ihtiyacı olduğu için de değil, sâdece kudretini ortaya koymak için Arş'ın üzerinde zuhûr etmiştir. Bazıları şöyle der: Tuhaf olan ve hayret veren şudur ki Allah Teâlâ bunca genişliğine rağmen Arş'ı mısır taneleri ile doldursa ve sonra bir kuş yaratsa ve bu kuş her bin senede bir

tek tane alacak olsa yine taneler biter fakat âhiretin süresi bitmezdi. Buna rağmen âdemoğlu bunca sürenin azabından korkmuyor ve ömrünü değersiz, hızla sona erecek bir nesne için tüketip duruyor.

Yukarıdaki ifâdede Rahman'ın istivâ ettiği ârifin kalbine işâret etmektedir. Nitekim bir hadiste şöyle geçer: *"Ârif'in kalbi Allah'ın arşıdır."* [65] Bu arşın şerefi ise şuradan kaynaklanıyor. O vâsi ve şerefli olan şey ârifin kalbinden başka bir yere sığmaz. Bu ismin özelliği ise şudur: Bu isim celal, mecd ve taharet isimlerini zâhiren ve bâtınen içerisinde toplar. Hatta beden ve suver âlemlerini bile içerisinde toplar. Bundan dolayı derler ki: Baras hastalığına yakalanmış bir kimse birkaç gün oruç tutsa ve her gece iftar esnasında bol bol bu âyeti okusa Allah'ın izniyle bu hastalığından şifa bulur. Ya hiçbir sebeb olmadan şifa bulur ya da Allah kendisine bunun kapısını açtığı için o şifayı bulur.

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

16. Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.

O kendi fiillerinden ve başkalarının fiillerinden dilediği şeyi ve muradı kendi iradesinin dışında olmamak kaydıyla yapandır. İşte bu âyet hak ehlinin "hiçbir şey Allah'ın iradesinin dışında olamaz" görüşlerine bir delil teşkil etmektedir. Allah Teâlâ'nın bu âyette "fa'âl" kalıbını kullanması dilediğini yapma anlamına mübalağa katmak içindir. Çünkü onun dilediği ve yaptığı hayat verme, öldürme, aziz etme, zelil kılma, zengin etme, fakir kılma, şifa verme, hasta etme, yaklaştırma, uzak kılma, mâmur kılma, tahrib etme, vasl, fark, keşif, hicab... ve bunun dışında yaptığı fiiller o kadar çoktur ki!...

*et-Te'vilat en-Necmiyye'*de âyet şöyle açıklanıyor: O mü'min ve kâfir için dilediğini yapandır. O ervah, esrar sâhiplerine, kalp ve nefis sâhiplerine, heva sâhiplerine dilediğini yapandır. Ervah sâhiplerini nüfus sâhiplerinden kılmak isterse buna kadirdir ve o bu konuda âdildir. Eğer bunun aksini yapmak isterse yine buna da kadirdir. O, inkârcılar gibi dilediği kimseleri celali ile mahrum bırakır. Mukarrabîn'de olduğu üzere dilediği kimseye cemâli ile tecelli eder. Ariflerde olduğu üzere dilediği kimselere tam ihsanı ile muamelede bulunur.

Kaffal der ki: O dostlarını Cennete koyar. Buna hiç kimse mânî olamaz. Düşmanlarını Cehenneme koyar. Bu konuda onlara hiç kimse yardım edemez. Bazı âsîlere dilediği kadar mühlet verir. Bu mühlet onları dilediği vakitte cezâlandırıncaya kadar sürer. Bazılarına ise dilerse hemen cezâsını verir. O dilediğini mutlaka yapandır.

Rivâyet edilir ki bir grup insan hasta yatağında iken **Hz. Ebûbekir**'i ziyarete varırlar. Ona; "sana bir doktor getirelim mi?" diye sorarlar. Hz. Ebûbekir: "Doktor beni gördü" deyince, kendisine: "Peki ne dedi" diye sorarlar. Ebûbekir: "Ben istediğimi yaparım" dedi diye cevap verir.

[60]. ed-Dürru'l-mensur, II, 174.
[61]. Buhârî, Tevhid 15.
[62]. Beyhaki, Delâil, III, 215.
[63]. Bkz. Ahmed b. Hanbel III, 438.
[64]. İbn Kesir, I, 309.
[65]. Bk. Aclunî, II, 131.

ORDULARIN HABERİ SANA GELDİ Mİ?

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْجُنُودِۙ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَۜ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا ف۪ي تَكْذ۪يبٍۙ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُح۪يطٌۚ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ
قُرْاٰنٌ مَج۪يدٌۙ ﴿٢١﴾ ف۪ي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

17. Orduların haberi sana geldi mi?
18. Firavun ve Semûd'un *(uğradıkları felâketin haberi)*
19. Doğrusu inkârcılar *(gerçeği)* yalanlayıp dururlar.
20. Allah onları arkalarından kuşatmıştır.
21. Hakikatte o *(yalanladıkları)* şerefli Kur'an'dır.
22. *(Aslı)* levh-i mahfuzda bulunmaktadır.

Yani "orduların kıssası sana geldi" demektir. Çünkü buradaki soru bir şeyi öğrenmek için değil, bir hakikati vurgulamak içindir. Ordulardan maksad ise peygamberlere karşı geçmişte silahlanıp bir araya gelen kâfirler topluluğudur. Bunların haberleri demek geçmişte küfür ve sapıklıkta devam etmeleri ve bundan dolayı başlarına gelen azap ve başkalarına ibret verici olarak uğradıkları belâ demektir.

فِرْعَوْنَ وَثَمُودَۜ ﴿١٨﴾

18. Firavun ve Semûd'un *(uğradıkları felâketin haberi)*

Bu iki kelime yukarda geçen ve ordular anlamına gelen "el-cünûd" kelimesinden bedeldir. Ancak el-cünûd çoğul, Fir'avn ve Semud ise tekil isimlerdir. Dolayısıyla bedel olan kelime ile bedel alınan isim zâhiren teklik ve çokluk açısından birbirine uygun değildir. Buna rağmen bu iki isim bedeldir. Çünkü Fir'avn'dan maksad sâdece Fir'avn değil, bilakis kendisi ve kavmidir. Burayı kelimenin başındaki muzafın hazfedilmesi kabilinden almak da mümkündür. Bu takdirde mânâ Fir'avn'ın değil de "Fir'avn'ın ordusunun" şeklinde olur. Bu açıklamalardan sonra âyete şöyle mânâ verebiliriz: Sana onların haberleri geldi mi? Onların yaptıkları yalanlamayı ve buna karşılık başlarına gelen azabı öğrendin mi? O halde sen kavmine Allah'ın onlara yaptığı şeyleri hatırlat. Bu insanların ve benzerlerinin başlarına gelen musîbeti kavmine hatırlat. Gerçekten onlar Fir'avn kıssasını ve Hz. Mûsâ'nın kavmi olan Fir'avn

ordularının kıssasını duymuşlar, Hz. Salih (a.s.)'ın kavmi olan Semud'un helâk ediliş izlerini kendi topraklarında görmüşlerdi. Çünkü bu izler onların gelip geçtikleri yollar üzerinde ve yaşadıkları diyarlarda bulunuyordu. Okuduğumuz âyette tarih sırasına göre Semud, Fir'avn'dan daha önce yaşadığı halde sonraya bırakılmıştır. Bunun sebebi âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmektir.

Kâşânî okuduğumuz âyete şöyle mânâ veriyor: Sana mahrum olan insanların haberi geldi mi? Bu mahrumlar ya Fir'avn ve onun dini üzere yaşayan kimselerde olduğu gibi enaniyet neticesinde mahrumdurlar. Ya da Semud ve onları izleyenlerde olduğu gibi âsâr ve ağyâr ile meşgul olmaktan dolayı mahrumdurlar.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾

19. Doğrusu inkârcılar *(gerçeği)* yalanlayıp dururlar.

"Doğrusu" senin kavminden olan o *"inkârcılar (gerçeği) yalanlayıp dururlar."* Bu ifâde Peygamber Efendimiz'in kavminin Fir'avn ve Semud kavmine benzerlikleri vurgusundan başka bir vurguya geçiyor ve onların küfürde, azgınlıkta daha beter olduklarını beyân ediyor.

Bu âyette "tekzib" kelimesinin nekre yapılması "yalanlama"nın büyük bir yalanlama olduğunu vurgulamak içindir. Şu halde burada âdetâ şöyle denmiş oluyor: Senin kavmin bu konuda Fir'avn ve Semud kavmi gibi değildirler. Tam tersine azabı hak etmiş olmak noktasında ve cezâya çarptırılma konusunda onlardan daha beterdirler. Çünkü senin kavmin bunları dile getiren Kur'an'ı şiddetli bir biçimde yalan saymaya devam ediyorlar. Fakat onların azabı hak etmelerinin nedeni Kur'an'da işâret edilen bu olayların geçmişte meydana geldiğini yalan saymalarından değil tam tersine onlar bu olayları dile getiren kitabın Allah'ın katından gelen bir Kur'an olduğunu yalanlamalarından dolayıdır. Oysa bu kitabın Allah katından geldiği apaçıktır ve kitabı destekleyen apaçık deliller vardır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: O kâfirlerin bir yalanlama içinde olmaları yaratılışlarının ve cibilliyetlerinin yalan ve yalanlama sıfatı üzere olmasından dolayıdır. Herhangi bir kimse bir sıfat ve nitelik üzerine yaratılmışsa o sıfattan ayrılamaz. Ancak kemal derecesini yakalamış az bir grup bunu becerebilir. Nitekim Allah bu gerçeği bir âyet-i kerimede şu şekilde dile getiriyor: ***"Bir kimseye Allah nur (yetenek) vermemişse artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur."*** (Nur 24/40)

Bir kimsenin tabiatına kötülük yerleşmişse
Ölüm vakti gelmedikçe onun elinden kurtulamaz.

Bu âyette hak ehlini inkâr edip yalan sayıcılara ve onların kendi hallerine mahrumiyet

içinde kaldıklarına kendilerinden üstün olan kimselerin hallerini göremediklerine işâret vardır.

وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾

20. Allah onları arkalarından kuşatmıştır.

"Allah onları arkalarından" kudretiyle *"kuşatmıştır."* Bu ifâde onların Allah'ın azabından kurtulamayacaklarının temsîlî bir ifâdesidir. Bu tıpkı bir kimsenin kendisini kuşatan düşmanının kaçacak bir delik bırakmayacak şekilde kuşatması tarzında temsîlî bir ifâdedir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniliyor: Allah âyetin ifâdesiyle muhîttir. Muhît olan yâni kuşatan bir kimsenin elinden kuşatılmış olan kimse asla kurtulamaz. Allah Teâlâ âriflerin nezdinde kâfirleri kuşatmıştır. Hatta mevcudatın tümünü kuşatmıştır. Mevcudatın tümü Allah'ın mevcudat şeklinde tecellisinden ibarettir. Allah Teâlâ bütün isimlerinin birliği ile mevcudatın tümüne zat, hayat, ilim, kudret ve diğer sıfatları itibariyle sirâyet etmiştir. Allah'ın ihatasından ve kuşatmasından maksad işte bu sirâyetidir. Göklerde ve yerde zerre kadar şey Ondan uzak ve gizli kalamaz. Ondan gizli kalan herşey yoklara karışır. Derler ki bu ihata ve kuşatma herhangi bir zarfın içine konulan nesneyi kuşatması gibi değildir. Ayrıca bu küllün parçaları kuşatması gibi de değildir. Tam tersine bu melzumun lazımını kuşatması gibidir. Çünkü onun mutlak zâtına mülhak olan taayyunat, onun vâsıtalı veya vâsıtasız levazımıdır, şartlı veya şartsız levazımıdır. Levazımın çok olması melzumun bir olmasını zedelemez, onunla çelişmez. Hakikatleri en iyi bilen Allah'tır.

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾

21. Hakikatte o *(yalanladıkları)* şerefli Kur'an'dır.

Yani gerçek onların dedikleri gibi değildir. Tam tersine onların yalanladıkları bu Kur'an şereflidir, gerek yazı gerek mânâ itibariyle ilahi kitaplar arasında yüce bir tabakadadır. Dünyevi ve uhrevi güzellikleri içermektedir.

فٖى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

22. *(Aslı)* levh-i mahfuzda bulunmaktadır.

Yani o Kur'an tahrif edilmekten, şeytanların kendisine ulaşmasından korunmuş Levh-i

mahfuz'dadır.

Arapçada levh -*Kamus*'un işâret ettiği üzere- gerek tahtadan, gerek kemikten yapılmış genişçe bir sayfa, yüzey demektir. **Rağıb**'ın ifâdesine göre levh, elvah kelimesinin tekilidir. Manası gemi tahtası veya tahta vb. şeyler gibi, üzerine yazı yazılan nesne demektir. Buradaki anlamı ise **İbn Abbas** (r.a.)'ın işâret ettiği şekildedir. O şöyle der: "Allah beyaz bir inciden bir levh-i mahfuz yarattı. Onun iki kapağı kırmızı yakuttandır. Uzunluğu yerle gök arasıdır, genişliği doğu ile batı arasıdır. Allah her gün oraya üçyüzaltmış kere nazar eder. Hayat verir, öldürür. Aziz yapar, zelil kılar. Dilediğini işler. Bu levh-i mahfuz'un başında *"Bir olan Allah'dan başka hiçbir ilah yoktur. Onun dini islam'dır. Muhammed kulu ve elçisidir"* diye yazar. Her kim ona inanır, va'dini doğrular, peygamberlerine uyarsa Allah onu Cennete koyar.

et-Te'vilâü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: Hayır o kâfirlere ve münafıklara okunan şerefli, büyük, Muhammed-i kalb levhinde sâbit, onun vârislerinin kalb levhalarında sâbit Kur'an'dır. Onun vârisleri ise ârif olan, muhibbîn, âşikîn olan evliyalardır. Bu Kur'an kâfir nefsin, hileci hevanın ve diğer insâni varlık bölgelerine sirâyet eden beşeri güçlerin hileci ellerinin uzanıp tahrif etmesinden korunmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız."*** (Hicr 15/9)

Allah'ın izniyle el-Buruc sûresinin tefsiri sona erdi.

سُورَةُ الطَّارِقِ

86- et-TÂRIK SÛRESİ

Beled sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 17 âyettir. Adını, 1. âyette geçen «târık» kelimesinden alır. Târık, geceleyin gelen, şiddetlice vuran, kapı çalan demektir. Sûrede geçen târık ise gece fazla ışık saçan yıldıza denir ki, bu, sabah yıldızıdır. Mecâzî olarak da ünlü kişiye denir. Bir edebî sanat olarak câhiliye devri geceye, o devirde gelen Hz. Peygamber de geceyi aydınlatan ve sabahı müjdeleyen sabah yıldızına benzetilmiş olabilir.

İNSAN NEDEN YARATILDIĞINA BİR BAKSIN!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ ﴿٢﴾ اَلنَّجْمُ
الثَّاقِبُۙ ﴿٣﴾ اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ
مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Gökyüzüne ve târıka *(sabah yıldızına)* yemin ederim.
2. Târıkın ne olduğunu nereden bileceksin?
3. *(O, karanlığı)* delen yıldızdır.
4. Hiç kimse yoktur ki üzerinde bir koruyucu, bir denetleyici bulunmasın.
5. İnsan neden yaratıldığına bir baksın!
6. Atılan bir sudan yaratıldı.
7. *(O su erkeğin)* sırtı ile *(kadının)* göğüs kafesi arasından çıkar.
8. İşte Allah *(başlangıçta bu şekilde yarattığı)* insanı tekrar yaratmaya da kadirdir.

Âyette yer alan "târık" kelimesi aslında gece gelip kapıyı çalan kimse demektir. **Mâverdi**'nin ifâdesine göre bu kelimenin kökü olan "tark" herhangi bir şeyi dövmek, ezmek, vurmak demektir. Demirin döğülüp ezildiği alete, kelimenin kökündeki döğme ve vurma anlamından dolayı "mıtraka" denmiştir. Yine aynı kökten, insanların gelip geçtikleri ve ayaklarını vurdukları yola "tarîk" denmiştir. Geceleyin yürüyen kimseye "târık" derler. Böyle bir kimseye bu ismin verilmesi genelde kapı çalmaya ihtiyaç duyacağından dolayıdır. Çünkü geceleri evlerin kapısı kapalı olur.

Târık kelimesi ilkin yukarda işâret ettiğimiz anlamlara kullanılırken daha sonra kim olursa olsun geceleyin ortaya çıkan herşey anlamına kullanılmaya başlanmış, sonra kapsam daha da genişletilerek geceleyin ortaya çıkan hayali sûretlere târık denmeye başlanmıştır. Bu sûrede "târık" kelimesiyle kasdedilen ise geceleyin görülen yıldızdır.

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre yıldız kelimesinin " târık" kelimesiyle ifâde edilmesi yıldızların geceleri ortaya çıkmış olmalarından dolayıdır. Nitekim **Hind binti Utbe** Uhud günü bu kelimeyi kullanarak: "*Bizler târıkın kızlarıyız, bizler serilmiş*

yastıklar üzerinde yürürüz" demiştir. Hind'in bu ifâdeyle kasdı bizim babalarımız şeref ve yücelik itibariyle yıldız gibidirler demektir. Târık kelimesinin kapı çalmak anlamı şairin şu beytinde karşımıza çıkıyor.

Ey -başlarken gece-, sevinçle yatan uykuya!
Gelir bazen felaket seherde, kader bu ya!
Evveli hoş olan geceyle ferah duyma asla
Nice gece varki, sonunda çıkar yangın karşına!

Sehl (rh) der ki: Hz. Muhammed'in kalbine zâid beyân ve nimet verme duygusu asla gelmemiştir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: Burada kalb semâsına kalbî vâridâtın, değeri büyük, burhanı güçlü, gaybî ilhamların yıldızlarının doğuşlarına işâret ediliyor.

Yukarda işâret edilen yıldızın değerinin yüceliğini vurgulamak ve ne kadar önemli olduğunu ifâde etmek için âyet şöyle devam ediyor:

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ ﴿٢﴾

2. Târıkın ne olduğunu nereden bileceksin?

Yani târıkın ne olduğunu sana bildiren hangi şeydir? Çünkü onun mâhiyetine, herşeyi hakkıyla bilen yaratıcı Allah'tan ilim alınmadıkça, mahlukatın kavrama yeteneği ve aklı asla eremez. Burada âdetâ şu soru sorulmuş oluyor: Târık nedir? Ve şu cevap veriliyor:

اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ ﴿٣﴾

3. ***(O karanlığı)*** **delen yıldızdır.**

Burada yer alan "necm" doğan yıldız demektir.

Sâkıb ve sakb; delmek, yarmak, sukûb ve sakabe ise ateş yakmak, ateşi alevlendirmek demektir. Arapçada sakben herhangi bir şeyde delik açmak, bir menfez meydana getirmek demektir. Ateş tutuştu ve yıldız ışık verdi, parladı demektir. Âyetteki "şihabun sakıb" aydınlatıcı ışık veren yıldız demektir. Bu yıldızın birinci âyette " târık" şeklinde genel niteliğinin belirtilmesi sonra özel niteliği olan karanlıkları deliciliğinin ifâde edilmesi şanını yüceltmek içindir. Buna göre "necmun sakıbun" ateş alevi, şası gibi son derece parlak yıldız demektir.

Çünkü bu yıldız ışığı ile karanlıkları delmekte, kendini çepeçevre saran karanlığı ve felekleri aydınlatmaktadır. Adeta karanlıkları delerek ışık vermektedir. Buradaki "en-

necmu" kelimesinden maksad herhangi bir özel yıldız değildir. Bu isim cins ismidir. Nitekim **Hasan Basri** (rh) şöyle der: Her yıldızın hiç kuşkusuz karanlıkları delen bir aydınlığı vardır. Yani her yıldızın kendisinde -ışık gücü farklı olmakla birlikte- karanlıkları delen bir ışık verme özelliği vardır. Allah Teâlâ bu âyette gök ve gökte bulunan yıldızlar üstüne yemin ediyor. Çünkü bunlar O'nun kudret ve hikmetini gösteriyor.

Burada kasdedilen yıldızın karanlıkları delen ve bilinen özel bir yıldız olması da mümkündür. Bu takdirde maksad yedinci semadan ışık veren zühal yıldızı ile süreyya yıldızı olur. Zühal yıldızı yedi kat semanın kalınlığını ışığı ile delmektedir. Süreyya yıldızı ise sabah yıldızıdır. Süreyya yıldızına araplar en-necm veya eş-şihab ismini verirler.

Rivâyet edilmiştir ki bir gece Hz. Peygamber (s.a.) amcası Ebû Tâlib ile oturmuşlardı. Ansızın bir yıldız parladı ve ondan büyük bir ateş ışığı zâhir oldu. Ebû Tâlib korktu ve "bu şey de nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Bu göklerden şeytanı kovan yıldızdır ve ilâhî kudretten bir alâmettir." Bu sırada Cebrâil "*Gökyüzüne ve târıka (sabah yıldızına) yemin ederim.*" âyetiyle geldi.

Bu son âyette sâkıb ve târık olan cemal isminin yıldızına, celal isminin kevkebine işâretler vardır.

Kâşânî şöyle der: Buradaki yıldızdan maksad insan ruhu ile nefsin karanlığı ortasında zuhûr eden akıldır. Bu ruh ve akıl, nefsin karanlıklarını delip o karanlıkların içine nüfuz eden, nuru ile insanın görmesini sağlayan ve hidâyete ermesine yardımcı olan bir "yıldız"dır. Nitekim aynı anlama gelmek üzere bir başka âyet-i kerimede şöyle buyuruluyor: ***"Daha nice alâmetler (yarattı) onlar yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."*** (Nahl, 16/16)

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾

4. Hiç kimse yoktur ki üzerinde bir koruyucu, bir denetleyici bulunmasın.

Bu âyet-i kerime yukarda birinci âyette geçen kasem/yeminin cevabıdır. O yeminle buradaki cevap arasında geçen ikinci ve üçüncü âyetler birer parantez cümlesi olup, üzerine yemin edilen yıldızla semanın şanının yüceliğini pekiştirmektedir. Böylece yemin edilerek vurgulanan gerçeğin ifâde edildiği cümlenin mânâsı güçlendirilmektedir.

Bu son âyette yer alan "in" olumsuzluk edatıdır, "lemmâ" ise, "illâ" mânâsınadır.

Zeccac der ki: "Lemmâ" iki yerde "illâ" mânâsına kullanılır. Bunlardan birisi olumsuzluk "in"inden sonra, diğeri ise kasem konusundadır. Sözgelimi "seeltuke lemmâ fealte" denilirki mânâsı; "illa faalte" şeklindedir.

Âyet-i kerimedeki "hâfız" kelimesi "alâ" harfi ile geçişli yapılmıştır. Bunun nedeni kelimenin içerisindeki otorite ve hakimiyet mânâsından dolayıdır. Buna göre âyet-i

kerimenin mânâsı şöyle olur: Gerek insan gerek cin, gerek hoş gerek habis hiçbir nefis yoktur ki üzerinde ona hakim olan, onu gözetleyen ve amellerini tescil eden bir gözetleyici, bir denetleyici, bir hâfiz bulunmasın. İşte âyetin deyimiyle bu "hâfiz/denetleyici" Allah Teâlâ'dır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede bu mânâya işâret olunuyor gibidir: ***"Allah her şeyi gözetler."*** (Ahzab, 33/52)

Nakledilmiştir ki Mekke'de günahkâr bir kadın vardı. "Ben, **Tâvus b. Yemânî**'yi ibâdet yolundan çevirir, günaha çekebilirim" dedi. Tâvus güzel yüzlü, iyi ahlâklı ve hoş yaratılışlı bir adamdı. Bu kadın Tavus'un yanına geldi ve onunla cilveli bir şekilde konuşmaya başladı. Tâvus onun maksadının ne olduğunu anladı ve ona "tamam sabırlı ol, falan yere gidelim" dedi. O yere geldiklerinde Tâvus; "eğer benden bir arzun varsa burada alabilirsin" dedi. Kadın "Sübhanallah, insanların toplandığı ve bizi izlediği yerde bu iş olur mu? Tenha bir yere gidelim" dedi. Tâvus; "Allah her yerde bizi görmüyor mu?" diye sordu. "Ey kadın, insanların bizi görmesinden utanırsın da bizi gözetleyen Allah'ın görmesinden utanmazsın." ***"İnsanlardan gizlenirler de Allah Teâlâ'dan gizlenmezler."*** (Nisa/108) Bu söz kadını etkiledi ve tövbe ederek velîlerden oldu.

Anlatılır ki **İbn Ömer** (r.a.) bir gün koyun güden bir köleye rastlar. Ona: "Bana bir koyun sat" der. Çoban: "Koyunlar benim değil" der. Bunun üzerine İbn Ömer çoban'a: "Canım onu kurt yedi dersin" deyince, Çoban; "Peki, Allah nerede?" diye cevap verir.

Bu cevap üzerine İbn Ömer bu köleyi ve güttüğü koyunları sâhibinden satın alır, köleyi azad eder, koyunları kendisine bağışlar ama uzun bir süre; "köle peki Allah ne olacak dedi" diye tekrarlamaktan kendini alamaz.

Allah'ın gözetleyici ve denetleyici olduğu bilincine sâhip olan kimse Allah'ın vereceği cezâ korkusundan daha çok, ondan haya ettiği ve karşısında ürperdiği için günahlardan kaçınır.

Bazı âlimlere göre âyette yer alan "hâfiz" kelimesiyle kasdedilen -yukarda ifâde ettiğimiz gibi- Allah Teâlâ değil, kulun amelini gözetleyen, hayır veya şer ne kazanmışsa bunları sayıp kayda geçiren denetleyici melektir. Bu anlam da İnfitar sûresinde geçen şu âyetle uyum göstermektedir: ***"Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir."*** (İnfitar, 82/10-12)

Peygamber (s.a.)'den şöyle rivâyet olunmuştur: *"Sizin amelleriniz bana arz olunur, şâyet iyi bir amel olursa bundan dolayı Allah'a hamdederim. Eğer kötü olursa sizin için Allah'tan bağışlama dilerim."* [66]

Peygamber (s.a.) Efendimiz'den bir başka hadis şöyle rivâyet olunuyor: *"Her mü'minin üzerine yüzaltmış melek görevlendirilmiştir. Bunlar bal tepsisinden sineklerin kovalandığı gibi, mü'minleri kötülüklerden korurlar. Eğer kul bir an olsun*

kendi nefsi ile başbaşa bırakılsaydı şeytanlar onu hemen kaparlardı.” [67]

Yukarda okuduğumuz âyette yer alan “lemmâ” ifâdesi “lema” şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde “in”, “inne”den muhaffefe yâni onun şeddesizi olmuş olur. “Ma” ise mezîd, “lam”a gelince bu da muhaffefe ile nâfiye arasını birbirinden ayıran lam olmuş olur.

Bu açıklamalardan sonra âyete mânâ verirsek şöyle denmiş olur: Durum şudur ki her nefsin kendisini gözetleyen, denetleyen, amellerini yazıp koruma altına alan bir “hâfız/denetleyici”sı vardır.

Bu âyet-i kerime nefisleri zararlı şeyleri yapmama noktasında korkutmakta, faydalı şeyleri yapmaları için teşvikte bulunmaktadır. Bazı tefsirlerde şu açıklamayı görüyoruz: Okuduğumuz âyette yer alan “nefis” kelimesinden maksad gerek insan, gerek cin mükellef olan nefislerden daha genel bir anlam ifâde etmektedir. Çünkü muhafaza yâni koruma kelimesi bazı açılardan genellik ifâde etmektedir. Böylece âyette geçen “nefis” kelimesi mutlak olarak canlı olan her nefse şâmil olmaktadır. Hatta nefis kelimesinden maksad zat olduğu düşünülürse Allah’tan başka herşeye şâmil olmaktadır. Çünkü herşeyin nefsi demek zâtı demek, zâtı ise nefsi demektir. Bu durumda aynı âyette yer alan “hâfız” kelimesinden maksad ise Allah Teâlâ olmuş olur. Çünkü herşeyi koruyan, denetleyen, muhafaza eden onun içyüzünü, ahvalini bilen, o şeyi kendisine yararlı olan hususlara ulaştıran, zararlı olanlarından müdâfâ edip, savunandır.

Kulların içerisinde hâfiz olan ise organlarını, kalbini koruyan, dinini gazabın hücumundan, şehvetin tadından, nefsin aldatmasından, şeytanın vereceği aldatıcı vesveselerden koruyan kimsedir. Çünkü kişi dâima uçurumun kenarındadır. Kendisini felakete sürükleyen bu güçlerle kuşatılmış durumdadır.

Yeri gelmişken bu “Hafîz” isminin bir özelliğine temas edelim: Her kim bu “el-Hafîz” ismini yazıp üzerinde taşır, vücuduna asarsa yırtıcı hayvanların arasında uyusa bile o hayvanlar kendisine zarar veremezler.

Kâşânî şöyle diyor: Âyette geçen “hâfız” kelimesinden maksad -nefis kelimesiyle bütün nefisler kasdediliyorsa- Allah’tır. Eğer bununla bildiğimiz hayvâni kuvvetler kasdediliyorsa o zaman bu kuvvetlerin hâfızı da insan ruhudur.

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾

5. İnsan neden yaratıldığına bir baksın!

“İnsan neden” hangi şeyden *“yaratıldığına bir baksın!”* Yani cehâletten, nisyandan, mürekkeb olan ve öldükten sonra dirilmeyi mahşer yerinde toplanmayı, mizanı inkâr eden insanoğlu hangi şeyden yaratıldığı noktasında kafa yorsun, onların üzerinde düşünsün.

Âyette yer alan “mimme” kelimesinin aslı “min+ma” şeklindedir ancak ifâdede kolaylık olsun diye ma’nın sonundaki elif atılmıştır. Nitekim buna benzer açıklama “amme” sûresinde geçmişti.

İnsanoğlu yaratıldığı nesne üzerinde düşünsün ki, kendisine hayatın kokusu bile

koklatılmamış maddelerden kendisini ilk baştan yaratmaya kadir olan Allah'ın onu bir kez daha yaratmaya kadir olduğu gerçeği ortaya çıksın. Hattâ aklen düşünülecek olursa ikinci kez yaratmaya daha da kadir olduğu gerçeği ile yüzyüze gelsin ve böylece yeniden yaratılma günü ve amellere karşılığının verileceği o cezâ günü için kendisine fayda verecek şeyleri yapsın ve yaptığı herşeyi kayda geçiren görevli meleğe kötü şeyler yazdırmasın.

خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾

6. Atılan bir sudan yaratıldı.

Bu cümle yukarda geçen soruya cevap olarak gelen bir cümledir. O zaman burada şöyle denmiş oluyor: İnsan neden yaratıldı? Sonra bu soruya cevap veriliyor: İnsan fışkıran, atılan bir sudan yaratıldı. Âyette yer alan "dafik" kelimesinin anlamı içinde hem süratle dökülme ve hem de akma mânâsı vardır.

Âyette geçen "fışkıran su" deyimi "fışkırtılmış su" şeklinde tefsir olunur. Çünkü meninin bizzat kendisinin fışkırması düşünülemez. Meni olsa olsa fışkırtılmış olur ve böylece nitelenir. Bu kelimenin âyette "dafik" şeklinde nitelendirilmesi kişiden çıkması gözönüne alınmaksızın yapılmış bir deyimlemedir.

Bazı âlimler "dâfik" kelimesini "medfûkun" şeklinde ana rahmine dökülmüş su olarak anlamışlardır. Bu takdirde "mâun dâfikun" deyimi "sırrun kâtimun/gizleyen sır değil de gizlenmiş sır", "ıyşetun radiyetun/razı olan hayat değil de razı olunan hayat" şeklinde olmuş olurki burası da "maun dafik" fışkıran su değil de fışkırtılmış su şeklinde olmuş olur. Âyette yer alan "maun dafik" deyiminden maksad ise ana rahminde birbiriyle karışmış, anneyle babanın suyudur. Nitekim âyetin bundan sonra gelen kısmı bize bunu açıkça göstermektedir.

يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

7. *(O su erkeğin)* sırtı ile *(kadının)* göğüs kafesi arasından çıkar.

"O" fışkıran *"su" (erkeğin) sırtı ile (kadının) göğüs kafesi arasından çıkar.*" Burada âyetin deyimiyle yer alan "terâib" kelimesi kadının göğüs kafesi kemikleri ile göğüs kemikleri arası demektir.

Hz. Ali ve **İbn Abbas**'a göre âyette ifâde edilen bu mânâ kadının iki memesi arasıdır. *Kamus*'ta ifâde edildiğine göre teraib göğüs kemikleri veya o iki göğüs kemiğini izleyen kemikler ya da iki göğüs arası demektir. Terkûteyn sağ göğüsten dört kemik, soldan da

dört kemikten oluşur. Veya terâib iki el, iki ayak, iki göz demektir. Ya da terâib gerdanlığın üzerinde durduğu göğüs kemikleri demektir.

İşte bundan dolayı baba çocuğun geçim işlerini yüklenir. Ananın çocuk sevgisi de bu yüzden fazla olur.

Âyette arasında anlamına gelen "beyne" kelimesinin söylenmesi, meninin bedenin her tarafından süzülüp meydana gelmesine işâret etmektedir. Bundan dolayı çocuk genellikle anne ve babaya benzer. Çünkü erkeğin menisi sırtında birikir ve oradan hareket eder. Kadının menisi ise göğüs kafesleri arasında toplanarak buradan yola çıkar.

Kutu'l-Kulub isimli eserde ifâde edildiğine göre meninin aslı ve özü kan'dır. Bu kan insanın sırtında bulunan omurga kemiği içerisine yükselir ve mesken olarak burayı tutar. Daha sonra vücut ısısı ve harâret bu kanı âdetâ pişirir. Böylece o özel meskeninde bulunan ve pişen kan beyaza dönüşür ve bulunduğu yer olan sırt omurgası dolduğu zaman oradan akma kanalına geçmek ister. Bu çıkış yolu ise erkek ve kadın tenasül organına bitişik olan iki damardır. İşte meni bu iki damardan cinsel organa iner.

Esiletu'l-Hikem isimli eserde ifâde olunduğuna göre idrar yolu ile meni yolu arasında gözle görülemiyecek derecede ince bir zar vardır. Bu iki yolun böyle bir zarla ayrılması meninin idrarla karışıp da ana cevherinin harâreti bozulmasın diyedir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu konuyla ilgili olarak şöyle deniyor: İnsan Peygamber (s.a.) Efendimiz'in işâret buyurmuş olduğu Rahmânî nefsin rutubet suyundan yaratılmıştır. Peygamber Efendimiz'in işâret buyurmuş olduğu söz şudur: *"Ben Rahman'ın nefesini Yemen tarafından hissediyorum."* [68] Bu nefes şu suyu kendisine az sonra işâret edilen fışkıran muhabbet fem'inden (ağzından) fışkırmaktadır. İşaret edilen muhabbet ise şudur: *"Ben gizli bir hazine idim. Sonra bilinmek istedim ve dış dünyadaki yaratıkları sırt ile göğüs kafesi arasından yarattım."* [69] Yani ben bütün mahlukatı fâil ve ilahi olan el-yedd el-yumnâ isimli kuvvet erkeğinden yarattım. Nitekim bu ilahi ve faal kuvvet şu sözde kendisini bulmaktadır: "Sonra o sağ elini sırtın sağ tarafına sürdü. Oradan bembeyaz gümüş gibi bembeyaz bir zürriyet çıkardı."

Yukarda okuduğumuz âyette geçen "terâib"ten maksad ise; el-yedd el-yusrâ adındaki kabiliyyet kadınının göğüs kafesi demektir. Nitekim bu kabiliyyet kadının da şöyle işâret olunuyor: Sonra o sol elini sırtın sol tarafına sürdü. Oradan simsiyah zürriyetler çıkardı. İşte bu Rabbının sûretinde yaratılmış olan insanoğludur. Onu yaratan yaratıcısı kendisini feyiz ve kabul suyundan yaratmıştır. Bu su, fâiliyyet ve kabiliyyet eliyle mayalanmıştır. Nitekim buna; *"Ben Adem'in çamurunu kırk sabah kendi elimle mayaladım"* [70] sözü işâret etmektedir.

❀❀

إِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾

8. İşte Allah *(başlangıçta bu şekilde yarattığı)* insanı tekrar yaratmaya da kadirdir.

Elbette Allah'ın onu öldükten sonra tekrar hayata döndürmeye gücü yeter. Âyetteki "innehû" kelimesindeki zamir yaratıcı olan Allah'a âiddir. Bu zamirin Cenab-ı Allah yerine kullanıldığını yukarda altıncı âyette geçen "hulika" kelimesi göstermektedir. Buna göre âyetin mânâsı; insanı ilk baştan yukarda zikredilen nesnelerle yaratan, elbette onu öldükten sonra bir daha hayata döndürmeye kadirdir. O derece kadirdir ki bu konuda asla herhangi bir acziyyet ve âcizlik görmez.

Âyette "alâ rac'ıhî" ifâdesinin kendi âmili olan "kâdirun" kelimesinden öne getirilmesi ise yeniden diriltme olayına dikkati çekmek ve asıl vurguyu oraya yapmak içindir. Çünkü bu söz, özel olarak insanın yeniden diriltilmesine Allah'ın gücünün yettiğini vurgulamak için getirilmiştir. Bu gerçek Allah Teâlâ'nın başka şeyleri yapmaya kadir olduğu gerçeğiyle çelişmez.

Bazı âlimler şöyle derler: Allah insanı kudretini göstermek için yaratır. Cömertliğini göstermek için rızıklandırır, üstünlüğünü ortaya koymak için öldürür. Sonra sevap ve cezâ uygulamak için diriltir.

---

[66]. Heysemî, c. 9, s. 24.
[67]. Deylemi, hadis no: 7117
[68]. Acluni, I, 304
[69]. Acluni, II, 173
[70]. Taberî, 5362

KUR'AN HAK İLE BÂTILI AYIRAN BİR SÖZDÜR

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَآءِ ذَاتِ
الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾
وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَاَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾
فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

9. Bütün sırların ortaya döküldüğü günde
10. İnsan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır.
11. Dönüş sâhibi olan *(yağmur yağdıran)* göğe,
12. *(Nebat ile)* yarılan yere yemin ederim ki
13. Kur'an, *(hak ile bâtılı)* ayıran bir sözdür.
14. O, asla bir şaka değildir.
15. Onlar bir tuzak kurarlar,
16. Ben de bir tuzak kurarım.
17. Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak *(pek yakında desteğimiz sana gelecek)*.

"Bütün sırların ortaya döküldüğü günde" Bu ifâde yukarda geçen "rac'ıhi/onu öldükten sonra diriltmeye" ifâdesinin zaman zarfıdır. Yukardaki ifâdeyle bu zarfın arasına başka kelimelerin girmiş olması ifâdeye dilbilgisi açısından herhangi bir zarar ve eksiklik getirmez. Çünkü zarf konusunda kurallar geniş tutulmuştur.

Âyette yer alan; "es-serair" seriyre kelimesinin çoğulu olup, mânâsı sırlar demektir. Sır -bilindiği üzere- gizlenen, başkalarına ifâde edilmeyen şey demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Kalplerde gizlenen inanç ve niyetler vb. şeyler ortaya dökülüp bilindiği gün. Ayrıca gizlenen ameller ortaya dökülüp iyisiyle kötüsü ayrıldığı gün.

Başka bir ifâdeyle sırların âşikâr olacağı gün, temiz olanlar pis olanlardan ayrılsın diye gizli yapılan amelleri ortaya çıkarır.

Amellerimiz üzerinden perde kaldırılsa
İki âlemde de rüsvâ olmayacak kim vardır?

Âyetteki 'tublâ' fiilinin masdarı olan "iblâ" denemek ve imtihan etmek anlamındadır. Denemek ve imtihan etmek fiilinin, ortaya dökmek, açmak, birbirinden ayırmak anlamına gelen bir kelime ile ifâde edilmesi sebebin ortaya çıkışa isim olarak verilmesi

kabilindendir. Çünkü deneme bilmek, temyiz etmek, ayırmak için yapılır. Allah Teâlâ'nın kullarını emir ve yasaklarla denemesi onların hakkında ezelde bilmiş olduğu bilgisini ortaya çıkarmak içindir. Bazı âlimlere göre "es-serair" kelimesinden maksad "sırlar" değil oruç, namaz, zekat ve cünüblükten boy abdesti almak gibi bir takım farzlardır. Çünkü bu ibâdetler kul ile Rabbi arasında bir sır mâhiyetindedir. Kul dünyada iken bu ibâdetleri yapmadığı halde dilerse "ben bunları yaptım" diyebilir. Şu halde Rabbi ile kul arasında bir sır olan bu farzların yapılıp, yapılmadığı kıyamet günü ortaya çıkacaktır.

İbn Ömer (r.a.) şöyle diyor: Allah Teâlâ kıyamet günü bütün sırları ortaya döker. Böylece bu sırların bazıları yüz akı olurken, bazıları yüz karası olur. Bir başka ifâdeyle emanetleri yerine getiren kimsenin yüzü pırıl pırıl parlarken bunları yapmayanın yüzü tozlu ve kapkara olur.

فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

10. İnsan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır.

"İnsanın o gün" başına gelen azabı kendisinden savacak, kendi nefsinde *"ne bir gücü vardır ne de"* kendisine yardımcı olacak hariçten *"bir yardımcısı."* Çünkü o gün her nefis kendi yaptıkları ve kazandıklarıyla ilgili hayır veya şer, iyi veya kötü başına gelen âkıbet ile meşguldür. Okuduğumuz âyette yer alan ve olmayacağı bildirilen "kuvvet"ten maksad mutlak kuvvet değil, insanın nefsinde sâbit olan kuvvettir. Bir başka ifâdeyle olmayacağı bildirilen kuvvet nefiste sâbit olan kuvvettir. Yoksa "velâ nâsır" kelimesinin söylenmesi lüzumsuz kalırdı. Çünkü "vela nâsır" ifâdesiyle nefsin dışında hariçteki kuvvet kasdedilmiş olur. Çünkü başkalarından elde edilmiş kuvvet de kuvvet sayılır. Dolayısıyla bu âyette önce insanın nefsinde kuvvet olmayacağı, sonra da hariçten herhangi bir kuvvet alamayacağı vurgulanmış olmaktadır. "Kuvvet" bünyenin güçlü, sert ve katı olmasıdır. Bu özellik zaafın tam zıddıdır.

et-Tarifat'ta kuvvet; canlı olan varlığın güç olan fiilleri yapabilmesi olarak tarif ediliyor. Mazlum olan yâni zulme uğramış bir kimseye yapılan yardıma Arapça'da iane deniyor. Nasara kelimesi kullanıldığında ise mânâ onu kurtardı demek oluyor. Şu halde âyette geçen "nasır" kelimesi kişiyi kurtarıcı, yakasını başına gelecek cezâdan kurtarıcı, uzaklaştırıcı demek oluyor.

Bu âyet-i kerimede kuvvetin batındaki niyyet ve zâhiren yapılan amele göre olacağına işâret ediliyor. Amelsiz sırf mücerred ve yalın bir niyyet, niyyet eden kimseyi kurtarabilir fakat bunun yanında bir de amel olursa bu daha güçlü olur.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾

11. Dönüş sâhibi olan *(yağmur yağdıran)* göğe,

Bu âyette geçen “zat” sâhip anlamınadır. “Rac’” yağmur demektir. Yağmura “dönmek” anlamına gelen “rac’” denmesi Arapların, bulutların yağmuru yeryüzündeki denizlerden alıp getirdiklerini iddiâ etmelerinden dolayıdır. Arapların zannına göre bulutlar yağmur sularını gidip denizlerden alarak tekrar gerisin geriye yeryüzüne taşımaktadırlar veya yağmura “rac’” denmesi yağmurun tekrar geri dönüp gelmesi için bir tefaül/hayra yorma kabilindendir. Bundan dolayı araplar yağmura “evb” de demişlerdir. Böyle demeleri yağmurun tekrar dönüp yağmasını beklemelerinden dolayıdır. Bütün bu açıklamaların sonucunda ortaya çıkıyorki “rac’” kelimesi geçişli değil, geçişsiz olarak dönmek fiilinin masdarıdır. Nitekim bazı âlimler bu kanâattedirler.

Yağmur kelimesine “rac’” denmesinin bir üçüncü sebebi şu olabilir; Allah Teâlâ bilindiği üzere yağmuru yaratıp zaman zaman geri getirmektedir. İşte bundan dolayı yağmura bu isim verilmiş olabilir.

Rağıb Isfahânî’nin dediğine göre yağmura “rac’” denmesi havanın sudan almış olduğu şeyi gerisin geriye bırakması dolayısıyladır.

Keşfu’l-esrar’da sebeb olarak şöyle bir gerekçe gösteriliyor: “Çünkü yağmur her yıl geri gelir ve tekrar edip yağar.”

Abdul Kahir Cürcâni *İ’câzü’l-Kur’an* isimli kitabında şöyle diyor: Allah Teâlâ’nın “Andolsun yağmurlu göğe” demesi göğün güneşinin ve ayının belli zamanlarda doğmasından, batmasından bazı yıldızlarının tekrar gerisin geriye dönmesinden dolayıdır.

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾

12. *(Nebat ile)* yarılan yere yemin ederim ki,

İnsanların kabirlerinden çıkmaları misali yeryüzünün bitkilerle yarılması demek, toprağın çatlaması, bitkilerin ve pınarların ortaya çıkması demektir. “Sad’” kelimesinden maksad toprakta yetişen bitkilerdir. Bunlara bu ismin verilmesi bitkilerin toprağı yarmalarından dolayıdır. Dolayısıyla yeryüzü bu bitkiler vâsıtasıyla yarılıp çatlamaktadır. Sad’ sözlükte yarmak demektir.

Müfredat’ta ifâde edildiğine göre sad’; cam, demir vb. sert cisimlerde yarık açmak demektir.

Bu âyet-i kerimede yağmurlu gökyüzünün baba gibi, bitkilerle donatılmış yeryüzünün ana gibi ve o bitkilerin de evlat gibi olduklarına işâret vardır. Allah bu sûrede önce birinci âyette “vessemâi” buyurarak herhangi bir niteleme yapmaksızın göğün üzerine

yemin ediyor. Sonra ikinci olarak bu onbirinci âyette “vessemâi zâtirrac’i” buyurarak bu sefer yağmurlu gökyüzü şeklinde gökyüzünü niteliyerek yemin ediyor. Yeryüzü de bitkilerle donatılmış yeryüzü şeklinde niteleniyor. Böylece birçok faydaya temas edilerek insanlara verilen nimetlere işâret olunuyor. Ayrıca Allah Teâlâ’nın gökte ve yerde mükemmel kudretine ve tam ilmine işâret olunmuş oluyor. Ayrıca bu âyette ikinci neş’ette rac’ sâhibi ruh semasına ve sad’ sâhibi beden arzına ve bu arzın ölü iken ruh ile inşikak’ına (yarılmasına) ya da ittisalden sonra (bitiştikten sonra) şakkına yâni yarmasına işâret edilmektedir.

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾

13. Kur’an *(hak ile bâtılı)* ayıran bir sözdür.

“Şüphesiz” insanın ilk başlangıcını ve âkıbetini dile getiren âyetler dâhil olmak üzere bütün gerçekler içinde yazılı olan *“ o Kur’an”* hak ile bâtılı *“ayırıcı bir sözdür.”* Bu ayırma işi o kadar ileri derecededir ki, âdetâ Kur’an, ayırmanın bizâtihî kendisidir. Bu ifâde tıpkı fârık, yâni ayıran anlamının “el-furkan” şeklinde ifâde edilmesine benzer. Okuduğumuz âyette yer alan “kavl”, kelam ve söylenen söz anlamına kullanılır.

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾

14. O, asla bir şaka değildir.

Burada yer alan ve şaka şeklinde tercüme ettiğimiz kelime “el-hezl” kelimesidir. Anlamı şaka, oyun demektir.

Fethu’r-Rahman’da ifâde edildiğine göre hezl demek herhangi bir sözün hiç ilgisi yokken konulmuş olduğu anlamın dışında başka bir anlamda kullanılması demektir. Cidd ise bunun tam zıttıdır. Cidd; söz konuşan kimsenin bununla sözünün gerçek anlamını kasdetmesi demektir.

Buna göre şöyle mânâ verebiliriz: Bu Kur’an’da şaka bulaşmış, şaka şaibesi taşıyan ciddiyetsiz hiçbir söz yoktur, tam tersine Kur’an’ın tamamı olduğu gibi ciddiyetten ibarettir, içinde en küçük bir şaka bile yoktur. Onun için Kur’an’ın kendisiyle sapıkların hidâyete ermesi, azgınların ona boyun eğmesi kendisinin şanındandır.

O oyun ve eğlence; bâtıl, efsane, maskaralık ve istihzâ değildir.

Âyetten ortaya çıkıyor ki herhangi bir kimse Kur’an’a şaka yollu yaklaşıp onunla eğlenirse kâfir olur.

Hediyyetu’l-Mehdiyyin isimli eserde şöyle deniyor: Herhangi bir kimse Kur’an’dan herhangi bir âyeti inkâr ederse veya alaya alırsa ya da onu kusurlu görürse kâfir olur.

Herhangi bir kimse Kur’an’ı def çalarak veya üflemeli başka bir çalgı aleti eşliğinde okuyacak olursa kâfir olur.

Mü’minin bunlardan kaçınması, bu tip davranışlara yaklaşmaması gerekir.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًاۙ ﴿١٥﴾

15. Onlar bir tuzak kurarlar,

“Onlar” yâni Mekke’liler ve Kureyş’in inatçı kâfirleri onun görevini iptal etme, yakmış olduğu ışığı söndürme uğrunda kendi güç ve kudretleri oranında *“bir tuzak kurarlar.”*

وَاَكِيدُ كَيْدًاۚ ﴿١٦﴾

16. Ben de bir tuzak kurarım.

Yani onların kurdukları tuzaklara mukabil, karşı gelinmesi asla mümkün olmayan sağlam bir tuzakla karşılık veririm. Çünkü ben onları derece derece azaba atarım. Sonradan yaratılmış, âciz ve zayıf olan bir kimsenin hilesi ezeli ve herşeye kadir olan güçlü yaratıcının hilesinin karşısında duramaz. Âyette Allah Teâlâ’nın derece derece azaba atması ve dünyada onlardan kılıçla intikam alması, âhirette de ateşle bunu yapması “keyd/hile” kelimesiyle ifâde olunuyor. İşte bu ifâde söz sanatları bakımından “müşâkele” kabilindendir. Çünkü Allah’ın onlara bu şekilde muamele etmesi onların yaptıkları fiillerin karşılığı olarak vuku bulmasından ve cezâsı olarak meydana gelmesinden dolayıdır. Aksi takdirde “keyd” bilindiği üzere hile, hileye başvurma demektir. Hile yapma ve hileye başvurma fiilinin Allah Teâlâ’ya isnâd edilmesi câiz olmaz. Bir başka ifâdeyle bu kelimelerin sözlükte yazan gerçek anlamları kasdedilmiş değildir. Herhangi bir şeye müşâkele kabilinden o şeyin ismiyle isim vermek söz sanatı bakımından yaygındır.

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

17. Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak *(pek yakında desteğimiz sana gelecek)*.

Yani onlardan intikam almakla meşgul olma, onların helâk olması için bedduâ etme, şimdilik acele etme! Onlara mühlet ver ve onların helâk talebi karşısında acele etme!

“Onlara az bir zaman tanı” Âyette geçen bu son “emhil” kelimesi az önce geçen “mehhil” kelimesinden bedel’dir. Her iki kelimenin anlamı mehil vermek, süre tanımak demektir. Nitekim bir başka âyette aynı kelime kullanılarak: ***“Nimet içinde yüzen o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.”*** (Müzzemmil, 73/11) denmektir.

Anlatılır ki **Hz. Osman**’ın azatlısı **Hemmam** (r.a.) şöyle rivâyet eder: “Mushaf’ı kitap hâline getirmekle görevli olan hey’et üç âyet üzerinde şüpheye düştüler ve bir koyunun kürek kemiğine bu üç âyeti yazıp benimle birlikte Übeyy b. Ka’b ile Zeyd b. Sabit’e gönderdiler. Yanlarına vardım ve âyetlerin yazılı olduğu kemiği Übeyy b. Ka’b’a arzettim, okudu. “La tebdiyle lil halki” yerine “la tebdiyle li halkillah” yazdı. Yazıda “lem yetesenne” şeklindeki âyeti “lem yetesenneh” olarak düzeltti. Üçüncü âyet ise “fe emhilil kâfiriyne” şeklinde yazılıydı, elif’i sildi “fe mehhilil kâfiriyne” şeklinde düzeltti. Zeyd b. Sabit’te duruma şâhid oldu, yazıyı götürdüm ve mushafa bu şekilde yazdılar.”

Bu olay bize gösteriyor ki Allah Teâlâ Kur’an’ı tahrif edilmekten ve değiştirilmekten korumaktadır. Çünkü Allah Kur’an’ı görüldüğü üzere hâfızların kalplerinde yerleştirmiştir. Yine bu olay bize ortaya çıkan problemlerin ehli olan kimselere götürülmesi gerektiğine işâret etmektedir.

“Rüveyden” yavaş ve dikkatli hareket etmek demektir. *el-İrşad*’da ifâde edildiğine göre kelime aslında ruvd kelimesinin ism-i tasğiridir. Ruvd mühlet vermek demektir. Bu kelime âyetteki yeri itibariyle ya kendi âmilini te’kid eden bir masdardır ya da mahzuf olan masdarının sıfatıdır. Buna göre mânâ verecek olursak; sen onlara yakın bir mühlet ver veya az bir mühlet ver denmiş olur. Yakın bir mühlet şurdan anlaşılıyor; aslında her gelecek yakındır. Nitekim “Gerçi kıyamet geç gelir, fakat mutlaka gelir.” denilmiştir.

Bu âyet-i kerimede Peygamber (s.a.) Efendimiz’e düşmanlarından intikam alacağı vaktin yakın olduğuna işâret edilerek teselli veriliyor.

Keşfu’l-esrar’da ifâde edildiğine göre bu âyet-i kerimenin inmesiyle, Bedir savaşının meydana gelmesi arasında çok kısa bir zaman geçmiştir.

Hikaye edilir ki: İbn Semmak bir gün Halife Harun Reşid’in yanına varır. Harun ondan nasihat ister. Halife bir hasırın üzerinde oturmuştur. İbn Semmak der ki: Ey müminlerin emiri! Senin şeref içinde tevazu göstermen, şerefinden daha üstündür. Harun Reşid; bu sözden daha güzel bir söz işitmiş değilim der. İbn Semmak: Evet ey mü’minlerin emiri her kime mal, güzellik, saltanat ve şeref verilir de bu kimse şerefi içinde mütevazi, güzelliği içinde iffetli olur, malının fazlasıyla başkalarına yardım eder, saltanatında âdil davranırsa ihlaslı kimselerin listesine yazılır, der. Harun Reşid bir kağıt ister ve bunları yazar. Sonra ona devam et der.

İbn Semmak: Ey mü’minlerin emiri Allah ihmal edercesine imhal etmiş/mühlet vermiştir, sanki bağışlamışçasına setretmiş/örtmüştür der. Sonra sözüne şöyle devam eder: Ey mü’minlerin emiri, farzet ki bütün dünya avucunun içinde hattâ sana bir o

kadar daha verildi. Tasavvur et ki doğu ve batı senin elinde toplandı. Peki, ölüm meleği gelince elindekiler ne işe yarar? Harun Reşid: "Devam et" der. Semmak: "Âdem'den bu yana ölümü tatmayan hiç kimse kalmadı" deyince Harun Reşid: "Devam et" der. Semmak: "Biri Cennet, diğeri Cehennem olan iki yer vardır" der demez Harun Reşid: "Yeter" der ve bayılır. İbn Semmak: "Bırakın bu vaziyette ölsün" der. Daha sonra Harun Reşid ayılınca kendisine bir takım hediyeler verilmesini emreder. Halifeye: "O senin hakkında: 'Bırakın bu vaziyette ölsün' dedi. Böyle söyleyene nasıl hediye verilir?" derler. Harun Reşid, İbn Semmak'a sorar: "Böyle mi dedin?" İbn Semmak: "Ey mü'minlerin emiri! Mü'minlerin emiri Allah korkusundan öldü denmesinden daha güzel bir söz olabilir mi?" deyince Harun Reşid'in pek hoşuna gider ve İbn Semmak'a hürmet edip saygı duyar.

Hâfız şöyle demiştir:

Felek sana bir mühlet verse de, sakın yolundan çıkma
Kim dedi sana ki, bu kocakarı hileden vazgeçti?

Ne mutlu o kimseye ki arzusu kısa, ömrü uzun ve ameli güzeldir. Allah Teâlâ bizi fâni dünya ile aldanmayan kullarından eylesin.

Allah'ın yardımı ve inâyeti ile Târık sûresinin tefsiri sona erdi.

سُورَةُ الْاَعْلٰى

87- el-A’LÂ SÛRESİ

Allah’ın «Yüce» anlamındaki adıyla başladığı için «el-A’lâ» denilen bu sûre 19 âyet olup, Mekke’de inen ilk sûrelerdendir. Cenab-ı Allah bu sûrede kâinatın esrarını, oluşunu, işleyişini özlü bir anlatımla ifâde etmiştir.

YÜCE RABBININ
ADINI TESBİH ET

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۖ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ
فَهَدٰىۖ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۖ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾

1. Rabbinin adını tesbih et.
2. Ki O yaratıp, düzene koymuştur,
3. Ve takdir edip, yol göstermiştir.
4. *(Topraktan)* yeşil otu çıkarmıştır.
5. Sonra da onu kapkara bir sel artığına çevirmiştir.

Tesbih; tenzih etmek, uzak tutmak demektir. Allah'ın ismine gelince Allah Teâlâ'nın zâtına bakarak veya Kuddüs gibi selbî sıfatlarından herhangi birini göz önüne alarak ya da el-Aliym gibi subûtî sıfatlarından birisine itibar ederek ya da el-Hâlık gibi fiillerinden herhangi bir fiilini dikkate alarak ona isim vermek sahih değildir. Bazı âlimlere göre Allah Teâlâ'nın isimleri tamamen O'nun bize bildirmesi neticesinde sâbittir.

Okuduğumuz âyette yer alan; "el-A'lâ" kelimesi kendisinden önce geçen "Rabb" kelimesinin sıfatıdır. Buna göre mânâ: "Yüce Rab" şeklinde olur. Bu kelimenin "isim" kelimesinin sıfatı olması da mümkündür. Buna göre mânâ: "Rabbının yüce isimlerini tesbih et" demek olur. Ancak bu iki şıktan birincisi daha ağır basmaktadır.

Allah Teâlâ'nın yüce olması demek; tanımlayanların tanımından, âriflerin ilminden yüce olması, onların tanımlarına ve bilgilerine sığmayacak derecede üstün olması demektir. Allah'ın en yüce olması demek; yücelikte mutlak olarak üstünlük ve ziyadelik sâhibi olması demektir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre Allah Teâlâ'nın yüceliği cihet, yön açısından bir yücelik değildir. Aynı şekilde büyüklüğü cüsse itibariyle değildir. Allah Teâlâ mekan ve cüsse açısından nitelenmekten uzaktır. Tam tersine O'nun yüceliği bütün celal ve kibriya sıfatlarını hak etmiş olma açısından yüceliktir. Her kim Allah'ın yücelik ve kibriyasını bilirse alçak gönüllü olup onun sâlih olan kullarının önünde tevazu sâhibi olur.

Şimdi yukarda okuduğumuz âyetin mânâsına gelelim: Sen Rabbinin adını onun hakkında bir takım sapık yorumlar yapmak sûretiyle küfür ve inkârdan uzak tut. Söz gelimi O'nun yüceliğini kemal açısından bir yücelik olarak değil de mekanda yücelik kabul ederek sapık bir yoruma kayma. Ayrıca Allah'ın "istiva"sını "istila" mânâsında

almayıp, istikrar ve oturma mânâsında alarak yine sapıkça te'villere kayma ve yine Allah ve Rabb adını sanki onunla ortakmış imajını verecek şekilde asla bir başkasına verme. Söz gelimi puta veya buna benzer bir nesneye "Rabb, ilah" adını verme. Nitekim arapların yalancı peygamberlik iddiâsında bulunan Müseylime el-Kezzab'a "Rahmanü'l-Yemame/Yemame'nin Rahman'ı" adını vermeleri bu kabildendir.

Yine âyetten şunu anlıyoruz: Sen Rabbının adını ta'zim ve ululama kabilinden olmaksızın zikretmekten uzak tut. Bundan dolayı esnerken veya tuvalette bulunurken Allah'ın adını anmak kötü biçimde anma kavramına girer. Ayrıca Allah'ın adını şuursuzca, mânâsına ve hakikatine vâkıf olmaksızın anmak da aynı şekilde âyete aykırıdır. Yine Allah'ın adını hiç dikkat etmeksizin anarak çok çok yemin etmek yine burada yasak olduğu ifâde edilen anmalara girmektedir.

Cerir şöyle der: Bu âyette söylenmek istenen Allah'ın adını anarken sesini yükselt, demektir. Bir başka ifâdeyle; Allah'ın adını zikirle sesini yükselt demektir. Çünkü medlûl'ün zikredilmesi ancak ona delalet eden ismin zikredilmesiyle olur. Bu açıklamadan ortaya çıkıyorki yukarda okuduğumuz âyette geçen "isim" kelimesi zâid bir kelime değildir. Bazı âlimlere göre burada isim kelimesi ile bu ismi alan Allah aynı şeydir. Buna göre âyetin mânâsı; sen Rabbinin zâtını vehim ve hayale gelen şeylerden uzak tut demek olur.

Bir hadis-i şerifte şunu görüyoruz: "Vâkıa sûresinde yer alan: ***"Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et"*** (Vakıa, 56/74) âyet-i kerimesi nâzil olunca Peygamber (s.a.) Efendimiz sahabelere *'bunu namazlarda rüku ettiğinizde okuyunuz'* buyurmuştur. Bu sûredeki "Yüce Rabbinin adını tesbih et" âyeti nâzil olunca *'bunu secdelerinizde okuyunuz'"* buyurmuştur. Gerçekten Peygamber Efendimiz ve sahabiler namazlarında rükuya vardıklarında "Allah'ım senin için rüku ettim" derler. Secdeye vardıklarında "Allah'ım senin için secde ettim" [71] derlerdi.

Yukardaki hadis bize okuduğumuz âyette geçen "isim" kelimesinin zâid olduğunu gösteriyor. Nitekim **Sa'dî Müfti** bu kanâattadır. Çünkü verilen emre boyun eğme ve gereğini yerine getirme âyetin tamamını okumaksızın yerine geliyor. Dolayısıyla burdan anlaşılıyor ki "isim" kelimesi zâid'dir.

Bu nedenle **Ali** ve **İbn Ömer** (r.a.) "subhane rabbiyel a'la ellezi..." demişlerdir. Çünkü yukarda okuduğumuz "sebbih/tesbih et" ifâdesi tesbih etmeyi emreden bir ifâdedir. Şu halde bu tesbih kelimesinin zikredilmesi şart olmuş oluyor. Bu da "subhane rabbiyel a'la" ifâdesinden başka bir şey değildir. Aynı şeyleri ***"Senin izzet sâhibi Rabbin onların isnâd etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir"*** (Saffat, 37/180) âyeti için de söyleyebiliriz. Çünkü bunun mânâsı sen izzet sâhibi olan Rabbini tenzih et, uzak tut demektir. Böylece kişi ***"subhane rabbina, rabbil ızzeti amma yasıfune"*** dediğinde âyete verilen emre sarılmış olur ancak bu sarılma âyetin *"izzet sâhibi olan Rabbimiz uzak oldu"* mânâsına alınmasıyla olur. Tesbihin emredildiği diğer yerleri de buna kıyas etmek mümkündür.

“Subhane rabbiyel aziym” ifâdesinin rükuya, ***“subhane rabbiyel a’la”*** tesbihinin secdeye tahsis edilmesinin sırrı şurda yatar: Birinci emir hayvan, canlı mertebesine ikincisi de bitkilerle, cansızların mertebesine işâret etmektedir. Şu halde Allah’ı tenzih etmekte bir terakki ve yukarıya doğru yükselmede bulunmak şarttır.

“Peygamber Efendimiz (s.a.) ile orduları tepelere yükseldiklerinde tekbir getirirler. Tepelerden aşağılara indiklerinde Allah’ı tesbih ederlerdi. İşte namaz da aynı anlayışla bu şekilde tanzim edilmiştir.” [72]

Sadrettin Konevi (k.s.) *Kırk Hadis Şerhi*’nde şöyle diyor: “Bil ki yücelik ve irtifa herhangi bir şeyin üzerine çıkmak demektir. Böyle bir davranış bir nevi tekebbür anlamına gelir. Eğer bu yükselme zâhiren ise bu tekebbür sûretlerinden bir tablodur. Eğer bâtınî ise o zaman tekebbür niteliğindedir. Kibriya sâdece bir olan Allah’a âid olduğu için tepelere yükselmek bir nevi yükseğe çıkmak ve bir çeşit yücelmek demektir. Adeta bu harekette bir isti’la ve bir benzerlik vardır. Bundan dolayı tepelere çıkarken tekbir getirmek sünnet olmuştur. Böylece tekbir getiren kişi âdetâ şöyle demiş oluyor: Allah Teâlâ onun kibriyasına ortak olunmayacak derecede en büyük ve en yücedir. Her ne kadar biz onun kibriyasına ve yüceliğine ortakmış havasını veren bir halde zuhûr etsek de ortaya çıksak O, kibriyasına ortak olunmaktan son derece yüce ve büyüktür.

Tepelerden aşağılara inerken tesbih getirilmesi emrine gelince bunu da açalım: Bu emrin verilmesi maiyyet yâni birliktelik sırrı dolayısıyladır. Nitekim bu birliktelik gerçeğine Allah bir âyet-i kerimede şu şekilde işâret buyuruyor: ***“Nerede olsanız, O sizinle beraberdir”*** (Hadid, 57/4) Bizler Allah’ın nerede olursak olalım bizimle birlikte olduğuna îman ettiğimize göre tepelerden aşağıya inerken Rabbımız bizimle birlikte demektir. Oysa Allah böyle aşağıda olmaktan, aşağılara inmekten münezzehtir. O aşağının yukarısındadır. Nitekim O aynı zamanda yukarının da yukarısındadır. Allah açısından aşağı, yukarı gibi çeşitli yönler eşittir. Çünkü O böyle cihetlerle ve yönlerle kayıtlanmaktan ve bunlarla kuşatılmaktan münezzehtir. Bu nedenle yukarılara çıkarken tekbir getirilmesi, aşağılara inerken tesbih okunması meşru kılınmıştır. Ancak bu tesbih ve tekbir yukarda dikkat çektiğimiz anlayış gözönüne alınarak yapılacaktır.”

“Subhane Rabbiye’l-a’la” diyen ilk yaratık Mikail (a.s.)’dır. Olay şöyle olmuştur: Mikail (a.s.)’ın bir gün Allah’ın azameti hatırına gelmiştir ve Allah’a niyaz ederek: ‘Ya Rabbi! bana güç ve kuvvet ver de senin azametine, saltanatına bakabileyim” der. Allah kendisine göklerde bulunan bütün mahlukatının gücü kadar güç verir. Mikail bu güçle beşbin sene uçar. Sonunda kanatları arşın nurunun etkisiyle yanıp, tutuşur. Sonra Allah’tan tekrar kuvvet ister. Allah Teâlâ ona önceki gücün iki katını verir. Mikail bu güçle uçmaya başlar ve onbin yıllık bir mesâfe boyutunda göğe yükselir. Sonunda kanatları yine yanar ve kanatları yandığı için artık bir civciv gibi kalır. Allah’ın hicabını ve arşını kendi hâli üzere görür ve o esnâda Mikail hemen secdeye kapanır ve *“subhane rabbiyel a’la”* der. Sonra Rabbından kendisini eski mekanına ve ilk hâline

döndürmesini ister. Bunu **Ebu'l-Leys** tefsirinde bizlere nakletmektedir.

Peygamber (s.a.) bir gün Cebrâil'e şöyle der: *"Ya Cebrâil! Bana namazında veya namazının dışında "Subhane Rabbiye'l-a'la" diyen kimsenin erişmiş olduğu sevabı haber verir misin?"* Cebrâil şöyle cevap verir: 'Ya Muhammed! Namazında, secdesinde veya namaz dışında bu duâyı okuyan hiçbir kadın ve erkek mü'min yoktur ki onu okusun da mizanı arştan, kürsiden, dünya dağlarından daha ağır gelmiş olmasın'. Allah Teâlâ şöyle der: Benim kulum "subhane Rabbiye'l-a'la" demekle doğru söylüyor. Ben en yüceyim ve herşeyin üzerindeyim. Benim üzerimde olan hiçbir şey yoktur. Ey meleklerim sizler şâhid olun. Ben bu kulumu bağışladım ve onu Cennetime koydum. Bu kul öldüğü zaman Mikail her gün kendisini ziyaret eder. Kıyamet günü gelince onu kanatlarının üzerine alıp taşıyarak getirir ve Allah'ın huzurunda divan durdurur ve Mikail şöyle der: Ya Rabbi bu kulun hakkında bana şefaat yetkisi ver. Allah da ona şöyle cevap verir: Onun hakkında sana şefaat yetkisi verdim onu al ve Cennete götür." [73] Bu haberi **İbnu'ş-Şeyh** *Havaşi*'sinde zikreder.

Bir hadis-i şerifte şu ifâdeyi görüyoruz: *"Subhanallahi ve'l-hamdu lillahi duâsı göklerle yerin arasını doldurur."* [74] Çünkü bu iki kelime Allah Teâlâ'ya övgünün kemalini içerdiği gibi, eserleri göklerde, yerde ve her ikisi arasında zâhir olan zâtî ve fiili sıfatlarını tanıtır.

Kâşânî der ki: Allah'ın en yüce ve en büyük ismi bütün sıfatlarıyla birlikte zâtıdır. Âyete geri dönersek şöyle denmiş oluyor: Ey kul sen zâtını Hak'tan başka herşeyden uzak kalarak tenzih et. Allah'tan başka şeylere bakmaktan bakışlarını alakoy ki üzerinde hakkani kemâlât tümüyle ortaya çıksın. İşte bu o kulun fena makamında kendine has tesbihidir. Çünkü bütün ilahi sıfatları kabul etmeye yetenekli olan tam isti'dad ancak ve ancak onun için olur ve onun zâtı, onun kemaline eriştiğinde en yüce ismidir. Herşeyin özel bir tesbihi vardır ve o her nesne bu özel tesbihi ile Rabbının isimlerinden hâlis olan bir ismi tesbih eder.

اَلَّذِى خَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٢﴾

2. Ki O yaratıp, düzene koymuştur,

Bu cümle yukarda geçen "rabb" kelimesinin -birinci açıklama tarzımıza göre- sıfatıdır. -İkinci açıklamamıza göre- medh ve övgü ifâde ettiği için mansubtur. Buna göre âyete mânâ verirsek; ki o her şeyi yaratıp kemalini elde edecek şeyleri vererek ve geçimini sağlayacak şeyleri bahşederek yaratılışını düzgün yapmıştır.

Kâşânî şöyle der: Ki o senin zâhirîni yoktan var etmiş, bünyeni düzene koymuştur. O şekilde düzenlemiştir ki bu bünye özel mizacı ile bütün kemâlâtı almaya hazır ve tam

bir ruhu kabul edecek biçimde düzenlenmiştir.

et-Te'vilat en-Necmiyye'de şöyle deniyor: Allah herşeyi varlığa göre yaratmış ve onu düzene koymuştur. Bu öyle bir düzendir ki insanın fıtrî istîdâdına göre hazırlanmış olan ilâhi feyz bu düzen sâyesinde insana ulaşır. Bazı âlimler bu âyeti şöyle anlarlar: Allah yaratıkları yaratmış ve yaratma noktasında onları eşit tutmuş; ancak hidâyet verme açısından bazılarını diğerlerinden ayırmıştır.

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ﴿٣﴾

3. Ve takdir edip, yol göstermiştir.

Okumuş olduğumuz bu ifâde, yukarda geçen "ellezi" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Buna göre âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Herşeyin cins, çeşit, fert, miktar, sıfat, fiil ve ecellerini takdir etmiştir. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bu konuda şöyle buyurur: "Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin sene önce yaratacak olduğu yaratıkların miktarını takdir etmiştir." [75] Bu şu demektir: Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin sene önce eşyanın cinslerini belirlemiştir. Ayrıca her çeşit şahsı belli bir miktarda tayin etmiştir. Her şahsın cüsse, şekil, güzellik, çirkinlik, bahtiyarlık, bedbahtlık, hidâyet, dalalet, renk, şekil, yiyecek, koku, rızık, ecel ve bunun dışında diğer özelliklerini takdir edip belirlemiştir ve bütün bu özellikleri belli bir miktar üzerinden tayin buyurmuştur. Nitekim Allah aynı konuyu bir âyet-i kerimesinde şöyle dile getirir: ***"Herşeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçü ile indiririz."*** (Hicr, 15/21)

Bunlardan herbirini kendi aslına doğru yönlendirmiştir. Dolayısıyla herşeyi kendi aslına, irade ve karakterinin icabına yöneltmiştir. Âyetler indirip, deliller göstererek, kabiliyet ve istek yaratarak herşeyi yaratılış maksadına doğru yönlendirmiştir. Eğer bir kimse bitki ve hayvanların durumlarını inceleyecek olursa bütün bu yaratıklarda insanın aklına durgunluk verecek bir takım alâmetler görür. Şimdi biz bunlara bazı örnekler verelim:

Hikaye edilir ki, yılanın biri bin yaşına basınca gözleri kör olur. Allah ona zeryane denen yaş bir bitkinin yaprağını gözlerine sürmesini ilham eder. Ta ki gözleri yeniden açılsın. Hayvanın kör olduğu o ıssız yerle zeryane bitkisinin bulunduğu kır arasında kimbilir ne kadar uzun mesâfe vardır? Hayvan mesâfenin uzunluğuna ve körlüğüne rağmen yolları kateder, zeryane ağacına ulaşıncaya dek bahçeleri geçip şaşmadan hedefine ulaşır. Ağacın yaprağını gözlerine sürer ve Allah'ın izniyle gözleri açılır.

Yine anlatırlar ki timsahların, dışkısını atacak olduğu bir dübürü yoktur. Yediği şeylerin artıkları ancak ağızlarından çıkar. Allah bu iş için ona bir kuş tahsis etmiştir. Kuşun gıdasını Allah bu artıklar olarak ayarlamıştır. Timsah bu kuşu gördüğü zaman ağzını açar. Kuş girer ve içerdekileri yer. Allah bu kuşun gagasının üstünden ve altından

iki adet boynuz yaratmıştır taki timsah iştaha gelip de çenesini kapayarak bu hayvana zarar vermesin. Timsah kaplumbağa gibi iri cüsseli bir hayvandır. Mısır'daki Nil ve Hindistan'daki Mehran nehrinde çok bulunur. Hayvanları ve insanları kapıp, yutar. Bazen boyu yirmi arşını bulur. Timsahlar karada yumurtlayan hayvanlardır. Bunlardan suya düşen yumurtalar timsah olurlar. Geri kalanları ise sakankora adında bir canavara dönüşürler. Sakankora Mısır'da yaşayan bir hayvan olup, vücut yapısı ve büyüklüğü itibariyle keler görünümündedir. Bu hayvan Hint krallarına hediye edilen nesnelerin içinde en enfes olanı sayılır. Bunu altından yapılmış bıçakla keserler, içerisine Mısır tuzu doldurup böylece kendi topraklarına götürürler. Bu hayvanın etinden bir miskal ağırlığında eti bir yumurtanın veya etin üzerine koyup da bundan yendiğinde çok büyük yararı vardır. Sakankor keler ve kaplumbağadan her birinin erkeklerinin iki erkeklik organı, dişilerinin iki adet dişilik organları vardır.

Allah'ın enteresan ve akıllara durgunluk veren yönlendirmelerinden birisi de bağırtlak kuşudur. Bu kuş yavrularını bırakıp on günlük mesâfeden hattâ daha da uzaktan su getirir ve bu işi tanyerinin ağırmasıyla, güneşin doğuşu arasında çabucak halleder ve gidiş-gelişinde asla yolunu şaşırmaz. Deve ve eşek gece karanlığında yola çıksalar ikinci defa aynı yoldan hiç hatasız gidebilirler. Küçük kurtçuklardan bazıları vardır ki yavruladığında karınca ısırmasın diye yavruyu iki gün havada tutar; çünkü yavru başlangıçta organları belirmemiş bir et parçası hâlindedir. Sonra kademe kademe gelişir. Fare ile akrep bir cam kavanoza konsa fare akrebin iğnesini koparır ve böylece onun ısırmasından emin olmuş olur.

Yine hikâye ederlerki, gelincik bir farenin peşine düşer. Fare ağaca tırmanır, gelincik onun peşini bırakmaz. Nihâyet fare dalın ucuna varır, artık kaçacak bir yeri kalmamıştır. Son çare olarak bir yaprağa dişiyle tutunup sarkar. Tam bu esnâda gelincik bağırır ve dişisi gelir. Tam ağacın altına varınca gelincik farenin asılı olduğu yaprağı koparır. Fare yere düşer ve ağacın altında beklemekte olan erkek gelincik fareyi yakalar.

Fare kuyruğunu yağ şişesine sarkıtır sonra da kuyruğuna bulaşan yağı yalar. Tilki, derisi üzerinde tahta kurusu ve sivrisinek çoğalıp vücudunu bu haşereler sardığında ağzına bir deri parçası alarak suya dalar. Kendi vücudunu saran haşereler suda boğulmamak için su yüzündeki deri parçasının üzerinde toplandıklarında onu suda bırakarak haşerelerden temizlenmiş bir biçimde sudan çıkar. Sivrisinek evini acayip bir biçimde insanın beceremiyeceği bir şekilde yapar. İnsanoğlu altıgen bir evi ancak pergel ve cetvel yardımıyla yapabilir. Arılar altıgen evi hiçbir alet kullanmaksızın kurabilir. Karıncalar kendilerine azık toplamak için çalışıp çaba harcarlar, ancak karınca yiyeceğini biriktirdiği mekanın rutubetli olduğunu hissedince topladığı taneyi çatlayıp, filiz çıkarmasın diye ortadan ikiye böler eğer taneye rutubet sirâyet etmişse onu kurusun diye güneşe çıkarır. Birisi şöyle anlatır: Bir gün bir dalgıç kuşu gördüm. Hayvan suya dalarak bir balık avladı ancak karga öteden gelip onun yakaladığı balığı elinden kaptı. Dalgıç kuşu bir kez daha suya daldı ve yine bir balık avladı ancak bu kez de yine karga balığı kapıp kaçtı. Üçüncü seferinde aynı şey bir daha gerçekleşti. Karga

balığı yemekle meşgulken bu kez dalgıç kuşu karganın üzerine çullanarak onu ayağından kaptığı gibi suya sürükledi ve suyun içine daldı. Sonra da karga boğulup ölünceye kadar suyun altında kaldı. Ardından kendisi sudan çıktı.

Bir hadisi şerifte konumuzla ilgili olarak şöyle bir olay anlatılır: "*Süte su karıştırmayın çünkü sizden önceki ümmetlerden birisinde bir adam yaşardı. Bu kimse içine su katılmış süt satardı. Bir gün bir maymun satın aldı ve deniz yolculuğuna çıktı. Yolculuk esnasında deniz dalgalanmaya başlayınca Allah maymuna bir ilhamda bulundu ve maymun sâhibinin para kesesini kaptığı gibi geminin direğinin en yüksek tepesine çıktı. Sonra para kesesini açarak sâhibinin gözü önünde bir dinarı denize, bir dinarı gemiye atmaya başladı. Böylece kese içindeki parayı yarıyarıya bölmüş oldu. Maymunun bu hareketiyle sudan gelen para suya ticaret yoluyla gelen helal para sâhibine dönmüş oldu.*" [76]

Yaratıkların tuhaf ve enteresan hallerinden birisi de şudur; Adamın biri Isfahanlı bir şahsı katleder ve onu bir kuyuya atıp üzerini toprakla örter. Maktulün bir köpeği vardır. Hayvan sâhibine yapılan bu muameleyi görür ve hergün kuyunun başına gelerek cesedin üzerine örtünmüş olan toprağı eşelemeye başlar. Ayrıca katili görünce ona havlar. Bu hareket böylece tekerrür edip durunca olayı görenler köpeğin eşelediği yeri kazarlar ve maktulü bulurlar. Sonra adamı yakalayıp ifâdesini alırlar. Katil suçunu itiraf edince kısas yoluyla katledilir.

Enteresan durumlardan birisi de hurma ağacıdır. Hurma ağacı aşık olur. Erkek hurma ağacı, dişi hurma ağacı üzerine meyledip onu kucaklamak ister ve dişi hurma ağacı bu olaydan dolayı zayıflayıp, sararıp, solar. Çaresi ise; aşık olan bu iki ağacı birbirine bir iple bağlamak veya üzerine karşı ağaçtan bir yaprak asmak ya da bir çiçek bırakmaktır. Buraya kadar anlattığımız enteresan olayların benzeri o kadar çoktur ki bunlar anlatmakla ve yazmakla bitirilemez.

وَالَّذٖٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ ﴿٤﴾

4. ***(Topraktan)*** **yeşil otu çıkarmıştır.**

Allah mükemmel kudreti ile hayvanların beslendikleri yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz renkte çeşit çeşit otu yerden bitirmiştir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: Okuduğumuz âyette yer alan; "el-mer'a" yeşil ot anlamınadır. *es-Sıhah*'ta ifâde edildiğine göre "er-rı'y" ot demektir. "er-ra'y" ise fiilin masdarıdır. "el-mer'a" kelimesi ise ot anlamına gelir. Ayrıca masdar anlamı da ifâde eder.

فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾

5. Sonra da onu kapkara bir sel artığına çevirmiştir.

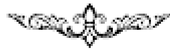
Âyette yer alan "ğusâ" ağaç ve bitki kırıntıları demektir. **Cevheri**'nin ifâdesine göre; el-ğusâ selin önüne katıp sürüklediği ve nehirlerin kenarlarına bıraktığı çer çöp, kırıntı ve atıkları demektir. İnsanların değersizleri de bu kavrama dâhildir.

"Ahvâ" kelimesini ele alalım. Bunun anlamı; siyah demektir çünkü ot kuruduğu zaman siyahlaşır. İster güneşin harâretinin etkisiyle kuruyup siyahlaşmış olsun, isterse havanın soğuması nedeniyle bu hale gelsin farketmez. Âyetin başındaki "fa" ta'kib fa'sıdır. Bu fa yeşilliğin ve tazeliğin müddetinin kısa olduğuna işâret etmektedir. Ayrıca burada insan ömrünün kısalığına, dünya hayatının ve nimetinin hızla elden çıkıp gideceğine işâret edilmektedir. Bir başka ifâdeyle dünya ve nimetlerinin zail olmasının kesin olduğuna işâret etmektedir.

Muhakkikler bu âyetin mazmûnundan şunu anlamışlardır; dünyanın menfaat otlağı başlangıçta her ne kadar taze, bol, yeşil ve neşeyle doluysa da az bir zaman sonra hâdiselerin hazan rüzgârlarının esmesiyle bulanık, karanlık ve solmuş hâle gelecektir.

Dünya gülü her ne kadar taze ve hoşsa da
Hazan rüzgârının musîbetine fazla dayanmaz
Güneş somun olsa ay da çöreğe dönüşse
Felek sofrasında tek bir ekmek yerine geçmez.

Âyette dünya hayatının zînetine, menfaatine dünyada yenilen ve içilen nimetlere işâret edilmektedir ve bunların hayvâni nefsin otlağı, kuvvetlerin behaiminin otlak mahalli olduğuna işâretler vardır. Allah'ın bu otlakları çok hızlı bir biçimde fani kılacağına; elden çıkmalarının çok yakın olduğuna kuruyup kararmış ot, çöp gibi kısa ömürlü olduklarına işâret edilmektedir. Şu halde dünyanın süs ve debdebesine iltifat edilmemeli ve bunlarla meşgul olunmamalıdır. Çünkü bunlar Allah'ı özel bir biçimde tesbih etmeye engeldirler. Bu özel tesbihten kastımız Allah'ın zâtını tenzih ve onu her türlü bağlantılardan uzak tutmaktır. Zira dünyanın zînet ve debdebesi insanın önünde herkes için takdir edilen olgunluğa birer perde ve engel teşkil eder.

---

[71]. Ebu Davud, salat 147; İbn Mace, ikame 20; Darimi, salat 69; Müsned, IV, 155
[72]. Ebu Davud, cihad 72
[73]. Kurtubi, XX, 14
[74]. Müslim, taharet 2; Tirmizi, duâ 85
[75]. Tirmizi, kader 18; Müsned, II, 169
[76]. Kenzu'l-ummal, IV, 62-63

ÖĞÜT FAYDA VERİRSE ÖĞÜT VER

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓۙ ﴿٦﴾ اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا
يَخْفٰىۜ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ ﴿٩﴾
سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقٰىۙ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ ﴿١٣﴾

6. Sana *(Kur'an'ı)* okutacağız, sen de hiç unutmayacaksın.
7. Artık Allah'ın dilediği hariç. Şüphesiz Allah açığı da bilir, gizleneni de.
8. Seni en kolaya muvaffak kılacağız.
9. O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.
10. *(Allah'tan)* korkan öğütten yararlanacak.
11. Kötü kimse ise öğütten kaçınır.
12. Ki o en büyük ateşe girecektir.
13. Sonra o orada ne ölür, ne de yaşar.

Bu cümle Allah'ın, bütün mahlukatına genel hidâyetinin ifâdesinin ardından Peygamber (s.a.) Efendimiz'e özel hidâyetini beyân eden bir cümledir. Allah'ın bu hidâyeti Peygamber Efendimiz'in (s.a.) vahyi alması ve bütün âlemlere hidâyet olan Kur'an'ı ezberlemesi ve bütün insanlara doğru yolu göstermekte Allah tarafından başarılı kılınmasıdır.

Rağıb Isfahânî *Müfredat* isimli eserinde diyor ki: Bu âyet-i kerime Allah tarafından Peygamber (s.a.) Efendimiz'e Hak'tan işitecek olduğu şeyleri unutmayacak bir biçimde kılındığına dâir bir haber ve bir garantidir.

Âyetin başındaki sin harfi, ya mânâyı pekiştirmek için getirilmiştir ya da gelecek zaman ifâde etmek içindir. Çünkü ikinci ihtimale göre âyetin getirilmesinden maksad; Peygamber Efendimiz'e o esnâda vahyedilen ve daha sonra vahyedilecek âyetleri okutmaktır. Bu ise; "okutma vaadi" içinde vahyin sürüp gideceğine dâir verilmiş ilahi ve şerefli bir vaad demektir. Arapçada Kur'an okuyana "kari'" denilir. Başkasını okutana "mukri'" ismi verilir.

Tâcu'l-masâdîr'de el-İkrâ' "Kur'ân'a kulak vermek, eğilmek; okumak tâlim etmek." şeklinde açıklanmıştır.

Bu açıklamaların ışığı altında şöyle deriz: Biz Cebrâil'in diliyle şu anda sana vahyettiklerimizi ve daha sonra vahyedeceklerimizi sana okutacağız ve sen hafıza gücünden ve bu işi sağlam yapmaktan dolayı okuduklarını asla unutmayacaksın.

Keşfu'l-esrar'da bu âyete şöyle bir mânâ veriliyor: Biz Kur'an'ın ezberlenmesini

senin kalbinde, kırâatını ise dilinde toplayıp bir araya getireceğiz ta ki sen onu unutmayasın. Bu anlam tıpkı şu âyeti hatırlatıyor: ***“Şüphesiz onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize âiddir.”*** (Kıyame, 75/17)

إِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۜ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى ﴿٧﴾

7. Artık Allah’ın dilediği hariç. Şüphesiz Allah açığı da bilir, gizleneni de.

“Ancak Allah’ın dilediği başkadır.” Yani sen okumuş olduğun şeylerden -Allah’ın unutmanı dilediği hariç- hiçbir şeyi unutmayacaksın. Unutmanı dilediği ise okunması nesh edilerek unutturulacaktır. Çünkü nesh bir çeşit unutturma metodlarından biridir. Adeta nesh yoluyla inmiş olan âyet mushaf ve slardan silinmiş olmaktadır. Bu âyette yer alan “nisyan”/unutma kelimesinden maksad; kendisini hatırlamanın izlemediği genel ve sürekli bir unutmadır. Bu unutmayla kendisini daha sonra hatırlamanın izlediği bildiğimiz unutma olayının kasdedilmiş olması da mümkündür. Ancak bu tür bir unutma az ve nâdirdir. Şu halde burada şöyle denmiş oluyor: Sen Allah’ın unutulmasını diledikleri hariç hiçbir şeyi unutmayacaksın. Sonra unutulan şeyler de dâima unutulmuş olarak sürüp gitmeyecektir. Tam tersine onu bir hatırlama izleyecektir. Nitekim âyetin akışından insanın aklına gelen anlam budur. Bu anlamı şu rivâyet desteklemektedir: Rivâyete göre Peygamber (s.a.) Efendimiz bir gün namaz kıldırırken bir âyeti atlar. Hz. Übeyy (r.a.) atlanan âyetin nesh edildiğini zanneder ve bunu Peygamber Efendimiz’e (s.a.) sorunca, Efendimiz, hayır nesih yok, unutmuşum diye cevap verir.

Yine rivâyet edilir ki sahabelerden birisi bir gece Kur’an okumaktadır. Peygamber (s.a.) Efendimiz ona: “Bana unuttuğum bir âyeti hatırlattın” [77] der. Bundan ötürü Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.) duâsında şöyle derdi: *“Allah’ım! Bu yüce Kur’an’la bana merhamet et. Onu bana önder, nur, hidâyet ve rahmet yap. Allah’ım unuttuğumu bana hatırlat, bilmediğimi öğret. Gece-gündüz Kur’an okumakla beni rızıklandır. Ey âlemlerin rabbi! onu bana delil kıl.”* [78]

Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle derdi: *“Ben bir insanım sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatın”* [79] Allah da bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: ***“Bunu unuttuğun takdirde Allah’ı an”*** (Kehf, 18/24) Bütün bunlar Peygamber Efendimiz’in (s.a.) bizim gibi unutabileceğine delildir. Her ne kadar onun yanılma ve unutması bizlerin yanılma ve unutması kabilinden olmasa da... Çünkü Hz. Peygamber dâimi biçimde ehl-i huzur’dandır.

İmam Cafer Sadık’tan rivâyet olunduğuna göre Peygamber (s.a.) Efendimiz yazmayı bilmese de Kur’an’ı yüzünden okurdu. Bu Peygamber (s.a.) Efendimiz için bir mûcizedir. Çünkü o ümmî idi. Allah Teâlâ onu okuyan bir kişi kılmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.) ezberinden Kur’an okuduğu gibi, yazı bilmediği halde yüzünden de okurdu. O bütün kemâlâtın kaynağı idi. Hatta o (s.a.) yazıyı, yazı

kurallarını öğrendiği gibi, sanat sâhiplerinin sanatlarındaki incelikleri de biliyordu.

"Şüphesiz Allah açığı da bilir, gizleneni de" Bu ifâde yukarda geçen hükmün sebebini bildirme cümlesidir. Burada geçen "açık" ve "gizli" ifâdeleri söz, amel kabilinden her türlü açık ve gizli fiillere şâmildir. Gizleme ise insanların gönüllerindeki niyetlerine kadar hepsini içine alır. Bir başka ifâdeyle âyette şöyle denmiş oluyor: O açığa vurulan ve gizlenen bütün ne varsa hepsini bilir. Bunların arasında Allah'ın sana vahyettiği, unutulmasını dilediği için unutulan, kalmasını dilediği ve bu yüzden mushaflarda korunan ne varsa hepsi dâhildir. Bu her iki grup âyet de sizin dininizin maslahatına dâirdir.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ﴿٨﴾

8. Seni en kolaya muvaffak kılacağız.

Bu âyet, yukarda geçen "seni okutacağız" âyeti üzerine mâtuftur. Âyet-i kerimede yer alan "el-yüsrâ" fu'lâ ölçüsünde bir kelime olup suhûlet ve kolaylık anlamına gelen "el-yüsr" kelimesinden türemiştir. Burada "kolaylaştıracağız" anlamına gelen fiile bir de başarılı kılmak anlamı yüklenmiştir. Bundan dolayı tercümede "kolaya muvaffak kılacağız" şeklinde bir ifâde kullandık. böyle bir anlam yüklendiği için bu fiil, normal kullanımında olduğu gibi değil de lamsız olarak geçişli yapılmıştır. Yoksa normal kullanımı olsaydı fiil böyle ifâde edilmeyecekti. Çünkü arapçada bu fiilin kullanımında filanca fiil, filanca kişiye kolay kılındı, şeklinde kullanılır. Yoksa filanca filan fiile kolaylaştırıldı denmez. Bir başka ifâdeyle kolaylaştırılan fiildir yoksa âyette kullanıldığı gibi şahış değildir. Çünkü âyette biz seni kolaylığa kolaylaştıracağız, deniyor yoksa kolaylığı sana kolaylaştıracağız denmiyor.

Burada biz anlamına gelen "nûn-i azamet" getirilmesi bu başarıyı nasip edecek olan Allah'ın azametinin nasip edilen nesnenin de azametine işâret etsin diyedir.

el-İrşad'da ifâde edildiğine göre ***"işimi bana kolaylaştır"*** (Taha, 20/26) âyet-i kerimesinde olduğu gibi genelde ve yaygın olarak iş bir kimseye kolaylaştırıldı, şeklinde kullanıldığı halde burada Peygamber (s.a.) Efendimiz'in işe kolaylaştırılması ifâdesinin kullanılması bir gerçeğe işâret etmek içindir. Bu işâret Peygamber (s.a.) Efendimiz'in kolaylığı ne kadar güçlü bir biçimde yakalamış olduğu ve bunda tasarruf noktasında ne kadar bir güç elde etmiş olduğuna işâret etmektedir. Peygamber Efendimiz'e verilen bu tasarruf gücü o dereceye varmış ki âdetâ bu durum onun şahsiyetine kök salmış bir meleke hâlini almıştır ve âdetâ Peygamber Efendimiz (s.a.) bu meleke ve kuvvet üzerine yaratılmıştır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"Amel ediniz herkes ne için yaratılmışsa ona muvaffak kılınacaktır."* [80] Şimdi âyetin mânâsına dönebiliriz. Âyette şöyle deniyor: Biz seni kolay yola sürekli muvaffak kılacağız. Bu yol dinin her babında ilim ve tâlim ile hidâyete girme açısından en kolay ve en basit yoldur. Bu kavramın içerisine vahyi kolayca alma ve onun içerisinde yer alan müsamahakar şer'i ahkamı kavrama ve

Peygamber Efendimiz'in nefsini kemale erdirecek ve onun dışındakileri de ayrıca mükemmel hale getirecek ilahi kanunları kavrama gibi hususlar da dâhildir. Nitekim bütün bunları şimdi okuyacak olduğumuz âyetin başında yer alan "fâ" harfi açıkça dile getirmektedir.

فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ ﴿٩﴾

9. O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.

Yani sana vahyedilen kolaylıklara uygun olarak insanlara hatırlat. Eğer öğüt, hatırlatma, nasihat fayda verecekse önceden yaptığın gibi insanları şer'i hükümlere doğru yönlendir. Burada hatırlatma ve öğüt vermenin faydalı olup olmamasıyla kayıtlanması Peygamber (s.a.) Efendimiz'in bunlar îmana girsinler diye aşırı bir istek duyduğu için olanca çabasını bu konuya harcaması ve durup dinlenmeden onlara hatırlatmasından dolayıdır. Ancak yine de Peygamber Efendimiz'in bu çabası bazılarının sâdece inkâr ve inatlarını arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Hz. Peygambere (s.a.) emredildi ki, hatırlatma genel olarak fayda verecek yerde olsun, herşeyi ve bazı şeyleri hatırlatacağı kimseler, ders alacağı umulan kimseler olsun. Kalbi mühürlü olup da hatırlatma ile sâdece azgınlık ve nefreti artacak kimselerle uğraşıp kendini yormayasın. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Tehdidimden korkanlara Kur'anla öğüt ver"*** (Kaf, 50/45) Şüphe ifâde eden "in" Hz. Peygamber'e nisbetledir yoksa Allah'a nisbetle değildir. Çünkü Allah, hatırlatmanın fayda verip vermeyeceğini bilir.

*Keşfu'l-esrar'*da ifâde edildiğine göre "in" kelimesi Arapçada sâdece şart anlamı ifâde etsin diye kullanılmaz. Bazen kesinlik ifâde etmek üzere de gelir. O zaman "kad" kelimesinden bedel olur. Zira o da te'kid ifâde eder. Nitekim Allah bir âyette "in"i bu şekilde kullanıyor: ***"Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir"*** (Zariyat, 50/55)

Peygamber Efendimiz (s.a.) hatırlatmanın mutlaka faydalı olacağını bilir. Hatırlatma ya inkârdan vazgeçirir ya da günahı bıraktırır veya ibâdeti arttırır. Şu halde bu ifâde hatırlatmaya bir teşviktir. Kalbi mühürlü, kabule müsâid olmayanlar hariç, hatırlatmanın herkese fayda vereceğine dâir bir tenbihtir. Fayda, faydalanmaya müsâid olmaya bağlıdır.

Çorak yer sünbül bitirmez
Amel tohumunu zayi etme orada.

Kısaca ifâde etmek gerekirse; netice itibariyle hatırlatma faydalanacak kimseye hastır. İşin başlangıcı açısından düşünecek olursak hatırlatma herkese geneldir, elçiye ise ancak tebliğ görevi düşer.

Ben tebliğ edilmesi gerekeni sana söyleyeyim de
Sen ister sözümden öğüt al istersen alma.

Kâşânî şöyle diyor: Allah önce bu dokuzuncu âyette “onun için öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse” diyerek konuyu kısaca ifâde etmiş. Sonra okuyacağımız bu âyetten itibaren açmaya ve tefsir etmeye başlamıştır.

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾

10. ***(Allah’tan)*** **korkan öğütten yararlanacak.**

Yani senin öğüdünle Allah’tan hakkıyla korkan ya da genel hatlarıyla Allah’tan korkan kimse öğüt alacaktır. Öğüt alacak kimse bu öğütle ilerler. Kendisine verilen öğüt konusu üzerinde düşünür ve bu öğüdün gerçek yüzüne vâkıf olur, sonra buna îman eder.

Tefsir-i Kebir’de deniyor ki: İnsanlar âhirete îman konusunda üç gruba ayrılırlar: 1- Âhiret hayatının olduğuna kesinlikle inananlar.

2- Âhiretin varlığını mümkün görüp fakat bunun var olduğu noktasında kesin bir inanca sâhip olmadıkları gibi olmadığı konusunda da kesin bir kanâat sâhibi olmayanlar.

3- Âhiret hayatının olmayacağını ısrarlı bir biçimde ifâde ederler.

Bu üç grubtan ilk ikisi kendilerine verilecek olan öğütten yararlanırlar. Üçüncü grubu teşkil edenler ise yararlanmazlar.

وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقٰىۙ ﴿١١﴾

11. Kötü kimse ise öğütten kaçınır.

“Pek bedbaht olan da” yâni; Velid b. Muğiyra ve Ebû Cehil ile benzerlerinde olduğu gibi Peygamber (s.a.) Efendimiz’e düşmanlıkta ileri giden kâfirlerden bedbahtlıkta ileri giden *“ondan”* yâni o öğütten *“kaçınacaktır.”* Onu kabul kulağı ile dinlemeyecektir.

Okuduğumuz âyette yer alan “el-eşkâ” kelimesi küfürde bedbaht olup ileri giden kâfir anlamına geldiği gibi mutlak olarak kâfir anlamına da gelebilir. Çünkü mutlak kâfir fâsıktan daha bedbahttır.

Rivâyete göre okuduğumuz âyette yer alan “men yahşâ/korkan” ifâdesi ile kasdedilen **Hz. Osman b. Afvan** (r.a.)’tır. “el-eşkâ” ile kasdedilen ise münafıklardan birisidir. Bu âyet-i kerime şöyle bir olayın ardından inmiştir.

Rivâyete göre münafıklardan birinin, ensardan birisinin evine doğru yaslanmış bir hurma ağacı vardı. Bu ağacın meyvesi ensardan müslümanın evinin bahçesine düşer. Bu zat olayı Peygamber (s.a.) Efendimiz’e aktarır. Peygamber (s.a.) o münafığa haber gönderir. Efendimiz adamın münafık olduğunu bilmemektedir. Ondan bu hurma ağacını

Cennette kendisine hurma ağacı verilmek üzere ensar kardeşine vermesini ister, ancak o münafik: “Ben peşin olan bir malı veresiye satmam, bunu yapamam” der. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.) ona kendisine âid bir hurma bahçesini verir. Bunun üzerine yukarda okuduğumuz âyet-i kerime iner.

Buna benzer bir olay da şöyle olmuştur: Adamın birisi Peygamber (s.a.) Efendimiz’in bir ihtiyacını giderir. Peygamber Efendimiz (s.a.) ona “Medine’de bana gel” der. Adam Medine’de Peygamber Efendimiz’e (s.a.) gider. Peygamberimiz (s.a.): “Senin için hangi seçenek daha sevimlidir? seksen adet koyun mu yoksa Allah’a duâ edeyim de seni Cennette benimle komşu mu yapsın?” adam; “hayır, hayır seksen koyun daha sevimlidir” der. Peygamber Efendimiz (s.a.) sahabîlere “ona seksen koyunu verin” der. Sonra şöyle der: “Hz. Mûsâ (a.s.)’ın yaşamış olduğu buna benzer olaydaki kadın senden daha akıllıdır.” Onun zamanında yaşlı bir kadın Mûsâ (a.s.)’a Hz. Yusuf (a.s.)’ın mezarının ve kemiklerinin bulunduğu yeri gösterir. Hz. Mûsâ kadına; “senin için hangisi daha sevimlidir. Allah’a duâ edeyim de seni Cennette bana komşu mu kılsın yoksa yüz koyun mu alırsın?” Kadın bu soruya “Cenneti tercih ederim” diye cevap verir.

Bir iyiliğe yüz karşılık olduğunu bilen
Bu amaçla hemen iyilikte bulunur.
Toprak yemeğe alışan kimsede toprak arzusu olur
O bîçâre gülbeşekeri sindiremez.

الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾

12. Ki o en büyük ateşe girecektir.

Yani o Cehennemin tabakalarından en alt tabakaya girecektir.

Bu Cehennemin ateşi, diğer derekelerdeki Cehennem ateşinden daha şiddetli ve yakıcıdır. Burası Firavun taraftarlarının, münâfıkların ve Hz. İsâ (a.s.)’ın gökten gelen sofrasını inkâr edenlerin yeridir. Küçük ateş ise Cehennemin üst tabakasında Hz. Muhammed (s.a.) ümmetinin günahkârlarının yeridir.

Âyette yer alan “el-kübra” ismi tafdîl’dir. Çünkü bu kelime “el-ekber” kelimesinin müennesidir. Bu, tercümeden de anlaşılacağı üzere “en büyük ateş”dir. Burası kâfirlerin payına düşen Cehennem tabakalarının en altıdır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede Cehennemin en alt katı olduğuna şöyle işâret eder: ***“Şüphe yok ki münafıklar Cehennemin en alt katındadırlar.”*** (Nisa, 4/145) Cehennemin tabakaları içerisinde bu alt tabakadan sonra onun üzerinde tabakalar vardır. Çünkü Cehennemin birbirinden farklı derecede ateşi ve tabakaları vardır. Tıpkı dünyada işlenen günah ve mâsiyetlerin birbirinden farklı olmaları gibi. Nasıl ki kâfirler âsî olanların en bedbahtıdır orada da

Cehennemin ateşi en büyük olan kısmına gireceklerdir.

Bazı âlimlere göre “el-kubra” en büyük ateş” Cehennem ateşidir. “es-suğra/en küçük” ateş ise dünya ateşidir. Buna göre en ağır ve en büyük ateş âhiret ateşi, ondan daha aşağı derecedeki ateş ise dünya ateşidir. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz’in bir hadis-i şerifi buna işâret etmektedir: *“Sizin şu dünya ateşiniz Cehennem ateşinin yetmiş parçada bir parçasıdır. Bu ateş kendisine yaklaşmak mümkün olsun diye iki kez denizin suyuna batırılmıştır. Eğer böyle yapılmamış olsaydı siz o ateşe yaklaşamazdınız.”* [81] Âlimlerin ifâdelerine göre dünya ateşinin bizzat kendisi bile Cehennem ateşinden ve oraya girmekten Allah’a sığınır.

Fakir (**Bursevî**)’in kanâatine göre “en büyük ateşten maksad en büyük azap olsa gerektir.” Nitekim Allah bir âyet-i kerimede bu en büyük azaba şöyle işâret buyurur: ***“İşte öylesini Allah en büyük azap ile cezâlandırır.”*** (Ğaşiye, 88/24) En küçük azaba gelince bu da dünya azabı ile berzah azabıdır. Çünkü bu iki azap âhiret azabına oranla daha küçüktür.

Hikmetli konuşan bilge kişilerden birisi şöyle der: Bedbahtlığın alâmeti çoktur. Yemek, içmek, uyumak, günah işlemekte ısrar etmek, kalp katılığı, çok günah, Rabbı unutmak, onun huzurunda bir gün duracak olduğunu akla getirmemek. İşte en büyük ateşe girecek olan bedbaht kimse burada nitelikleri sıralanan kimselerdir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle deniyor: Ateş iki çeşittir. Birisi şehvetlerle ve lezzetlerle meşgul olmaktan dolayı dünyada insanın başına gelen hicap nârıdır. Bu en küçük ateştir. Bir de âhiret hicabının nârı vardır. Bu insanın bir başına bırakılması, hüsrana uğraması, huzur-i ilahiden kovulması ve hicran içinde olmasıdır. Nitekim bütün bunlara Allah şu âyetinde işâret buyuruyor: ***“Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür. Üstelik iyice yolunu şaşırmıştır”*** (İsra, 17/72) Âyetin deyimiyle bu kimse yolunu şaşırmıştır. Çünkü istidadını yitirmiştir.

Kâşânî ise en büyük ateşin şirk koşmaktan ve ağyar ile meşgul olmaktan dolayı Rab’tan mahrum kalma ateşi olduğunu ifâde eder. Yine ona göre en büyük ateş sıfatlar makamında kahır nârı, gazab nârı, efalin makamında suht nârı, dört durakta asar Cehenneminin nârıdır. Bu dört durak mülk, melekut, ceberut mevkıfı ile lahut huzurudur. İşte bu durak yerlerinde ebediyyen âsâr Cehenneminin nârı en büyük ateştir ve bu ateş, ne kadar büyük ateştir.

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰىۜ ﴿١٣﴾

13. Sonra o orada ne ölür, ne de yaşar.

“Sonra o orada ne ölür” ki istirahate kavuşsun *“ne de”* kendine yararlı bir hayat *“yaşar.”* Bu ifâde tıpkı şiddetli bir hastalığa tutulmuş kimse hakkında “bu adam ne diridir ne de ölüdür” demeye benzer. Âyette yer alan “sümme” şiddetin mertebeleri

arasında bir öncelik ve sonralık ifâde eder. İnsanın ölüm ile hayat arasında gelip gitmesi ikisinden birini gerçekleştirememesi bizzat Cehenneme girmekten çok daha fecidir.

İbn Ata ise bu âyete şöyle mânâ verir: O ne ölüp mahrumiyetin kederinden istirahata kavuşur ne de yaşayıp da vuslatın sevincine ulaşır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de ise aynı âyet şöyle anlaşılıyor: O ne ölüp tümüyle hicab ve ihticabın ukubetlerinden istirahata kavuşur, ne de kalbi îman hayatını yaşar. Çünkü o mükellefiyet dünyası olan bu dünyada değil artık cezâ yurdu olan âhirettedir.

Kâşânî ise bu âyete şöyle mânâ veriyor: O ölüm artık yok olduğu için ne ölür ve ne de rûhânî yönden helâk olduğu için gerçekten yaşar. Yani ebediyyen ve sonsuza dek azap içinde yaşar öyle bir haldedir ki o durumda hep ölmeyi temennî eder. Bedeni her yandıkça ve helâk oldukça yeniden hayata döndürülür ve yeniden azap edilir. Mutlak olarak ölmüş de değildir, mutlak olarak sağ da değildir.

Fakir (**Bursevî**)'nin tefsirine göre ise âyetin mânâsı şöyledir; O ölemez çünkü ölüm artık boğazlanıp yok edilmiştir. Artık o dünyada ölmek diye birşey yoktur. Aynı zamanda yaşayamaz; çünkü üzüntülü kimse ölmüş gibidir. Devamlı olarak rûhânî azap içinde kalır. Tıpkı cismânî bir azabın içinde kaldığı gibi.

Büyüklerden birisi şöyle der; Ölüm kapısından girmedikçe hayat yoktur. Hayy'ı görme kapısından girmedikçe ölüm yoktur. Kim bu açıkladığımız şekilden başka bir biçimde ölürse asla hayatı elde edemez. Kim de işâret ettiğimiz bu hayattan başka bir hayat sürerse onun hayatı da insanî bir hayat değil, hayvanî bir hayattır.

---

[77]. Müsned, III, 407; V, 123

[78]. Iraki, Muğni, I, 286

[79]. Buhari, salat 31; Müslim, mesacid 90, 92, 93, 94

[80]. Buhari, tefsir (92), 3-5, 7; edeb 120; kader 4; tevhid 54; Müslim, kader 6-8; Ebu Davud, sünnet 16; Tirmizi, kader 3; İbn Mace, muk. 10; Müsned, I, 6, 29, 82

[81]. İbn Kesir IV, 544

AHİRET DAHA HAYIRLI VE DAHA DEVAMLIDIR

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ

الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۘ ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

14. Temizlenen kimse kuşkusuz kurtuluşa ermiştir.
15. Rabbinin adını anıp O'na namaz kılan *(kurtuluşa ermiştir.)*
16. Fakat siz *(ey insanlar!)* dünya hayatını tercih ediyorsunuz,
17. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha *(devamlıdır)* kalıcıdır.
18. Doğrusu bunlar *(bu anlatılanlar)* ilk sahifelerde
19. İbrahim ve Mûsâ'nın kitaplarında da vardır.

Yani hoşlanmadığı şeylerin başına gelmesinden kurtulmuştur, umduğu şeyleri elde etmiştir temizlenen. Âyette yer alan "tezekka" fiili "temizlenmek" masdarından gelebileceği gibi "artmak, ziyadelenmek" masdarından türemiş de olabilir. Buna göre âyetin mânâsı; elbette felaha ermiştir, inkâr ve mâsiyetlerden öğüt almak, öğütten yararlanmak sûretiyle temizlenen demek olur. İkinci anlama göre ise; elbette felaha ermiştir, takvâda Allah'tan huşu duymada ileri giden demek olur. Âyetin başındaki "kad" kelimesi şunun için getirilmiştir: Bundan önceki âyette öğüt almaktan kaçınan kimsenin kötü âkıbeti haber veriliyordu. Bunu duyan kimse bu öğütten yararlanan kimsenin iyi âkıbetinin haberi verileceği beklentisi içerisine girer ve bunu bekler. İşte bundan dolayı 'kad' getirilmiştir.

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾

15. Rabbinin adını anıp namaz kılan *(kurtuluşa ermiştir.)*

"Rabbinin adını" kalbi ile ve dili ile *"anıp namaz kılan"* yâni beş namazı eda eden. Nitekim namazın eda edilmesini Cenab-ı Hakk başka bir âyette şu şekilde emir buyuruyor: ***"Beni anmak için namaz kıl"*** (Ta-ha, 20/14) Buna göre âyetin mânâsı; namazın başlangıç tekbirini alıp sonra namaz kılan demek olur. Burada "zikir"den maksad namazın başlangıcındaki "Allahu ekber" sözüdür, ancak Hanefi mezhebi âlimlerine göre zikir sâdece "Allahu ekber"den ibaret değildir. Çünkü zikir geniş kapsamlı bir ifâdedir. "Fesallâ" kelimesinin başındaki "fa" harfi, atıf harfi olup bu harf "Allahu ekber" ifâdesinin namaza dâhil olmadığını bir başka ifâdeyle tekbirin namazın

rükünlerinden değil şartlarından olduğunu ifâde eder. Çünkü kurala göre atf bir öncesiyle, bir sonrası arasında farklılık olduğunu ifâde eder.

İmam Fahreddin Razi der ki: Mükellefin amelleri üç mertebeli olur. *Birinci* mertebe bozuk inançların kalpten temizlenmesi mertebesidir. Nitekim âyetteki "tezekkâ" kelimesinden maksad budur.

İkincisi Allah'ın zât, sıfat ve isimleri ile mârifetini kalpte canlandırmaktır. İşte "zikir"den maksad budur. Çünkü kalp ile yapılan zikir mârifetten başka bir şey değildir.

Üçüncüsü Allah'a itâat ve hizmetle meşgul olmaktır. "Salât" kelimesiyle kasdedilen işte budur. Namaz tevazu ve huşûdan ibarettir. Kimin kalbi Allah'ın mârifetiyle nurlanacak olursa bu kişinin organ ve âzâlarında huşû ve tevazûun eseri mutlaka ortaya çıkar.

Âlimlerden birisi şöyle der: Allah secde etmeye uygun bir yüz, ibret alacak bir göz, hizmet etmeye elverişli el, mârifeti gerçekleştirecek kalp, muhabbeti sağlayacak bir sırr vermiştir. Şu halde Allah'ın size olan nimetlerini zikrediniz. Çünkü o dillerinizi şehâdetle, kalplerinizi mârifetle ve bedenlerinizi ibâdetle süslemiştir.

Rivâyet edilir ki Peygamber (s.a.) Allah'tan rivâyet etmiş olduğu bir kudsi hadiste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu bildirir: *"Allah der ki benim namaz kılanlarla üç şartım var. Bunların birincisi şudur: Kul namazda bulunduğu sürece göğün en tepesinden o kulun başına rahmet iner durur. İkincisi kul namazda olduğu sürece melekler onu kanatlarıyla kuşatırlar. Üçüncüsü ise ben kulumla gizlice fısıldaşıp, konuşurum. Kulum yarabbi dedikçe ona "lebbeyk/buyur" derim"* [82] Peygamber (s.a.) Efendimiz bu kudsi hadisin ardından şöyle buyurdu: *"Namaz kılan kimse kiminle konuştuğunu bilseydi asla namazını bırakmazdı"*

İbn Ömer (r.a.)'tan rivâyet olunduğuna göre yukardaki âyette "tezekki/temizlenme" fiilinden maksad Ramazan bayramı namazına gitmeden önce fitre vermektir. "Zikir"den maksad ise fitre veren müslümanın evinden çıkıp namazgaha giderken yolda tekbir getirmesidir. "Salat/namaz" kelimesinden murad ise kişinin bundan sonra imamla birlikte bayram namazını kılmasıdır.

Bu sûre her ne kadar âlimlerin ittifakı ile Mekke'de inmiş bir sûre ise de ve Mekke'de bayram namazı, fitre vermek gibi ibâdetler henüz vâcip kılınmamış ise de Allah'ın ilminde bütün bunların bir gün gelip olacağı biliniyordu. İşte bundan dolayı Allah fitre verip, yolda tekbir getirip, bayram namazı kılan kimseyi övmüş olmaktadır. Allah bir yönden ilerde olacakları haber vermiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerime insanın kendi nefsini şeriata karşı gelmekten temizlemesine, kalbini dünya muhabbetinden arındırmasına, başkasını göz önüne almaktan da arındırmasına ve istidadı, yeteneği ölçüsünde Allah'a yönelmesine işârettir. Çünkü Allah kuluna ancak gücünün yettiği kadarını yükler.

❀

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۘ ﴿١٦﴾

16. Fakat siz *(ey insanlar!)* dünya hayatını tercih ediyorsunuz,

Bu ifâde ifâdenin akışından anlaşıldığı üzere kendisinden önce var olduğu takdir edilen bir cümleden başka bir yöne yönelme anlamını ifâde eder. Burada sanki şöyle denmiş oluyor: İnsanı felaha götürecek şeylerin ne olduğu beyân edildikten sonra insanoğluna dönülerek siz bunları yapmazsınız tam tersine siz gelip geçici olan dünya lezzetlerini tercih eder, onları elde etmek için koşup çabalarsınız.

Âyetteki "siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz" ifâdesiyle yapılan hitap ya kâfirleredir ya da bütün herkesedir. Kâfirlere olduğunda dünya hayatının tercih edilmesi demek, dünya hayatıyla yetinip, onunla hoşnut olmak, âhiretten adamakıllı yüz çevirmek demektir. Nitekim Allah bu gerçeğe bir başka âyet-i kerimede şu şekilde işâret buyuruyor: ***"Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler, dünya hayatına razı olup onunla hayat bulanlar ve âyetlerimizden gafil olanlar yok mu işte onların kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden varacakları yer, ateştir."*** (Yunus, 10/7,8)

Bu hitaptan maksad bütün herkes olduğunda; dünya hayatının tercih edilmesinden maksad burada zikredilenden daha geniş olmuş olur. Bu takdirde bütün herkesin genellikle bir türlü yapamadığı şekliyle dünya hayatının âhiret hayatına tercih edilmesi daha çok dünya hayatı uğruna çalışıp çaba sarfedilmesi demek olur.

Yine hitap kâfirler için olması durumunda şiddetli tevbih ifâde eder. Hitabın kâfir mümin herkesi kapsaması durumunda kâfirler için yine şiddetli tevbih, müslümanlar hakkında ise şiddetli itab ifâde eder.

*Fethu'r-Rahman'*da ifâde edildiğine göre kâfir dünya hayatını küfür tercihi ile tercih eder ve asla bir âhiret olmadığına inanır. Mü'min ise dünya hayatını mâsiyet ve nefsin galebesi tercihi ile tercih eder, ancak Allah'ın böyle bir mâsiyete düşmekten koruduğu kimseler bundan müstesnâdır.

Aynu'l-maânî'de ifâde edildiğine göre yukarıdaki âyette geçen hitab bütün ümmetedir. Çünkü herkes dünyaya meyleder ya dünyayı arzulayarak bu hayata meyleder ya da âhiret sevabı biriktirmek için bunu ister.

Keşfü'l-esrâr'da gelmiştir ki; Hz. Muhammed Mustafa (s.a.) dünya hakkında ilk fetvasını şöyle kaleme aldı: Dünyanın helâli için hesap, haramı için azap vardır. Dünyaya lânet etti ve "*dünya mel'ûndur, Allah'ın zikri hâriç onun içindekiler de mel'ûndur*" buyurdu.

Eğer sana din lâzımsa dünyayı istemekten vazgeç
Eğer sana dünya lâzımsa dini ver yerine dünyayı al.
Eğer Cehennemden korkuyorsan dünya malıyla mağrur olma
Zira bu dünyada onun şekli mal ise de âhirette ejderhadır.
Bu aşağılık dünyada murdar kargalar gibi ne diye durursun
Kafesini kır, tavuslar gibi yücelere kanat çırp.

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ ﴿١٧﴾

17. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

Bu ifâde yukarda yer alan ve "tercih ediyorsunuz" anlamına gelen "tu'sirûne" fiilinin fâilinden hal-i müekkide'dir. Bu hal Allah'ın azarlama ve itabını pekiştirmektedir. Buna göre âyetin mânâsı siz dünya hayatını âhirete tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret başlı başına daha hayırlıdır. Çünkü âhiret nimetleri son derece lezzetli olmasının yanında en küçük bir keder şaibesinden uzaktır. Ayrıca ebedidir ve bitip tükenmek diye birşey yoktur. Dünya nimetinin ise bulanık olup insanı mutlu edemeyeceğine bir gün gelip kesileceğine işâret ve beyân edilmemesi bu gerçeğin son derece açık ve net olmasından dolayıdır.

Âyette eşyanın hakikatlerine nispetle dışa vuran yüzü tanenin özüne nispetle üzerindeki kabuk mesâbesinde olduğuna; özün kabuktan daha hayırlı ve daha kalıcı olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü tanenin özü uzun zaman muhafaza edilir. Kabuğu ise özden soyulduğunda ateşe atılır ya da çöpe bırakılır. Çöpe atılan bu kabuk iki gün, bilemedin üç gün sonra çürüyüp yok olur. Kabuğa takılanlar dâima fani olan değersiz zâhirî şeyleri tercih ederler. Bunları bâtınî, mânevi, şerefli, aziz, baki olan şeylerden daha üstün tutarlar. Çünkü onlar âhireti göremeyecek derecede mahrum olan kimselerdir. Buna karşılık özü tercih edenler âhireti tercih ederler. Hatta en son kalacak olan Allah'ı tercih ederler. Nitekim Allah Teâlâ bu gerçeğe bir âyet-i kerimede şöyle değinir: ***"(Rasûlüm) sen "Allah" de, sonra onları bırak daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar!"*** (En-am, 6/91)

Bazı âlimlerin ifâdesine göre "elbette felaha ermiştir temizlenen" âyetindeki "temizlenen" kelimesinden maksad günahlarına tevbe eden demektir. "Rabbinin adını anan" ifâdesinden maksad ise ezanı işittiğinde namaza çıkan demektir. Sonra cemaatle namaz kılmayı dünya işleriyle meşgul olduğu için terkeden kimse kınanmakta ve onların bu davranışı kasdedilerek "fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz" denmektir. Bunun anlamı yâni siz dünya işlerini âhiret işine tercih ediyorsunuz oysa âhiret işi dünya amelinden daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Ayrıca âhiret işi dünya ile ve dünyanın zînetiyle meşgul olmaktan da daha hayırlıdır.

اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُو۫لٰىۙ ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

18. Doğrusu bunlar *(bu anlatılanlar)* ilk sahifelerde

19. İbrahim ve Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır.

"Doğrusu bunlar" ifâdesiyle "elbette felaha ermiştir temizlenen" ifâdesinde

zikredilen şeylere işâret olunmaktadır. *"İlk sahifelerde, İbrahim*" Halil (a.s.)'ın *"ve"* kardeşi *"Mûsânın"* kelimullahın *"sahifelerinde de vardır."*

Suhuf kelimesi Arapçada sahife kelimesinin çoğuludur. Sahife kitap demektir. **Rağıb Isfahânî**'nin ifâdesine göre sahife herşeyin yayılmış ve açılmışı demektir. Sözgelimi; "sahifetu'l-vech/yüzün sahifesi" dediğimizde yayılmış anlamında kullanılır. Sahife üzerinde yazı yazılan şey demektir. Mushaf ise üzerine yazı yazılmış sahifeleri kendi bünyesinde birleştirip toplayan kitap ve o kitapta sâbit olan mânâlar demektir. Bu şeylerin Mûsâ'nın ve İbrahim'in sahifelerinde olması demek şu demektir: Nefsi lâyık olmayan şeylerden temizleme, ruhu mârifet, organları itâat, dünyaya iltifattan alıkoymak, âhireti istemek, Allah'ın keramet yurdunda sevabını arzu etmek sûretiyle mükemmel hale getirmek kavramları bir şeriattan bir diğer şeriata farklı olan şeylerden değildir.

Rivâyete göre Allah Teâlâ'nın indirmiş olduğu kitap sayısı 104'tür. Bunlardan on sayfası Adem (a.s.)'a indirilmiştir, 50 sayfası Şit (a.s.)'a, 30 sayfası İdris (a.s.)'a, 10 sayfası da İbrahim (a.s.)'a indirilmiştir. Bunun yanında Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an indirilmiştir. Mûsâ (a.s.)ın sahifeleri üzerine Tevrat'ın yazıldığı levh'lerden ibaretti. Nitekim **İmam Fahreddin Razi** böyle der. *et-Teysir*'de ifâde olunduğuna göre Şit (a.s.)'ın sahifeleri 60, İbrahim (a.s.)'ınki 30, Mûsâ (a.s.)'ınki Tevrat'tan önce 10 sayfa idi. Bunlara ek olarak Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an indirildi.

İbrahim (a.s.)'ın sayfalarında şu öğütler yer alıyordu: Akıllı bir kimseye -aklına yenik düşmediği sürece- dilini koruması, zamanını bilmesi, kendi işine bakması yaraşır. Ayrıca akıllı bir kimsenin tecrid sıfatıyla Allah'tan başkasından yüz çevirmesi gerekir. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in sayfasında işâret buyurduğu bu gerçeğe şu şekilde temas ediyor: ***"Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım"*** (En'am, 6/19) Yine şu âyet-i kerime İbrahim (a.s.)ın sayfasındaki ifâdeleri destekler mâhiyettedir: ***"Ben hanif olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim"*** (En'am, 6/79)

Mûsâ (a.s.)ın sayfalarından şunlar nakledilir: Allah derki: Ey Ademoğlu ölüm gelip çatmadan nefsin için amel et. Bu dünya bineği seni aldatmasın. Çünkü bu bineğin ardından sefer vardır. Dünya hayatı ve uzun emel seni tevbe etmekten alakoymasın. Çünkü tevbeyi -pişmanlığın hiçbir fayda vermeyeceği zamana- geri bırakırsan çok pişmanlık duyarsın. Ey Ademoğlu! sana rızık olarak verdiğim malımdan benim hakkımı çıkarıp vermeyecek olursan ve fakirlerin haklarını engellersen sana bunları elinden zorla alacak bir zorbayı musallat ederim. O bunları senin elinden zorla alır üstelik bundan dolayı sana herhangi bir sevap yazmam.

Yine Mûsâ (a.s.)'ın sahifelerinde yer alan öğütlerden birisi şu idi: Şevkin sürati bunu taşıyana bağlıdır. Sıfatların tarifinde makamlarda vukuftan dolayı pişmanlık vardır. Bu öğüte işâret eden bir âyet-i kerime şu şekildedir: ***"Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim."*** (A'raf, 7/143)

*et-Teysir'*de ifâde edildiğine göre yukarda okuduğumuz âyet-i kerime İmam-ı Azam Ebû Hanife hazretlerinin Kur'an'ın namazda arapça dışında mesela farsça gibi bir

yabancı dille okunmasının sahih olduğu" yolundaki içtihadının doğruluğuna işâret vardır. Çünkü yabancı dille okunan meal de hangi dille okunursa okunsun Kur'an sayılır. Zira Allah Kur'anda zikredilen âyetlerin aynı zamanda yukarda işâret edilen sahifelerde zikredilmiş olduklarını söylüyor. Bundan dolayı Cenab-ı Hakk bir başka âyet-i kerimede ***"O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır."*** (Şuara, 26/196) buyurmaktadır. Kur'an âyetinin bu arapça ifâdesiyle ve bu şekliyle o eski sahifelerde zikredilmiş olduklarında herhangi bir kuşku yoktur ama dilin ayrı, kurulan cümlenin farklı olmasına rağmen o sayfalardaki ifâdeler de birer Kur'an ifâdesidir. Çünkü itibar edilecek olan mânâlardır yoksa lafızlar, bunların dış yüzleri ve ifâde kalıpları değildir. Bu ifâde aynı zamanda hadisin mealen nakledilmesinin câiz olduğunu söyleyen âlimleri desteklemektedir.

Hz. Âişe (r.anha)'dan rivâyet olunuyor: *"Peygamber (s.a.) Efendimiz vitr namazının ilk iki rek'atında önce A'lâ sûresini ikinci rek'atta Kâfirûn sûresini ve vitr rek'atı olan üçüncü rek'atta İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okurdu."* [83] Nitekim İmam Şafii ve Malik Hazretleri bu şekilde amel ederler. İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye, Ahmed b. Hanbel'e gelince üçüncü rek'at için müstehab olan sâdece ihlas sûresinin okunduğu biçimdir.

Allah'ın izni ve yardımı ile A'la sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[82]. Zeylâî, Nasbü'r-râye, 92.

[83]. Ebu Davud, vitr 4; İbn Mace, ikame 115

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

88- el-ĞÂŞİYE SÛRESİ

Adını, ilk âyette geçen ve her şeyi saran, kaplayan, dehşeti her şeye ulaşan kıyamet günü anlamına gelen «gâşiye» kelimesinden alır. İlk gelen sûrelerden olup, Zâriyât sûresinden sonra Mekke'de inmiştir. Bu sûrede kıyamet ve âhirete âid haberler vardır. Ayrıca Allah'ın varlığını anlamaya yardım edecek bazı kevnî deliller serdedilmiştir. Hayatın bir plan ve program içinde akıp gittiği, bu akışın sonunda Allah'a varılacağı ve O'nun katında hesap verileceği anlatılır. 26 âyettir.

KIYAMETİN HABERİ SANA GELDİ Mİ?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌۙ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ
نَاصِبَةٌۙ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَاراً حَامِيَةًۙ ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍۜ ﴿٥﴾ لَيْسَ
لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍۙ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ جُوعٍۜ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. *(Rasûlüm!)* Dehşeti her şeyi kaplayan kıyametin haberi sana geldi mi?
2. O gün bir takım yüzler zelildir,
3. Durmadan çalışır, *(fakat boşuna)* yorulur,
4. Kızgın ateşe girer.
5. Onlara kaynar su pınarından içirilir.
6. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur,
7. O ise ne besler ne de açlığı giderir.

Arapça dilbilgisi âlimlerinden **Kutrub** bu âyet-i kerimenin başında yer alan "hel" soru edatını istifham-ı takriri şeklinde alarak âyet-i kerimeyi: "Ey Muhammed sana ğaşiye'nin haberi mutlaka geldi" şeklinde anlamıştır. **Ebu's-Suud** (rh) *İrşadü'l-akli's-selim* isimli tefsirinde Kutrub'un yukardaki açıklamasına katılmaz. Ona göre buradaki soru ile başına geldiği cümlede ta'cib, hayrete düşürme kasdedilmiştir. Ayrıca bununla söz konusu cümleye kulak vermeye teşvik kasdedildiği gibi bu cümlenin dilden dile nakledilmeye değer, gerek şehirli gerek bedevi herkesin almak üzere yarışmalarına lâyık çok parlak ifâdeler olduğuna işâret edilmek istenmiştir.

Âyet-i kerimede yer alan el-ğaşiye; şiddeti herkesi kuşatan, korkusu herkesi kaplayan çok şiddetli bir musîbet demektir. Bu da kıyamettir. Nitekim kıyametin şiddetinin herkesi kuşatacak olduğuna bir başka âyet-i kerime şu şekilde işâret etmektedir: ***"O günde azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak"*** (Ankebut, 29/55) Yine bu konuda bir başka âyet-i kerimede şu ifâdelerle karşılaşıyoruz: ***"O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler."*** (İnsan, 76/7) Ğaşiye kelimesinde herhangi bir nesneyi dört bir yanından kuşatma anlamı olduğunu söyledik. Nitekim bir şeyi bütün her yanından kuşatan nesneye arapçada bu kökten türeme olarak "ğâşiy" denilir.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾

2. O gün bir takım yüzler zelildir,

Bu cümle yukardaki teşvik sorusundan kaynaklanan ve akla gelen bir soruya cevap teşkil etmek üzere bir başlangıç cümlesidir. O halde biz bu akla gelebilecek soruyu da takdir ederek ifâdeyi açalım: Sanki Peygamber (s.a.) Efendimiz tarafından burada şöyle denmektedir. O ğaşiye'nin ne olduğu hakkında bana herhangi bir haber gelmiş değildir. İşte bu ifâde üzerine Peygamber (s.a.) Efendimiz'e âdetâ bu ikinci âyetle cevap verilmiş olmakta ve "o günün bir takım yüzlerin zelil olacağı" haber verilmektedir. Bu âyet-i kerimede yer alan "yevmeizin/o gün" ifâdesi arka arkaya üç haberin zarfıdır. Buna göre burada âdetâ şöyle denmektedir; bu musîbetler insanları kuşattığı zaman bir takım yüzler zelildirler.

Âyette geçen "hâşia" kelimesinin masdarı olan huşû', hudû', tevâzû', tetamun hep aynı mânâya gelmektedirler. Bütün bu kelimelerle kasdedilen insanın başına gelen zillet, rezillik, rüsvaylık ve hakir oluştur.

Şu halde bu âyetin başında yer alan "vücûh" mübtedâ (özne)dir. Mübtedâ'nın mârife olması temel kuraldır. Burada ise nekre gelmiştir ancak burada mübtedâ'nın nekre gelmesinde -kural bakımından- herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü nekre kelime çeşit bildirme durumunda geldiğinde mübtedâ olabilir. Hâşia kelimesi ise bu mübtedâ'nın haberidir.

Şeyh Fahrettin Râzî (r.h.) nekre olan "vücûh" kelimesinin mübtedâ olmasını ifâdenin "ashabu vücuh" şeklinde olmasıyla açıklıyor ve diyor. Huşu, zillet insanın yüzünde ortaya çıktığı için kelimenin başındaki "muzaf" hazfedilmiş ve muzafun ileyh olan "vücuh/yüzler" onun yerine getirilmiştir. Biz zilletin insanın yüzünde belli olduğunu söyledik. Çünkü zillet böbürlenmek anlamına gelen tekebbürün zıddı bir kavramdır. Böbürlenme ise insanın başında, beyninde oluşan bir olgudur.

Bu âyet-i kerimede zikredilen "yüz sâhipleri"nden maksad kâfirlerdir. Bunun kâfirler olduğunu âyetin aşağıya doğru akışından ve bu kimselerin nitelenmelerinden anlıyoruz.

عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾

3. Durmadan çalışır, *(fakat boşuna)* yorulur,

Bu iki kelime yukarda geçen vücuh/yüzler mübtedâsının ayrı ayrı iki haberidir. Çünkü yüzlerden maksad yüzlerin sâhipleridir.

Âyet-i kerimede yer alan "nâsıbe" kelimesinin kökü olan "nasab" yorgunluk demektir. Nasıbe ise yorgun anlamına gelir. Şimdi bu açıklamalardan sonra âyetin mânâsı: O gün birtakım insanlar vardırki çok ağır ve meşakkatli işler yaparlar. Bu işleri yaparken

yorulurlar. Çünkü onlar dünyada iken böbürlenip Allah için çalışmamışlardır. Yaptıklarına karşılık Allah onları âhirette ağır işlerde çalıştırmıştır. Bunlar zincirleri ve ağır bukağıları sürüklemektir. Nitekim Allah bir başka âyet-i kerimede buna şöyle temas eder: ***“Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun”*** (Hakka, 69/32) Ayrıca devenin çamura saplanması gibi ateşin içine girmekle, ateş tepelerine tırmanmak, vâdilerine inmekle yükümlü tutulurlar.

Bazı âlimlere göre insanın zâhiren huşû duyuyor görünmesi ve bedenini yorması onu Allah’a yaklaştırmaz tam tersine bu tip davranış insanı Allah’a yaklaşmaktan alıkor. İnsanı yaratıcısına yaklaştıran ezelde takdir edilmiş saâdet ve içten gelerek Allah’ın heybetinden duyulan huşudur. İşte kişiyi Allah’ın bütün emirlerine karşı gelmekten alakoyan unsur budur. Ruhbanlar, filozoflar ve onların benzerleri olan kâfirler, bid’atçiler ve sapıklığa düşenler sâdece soğuk demire çekiç sallamaktan heva, heves yolunda kendilerini yormaktan ve bu uğurda çaba sarfetmekten başka bir şey yapmıyorlar.

تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾

4. Kızgın ateşe girer.

Onlar son derece kızgın bir ateşe girerler ve o ateşin elemini tadarlar. Bu ateş üç bin seneden beri yana yana kapkara hale gelmiştir ve zift gibi olmuştur. Hâmiye fiili güneş ve ateşin harâretinin yükselme ve şiddetlenmesini ifâde eder.

Secavendi’nin değerlendirmesine göre okuduğumuz âyette geçen “hamiye” kelimesiyle ifâde edilmek istenen “sıcaklığı devamlı” demektir yoksa ateş zaten sıcaktır.

تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾

5. Onlara kaynar su pınarından içirilir.

“Onlara” susuzluğun zirvesine, yanmanın en uç noktasına vardıklarından dolayı uzun bir süre imdat dilemelerinin ardından “*son derece kaynar bir kaynaktan içirilir.”* Yani Allah bu insanlara ya bizzat kendisi veya emri üzerine melekler bu kıpkızgın kaynaktan içirirler.

Âyette geçen “âniye” kelimesiyle ifâde edilmek istenilen harâreti son derece yüksek, harâretin zirvesinde, sıcaklığın doruğunda olan bir pınar, kaynak demektir. Çünkü bu pınar yukarda işâret ettiğimiz ateşle yaratıldı yaratılalı ısıtılmaktadır. Bundan bir damlası dünya dağlarının üzerine düşseydi onlar derhal erirlerdi. Bu kızdırılmış pınar kâfirlerin yüzlerine yaklaştırıldığında yüzlerindeki bütün etler ve deriler dökülecektir. Bu kızgın sudan içtiklerinde bağırsaklarını paramparça edecektir. Nitekim Allah bir

başka âyet-i kerimede bu gerçeğe şöyle temas eder: ***"Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar."*** (Rahman, 55/44)

Bu okuduğumuz son âyette tabiat narına cehl-i mürekkep pınarına işâretler vardır. Bu pınar o câhillerin varıp su içtikleri kaynaktır. Ayrıca burada eziyet veren bozuk itikada işâret edilmektedir.

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍۙ ﴿٦﴾

6. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur,

Bu ifâde kâfirlerin içeceklerinin beyân edilmesinin ardından Cehennemde ne yiyeceklerini açıklayıcı bir ifâdedir. Bu âyet-i kerimede akıllı kimselere âid olan zamirin getirilmesi bize yukardaki "vucuh/yüzler" kelimesiyle kasdedilenin o yüzlerin sâhipleri olduklarına işâret etmektedir. Ancak bundan önce insanların kendilerinin değil de yüzlerinin ifâde edilmesi, yüzlerin huşu duyduğunun, çalışıp yorulacağının ve Cehenneme gireceklerinin ifâde edilmesi, bu organların içteki duygunun ortaya çıktığı yerler olmalarından dolayıdır. Gerçekten insanın içinden geçenler yüzüne akseder. Üstelik çoğu zaman insanların şahısları ve kişilikleri "yüz" kelimesiyle ifâde edilir.

Darî' kelimesinin anlamı kuru şebrak demektir. Şebrak bir tür diken olup develer taze ve yaş iken bunu yerler. Kuruduğunda ise ondan kaçarlar çünkü bu diken artık öldürücü bir zehir hâline gelmiştir.

Fethu'r-Rahman'da ifâde edildiğine göre bu dikene "darî'" denmesi bedeni zayıflatmasından ve çelimsiz hale getirmesinden dolayıdır. Zaten bu kelimeden türeyen fiilin anlamı zayıf ve zelil düştü demektir.

İbn Abbas (r.a.)'tan merfû olarak bize nakledilen bir haberde dari' ile ilgili olarak şunlar ifâde ediliyor: Dari' ateşin içerisinde dikene benzeyen bir nesnedir. Bu, acı ağacın öz suyundan daha acı, leşten daha pis kokulu, ateşten daha sıcaktır. İşte bu cehennemliklerin bir kısmının yiyecek olduklarıdır. Zakkum ve ğıslin ise amellerine göre cehennemliklerin diğerlerinin yiyecekleri şeylerdir. Kelimeleri bu şekilde açıkladığımızda Hakka sûresinde geçen âyetle bu âyet arasındaki var gibi gözüken çelişki ortadan kalkıyor. Hatırlamak gerekirse Allah Hakka sûresinde bu konuyla ilgili olarak şu şekilde bir ifâdeye yer veriyordu: ***"Ancak günahkarların yediği kanlı irinden (ğıslin) başka yiyeceği de yoktur."*** (Hakka, 69/36,37)

Sa'di Müftî ise şöyle diyor: Allah'ın cehennemliklerin bedenlerden akan kanlı irini dari'/diken hâline getirme kudreti vardır. Dolayısıyla onların yiyecekleri özü irin olan dari' olmuş olur ve böylece iki âyet arasındaki çelişki ortadan kalkar.

Fakir (**Bursevî**)'in kanâatine göre diken anlamına gelen dari'in kanlı irin anlamına gelen ğıslin ve zakkumun aynı şahsın çeşitli amellerine göre yiyecekleri olması mümkündür. Çünkü yapılan her amelin özel bir etkisi ve belirli bir karşılığı vardır. Şu

halde bunları aynı kişinin çeşitli ameller karşılığı yiyecekler olarak almak mümkündür.

Dari’ **Kâşânî**’nin dediği gibi dikenli bitki, muğalata, hilaf, safsata gibi faydasız ilimlere ve buna benzer diğer faydasız şeylere, ğıslîn ise tabii şehvetlere işâret etmektedir. Ğıslin tabii şehvetlere işâret ettiği için cehennemliklerin bedenlerinden akacaktır. Çünkü her şehvetin bir sızıntısı ve teri vardır. Her kap da içinde ne varsa ancak onu dışarı sızdırır. Zakkum’a gelince bu onların peygamberlere ve evliyaya dil uzattıklarına, onların dinlerine kötü söz söylediklerine, alaya aldıklarına işâret etmektedir. Bu cehennemlikler onları alaya alarak bundan zevk duyuyorlardı. Nitekim Allah bir âyet-i kerimede bu gerçeğe şöyle işâret buyuruyor: ***“Âilelerine döndüklerinde (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi.”*** (Mutaffifin, 83/31) Yani yaptıkları alay, maskaralık ve buna benzer şeylerden zevk alarak âilelerine dönerlerdi.

Burada adı geçen üç yiyeceğin bir kişiye yedirileceği varsayımına göre düşünürsek bu takdirde zakkum misâfire ilk getirilen ikram, dari’ ikramın ardından yemek, ğıslin ise onlara verilecek hamîm/kaynar su gibi içecek olmuş olur. Tabi gerçek ilim ve bilgi, Allah’ın katındadır.

لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

7. O ise ne besler ne de açlığı giderir.

Yani bu dari’ dikeni dünya yiyecekleri gibi ne semirtir ne de açlığı giderir. Bu sâdece -onların açlık sıkıntılarını gidermeksizin- yemek zorunda kaldıkları bir nesneden başkası değildir. Onların semirmemesi ve doymaması buna olan yeteneklerinin var olduğundan, o dikenin bunları sağlamadığından değildir. Tam tersine onların doymaya ve semirmeye yetenekleri olmadığından dikenin de böyle bir faydayı sağlamayacağından dolayıdır. Çünkü onların açlıkları ve susuzlukları bizim bildiğimiz açlık ve susuzluk kabilinden değildir. Bir başka ifâdeyle insanın metabolizmasının arzuladığı ve vücutta bazı unsurların azalmasından dolayı insanın başına gelen bir açlık hâli değildir. Bilindiği üzere insan vücudu bazı maddeler eksildiğinde yemeye ve içmeye ihtiyaç duyar ve bunları yiyip, içtiğinde bir lezzet alır. Dolayısıyla onları yiyip, içtiğinde başka bir şey arzulamaz ve yediği, içtiği maddelerden bunların sindirilmesi sonucu kuvvet elde eder ve semirir. Oysa kâfirlerin orada acıkma ve susamaları böyle değildir. Tam tersine onların acıkmaları ateşin içlerinde tutuşturulduğu esnâda bu alevi karınlarından çıkarmak için yoğunluğu fazla olan herhangi bir maddeyi içerlerine sokma mecburiyetinde kalmalarından ibarettir. Herhangi bir yiyecek maddesine ihtiyaç duymak ve bunu yiyince lezzet almak, mideye indirince başka bir şeyi arzulamamak, yiyip içtiğinden kuvvet almak gibi olgulara gelince heyhat bunlar onlardan ne kadar uzaktadır. Yine onların susuzluğu da dikeni yediklerinde ve bu diken karınlarında alev tutuşmuş

hissini verdiğinde bu ateşi söndürecek serin bir sıvı arzusundan ibarettir. İçecekleri nesne de herhangi bir lezzet vermeksizin veya genelde bir kuvvet sağlamaksızın içilecek şeydir. Nitekim bize kadar rivâyet edilip gelen haberde kasdedilen de budur. Orada kâfirlere açlık verilecek bunun sonucu olarak dari' dikenini yemek mecburiyetinde kalacaklar. Bunu yediklerinde kendilerine susuzluk musallat kılınacak. Bunun üzerine kaynar suyu içmek zorunda kalacaklar. Bu su onların yüzlerini haşlayacak, bağırsaklarını paramparça edecek.

Yukarda okuduğumuz âyette yer alan ve açlık anlamına gelen "cû'" kelimesinin nekre getirilmesi dikenin çok hakir ve kötü bir şey olduğunu vurgulamak içindir. Buna göre âyeti şu şekilde anlamak gerekir: O diken herhangi bir açlığı gidermez. Ayrıca dikenin önce semirtmediğinin söylenmesi ardından açlığı gidermediğinin ifâde edilmesi bir başka deyimle açlığı gidermediğinin sona getirilmesi âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet edilmek içindir. Ayrıca bununla her iki olgunun birlikte olmayacağı vurgulanmış olmaktadır. Şâyet önce açlığı gidermediği ifâde edilseydi o zaman semirtmediğini söylemeye ihtiyaç kalmayacaktı. Çünkü açlığı gidermeyen nesne zorunlu olarak semirtmez. Oysa tersi böyle değildir. Yani semirtmeyen bir şey açlığı giderebilir. İşte bu ikisini birden vurgulamak için dikenin önce semirtmediği sonra da açlığı gidermediği vurgulanmıştır. İşte bu amaçla "la yüsminu" ve "la yuğnî" şeklinde olumsuzluk tekrar edilmiştir.

ORADA BOŞ BİR SÖZ İŞİTMEZLER

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾
لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ
مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

8. O gün bir takım yüzler de vardır ki, mutludurlar;
9. ***(Dünyadaki)*** **çabalarından hoşnut olmuşlardır,**
10. bir Cennettedirler.
11. Orada boş bir söz işitmezsin.
12. Orada ***(Cennette)*** **devamlı akan bir pınar,**
13. Orada yükseltilmiş tahtlar,
14. ***(Önlerine)*** **konulmuş kadehler,**
15. Sıra sıra dizilmiş yastıklar,
16. Serilmiş halılar vardır.

Yani yüzler vardır o gün ayın ondördü gibi parlak, güzel ve pırıl pırıldır. Yani o gün yüzler taze olur, nimetin eseri onda zâhir olur. Bu verdiğimiz anlam “naime” kelimesini parlaklık, güzellik şeklinde olmasına göredir. Bu kelimeyi “nimetlenmiş” şeklinde almamız da mümkündür. O zaman âyetin mânâsı şu şekilde olur: Yüzler vardır o gün cismânî ve rûhânî nimetler içindedir. Bu yüzler mü’minlerin yüzleridir. Bu takdirde nimetle kasdedilen gerçek nimet olur. Bu cümlenin bir önceki cümleye atfedilmemiş olması her iki cümlede ifâde edilen mânânın birbirinden ne kadar farklı olduğunu vurgulamak içindir. Surenin bütününde önce cehennemliklerin durumlarının anlatılması sebebsiz yere değildir. Çünkü bu şekilde bir öncelik kıyametin korkunçluğunu ve onun ne kadar muazzam ve büyük bir haber olduğunu daha iyi vurgular.

Bu okuduğumuz âyet-i kerimede letafetin semeresi olan lika nimetine, tecerrüd neticesi olan nûriyyet nimetine işâret vardır. Nitekim aynı anlamı bir başka âyet-i kerimede şu şekilde görebiliyoruz: ***“Yüzler vardırki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (onu göreceklerdir)”*** (Kıyame, 75/22) Çünkü Rabba bakmakla insanın yüzünde bir parlaklık, bir hoşluk ve güzellik oluşur.

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾

9. ***(Dünyadaki)*** **çabalarından hoşnut olmuşlardır,**

Yani bu yüzler dünyada işlemiş olduğu amelden şimdi yaptıklarının semeresini, güzel âkıbetini gördükleri için hoşnutturlar. Âyetin başındaki lam hoşnud anlamına gelen “radıye” kelimesine bağlıdır. Âyeti takdir edecek olursak: Yüzler vardır o gün amelinden hoşnuttur demek olur. Burada ma’mülün zayıf, amilden önce getirilmesi dolayısıyla ma’mülün başına amilin âmelini güçlendirmek için “lam” harfi cerri getirilmiştir. Bu lam harf-i cerrinin sebeb bildiren lam olması da mümkündür. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Yüzler vardır o gün Allah’a itâat uğrunda çalışıp, çabaladığı için şimdi onun karşılığından ve sevabından hoşnuttur. Burada ifâde buyurulan çalışıp, çabalama kavramına tasavvuftaki riyazatlar nefis mücahedeleri ve halvetler dâhildir.

فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾

10. bir Cennettedirler.

O yüzler yüksek bir Cennettedirler veya bulunduğu mahal yüksek olan bir Cennette kalmaktadırlar. Çünkü cennetler göklerin en üst tabakasının üstündedirler. Nitekim cehennemler de yedi kat yerin altındadırlar. Öte yandan Cennetin dereceleri birbirinden farklıdır kimi kiminden daha yüksektir. Cennetin bir derecesiyle diğeri arasındaki fark gökle yeryüzü arasındaki mesâfe gibidir. Şu halde yukarda okuduğumuz âyetteki “yükseklik” mekan açısından yükseklik olmuş olur. Bir hadis-i şerifte bunun izlerini görebiliyoruz. Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyuruyor: *“Allah için birbirlerini sevenler Cennette öylesine yüksek odalara konulacaklardır ki diğer cennetlikler onlara yeryüzündeki insanların aşağıdan yukarıya doğru gökteki yıldızlara baktıkları gibi bakacaklardır”* [84]

Âyette geçen “yüksek” kelimesini mekanca değil de değerce yüksek şeklinde anlamak da mümkündür. Bu takdirde yükseklik kadir ve şerefte yükseklik olmuş olur. Böylece o Cennetin içindeki nimet daha mükemmel olmuş olur.

Bu son âyette yüksek manevi makamlara işâret vardır çünkü o makamlar vicahet ehlinin makamlarıdırlar. Manevi şerefe ancak temennî eden ve bunun dâvâsı peşinde koşanlar erebilirler.

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾

11. Orada boş bir söz işitmezsin.

"Orada" bu yüksek Cennette *"boş bir söz işitmezler."* Bu hitap âyete muhatap olan ve böylesi bir hitabı almaya lâyık olan herkesedir.

Âyetteki "la tesmeû" kelimesini "o yüzler işitmezler" şeklinde anlamak da mümkündür. Bu takdirde fiilin içerisindeki "ta" kelimesi hitap tâ'sı değil müenneslik tâ'sı olmuş olur.

"Boş söz"den maksad itibar edilmeye, kale alınmaya değmeyen söz demektir. Boş söz anlamına gelen bu "lâğıye" kelimesi tıpkı "âfiyet" kelimesi gibi masdardır. Bu kelimeyi "zatu lağvin" şeklinde alarak boş söz olarak anlamak mümkün olduğu gibi kelimeyi ism-i fâil olarak kabul edip ifâdeden hazfedilmiş bir kelimenin sıfatı olarak kabul edip şu şekilde mânâ vermek de mümkündür: Orada boş şeyler konuşan hiçbir nefis işitmezsin. Çünkü Cennet halkının ağızlarından çıkan bütün sözler zikirdir, hikmetli sözlerdir. Zira mü'min Cennete kalp ve ruh mertebesinden geçerek girer. Nefis ve tabiat ateşe atılır. Kalbin ve ruhun şânı ise zikirden ibarettir. Tıpkı nefsin ve tabiatın şânının boş şeylerle meşgul olmaktan ibaret olması gibi. Sûrî Cennette nasıl boş sözler işitilmezse dünyadaki manevi Cennette de aynı şekilde boş sözlere yer yoktur. Çünkü dünyanın manevi cennetinde bulunanlar zikre ve Hakk'ın hitabını dinlemeye dalıp gitmişlerdir. Bundan dolayı onların meclislerinde sâdece rabbani mârifet ve rahmânî hikmetler dile getirilir. Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*Cennet halkı orada yiyip içerler, idrar yapmazlar, büyük abdeste çıkmazlar, burunlarını sümkürmezler."* Bunu duyan sahabeler Peygamber (s.a.)'e sorarlar: "O halde yedikleri yemekler ne olur." Peygamber (s.a.) şöyle cevap verir: *Misk sızıntısı gibi bir sızıntı ve ter düşünün işte yemekler vücuttan o şekilde atılır. cennetliklere Allah'ı tesbih etmeleri ve O'na hamdetmeleri ilham edilir. Tıpkı nefes alıp vermeleri ilham edildiği gibi."* [85]

Dünyaya ve dünya insanlarının toplantı yerlerine gelince buralar boş sözlerden hali değildir. Bundan dolayı Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: *"Her kim bir yerde oturur da orada lağvı çok yaparsa (yâni çirkin sözü çok konuşur, gürültü çıkarıp anlaşılmayan çeşitli sesler çıkarırsa) bunun ardından o toplantı dağılmadan "**subhaneke allahumme ve bi hamdike eşhedu enla ilahe illa ente estağfiruke ve etûbu ileyke**/Seni tesbih ederim ey Allah'ım ve sana hamdederim. Ben şehâdet ederim ki senden başka hiçbir ilah yoktur. Senden bağışlamanı dilerim ve sana tevbe ederim" derse o toplantıda işlemiş olduğu şeyler gıybet etmek gibi kul hakkıyla ilgili değilse bağışlanır."* [86]

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾

12. Orada *(Cennette)* devamlı akan bir pınar,

Pınar anlamındaki ayn kelimesinin sonundaki tenvin çokluk ifâde eder. O zaman âyetin

mânâsı orada devamlı akan pınarlar vardır, bunların suları sürekli akar durur, dileyen kişi o sulardan içer demektir. Bu pınarın suları sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Bundan bir kez içen kimse ondan sonra artık sonsuza kadar asla susamaz ve bu suyu içen kimsenin kalbinde hile, aldatma, hased, düşmanlık ve kin gibi duygular çıkıp gider.

Bu âyet-i kerimede zevk, keşif, vicdan, tevhid pınarlarına işâret vardır. Çünkü ehl-i kulûb'un ve ashâbu'l-ervahın şifası, sağlığı, bakası bunlarla hâsıl olur.

فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾

13. Orada yükseltilmiş tahtlar,

"Orada" üzerine oturacak oldukları *"yüksek tahtlar"vardır.* Yani orada tahtlar üzerinde bir taht, her tahtın üzerinde yüz döşek vardır. Her bir döşeğin üzerinde ise parlak ay gibi bir hûrî vardır.

Âyette yer alan "sürur" "serîr" kelimesinin çoğuludur. Bu bildiğimiz taht anlamınadır ve bu tahtların yüksek oldukları havada uzun ayakların üzerinde durdukları ifâde olunuyor. Bu, tahtların uzun ve yüksek oluşları havada ne kadar yukarlarda olduğunu vurgulamak içindir. Dolayısıyla mü'min o tahtın üzerine oturduğunda Cennette Rabbinin kendisine vermiş olduğu büyük nimeti ve büyük mülkü görecektir. Peygamber (s.a.) Efendimiz: *"Mü'minlerin oturacak oldukları bu tahtların yüksekliği gökle yer arası kadar beşyüz yıllık bir mesâfedir."* [87] buyurmuştur. Rivâyetlere göre Allah dostu bu tahtlara oturmak için geldiğinde eğilir, üzerine kurulduğunda tekrar dikilip yükselirler.

Yukardaki âyette yer alan "yüksek tahtlar" ifâdesini, değeri yüksek taht olarak anlamak da mümkündür. Bu takdirde bu tahtlar bütün güzellikleri, bütün mükemmelliği ve sıfatları kendi bünyelerinde bulundurdukları için değerli ve yüksek olmuş olurlar. Zira onlar altın, zeberced ve mücevherle süslüdürler.

Harraz (k.s.) der ki; bunlar kendilerine bakıldığında arazların ve kâinâtın görülmeyeceği derecede yüksek olan tahtlardır. Bu âyette ilahi isimlerin mertebelerine işâret edilmektedir. Nitekim onlar çalışarak sülûk yolunda bunlarla kendilerini bezeyerek o mertebelere ulaşmışlardır. Bu mertebelerin değeri cismânî mertebelerden yüksektir.

وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾

14. *(Önlerine)* konulmuş kadehler,

Bu âyette yer alan ve kadehler anlamına gelen "ekvâb", "kûb" kelimesinin çoğuludur. Bundan maksad kulpu ve ucunda emziği olmayan kap demektir. Bu kapların bu şekilde yapılmış olması cennetliklerin istedikleri taraftan içebilmelerini ve tutabilmelerini

sağlamak içindir. Oysa ibrik böyle değildir. Böylesi bir kab şu anda bazı Arap ülkelerinde kullanılmaktadır. Bundan dolayı böylesi bir kabın ifâde edilmesiyle âyette teşvik sağlanmış olmaktadır. Bu kadehler cennetliklerin önlerinde hazır olup onların bunları istemeye ihtiyaçları yoktur. Bu durum ğılmanın ellerinde bazı kadehlerin bulunacağı gerçeğiyle çelişmez. Nitekim daha önce İnsan sûresinde geçmişti. Okuduğumuz bu âyette mahabbet hamurunun kaplarına bunların içindekilerle birlikte olduğu gibi kalacağına işâret vardır.

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾

15. Sıra sıra dizilmiş yastıklar,

İstirahat etmek için kendisine yaslanacakları *“sıra sıra dizilmiş yastıklar.”* Bu yastıklar dünyada ileri gelenlerin evlerinde görüldüğü üzere birbirine bitişik olarak sıra sıra dizilmiştir. Dolayısıyla mü’min nereye oturmayı isterse onlardan birisinin üzerine oturur, diğerine yaslanır. Ayrıca başucunda yakut ve mercan gibi güzel hizmetçi kızlar vardır. Bu âyet-i kerimede tecrid, tefrid, cem’ ve tevhid’e işâret olunmaktadır. Onlar nereyi isterlerse oraya oturup bunlara dayanırlar, yaslanırlar.

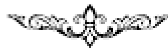

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

16. Serilmiş halılar vardır.

Bir zînet ve bir nimetlenme olsun diye tahtlar üzerine yayılıp serilmiş, lüks halılar vardır. **Rağıb Isfahânî**’nin ifâdesine göre burada geçen ve “halılar” şeklinde tercüme ettiğimiz ‘zerâbiy’ bir çeşit kumaş olup benzetme ve istiâre yoluyla belli bir yere mensub; yâni orada yapılmış demektir.

Bu âyet-i kerimede onların ruhlarının yayılacağını, göğüslerinin rahata kavuşacağını ve kalplerinin kudsiyet ve ünsiyet halılarına açılacağına işâret vardır. Ayrıca burada sıfatların makamları altında, fiillerin tecelli makamlarına işâret vardır. Tıpkı hoşnudluğun altında tevekkülün yayılması gibi. “Mebsûse” kelimesinin kökü olan “bess” herhangi bir şeyi uçurup havaya kaldırmak ve dağıtmak demektir, rüzgarın toprağı uçurup havada dağıtması gibi.

---

[84]. Bk. Müsned, V, 239; Deylemi, hadis no: 6624; Münavi, VI, 260

[85]. Müslim, Cennet 18

[86]. Müsned, II, 494
[87]. Tirmizi, Cennet 8; Müsned, III, 75

ONLARIN DÖNÜŞÜ SADECE BİZEDİR

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَٓاءِ كَيْفَ
رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ
كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ
بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ
الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

17. *(İnsanlar)* devenin nasıl yaratıldığına,
18. Göğün nasıl yükseltildiğine,
19. Dağların nasıl dikildiğine,
20. Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?
21. O halde *(Rasûlüm)*, öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin.
22. Onların üzerinde bir zorba değilsin.
23. Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince,
24. İşte öylesini Allah en büyük azap ile cezâlandırır.
25. Şüphesiz onların dönüşü sâdece bizedir.
26. Sonra onların sorguya çekilmesi de sâdece bize âiddir.

"Efelâ"daki hemze sorunun inkâr ve azarlama ifâde ettiğini gösteriyor. "Fâ" da ifâdede olmayan ancak âyetin akışının gerektirdiği takdiren var olan bir kelime üzerine atfı ifâde ediyor.

İbil veya ibl yapı olarak tekildir ancak çoğul anlamı ifâde eder oysa az önce işâret ettiğimiz gibi kelimenin formu çoğul değildir. Bu kelime ism-i cem'i de değildir. Bu kelimenin çoğulu -*Kamus*'un işâret ettiği üzere- "abal" şeklindedir. Bazı âlimlere göre bu âyette geçen "ibil" ismi cem'i'dir yâni tekil gibi görünen ancak belli bir çokluğa isim olarak verilen bir kelimedir. Bu kelimenin kendi harflerinden oluşan bir çoğulu yoktur. Kelimenin tekili deve anlamına gelen "baiyr", "naka" ve "cemel" şeklindedir.

Âyetteki "keyfe" kendisinden sonra gelen fiilden dolayı mansubtur ve bakma fiili ile ilgilidir. Bu cümle ibil kelimesinden bedel olduğu için mecrurdur.

Şimdi bu açıklamaların ardından ifâdenin akışının gerektirdiği gizli olan cümleyi de takdir ederek âyete mânâ verelim: Onlar öldükten sonra dirilmeyi, o gün olacak olan şeyleri inkâr edip, bunların meydana getirilmesini Allah'ın kudretinden uzak bir ihtimal olarak görüp de gözlerinin önüne dikilmiş olan deveye ibret nazarıyla bakmıyorlar mı?

Her an çalıştırdıkları ve hizmetini aldıkları devenin ne kadar göz alıcı hayret verici bir biçimde yaratılmış olduğuna bakmıyorlar mı? Devenin yaratılmasında diğer hayvanların yaratılmasındaki yoldan başka bir yolun izlendiğini, cüssesinin büyüklüğünü, kuvvetinin şiddetini ve vücut biçiminin insanı hayrette bırakacak şekilde yaratılmış olduğunu görmüyorlar mı? Bu vücut yapısı ile devenin çok zor hareketleri bile kolaylıkla yapabildiğini görmüyorlar mı? Kendisine bahşedilen o iri cüssesiyle ağır yükleri yerden kaldırmak, çok ağır eşyayı bir yerden bir başka beldeye taşımak, açlığa ve susuzluğa tahammül edebilmek gibi bir takım hareketleri kolayca yapabildiğini görmüyorlar mı? Hatta deve on gün ve daha fazla susuzluğa dayanabilir, çok az bir yiyecekle yetinebilir. Diğer hayvanların hemen hemen yiyemedikleri bitkileri ve dikeni kolaylıkla yiyebilir hem de bunların çok az bir miktarıyla yetinebilir. Bunun yanında devenin başka özellikleri de vardır.

Deve yürürken, dururken, yere çökmüşken, yerden kalkarken sâhibi nasıl istiyorsa o şekilde hareket eder ve deve kervanını büyük olsun, küçük olsun bir kişi çekip götürebilir. Bu derece insanlara itâatlidir, sonra o arka tarafından idrarını yapar. Kendisini çekip götüren kişi önde olduğu için idrarı sâhibinin üzerine bulaşmaz. Boynu sırtına binilmek için merdiven görevi görür. Sonra develer sevgiyi ve aşkı çok iyi bilirler. Bu çeşit duygulardan etkilenebilirler. Sevgiden ve aşktan sarhoş olabilirler. Bu duygusal olgu onları uzun bir süre yemekten içmekten kesebilir. Develer güzel seslerden ve şarkılardan etkilenirler. Bu etkilenmenin şiddetinden uçsuz bucaksız çölde koşa koşa kendilerini helâk edebilirler. Devenin aşk ve sevgiden dolayı gözünden yaş gelir.

Pîr-i Rûmî şöyle buyurmuştur:

"Efelâ yenzuru" âyetini oku ki kudretimizi göresin
Yine bir deveye bak ki Allah'ın sanatını göresin.
Deve diken yemeğe kâni, yük taşımaya râzıdır
Eğer bu sıfatları ararsan ancak safâ ehlinde görürsün.

Cüssesi deveden daha büyük olduğu halde Allah bu âyette fil'den söz etmiyor. Çünkü fil arap topraklarında yaşayan bir hayvan değildi. Araplar fili tanımıyorlardı. Öte yandan normal olarak filin üzerine yük vurulmaz, sütü sağılmaz. Zararından emin olunamaz.

Deve bunun hilâfinadır, zira bir hayvandan istenen yavrulaması, eti, sütü, yük taşıması gibi bütün hususlar bu hayvandan/deveden hâsıl olur.

Âlimlerden birisi şöyle diyor: Allah Kur'an-ı Kerim'de Cennetten orada insanlara verilecek yüksek evlerden, köşklerden, uzunluğu şu kadar arşın olan yüksek tahtlardan söz edince bu âyetleri duyan müşrikler biz uzunluğu bilmem şu kadar olan tahtlara ve evlere nasıl tırmanıp çıkacağız. Bizler merdiven olmadan evlerin damına bile çıkamıyoruz, dediler ve müşrikler âyetlerde zikredilen bu müjdeleri tuhaf karşıladılar.

İstihzâ yoluyla (alay ederek) dediler ki; eğer bu doğru ise Bilal ve Habbâb ve onun

gibilere çok iş düşecek, zira bu yüksek tahtın üzerine çıkmak için epey zahmet çekmeleri, oradan aşağı inmeleri için de imkânlara sâhip olmaları gerekir. Bunun üzerine “efelâ yenzuru…” âyeti geldi. Yani deve bütün yüksekliği ve büyüklüğüne rağmen bir çocuğun ipine musahhardır, çocuk deveye kolayca biner sonra da iner. Cennetin tahtlarına neden şaşırıyorsunuz? Onlar da Cennet ehlinin emrindedirler.

وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

18. Göğün nasıl yükseltildiğine,

Gece gündüz her an karşılarında gördükleri *“göğün nasıl yükseltildiğine”* bakmazlar mı? Göğün direksiz ve dayanaksız olarak insanın aklının erişemeyeceği ve kavrayamayacağı bir biçimde bunca derin bir şekilde nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾

19. Dağların nasıl dikildiğine,

Eteklerinde konakladıkları sularından ve ağaçlarından yararlandıkları *“dağların nasıl”* sapasağlam *“dikildiğine”* bakmazlar mı? Bu dağlar yere sapasağlam çakılmış, yerlerinden kaymadıkları gibi yok da olmazlar.

Ebu’l-Leys Semerkandi şöyle diyor: Onlar dağların yeryüzüne birer kazıkçasına nasıl çakıldıklarına bir bakmazlar mı?

Bu âyet-i kerimede misal âlemine işâret vardır. Çünkü misal âlemi rûhâniyât göğü ile cismâniyât arzı arasında dünyada görmüş olduğumuz dağlar gibidirler.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

20. Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?

Yani üzerinde yürüdükleri ve gezip tozdukları yerkürenin nasıl yayıldığına ve suyun üzerinde nasıl serildiğine bir bakmazlar mı? Yerkürenin üzerinde yaşayan canlıların menfaatlerine uygun olarak nasıl sonuçlandırıldığına bir bakmazlar mı? Yeryüzünün küre şeklinde değil de düz olduğu anlamını çıkaranlara şu şekilde cevap verilmiştir. Herhangi bir küre son derece büyük olduğunda bunun her bir parçası düz bir satıh gibi algılanır. Dolayısıyla böylesine düz görülen bir yere yayılma fiili kullanılması bu açıdan doğru olur. Küreden küreye fark vardır. Güvercin yumurtasıyla, deve kuşu yumurtası arasında fark olduğu gibi.

Bütün bu açıklamalardan sonra âyet-i kerimeye mânâ verecek olursak şöyle deriz:

Onlar bir ibret ve öğüt alma nazarıyla müşahade ettikleri şu yaratıklara bakıp da öldükten sonra dirilmenin ve yeniden mahşere gelmenin gerçek olduğuna inanmazlar mı? çünkü bütün bu sıralanan şeyleri yaratan yaratıcı kudret, kuvvet, hikmet gibi kemal sıfatlarıyla sıfatlıdır. Âcizlik, zaaf, cehalet gibi noksan sıfatlardan münezzehtir. Onlar göklere, dağlara ve yeryüzüne bakarak ibret alıp da inkârlarından, yüz çevirmelerinden vazgeçmezler mi? Senin uyarını dinleyerek, îman edip itâatte bulunarak Allah Teâlâ'ya kavuşmaya hazırlık yapmazlar mı?

Tibyân'da denilmiştir ki; muhatap Araplardır. Onların çoğu sahrada yaşarlar, malları ise devedir. Baktıklarında göklere, yere ve dağlara dikkat etmediklerinden bunları görmezler. Bu sebeple gök, yer ve dağlar deveden sonra zikredilmiştir.

Burada deve gökyüzü ile dağlar yeryüzü ile karşı karşıya getirilmiş mukayese olunmuştur çünkü âyet-i kerime bir delil getirme, akıl yürütme havasında inmiştir. Araplar burada sayılan gök, dağ, yerküre gibi nesnelerle başkalarına göre daha çok içiçe idiler. Bu nedenle Allah Arapların içiçe oldukları nesneleri bu âyette bir araya toplamıştır.

İmam Gazzali (rh) şöyle diyor: Bu âyette özellikle devenin zikredilmesi sebebsiz değildir. Çünkü deve nitelik itibariyle kendisiyle birlikte zikredilen diğer nesnelerle bir uyum göstermektedir. İnsanı yukardan gölgeleyen gökyüzü, her türlü yükü üstlenmiş yeryüzü ve ağır olan dağlar tıpkı birer deve gibidirler. Bulutlar tatlı suyu, develer ağır yükleri, yeryüzü de dağları yüklenmiştir ve bütün bunlar insanın emrine verilmiştir.

İmam Kurtubi tefsirinde der ki; Allah bu âyette öncelikle deveden söz etti; şâyet diğerlerini deveden önce zikretmiş olsaydı bu da mümkün olurdu.

İmam Kuşeyri (rh)'tan nakledildiğine göre şöyle der: Bu içerisinde herhangi bir çeşit hikmet aranacak şeylerden değildir.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanâatine göre burada şöyle bir düşünce insanın aklına gelebilir: Âyette deve diğerlerinden daha sonra zikredilseydi o zaman yeryüzüyle bu kelime arasında tam bir uyum olurdu; çünkü deve kara gemileri sayılır" Bu düşünceye şöyle cevap verilebilir: Evet develer kara gemileridir; fakat Allah bu âyeti düzenlerken devenin boyunu göz önüne almış, devenin boyundan yüksele yüksele göğe ve göğün yüksekliğine çıkmıştır.

Sonra bir şey daha eklemekte fayda var; Acizane benim bu konuda *Kitabu'l-Varidat*'ta zikretmiş olduğum uzun bir açıklamam vardır. Bunun özetini aktarmam gerekirse şöyle diyebilirim: Allah Teâlâ "deve" kelimesiyle nefislere işâret etmektedir. Çünkü nefisler tıpkı deve gibi iri kıyımdırlar. Bu nedenle Allah sözüne "nefis" kelimesiyle başlamış olmaktadır. Çünkü nefisler asıldırlar ve ana mesâbesindedirler. Dişiliğin -tıpkı Hz. Havva'nın Hz. Adem'le olan durumu gibi- sûreten sonralığı olsa da hükmen önceliği vardır. İşte bundan dolayı nefsi simgeleyen deve ile söze başlanmıştır. Allah dağlar anlamına gelen "cibal" kelimesi ile de "kalpler"e işâret etmektedir. Çünkü kalpler, ruh ve nefsten sonra yaratılmışlardır. Tıpkı dağların, göğün ve yeryüzünün yaratılmasından sonra var edildikleri gibi. Şu halde kalpler ruh ile nefsin çocuğu

mesâbesindedir. Bundan dolayı kalbi simgeleyen “cibal” yâni dağ kelimesi nefsi simgeleyen “deve”, ruhu simgeleyen “sema” kelimesinden sonra ifâde edilmiştir. Nitekim rüyada görülen dağ erkeklerden “ehl-i kulûb”; yâni kalp ehli kimseler olarak tâbir edilirler. Çünkü ehl-i kulûb; gerçekte yeryüzünün manevi kazıkları ve umdeleridirler. Tıpkı dağların sûreten dünyanın çakılmış kazıkları oldukları gibi.

Âyet-i kerimede, kalbi temsil eden “cibal” kelimesi için “yaratılma” fiilinin değil de “dikilme” fiilinin kullanılmasıyla işâret edilen gerçek şudur: Kalpler aslında -sûreten bir ana-babadan dünyaya gelmiş çocuk mesâbesinde görülseler de- melekuti bir varlıktırlar. Aynı âyette “arz/yeryüzü” kelimesiyle süflî cesedlere işâret olunmaktadır. Bundan dolayı bu kelime mertebe itibariyle geriye bırakılmış yukardaki simgelerden daha sonra ifâde olunmuştur. Allah Teâlâ beşeriyet ve cesediyet arzını nefislerin istikrar yeri olsunlar diye yaymıştır. Nefisleri ise kalplerin bulunacak olduğu yerler olmaları için yaratmıştır. Kalplere gelince onları ruhun arşları olmak üzere yoktan var etmiştir. Hatta kalpler sırrın dahası ondan da gizli olan şeylerin arşı olmak üzere yoktan var edilmiştir. Allah’ın şu âyeti tertibe koyması ne kadar alımlı ve ne kadar güzeldir. Âyet bütünüyle bakıldığında ne kadar sağlam ve güzel bir uyuma, düzene sâhiptir. Bu âyet sanki yazı yazacak kâtib, kalem, kağıd ve mürekkebi bir arada toplamış gibidir. Her şeyin iç yüzünü ve en doğrusunu ancak Allah bilir.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾

21. O halde *(Rasûlüm)*, öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin.

Bu âyetin başındaki “fâ” harfi, öğüt verme emrinin yukarda işâret edilen düşünmeme ve inkârdan sonra geldiğini göstermektedir. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Sen sâdece onlara öğüt vermekle yetin. Bu konuda onlara ısrarcı olma, onların düşünmemeleri, öğüt almamaları seni üzmesin. *“Sen ancak bir öğüt vericisin.”* Bu ifâde; az önce geçen “ögüt ver” emrinin sebebini ifâde etmektedir. Buna göre âyette şöyle denmiş olmaktadır: Sen ancak bir tebliğcisin, hidâyet ve başarıya ulaştırma ise sâdece ve sâdece Allah’a âiddir.

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

22. Onların üzerinde bir zorba değilsin.

Sen onları istediğine icbar edecek, bunu zorla yaptıracak bir zorba değilsin. Nitekim aynı mânâyı bir başka âyet-i kerimede şu şekilde görüyoruz: ***“Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin.”*** (Kaf, 50/45)

Kırâat âlimlerinin ekserisi bu âyeti “sad” harfiyle “musaytır” şeklinde okumuşlardır.

Aynı âyet “sin” harfiyle aslına uygun olarak “museytır” şeklinde okunmuştur. Bazı kırâat âlimleri ise sad harfini ze harfine karıştırarak ve işmam yaparak okumuşlardır.

“Mûsâytır” kelimesinin anlamı; herhangi bir şeyi kontrol eden, durumunu gözetlemek ve amelini yazmak üzere o şey üzerinde hakimiyet kuran kimse demektir. Kelimenin aslı “satır” kökünden gelmektedir. Bu kökten olmak üzere kitaba “museytar” denir. Bunu yapana ise “museytır” derler.

Rağıb Isfahânî’nin ifâdesine göre arapçada “satara fulanun alâ keza” veya “tasattara aleyhi” ifâdeleri kullanılır. Bunun anlamı; filanca filan şeyin üzerinde bir satırın, diğer satırın üzerinde durduğu gibi durdu demektir. Bütün bu açıklamalardan sonra âyet-i kerimenin mânâsına geri dönecek olursak şöyle denmiş oluyor: “Sen onların üzerinde bir koruyucu, gözetleyici değilsin.” Burada “museytır” kelimesi gözetleyici, muhafaza eden kelimesinin kullanılımı gibi kullanılmıştır. Nitekim gözetleyici, muhafaza eden anlamına gelen “kaim” bir âyet-i kerimede şu şekilde geçiyor: ***“Herkesin kazandığını gözetleyip, muhafaza eden (hiç böyle yapamayan gibi olur mu?)”*** (Ra’d, 13/33) Ayrıca bu “musaytır” kelimesi “ve ma ente aleyhim bi hafiyz” âyetindeki “hafiyz” kelimesinin kullanımı gibidir.

إِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ ﴿٢٣﴾

23. Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince,

“Ancak” Hak’tan veya öğüdü verdikten sonra hakka çağırandan *“yüz çevirip inkâr edene”* küfürde sâbit olana veya küfrünü ortaya çıkarana *“gelince” Fethur Rahman*’da bu âyet-i kerime şu şekilde tefsir olunuyor: İmandan yüz çevirip Kur’an’ı inkâr edene veya nimete nankörlük edene gelince...

et-Te’vilat en-Necmiyye’de ise bu âyete şu şekilde mânâ veriliyor: Dünyaya yönelerek Hak’tan yüz çevirene ve kâfir olana yâni halk ile bir olup hakkı örtene gelince... Buradaki istisnâ munkatı’ istisnâdır. “Men” ise şart edatı değil mevsuledir. Çünkü biraz sonra “fa” harfi ile merfû fiil gelmektedir. Bunlar “men” edatının şartıyye olmadığını gösterir. Şimdi buna göre âyetin mânâsını verecek olursak: “Fakat yüz çevirene ve Allah’ı inkâr edene gelince onlar hakkında otorite, kahr Allah Teâlâ’ya âiddir. Onların üzerinde gözetleyici ve hakimiyet sâhibi Allah’tır.”

فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَۜ ﴿٢٤﴾

24. İşte öylesini Allah en büyük azap ile cezâlandırır.

Bu en büyük azap Cehennem azabıdır. Harareti şiddetli, dibi derin, kamçıları demirdendir.

Fethu'r-Rahman'da ifâde edildiğine göre burada sözü edilen "en büyük azap" Cehennem azabıdır. "En küçüğü" ise kâfirlerin bu dünyada çektikleri aç kalma, savaşlarda esir düşme, katlolunma gibi azaplardır. Nitekim *Fethur Rahman*'ın bu sözünü **Rağıb Isfahânî**'nin şu âyeti tefsir ederken ileri sürmüş olduğu görüşleri desteklemektedir. ***"Fakat biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün kesinlikle intikamımızı alırız."*** (Duhan, 44/16)

Rağıb Isfahânî bu âyete yer verdikten sonra şöyle diyor: "Bu âyet-i kerimede kâfirin âhiretten önce bu dünyada ve berzah aleminde görecek olduğu azapların tümünün âhiret günü görecek olduğu azabın yanında çok küçük kalacağına dikkat çekilmektedir." Nitekim bir başka âyet-i kerime aynı gerçeğe şöyle işâret ediyor: ***"En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız. Olurki (îmana) dönerler"*** (Secde, 32/21) Buradaki "en yakın azap"tan maksad dünyadaki en küçük azaptır. Yoksa berzahta görülecek azap değildir. Çünkü Allah âyetin devamında ***"olurki (îmana) dönerler."*** (Secde, 32/21) dönerler buyuruyor. "Dönme" öldükten sonra berzah aleminde değil sâdece dünya hayatında geçerlidir. Şu halde âyet-i kerimedeki "en büyük azap" ifâdesinden maksad âhiret azabı olmuş olur. Nitekim ***"En büyük ateşe girecek olan kötü kimse ise öğütten kaçınır."*** (A'la, 87/12) âyet-i kerimesinde buna işâret olunmaktadır.

et-Te'vilat en-Necmiyye'de "en büyük azap" ifâdesinden maksadın dünyada istitar azabı âhirette ise hicran ateşinin azabı olduğu ifâde olunmaktadır.

إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾

25. Şüphesiz onların dönüşü sâdece Bize'dir.

Bu ifâde o kâfirlerin en büyük azap ile neden azaplandırılacaklarının sebebini belirtmektedir. Bu âyette geçen "iyab" dönmek anlamınadır. Buna göre âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Şüphesiz onların ölmek ve öldükten sonra dirilmek sûretiyle dönüşleri sâdece Biz'edir. Ne başlı başına ne de ortak olarak Biz'den başka hiç kimseye değildir. Nitekim bu gerçeğe Allah bir başka âyet-i kerimede şu şekilde işâret buyuruyor: ***"Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner."*** (Şura, 42/53)

Okuduğumuz âyet-i kerimede "ileyna" ifâdesinin önce getirilmesi ifâdeye tahsis, mubalağa katmaktadır. Çünkü bu ifâde şu anlamı vermektedir: Onların dönüşleri sâdece ben Cebbar'a, intikama kadir olan yaratıcıyadır. Nitekim ilk başlangıçları ve ortaya çıkışları Ben'den olduğu gibi.

Bu âyet-i kerimede şiddetli bir korkutma unsuru vardır. Çünkü günahlarında ısrarlı ve isyan eden kulun kendisine gazab eden mâlikine dönüşü son derece zor ve çok çetin bir sonuçtur.

Âyetteki ve bundan sonraki âyette yer alan zamirin "onlar" şeklinde çoğul getirilmesi "men" ism-i mevsul'ünün mânâsının dikkate alınmış olmasından dolayıdır. Nitekim

bundan önce de “men”in lafzı göz önüne alınarak zamir tekil getirilmişti.

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

26. Sonra onların sorguya çekilmesi de sâdece bize âiddir.

“Sonra onların” mahşerde *“sorguya çekilmesi de”* Biz’den başkasına değil *“sâdece Biz’e âiddir.”* Onların niyetlerine, amellerine dâir bir hurma çekirdeğinin çukuru veya zarı kadar da olsa amellerine, niyetlerine karşılık hesaba çekmek sâdece Biz’e âiddir.

Âyette yer alan “sümme/sonra” kelimesi “zamanda” değil “rütbe, mertebe”de bir öncelik-sonralık ifâde etmektedir. Çünkü zaman açısından öncelik-sonralık onların Allah’a dönmeleri ile hesaba çekilmeleri arasındadır yoksa Allah Teâlâ’ya dönmeleri ile Allah’ın onlara hesaba çekmesi arasında zaman açısından bir öncelik ve sonralık yoktur. Zira bu ikisi sürüp giden sürekli bir durumdur.

Ebûbekir b. Tâhir (rh) bu âyeti şöyle anlıyor: Onların dönüşü sâdece Biz’edir. Bu fazilette böyledir. Onları hesaba çekmek Biz’e âiddir, bu da adâlettedir.

Baklî (rh) şöyle der: Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede onların dönüş yerlerini kendi nefsi kılarak, onları hesaba çekmeyi kendisi üstlenerek, onlara nasıl da bir fazilet veriyor. Şu halde kula düşen bu iki faziletle birlikte iki dünyada en güzel hayatı sürdürmek, bu iki müjdeyle sevinçten uçmaktır.

Fakir (**Bursevî**)’in kanâatine göre Baklî’nin söylemiş olduğu ifâde âriflerin mükaşefe yoluyla tatmış oldukları bir gerçektir. Şu halde âriflik mertebesine ermemiş sıradan insanların bu sözlerle kendini aldatmaması gerekir. Çünkü **Hz. Ömer** Efendimiz şöyle der: “Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekiniz. Amelleriniz tartılmadan önce onu tartınız. Allah’a sunulacak en büyük arz/takdim ve sunuş için süsleniniz. Çünkü Allah şöyle buyurur: ***“(Ey insanlar!) O gün (hesab için) huzura alınırsınız, hiçbir sırrınız gizli kalmaz”*** (Hakka, 69/18) Dünyada iken nefislerini hesaba çeken kimselerin orada hesapları hafif olur. Dünyada iken nefislerini tartan kimselerin âhirette terazileri ağır basar.”

Nefis muhasebesi “vera’/takvâ” ile olur. Nefsin tartılması ise aynel yakîn müşâhedesi ile, en büyük arz için süslenme ise en büyük melik, hükümdar/Allah korkusuyla gerçekleşir.

Hz. Ali’den (r.a.) şöyle bir öğüt naklederler: “Kişi, kaderinde elde edeceği yazıldığı ve bundan dolayı elde ettiği şeye sevinir. İnsan kaderinde elde edemeyeceği yazıldığı ve bundan dolayı eline geçiremediği şeye üzülür. Dünyada eline geçen şeyden dolayı çok sevinme, kaybettiğin şeylerin ardından esefle yanma. Senin bütün sevincin buradan gönderdiğin amellerinden dolayı, bütün esef ve üzüntün de seni âhiretinden alıkoyan şeyler için olsun. Bütün meşguliyet ve tasanı âhiretine ve öldükten sonraya çevir.”

Bir hadiste şöyle denir: *“Üç özellik vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişinin*

îmanı kemale ermiştir: Allah uğrunda kimsenin kınamasından korkmamak, yaptığı hiçbir amele riya karıştırmamak ve birisi dünya diğeri âhiretle ilgili iki seçenekle karşı karşıya kaldığında âhireti dünyaya tercih etmek" [88]

Peygamber (s.a.) Efendimiz: *"Bana bu âyet-i kerimeden başka hiçbir âyet inmiş olmasaydı tek başına bu âyet-i kerime yeterdi."* buyurdu. Sonra Kehf sûresinin son âyetini (18/110): ***Artık her kim rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve rabbine ibâdette hiçbir şeyi ortak koşmasın"*** okudu.[89] İşte bu son söz ve akıl sâhipleri için bir bildiri, tebliğ mâhiyetindedir. Salih amel, ibâdetin ihlasla yapılmasıdır. Yaratıcıya şirk koşmamak, onun tevhidine olan kesin îmanla olur. Yapılan amel Allah rızası için ise bir başka ifâdeyle sırf Allah için hâlisane yapılıyorsa, Allah ile ise yâni Allah'ın kurbiyyetini müşâhede ile yapılıyor da nefis ve heva ile yapılmıyorsa, Allah yolunda yapılıp onun katında olanı talep etme uğruna Allah'ın peşinen dünyada verdiği nasibin uğrunda değilse işte bu amel makbuldür. Böyle bir ameli işleyen kimse Allah'a yakın olanlardandır ve bunların hesabı gâyet kolay olacaktır. Hatta bunların hesaba çekilmesi bile söz konusu değildir.

Allah'ın avni ve yardımı ile el-Ğaşiye sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[88]. Zebidi, ithaf, VI, 264

[89]. Deylemi, hadis no: 5131

سُورَةُ الْفَجْرِ

89- el-FECR SÛRESİ

Fecr, tan yerinin ağarması ve şafak mânâsına gelir. Fecr sûresi, Leyl sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 30 âyettir.

FECRE YEMİN OLSUN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِۙ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِۙ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ ﴿٤﴾ هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍۜ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Fecre yemin olsun ki,
2. On geceye *(haccın on gecesine)*,
3. Çifte ve teke,
4. Geçip gittiği vakit geceye andolsun,
5. Akıl sâhibi için bunlarda elbette bir yemin *(değeri)* var, değil mi?

Keşfu'l-esrâr'da ifâde edildiğine göre Araplar en çok yemin eden bir millet olduklarından Kur'an yemin konusunda onların âdeti üzere gelmiştir.

Fecr iki çeşittir. Birisi kurdun kuyruğu gibi dik olarak yukardan ufka doğru inen fecirdir ki buna fecr-i kâzib/yalancı fecr derler. Bunun doğmasıyla herhangi bir şer'î hüküm meydana gelmez. Diğeri ise ufka doğru yayılan fecir/tan yeri ağarmasıdır. Bu fecr-i sâdıktır ki oruç ve namaz vakti bununla ilgilidir.

Allah bu âyette fecre yemin etmiştir. Fecr güneş ışığının doğu ufkunda ortaya çıktığı vakittir. Allah Teâlâ sabaha da yemin ederek ***"ağarmaya başladığında sabaha andolsun"*** (Tekvir, 81/18) buyurmuştur. Çünkü sabah vaktinin girmesiyle gece sona erer. Böylece ortalık aydınlanır; rızık talebiyle insanlar, kuşlar ve vahşi hayvanlar gibi diğer canlılar yeryüzüne yayılır. Bu ölülerin kabirlerinden kalkmalarına benzer. Bunda düşünenler için büyük bir ibret vardır.

Kâşifî der ki: "Sabaha yemindir, zira sabah dostların münâcât vaktidir."

Ya da bu âyette arefe gününün sabahına yemin edilmiştir. Çünkü arefe sabahı çok şerefli bir gündür. Hacılar o gün Arafat dağına doğru yola çıkarlar. Bir hadiste *"Hac, Arafat'tan ibârettir."* [90] buyrulmuştur. Yani Arafe gününün sabahına kasemdir ki hacıların duâ ve niyaz vazifeleri bu sabahta olur.

Ya da bu âyette nahr/kurban bayramı sabahına yemin edilmiştir. Çünkü o gün de büyük bir gündür. O gün farz olan tavaf yapılır, saç traş edilir ve şeytan taşlanır. Nahr gününün hacc-ı ekber günü olduğu da rivâyet edilmiştir.[91]

Bir kavle göre sabahtan maksad; yıl kendisiyle başladığı için Muharrem'in birinci günü ya da fakirlerin haccı olan Cuma sabahıdır.

*Tibyân'*da gelmiştir ki bu âyet Tâif'te ve başka zamanlarda Hz. Peygamber (s.a.)'in parmaklarından su akması mûcizesine işârettir. Yine bu âyetin Hz. Sâlih (a.s.)'ın devesinin kayadan çıkmasına ya da pınar ve menbalardan suların fışkırmasına yâhut Mûsâ (a.s.)'ın taşa vurmasıyla suyun fışkırmasına veya buluttan yağmur boşalmasına ya da günahkârların gözlerinden gözyaşı gelmesine işârettir.

Bu sebeple her iki gözünün çeşmelerini akıt
Üzerinde kir, pas namına ne varsa yıka, temizle.

وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ ﴿٢﴾

2. On geceye *(haccın on gecesine)*,

Bu "on gece" Zülhicce ayının ilk on gecesidir. Araplar gece deyince o gecelerin gündüzlerini kasdederler. Ya da bu "on gece"den maksad Ramazan ayının son on gecesidir.

Gece kelimesinin nekre getirilmesi tâzim ifâde etmek içindir. Çünkü bu geceler başkalarında olmayan bir takım faziletlerle tahsis edilmiştir. Bundan dolayı Allah bu gecelere yemin etmiştir. Bu faziletlerden birisi de Zülhicce ayının ilk on gününde hac amelleriyle meşgul olmaktır. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "*Allah katında Zülhicce ayının on gününde yapılan bir hayırdan ne daha iyi, ne de sevabı daha büyük bir amel vardır*." buyurdu. Bunun üzerine: "Allah yolunda cihad eden de mi?" denildi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verdi: *"Allah yolunda cihad eden de. Ancak kendi malı ve canıyla cihada çıkıp da bunlardan hiçbir şeyi geri getirmeyen/şehit düşen hariç."* [92] Bu hadiste cihada çıkan kimsenin evinden çıkarken bir daha geri dönmemeye niyet etmesi gerektiğine işâret vardır. Allah Teâlâ dilediğini yapar.

Ramazan ayının son on gününün şerefine gelince bin aydan daha hayırlı olan kadir gecesinin bu gecelerde aranması (fazîletini anlatmak için) yeterlidir.

Bu "on gece"nin âşurâ gününün de içinde olduğu Muharrem'in on gece ya da içinde Berat gecesinin de olduğu Şaban ayının ortasında bulunan on gecedir.

Baklî şöyle der: Bu on gece, Allah Teâlâ'nın günlerinde gökleri ve yeri yarattığı altı gün ile Âdem (a.s.)'ın yaratıldığı gece/gün, gündüzünde kıyametin kopacağı gece, Allah'ın Hz. Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu ve Hz. Peygamber (s.a.)'e isrânın meydana geldiği gecedir.

Kâşânî der ki: Allah, rûhun bedene taallukunun ilk tesiri ortaya çıktığı zaman rûhun nurunun beden maddesi üzerine zuhûrunun başlangıcına yemin etmiştir. Yine "on geceye", kemâli elde etmenin sebep ve araçları olduğu için rûhun bedene taalluku sırasında taayyün eden zâhir ve bâtın hislerin yerlerine yemin etmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah mü'minin kalp toprağından bir tek

hasenenin patlayıp çıkmasına ve ***“Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.”*** (el-En’âm, 6/160) âyetiyle işâret edilen on iyiliğe işâret etmektedir. Allah’ın “gece” ismini vermesinin sebebi bu on hasenenin/iyiliğin amel gündüzünden iktisâb ile değil ilâhî mevhibe yoluyla gayb âleminden olarak bir hasenenin ahadiyyet mertebesi gaybından zuhûr ettiği içindir.

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾

3. Çifte ve teke,

“Şef’” çift demektir. Çünkü Arapça’da bu kelime bir şeyi benzerine katmak demektir. “Vitr” tek demektir. Yâni bu gecelerin çift ve tekine yemin olsun, demektir. Ancak zâhir olan bu kelimelerin daha genel mânâda tefsir edilmesidir. Yani bütün varlıkların çiftine ve tekine yemin olsun, demek olur. Çünkü her şey ya çift ya da tek olur.

Râğıb Isfahânî der ki: Yaratılmışların tümü mürekkeb olmaları bakımından çifttirler. Nitekim Allah ***“Her şeyden iki eş yarattık.”*** (ez-Zâriyât, 51/49) buyurmuştur. “Tek”e gelince o Allah Teâlâ’dır. Çünkü her yönden birlik/vahdet ona âiddir. Hâl ehlinin büyüklerden birisinin şu sözü de bu mânâdadır: Allah çift üzerine yeminle esmâî kesrete ve tek üzerine yemin ile zâtî hakîkî vahdete işâret etmektedir.

Çift ve teke şunlar dâhildir: Dört unsur ve dokuz felek, on iki burç ve yedi gezegen, akşam namazı ve diğer namazlar, Zülhicce’nin onuncu günü olan nahr/kurban günü ile bu günlerin dokuzuncusu olan arefe günü, nahr gününden sonraki iki gün ve üçüncü gün.

Âdem ve Havva eş/çift, Meryem ise tektir. Allah’ın Mûsâ (a.s.) için fışkırttığı on iki pınar çift, dokuz âyet/mûcize tektir. Âd kavmini helâk eden rüzgârın (onlara musallat olduğu) günler çift, geceler ise tektir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.***” (el-Hâkka, 69/7) buyurmuştur.

Şunlar da çift ve tektir: Otuz gün olan ay ve yirmi dokuz gün çeken ay, uzuvlar ve kalp, iki dudak ve dil, namazdaki iki secde ve rükû, Cennetin kapıları ve Cehennemin kapıları, Cennetin dereceleri ve Cehennemin derekeleri. İlim ve cehalet, kudret ve âcizlik, isteme ve kerih görme, hayat ve ölüm gibi mahlûkatın sıfatları ile yokluğu olmayan varlık, ölümü olmayan hayat, cehâleti olmayan ilim, acziyeti olmayan kudret ve zilleti olmayan izzet gibi Hakk’ın sıfatları. Çift ve tek olmak üzere sayılar. Günler ve geceler ile kendisinden sonra gece olmayan kıyamet günü. Muhammed ve Ahmed, Mesih ve Îsa, Yûnus ve Zünnûn gibi iki ismi olan peygamberler ile Âdem, Nuh ve İbrâhim gibi tek ismi olan peygamberler. Mekke ve Medine Mescidleri -bu sebepten o ikisine “Haremeyn-i Şerifeyn” denir- ile Mescid-i Aksâ. Safa ve Merve tepeleri ile Beyt-i Haram (Kâbe). Nefsin cem’ hâlinde ruh ile beraber olması, iftirâk hâlinde ayrı olması.

Sehl (r.h.) der ki: “Fecr” Muhammed (a.s.)’dır. Bütün nurlar O’ndan fışkırmıştır. “On gece” cennetle müjdelenen on sahâbîdir. “Şef’/çift” farz “vitr/tek” ise tâatlerde ihlastır.

وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ ﴿٤﴾

4. Geçip gittiği vakit geceye andolsun,

Geceye yeminin geçip gittiği vakitle kayıtlanması, kudretin kemaline ve nimetin bolluğuna açıkça delâlet etmesinden dolayıdır. Sanki bütün canlılara ölümden sonra yeniden hayat verilmekte ve böylece iki dünyanın mutluluğunu elde etmeye vesile olacak dünya hayatını sürdürmelerini sağlayan rızıklarını taleplerine sebep olmaktadır.

Eğer: “Geçip gittiği vakit geceye yemin edilmesi, on geceye yemin edilmesine ihtiyaç bırakmaz.” Denilirse, biz şöyle cevap veririz: Gecenin geçip gittiği vakte yemin edilmesi, geçmesi ve gitmesi îtibâriyledir. On geceye yemin edilmesi ise geçip gitmesi bakımından değil başka bir husûsiyet îtibâriyledir. Dolayısıyla bu iki yeminden birisi diğerini gereksiz hale getirmez.

Âyetin mânâsının “İçinde yolcunun yürüyüp gittiği zaman geceye yemin olsun” şeklinde olması da mümkündür. Bu takdirde gece yolculuğunun geceye isnâdı mecazdır. Tıpkı “gündüzü oruçlu” ifâdesinin kişinin gündüzünü oruç tutarak geçirdiği anlamında olması gibi. Bu mânâya göre gecenin bu şekilde kayıtlanması gece yürüyüşünün insanı güneşin sıcağından koruması sebebiyledir. Çünkü gündüzün sıcağının altında yapılan yolculuk insana daha ağır gelir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): *“Size gece yolculuğunu tavsiye ederim. Çünkü geceleyin yeryüzü dürülür.”*[93] buyurmuştur. Yine gece çoğu zaman yol kesen eşkıyadan da korur. Çünkü onlar ekseriyetle geceleri uykuyla meşgul olurlar.

Âyette ruh çıkıp gittiği vakit bedenin zulmette kalmasına işâret vardır. Yine burada Hakk’ın mutlak hüviyyetinin mukayyed hakîkatler gündüzüne geçip gitmesine yemine işâret vardır. Nitekim Allah Teâlâ ***“Allah geceyi gündüze katar,”*** mutlakın nurlarının hücumlarıyla mukayyedâtı ortadan kaldırararak “***gündüzü geceye katar.”*** (el-Hac, 22/61) buyurmuştur. Yine âyette Allah’ın kulunu geceleyin yürüttüğü isrâ/mirac gecesine yemine işâret vardır. Bu gece gecelerin içinde en şereflisi olmuştur. Çünkü mirac gecesi kadr/değer, şeref, Hakk’a yakınlık/kurb, ulaşma/visâl, hitap ve mutlak cemâli görme gecesidir.

هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍۜ ﴿٥﴾

5. Akıl sâhibi için bunlarda elbette bir yemin *(değeri)* var, değil mi?

Bu ifâde üzerine yemin edilen yukardaki şeylerin şanlarını yüceltmek ve onların akıl sâhibi kimseler nezdinde şanlarını yüceltmeye ve büyütmeye lâyık şeyler olduklarını vurgulamak, bunlar üzerine yemin etmenin değerli bir yemin olduğuna dikkat çekmek, bu yapılan yeminin verilen haberi pekiştirmeye lâyık bir yemin olduğunu anlatmak içindir. Bu âyet Allah Teâlâ'nın ***"Bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir."*** (el-Vâkıa, 56/76) sözünün benzeridir. Bu ifâde tıpkı açık bir delil zikreden kimsenin "Zikrettiğimde bir delil var mı?" demesi gibidir.

Yâni buraya kadar zikredilip üzerine yemin edilen şeylerde ma'rifet ve hakîkat nuru ile aydınlanmış, bunların değerini yüceltmek ve tazim etmek için üzerlerine yemin etmeye lâyık nesneler olduklarını gören akıl sâhibi kimseler için yemin değeri var mıdır?

Fethu'r-Rahmân'da geçtiği üzere bu zikredilenlerde ikna edici ve yeterli bir yemin değeri var mıdır?

Burada kasdedilen yemin edilenlerin hepsinin gerçekten öyle olduğunu ifâde etmektir. Bu ifâde şekli ancak hakkın kolay kabulünü sağlamak ve bu hususun âşikâr olduğunu bildirmek için tercih edilmiştir.

Ya da âyetin mânâsı şöyledir: Bu şeyler üzerine yemin etmem akıl sâhipleri nezdinde geçerli, makbul, değer verdiği, benzerini yaptığı, yemin edilen şeyleri kendisiyle pekiştirdiği bir yemin midir? Acaba şu ettiğim yeminde bir akıl sâhibi için bir kasem yok mudur ki ona itibar etsin ve bilsin ki bu gerçek bir yemindir.

"Hıcr" akıl anlamınadır. Çünkü akıl sâhibini üzerine düşmeyen hususlara atılmaktan alıkoyar. Akla ayrıca "akl", "nuhye" de denmiştir. Bağladığı ve yasakladığı için akla "akl" ve "nühye" denildiği gibi zabt/kontrol etmek anlamına "ihsâ" kökünden "hasâh" da denilmiştir. **Ferrâ** der ki: "Kişi nefsini hükmü altına aldığında ve kontrol ettiğinde "O hicr sâhibidir" denir."

"Hıcr" kelimesinin sonundaki tenvin tâzim/yüceltme içindir.

Hikmet ehli bir kimse der ki: Kalp için akıl cesed için ruh gibidir. Aklı olmayan her kalp ölüdür ve hayvanların kalbi mesâbesindedir.

Yeminin cevabı mahzuftur. O ise "kâfirlere mutlaka azab edilecektir" ifâdesidir. Nitekim sonraki âyet bunu göstermektedir.

---

[90]. Tirmizî, Tefsîr (2) 22; Ebû Dâvud, Menâsik, 68; İbn Mâce, Menâsik, 57; Dârimî, Menâsik, 54.

[91]. Buhârî, Hac, 132; Cizye, 16; Tefsîr (9), 4; Tirmizî, Fiten, 2; İbn Mâce, Menâsik, 76; Müsned, III, 473; V, 412.

[92]. Buhari, Iydeyn, 11; Ebû Dâvud, Savm, 61; Tirmizî, Savm, 52; İbn Mace, Siyam, 39; Müsned, 1/224, 338.

[93]. Münâvî, IV, 340.

RABBİN HER AN GÖZETLEMEDEDİR

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ
ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ
﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

6. Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine?
7. Direkleri *(yüksek binaları)* olan, İrem şehrine?
8. Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı,
9. O vadide kayaları yontan Semûd kavmine,
10. Kazıklar *(çadırlar, ordular)* sâhibi Firavun'a!
11. Ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler.
12. Oralarda kötülüğü çoğalttılar.
13. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı.
14. Çünkü Rabbin *(her an)* gözetlemededir.

"Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine?" Bu âyetin başındaki hemze, inkâr ifâde eden olumsuzluk gücündedir. Olumsuzun olumsuzu ise olumlu olur. Yâni 'Ey Muhammed sen âdetâ görme derecesinde olan kesin bir bilgiyle bilmedin mi?' demektir. Yani sen Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle ve tevatür yoluyla da Rabbinin Ad kavmine ve benzerlerine nasıl azap ettiğini bilip öğrendin. İşte senin Rabbin senin kavminin kâfirlerini de -azâbı gerektiren inkâr ve günahlarda onlara ortak oldukları için- aynı şekilde azaba uğratacaktır.

"**Âd**" ile Nuh (a.s.) oğlu Sam oğlu İrem oğlu Avs oğlu Âd'ın evlâdı kasdedilmiştir. Onlar Hûd (a.s.)'ın kavmi idiler. Hâşimoğullarına "Haşim", Temîm oğullarına "Temîm" denildiği gibi onlar da babalarının ismiyle adlandırıldılar. Şu halde Âd, Âd'a müntesib olan kabilenin ismidir. Onların önce gelen nesillerine "Âdü'l-ûlâ" sonradan gelen nesillerine "Âdü'l-ahîra da denilmiştir. **İmâdüddin İbn Kesîr** der ki: "Ahkaf sûresinde geçen Kur'an'da Âd kavmi hakkında geçen bütün haberler Âd kavminin ilk neslinin haberleridir."

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾

7. Direkleri *(yüksek binaları)* olan, İrem şehrine?

"**İrem**" kelimesi onların Âd kavminin ilk nesli olduklarını bildirmek (açıklamak) için önceki "**Âd**" kelimesine atfedilmiştir (atf-ı beyân). Kelimenin başında bir muzâf gizlidir. Takdîri "İrem oğulları" ya da "İrem halkı" şeklindedir. Çünkü "İrem" onların yaşadıkları beldenin veya oturdukları toprağın adıdır. Onların evleri Umman ile Hadramut arasında bulunuyordu. Buraları kum tepelerinin bulunduğu çöl bir bölge idi. Âyetin izâfetle kırâati de bunu desteklemektedir.

el-Müfredât'ta der ki: "İrem"; taştan bina edilmiş işâret demektir. "Direkleri olan İrem" ifâdesi minâre ve kabir şeklinde yüksek ve süslü sütunlara işârettir. Burada da "işâretlerin sâhibi" mânâsına bir muzâf hazfedilmiştir.

"Zâtü'l-imâd" boyları direklere benzetilerek uzun boylu İremlilere. Ya da çadır ve direk sâhibi İremlilere, demektir. Çünkü İrem halkı otlaktan otlağa giden çadırlarda yaşayan bedevi bir halktı. Otlaklara kurdukları çadırlarını otlar kuruyup da rüzgarlar esmeye başladığında sökerler ve evlerine geri dönerlerdi.

Ya da bu ifâde 'yüksek bina sâhibi İrem' demektir. İrem halkı gerçekten sütunlar üzerine kurulmuş yüksek yüksek binalarda yaşayan kimselerdi. Onlar sütunları yontarlar sonra yere dikerler ve üzerlerine köşk yaparlardı. Onların köşkleri ta uzaklardan görülürdü. Ya da "sütunları olan İrem" demektir. Çünkü İremlilerin şehirleri sütunların üzerinde yükselmiş binalardan oluşmaktaydı. Bu takdirde İrem onların yaşadıkları beldelerin isimleri olmaktadır.

Süheylî (r.h.) der ki: "Direkleri (yüksek binaları) olan, İrem şehrine" ifâdesiyle kasdedilen, Ceyrun b. Sa'd b. İrem'dir. Dimaşk şehrini mermerden sütunlar üzerine kuran da odur. O şehre dört yüz bin veya kırk bin mermer sütun getirmiştir. Âyette geçen "**direkler**"den maksad Dimaşk şehrinde üzerine evlerin kurulduğu bu direklerdir. Bu direklere "ceyrun" deniyor ve bu isimle biliniyordu. Şehre Hz. İbrahim Halîl (a.s.)'ın düşmanı Nemrud'un oğlu Dimaşk'ın ismine atfen "Dimaşk" ismi verilmiştir. Dimaşk daha sonraları müslüman olmuş ve Şam'da İbrahim Camii'ni yaptırmıştır." Herhalde en doğru rivâyet bu olsa gerektir.

الَّتِى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ ﴿٨﴾

8. Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı,

Bu cümle de İrem'in bir diğer sıfatıdır. Vücudlarının iriliği ve kuvvetlerinin benzersizliği açısından yeryüzünde onların benzeri yaratılmamıştı. Bu insanların boyları dört yüz arşın geliyordu. Onlardan birisi kocaman bir kayayı alır, üzerinde taşır ve bir topluluğun üzerine atar ve onları helâk ederdi. Bu yüzden onlar ***"Bizden daha kuvvetli kim var?"*** (Fussilet, 41/15) derlerdi.

Onların kuşlardan benzeri anka kuştur. Bu kuş Çin adalarında bulunur. Bir kanadı on

bin kulaç genişliğindedir. Ayağında büyük bir ev büyüklüğünde taşı taşıyabilir ve onu denizdeki gemilerin üzerine bırakabilir.

Ya da âyetin mânâsı şöyledir: Bütün dünya beldelerinde onların şehirleri gibi bir şehir yaratılmamıştı.

Onun hikâyesi kısaca şöyledir: Abdullah b. Kılâbe kaybolan devesini bulmak isteğiyle Adn sahrasına geçti. Çölde muhkem bir hisara sâhip bir şehre ulaştı. Bu hisarın temelleri iki renkli Yemen taşındandı. Şehrin çevresinde pek çok köşk vardı. Bir kimse görüp, devesini sormak ümidiyle hisarın kapısına geldi. Her iki kanadının kıymetli mücevherlerle süslendiği bir kapı gördü. Burada hiç kimseyi bulamadı ve hayrete düştü. Şehre girdiğinde hayreti daha da arttı. Ne kadar köşk gördüyse hepsi de yakut ve zeberced sütunlarla inşa edilmişti. Altından ve gümüşten kerpiçler, zeminin döşemeleri de benzer tarzdaydı. Yere çakıl taşları yerine parlak inciler dökülmüştü. Her köşkün çevresinde akarsular, yerlerde inci ve mercanlar vardı. Burada çiçekleri gümüş, yaprakları zeberced ve gövdeleri altından pek çok ağaç bulunmaktaydı. Kendi kendine "Burası muttakilere va'd olunan Cennetin ta kendisidir" dedi.

Mısra:

Burası nedir, hangi Cennettir, burası hangi makamdır?

"Muhammed'i hak ile gönderene yemin olsun ki Allah dünyada bunun benzerini yaratmamıştır" dedi. Bu mücevherlerden bir miktar aldı, arkasına yükledi ve Yemen'e döndü. İnsanlar bu mücevherleri elinde gördüler, hazine bulduğuna hamlettiler ve hikâyesi dillere düştü. İş öyle bir safhaya vardı ki durumu o zaman Şam hâkimi olan Muâviye'ye ulaştı. Muâviye onu çağırdı, hikâyenin tamamını başından sonuna kadar ondan dinledi. Sonra onu bir meclise oturttu. Ka'b b. Ahbâr'ı çağırdı. Ona dünyada altın ve gümüşten yapılmış, ağaçları mücevherlerle bezenmiş bir şehrin olup olmadığını sordu. Ka'b: "Evet bu, Allah Teâlâ'nın hakkında Kur'ân-ı Mecîd'de ***"Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı."*** buyurduğu şehirdir." dedi. Onu Şeddâd b. Âd yapmıştı. O kudretli bir sultandı ve dokuz yüz yıl ömür yaşadı. Dünyada nerede altın ve gümüş varsa hepsini topladı. Her birinin yanına bin adam vererek yüz ustayı İrem şehrini bina etmeleri için gönderdi. Şehrin yapımı üç yüz senede tamamlandı, yüz sene de şehre gidilecek yolun hazırlanmasıyla geçti. Şeddâd dünyanın bütün emirlerini ve sultanlarını kendi memleketine topladı oraya gitmek için yola koyuldular, şehri görünce uzaktan seyre koyuldu. Yaptırdığı şehre varmasına arada bir gecelik yol kalmışken Allah Teâlâ bir melek gönderdi ve onların üzerine bir sayha kopardı. Oradakilerin hepsi öldü ve bu şehir Ashâb-ı Kehf'in gözlerden uzak olması gibi insanlardan gizli kaldı. Ben okudum ki sizin yönetiminiz zamanında kısa boylu, kızıl renkli, yeşil gözlü, yüzünde nişan olarak bir ben bulunan bir adam devesini arayarak oraya gidecek ve orayı görecek. Sonra geri dönüp de Kılâbe'yi görünce: "Allah'a yemin olsun ki o bu adamdır." dedi.

Şeyhzâde *Hâşiyesi*'nde der ki: Burada bir mesele vardır. Çünkü Âd kavmi rüzgar ile helâk edildiler. Sâlih (a.s.)'ın kavmi ise ses ile helâk edildiler. Ancak burada ses ile, sesi şiddetli rüzgar kasdedilirse o başka.

Ka‘b’ın zikrettiğine göre Şeddâd’ın oğlu babasını çölden kaldırıp defnettiği zaman onun lisanından mezarının başına konulan bir levhaya şunları yazmıştır:

Ben Amid kalesinin sâhibi Âd oğlu Şeddâd’ım.
Güç, kuvvet ve sağlam mülkün sâhibiyim.
Tehdidimden çekinerek yeryüzü halkı bana itâat etti.
Güçlü otoritem sâyesinde doğuya ve batıya hükümran oldum.
Derken bize uzak ufuktan korkunç bir ses geldi.
Çölün ortasında biçilmiş ekin gibi bizim canımızı aldı.

Rabbânî âlim **Ebû Tâlib el-Mekkî**’nin (k.s) tasnifi olan *Kūtü’l-kulûb*’ta zikredildiğine göre Bayezid Bistâmî (k.s)’ye “Direkleri (yüksek binaları) olan, İrem şehrine girdin mi?” diye soruldu. O “Sus, Allah Teâlâ mülkünde O’na âid bin şehre girdim. Onların en aşağısı direkleri (yüksek binaları) olandı.” dedi. Sonra bu şehirlerin isimlerini saymaya başladı. Bâyezid’in (k.s.) “Onların en aşağısı direkleri (yüksek binaları) olandı” sözünün zâhiri Allah Teâlâ’nın “Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı” sözüne ters düşmektedir. Fakat âyetten anlaşılan geçmişte böyle bir şehrin benzerinin yaratılmamış olduğudur. Bu şehirlerin Kur’an’ın indirilmesinden sonra yapılmış şehirler olması da mümkündür. Onların benzerlerinin yaratılmamış olması ile zînette benzerlerinin olmadığının kasdedilmiş olması mümkündür. En azından kasdedilen ise cüsselerinin küçüklüğüdür.

Kūtü’l-kulûb’un bazı nüshalarında âyetin mânâsının Yemen beldelerinde onun benzerinin yaratılmamış olduğu belirtilir. Çünkü onlara kendi ülkelerinde olanla hitap edilmiştir. Tıpkı ***“yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.”*** (el-Mâide, 5/33) âyetinde bulundukları “yer” ile kendi beldelerinin topraklarının kasdedilmiş olması gibi. Bunun gibi yorumlarla anlaşılması güç, kapalı hususlar ortadan kalkar. Nitekim **İbnü’ş-Şeyh’in** *el-Bürde* şerhinde bu şekilde geçmektedir.

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾

9. O vadide kayaları yontan Semûd kavmine,

Öte yandan Allah Teâlâ Semûd kavmine ne yaptı?

“Semûd” kelimesi daha önce geçen “Âd” kelimesine atfedilmiştir. Semûd meşhur bir kabile olup, bu ismi, Cüdeys’in kardeşi olan dedeleri Semûd’dan almışlardır. Bu iki kardeş Âbir’in, o İrem’in, o Sâm’ın, o ise Nuh (a.s.)’ın oğludur. Semûd kabîlesi, Arab-ı âribeden yâni hâlis Arap idiler. Hicaz ile Tebük arasındaki Hicr bölgesinde yaşarlardı. Âd kavmi gibi putlara taparlardı. Onlar Sâlih (a.s.)’ın kavmi idiler. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i (gönderdik)”*** (Hûd, 11/61)

buyurmaktadır.
"Câbû" fiilinin masdarı olan "cevb" kesmek demektir. **Ferrâ**'nın ifâde ettiğine göre bu kökün anlamı diyarları gezmek ve katetmek, gömlek kesmek anlamına da gelir. "Ceyb/cep" ismi de burdan gelmektedir.
"Sahr/kaya" katı ve sert taş demektir.
"Vadi"nin asıl anlamı su yatağı, suyun akıp gittiği yer demektir. Nitekim bu anlamdan dolayı iki dağ arasındaki aralığa vadi denir. Burada kasdedilen ise Şam tarafından Medîne-i Şerîfe'nin yakınında bulunan "Vâdi'l-kurâ"dır.
Ebû Nadra der ki: "Rasûlullah (s.a.) Tebük gazvesi sırasında doru bir atın üzerine binmiş olarak Semûd vadisine geldi. "Hızlı *yürüyün. Çünkü lânete uğramış bir vadide bulunuyorsunuz*." buyurdu.[94]
Âyetin mânâsı ise şöyledir: Dağların kayalarını kestiler. Onların içinde oydukları kayalardan evler yaptılar. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz."*** (eş-Şuarâ, 26/149) buyurmuştur.
Dağları, kayaları ve mermerleri ilk olarak onların (Semûd kavmi) olduğu söylenmiştir. Onlar tamamı taştan olmak üzere bin yedi yüz şehir kurmuştur.

وَفِرْعَوْنَ ذِى الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾

10. Kazıklar *(çadırlar, ordular)* sâhibi Firavun'a!
Yâni Mûsâ (a.s.)'nın Firavun'una ne yaptı? Bu firavun el-Velîd b. Mus'ab b. Reyyân b. Servân Ebü'l-Abbâs el-Kıbtî'dir. Abbâsîlere âid küçük hububat ölçekleri ona nisbet edilir. "Fir'avn" bir lakaptır. Âyette onun (Hz. Mûsâ'nın Firavun'unun) tek başına zikredilmesi rablık ve ilahlık iddiâ edecek kadar kibirlenmede ve ululuk taslamada en önde olmasından dolayıdır.
Fir'avn'a kazıklar sâhibi denilmesinin askerlerinin ve bu askerlerin çadırlarının çokluğu sebebiyle olduğu daha önce Nebe' sûresinde geçmişti. Askerler konakladıkları yerlerde kendilerine çadır kuruyorlar ve tıpkı bugün de çadır kurarken yapıldığı gibi bunları direklere ve uzun iplere bağlıyorlardı.
Ya da Firavun'a 'kazıklar sâhibi' denilmesi Firavun'un kazıklarla işkence yapması sebebiyledir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: Firavun onu çekip kazığa bağladı, yâni onu çarmıha germek sûretiyle işkence ederdi.
İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre Firavun'a 'kazıklar sâhibi' denilmesinin sebebi şu olaydır: Firavun'un hazinedarı Harbil'in karısı Firavun'un kızı Heycel'in saçını tarayıp süslemekle görevliydi. Harbil yüz yıldan beri îmanını gizleyen bir mü'mindi. Hanımı da aynı şekilde gizlice îman edenlerdendi. Bir gün Harbil'in karısı Firavun'un kızının başını tararken birden tarak elinden yere düştü. Kadın "Kahrolsun Allah Teâlâ'yı inkâr eden!" dedi. Bunun üzerine Fir'avn'ın kızı "Senin babamdan başka

ilahın mı var?" diye sordu. Kadın: "Benim ilahım, babanın ilahı, göklerin ve yerin ilahı birdir ve O'nun ortağı yoktur." dedi. Firavun'un kızı derhal ayağa kalktı ve doğruca ağlaya ağlaya babasının yanına vardı. Firavun: "Nedir seni ağlatan?" diye sorunca kız: "Senin hazinedarının karısı olan Mâşita/berber kadın, senin, kendisinin, göklerin ve yerin ilâhının bir olduğunu, ortağının olmadığını iddiâ ediyor." dedi. Bunun üzerine Firavun kadını huzuruna çağırttı. Ona durumu sordu. Kadın "Kızın doğru söylemiş" dedi. Firavun ona: "Yazıklar olsun sana! İlâhını inkâr et ve benim senin ilâhın olduğumu ikrar et." dedi. Kadın: "Bunu yapamam." deyince Firavun kadını dört kazığa bağlayıp çekti. Sonra üzerine yılanları ve akrepleri saldı. Ona dönerek "Ya Allah'ı inkâr edersin ya da sana iki ay bu işkenceyi yapmaya devam ederim." dedi. Kadın: "Bana yetmiş ay bile işkence yapsan O'nu inkâr etmem." dedi.

Kadının iki kızı vardı. Firavun onun büyük kızını getirtti ve kadının ağzının üzerinde boğazladı ve "İlahını inkâr et, yoksa küçük kızını da ağzının üzerinde boğazlarım" dedi. Küçük kız henüz süt emme çağındaydı. Kadın: "Yeryüzünde bulunan herkesi ağzımın üzerinde yatırıp kessen de Allah Teâlâ'yı inkâr etmem." dedi. Bu cevap üzerine kadının diğer kızı da getirildi. Çocuk annesinin göğsü üzerine yatırılıp kesmeye davrandıklarında kadın direncini ve dayanma gücünü kaybetti. İşte o zaman Allah kızının dilini çözdü ve çocuk konuşmaya başladı. Bu çocuk henüz süt çağında iken konuşan dört çocuktan birisidir. Annesine şöyle dedi: "Ey anneciğim, sakın dayanma gücünü kaybetme, sabırsızlık gösterme! Çünkü Allah senin için Cennette bir köşk bina etti. Sabret! Çünkü sen Allah'ın rahmetine ve ağırlamasına gidiyorsun." dedi. Ardından o da boğazlandı. Kadın da çok geçmeden vefât etti. Allah Teâlâ onu rahmetine gark etti.

Firavun İsrailoğulları'nın en güzel kadınlarından biriyle evlenmişti. Adı **Âsiye binti Müzâhim**'di. Âsiye Firavun'un Mâşiteye/berber kadına yaptıklarını görünce kendi kendine: "Ben bir müslüman ve o da bir kâfir iken onun yaptıklarına nasıl katlanabilirim?" dedi. Âsiye kendi kendine konuşurken Fir'avn yanına vardı ve ona yakın bir yerde oturdu. Âsiye ona: "Ey Firavun, sen yaratılmışların en kötüsü ve en iğrencisin. Zavallı Mâşiteye kasdettin ve onu öldürdün." dedi. Firavun: "Herhalde o kadındaki delilikten sende de var." dedi. Âsiye; "Bende delilik yok. Asıl deli göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunanların mülkü kendisinin olan bir ve ortağı olmayan Allah'ı inkâr edendir. O herşeye kadirdir." dedi. Bunun üzerine Firavun onu da işkence etmek için dört kazığa bağlayıp çektirdi. Ancak Allah Âsiye'ye Firavun'un yaptığı işkenceyi hafifletmek üzere, onun için Cennete giden bir kapı açtı. İşte o zaman: ***"Rabbim! Bana katında Cennette bir ev yap ve beni Fir'avn'dan ve onun (kötü) işinden koru."*** (et-Tahrîm, 66/11) diye duâ etti. Allah da onun ruhunu alarak yüksek Cennete yerleştirdi. Bu kıssanın bir bölümü Tahrîm sûresinin sonlarında geçmişti. Oraya bak.

Âd ile beşerî tabîata, Semûd kelimesi ile şehevî güce, Firavun ile gazap kuvvetine işâret vardır. Sâlikin bunlardan kendini arındırması/tezkiye ve etkilerini temizlemesi gerekir.

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾

11. Ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler.

Yukarıda zikredilen üç zümrenin (Âd, Semûd ve Firavun) sıfatıdır. **Zemahşerî**'ye göre bu cümlenin kınama anlamı ifâde ettiği açıktır. Çünkü burası zem/kınama makâmıdır. Mânâ itibariyle bu daha güzeldir.

Mânâ ise şöyledir: Bu zümrelerden her biri kendi ülkelerinde haddi aştılar, azgınlık ettiler. Yâni Âd kavmi Yemen'de, Semûd kavmi Şam topraklarında, Kıbtîler Mısır'da haddi aşıp azgınlık ettiler. Nitekim Nemrud da Sevad/Irak topraklarında haddi aşmıştır. Diğerlerini de bunlara kıyas et.

فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾

12. Oralarda kötülüğü çoğalttılar.

Yani onlar inkâra ve diğer günahlarla oralarda kötülüğü çoğalttılar. Çünkü "fesad/kötülük" bütün günah çeşitlerini içerir. Tıpkı "salâh" bütün iyilikleri içine aldığı gibi. Her kim Allah'ın emrinden başkasını yaparsa, Allah'ın kullarını zulumle yönetirse bu kimse müfsiddir, Allah'ın kendisi için koyduğu sınırı aşandır. Bu âyette zamanımızın yöneticilerinin ve benzerlerinin çoğu için büyük bir korkutma vardır.

فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾

13. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı.

"Sabbü'l-mâ'" suyu yukardan dökmek/akıtmak demektir. Yâni Allah Teâlâ bu zümrelerden her biri üzerine yaptıkları azgınlık ve fesadın ardından çok şiddetli bir azap kamçısı indirdi.

"Sevt" birbirine kıvrılarak sarılmış deriden yapılmış ve dövmeye yarayan bir âlet/kamçı demektir.

Rabbin onların üzerine miktarı ve ne derece olduğu kavranılamayacak kadar şiddetli bir azap indirdi. Buna göre "azap kamçısı" ile kasdedilen onlardan her bir zümrenin başına gelen ve diğer sûrelerde açıklanan azap çeşitleridir. Âd kavmine şiddetli bir rüzgar, Semûd kavmine korkunç ses, Kıptîlere suda boğulma azabı verilmişti. Bu azaba "kamçı" adı verilmesi bunların o kâfirlere âhirette hazırlanan azaba göre kılıcın yanında kamçı mesâbesinde olduğuna işârettir.

Ebû Hayyân ise “kamçı” kelimesinin istiâre yoluyla azap demek olduğunu söylemiştir. Çünkü kamçı ve başkalarının aksine tekrar tekrar vurmayı ve tekrarlamayı gerektirir.

Kâşifî der ki: Araplar kırbaç darbesini en şiddetli azap olarak bildiklerinden her türlü azaba “kırbaç acısı” derlerdi. Yani kamçı onlara göre azab ve işkencenin en son sınırıdır. Hak Teâlâ onların bu kelamı gereği, kendi azaplarına “kırbaç azabı” dedi.

Nitekim şair derki:

Görmez misin Allah dinini nasıl etti izhar?
Yedi azap kamçısı, emrine karşı gelen küffâr!

Azabın indirilmesinin “yağdırma” fiili ile ifâde edilmesi onun çokluk, süreklilik ve peşpeşe geleceğine işâret etmek içindir. Çünkü “yağdırma/dökme” sıvı şeyi dökmek veya sıvı mesâbesinde olan kum, tahıl taneleri gibi şeyi yukardan aşağıya doğru akıtmak, şiddetle ve çok boşaltmak/dökmek demektir. “Kamçı yağdırma” bu kabilden olmadığı halde ona nisbet edilmesi, kamçı yiyen kimsenin peşpeşe aldığı darbelerin yukardan aşağıya dökülen şeyin damlalarına benzetilmesinden dolayıdır.

Eğer: “Allah Teâlâ: ***“Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden cezâlandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”*** (en-Nahl, 16/61) buyur muyor mu? Bu âyet azabın âhirete tehir edilmesini gerektirir. Şu halde bu iki âyet birbiriyle nasıl uzlaştırılır?” diye soracak olursan, biz bu soruya şöyle cevap veririz: Bu âyet bize cezânın tamamının âhirete tehir edilmesini gerektirir. Bu azâbın/cezânın bir kısmının dünyada hemen verilmesiyle çelişmez. Çünkü dünyada olan cezânın bir kısmı ve başlangıcıdır. Nitekim *Şeyhzâde Hâşiyesi*’nde böyle geçmektedir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bundan daha güzel bir yorum şudur: İnsanların hepsinin cezâlandırılması ile ilgili âyetten anlaşılan husus, peygamberleri yalanlayan geçmiş bazı ümmetler gibi insanlardan bazılarının dünyada köklerinin kazınması azâbıyla cezâlandırılması ile çelişmez.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

14. Çünkü Rabbin *(her an)* gözetlemededir.

Bu âyet yukarıda geçen azabların sebebini bildirmekte ve Hz. Peygamber (a.s.)’ın kavminin kâfirlerine de zikredilen insanların başlarına gelen azabın benzerinin geleceğini bildirmektedir. Nitekim bu âyette rubûbiyyet unvânının kullanılması ve onun “senin rabbin” ifâdesiyle Hz. Peygamber (a.s.)’a izâfe edilmesi de bunu haber vermektedir.

“Mirsâd” gözetleyicilerin durarak gözetledikleri mekan (gözetleme yeri) anlamınadır. “Mirsâd” kelimesinin başındaki bâ harfi zarfiyet içindir. Yâni senin Rabbin yoldan gelip geçenlerin gözetleneceği yerdedir demek olur. “Mirsâd” kelimesinin mübâlağa kipi olması da mümkündür.

Bu ifâde Allah Teâlâ’nın âsîleri gözetmesi ve onların Allah’ın gözetlemesinden asla

kurtulamayacaklarının temsîlî bir anlatımından ibarettir. Allah Teâlâ'nın kullarının amellerini muhafaza edip kayıt altına alması, zerre kadar bile olsa amellerinin karşılığını vermesi, kulların hiçbirinin Allah'tan başka gidecek yerlerinin olmaması hâli, yola oturup gelip geçenleri gözetleyen ve suç işleyenleri derhal yakalamak için pusuda bekleyen kimsenin hâline benzetilmiştir. Sonra yol gözetleyen ve pusuda yatan kimsenin hâli ifâde edilirken kullanılan söz kalıpları burada da kullanılmıştır.

Kâşifî der ki: Allah Teâlâ her şeyi görür, her şeyi işitir. O'na gizli kalan bir şey yoktur.

O hem gizliyi hem de gizlinin gizlisini bilir
Gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilmek Hakk'ın sıfatıdır.

Derler ki: Rabbinin melekleri sırat üzerinde Cehennemin üzerindeki köprüde yedi yerde gözetlemede bulunurlar. Birincisinde îmandan sorarlar. Oradan geçen kimse nifâk ve riyâdan sâlim olursa kurtulur. Aksi halde Cehenneme yuvarlanır. İkinci yerde namazdan sorulur. Eğer namazının rükû ve secdesini tam yapmış, namazını vaktinde kılmışsa kurtulur. Yoksa Cehenneme yuvarlanır. Üçüncü yerde zekattan sorulur. Dördüncü yerde Ramazan orucundan, beşinci yerde hac ve umreden, altıncı yerde abdest ve gusülden, yedinci yerde ise anne-babaya iyilik ve sıla-yı rahimden sorulur. Bütün bunlardan başarıyla çıkarsa ona "Cennete git." denir. Aksi halde Cehenneme düşer.

---

[94]. Bk. Beyhakî, Delâil, V, 233.

MALI AŞIRI BİÇİMDE SEVİYORSUNUZ

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِۜ ﴿١٥﴾
وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ
لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۙ ﴿١٨﴾
وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّاۙ ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّاۜ ﴿٢٠﴾

15. İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde "Rabbim bana ikram etti" der.

16. Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni önemsemedi" der.

17. Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz,

18. Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.

19. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz.

20. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.

"İnsan var ya Rabbin kendisini imtihan edip de" yâni kendisine zenginlik ve bolluk vermek sûretiyle imtihan eden kimsenin davrandığı gibi davranıp da *"ikramda bulunduğunda"* makam ve kudret vererek ikram ettiğinde *"ve bol nimet verdiğinde"* işlerini kolaylaştırmak ve maîşetlerini genişletmek sûretiyle onlara nimet verdiğinde öğünerek *"Rabbim bana ikram etti"* lâyık olduğum şekilde mal ve makam vererek beni üstün tuttu *"der."* Fakat bütün bunların şükür mü edecek yoksa nankörlükte mi bulunacak diye imtihan amacıyla verilmiş olduğunu asla hatırına getirmez.

Bu âyet yukarıda geçen ***"Rabbin (her an) gözetlemededir."*** ifâdesine bağlıdır. Burada âdetâ şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ kullarının hallerini gözetleme, iyi ve kötü amellerinin karşılığını verme durumunda iken, insanoğluna gelince o bunları hiç önemsemez. İnsanın bütün gözünü diktiği yer ve fikrini odakladığı şey dünya hayatı ve onun lezzetleridir.

Süheylî (r.h) der ki: Âyette geçen "**insan**" ile Utbe b. Rebîa kasdedilmiştir. Âyette zikredilen bu sıfat herkes için genel olsa da rivâyete göre bu âyetin inmesine sebep Utbe'dir.

"فَاَكْرَمَهُ" fiilinin başındaki fâ harfi açıklama (tefsîriyye) içindir. Çünkü ikramda bulunma ve nimet verme imtihanın ta kendisidir.

Âyette sanki şöyle denilmiştir: İnsanoğluna gelince o şöyle der: Rabbim beni imtihanı esnasında nimet vererek bana ikram etti.

"**İmtihan**" kelimesinin önce getirilmesi, nakledilen sözün geçersiz olduğunun açığa

çıkması için en başından ikramın ve nimet vermenin imtihan yoluyla olduğunu bildirmek maksadıyladır.

وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾

16. Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni önemsemedi" der.

"Onu imtihan edip" yâni Rabbi onu imtihan edip de büyük hikmetlere dayalı irâdesi gereğince *"rızkını daralttığında"* ve ona sâdece kendine yetecek kadar verdiğinde, sâdece bir günlük azık bahşettiğinde ise canı sıkılarak *"Rabbim beni önemsemedi"* bana fakirlik vererek beni zelil kıldı *"der."* Bütün bunların sabır mı edecek yoksa sızlanacak mı diye imtihan etmek üzere yapılmış olduğunu ve asla değer vermeme, önemsememe olmadığını hatırına bile getirmez. Bundan dolayı önceki âyetteki "**ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde**" ifâdesine karşılık olarak "değersiz kılıp da rızkını daralttığında" buyrulmadı. Dahası rızkın daraltılmış olması sabreden fakir açısından her iki dünyada ikrâma nâil olmaya sebep olabilir. Âhirette ikrâma götüreceği açıktır. Dünyada ikrâma sebep olmasına gelince fakir olan kimse düşmanların tamahından kurtulmuş olur. Dünyada büyük ve ileri gelen kimseler onun hakkında iyi şeyler düşünürler, sabreden fakirin yanına giderek ondan kendilerine duâ etmesini isterler. Bazen de rızkın genişliği nankörlük yüzünden her iki dünyanın kaybedilmesine yol açar. Bu durumda ise rızkın bolluğu bir istidrac olmuş olur.

Ey gönül, eğer hakîkat gözüyle bakabilsen
Zenginlik yerine fakirliği seçersin.

Bazı âlimler şöyle derler: Belki de rızık ve geçimin daraltılması; nimetin, kendisini verenden alıkoymamak/gafil kılmamak sûretiyle fakire bir ikram bile olabilir. Allah'tan başka bağlanacak bir şeyi olmadığı için bu durumu Hakk'a yönelmeye ve Hakk'ın yoluna girmeye vesile edinir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'tan rivâyete göre o şöyle demiştir: "Ben ashâb-ı suffeden yetmiş kişi gördüm. Onların arasında üzerinde ridâ/elbise üzerine giyilen hırka ve cübbesi, gibi giyeceği olan bir tek adam yoktu. Ya vücûdun alt kısmını örten örtüleri ya boyunlarına bağladıkları bir örtüleri vardı. Bunların da bazılarının örtüsü baldırlarının yarısına kadar, bazılarınınki topuklarının yarısına kadar ulaşıyordu. Avret mahalleri görülmesin diye elbiselerini topluyorlardı."

Şimdi bir düşün, bu durum Allah Teâlâ'nın seçkin kulları açısından onları önemsememek anlamına mı geliyor? Bir mü'min ya şükür makamında olur ya da sabır makamında olur. Hz. Peygamber (a.s.): *"İman iki yarımdır.Bir yarısı sabır, diğer yarısı ise şükürdür."* [95] buyurmuştur.

Sûfî fakirlikten gam ve kedere düşünce
Bu fakrı onun bakıcısı ve besini olur
Zira Cennet zorluklardan filizlenir
Şefkat ve merhamet kırılmış âcizin nasibidir.
Üstünlük taslayıp başları ezen kimseye
Hakk'ın da halkın da merhameti erişmez.

Nitekim büyüklerden birisi *"Rabbim beni önemsemedi der"* âyeti hakkında şöyle demiştir: Yâni Rabbim beni değersiz ve zelil bıraktı, der. Bu zavallı ve gözü perdeli kişi bilmez ki Rabbı ona rahmet ve şefkat nazariyle bakmaktadır. Çünkü onu rahmâniyyet cezbesi ile tabîî âlemden çekip rûhânî âleme, nefis âleminden kalp âlemine, fark âleminden cem' âlemine, firak âleminden visâl âlemine cezbetmiştir.

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾

17. Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz,

"Hayır!" Bu kelime önceki âyetlerde aktarılan insanın sözlerinden onu vazgeçirme ve her iki sözünü de yalanlama anlamı taşımaktadır.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: Âyetin mânâsı şöyledir: Ben nezdimde değerli olduğu için insanı zenginlikle imtihan etmedim. Yine katımda değersiz olduğu için fakirlikle imtihan etmedim. Bilakis bunlar sebeplere bağlı olmaksızın sâdece bir kaza ve kaderden ibârettir.

"Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz" Bu ifâdeyle insanın kötü sözlerinin beyân edilmesinin ardından kötü fiillerini açıklamaya geçiş ifâdesidir. Burada muhâtap siygasına dönülmesi, insanoğlunun ağzından çıkan yukardaki sözüyle işlemiş olduğu cinâyeti görmesi gerektiğine işâret etmek ve şiddetli bir biçimde onu azarlamak, yapmış olduğu fiilin ve söylediği sözün çok çirkin olduğunu ifâde etmek içindir.

"Siz" şeklinde çoğul bir ifâdenin kullanılması "insan" kelimesinin mânâsı göz önüne alındığı içindir. Çünkü maksad insan cinsidir.

Yâni bilakis sizin yukarda sayılandan çok daha beter ve dünya malına dört elle sarıldığınızı daha fazla gösteren durumlarınız var. Çünkü Allah size çok mal vererek ikramda bulunuyor ama siz nafaka, giyim-kuşam vb. yetime ikram yükümlülüğünüzü yerine getirmiyorsunuz.

Yetim, babasını kaybeden ve henüz erginlik çağına erişmemiş çocuk demektir. Hayvanların yetimi ise annesini kaybeden hayvan demektir. Peygamber (s.a.) Efendimiz yetim hakkında şöyle buyurur: *"Evlerin Allah'a en sevimlisi içinde kendisine ikram edilen yetimin bulunduğu evdir."*

Yetime merhamet göster, gözünün yaşını sil
Yüzünde toz toprak varsa, onu şefkatle temizle.

el-Eşbâh ve'n-Nazâir'de der ki: Ücret vermeden herhangi bir yetimi çalıştırmak dinimizce haramdır. İsterse çalıştıran kardeşi veya onu öğreten hocası olsun. Bu hükümden sâdece yetimin annesi, bir de onu okutan hocası arkadaşını gidip getirmesi için bir yere göndermişse bu müstesnâdır. Nitekim *el-Kunye*'de bu şekilde yer almaktadır.

وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۙ ﴿١٨﴾

18. Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.

Yani birbirinizi ister âile ferdi olsun, ister başkaları olsun Allah Teâlâ'nın size nimetine şükrane olarak yoksulları yedirmeye teşvik etmiyorsunuz. Başkasını yoksulu yedirmeye teşvik etmeyen kimse elbette kendisi de yedirmez. Buna göre mânâ şöyle olmuş olur: Sizler hiçbir fakiri yedirmiyorsunuz ve yedirilmesini, doyurulmasını teşvik etmiyorsunuz. Burada cimrilik yapan kimseyi etkili bir şekilde kınama vardır.

Mukâtil der ki: Kudame b. Maz'ûn, Ümeyye b. Halef'in himayesinde bir yetimdi. Ümeyye ona hakkını vermiyordu. İşte bunun üzerine şimdi okuyacak olduğumuz âyet-i kerime indi.

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّاۙ ﴿١٩﴾

19. Haram helâl demeden mîrası yiyorsunuz.

Mîras ölen kimseden intikal eden mal demektir. Câhiliyye Arapları kadınlara ve çocuklara mîras vermiyorlardı, onların paylarını yiyiyorlardı.

Bu âyette Arapların Hz. İbrahim ve İsmâil (a.s.)'dan aldıkları bir mîras olduğuna, ancak onların bu mîrası diğer bazı ahkâmı değiştirdikleri gibi değiştirdiklerine işâret vardır.

Onlar miras bırakan kimsenin haram, helal ve şüpheli demeden topladığu mirası bu durumu bile bile yiyorlardı.

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّاۜ ﴿٢٠﴾

20. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.

Sizler hırsla, aç gözlülükle, üzerine düşen hakları vermeyerek ve faydalanmayarak malı aşırı biçimde çok seviyorsunuz. Maksad onların sâdece dünyaya hırs gösterdiklerini ve âhireti bir tarafa bıraktıklarını beyân ederek onları kınamaktır.

Burada mal sevgisinin tabîî olduğuna, insanın güçlü kimselerden olması dışında bundan tümüyle kurtulamayacağına işâret vardır. Sanki burada insanoğlunun mal sevgisi şiddetli olmadığında kınanmayacağına işâret eder gibidir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Siz nefsani kötü ameller ile heva ve hevesten meydana gelen çirkin haller malını çok seviyorsunuz.

---

[95]. Beyhakî, Şuabü’l-îmân, XII, 193.

KEŞKE BU HAYATIM İÇİN BİR ŞEYLER GÖNDERSEYDİM!

كَلَّٓا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّاۙ ﴿٢١﴾ وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ ﴿٢٢﴾
وَجِايٓءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِيۚ ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُٓ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا
يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٢٦﴾ يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُۗ ﴿٢٧﴾ اِرْجِعِيٓ اِلٰى رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِيۙ ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

21. Hayır, yeryüzü parça parça döküldüğü,

22. Rabbin*(in emri)* geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman *(her şey ortaya çıkacaktır)*.

23. O gün Cehennem getirilir, insan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var!

24. *(İşte o zaman insan:)* "Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim!" der.

25. Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez.

26. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz.

27. Ey huzura kavuşmuş nefis!

28. Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.

29. *(Seçkin)* kullarım arasına katıl,

30. Ve Cennetime gir!

"Kellâ/Hayır" ifâdesi yukarda zikredilen fiilleri, terk ettikleri işleri ve inkârlarını menetme anlamı taşımaktadır. Yâni bu işin dünyaya hırsla sarılma, bütün isteğini dünya malını elde etme, haram helal demeden mal toplama ve bu maldan başkalarına yardım etmeme, hesabın ve yapılanların karşılığının olmayacağı vehmine düşme şeklinde olması uygun değildir. Çünkü bunun sonu, bâkî olan âhiret hayatına fânî olan dünya hayatı tercih edildiği için pişmanlık ve hasrettir.

"Yeryüzü parça parça döküldüğü" Bu cümle menetmenin sebebini ortaya koymak üzere tehdid yollu bir başlangıç cümlesidir.

"Dekk" bir şeye vurup ezmek, yerle bir etmek, dümdüz etmek demektir.

Halîl der ki: "Dekk" duvarı ve dağı kırmak demektir.

Müberred ise şöyle der: "Dekk" yukardakini yere yayarak alçaltmak demektir.

Âyetteki ikinci "dekken" birincinin tekidi değil tam tersine birincisinden başka bir

parça hâlinde dökülmedir.

Mânâsı ise şu şekildedir: Yeryüzü birbirini izleyen sarsılışlarla parça parça döküldüğü, parçalanana kadar bir kısmı diğer kısmına vurulduğu, yerin üzerindeki dağlar, binalar ve köşkler ardarda gelen zelzele ve depremlerin sonrası dümdüz olduğunda, yeryüzü peşpeşe gelen sarsıntılarla sarsılıp toz hâline geldiğinde...

Bunlar ise sûra ikinci kez üfürüldüğünde dünyanın başına geleceklerden ibârettir. Yer bir kırılmayla kırılınca bundan sonra artık parça parça olur.

وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ ﴿٢٢﴾

22. Rabbin*(in emri)* geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman *(her şey ortaya çıkacaktır)*.

"Rabbin(in emri) geldiği" Yani Rabbinin kudretini gösteren alâmetler ve kahrına işâret eden belirtiler zuhûr ettiği zaman... Bu durum dünya sultanlarından birisi bizzat bir yere geldiğinde heybet ve siyasetinin zuhûr etmesine benzetilmiştir. Çünkü sultanın geldiği sırada vezirler, seçkin adamlar ve askerlerinin geldiğinde ortaya çıkmayan şeyler ortaya çıkar.

İmam Ahmed şöyle der: Korkutmak için muzâfın hazfedilmesi ile "Rabbinin emri ve kazası geldiğinde" demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle geçer: "Rabbin celâlî-kahrî mazharda tecellî ettiğinde."

"Melekler de saf saf dizildiği zaman" Yani melekler mahşer meydanına gelip saf hâlinde veya saf tutmuş olarak dizildiklerinde. Çünkü o gün bütün göklerin melekleri inip dünyada insanların ve cinlerin namazda saf tutmaları gibi mertebe ve makamlarına göre insanların ve cinlerin etrafını çevreleyerek ardarda saf tutarlar. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Melekler onun etrafındadır."*** (el-Hâkka, 69/17) buyurmaktadır. Melekler yedi göğün sayısı kadar yedi saf olurlar.

وَج۪ٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٢٣﴾

23. O gün Cehennem getirilir, insan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var!

"O gün Cehennem getirilir" ifâdesi ***"Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman"*** (en-Nâziât, 79/36) ifâdesine benzer. Yani Cehennemin getirilmesi, o yerinde sâbit olduğu halde yaratılmışlar onu görebilsinler diye ortaya çıkarılmasından ibarettir. Çünkü Cehennemin yerinden ayrılmayacağı mâlumdur.

İbn Mes'ûd (r.a.) ve **Mukâtil** derler ki: Cehennem yetmiş bin yular ile çekilerek getirilir. Her yulara yetmiş bin melek asılır ve nihâyet Cehennem kaynar ve uğuldar halde arşın sol tarafına konur. Yani Cehennem kâfirlere olan öfkesinden coşup kabarır. Cehennem bırakılsa mahşerde toplanan herkesi yakacak gibi kükrer. Korku ve heybetten bütün peygamberler ve velîler diz üstü yere çöker ve "Nefsî, nefsî/canım, canım" der. Nihâyet karşısına Hz. Peygamber (s.a.) dikilir. "Ümmetî, ümmetî/Ümmetim, ümmetim". der. Cehennem: "*Ey Muhammed, benimle senin ne işin var. Allah senin etini bana haram kıldı*." der.[96]

Bu rivâyete göre Cehennemin getirilmesi gerçek anlamdadır. Çünkü "çekme" Cehennemin yerinden ayrılacağını göstermektedir. Önceki âlimler bu ifâdenin mecaz olduğunu söyleyerek "çekerler" kelimesini Cehennemin gösterilmesi için gerekli sebeplere sarılırlar mânâsına tevil etmişlerdir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Mecaz anlamına yormaya ihtiyaç yoktur. Çünkü Kâbe gibi bazı mekanlar, bazı Allah'ın has kullarını göz açıp yummaktan daha hızlı bir şey olan var ve yok etme (îcad ve îdam) şeklinde ziyaret eder. Cehennemin getirilmesinin de bu kabilden olması akla uzak değildir. Üstelik o gün yeryüzü en geniş mekan olacaktır. Nitekim daha önce geçtiği üzere yeryüzü, Cehennemi de bütün mahşer halkını da üstünde barındıracak kadar geniş olacaktır.

Yine Cehennemin getirilmesinden maksad onun misâlî sûretinin getirilmesidir. Bu konuda herhangi bir tartışma yoktur. Bu durumda Cehennemin getirilmesi, Miraç kıssasında Kureyş Hz. Peygamber (a.s.)'a Mescid-i Aksa'nın özelliklerini sorduklarında onun görüntüsünün O'nun gözlerinin önüne getirilmesi gibidir.

"İnsan yaptıklarını birer birer hatırlar" yâni yaptığı kusurların alâmet ve hükümlerini görünce onları bütün ayrıntılarıyla hatırlar. Ya da amellerinin bizzat kendisini gördüğünde bir bir hatırlar. Çünkü âhiret hayatında ameller cisme bürünecektir. Bütün iyi ve kötü ameller kendilerine uygun olan güzel veya çirkin enerji bedenlere bürünerek ortaya çıkacaktır.

Ya da mânâ "*öğüt alır*" demektir. Yani insanoğlu dünyada iken kendisine ulaşan ancak öğüt alıp, kabul etmediği irşadı ve öğütü kabul eder de ***"Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak."*** (el-En'âm, 6/27) der. Bu öğüt alma insanın işlediği kusurlarına pişman olmayı gerektirir. Pişmanlık tevbe demektir. Fakat vakti geçtiği için orada tevbe olmayacaktır.

Kâşânî der ki: İnsanoğlu o gün dünyada inandığının tersini hatırlar/görüp ibret alır ve fıtratının iktizâ ettiği şekilde nefsinde bir heybet meydana gelir. Çünkü yaratıcının kahır sıfatıyla, meleklerin münker ve nekîr gibi azap verme sıfatıyla zuhûr etmeleri, ancak karşısına çıkanın aksine itikad eden/inanan kimse için söz konusudur.

"Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var?" Bu ara cümle yukardaki hatırlamanın/öğüt almanın vaktinde meydana gelmediği için faydadan uzak olduğundan gerçek bir "hatırlama/öğüt alma" olmadığını vurgulamak için getirilmiştir.

Yâni o nereden hatırlasın ki artık hatırlamanın vakti gelip geçmiştir.

Bu ifâdede hazfedilmiş bir kısım olduğu da söylenmiştir. Yâni, bu hatırlamanın faydası ona nereden gelecek! demek olur. Böylece âyette önce “öğüt alır” denilip sonra bunun olmadığının belirtilmesi arasında görülen çelişki de ortadan kalkmış olur.

Öte yandan Allah Teâlâ *“Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var?”* buyurarak bu hatırlamanın ve tevbenin fayda vermeyeceğini bildirdiğine göre Mutezile mezhebinin iddiâ ettiği gibi Allah’ın tevbeleri kabul etmesinin üzerine vacib/zorunlu olmadığını anlamış oluruz.

el-İrşad’da der ki: Mu‘tezile’nin iddiâ ettiği gibi akıl yoluyla dünya hayatında tevbeyi kabul etmenin Allah’a vâcip olmadığına bu âyeti delil getirmek dayanaktan, temelden yoksundur. Çünkü bu kimsenin hatırlaması/öğüt alması tevbe sayılmaz. Çünkü o kimse tevbenin dünyada olduğunu bilir. Nitekim şu âyet de bunu ifâde etmektedir:

يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾

24. ***(İşte o zaman insan:)*** **“Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim!” der.**

(İşte o zaman insan:) Ey hazırda bulunanlar! *“Keşke bu hayatım için birşeyler yapıp gönderseydim der.”*

Sanki “İnsan yaptıklarını birer birer hatırlayınca ne der?” diye sorulmuş, cevap olarak denilmiştir: İnsanoğlu bu hayatım için keşke bir şeyler yapıp gönderseydim. Yani faydalı, devamlı ve kesiksiz bir hayat olan âhiret hayatını elde etmek için bugün faydalanacak olduğum sâlih ameller yapıp gönderseydim, der.

Âyetin mânâsının “Keşke önceden beni azaptan kurtaracak amel yapıp gönderseydim, şimdi burada dirilerden olurdum” şeklinde olması da mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ (cehennemlikler hakkında) ***“sonra o ateşte ne ölür ne de yaşar.”*** (el-A‘lâ, 87/13) buyurmaktadır.

Bilesin ki hak ehli insanın iradesinin tümüyle elinden alınmış olduğunu söylemezler. Şu halde bu temennîde -Mutezile mezhebinin iddiâ ettiği gibi- kulun fiillerinde bağımsız olduğuna delâlet eden herhangi bir şey yoktur. Buna delâlet eden şey ancak kulun sâlih amelleri yapıp önden gönderme imkanının olduğuna itikad etmekten ibarettir. Bunun sırf Allah’ın kudreti ile olmasına ya da bu ameli kesbetme kudretini ona sarfettiğinde Allah’ın yaratması meselesine gelince âyet bu hususlara delâlet etmemektedir. “İradesi tamamıyle elinden alınmış kimse bu işi yapmasını sağlayacak ve kendisini muvaffak kılacak birinin olmasını ister” sözü, gücünü fiilin iki tarafından birine sarf eden kimsenin diğer taraftan irâdesinin elinden alınmış olduğuna inandığını vehmettirebilir. Halbuki öyle değildir. Tam tersine herkes kesin olarak şuna inanır ki kul kudretini ihtiyârî fiillerinden hangi tarafa yönlendirirse o meydana gelir. İşte mükellefiyet ve sorumluluk bu noktada odaklanır.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُٓ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌ ﴿٢٦﴾

25-26. Artık o gün, Allah’ın edeceği azabı kimse edemez. O’nun vuracağı bağı kimse vuramaz.

“Artık” zikredilen bu durumların ve sözlerin gerçekleştiği *“o gün O’nun edeceği azabı kimse edemez. O’nun vuracağı bağı kimse vuramaz.”*

“O” zamiri Allah Teâlâ’ya râcidir.

“Azâb” azab etme, “Visâk” bir şeyi zincir ve ip gibi bir bağ ile bağlamak demektir. Zincirler ve demir halkalarla bağlayıp esir etmektir.

Yâni Allah’ın azabını ve bağlamasını O’ndan başka kimse üstlenemez. Çünkü o gün bütün iş Allah’a âiddir. Bu ifâdeden kıyamet günü Allah’tan başka bir azab edici bulunduğu mânâsı çıkmaz. Fakat hiç kimse O’nun azabı gibi azab edemez.

*Aynu’l-maânî’*de der ki: Hiç kimse dünyada Allah’ın âhiretteki azabı gibi azap edemez.

“O” zamirinin insana râci olması da mümkündür. Yâni zebanilerden hiçbiri o insana yaptıkları azab gibisini yapmazlar, demek olur.

Kisâî ve **Ya‘kûb** bu iki yeri meçhul olarak okumuşlardır. *el-Keşşaf’*ta bu kırâatın Hz. Peygamber (s.a.)’in kırâatı olduğu ifâde edilmiştir. Ebû Amr’ın ömrünün sonunda bu kırâata döndüğü nakledilmiştir. Buna göre mânâ şöyle olur: ‘İnsanın uğrayacağı azap gibisi hiç kimseye yapılmaz.’ Bu durumda âyetin zâhir mânâsına göre insanın çekecek olduğu azabın iblisin uğrayacak olduğu azaptan daha şiddetli olmasını gerektirir. Ancak mü’minlerin âsîleri gibi insan cinsinden hiç kimsenin böyle bir azâba dûçar olmayacağının kasdedildiği söylenirse o başka. Allah’tan her iki dünyada selamet ve âfiyet dileriz.

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾

27. Ey huzura kavuşmuş nefis!

Allah nefs-i emmârenin bedbahtlığını zikrettikten sonra şimdi nefs-i mutmainnenin hoşbahtlığını beyâna başlıyor.

“İtmi’nân” sıkıntı ve rahatsızlıktan sonraki sükûnet ve huzurdur. Nefsin sükûneti ancak yakîn, ma‘rifet ve şuhûd/müşâhedede gayelerin gayesine ulaşmakla olur. ***“Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”*** (er-Ra’d, 13/28) âyetinde Allah Teâlâ’yı ma‘rifetle ve O’na ibâdeti çoğaltmakla nefsin itmi’nânının kazanılacağına dikkat çekilmektedir. Nefis Allah’ı zikrederek itmi’nân makamına ulaştığında o nefsin sâhibi tabîatla ilgili hükümlere ve beşeriyetle ilgili alâmetlere dönmekten emîn olarak

temkînde telvîn makamına ulaşır. Çünkü fenâya eren kimse kendi vasıflarına geri çevrilmez. Terakkî makamında temkîn üzere olan kimse nefs-i emmâre makamına düşmekten kurtulur.

et-Ta'rîfât'ta der ki: Nefs-i mutmainne kalb nuruyla aydınlanan, nihâyet kendi kötü sıfatlarından kurtulup güzel ahlak ile bezenen nefistir.

Kâşifî der ki: Ey benim zikrimle huzura ermiş nefis, nimet içindeyken şükrederdin, mihnet gördüğünde ise sabrederdin.

Mânâ şöyledir: Allah Teâlâ, mü'mine ikram olsun diye Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu bizzat veya meleğin lisanı ile hitab eder. Bu hitab hesap tamam olduğu zamandır. Şöyle buyurur: "*Ey huzura kavuşmuş nefis!*"

ارْجِعٖٓي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ ﴿٢٨﴾

28. Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.

"Sen" sana verilen ebedi nimetlerden dolayı *"O'ndan hoşnud"* ve onun katında *"hoşnudluğa ermiş olarak Rabbine"* sana vaad ettiği ikrama ve yakınlığa *"dön."* Allah Teâlâ'nın gayelerin en sonu olması ancak bu îtibarla olur. Böylece Mücessime'nin bu âyete sarılması geçersiz olur. Onlar bu dön emrinin ruhun yaratılma bakımında önce olmasına delil saymışlardır.

فَادْخُلٖي فٖي عِبَادٖيۙ ﴿٢٩﴾

29. *(Seçkin)* kullarım arasına katıl,

Bana has olan sâlih kullarımın zümresine gir.

وَادْخُلٖي جَنَّتٖي ﴿٣٠﴾

30. Ve Cennetime gir!

"Ve" onlarla birlikte *"Cennetime gir."* Bu âyet ***"Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat."*** (en-Neml, 27/19) âyetine benzer. Allah'ın has kullarının zümresine girmek rûhânî saâdetin ta kendisidir. Onlarla birlikte Cennete girmek ise cismânî saâdettir.

Burada "nefis" ile ruhun kasdedildiği de söylenmiştir. Buna göre mânâ şöyledir: Ey ruh ayrılmış olduğun kullarımın cesedlerine gir ve benim sevap yurduma katıl. Bu tefsir, "Cennetime gir" hitabının öldükten sonra yeniden dirilme esnasında olacağını ileri

sürenlerin görüşünü desteklemektedir.

Bazıları “Cennetime gir” hitabının ölüm sırasında olacağını ileri sürmüştür. Nitekim rivâyet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu hitabın ne zaman olacağını Rasûlullah (s.a.)’e sordu. Bunun üzerine: *“Ey Ebû Bekir, bu ifâdeyi sana melek ölürken söyleyecektir.”* buyurdu.[97]

Hasan (Basrî) ise şöyle der: Allah rûhu kabzetmek istediği zaman ruh Allah’ta sükûnet bulur, O’ndan râzı olur, Allah da ondan râzı olur.

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle der: Mü’min bir kul vefat ettiği zaman Allah ona iki melek ve Cennetten bir hediye gönderir. Mü’minin ruhuna: “Ey huzura ermiş olan nefis! Rabbin senden hoşnud olmuş olarak rahata ve reyhana çık!” denir. Bu hitabın ardından ruh bir insanın almış olduğu en güzel misk kokusu biçiminde dışarı çıkar. Göğün etrafında melekler vardır. Onlar ‘Yerden hoş bir ruh geldi, hoş bir esinti yükseldi.’ derler. Bu ruh hangi kapıya gelse o kapı açılır. Hangi meleğe rast gelse o melek kendisine selam verip duâ eder. Nihâyet gide gide Rahman’a ulaştırılır. Yâni Rahman’ın huzuruna ve O’nun ikram makamlarından özel bir makama ulaştırılır. Orada Rahman’a secdeye kapanır. Sonra Mîkâil’e ‘Bu rûhu alıp götür ve mü’minlerin nefislerinin arasına koy.’ denir. Sonra emredilir de kabri yetmiş arşın enine, yetmiş arşın boyuna genişletilir ve üzerine reyhan kokusu atılır. Bu kulun ezberinde Kur’an’dan herhangi bir bölüm varsa onun nuru kendisine yeter. Şâyet yoksa kabrinden kendisine güneşin nuru gibi bir ışık verilir ve bu kişi orada âdetâ bir gelin gibi uyur. Onu âilesinden en sevdiği kimseden başkası uyandırmaz. Bir kâfir öldüğünde Allah ona da iki melek ve bütün pis kokulardan daha iğrenç ve sert olan herşeyden daha haşin bir şey gönderir. Ona ‘Ey pis nefis! Cehenneme, elem verici azaba gitmek üzere Rabbin sana gazab etmiş olduğu halde çık!’ denir.

Saîd b. Cübeyr (r.h.) der ki: **İbn Abbâs** (r.a.) Tâif’te vefat etti. Ben cenazesinde bulundum. Benzeri hiç görülmemiş bir kuş geldi ve onun naaşının arasına girdi. Sonra bu kuşu oradan çıkarken hiç kimse görmedi. İbn Abbâs toprağa verilince kabrinin kenarında “**Ey huzura kavuşmuş nefis! …**” âyetleri okundu. Ancak kimse okuyanı göremedi.

“Allah ölenin, ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır.” (ez-Zümer, 39/42) âyeti, bazı güzel nefisleri bizzat Allah’ın kabzedip aldığına delâlet etmektedir. Ne mutlu o nefislere!

İşaret ehlinden birisi der ki: Ey dünyaya gönül vermiş/onda karar kılmış nefis, dünyayı terk ederek ve âhiret yoluna girerek Allah’a dön. Benim âhiretlik kullarımın arasına gir. Sûrî ve mânevî Cennetime gir.

Ey havaya yükselmiş şahin, geri gel gitme
Zira bağlı olduğun ipin ucu benim parmağımdadır.

Kâşânî ise bu âyeti şöyle tefsir eder: “**Ey**” üzerine sekînet inen ve yakîn nûru ile

aydınlanan, böylece huzursuzluktan Allah'a dönerek "**huzura kavuşmuş nefis!**" Rıza hâlinde Rabbine dön! Yani senin için sıfatların kemali tamam olduğunda onda karar kılma. Sıfatların makamının kemali olan rıza hâlinde zata dön. Allah'tan râzı olmak ancak Allah'ın nefisten razı olmasından sonra mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ ***"Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır."*** (el-Mâide, 5/119) buyurmuştur. Ey nefis, tevhîd-i zâtî ehlinden bana mahsus olan kullarımın zümresine gir. Bana mahsus olan cennetime, yâni zât cennetine gir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah'a doğru sülûk ve seyr fillâhın neticelerinden razı olarak "**Sen O'ndan hoşnut,**" bakâ elbisesini giydirmek sûretiyle "**O da senden hoşnut olarak**" menzil ve makamları katettikten sonra Rabbin'de fânî olarak **"Rabbine dön."** Benimle ve sıfatlarımla bâkî olan "***(seçkin)*** **kullarım arasına katıl**" Zâtından ve enâniyyetinden fânî olduğunu için "**Cennetime**" zâtımın cennetine "**gir!**" [98]

---

[96]. Kurtubi, XX, 56.
[97]. İbn Kesir, IV, 510-511.
[98]. Hem ihsan sâhibi hem de mâni olan Allah'ın yardımı ile Fecr sûresi, 1117 yılının Mevlid-i Nebevî ayının 17'sinde (9 Temmuz 1705) tamam oldu.

سُورَةُ الْبَلَدِ
سُورَةُ الْبَلَدِ

90- el-BELED SÛRESİ

20 âyettir. Mekkî veya baştan dört âyet hâriç Medenî'dir. Adını ilk âyette geçen, Mekke'yi anlatan ve "şehir" anlamına gelen "beled" kelimesinden almaktadır.

KİMSE ONU GÖRMEDİ Mİ SANIYOR?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا
وَلَدَۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍۜ ﴿٤﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ
عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ﴿٥﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَداًۜ ﴿٦﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Bu beldeye yemin ederim ki,
2. Sen bu beldedesin.
3. Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki,
4. Biz, insanı *(yüzyüze geleceği nice)* zorluklar içinde yarattık.
5. İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?
6. "Pek çok mal harcadım" diyor.
7. Kimse onu görmedi mi sanıyor?

"Bu beldeye" yâni; bu haram beldeye, Mekke'ye *"yemin ederim."*

Âyetin başındaki "lâ" sıla'dır. Allah'ın Tîn sûresinde "emîn belde"ye yemin etmesi buna delâlet etmektedir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Hayır anlamına gelen "lâ" yapılan yemini pekiştirmek için gelmiştir. Bu Arapların "لَا وَاللّٰهِ مَا فَعَلْتُ كَذَا ، لَا وَاللّٰهِ لَاَفْعَلَنَّ كَذَا" "Hayır, vallâhi böyle yapmadım. Hayır vallâhi mutlaka şöyle şöyle yapacağım." demesi gibidir.

"Beled" üzerinde oturanların bir araya gelmeyi, toplanmayı ve ikamet etmeyi tercih ettikleri belli bir mekan demektir. Çoğulu "bilâd ve buldan"dır.

Allah Teâlâ fazîleti sebebiyle Mekke'ye yemin etmiştir. Çünkü Mekke'yi emin ve güvenli bir harem, Hz. Peygamber (a.s.)'ın doğum yeri, atası İbrâhim (a.s.)'ın haremi, yine atası İsmâil (a.s.)'ın doğup yetiştiği yer kılmıştır. Yine Kâbe'yi doğuda ve batıda yaşayan bütün insanlar için kıble, onu haccetmeyi ömür boyu işlenen günahlara keffaret kılmıştır. Gökteki Beytü'l-ma'mûr'u Kâbe'nin tam hizasında yapmıştır.

وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾

2. Sen bu beldedesin.

Bu âyet önceki âyette kendisine yemin edilenden bu belde/Mekke'den haldir. "**Sen**"

hitâbı Hz. Peygamber (a.s.)'adır. O'nun adının Kur'ân'da bazen açık bazen kinâye yoluyla dört bin defa geçtiği ve zikredildiği söylenmiştir.

"Ey Muhammed, sen Mekke'de bulunduğun ve orada kaldığın halde bu beldeye yemin ederim."

Allah Teâlâ Mekke'nin fazîletinin fazlalığını ortaya koymak için Mekke'ye yeminini Hz. Peygamber (a.s.)'ın orada bulunması ile kayıtlamıştır. Çünkü Mekke'nin kendisi şerefli iken ulu ve şerefli Hz. Peygamber (s.a.)'in orada bulunmasıyla şerefi daha da artmıştır. Şerefi olmayan bir mekan şerefli bir kimsenin oraya yerleşmesiyle şerefli hale gelir. Ama zaten kendisi şerefli olan bir mekan şerefli birisinin oraya gelmesiyle var olan şerefini daha da arttırır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın ayak bastığı Mekke, Medine ve diğer yerlerin hürmetinin muhâfaza edilmesi gerekir. Hz Peygamber (a.s.) Medîne'ye "Tâbe" adını vermiştir.[99] Çünkü Medine O'nun sâyesinde ve orayı mekan tutmasından dolayı hoş ve güzel hale gelmiştir.

Bu âyette Mekke halkına bir dokundurma vardır. Çünkü onlar câhilliklerinden dolayı Mekke'nin şerefine daha fazla şeref katan bir kimseyi oradan çıkarmayı istiyorlar ve O'na eziyet ediyorlardı.

Ey gelmen bereketiyle Kâbe'ye yüz şeref veren
Ey tertemiz ayağınla ölülere yüz safa bağışlayan
Mekke senin nûrunun doğmasıyla aydınlandı
Medîne senin ayağının toprağıyla hayat buldu.

Âyette insânî vücud Mekke'si beldesine ve onun sol tarafında bulunan kalb Rasûlüne işâret vardır.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾

3. Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki,

"Babaya" bu ifâde yukarda geçen "el-beled" kelimesi üzerine atfedilmiştir. "Baba" ile İbrâhim (a.s.) kasdedilmiştir. Kelimenin nekre getirilmesi ululuğunu ortaya koymak içindir.

"Ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki" Buradaki "çocuk"tan maksad Hz. İsmâil (a.s.)'dır. Çünkü o İbrahim (a.s.)'ın arada herhangi bir vâsıta olmaksızın çocuğudur. Bizim peygamberimiz Muhammed (a.s.) de Hz. İbrahim'in İsmâil (a.s.) vâsıtasıyla çocuğudur. Dolayısıyla bu sûrede iki yerde Hz. Peygamber (a.s.)'a yemin edilmiş olmaktadır.

Âyette "men" yerine "mâ"nın tercih edilmesi Allah'ın ona verdiği kemâle taaccüb mânâsını belirtmek içindir. Tıpkı ***"Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir"*** (Âl-i İmrân, 3/36) âyetinde olduğu gibi. Yâni Allah onun durumu hayret uyandırıcı bir

çocuğu -ki o Meryem'dir- doğurduğunu daha iyi bilir, demektir.

Ya da âyette geçen "*baba*" Âdem (a.s.), "*ondan meydana gelen çocuk*" ise onun zürriyyetidir. Bu tefsir sonraki âyette gelecek cevabın içeriğine daha uygundur.

"nekra" kelimesinden anlaşılan ululamada mutlaka tağlîbi dikkate almak gerekir. Yâni o bütünün bir kısmın vasfıyla tavsif edilmesi ya da herkesin ortak olduğu konuşma, açıklama, eşsiz bir sûret ve diğerleri gibi bir hususa şaşma türündendir.

"*Baba*"nın Hz. Peygamber (a.s.), "*çocuk*"un ise O'nun rahmete nâil olmuş ümmeti olduğu da söylenmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): "*Ben sizin için ancak baba mesâbesindeyim, size dininize âid hususları öğretirim.*"[100] buyurmuştur. Hz. Ali'ye ise *"Ben ve sen bu ümmetin babalarıyız."* demiştir. Hz. Peygamber (a.s.) şu sözü ile bu hususa işâret etmiştir: *"Kıyâmet günü her sebeb ve neseb bağı kopacaktır. Sadece benim sebebim ve benim nesebim kalacaktır.*"[101] Onun sebebi din sebebi, nesebi ise takvâ nesebidir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (a.s.)'ı mü'minlerin babası olarak isimlendirerek şöyle buyurmuştur: ***"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri onların analarıdır."*** (el-Ahzâb, 33/6) Bazı kırâatlarda bu âyetin devamında "*O da onların babasıdır.*" şeklinde bir ilave vardır. Çünkü Peygamber (s.a.)'in temiz eşleri mü'minlerin anneleri olmaları O'nun da mü'minlerin babası olmasını gerektirir. Çünkü herhangi bir şeyin ortaya çıkmasına, ıslah olmasına, zuhûr etmesine sebep olan kimseye "baba" denir. Hz. Peygamber (a.s.): *"Ben Allah'tanım, mü'minler ise benim nûrumun feyzindendirler."* buyurmuştur. Allah Teâlâ: ***"İşte böylece sizin insanlığa şâhidler olmanız, resulün de size şâhid olması için sizi mutedil bir millet kıldık."*** (el-Bakara, 2/143) buyurarak bu ümmetin fazîletini açıklamaktadır. Bundan dolayı Allah Teâlâ bu ümmet üzerine yemin ederek onları yüceltmiştir.

Âyette baba olan ruh İbrahim'ine, ondan meydana gelen sır İsmâil'ine veya ruh Âdem'ine ve sır İbrâhim'ine işâret vardır. Yine Îsâ (a.s.)'ın *"Ben babama ve sizin semavi babanıza gidiyorum."* ve *"Semavi babanıza benzeyiniz."* sözünde olduğu üzere insânî nefislerin hakîkî babası olan rûhu'l-kudse işâret vardır. Şu halde "*ondan meydana gelen çocuk*"tan maksad onun meydana getirdiği nefistir. Burada sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Rûhu'l-kuds ve nefs-i nâtıkaya yemin ederim.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖى كَبَدٍۜ ﴿٤﴾

4. Biz, insanı *(yüzyüze geleceği nice)* zorluklar içinde yarattık.

Bu ifâde yukarda yapılan yeminin cevabıdır.

Bir kimsenin ciğeri ağrıyıp şiştiği zaman "kebed" denir. Daha sonra kelimenin kullanımı genişlemiş ve her türlü yorgunluk ve meşakkati ifâde etmek için kullanılmıştır. Sıkıntıya göğüs germek mânâsına olan "mükâbede" kelimesi de buradan türemiştir.

“Fî kebed” zorluklara katlanıcı/meşakkat çekici mânâsına “el-insan” kelimesinden haldir Biz insanı zorluklara katlanıcı/meşakkat çekici halde yarattık, demektir.

“Fî” harfi ile “lam” harfi birbirine yakın harflerdir. Buna göre âyetin mânâsı *‘Biz insanı zorluklar için yarattık’* demek olur.)

Başka bir açıklamada şu şekildedir: “Fî kebed” sözü zorluk ve meşakkatin insanı zarfın içine konulan nesneyi kuşattığı gibi kuşattığına delâlet eder. Buna göre mânâ şöyledir: ‘Biz insanı sıkıntı ve meşakkat içinde yarattık.’ Çünkü insan yaratılmışların en zayıfı iken türlü sıkıntı ve zorluklara göğüs gerer. Bu sıkıntıların başlangıcı ana rahminin karanlığı ve darlığı, sonu ise ölüm ve ardından gelenlerdir. Âdemoğlu başkasının göğüs germediği bir çok sıkıntıyla mücadele eder. Yâni “*zorluklar*” dünyanın bütün sıkıntılarını içerir. İnsanın göbeğinin kesilmesinden eli ayağı bağlanmış olarak bir bez parçasına sarılmasına, sünnet olmayı ve acılarını çekmesine, öğretmen ve onun hücumuna, hoca ve onun heybetine katlanmaya, sonra evlenme meşgaleleri, çoluk-çocuk ve hizmetçilerle ve meskenle uğraşmaya göğüs germeye, yaşlanıp kocamaya kadar baş ağrısı, diş ağrısı, göz ağrısı, borç sıkıntısı ve benzeri sayılması mümkün olmayan birçok sıkıntıya katlanır.

“Fî kebed” sözü mükellefiyetlerin zorluklarını da içine alır. Genişlikte şükretmek, sıkıntıya sabretmek, oruç, namaz, zekat, hac, cihad gibi ibâdetleri edâya göğüs germek gibi. Bunun ardından ölümün şiddetine, meleğin sorgusuna, kabrin karanlığına, daha sonra öldükten sonra diriltilme, hesaba çeken Melik’in huzuruna arz olunma, Cennet veya Cehennemde yerleşme yerine varıncaya kadar sıkıntılara göğüs gerer. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor: ***“Siz elbette halden hale geçeceksiniz.”*** (el-İnşikâk, 84/19) buyurmuştur.

İmam **Fahreddin Râzî** der ki: Dünyada Cennet lezzeti yoktur. Lezzet olduğu zannedilen ise elemden kurtuluştan ibarettir. Yemek yerken alınan lezzet açlığın eleminden kurtuluşdur. Giyilirken duyulan lezzet sıcak ve soğuğun eleminden kurtuluştur. Şu halde insan için ya elem ya da elemden kurtulmak vardır.

Bu âyette Rasûlullah (s.a.) Kureyş kâfirlerinden çektiği sıkıntılardan dolayı teselli edilmektedir.

Âyette varlık taayyünü kaydıyla kayıtlı olan insanın taayyün yorgunluğu ve sıkıntısı içinde yaratıldığına işâret vardır. Bunda mutlaktan ve onun nûrundan mahrumiyet sözkonusudur. Çünkü taayyün kaydıyla kayıtlı olan mutlaktan mahrum olmak azabına dûçar olur.

Kâşânî der ki: Andolsun biz insanı kendi nefsinden ve hevasından ya da bâtın hastalığından, kalp fesadından ve hicabın kalınlığından kaynaklanan bir meşakkat ve sıkıntı içinde yarattık. Çünkü “الْكَبَد” sözlükte tabîî gücün kaynağı olan ciğerin katılığı ve bozulması demektir. Kalbin hicabı/perdelenmesi ve bozulması da bu güçten kaynaklanır. İşte ciğerin katılığı ifâdesi istiâre yoluyla kalp hicabının katılığı ve cehalet hastalığı anlamına kullanılmıştır.

❀

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾

5. İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

Buradaki zamir Velid b. Muğîre ve benzeri Hz. Peygamber (s.a.)'in en çok sıkıntı çektiği Kureyş'in ileri gelen bazı kâfirleri hakkında kullanılmıştır.

Yani o işin ve durumun hiç kimsenin kendisinden intikam almaya gücünün yetmeyeceği şeklinde olduğunu mu sanıyor. Onun bu mahrumiyetten/perdesinin kalınlığından ve kalp hastalığından kaynaklanan zannı geçersizdir. Çünkü bir olan Allah ondan intikam almaya kadirdir. O azîzdir ve intikam sâhibidir.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾

6. "Pek çok mal harcadım" diyor.

Bu çürük zannı besleyen kişi saçma bir düşünceyle ve kibirle *"pek çok mal harcadım"* diyor.

Bu sözüyle o başkalarına işittirmek ve öğünmek için çok mal harcadığını ifâde etmek istiyordu. Cahiliye devri insanları bunun gibi harcamaları "cömertlik/kerem" diye adlandırır, şeref ve iftihar vesilesi olduğunu iddiâ ederlerdi.

Âyette "helâk ettim/tükettim" ifâdesinin kullanılmış olması harcanan malın aslında boşa gittiğine işâret etmek içindir. Çünkü bu malın âhirette sâhibine faydası olmayacaktır. Nitekim **Hz. Âişe** (r.anhâ) amcasının oğlu Abdullah b. Cüd'ân hakkında "O Câhiliyye devrinde sıla-i rahimde bulunur, fakirleri yedirirdi. Acaba bu yaptıkları kendisine fayda verecek mi, yâ Rasûlallah?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): *"Hayır, Çünkü o hiç bir gün 'Rabbim hesab günü hatalarımı bağışla' dememiştir."* buyurdu. [102]

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾

7. Kimse onu görmedi mi sanıyor?

Bu kendi kendine öğünen ahmak kişi mal harcarken *"kimse onu görmedi mi sanıyor?"* Allah Teâlâ'nın kendisine bunun hesabını sormayacağını ve yaptığının karşılığını vermeyeceğini mi sanıyor? Yani Allah onu görmüş, niyetinin kötülüğüne ve içinin fesatla dolu olduğuna muttali olmuştur. Buna göre de yaptığının karşılığını verecektir. Böyle bir harcama övünmek için olduğundan rezîlettir. O câhil onu nasıl fazîlet sayar? Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü dört şeyden sorulmadıkça kulun iki ayağı yerinden kıpırdayamaz: Ömrünü nerede tükettiğinden,*

malını nereden kazanıp nerede harcadığından, ilmiyle ne gibi işler yaptığından ve ehl-i beyti sevip sevmediğinden.”[103]

---

[99]. Bk. Müslim, Fiten, 119.
[100]. Ebû Dâvud, Tahâret, 4; Nesâî, Tahâret, 35; İbn Mâce, Tahâret, 16; Müsned, II, 247, 250.
[101]. Deylemi, hadis no: 4755; İbn Arrak, Tenzih, I, 332.
[102]. Süyûtî, ed-Dürru’l-mensûr, VI, 307.
[103]. Tirmizî, Sıfatü’l-kıyâme, 1.

SARP YOKUŞ NEDİR BİLİR MİSİN?

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾
فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾
أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا
ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

8. Biz ona iki göz,
9. Bir dil ve iki dudak vermedik mi?
10. Ona iki yolu *(doğru ve eğriyi)* göstermedik mi?
11. Fakat o, sarp yokuşu aşamadı.
12. O sarp yokuş nedir bilir misin?
13. Köle azat etmek
14. Veya açlık gününde
15. Yakını olan bir yetimi,
15. Yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır.
17. Sonra îman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır.
18. İşte bunlar kitapları sağdan verileceklerdir.
19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar kitapları soldan verileceklerdir.
20. Cezaları kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir.

“Biz ona” kendisiyle mülk âlemini yerden ta göğe kadar görebileceği *“iki göz”* vermedik mi? Bu iki gözüyle bir bakışta kendisiyle arasında nice bin yıllık mesâfe olan yüksekteki yıldızları görür. Onlarla kendisine zararlı olan şeylerle yararlı olanları birbirinden ayırır. Âlimin yüzüne, Mushaf’a ve Allah’ın varlığına delalet eden şâhidlere bakma şerefi gözlerle elde edilir.

Es’iletü’l-hikem’de der ki: Göz bedeni âfetlerden korur. Göz ayna gibi parlaktır. Karşısına bir nesne gelince ona bakan bir yağ parçası olan gözbebeği küçük olmasına rağmen o nesnenin sûreti gözde belirir. Allah gözü çok hızlı hareket etme yeteneği ile yaratmıştır. Göze onu kapatan iki kapak ve kuş kanadı gibi kıllardan örülmüş kirpikler

bahşetmiştir. İnsan bunları açıp kapatmak sûretiyle sinekleri ve böcekleri gözden uzaklaştırır. Göz başta yaratılmıştır. Çünkü kandil kulenin başına konulur. Allah gözü güneş ve ay gibi iki adet yaratmıştır. Çünkü güneşle ay da dünyevî taayyünün iki gözüdürler. Işıktan zarar görmesin diye gözlerin üstünde iki kara kaş yaratmıştır. Çünkü karanlıkta beyaza bakan kimse daha keskin bakışlı olur. Bundan dolayı gözün bebeği siyah yaratılmıştır. Göz kirpikleri siyah kıllardan oluşturulmuştur. Çünkü siyah göze güç verir.

İskenderiyeli **Zülkarneyn** sarayını bina ettirdiğinde duvarlarını ve zeminini beyaz mermerden yaptırdı. Mermerin beyazlığının parlamasından dolayı elbiseleri ise siyah renkli idi. Râhiplerin siyah elbise giymeleri de buradandır. Çünkü beyaza bakmak gözün dağılmasına ve zayıflamasına yol açar. Bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s.) sürme taşı/ismid hakkında *"O gözü güçlendirir."* [104] buyurmuştur. Allah gözbebeğini sağ ve sol bütün yönlere hareket edebilmesi ve boynunu çevirmeden görebilmesi için kendi yerinde hareketli olarak yaratmıştır. İki gözü enine doğru bir çizgide yaratmış, birisi daha yukarıda öteki daha aşağıda olmamıştır ki iki güzün bakışı bir nesne üzerinde toplansın ve bir şahıs, kişiye iki olarak gözükmesin.

Âyette geçen "*iki göz*" kelimesinde zâhir ve bâtın gözlerine işâret vardır. Şu halde bu iki gözden her birinin korunması gerekir. Çünkü iki gözün bakması bir gözün bakmasından daha mükemmeldir.

وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾

9. Bir dil ve iki dudak vermedik mi?

Kendisiyle içindekileri ifâde edebileceği *"bir dil"* vermedik mi? Dil ile muâmeleler akdedilir, şâhitlikler yapılır, tatlı ve acı idrâk edilir. Dil olmasaydı insan meramını ifâde etmek için işârete veya yazıya muhtaç olurdu. Bu durumda da işi zorlaşırdı.

Göz ve kulağın iki, dilin bir yaratılması insanın duymaya ve görmeye olan ihtiyacının konuşmaya olan ihtiyacından daha fazla olmasından dolayıdır. Bunda insanın hayır için olması dışında konuşmayı azaltmasına ve faydasız şeyleri konuşmamasına dikkat çekilmektedir. Allah Teâlâ'nın dili ağzın içinde yaratması, önüne açmadıkça konuşmanın mümkün olmadığı, kulun kendilerini kapatarak sözü geri çevirmesine destek olan iki dudak koymasının sırrı da budur.

Anlatılır ki **Hz. Ömer** (r.a.) kendini ilgilendirmeyen meselelerde konuşmamak için ağzına taş koyardı.

Âyette kalp lisânına işâret vardır. Çünkü kalp lisanı kalbi müzakerelerle konuşur. İnsan bâtın gözü iptal ettiği gibi onu da iptal etmiştir. Bâtınî konuşma ve kalbî bakış istîdâdını ifsâd etmiştir.

"Ve" susmak istediğinde ağzını kapattığı; konuşmak, yemek, içmek ve üflemek için

yardımına başvurduğu "*iki dudak vermedik mi?*"

Secâvendî der ki: Dudak harflerin çoğunun çıkış yeri olarak tahsis edilmiştir.

Bir duâda şu ifâdeler yer alır: *"Bir et ile bizi konuşturan, bir yağ ile görmemizi sağlayan, bir kemik ile bizi işittiren Allah'a hamdolsun."*

Âlimlerden birisi şöyle der: Hikmet sâhibi yaratıcı ağzın önüne dudak gibi iki taraflı bir perde indirmiştir. Kul ihtiyaç esnasında dudaklarını kapatır, içecek olduğu şeyi bunların yardımıyla içer. Bıyıklar üst dudaklarda yaratılmıştır ki içilecek nesnenin yüzündeki zararlı şeyler içme sırasında ağza girmesine engel olsun.

(Kudsî) bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah şöyle buyurur: Ey Ademoğlu, dilin sana haram kıldığım bir şeyi işlemek için seninle çekişirse ben sana iki dudak verdim, onların yardımına başvur ve dudaklarını kapat. Şâyet gözün benim haram kıldığım bir şeye bakmak için senin karşına dikilirse sana iki göz kapağı verdim, onlarla gözünü kapat. Cinsel organın sana haram kıldığım bir fiili işlemek için karşına dikilirse sana yine yardımcı oldum. Çünkü sana iki bacak verdim, onlarla organını muhafaza et."* [105]

Bir haberde: "*İnsanın cinsel organı emanettir, kulak emanettir, el emanettir, ayak emanettir. Emaneti olmayan kimsenin îmanı yoktur*." [106] denilmiştir.

Kişiye derler ki: "Biz sana iki temiz göz teslim ettik, sen temiz olmayan nazarlarla onu kirlettin, hattâ ondaki mukaddes eserler kayboldu ve kirlendi. Şimdi bizim mukaddes cemâlimizi bu kirlenmiş nazarınla görmek istersin. Heyhât! Biz tertemiziz ve ancak temizlere temiz olanlar lâyıktır. Sana, vahiy incilerini içinde saklamak maksadıyla iki hazine yapman ve bugün geri teslim etmen için iki kulak verdik. Sen onu yalan dinleme mahalli ettin, kötü seslerin geçeceği yol eyledin. Bizim nidamız, seslenmemiz temizdir, temiz olmayan kulaktan başkası bu nidayı işitemez. Bugün hangi kulakla sözümüzü işitmek istersin? Sana, halvette bizimle konuşasın, ibâdette Kur'ân okuyasın, doğru söyleyesin ve dostlarımızla sohbet edesin diye bir dil verdik. Sen kendi dilini gıybet otağı, cedel defteri ve düşmanlık dîvânı hâline getirdin. Bugün sen sözümüzü hangi lisanla istersin?

Dil, şükür ve hamd için yaratılmıştır,
Hakkı bilen kimse gıybet etmez.
Kulak, Kur'ân ve nasîhat dinleme yeridir,
Bâtıl şeylere ve iftiraya kulak verme.
İki göz Allah'ın sanatlarını görmek içindir,
Kardeşinin ve dostunun ayıbına gözünü kapa.

Âyette kalp lisânının ve baş lisânının iki dudağına işâret vardır.

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ﴿١٠﴾

10. Ona iki yolu *(doğru ve eğriyi)* göstermedik mi?

Bu cümle yukarda geçen "*vermedik mi?*" cümlesi üzerine atfedilmiştir. Çünkü bu cümle aslında olumlu anlam ifâde etmektedir. Yâni biz ona bunları verdik ve ona hayır ve şer yolunu gösterdik demektir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) "*Bu iki yol, hayır yolu ve şer yoludur. Şer yolu size hayır yolundan daha sevimli olmasın*."[107] buyurmuştur.

Ya da "*iki yoldan*" maksad annenin iki göğsü olabilir. Çünkü annenin iki memesi sütün inmesi için iki yüksek yol, yeni doğan çocuğun hayatını sürdürebilmesi için iki temel sebebtir. Dünyaya gelir gelmez annesini emmekten âciz olan bebeğe onu emme imkanı bahşetmek büyük bir kudret ve muazzam bir nimettir.

Önceden söz söylemez, dili bağlı bir yavrucak değil miydin?
Bütün rızkın ana rahminde göbekten gelirdi.
Göbek kesilince oradan gelen rızkın da kesildi
Bu sefer elinle annenin memesine asılmadın mı?

"Necd" kelimesinin asıl anlamı yüksek mekan demektir. Şerrin aksine olarak hayır yüksek bir mekan yerinde sayılmıştır. Çünkü şer fıtratın zirvesinden, bedbahtlığın çukuruna inmeyi gerektirir. Şu halde "Necdeyn/iki yol" kelimesinin kullanılması tağlîb yoluyla olmuştur. Ya da şer fiili insanın vehmindeki kuvvetine göre yüksek mekan sûretinde tasvir edilmiştir. Bu sebeple her türlü şeye ulaşmak ve onu tamamlamak için olan yükselmek anlamında kullanılmıştır.

Şeyhzâde der ki: Hayrı ve şerri gösteren alâmetler açık hale gelince bunlar iki yüksek yol gibi olmuşlardır. Çünkü yüksekte olan yolun gözlere âşikâr olması gibi her ikisi de akılların önünde açık ve nettirler.

Bu âyette ruh yoluna ve kalp yoluna işâret vardır. Bu iki yolu nefsin ruha, hevânın da kalbe galebesi iptal etmiştir.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾

11. Fakat o, sarp yokuşu aşamadı.

"اَلْاِقْتِحَامُ" zor bir işe girmek ve onu zorlukla aşmak demektir. *Kâmûs*'ta der ki: "قَحَمَ فِى الْاَمْرِ قُحُومًا" ansızın hiç düşünüp taşınmadan kendisini bir işin içine attı, demektir. "Akabe" sarp dağ yolu demektir.

Yani o kimse sâlih ameller işleyerek bu büyük nimetlere karşı şükrünü eda edemedi.

Sâlih amellerin sarp yokuş şeklinde ifâde edilmesi, sâlih amellerin yoluna girmenin zorluğundan dolayıdır.

❀

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾

12. O sarp yokuş nedir bilir misin?

Yani ey Muhammed, o sarp yokuşu aşmanın ne demek olduğunu sana bildiren nedir? Çünkü burada kasdedilen sûrî sarp yokuş ve onu aşmak değildir.

❀

فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾

13. Köle âzâd etmek

"Fekk" iki şeyden birini diğerinden ayırmak sûretiyle aralarını açmak demektir. Bukağının ve kelepçenin çözülmesi gibi. "Fekkü'r-rakabe" ise kişiye hürriyetini vererek boyunla onun üzerindeki kölelik bağını birbirinden ayırmak ve çözmek demektir.

"Rakabe" boyun diye bilinen özel uzvun adıdır. Sonra bu kelime ile vücudun tamamı kasdedilmiştir. Örfte köleler için isim yapılmıştır. Tıpkı "اَلرَّأْسُ (baş)" ve "اَلظَّهْرُ (sırt)" kelimeleriyle binek hayvanının kasdedilip "فُلَانٌ يَرْبِطُ كَذَا رَأْسًا وَكَذَا ظَهْرًا (Falan şu kadar baş hayvan veya binit bağlıyor)" denilmesi gibi.

Mânâ ise şöyledir: O sarp yokuşu aşmak köle azad etmektir.

Köle âzâd etmek, 'sarp yokuş'un kendisinin değil bir muzâf takdîri ile 'onu aşma'nın tefsîridir. Çünkü 'sarp yokuş' bir nesne, 'âzad etmek' ise fiildir. Onun için biri diğerinin tefsiri olmaz.

"فَكُّ الرَّقَبَةِ (boynu çözmek/âzâd etmek)" tek başına bir köleyi azad etmek şeklinde olabileceği gibi kişinin mükateb köleye gerekli mali yardımı yapmak sûretiyle veya herhangi birisini kısastan ya da mali cezâdan kurtarmak için ona yardım etmek şeklinde de olabilir. Bütün bunlara fekk/âzâd etmek/kurtarmak denilebildiği halde "i'tâk/köle âzâd etmek" denilemez.

"Boynu çözmek/âzâd etmek" ile kişinin sâlih ameller işleyip onlar sâyesinde Cennete girmek ve Cehennemden kurtulmak sûretiye kendi boynunu Allah'ın azabından kurtarmasının kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Bu orta hürriyettir. Kişinin kalp boynunu nefsin esaretinden, hevâ ve hevesin zincirinden, mâsivâya bağlanmaktan kurtarması ise en büyük hürriyettir. Buna göre sonraki âyetlerdeki *"Veya açlık gününde yakını olan bir yetimi, yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır…"* gibi genellemeden sonra tahsis/özel kılma kabilinden olur. Bu da has kılınan şeyin faziletinin fazlalığına işârettir. Önceki lafız umûmî olup onu da içine aldığı halde onun içinden çıkarılarak ayrıca zikredilmiştir.

Bazıları köle azad etmenin sadakadan önce getirilmesinin onun sadakadan daha faziletli olduğuna delâlet ettiğini söylemişlerdir. Nitekim **Ebû Hanîfe** (r.h.)'ın görüşü de bu şekildedir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Her kim bir köle azad ederse Allah o azad edilen kölenin her organına karşılık azad edenin bir organını Cehennem ateşinden kurtarır."* [108]

Rağıb (Isfahânî) der ki: İnsanın başkasını azaptan kurtarması ancak kendi nefsini ondan kurtarmaktan sonra olur. Çünkü kendisi hidâyete ermemiş olan bir kimsenin başkasını hidâyete erdirmesi mümkün değildir. Şu halde köle âzâd etmek insanın kendi nefsini azad etmesi, kurtarması kabilindendir. Çünkü köle âzâdı insanın kendi nefsini kurtarmasında büyük rolü olan sâlih amellerdendir.

اَوْ اِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾

14. Veya açlık gününde doyurmaktır.

"*Veya*" kıtlıktan ya da pahallılıktan dolayı *"açlık gününde doyurmaktır."*

Râğıb (Isfahânî) der ki: "Sagb" yorgunlukla birlikte olan açlıktır. Bazıları yorgunlukla birlikte susuzluktur, demişlerdir. "Mesgabe" kelimesi, kezâ "makrebe" ve "metrebe" kelimeleri mimli masdardır.

"*Doyurma*" fiilinin "*açlık günü*" ile kayıtlanması, böyle bir vakitte başkalarına yardımda bulunmak hem insanın nefsine daha ağır gelmesi ve hem de daha çok ecri gerektirmesi sebebiyledir.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾

15. Yakını olan bir yetimi,

Neseb bakımından "*yakını olan bir yetimi*" doyurmaktır.

Secâvendî yakınlığın akrabalıktan ya da komşuluktan dolayı yakınlık olduğunu söylemiştir.

Âyette yetim ile onu doyuran kimse arasında neseb yakınlığı olması kaydı konulmuştur. Çünkü böyle bir yetimde hem yetim olmak hem de akarabalık cihetlerinden yardıma müstehak olmak toplanmıştır. Şu halde böyle bir yetimi doyurmak, hem sadakayı hem de sıla-i rahimi içine aldığından daha faziletlidir.

اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾

16. Yahut aç-açık bir yoksulu *(doyurmaktır)*.

"*Yahut aç-açık*" yâni ihtiyaç sâhibi "*bir yoksulu doyurmaktır.*"

"Metrebe" fakirlik demektir. Fakirlik ve zaruretinden âdetâ toprağa yapıştı, demektir. Onun ne üstünü örteceği ne de altına serip döşeyeceği bir şeyi vardır.

"Zâ-metrebe" ifâdesi hakkında Hz. Peygamber (a.s.)'ın "barınağı mezbelelikler olan" demek olduğunu söylediği nakledilmiştir.[109]

İbn Abbâs (r.a.) ise bu ifâdenin toprağı uzak, yâni garip mânâsına olduğunu söylemiştir. Nitekim **Kâşifî**: "Bu, ya evlad ü iyal sâhibi, ya borçlu, ya bir şey istemeyen bir hasta ya da memleketinden uzak bir garîb kimsedir." demiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kocasız kadınlarla, yoksulların işlerine koşan kimse, Allah yolunda cihâd etmiş gibi sevap kazanır. O kimse tıpkı geceleri durmadan namaz kılan, gündüzleri hiç ara vermeden oruç tutan kimse gibidir."* [110]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Köle azad etme ve doyurma fiilleri ile amel etmenin zorluğundan dolayı özel olarak zikredilmiştir. Doyurma yetim ve fakire tahsis edilmiştir. Çünkü bu nefse ağır gelir. Kişi kendi heva ve hevesi uğruna binleri harcar, heva ve heves ehli kimseleri yedirir, ihtiyaç fazlası han, hamam ve benzerlerini yapar ve bunları çok görmez. Fakire ve yetime gelince gözünde değersiz oldukları için onları görmez ve onlara bir-iki dirhem ya da bir-iki lokma vermek ona çok ağır gelir.

İmam Şâfiî (r.h.) bu âyeti "miskîn"in az da olsa bir şeylere mâlik olan fakir olduğuna delil saymıştır. Aksi halde "Zâ-metrebe" ifâdesi tekrar olmuş olur ki bu câiz değildir.

Burada "Zâ-metrebe" ifâdesinin "miskîn" kelimesini açığa çıkaran bir sıfat olmasının mümkün olduğu tartışılmıştır. "Miskîn" kelimesinin "Zâ-metrebe" ile nitelenmesinin faydası onun ihtiyaç yönünü açıklamaktır. Bundan gaye en çok muhtaç olan kimseyi doyurmanın daha faziletli olduğunu ortaya koymaktır. Caiz olmayan tekrara gelince bu herhangi bir faydadan uzak olan tekrardır. Bizim üzerinde durduğumuz âyet-i kerimede bu kabil bir faydasız ve gereksiz tekrar yoktur.

Bu âyette nefis ve hevâ elinde mağlûb olmuş kalp yetimine, nefsin kahrı ve izzeti altında zelil hale gelmiş sır miskînine işâret vardır.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾

17. Sonra îman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır.

"Sonra" bu köle âzâd eden ve doyuran kimse "*îman edenlerden*" olmaktır.

"Sümme" kelimesi, îman bütün sâlih ameller için şart olduğundan mertebesinin köle azad etmek, sadaka vermek gibi fiillerden daha yüksek olduğunu ifâde etmek için getirilmiştir. Yoksa îman zaman bakımından bütün tâatlerden öncedir. Mânâ ise şöyledir: Bu şekilde yapılan infak ve harcama Allah katında faydalı ve hoşnud olunan

infaktır. Yoksa kişinin riya ve övünmek için harcadığı çok mal değildir. Böyle bir harcama tıpkı şu âyette anlatılan harcama gibidir: ***"Onların bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgarın durumu gibidir"*** (Âl-i İmran, 3/117).

"Akabe/sarp yokuş" kelimesinin zikredilmesinde âhiretin sarp yokuşunu ancak günah yükü hafif olanların geçebileceğine işâretler vardır.

Muhâsibî der ki: Bu öyle bir sarp yokuştur ki onu ancak karnını haram ve şüpheli şeylerden uzak tutan ve sâdece ölmeyecek kadar yiyip içen kimse geçebilir.

Kâsım ise şöyle der: Sarp yokuş, senin nefsindir. Allah'ın "*boynu çözmek/âzâd etmek*" buyurduğunu görmez misin? Çünkü 'boynu çözmek' demek senin nefsini halkın köleliğinden kurtarman ve rabbına kullukla meşgul etmen, demektir.

"Birbirine sabrı tavsiye edenlerden" olmaktır. Yani birbirlerine Allah'a itâatte, günah işlememekte ve musîbetlerde sabrı tavsiye edenlerden olmaktır.

"Ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır." "Merhamet" kelimesi "rahmet" mânâsınadır. Yani birbirlerine Allah'ın kullarına merhameti veya Allah'ın rahmetini gerektirecek hayırları tavsiye edenlerden olmaktır. Bu durumda ifâdenin başında muzaf hazfedilmiş veya sebep olmaktaki kemâline dikkat çekmek üzere müsebbeb zikredilip sebeb kasdedilmiş demek olur. Rahmet bu mânâsı ile birinci mânâdan daha geneldir. Birinci mânâda rahmet; yetim, fakir ve benzeri; rahmete lâyık kullara şefkat göstermektir. Bir hadîste şöyle buyurulur: "*İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez.*"[111]

"Birbirine sabrı tavsiye edenler" ifâdesi Allah'ın emrine tâzime işârettir. *"Ve birbirlerine acımayı öğütleyenler"* ifâdesi ise Allah'ın yarattıklarına şefkate ve kemâlden sonra tekmîle; yâni başkalarını kemâle erdirmeye işârettir. Çünkü îman, kezâ sabır, merhabemet ve diğer sâlih amellerin bizzat kendisi kemaldir. Bunları başkalarına tavsiye etmek ise başkalarını kemâle erdirmek bâbındandır.

Bazı âlimler der ki: Özellikle ihtiyaç ve sıkıntı zamanında başkalarını yedirip doyurmak iffet çeşitlerinin en üstünüdür. İman ise hikmet çeşitlerinin en yücesidir. Bu îman ilmî ve yakînî olan îmandır. Âyette "îman" "sonra" lafzının ardından getirilmiştir. Bunun sebebi îmanın ilk fazilet olan fakiri yedirip doyurmadan yükseklik ve yücelik itibariyle ne kadar yüksek olduğuna işâret etmek ve îmanın esas olduğunu vurgulamak içindir. Zorluklara/sıkıntılara sabretmek ise cesaret çeşitlerinin içinde en büyüğüdür. Allah'ın bu âyette sabrı îmandan sonra getirmesi, şecaat/cesaret faziletinin yakînî îman olmadıkça elde edilemeyeceğine, karşılıklı şefkat ve sevginin ise adâlet çeşitleri içinde en üstün olduğuna işâret etmek içindir.

أُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِۜ ﴿١٨﴾

18. İşte bunlar kitapları sağdan verileceklerdir.

“İşte” bu yüce sıfatlarla bezenmiş olanlar *“kitapları sağdan verileceklerdir.”*

Âyetteki işâret ismi, onların Allah katında ağırlama makamında olacaklarına ve rütbelerinin yüksek, derecelerinin yüce olacağına delâlet etmektedir.

“Ashâbü’l-meymene”nin mânâsı, bu kimselere kitapları sağ taraflarından verilecektir ve onlar sağ yoldan Cennete götürüleceklerdir, demektir. Ya da onlar bereket/yümn, hayır ve saâdet sâhibi kimselerdir, demektir. Çünkü sâlih insanlar itâatlerinden dolayı hem kendi nefislerine ve hem de başkalarına bereketli olan kimselerdir. Ya da onlar sağ el sâhibi kimselerdir, demektir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿١٩﴾

19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar soldakilerdir.

“Âyetlerimizi” hakka delil olmak üzere kitaptan gözlerinin önüne diktiğimiz âyetlerimizi, hücceti veya Kur’an’ı *“inkâr edenler ise işte onlar kitapları soldan verileceklerdir.”*

Burada “*onlar*” zamirinin getirilmesi onların huzur şerefinden düşeceklerine ve kendilerinin gizlemeye (gâib sıygası ile anılmaya) müstehak olduklarına delâlet vardır.

“Ashâbü’l-meş’eme”, kitapları sol taraflarından ve arkalarından verilecek olan ve sol taraftan Cehenneme götürülecek kimselerdir. Ya da onlar uğursuzluk, şer ve bedbahtlık sâhibi kimselerdir, demektir. Çünkü fâsıklar günahları sebebiyle hem kendi nefislerine ve hem de başkalarına uğursuz olan kimselerdir. Sâlih kimselerle tevessül edilmesi, fâsıklardan uzak durulması gerekir. Ya da onlar sol el sâhibi kimselerdir, demektir.

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

20. Cezaları kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir.

Onların cezâları kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir. Artık onlara hiçbir kapı açılmaz. Artık sonsuza dek oradan hiçbir gam ve keder dışarı çıkmaz ve hiçbir rahatlık oraya girmez. “Sımsıkı kapatılma” Cehennem ateşinin onları çepeçevre kuşattığını hissettirmek için ateşin sıfatı yapılmıştır.

Bu âyette hicab, hizlan/yardımsız kalıp zayıf olma ve hüsran ateşinin kapılarının nefs-i emmâre üzerine kapatılacağına işâret vardır.[112]

---

[104]. Tirmizi, Libâs, 23; İbn Mâce, Tıb, 25.
[105]. İbn Kesir, IV, 512.
[106]. Bk. Müsned, III, 135.

[107]. İbn Kesir, IV, 512.
[108]. Bk. Buhârî, Keffârât 6; Müslim, Itk 22-23; Tirmizî, Nüzûr 14.
[109]. Bk. Taberî, XXX, 204-205; Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 757.
[110]. Buhârî, Nafakât 1, Edeb 25, 26; Müslim, Zühd 41; Tirmizî, Birr 44; Nesâî, Zekât, 78; İbn Mâce, Ticârât 1.
[111]. Buhâri, Tevhid 2, Edeb 27; Müslim, Fedail 66, Tirmizi, Birr 16.
[112]. Tek olan Allah'ın yardımı ile Beled sûresi 5 Rebîulâhir 1117 (27 Temmuz 1705)'te tamam oldu.

سُورَةُ الشَّمْسِ
سُورَةُ الشَّمْسِ

91- eş-ŞEMS SÛRESİ

Kadir sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 15 âyettir. Adını, sûrenin ilk kelimesi olan ve "güneş" anlamına gelen "şems"ten alır.

NEFSİNİ ARINDIRAN KURTULUŞA ERMİŞTİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا ﴿٣﴾
وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا
﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ
مَنْ زَكّٰيهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına,
2. Güneşi takip ettiğinde aya,
3. Onu açığa çıkarttığında gündüze,
4. Onu örttüğünde geceye,
5. Gökyüzüne ve onu bina edene,
6. Yere ve onu yapıp döşeyene,
7. Nefse ve onu yaratana,
8. Ona kötülüğünü ve takvâsını ilham edene yemin ederim ki,
9. Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir.
10. Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir.

Güneşin doğup yeryüzünü ısıtmaya ve ışıklarını yaymaya başladığı andaki ışığına, aydınlığına yemin ederim. Güneşin yükselip kuşluk vaktine eriştiği vakitteki parlamasına ve yükselmesine yemindir. Duhâ vakti güneş ışığının parladığı (işrâk) vakittir. "Duha" ve "Dahve" kelimeleri "ed-Dıhh" kökünden türemiştir. O ise güneşin yeryüzüne yayılan ışığıdır ki gölgenin zıddıdır.

Bu âyette ruh güneşine, onun bedene yayılan ve nefsin üzerine parlayan ışığına yemin edilmesine işâret vardır.

وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ﴿٢﴾

2. Güneşi takip ettiğinde aya,

Güneşin batmasından sonra ondan ışık alarak onu izleyip takip eden aya yemin ederim, demektir. Bu durum, ayın ilk yarısında meydana gelir.

Rağıb der ki: "تَلاَهُ" demek bir şey diğer şeyi aralarında kendilerinden olmayan bir şey olmaksızın izledi demektir. Bu izleme bazen cismen, bazen hükümde ona uymakla ve bazen de okumak ve mânâsını düşünmekle olur. Bu kelimenin okumak anlamındaki kökü "tilâvet" şeklinde gelir. ***"Güneşi takip ettiğinde aya"*** âyetinde kasdedilen ayın güneşe tâbi olması ve mertebe itibariyle onu izlemesi demektir. Çünkü ay ışığını güneşten alır, denilmiştir. Ay güneş karşısında onun halifesi mesâbesindedir. Bu hususa "***Orada (gökte) bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir.***" (el-Furkân, 25/61) âyetiyle dikkat çekildiği söylenmiştir. Âyette güneşin ışık kaynağı, ayın ise ondan alınan ışık/nur yerinde olduğu haber verilmiştir. ***"Güneşi ışıklı (zıyâ), ayı da parlak (nûr) kılan... O'dur"*** (Yunus, 10/5) âyeti de aynı şekildedir. Zıyâ ise mertebe olarak nurdan daha üstündür. Çünkü her zıyâ nurdur, ama her nur zıyâ değildir.

Bu âyette, aydınlanma husûsunda ruhu takip ettiğinde, ona doğru yöneldiğinde, onun nûru ile aydınlanmaya çalıştığında, nefse uymayıp onun zulmeti ile karanlığa tutulmadığında kalp ayına işâret vardır.

Şeyhim ve senedim Atpazârî Osman Fazlı Efendi -Allah rûhunu rahat ettirsin- *el-Lâihâtü'l-berkıyyât* adlı eserinde der ki: "Güneş, ilâhî kemâlî ekmelî hakîkatin âyeti/sembolü ve ona işârettir. Ay, insânî kemâlî ekmelî hakîkatin âyeti/sembolü ve ona işârettir. Ay Allah'ın onu yarattığından kıyamet gününe kadar geceleyin güneşin nûrunun ve zuhûrunun tecellîgâhı ve zuhûr yeridir (mazhar). Böyle olması gece erbabı gecenin karanlıklarında hedeflerine giden yolda yol alıp yürürken yollarını bulmaları içindir. İşte bunun gibi insânî kemalî ekmelî hakîkat de aynen böyledir. Bu hakîkati de Allah yarattığından sonsuza kadar ilâhî kemâlî ekmelî hakîkatin kâinâttaki nûrunun ve zuhûrunun tecellîgâhı ve mazharıdır (zuhûr yeri). Böyle olması kâinat erbabının kevnî âlemlerde ve mânevî mertebelerde/atvâr seyr ü sülûkleri sırasında kâinâtın karanlıklarında yollarını bulmaları içindir. Bu seyr ü sülûk nüzûlen âlem-i imkâna seyr sırasında, urûcen ise âlem-i vücûba sülûk sırasındadır.

Güneş ile ay arasında meydana gelen yakınlaşma ve kavuşma sırasında güneşe âid kabzedici teveccüh ve cezbedici yöneliş ile ay güneşin nûrunda ve kendisinde, kendi nûrundan ve kendisinden hiçbir eser kalmayacak şekilde tamamen nûrundan ve kendisinden fânî/yok olur. Güneş ile ay arasında meydana gelen tam karşı karşıya gelme ve ayrılma sırasında, nûrundan ve nefsinden hiçbir şey yok olmadığı halde güneşin nûru ve nefsi ile kemâl bularak kendi nuru ve nefsiyle, yâni cirmi ile kalır. Bu ise defalarca ve tekrar tekrar kıyamet gününe kadar ayı kendi nefsine gönderme/bırakma ve nûruna yayma sûretiyle olur. İşte bunun gibi insânî kemâlî ekmelî hakîkat de ilâhî kemâlî ekmelî hakîkatin nurunda ve taayyününde tamamen kendi nûrundan ve taayyününden fânî olur. Öyle ki insânî hakîkatin nûr ve taayyününden onun (ilâhî hakîkatin) ezelî ebedî sermedî nûruna ve taayyününe kabz ve cezb sûretiyle zât-ı ahadiyyet ve cem'iyyet-i mutlaka mertebesinde hâsıl olan ilahî vuslat sırasında insânî hakîkatin hiçbir izi ve eseri kalmaz.

Kendi nuru ve taayyünü ile birlikte ilâhî hakîkatin nuru ve taayyünü ile bâkî olur. Öyle ki defalarca, tekrar tekrar, ebedî ve sermedî olarak nûruna ve taayyününe bast ve irsâl sûretiyle mazhariyyet-kesretiyyet-farkiyyet-mukayyedlik mertebesinde hâsıl olan kevnî fırkat hâlinde ondan hiçbir eser fânî olmaz. Şemsî ve ilâhî nûrun kemal sınırına kadar tedrîcen tecellîsi, ayda ve insân-ı kâmilde zuhûru sırasında her ikisinin bakâsı kemale erer. Bu nurun tamamlık sınırına varıncaya kadar yine tedrîcen her ikisinden gizlenmesi ve kaybolması sırasında her ikisinin fenâsı tamamlanır. O ikisinin bu şekilde fenâsı noksanlardan münezzeh olan Hakk'n celâlinin kabzındandır. Yine bu biçimde o ikisinin bakâsı Allah Teâlâ'nın cemâlinin bastındandır. "***Allah***" devamlı olarak celâl ve cemâlinin kemâli elleriyle zâtî kemalinin mertebesinden "***kabz ve bast eder.***" (el-Bakara, 2/245). ***"Bilakis, O'nun iki eli de açıktır."*** (el-Mâide, 5/64) ***"Hepsine, onlara da bunlara da rabbinin lütfundan veririz. Rabbinin lütfu ihsanı kısıtlanmış değildir."*** (el-İsrâ, 17/20)." Şeyhimin (k.s.) sözü sona erdi.

Eğer: "Burada "izâ" şart edatı değildir. Çünkü lafzan veya takdiren cevabı yoktur. Şartıye olmadığı için de onun üzerinde amel edip zarf olmamıştır. Şu halde bunun mutlaka bir âmili olmalıdır. Bu âmil meşhur görüşe göre takdiren var kabul edilen "أُقْسِمُ" fiilidir. Bu fiil inşâîdir. Dolayısıyla hal içindir. "إِذَا" ise istikbal, yâni gelecek zaman içindir. Dolayısıyla bu ikisi bir arada bulunamaz. Onun için zarf olmaz ve vakit bildirmez." dersen, ben şöyle cevap veririm: "İzâ" bu gibi yerlerde sebeb bildirmek için gelmiştir. Yani 'Ben ayın güneşi izlemesi îtibariyle aya, güneşi açığa çıkartması îtibâriyle gündüze, güneşi örtmesi îtibariyle geceye yemin ederim.' demektir. Bu ifâde tıpkı "Sâlih ve mütedeyyin olman bakımından/sebebiyle seni buna şâhid tutuyorum." sözüne benzer. Nitekim bazı tefsirlerde böyle geçmektedir.

el-Kâmûs'ta der ki: "İzâ" yeminden sonra hal için gelebilir. "وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى" (el-Leyl, 92/1), "وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى" (en-Necm, 53/1) âyetlerinde olduğu gibi.

Bu durumda "حين (…dığı zaman)" mânâsına olur. Bil.

وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ﴿٣﴾

3. Onu açığa çıkarttığında gündüze,

"Onu" güneşi *"açığa çıkarttığında"* yâni zâhir ve âşikâr kıldığında *"gündüze,"*

Gündüz, gecenin karanlığını silerek yeryüzünün gölgesini ortadan kaldıran güneşin ışığıdır. Çünkü güneş gündüzün yayıldığı ve açılmayı tam olarak elde ettiği zaman açığa çıkar. Sanki güneşi ortaya çıkaran gündüzdür. Oysa güneş gündüzü yayandır. Yani gündüzün yükselme zamanı olan eserin yayılması güneşin parlama zamanı olunca ve parlama o vakitte meydana geldiği için açığa çıkartma fiili mecâzî bir isnâdla ona isnâd edilmiştir. Tıpkı "Gündüzünü oruç tuttu." İfadesinde olduğu gibi.

Ya da karanlığı, dünyayı veya yeryüzünü ortaya çıkarttığında gündüze, demektir. Bunlar bilindiklerinden dolayı zikredilmemişlerdir.

Bu âyette güneşi ortaya çıkardığında ve zuhûrun son haddinde ibrâz ettiğinde rûhun nurunun istilâ etmesine, gücünün ortaya çıkmasına ve nurunun yerleşmesine işâret edilmektedir. Tıpkı güneşin parlaması hususunda istivâ vaktindeki gündüz gibi.

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۙ ﴿٤﴾

4. Onu örttüğünde geceye,

"Onu" güneşi *"örttüğünde geceye."*

Gece, güneş ile gece karanlığının üzerine düştüğü şey arasına giren yeryüzünün gölgesidir. Gece güneşin ışığını örter ve güneş kaybolur ve ufuklar kararır. Bizimle güneşin arasına yeryüzünün girip güneşi perdelemesi geceleyin olduğundan, sanki gece güneşi perdelemekte ve örtmektedir. Onun için örtme ve kapatma fiili geceye isnâd edilmiştir.

Ya da âyet '*ufukları ve yeryüzünü örttüğünde geceye*' demektir.

Herhalde âyette muzâri, şimdiki/geniş zaman siygasının mâziye tercih edilmiş olması, Allah Teâlâ hakkında zamanın geçerli olmadığına delâlet etmek içindir. Allah katında gelecek zaman geçmiş zaman gibidir. Elbette burada âyet sonlarındaki ses uyumuna da riâyet edilmiş olmaktadır.

Âyette nefis gecesinin karanlığı ile ruh gündüzünü kapatmasına işâret vardır. Bu da Allah'ın en büyük âyetlerinden/mûcizelerinden birisidir. Çünkü gece el-Mudill isminin mazharıdır. Dolayısıyla el-Hâdî isminin mazharı olmasına nazaran gündüze yemin etmek câiz olduğu gibi geceye yemin etmek de câiz olur.

وَالسَّمَاۤءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ ﴿٥﴾

5. Gökyüzüne ve onu bina edene,

Yani gökyüzünü son derece muazzam ve uçsuz bucaksız yaratana yemin ederim. Bu yaratıcı Allah Teâlâ'dır.

Âyette "men" yerine "mâ" harfinin tercih edilmesi, yüceltmek için vasfiyet özelliğinin irade edilmesinden dolayıdır. Çünkü "mâ" edatı ile akıllıların sıfatları sorulur. Âyette sanki şöyle denilmiştir: Göğü binâ eden şânı büyük olan Kâdir'e yemin olsun.

Aynı açıklama gelecek olan âyet için de geçerlidir.

وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۖ ﴿٦﴾

6. Yere ve onu yapıp döşeyene,

Yani üzerindekiler yaşayabilsinler diye yeri her yönden su üzerinde yayıp döşeyene.

Bu sûrede bazı yaratılmışlarının özel olarak zikredilmesi, Yaratan'ın onlara atfedilmesi, hem onlara hem de Allah'a yemin edilmesi, onların ve Allah'ın tâzime müstehak olma konusunda eşit olmalarından değildir. Tam tersine bu şekilde sıralanmasındaki nükte, âlemin yaratıcısının varlığını, kudretinin kemâlini ortaya çıkarmak ve insan aklının mümkün olduğu kadar Allah'ın celal ve şânının azametini idrak etmesini sağlamaktır. Çünkü Allah Teâlâ dış dünyada görülen mahlukların içinde şeref ve faydası en büyük olan güneşe yemin etti. Onu ışığı olmak, ayın izlediği bir varlık olmak, gün ortasında parlamak ve gece olunca gizlenmek gibi dört vasfını ifâde buyurdu. Ardından güneşin yol alıp gittiği yer ve ondan daha büyük olan semâya yemin etti. Böylece bu ikisinin durumunun büyüklüğüne dikkat çekti. Çünkü bir şeye yemin etmek onu yüceltmek anlamına gelir. Bilindiği üzere güneş ve gökyüzü hareket ettikleri ve halden hale girdikleri için herşeyi planlayan, kudreti kâmil, hikmeti sonsuz bir yaratıcıya muhtaç olan mümkinattan olan cisimlerdendirler. İşte böylece akıl güneş ile gökyüzünün durumunu ve vasıflarını öğrenmek vesilesiyle onları yaratanın büyüklüğüne ulaşır. Dolayısıyla âyetlerdeki zikredilen sıralama, insan aklını şu hissedilen süflî âlemden rubûbiyet âlemine ve samediyyetin kibriyâsının engin sahasına çekip götüren bir yol gibidir.

Bu âyette ruhlar semâsına ve cesedler arzına işâret vardır.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۖ ﴿٧﴾

7. Nefse ve onu yaratana,

Nefse ve onu kemâlâtını elde edecek yetenekte var edip yoktan yaratana yemin ederim.

"Nefs" kelimesinin nekre getirilmesi yüceltmek içindir. Bu durum "nefis" ile Âdem (a.s.)' ın kasdedilmesine göredir. Ya da çokluk ifâde etmek içindir ki aşağıda gelecek kasemin cevabına daha uygun olan budur.

Allah Teâlâ'nın zâtını tanıtmak için bu âyetlerde gökyüzü, yeryüzü ve nefis zikredilmiştir. Çünkü görülmeyen bir şeye ancak görülen vâsıtasıyla akıl yürütmek mümkündür. Görülen ise cismânî âlemden başkası değildir. Bu cismâni âlem ya gök gibi ulvî ve basittir, ya yeryüzü gibi süflî ve basittir veya mürekkeptir. Mürekkeb olan kısım çeşit çeşittir. Bunların içinde en şereflisi nefis sâhibi olan varlıklardır.

Yukarıdaki ifâdelerin takdîri şöyledir: "… ve onu binâ eden rabbine, … ve onu yayıp döşeyen rabbine, … ve onu yaratan rabbine."

Te’vil ehline göre nefis ve onun yaratılması konusu ilerde inşaallah gelecek.

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ﴿٨﴾

8. Ona kötülüğünü ve takvâsını ilham edene yemin ederim ki,

Âyetin başındaki “fâ” şâyet yaratılmanın sebebini bildirmek içinse durum açıktır. Şâyet tâkıbiye fâ’sı ise herhalde bundan maksad ilhâmın dayandığı zâhir ve bâtın güçleri tamama erdirmektir.

İlham ya Allah cihetinden ya da mele-i a‘lâ cihetinden bir şeyin kalbe atılmasıdır (ilkâ). Kelimenin aslı bir şeyin yutulması demektir.

“Fücûr” din perdesini yırtmak demektir. Âyette fücûr kelimesinin takvâ kelimesinden önce getirilmesi âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmek ya da fücûru uzaklaştırmaya fazlasıyla önem verildiğinden dolayıdır. Çünkü kötülük ortadan kaldırılınca takvâ meydana gelir. Şu halde durumu önem taşıyan öne alınmıştır.

Âyetin mânâsı şöyledir: Nefse kötülüklerini ve iyiliklerini anlatana, bunların güzel veya çirkin olduklarını, her ikisinin insanı götürecek olduğu âkıbeti bildirene, insan nefsini kötülük ve iyilikten dilediğini seçecek şekilde yaratana yemin ederim.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: İlham sâdece hayırda olur. Şer hakkında “Allah bana şu kötülüğü ilham etti” denilmez. “*Ona kötülüğünü ve takvâsını ilham edene yemin ederim*” âyetindeki “*fücûra/kötülüğe*” gelince, burada maksad nefse yapması için değil sakınması için kötülüğün ilham edilmesidir. Takvânın ilham edilmesi ise onu yapması içindir. Yoksa Allah’ın kelamında asla çelişki olmaz.

Bazıları şöyle demiştir: İlham mahallinin nefis olduğu gizli değildir. Çünkü Allah Teâlâ *“Ona kötülüğünü ve takvâsını ilham edene yemin ederim”* buyurmuştur. Böylece bize ilhamda asıl fâilin başkası değil Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir. Fakat nefse kötülüğü yapması için değil bilmesi için ilham eder. Takvasını ise hem bilmesi hem de uygulaması için ilham eder. Şu halde kötülükler hakkında ilhamı, bildirme ilhamıdır yoksa amel etmesi için ilham değildir. “***Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez***.” (el-A‘râf, 7/28) Kötülükleri emretmediği gibi ilham da etmez. Çünkü Allah çirkin işleri ilham ederse o zaman Allah’ın kullarına söyleyecek bir hucceti kalmaz. Bu âyet ***“Ona iki yolu göstermedik mi?”*** (el-Beled, 90/10) âyetine benzer. Yani biz ona iki yolu beyân ettik, demektir.

Bazıları şöyle demiştir: Allah nefse mubah olan hâtır ve ilhamı nisbet etmedi. Bunun sebebi şudur: Nefis için mübah olan şeyler zâtîdir. Nefis yaratılır yaratılmaz mübah ortaya çıkar. Dolayısıyla mübah nefsin ancak kendisiyle akledildiği kendisine âid sıfatlardandır. Şu halde mübah hâtır insanın gülmesi gibi özel bir sıfattır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Bu âyet nefislerin hepsinin bir tek hakîkat olduğuna, hallerin ve isimlerin farklılığından farklı olduklarına işâret etmektedir. Çünkü

nefs-i mutlakanın hakîkati kendisi ile birlikte başka bir hüküm îtibara alınmadan Allah'a küllî bir teveccüh ile yöneldiğinde "nefs-i mutmainne" diye isimlendirilir. Küllî bir teveccüh ile tabîata yöneldiğinde "nefs-i emmâre" adı verilir. Bâzen Hakk'a takvâ ile, bazen günahlarla beşerî tabîata yönelirse "nefs-i levvâme" adı verilir.

İmrân b. Husayn (r.a.)'tan gelen sahih bir habere göre Cüheyne veya Müzeyne kabilesinden bir adam Rasûlullah (s.a.)'e "İnsanların yaptıkları veya uğraşıp didindikleri şeyler kaza ve kader ile mi oluyor, yoksa bunlar gelecekte karşı karşıya kalacakları hususlar mıdır?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) *"Hayır, tam tersine Allah'ın takdiri gereğince yapıyorlar."* diye cevap verdi. Bunun üzerine adam: "O halde ne uğruna amel ediliyor, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle cevap verdi: "*Allah iki mertebeden birisi için yarattığı kimseyi o mertebe için hazırlar."* Ardından (tefsirini yapılan) bu âyeti okudu.[113]

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan rivâyete göre "Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyunca şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا وَزَكِّهَا اَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا اَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَيهَا،

Allah'ım nefsime takvâsını ver ve onu tezkiye et/arındır. Sen onu arındıranların en hayırlısısın. Sen onun velîsi ve mevlâsısın." [114]

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿٩﴾

9. Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir.

Bu ifâde yukarda geçen yeminin cevabıdır.

"Kezzebet/nefis yalanladı" ifâdesi yeminin cevabı yapılmamıştır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kasemleri ile ancak vaad ve vaîd pekiştirilir. Bu ifâde ise ikisinden de değildir. "*Kurtuluşa ermiştir*" ifâdesi ise tezkiye sebebiyle her türlü hayrın elde edileceğine dâir bir vaaddir. Sonraki âyetteki "***ziyan etmiştir***" ifâdesi ise öncekilerin zıddına olan kimselerin hüsrâna uğrayacaklarına dâir bir vaîddir.

"Felâh/kurtuluş" zafer ve amacına erişmek demektir. Felah dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dünya hayatını hoş hale getiren zenginlik, izzet, sağlıklı uzun ömür gibi mutluluklara erişmek dünyevîdir. Fenâsı olmayan bakâ, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan izzet ve cehaleti olmayan ilim ise uhrevîdir. Bundan dolayı "hayat ancak âhiret hayatıdır." denilmiştir.

"Zekkâhâ" ifâdesinde geçen fiilin kökü olan "zekât" ziyadelik ve artma anlamınadır. Ekinde çok gelişme ve bereket meydana geldiğinde bu kelime kullanılır. 'Kadı'nın şâhidi tezkiye etmesi' ifâdesi de buradandır. Çünkü hâkim şâhidi âdil sayarak onun kadirini yükseltir. "Zekât" kelimesi de bu köktendir. İnsan bereket veya nefsi tezkiye,

yâni hayırlarla ve bereketlerle nemâlandırmak ya da bunların her ikisini birlikte elde etmek için malından Allah hakkı olanı çıkarıp fakirlere verir. Çünkü bu iki hayrın ikisi de zekâtta mevcuddur.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Takvâ ile nefsini geliştiren ve yücelten kimse, yâni takvâ ile yükselten, ortaya çıkaran ve meşhur eden kimse her türlü isteğini elde etmiş ve hoşlanmadığı herşeyden kurtulmuştur. Sâlih kimseler, takvâlarının nurlarından parlayan şeyler ile, hem de taat yerlerinden ve hayır mahfillerinden ayrılmayarak mele-i a'la'ya kendilerini tanıtıp meşhur ederler. Fâsıklar ise bunun aksinedirler. Onlar gizli yerlerde kendilerini gizleyip örterler. Onların üzerinde Allah'a yakın olan kullar nezdinde meşhur olabilecekleri bir saâdet sîmâsı gözükmez.

Bu meselenin aslı şuraya dayanır: Arapların cömertleri en yüksek yerlerde yerleşirler, daha iyi bilinip tanınsın diye oralarda yoldan gelip geçenler için ateş yakarlardı. Alçak karakterli kimseler ise ihtiyaç sâhipleri bulundukları yeri görmesinler diye kenarlara ve vâdilerin içlerine inip konaklarlar, böylece kendilerini gizlerlerdi. İşte Allah'a itâatkâr olan kimse kendisini iyi amellerle ortaya koyarken, günahkar olan ise örtüp gizler.

Tezkiye temizlemek anlamına da gelir. Nitekim *Kâmûs'*ta der ki: "zekât" bir şeyin özü, insanın malını temizlemek için ondan çıkarıp verdiği şeydir.

Buna göre âyetin mânâsı ise şöyledir: Nefsini akid, ahlâk, amel ve söz bakımından şer'î muhâlefetlerden temizleyen kimse kurtuluşa ermiştir.

Allah Teâlâ nefsi arındırmaya teşvik etmek için nefsini arındırıp temizleyen kimsenin felâh ve kurtuluşa ereceğine dâir burada tam yedi şeyin üstüne yemin etmiştir.

İbn Abbâs (r.anhümâ) rivâyet etmiştir ki Hz. Peygamber (s.a.) bu âyetin tilâveti esnasında şöyle buyurdu: "Nefislerin tezkiye edilmesi, kalblerin tezkiyesini de gerektirir. Nefis hevânın karışıklığından temizlendiğinde gönül de mâsivaya bağlanma kirinden temizlenir.

Nefis menhiyattan müberrâ olmadıkça
Gönül ilâhî nûrun aynası olmaz.

Kulun fiillerinin Allah Teâlâ'nın takdiri ve yaratması ile olması bu fiilin kula isnâd edilmesi ile çelişmez. Çünkü "Zeyd vurdu." denir. Vurma Allah'ın yaratması ve takdîri ile olduğu halde "Allah vurdu" denilmez. Çünkü bu fiil sözlükte onu kesb eden kimse dikkate alınarak vazedilmiştir.

Râğıb der ki: Nefsin arındırılması ve temizlenmesiyle insanoğlu dünyada hoş vasıfları hakeder. Âhirette ise ecir ve sevab kazanır. Nefsin arındırılması demek insanın nefsini arındıran şeyleri arayıp bulması demektir. Bu bazen kazanan kul olduğu için kula atfedilir. Nitekim bu âyette ***"onu arındıran kurtuluşa ermiştir"*** buyrulmuştur. Bazen de gerçek fâil Allah olduğu için O'na atfedilir. Nitekim âyette ***"Allah dilediğini temize çıkarır."*** (en-Nisâ, 4/49) buyrulmuştur. Bazen de tezkiyenin kendilerine ulaşmasına vâsıta olduğu için "şey"e atfedilir. Nitekim âyette ***"Onların mallarından sadaka al, bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin."*** (et-Tevbe, 9/103) buyurulmuştur. Bazen de tezkiye, arınmaya vâsıta olması bakımından ibâdete

atfedilir. Nitekim âyette: ***"Tarafımızdan ona kalb yumuşaklığı ve temizlik de (verdik)."*** (Meryem, 19/13) buyrulmuştur.

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾

10. Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir.

Kâmûs'ta der ki: "Hâbe" mahrum kaldı, hüsrana uğradı, örttü ve arzuladığı şeye ulaşamadı demektir. "Dessâ" gizledi demektir. **Râğıb** der ki: "Dess" bir şeyi bir çeşit zorlama ile birlikte bir şeyin içerisine sokmak demektir. "Dessâhâ" ise nefsini mâsiyetlere ve günahlara soktu demek olur.

Âyetin mânâsı şöyledir: Nefsini eksik bırakan ve günahlara gömen, onu tabîî şehvetlerin peşine salıveren ziyan etmiş, hüsrana uğramıştır.

Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlı Efendi**) (k.s) "*Nefse ve onu yaratana…*" âyeti hakkında şöyle der: "Burada "*nefis*"ten maksad sûret-i ilâhiyye-i cem'iyye-i kemâliyye üzere ona ayna olması için yaratılmış zât ve hakîkat-i cem'iyye-i insâniyye-i kemâliyyedir. Nitekim bir haberde şöyle vârid olmuştur: *"Allah Adem'i kendi sûretinde yarattı."* [115] Bedeni çekip çeviren bu nefse "nefs-i nâtıka" da denir.

"Ve onu yaratana" yâni onu düzgün ve kabiliyetli yaratmıştır ki kemâl, celâl ve cemâl taayyünlerinin tecellîlerine tecellîgâh olsun. Mutavassıt ve mümkin olarak yaratmıştır ki zâtının, sıfatlarının ve fiillerinin zuhûrâtının mazharı olsun. Mûtedil ve sâlih yaratmıştır ki Allah'ın isimlerinin, mertebe, hal ve eserlerinin müşâhede edildiği yer olsun. İşte cemal ve celal kabzalarını bir arada bulunduran bu kabiliyet ile o her mevcudun en mükemmeli olmuştur.

"Ona" yâni celâlin hâdimi/melek vâsıtasıyla "*kötülüğünü*" yâni berzahî hakîkatinin cem'iyyetinde münderic olan celâlin eserlerini; akâid, ilim, amel, mezhep ve bunların dışında insanı günaha sokan, haktan batıla doğru kaydırıp da hüsranla cezâlandırılmasına sebep olan başka şeylerden celâlin hükümlerini ve hallerini "*ve takvâsını*" yâni cemâlin hâdimi/melek vâsıtasıyla şeriat ve tarîkat mertebesinde şirk, küfür, açık hevâ ve diğer fesada zıt olan ilmî-resmî kelime-i tevhîd; ma'rifet ve hakîkat mertebesinde şirk, küfür, gizli hevâ ve geri kalan kesat işleri ortadan kaldıracak olan aynî-hakîkî kelime-i tevhîd; bu iki tevhid dışında ilim ve ma'rifetlerin inceliklerini, amel ve hallerin güzelliklerini, ahlâk ve sıfatların övülen ve güzel olanları gibi cemâlin eserlerini, onunla ilgili hususları ve hükümleri *"ilham edene"* ifâza edene/aktarana *"yemin ederim ki"*

"Nefsini kötülüklerden arındıran" onu bütün durumlarda celâlin eserlerinin rezilliklerinden temizleyen kimse sûreten ve hakîkaten ve bütün mertebelerde *"kurtuluşa ermiştir."* felaha girmiştir.

"Onu kötülüklere gömen" yâni nefsinde celâlin eserlerini, nefsânî sıfatları gizleyen,

şeytânî ayıpları kabahatleri, ayıpları, hevâ ve hevesleri, behîmî/hayvânî şehvetleri, düşük amel ve ahlakı gizleyen, onları zıtlarıyla tedavi etmeyen, onları şeriat mertebesinde takvâ ve salah ile terbiye etmeyip ihmal eden, onları tarîkat mertebesinde mücâhede ve ıslah ile tezkiye etmeyip ihmâl eden, heva ve hevesiyle şehvetlerine dalarak niyet, kasıt, amel ve sözlerde nefsine yardımcı olan, bütün hareket ve duruşları heva ve heveslerle olan kimse *"de ziyan etmiştir."* yâni felahtan mahrum kalmıştır."

Şeyhimin sözü özetle burada sona eriyor. Onun bu âyet hakkındaki sözleri yarım cüz hattâ daha fazlaya ulaşmaktadır.

---

[113]. Bk. Müslim, Kader, 10; İbn Kesir, IV, 516.
[114]. Müslim, Zikr, 73; Nesâî, İstiâze 13, 65; Müsned, IV, 371; VI, 209.
[115]. Buhârî, İstizan, 1; Müslim, Birr, 115.

ALLAH’IN DEVESİNE VE ONUN SU HAKKINA DOKUNMAYIN

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۖ ﴿١١﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ
رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۜ ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۙ ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

11. Semûd kavmi azgınlığı yüzünden *(Allah’ın elçisini)* yalanladı.

12. Onların en bedbahtı *(deveyi kesmek için)* atıldığında,

13. Allah’ın rasûlü onlara: “Allah’ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!” dedi.

14. Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük bir felâket gönderdi de hepsini helâk etti.

15. *(Allah, bu şekilde azap etmenin)* âkıbetinden korkacak değil ya!

“*Semûd*” kelimesinden maksad bu isimdeki kabiledir. Bu cümle bir başlangıç cümlesi olup önceki “***Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir***.” âyetinin mânâsını beyân etmek üzere getirilmiştir. Çünkü azgınlık nefsi kötülüklere gömme çeşitlerinin en büyüğüdür.

“Tağvâ” tuğyan/azgınlık mânâsına masdardır. Ancak tuğyan masdarı daha meşhur iken bu kelime âyet sonlarındaki diğer kelimelere daha çok benzediği için tercih edilmiştir.

“Tağvâ” kelimesinin başındaki “bâ” harfi sebeb bildirmek içindir. Yani Semûd kavmi azgınlığı sebebiyle yalanlama işini yaptı, demektir. Tıpkı “Filanca Allah’a karşı cüreti sebebiyle bana zulmetti.” sözünde olduğu gibi.

Ya da âyet ‘Semûd, peygamberi Sâlih (a.s.)’ı yalanladı.’ demektir. Bu takdirde bilindiği için mef‘ûl hazfedilmiştir.

Burada işâret vardır ki isyan şiddetlenip arttığında inkâra ulaşır.

“Bâ” harfinin ‘*yalanlama*’ kelimesine sıla olması da mümkündür. Semûd kendisine vaad edilen azgın ve haddi aşmış azabı yalanladı, demektir. Bu azap ise korkunç bir ses idi. Nitekim âyette ***“Semûd’a gelince onlar azgın bir âzâb (tâğiye)”*** yâni azgın bir ses “***ile helâk edildiler***.” (el-Hâkka, 69/5) buyrulmuştur.

اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٢﴾

12. Onların en bedbahtı *(deveyi kesmek için)* atıldığında,

Yâni Semûd kavminin en bedbahtı olan Kudâr b. Sâlif kendisini deveye gönderen kimselerin emrine uyarak ayağa kalktığı ve öne doğru atıldığında, demektir.

Keşfu'l-esrar'da der ki: "İnbiâs" bir sebebten dolayı itâate acele etmek/atılmak demektir.

Ya da mânâ: Deveyi kesmek için Kudâr ve onunla beraber olan diğer bedbahtlar ayağa kalkıp öne atıldıklarında, demektir. Çünkü Arapça'da ism-i tafdîl izâfet yapıldığında bir kişi için olabileceği gibi çok kişi için de olabilir. Yine müzekker olabileceği gibi müennes için de olabilir. Birincisine örnek Kamer sûresindeki ***"Arkadaşlarını çağırdılar, o da** (bundan cü'ret alarak) **kılıcını kaptı ve deveyi kesti."*** (el-Kamer, 54/29) âyetidir. Bu âyet deveyi kesenin belli bir tek kişi olduğuna delâlet etmektedir. O ve onunla birlikte bulunanların diğerlerinden daha fazla bedbaht olmaları, -tümü devenin kesilmesine razı olmakta müşterek olsalar da- onların bizzat deveyi kesmelerinden dolayıdır.

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۜ ﴿١٣﴾

13. Allah'ın rasûlü onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" dedi.

Yapmaya karar verdikleri fiili öğrenince *"Allah'ın rasûlü onlara"* Semûd'a *"Allah'ın devesine ve onun su hakkına"* yâni su içme, sudan pay alma hakkına *"dokunmayın!" dedi."*

Burada Allah'ın rasûlünden maksad Sâlih (a.s.)'dır. O, Sâlih b. Ubeyd b. Câbir b. Semûd b. Ûs/Avs b. İrem'dir. Sâlih (a.s.)'ın "Allah'ın rasûlü" unvanıyla ifâde edilmesi, ona itâatın vacib olduğunu bildirmek, kavminin ne kadar isyan içinde olduklarını ve azgınlıkta devam ettiklerini beyân etmek içindir.

Devenin "Allah'ın devesi" şeklinde Allah'a izâfe edilmesi "Beytullah/Allah'ın evi" ifâdesinde olduğu gibi şereflendirmek içindir

Sâlih (a.s.) onlara şöyle demiştir: "Allah'ın vahdâniyyetine/birliğine, kudretinin kemâline ve benim peygamber olduğuma delil olan Allah'ın devesini bırakın, onu sakın kesmeyin.

"Sukyâhâ" devenin su hakkı, sudan nasibi demektir. Yani sırası geldiğinde deveyi sudan kovmayın, demektir. Çünkü devenin belli bir gün su içme hakkı, Semûd kavminin ve hayvanlarının da başka bir gün su alma hakları vardı. Onlar devenin sırasını kendi hayvanları bakımından zararlı görüyorlardı. Bu yüzden deveyi kesmeye yöneldiler.

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ﴿١٤﴾

14. Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük bir felâket gönderdi de hepsini helâk etti.

"Ama onlar onu" Allah'ın rasûlünü, ***"Onu bırakın Allah'ın arzında yesin içsin, ona kötülük dokundurmayın, sonra sizi yakın bir azap yakalar'*** (Hud, 11/64) şeklindeki tehdidi konusunda "*yalanladılar ve deveyi kestiler*." Aslında deveyi Semûd'un en bedbahtı olan Kudâr kesti. Ancak onların hepsi bu bedbahtın fiiline razı olduklarından ifâde çoğul olarak getirilmiştir.

Süheylî der ki: Deveyi kesen Kudâr b. Sâlif idi. Annesinin adı Kudeyre idi. Devenin kesilmesinde kendisine ortak olan arkadaşı ise Mısda' b. Dehr veya İbn Cehm idi.

Âyette devenin kesilmesinden önce peygamberin yalanlandığından söz ediliyor. Çünkü devenin kesilmesinin asıl sebebi onların Sâlih (a.s.)ı yalanlamaları idi.

Bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) Ali (r.a.)'a: *"Ey Ali, geçmiş ümmetlerin en şakîsi kimdir, bilir misin?"* diye sordu. Hz. Ali: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (a.s.): *"Allah'ın devesini kesendir."* buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.): *"Sonra gelenlerin en şakîsi kimdir, bilir misin?"* diye sordu. Hz. Ali: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): *"Seni katledecek olan kimsedir."* buyurdu.[116]

Bunun sebebi şudur: Âyette geçen deve ruh devesine işârettir. Ruh devesini nefsânî zâlimlerle ve hayvâni şehvetlerle kesmek nefsin bedbahtlığının fazlalığından olduğu gibi Hz. Ali'yi katletmek de aynen böyledir. Çünkü o Peygamberimiz'in (a.s.) rûhaniyetine mazhardı. Bu nedenle hakîkat makamında onun en büyük vârisi oldu. Bu nedenle bir veli olan Hz. Ali'ye el uzatmak Muhammed Nebî (a.s.)'a kasdetmek demektir. Küllî rahmetin mazharı olan bir kimseye karşı gelmekten daha büyük bir bedbahtlık olur mu?

"Bunun üzerine Rableri" burada anlatılan *"günahları sebebiyle onlara büyük bir felâket gönderdi de hepsini helâk etti.."* Yani Allah Teâlâ azabı onların üzerine kapattı, bu korkunç bir sesti.

"Demdem" fiili, deve yağ ile her tarafından yağlandığında, yağ değmedik kuru yeri kalmayacak biçimde yağ ile kuşatıldığında söylenen "Nakatü medmûme" teriminden alınmadır. "دمّ الشئ" bir şeyi kalayla örttü, kalayladı demektir. "دَمَمْتُ عَلَى الْقَبْرِ وغيره" kabrin ve başka şeyin üzerini örttüm, mânâsınadır. Mübâlağa için kelimeye bir "dal" harfi daha eklenmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Araplar "دَمَمْتُ عَلَى فُلاَنٍ" derler. Sonra fiile abartı katmak için "دَمَّمْتُ" derler. Ardından abartıyı daha da ileriye vardırmak için "دَمْدَمْتُ" derler. Âyette geçen ifâde bir şeyin diğer bir şeyi her tarafından örtmesi, kaplaması demektir.

"Bi-zenbihim" ifâdesinin başındaki "bâ" harfi sebeb bildirmektedir. Yani günahları sebebiyle, demektir. Âyetin başındaki "fâ" harfi buna işâret ettiği halde açıkça "*günahları sebebiyle*" denilmesi, her günahkarın ibret alması için günahın âkıbetinden

sakındırıp korkutmak içindir.

"Fesevvâhâ" Yani Allah bu kuşatmayı ve helâki onların arasında eşit kıldı. Küçük büyük hiçbiri bu azaptan kurtulamadılar, demektir. Ya da Semûd'u yerle bir etti, demektir.

Rivâyet olunduğuna göre Semûd kavmi başlarına gelecek olan azabın alâmetlerini gördüklerinde Salih (a.s.)'ı öldürmek üzere peşine düştüler. Ancak Allah onu kurtardı. Nitekim Allah Hûd sûresinde şöyle buyuruyor: ***"Emrimiz gelince, Sâlih'i ve onunla beraber îman edenleri, bizden bir rahmet olarak (azaptan) ve o günün zilletinden kurtardık."*** (Hûd, 11/66).

وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

15. ***(Allah, bu şekilde azap etmenin)*** **âkıbetinden korkacak değil ya!**

Âyetin başındaki "vav" harfi başlangıç içindir veya önceki âyetteki "***hepsini helâk etti***" ifâdesinin kendisine râci olduğu Allah Teâlâ'dan haldir. Allah bu azabı onların başına vermenin âkıbetinden korkmaksızın onları yerle bir etti. Ya da hükümdarların ve idarecilerin kendi başlarından korkup da bir miktar merhamet ettikleri gibi Allah Semûd kavmini helâk etmenin âkıbetinden korkmaksızın onları yerle bir etti. Çünkü Allah Teâlâ ancak hak olan ne ise onu yapar. Başkaları için korkulacak bir durum da olsa O fiilinin âkıbetinden korkmaz, yaptığının sonunu önemsemez.

Bazı âlimler şöyle demiştir: Salih (a.s.) onlara haber verdiği halde ne Kudâr ne de onunla işbirliği yapan diğerleri Allah'ın devesini kesmenin getireceği cezâdan korkmazlar. Bunun sonucu olarak başlarına gelecek türlü belâ, musîbet ve cezâlardan korkmazlar.[117]

---

[116]. İbn Kesir, IV, 517.

[117]. Şems sûresi Rebîulâhir ayının başlarında (1705 Temmuz sonu) tamam oldu.

سُورَةُ اللَّيْلِ

92- el-LEYL SÛRESİ

Geceye yeminle başladığı için "Leyl" sûresi denilmiştir. 21 âyettir. Mekke'de inmiştir. Sûrede hem Mekkî hem de Medenî âyetler olduğu da söylenmiştir.

DOĞRU YOLU GÖSTERMEK BİZE AİTTİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ
وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٣﴾ اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ ﴿٤﴾ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ﴿٥﴾
وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ
وَاسْتَغْنٰىۙ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۜ ﴿١٠﴾ وَمَا
يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ ﴿١١﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. *(Karanlığı ile etrafı)* bürüyüp örttüğü zaman geceye,
2. Açılıp ağardığı vakit gündüze,
3. Erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki
4. İşleriniz başka başkadır.
5. Artık kim verir ve sakınırsa,
6. En güzeli de tasdik ederse,
7. Biz de onu en kolaya hazırlarız *(onda başarılı kılarız)*.
8. Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar,
9. En güzeli de yalanlarsa,
10. Biz de onu en zora hazırlarız.
11. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez.

Önceki sûrede de geçtiği üzere “izâ” kasemden sonra geldiği için hal bildirmektedir. Yâni güneşi bürüyüp kapattığı ve örttüğü zaman geceye yemin ederim, demektir. Önceki sûredeki ***“Onu örttüğü zaman geceye.”*** (eş-Şems, 91/4) kavli de bunun gibidir. Burada mef’ûl zâten bilindiği için zikredilmemiştir. Ya da mef‘ûl aslında gündüzü veya gecenin karanlığı ile örttüğü her şeydir. Mef’ûlün zikredilmemiş olması genellemek içindir.

Ehl-i nücûma göre gece, güneşin batması ile doğması arasındaki zamandır. Şeriat âlimlerine göre ise gece, güneşin batmasıyla fecr-i sâdıkın/tan yerinin ağarması arasında olan süredir. Herhalde burada kasdedilen gündüz ve gecenin mukabili olan şeydir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: Allah Teâlâ geceye bir mertebe ve şeref vermiş, Kur’ân-ı

Mecîd’de kendisine yemin etmiştir. Gecenin şerefli olması, gece geldiğinde Allah dostlarının yalnız kalarak ona münâcât etmesindendir. Zira Allah dostları bütün gece safâ şarabı içer, rıza elbisesine bürünür, sevgilinin azarını işitmezler. Seher vakti gelip ferman ulaştığında şu gök kubbenin kapılarını açar, Arş-ı Mecîd’in perdelerinin eteklerini toplarlar. Allah’ın yakınında bulunanlar Hakk’ın emriyle sükût ederler ve o vakit, Cebbâr-ı Kâinât olan Hak Teâlâ kendi kibriyâ ve yüceliğine yaraşır şekilde “Her sevgili kendi sevgilisiyle halvete girdi ve mutluluğa erişti, benim sevgililerim nerede?” diye hitap eder.

Karanlık çökmüş, derin uykuda âsîler.
Zü’l-celâl’e niyaza durmuş âbidler.

وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٢﴾

2. Açılıp ağardığı vakit gündüze,

Yani eğer gecenin örtüp bürüdüğü güneşten başka bir şey ise ‘Gecenin zulmetinin ortadan kalkmasıyla zâhir olduğunda gündüze yemin ederim.’ demektir. Ya da eğer gecenin karanlığıyla örtüp bürüdüğü güneş ise ‘Güneşin doğmasıyla açılıp ağaran gündüze yemin ederim, mânâsına gelir.

Burada zevk ve şuhûd ehli için îtibârî taayyünât gündüzünü örtüp bürümesi esnasında mutlak hüviyyetin gaybı gecesine yemine işâret vardır. Yine hicab ve ihticab ehline nisbetle aklî taayyünât sebebiyle tecellî ettiği zaman mukayyed varlıklar gündüzünün nuruna yemine işâret vardır.

Kâşânî der ki: Allah rûhun nurunu örttüğü zaman nefsin zulmeti gecesine, nefis ile ruhun bir araya gelmesiyle Rahmân’ın arşı olan kalbin varlığı zuhûr ve tecellî ettiği vakit rûhun nuru gündüzüne yemin etmiştir. Çünkü kalp bu ikisinin bir araya gelmesiyle zuhûr eder. Kalbin rûha bakan bir yüzü vardır ki ona “fuâd” denir. Kalp onunla ma‘rifeti ve hakîkatleri telakkî eder. Kalbin nefse bakan bir yüzü vardır ki ona “sadr” denilir. Gizlilikler/serair onunla korunur, muhafaza edilir. Mânâlar orada şekle bürünür.

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٣﴾

3. Erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki

“Mâ” harfi müphem ve kapalı olduğu için hakkında kullanıldığı vasıf, künhüne vâkıf olunamayacak ve aklın onun özelliğinin ne olduğunu idrâki mümkün olmayacak şekilde kuvvetin ve kemalin en üst derecesine ulaştığını ifâde eder. Mümkün olan sâdece insanın genel bir kavramı doğru biçimde idrak etmesidir.

“Zeker ve ünsâ” kelimelerinin başındaki “lâm” harfleri hakîkat/gerçek anlamlarınadır. İstiğrâk ifâde etmeleri de mümkündür. Bu takdirde erkek ve dişi ne varsa tümü kasdedilmiş olur. Yani üreme yeteneği olan erkek ve dişi cinslerini yaratan kudreti büyük Kâdir’e yemin ederim, demektir. Buna göre üreme yeteneği olmayan mesala “katırlar” bu hükmün dışında kalırlar.

Denilmiştir ki: Allah ruhu olan mahlûkâttan erkek veya dişi olmayan bir varlık yaratmamıştır. Erkekliği ve dişiliği belli olmayan “hünsâ”nın durumu bize göre belli olmasa bile Allah katında belli, erkek mi dişi mi oldukları mâlumdur. Bir kimse ‘Bugün herhangi bir erkeğe veya dişiye rastlamışsam karım benden boş olsun’ dese ve yemin etse, bu kişi o gün bir “hünsâ-yı müşkil”e rastlamış olsa yeminini bozmuş ve karısını boşamış olur. Çünkü her ne kadar bizim için belli olmasa da hünsâ aslında ya erkektir ya da dişidir. Nitekim *el-Keşşâf*’ta bu şekilde geçmektedir.

Âyette geçen “*erkek ve dişi*”nin Âdem ve Havvâ olduğu da söylenmiştir. Bu durumda kelimelerin başlarındaki “lâm” harfi ahd için olmuş olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Ey insanlar! doğrusu biz sizi bir erkekle, bir dişiden yarattık”*** (el-Hucurât, 49/13) buyurmuştur.

İbn Mes’ûd (r.a.)’tan rivâyete göre o bu âyeti “وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثٰى” şeklinde okuyordu. Alkame der ki: Biz Şam’a vardık. Ebü’d-Derdâ (r.a.) yanımıza geldi. Bize “İçinizde Abdullah b. Mes‘ûd’un kırâatını okuyan/bilen var mı?” diye sordu. Orada bulunanlar beni işâret ettiler. Ben de “Evet, ben biliyorum.” dedim. Alkame: “O şu âyeti nasıl okuyordu?” diye sordu. Ben de onun “وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثٰى” diye okuduğunu işittim.” dedim. Bunun üzerine Ebü’d-Derdâ şöyle dedi: “Evet, vallahi ben de Rasûlullah (s.a.)’i bu şekilde okurken işittim. Ama şunlar benim bu âyeti “وَمَا خَلَقَ” şeklinde okumamı istiyorlar, ama ben onların bu isteklerine uyacak değilim.”

Âyette erkek olan rûha ve dişi olan nefse işâret vardır. Kalp bu ikisinin izdivacından doğmuştur. Bazı âriflere göre gece erkek, gündüz ise dişidir. Nitekim bu konu en-Nâziât sûresinde geçmişti.

اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ ﴿٤﴾

4. İşleriniz başka başkadır.

Bu ifâde kasemin/yeminin cevabıdır.

“Sa’y” kelimesi toplama mânâsına masdardır. Bilindiği üzere herhangi bir kelimeye muzâf olan masdar genellik ifâde eder. Genellik ifâde ettiği için haberi çoğul yapılmıştır.

“Şettâ” kelimesi “şetît”in çoğulu olup dağınık, ayrı, başka demektir.

Mânâ ise şöyledir: Sizin çabalarınız yâni ezeli istidadınıza göre farklı amellerinizin

bir kısmı güzel, faydalı, hayırlı ve sâlihtir. Bazısı ise çirkin, zararlı, kötü ve fâsiddir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“İnsanlar sabahtan (pazara) çıkar. Bir kısmı nefsini satın alır ve azad eder, bir kısmı satar ve helâk eder.”* [118]

Kâşânî der ki: Sizin çalışmanız ve çabanız farklı farklı ve çeşit çeşittir. Çünkü bazılarınıza nuriyyet galip geldiği için ruh tarafına ve hayra yönelmeye cezbolunur. Bazılarınıza ise zulmet ağır bastığı için meyli nefis tarafına ve şerre dalmayadır.

Bazıları demiştir ki: Bu âyetin bâtın mânâsı, kişinin kendi çabasını tekvîn/yaratma açısından Hakk’ın kendisine bir taksimi olarak görmesidir. Çünkü Allah Teâlâ ***“Onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.”*** (ez-Zuhruf, 43/32) buyurmuştur. Çalışıp çabalamanın da bir takım mertebeleri vardır. Tıpkı dünya sultanlarına yakın olan insanların nedimlik, sultanla birlikte oturmak ve sır arkadaşları şeklinde mertebeleri olduğu gibi.

Nefislerle olan çaba, dereceler elde etme çabasıdır. Akılla yapılan çaba üstünlükler elde etmek içindir. Kalp ile yapılan çaba ise müşâhede elde etmek uğrunadır. Ruhlarla yapılan çaba yakınlık elde etme talebiyledir: Sırlarla yapılan çalışma zât nurlarında fânî olmak ve sıfatların nurlarında bâkî kalmak içindir. Yine irâde ile, muhabbet, şevk, aşk, mârifet ve bunlardan başkalarıyla yapılan çaba ve işler vardır.

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ﴿٥﴾

5. Artık kim verir ve sakınırsa,

“Artık kim” malı üzerindeki hakları *“verir ve”* Allah’ın yasaklamış olduğu içinde başa kakmak ve eziyet dâhil, bütün haramları yapmaz ve bunlardan *“sakınırsa”*

Bu ve sonraki âyetlerde önceki âyette geçen farklı farklı işlerin tafsilatına geçilmekte ve onların hükümleri açıklanmaktadır.

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٦﴾

6. En güzeli de tasdik ederse,

En güzel haslet olan îmanı veya en güzel kelime olan kelime-i tevhîdi ya da en güzel din olan İslam’ı yahut en güzel sevap olan Cenneti tasdik ederse,

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ ﴿٧﴾

7. Biz de onu en kolaya hazırlarız *(onda başarılı kılarız)*.

Burada “teysîr” in mânâsı, zorlaştırmanın karşılığı olan şey kolaylaştırmak değil hazırlamaktır. Nitekim: “Herkes ne için yaratılmışsa ona hazırlanmıştır.” sözü de bu anlamadır. Şu halde ***“Bir kötülüğün cezâsı ona denk bir kötülüktür.”*** (eş-Şûrâ, 42/40) veya ***“Onlara acı azabı müjdele!”*** (el-İnşikâk, 84/24) âyetlerinde olduğu gibi burada geçen “teysir”in müşâkele[119] için; yâni zorluk mânâsında kullanıldığını söylemeye ihtiyaç yoktur.

Bir kimse atı eğerleyip yularını takarak hazır hale getirdiği zaman “يَسَّرَ الْفَرَسَ لِلرُّكُوبِ (Atı hazırladı/kolayladı)” denir.

“Yüsrâ” kelimesi, “eyser” kelimesinin müennesidir.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Biz onu Cennete girecek; ona ulaştıracak esaslar gibi, kolaylık ve rahatlığa götürecek hasletlere hazırlar ve muvaffak kılarız. Amel ve güzel sevap yolunu ona kolaylaştırırız, böylece amel onu Cennete ulaştırır.

Bu hasletin kolay olmakla nitelenmesi, kolaylığa götürmesi bakımından bir mecazdır.

Âyette işâret vardır ki Allah’a itâat, O’na yönelmek ve dünyadan yüz çevirmekle zâhir olan, bu itâatı nefsine nisbet etmekten sakınan, bâtınında en güzel kelimeyi tasdik eden kimseyi, en kolay hususiyete hazırlarız. Bu da bizim yüce huzurumuza ve en büyük otağlarımıza vâsıl olmaktır.

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى ﴿٨﴾

8. Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar,

“Kim” malıyla *“cimrilik eder”* onu hayır yolunda harcamaz…

Cimrilik, insanın sâhip olduğu varlığını tutup hapsetmesi hak olmayan kimselerden saklaması demektir. Cömertlik ise bunun aksidir.

“Kendini müstağni sayar” Allah Teâlâ katında olan şeylere değer vermez; yâni sanki onlara ihtiyacı yokmuşçasına rağbet etmezse, bu yüzden Allah’tan korkup takvâ sâhibi olmazsa, demektir. Ya da dünya şehvetleriyle yetinerek âhiret nimetinden kendisini müstağni sayıp korkmaz, takvâ sâhibi olmazsa, demektir.

Buna göre insanın kendini müstağnî sayması korkmamasının bir sonucu olur ki buradaki korkmama beşinci âyette geçen ‘*korkup sakınmamının*’ karlışığıdır. Böylece iki âyet birbirinin karşılığı olmuştur.

وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى ﴿٩﴾

9. En güzeli de yalanlarsa,

“En güzeli de” yâni yukarıda zikredilen birbirinden ayrılmaz mânâları *“yalanlarsa”*

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى ﴿١٠﴾

10. Biz de onu en zora hazırlarız.

Kendisi böyle tercih ettiği için Biz de onu Cehenneme girmek ve onun öncesindeki azaplar gibi, şiddet ve zorluğa götürecek haslete hazırlarız.

"*Verme*" ve "*cimrilik etme*" kendilerinden sonra sayılan en kolaya ve en zora götüren hasletler içerisinde derece itibariyle en düşük olmalarına rağmen sûredeki bu iki kısmın "*verme*" ve "*cimrilik etme*" ile başlatılması, bunların temel nitelikler olduklarına, kendilerinden sonra gelen tasdik, takvâ, yalanlama, müstağnî sayma gibi niteliklerin birer tamamlayıcısı olmadıklarına işâret etmek içindir.

Zâhir olan şudur ki âyetin başında geçen "sîn" harfi, itâat ve mâsiyete vaad edilen karşılığın varlığına delalet etmek içindir. Bu ise âhirette olacaktır. Âhiret ise daha sonra gerçekleşecek ve vuku bulması beklenilen bir husustur. Bundan dolayı fiilin başına gelecek zaman edatı olan "sîn" harfi getirilmiştir. Amaç vaad edilen şeyin belli bir zamanı olduğunu, şu anda hazır olmadığını göstermektir. Nitekim bazı tefsirlerde böyle geçmektedir.

Âyette işâret vardır ki rûhî, sırrî ve kalbî tâaat ve ibâdet konusunda kim nefsinde cimrilik eder, Biz'e yönelmekten kendini müstağnî sayar ve kendisine bahşetmiş olduğumuz organlarının düzgünlüğü, makam, mertebe ve mal gibi en güzel şeyleri yalanlarsa, Biz de onu en zora hazırlarız. O ise Biz'den uzak olmak, kovulmak, lânete uğramak ve hicab ateşine/Cehenneme girmektir.

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ اِذَا تَرَدّٰى ﴿١١﴾

11. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez.

"Düştüğü" yâni helâk olduğu ve öldüğü *"zaman da malı kendisine hiç fayda vermez."* azap namına hiçbir şeyden kurtaramaz.

Ya da cimrilik ettiği malı ona ne fayda verir? Bu durumda soru istifhâm-ı inkârî olmuş olur.

Râğıb der ki: "الردى" helâk demektir. "tereddî" ise helâke maruz kalmak anlamınadır."

Ya da, kabre konulduğu zaman, çukura indiği veya Cehennemin dibine düştüğü zaman, demektir.

Âhirette ihtiyaç duyduğu vakit insanın faydalanacağı mal, haklarını verdiği ve daha ölmeden önden gönderdiği maldır. Yoksa cimrilik edip elinde tuttuğu ve vârislerine bıraktığı mal değildir.

Âyette işâret vardır ki: Biz'e muhâlefet ettiği, beşeri tabiatına uygun davrandığı için düştüğü zaman, kahır ve intikam sûretinde kendisine tecellî ettiğimizde onu bizim kahrımızdan ve gazabımızdan sâhip olduğu hangi şey kurtaracaktır?!

---

[118]. Müslim, Tahâret, 1; Tirmizî, Daavât, 86.

[119]. Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi mânasında edebî sanat.

O ATEŞE,
ANCAK KÖTÜLER GİRER

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى ﴿١٣﴾ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا
تَلَظّٰى ﴿١٤﴾ لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ي كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٦﴾
وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰى ﴿١٧﴾ اَلَّذ۪ي يُؤْت۪ي مَالَهُ يَتَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَمَا لِاَحَدٍ
عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى ﴿١٩﴾ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى ﴿٢٠﴾

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

12. Doğru yolu göstermek Biz'e âiddir.
13. Şüphesiz âhiret de dünya da bizimdir.
14. *(Ey insanlar!)* Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım.
15. O ateşe, ancak en kötüler girer.
16. Yalanlayıp yüz çeviren*(kötüler)*.
17. İyiler ondan *(ateşten)* uzak tutulur.
18. Temizlenmek üzere malını hayra veren *(iyiler, takvâ sahibleri)*
19. O, kimseye karşılık görmek için iyilik yapmaz.
20. Rabbinin rızasını istemek başka
21. Ve o *(buna kavuşarak)* hoşnut olacaktır.

Bu cümle daha önce geçen cümlelerin anlamlarını ifâde eden bir başlangıç cümlesidir. Yani büyük hikmetlere dayalı olan Bizim kazamız gereği doğru yolu göstermek Biz'e âiddir. Çünkü Biz bütün mahlukatı ibâdet etsinler diye yarattık. Dolayısıyla hidâyete giden yolu ve hidâyete götüren şeyleri onlara beyân etmek, sapıklığı ve sapıklığa götüren yolu onlara açıklamak Biz'e âiddir. Biz bunu daha fazlası yapılamayacak şekilde yaptık. Çünkü Biz teşvik etmek ve sakındırmak amacıyla her iki yola giren kimsenin durumunu beyân ettik.

Buradan ortaya çıkıyor ki hidâyet arzulanan şeye insanı ulaştıran yolu göstermek demektir. Yoksa asla arzuya ulaştıran şeyi göstermek değildir. "*Biz'e âiddir"* ifâdesinden anlaşılan zorunluluktan maksad Allah Teâlâ'nın kazâ ve hikmeti gereği olan vâcipliktir. Yoksa Mutezile mezhebinin iddiâ ettiği gibi âyet zâhiri alınarak kul için en uygun (aslah) olanı yaratmanın Allah Teâlâ için vâcip/zorunlu olması değildir.

Kâşânî der ki: Akıl ve hissin nuru ile, aklî ve sem'î delilleri bir araya getirerek, istidlal ve istibsar üzere bulunarak Biz'e irşâd ederek doğru yolu göstermek Biz'e âiddir.

وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُو۫لٰى ﴿١٣﴾

13. Şüphesiz âhiret de dünya da bizimdir.

Vaad ettiğimiz en kolaya hazırlamakla en zora hazırlamak dâhil, hem dünyada hem de âhirette dilediğimiz fiillerle tam tasarruf Biz'e âiddir.

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰىۚ ﴿١٤﴾

14. ***(Ey insanlar!)*** **Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım.**

Ey Mekke halkı! *"Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım."* Sizi Kur'an vâsıtasıyla korkuttum.

Ateşin şimdiki zaman ifâde eden bir fiille nitelenmesi alevinin bilfiil devam ettiğine işâret etmek içindir.

Bazı tefsirlerde şöyle der: "Sizi uyardım" fiilinden maksad bizzat uyarmaktır. Ya da bu ifâdeyle uyarmaktan haber verilip Müddessir sûresinde olduğu gibi daha önce geçen uyarı kasdedilmiştir. Nitekim Müddessir sûresinde şöyle buyrulmuştur: ***"Ben onu sekara (Cehenneme) sokacağım. Sen biliyor musun sekar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz. Hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur."*** (el-Müddessir, 74/26-29) Çünkü Müddessir sûresi müfessirlerin çoğuna göre ilk inen sûredir.

Bu âyet "Alevli ateşten korkun, sakının" denilmesinden daha korkunçtur.

لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰىۙ ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ي كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٦﴾

15-16. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en kötüler girer.

"O ateşe ancak" hakkı *"yalanlayıp"* itâatten "*yüz çeviren*" -ki bu da kâfirden başkası değildir- *"kötüler"* bedbahtlıkta ileri giden ve fâsıklardan daha bedbaht olan kâfirler *"girer."* Oradan ayrılmamacasına girer ve oranın harâret ve ateşini ancak bunlar tadarlar.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Eşkà'dan maksad şakî/bedbahttır. Araplar bir çok sözlerinde fâili mübâlağa ile "en" diye ifâde ederler. ***"En üstün olan sizsiniz."*** (Âl-i İmrân, 3/139) ve "***Sana en düşük seviyeli kimseler tabi olup dururken***" (eş-Şuarâ, 26/111) âyetleri de buna örnektir.

Fâsık, çıkmamak üzere ve ebedî Cehenneme girmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ bu

hususu “*yalanlayıp yüz çeviren*” sözü ile açıklamıştır.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾

17-18. Temizlenmek üzere malını hayra veren iyiler ondan *(ateşten)* uzak tutulur.

“Temizlenmek üzere” yâni Allah katında artıcı ve temizlenmiş bir mal olsun diye malını veren, riyâ ve süm‘a arzusunda olmayan ya da günahlarından temizlenmek, cimriliğin kirinden, malı elde tutmanın pisliğinden temize çıkmak üzere *“malını veren”* onu çeşitli hayır ve hasenata harcayan *“takvâ sâhipleri”* küfür ve mâsiyetten uzaklaşarak takvâda ileri giden kimseler *“ondan uzak tutulurlar.”* Cehennemin sesini duymayacak şekilde ondan uzak tutulurlar. Cehennemin kenarında dolaşmak bir yana ve orada ebediyyen kalmak üzere girmek şöyle dursun yakınına bile yaklaştırılmazlar. Cehennemin sesini duymayacak şekilde uzaklaştırılırlar. Onları Cehennemden uzaklaştıracak olan Allah’tır. Onlar bu ateşten çabucak uzaklaşır ve kurtulurlar.

Müttakiler dışında küfürden/inkârdan kaçınan, ancak mâsiyetlerden çekinmeyenlere gelince bunlar tevbe etmeyen fâsık ve bedbaht mü’minlerdir. Bunlar Cehennemden müttakîler kadar uzaklaştırılmazlar. Tam tersine -kâfirlerin tattıkları şiddette olmasa bile- Cehenneme girip onun ateşinin tadını alırlar. Kâfirler kadar şiddetli azap duymamaları Cehennem tabakalarından üst tabakalarda olmalarından dolayıdır. Bu durum yukarda zikredilen mânâda ebedî Cehenneme girmelerini gerektirmez ve bu durum yukarıda geçen sınırlama ile çelişmez.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Eşkà (en kötü/bedbaht)” şakî/bedbaht mânâsına kullanıdığı gibi “Etkà” kelimesi de “takî/iyi, takvâ sâhibi” mânâsınadır. Nitekim şâir şöyle der:

Bazı adamlar temennî ederler bana ölümü!
Ölürsem bu yolda tek ben miyim sade ölümlü!

Bu beyitte geçen “Evhad” kelimesi “vâhid” anlamınadır.

وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾

19. O, kimseye karşılık görmek için iyilik yapmaz.

Bu cümle, âyette sözü edilen kimsenin malını verirken bunu arınmak/temizlenmek ve sırf Allah rızası için yaptığını ifâde eden bir başlangıç cümlesidir. Yani onun yanında karşılığı verilecek ve mukabelede bulunulacak hiç kimseye âid herhangi bir nimet ve minnet yoktur ki o bu malı verirken ondan karşılık beklesin.

إِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ ﴿٢٠﴾

20. Rabbinin rızasını istemek başka

Bu cümle önceki âyetten “nimet/iyilik” kelimesinden munkatı‘ istisnâdır.[120] Çünkü Rabbinin rızasını istemek, karşılığı verilen nimet/iyilik cinsinden değildir.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Fakat o bunu Rabbi’nin rızasını elde etmek için yapmıştır. Yani O’nun zâtını istemek ve rızasını talep etmek için yapmıştır. Daha önceki bir nimete/iyiliğe karşılık olarak verilen mal bir borcu ödemek kabilindendir. Onun için onun fazladan bir sevab hak etmekte etkisi yoktur. Sevâba müstehak olan, yaptığı fiili Allah emrettiği ve teşvik ettiği için yapan kimsedir.

“A’lâ” kahr ve galebe ile mahlûkatının üstünde ve yüce demektir. Nitekim **Ebü’l-Leys** kelimeyi bu şekilde açıklamıştır.

Kâşânî der ki: “Allah’ın bütün sıfatlarıyla birlikte var olan zâtı anlamına gelen “vech/yüz” “a’lâ/en yüce” olarak vasfedilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ’nın her isme uygun bir vechi vardır. Bu ismi hâl diliyle isteyip duâ eden ve istîdadına göre ona ibâdet edene o vechi ile tecellî eder. el-Vechü’l-a‘lâ Allah Teâlâ’nın bütün isimlerine şâmil olan ism-i a‘lâsına/en yüce ismine göre tecelli eden vechidir. Eğer “A’lâ” kelimesini rabb kelimesinin vasfı yaparsan bu takdirde Rabb o isim olmuş olur.”

Bu âyet **Ebû Bekir Sıddîk** hakkında nâzil olmuştur. O Bilal (r.a.)’ı, Âmir b. Füheyre ve kardeşi, Ubeyd, Zinnîre -Rum asıllı bir câriye idi-, onun kızı Ümmü Umeys, Muemmeloğulları’nın câriyesi, Nehdiyye ve kızı gibi kölelerden bir topluluğu satın almıştı. Zinnîrenin gözleri zayıflamıştı. Müşrikler Lât ve Uzzâ onun gözünü görmez hale getirdiğini söylediler. Bu iki putun dinine muhâlefet edince Allah ona gözlerini geri verdi. Müşrikler bu köle ve câriyelere İslâm’dan dönmeleri için işkence yapıyorlardı. Hz. Ebû Bekir (r.a.) onları satın alıp âzâd etti. Bu nedenle âlimler, sûrede geçen “*en kötü/bedbaht kimse*” ile Ebû Cehil’in veya Ümeyye b. Halef’in kasdedildiğini söylemişlerdir.

Keşfü’l-esrâr’da gelmiştir ki bu sûre iki kişi hakkındadır. Birisi etkà/ sıddıkların rehberi, yâni Ebû Bekir (r.a.)’tır. Birisi de eşkà ki dalâlet ehli zındıkların önderi, yâni Ebû Cehil’dir. Bu sûrenin girişindeki gece ve gündüze kasem edilmesiyle birinin karanlığına, diğerinin aydınlığına işâret edilmektedir. Yani dalâlet gecesinde hiç kimse şakî Ebû Cehil kadar yolunu kaybetmemiştir. Davet gündüzünde ise hidâyet nûru hiç kimsede müttakî Hz. Ebûbekir’deki gibi açığa çıkmamıştır.

Aydınlık gönüllerin başı en büyük Sıddık, Ebûbekir’dir.
Bütün âlem onun sıdkını tasdik etmiştir.
Din günü onun güneşiyle aydınlanmıştır
Yakîn ehline âşinâlık onunla olmuştur.

Rivâyet edilmiştir ki Ümeyye b. Halef, kölesi Bilal Habeşî (r.a.)’e dininden dönmesi

için her türlü işkenceyi yapıyordu. Ancak Rabbânî muhabbet ateşi, Hz. Bilal'in içinde her an yanıp durmaktaydı.

İrade kemâlinin en yükseğe ulaştığı yerde
Ne kadar çok eziyet edilirse muhabbet o kadar çoktur.

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) bir gün Ümeyye'nin onu kızgın toprağa yatırdığını ve ateş gibi taşları göğsüne koyduğunu gördü. O bu halde bile "Ahad, Ahad (Allah birdir, Allah birdir.)" diyordu. Yani Ümeyye ona "Ölene kadar böyle kalacaksın ya da Muhammed'i inkâr edeceksin!" diyordu. O ise "Ahad, Ahad (Allah birdir, Allah birdir.)" diyordu. Ebû Bekir (r.a.)'ın gönlü yandı ve "Ey Ümeyye! Sana yazıklar olsun. Böyle bir Allah dostuna nasıl eziyet edersin?" dedi. Ümeyye: "Ey Ebû Bekir! Eğer ona için yandıysa onu benden satın al." diye cevap verdi.

Bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) bir gün **Bilâl b. Rebâh el-Habeşi**'nin yanına uğradı. Bilal "Ahad, Ahad (Allah birdir, Allah birdir)" diyordu. Hz. Peygamber (a.s.) "*Ahad*" yâni bir olan Allah "*seni kurtaracak*" buyurdu. Sonra Ebû Bekir (r.a.): *"Bilal Allah uğrunda işkence görüyor."* dedi. Ebû Bekir (r.a.) O'nun (a.s.) bu sözüyle ne demek istediğini anladı. Hemen evine giderek bir rıtıl altın aldı ve onunla Ümeyye b. Halef'e gitti. Ona: "Bilal'i bana satar mısın?" diye sordu. Ümeyye: "Evet" deyince onu satın alıp âzâd etti. Müşrikler; "Ebû Bekir onu ancak kendisine bir iyiliği dokunduğu için âzâd etti." dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[121]

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Hz. Ebû Bekir onu bir bürde/hırka ve on ûkiyye, yâni kırk dirheme satın almıştı. Bu kırk dirhem taşın altında gömülü idi. Kendisine "Bir ûkiyyeden başkasını vermeyi reddetsen bile onu mutlaka sana satardık." dediklerinde o şöyle cevap verdi: "Siz onu yüz ûkiyye dışında satmayı reddetseniz bile mutlaka ben onu verir, yine satın alırdım."

Denilmiştir ki **Abdullah b. Cüd'an**'ın bir kölesi kavminin putları üzerine büyük pisliğini yaptı. Bunun üzerine ona şikâyet ettiler. O da onlara köleyi ve putlara kurban edilmek üzere yüz deve bağışladı. Köleye kızgın kumların üzerinde en şiddetli işkenceleri yaptılar.

İbn Müseyyeb'in rivâyetine göre Hz. Ebû Bekir onu Ümeyye'den Nistâs adlı kölesini vererek satın almıştır. Kölenin on bin dînarı, hizmetçileri, câriyeleri, davarları vardı. Hz. Ebû Bekir malı kendisinde kalmak kaydıyla onu müslüman olmaya teşvik ettiği halde o bir müşrikti.

Nitekim **Kâşifî** der ki: Ebû Bekir (r.a.) "Ey Ümeyye onu bana kaça satarsın?" diye sordu ve Ümeyye "Onu Nistâs Rûmî ile takas ederim." dedi. Hz. Ebû Bekir'in sâhip olduğu bu kölenin on bin dinarı vardı. Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu köleye îman etmesi hâlinde sâhip olduğu bütün malı kendisine bağışlayacağını söyledi. Fakat Nistâs müslüman olmadı. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın mübarek gönlü mahzun olmuştu. Bu takas sözünü Ümeyye'den duyunca Hz. Ebû Bekir bunu ganimet bildi. Bütün

kıymetine rağmen Nistâs'ı verip Bilal'i aldı. Bu şekilde âhiret sevabını ümid ederek onu âzâd etti.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah Ebû Bekir'e merhamet eylesin. Beni kızıyla evlendirdi, hicret yurduna taşıdı ve Bilal'i kendi parasıyla âzâd etti."* [122]

Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle derdi: "Bilal bizim Efendimiz'dir, Efendimiz'in de âzâdlısıdır." Bu söz Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Selman bizden, ehl-i beyttendir*." [123] hadîsine benzer. Takvânın şerefine bir bak! Nasıl da azadlı köleleri eşrâfın arasına katıyor. Kuru bir neseble öğünerek sakın aldanma. Çünkü bu insaf sınırlarını aşar.

Süheylî (r.h.) şöyle der: Ebû Bekir (r.a.)'a babası: "Keşke gücü kuvveti olan birisini satın alsaydın da sana güç ve fayda verseydi. Bu zayıf köleleri satın almaktan ve âzâd etmekten daha faydalı olurdu." dedi. İşte bu söz üzerine Allah bu âyeti indirdi.

Burada zikredilenden anlaşılan odur ki fazilet açısından en yüce verme, Allah rızası için olandır. Ortası ise âhirette karşılığını almak üzere verilendir. En düşüğü ise mübah olan dünyevî bir amaçla verilendir. Riya ve gösteriş için ya da başka bir amaçla verilene gelince bu mübâh değildir. Verilenin en düşük, en çirkin olanıdır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in: *"Size bir iyilikte bulunana siz de karşılık verin. Karşılık olarak verecek bir şey bulamazsanız o kimse için duâ edin."* [124] hadîsi yapılan iyiliğe karşı iyilikte bulunmanın meşrû ve övülen bir şey olduğuna delâlet eder. Fakat o Allah rızası için verilenin derecesinde değildir.

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

21. Ve o *(buna kavuşarak)* hoşnut olacaktır.

Âyet gizli bir yeminin cevabıdır. Yani Allah'a yemin ederim ki vasıfları belirtilen bu takvâ sâhibi kişi mutlaka hoşnut olacaktır.

Bu böyle bir kimsenin en güzel ve en mükemmel biçimde arzu ettiği şeylerin tümüne ulaşacağına dâir verilmiş cömert bir vaaddir. Çünkü rıza ve hoşnudluk bununla gerçekleşir.

Âlimlerden birisi şöyle der: Allah Teâlâ o kişiden razı, o da âhirette Allah'ın yaptıklarının bir karşılığı olarak kendisine vereceği Cennet, ağırlama ve yakınlıktan dolayı hoşnud olacaktır.

Bu vaad sâdece ***"Rabbin sana verecek de sen hoşnud olacaksın"*** (ed-Duhâ, 93/5) âyeti ile Rasûlullah (s.a.)'e ve burada da Ebû Bekir (r.a.)'a inmiştir.

Baklî şöyle der: Ma'rûf'ta fânî olana, O'nun sıfatlarıyla sıfatlanana, nihâyet rızâdaki sıfatı Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın sıfatı olana kadar ârif bu rızâya eremez.

[120]. Müstesnâ, müstesnâ minhin cinsinden değilse ve onun bütününe dahil bulunmuyorsa istisna münkatı‘ adını alır.
[121]. Üsdü’l-gâbe, I, 243.
[122]. Deylemi, hadis no: 3229.
[123]. Bezzâr, Müsned, XIII, 139; Taberânî, el-Mu‘cemü’l-kebîr, VI, 212; Nîsâbûrî,el-Müstedrek, III, 691.
[124]. Ebû Dâvûd, Zekât, 38.

سُورَةُ الضُّحٰى

93- ed-DUHÂ SÛRESİ

Duhâ, kuşluk vakti demektir. Sûre, adını ilk âyette geçen bu kelimeden alır. Fecr sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 11 âyettir.
Sûrede âhir zaman Peygamberinin hususiyetlerinden biri yâni yetim oluşu ele alınır ve kendisi teselli edilir.

RABBİN SENİ BIRAKMADI
VE SANA DARILMADI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾
وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىۜ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ
فَتَرْضٰىۜ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Kuşluk vaktine
2. Ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki
3. Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.
4. Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır.
5. Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.

“Kuşluk vaktine” Okuduğumuz bu âyette yer alan “duha” güneşin yükseldiği vakit ve gündüzün ortasına doğru yaklaşan süre demektir. Burada “duha” kelimesiyle mecazen o vakit kasdedilmektedir. Mecazın alakası ise, “hulul ve zarfiyet”tir. Çünkü zaman, kendi içinde yer alan şeyin zarfı mesâbesindedir. Okuduğumuz bu âyeti mecaz olarak anlamak mümkün olduğu gibi kelimenin başına bir muzaf takdir ederek anlamak da mümkündür. Sözünü ettiğimiz bu mecâzîlik ve hazf, ifâdenin bundan sonra gelen “leyl” kelimesine uygun düşmesi içindir.

Âlimlerin ifâdesine göre bir günün özellikle kuşluk vaktinin seçilerek bunun üzerine yemin edilmesinin sebebi kuşluk vaktinin Allah Teâlâ’nın Hz. Mûsâ ile konuştuğu ve sihirbazların Allah’a secde ettikleri vakit olmasıdır. Sihirbazların secde ettiklerini şu âyet-i kerimeden anlıyoruz: ***“Mûsâ: Buluşma zamanımız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun dedi.”*** (Taha, 20/59) İşte sıraladığımız bu sebeplerden dolayı kuşluk vaktinin hem şerefi ve hem de yeminin maksadına uygunluğu söz konusudur. Ayrıca duhâ/kuşluk namazı âlimlerin ittifakı ile ifâde ettiklerine göre sünnet bir namazdır. Vakti güneşin yükselişinden zeval vaktinden biraz öncesine kadar olan vakittir. Kuşluk namazı İmam Ebû Hanife’ye göre iki veya dört rekattır. Dört rekat kılındığında selam sâdece dördüncü rekatın sonundadır. İmam Malik’e göre kuşluk namazının belli bir rekatı yoktur. Kişi dilediği kadar kılabilir. İmam Şafii ve Ahmed’e göre kuşluk namazının en azı iki rekattır, en çok ne kadar kılınabileceği noktasında âlimlerin ihtilafı vardır. İmam Şafii’ye göre en çok oniki rekat kılınır. İmam Ahmed’in

görüşüne göre ise en çok sekiz rekattır, İmam Şafii'nin mezhebine mensup âlimlerin ekserisi de bu kanâattedirler. Sekiz rekatın sahih bir görüş olduğunu Şafii âlim **İmam Nevevi** *et-Tahkik'*te ifâde etmiştir. Sahih olarak nakledilen bir habere göre Peygamber Efendimiz (s.a.) Mekke fethi günü sekiz rekat kuşluk namazı kılmıştır.[125] Peygamber Efendimiz (s.a.) bu namazı Ümmü Hani'nin evinde kılmıştır. Efendimiz bundan önce de kuşluk namazı kılardı.

وَالَّيْلِ إِذَا سَجَى ﴿٢﴾

2. Ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki

Burada geçen "gece" kelimesinden maksad gece cinsidir. Yani belirli bir gece değil, mutlak gece kasdedilmiştir. **İbn Haluye**'nin ifâdesine göre "ve'l-leyli" daha önce geçen "ve'd-duha" üzerine matuf'tur ancak bu "leyl" kelimesinin başındaki vav kasem vavı değildir. Çünkü bu vavın yerine, sümme veya fâ da gelebilirdi. Burada, sözgelimi; "sümme el-leylu" demek mümkündür ve kural olarak "sümme" kasem olamaz.

"İza seca" ifâdesini biz yukarda "sükûna erdiğinde" şeklinde tefsir ettik. Gerçekten "iza seca" demek geceleyin insanlar sükûna erdiklerinde demektir. Ancak insanların sükûna ermesi anlamı mecazîdir. Mecâzın yönü; fiilin zamanına isnâd edilmesi kabilindendir. Çünkü ifâdede insanların değil, gecenin sükûna erdiğinden söz ediliyor. Dolayısıyla fiil zamana isnâd edilmiş; ancak bununla o zamanda bulunan insanlar kasdedilmiş oluyor. Bu ifâdeyi; gecenin karanlığı çöktüğünde şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Bu takdirde mânâ; gecenin karanlığı çöktüğünde, yere adamakıllı yerleştiğinde ve artık daha kararmayacak bir biçimde kemale erdiğinde... demek olur. Yapmış olduğumuz bu tefsire göre gecenin karanlığının sükûna ermesi artık onun daha fazla kararamayacak bir duruma gelmesi demek olur. Bu da anlaşılacağı üzere gecenin karanlığının adamakıllı şiddetlendiği ve doruk noktasına erdiği zamandır. İşte gece tam o noktada istikrara ve sükûna kavuşur. Bu noktadan itibaren yeniden karanlık çözülmeye başlar. Şu halde gecenin karanlığının sükûna ermesi mecâzî bir ifâde olmuş olur. Nitekim buradaki mecazı görmek için şöyle örnekler verebiliriz. Arapçada denizin dalgalarının sükûna erdiğinin ifâde edilmesi için "seca el-bahru" derler. Bu kökten türeme olarak "leyletun sâciye" ifâdesi kullanılır. Bunun anlamı; hiçbir esinti olmayan sâkin gece demektir. Bâzı âlimlere göre "iza secâ" demek insanlar sükûna erdiğinde ve ses seda kesildiğinde demektir.

İmam Cafer Sadık (r.a.)'ın bu konuda şöyle bir yorumu nakledilir: Okuduğumuz âyetteki "duha"dan maksad Allah'ın Hz. Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu vakit, "leyl"den maksad da mirac gecesidir.

Bu, ya Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)'in aydınlık yüzüne işârettir, ya da onun siyah saçından kinâyedir.

Ve'd-duha ay yüzlü Mustafa'nın yüzüne işârettir
Ve'l-leyl Mustafa'nın siyah saçı mânâsına gelir.

Öte yandan **Cüneyd Bağdadi** (k.s.) bu âyeti şöyle anlıyor: "Ve'd-Duha" şuhûd makamıdır. "Ve'l-Leyli iza seca" ise ğayn makamıdır ki Peygamber Efendimiz (s.a.) bu makama işâret olarak *"Gerçekten benim kalbime gaflet çöktüğü oluyor"*

1- Bundan önceki sûrede "gece"nin önce ifâde edilmesi onun asıl olmasından dolayıdır, çünkü gündüz fecrin doğmasıyla meydana gelir. Güneşin batması ile de hava eski aslî hâline geri döner. Bundan dolayı şu âyette "zulmet" kelimesi önce zikredilmiştir. Allah şöyle buyurur: ***"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur."*** (En'am, 6/1) Gündüzün önce söylenmesi ondaki zâtî ve ârızî şereften dolayıdır. Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Kuşluk vakti bir günün belli bir bölümü iken neden gün adına sâdece kuşluk vakti zikredilirken gece tümüyle zikrediliyor?" Bu soruya şöyle cevap verilmiştir: Kuşluk vakti bir günün belli bir bölümü ise de fakat bütün geceye karşılık gelir, tıpkı Hz. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in bütün peygamberlere mukabil olması gibi. Öte yandan gündüz sevinç ve rahat vaktidir. Gece ise yalnızlık, gam ve keder vaktidir. Burada şöyle ince bir nükte daha vardır o da şudur; dünyanın gam ve kederi sevinçlerinden daha fazladır. Çünkü kuşluk vakti bir günün belli bir bölümüdür. Oysa gece bir an değil bir çok anları bünyesinde toplayan bir süreçtir.

Rivâyet olunur ki Allah arşı yarattığı zaman orayı sağ tarafında kapkara bir bulut kümesi gölgeler ve "ne yağdırayım?" diye seslenir. Bu bulut kümesine "tam yüz sene gam, keder ve hüzün yağdır" diye cevap verilir, sonra bu kapkara bulut dağılır. Kendisine bir kez daha bu emir verilir ve böylece tam üçyüz sene gam ve keder yağdırılır. Bunun ardından arşın sağ tarafına bembeyaz bir bulut kümesi gelir ve arşın sağını gölgeler. Bu bulut kümesi de aynı şekilde "ne yağdırayım?" diye seslenir. Kendisine; "bir an sevinç yağdır" diye cevap verilir. İşte bundan dolayı gam, keder ve hüzün süreklidir, çoktur. Sevinç ise az ve nadirdir.

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾

3. Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.

"Rabbin seni bırakmadı" Bu ifâde yukardaki kasemle pekiştirilen hükümdür. "Tevdi'" vedanın abartılısıdır. Anlamı terketmek, bırakmak demektir. Çünkü veda eden kimse karşısındaki kişiden ayrılıyor demektir ancak "veddea" ifâdesi kullanılıyorsa o zaman ayrılan kimse ayrılışta mübalağa ediyor demek olur. Veda bilindiği üzere ayrılmayı bildirmek demektir.

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre "tevdi'" kökünün aslı "eddea"dır. Bu kök

yolculuğa çıkan kimseye Allah onun meşakkatini üstlensin anlamında duâ etmek demektir. Tıpkı "teslim" kökünün karşıdaki kişiye selamet ve esenlik duâsı anlamına gelmesi gibi. İşte böylece misâfirleri yola koyarken ve onlardan ayrılırken bu şekilde duâ etmek âdet hâline gelmiştir. Âyet-i kerimede terk bundan dolayı "veddea" fiiliyle ifâde olunmuştur.

Şimdi bu açıklamaların ışığında âyetin mânâsına gelelim: Rabbin senden bir kimsenin vedalaştığı şahıstan ayrılması misali ayrılmamıştır ve seni vahiy, kurb ve keramet derecesinden indirmek sûretiyle bir kenara bırakmamıştır. Bu ifâdede istiâre sanatı vardır, ayrıca okuduğumuz âyet Rabb olan Allah'ın Rabbi olduğu hiçbir şeyi bırakmayacağına işâret etmektedir.

Sanıyorum "ve ma kala" ifâdesi sebebin müsebbeb üzerine atfı kabilindendir. Çünkü "darılmadı" sözü sebeb bildirmek için gelmiştir. Kala fiilinin sonundaki "ke" harfinin varlığı, ifâdenin akışından belli olmaktadır. Ancak âyet sonlarındaki ses uyumu nedeniyle hazfedilmiştir.

Rivâyet olunur ki vahiy Peygamber (s.a.) Efendimiz'e on gün kadar gecikir. Çünkü Peygamber Efendimiz kendisine sorulan bir soruya "inşaallah" dememiştir. Olay şöyledir:[126] Kureyş müşrikleri Medine yahudilerine haber salarak Muhammed (s.a.)'in durumunu sorarlar. Yahudiler şöyle haber gönderirler: "Ona Ashab-ı Kehf'i, Zül Karneyn kıssasını ve Ruh'u sorun. Bakalım size ne cevap verecek? Eğer size Ashab-ı Kehf kıssasını ve Zülkarneyn hikâyesini anlatıp da Ruh'un ne olduğunu haber vermezse bilin ki o sözünde doğru bir kişidir" derler. Bunun ardından müşrikler gelip Peygamber (s.a.) Efendimiz'e yahudilerin teklif ettikleri soruları sorarlar. Peygamber Efendimiz onlara; "Siz şimdi geri dönün, gidin. Ben size bunları yarın açıklayacağım" der, ancak "inşaallah" demez. İşte bu yüzden Peygamber Efendimiz'e günlerce vahiy gelmez. Müşrikler; "Muhammed'i Rabbi terketti ve ona küstü" derler.

Bu âyetin inmesine bir başka sebeb de şu olay gösterilir. Bir ara Cebrâil'in gelmesi gecikir, vahye ara verilir. Peygamber Efendimiz (s.a.) bu durumu Hz. Hatice'ye bildirir. Hatice; "herhalde Rabbin sana darıldı" der ve bu söz üzerine Cebrâil inerek Peygamber Efendimiz'e (s.a.) şu âyet-i kerimeyi indirir: ***"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça, (inşaallah) demedikçe hiçbir şey için "bunu yarın yapacağım" deme."*** (Kehf, 18/23-24) Bundan sonra Cebrâil Peygamber Efendimiz'e (s.a.) kendisine yöneltilen soruların cevabını verir. Nitekim bu konu daha önce Kehf sûresinde geçmişti.

Öte yandan ***"Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı"*** ifâdesi müşriklere cevap, Peygamber Efendimiz'e (s.a.) bir müjde olarak inmişti. O müjde şuydu: Sevgili sevgiliye darılmaz, kızmaz ve Allah Teâlâ dünyada ona olan vahyine ve kerametine devam edecektir. Ayrıca âhirette ise bundan daha büyük ve daha muazzamını verecektir. Nitekim bu gerçeğe aşağıdaki âyette işâret olunmaktadır.

Yine rivâyete göre bir köpek yavrusu Peygamber Efendimiz'in (s.a.) evine girer ve sedirin altına saklanarak oracıkta ölür. Aradan günler geçer, Peygamber Efendimiz'e vahiy kesilmiştir. Efendimiz hizmetçisi Havle'ye dönerek "Ya Havle evimde acaba ne

oldu ki Cebrâil bana gelmiyor?” diye sorar. Havle şöyle cevap verir: “Evi süpürüyordum, süpürgemi sedirin altına uzattığımda bir de ne göreyim küçük bir köpek yavrusu oracıkta ölmüş, onu alıp duvarın arkasına attım.” Peygamber Efendimiz (s.a.)’e hayasından bir titreme gelir. Peygamber Efendimiz (s.a.)’e vahiy indiğinde kendisini bir titreme alırdı. Efendimiz hizmetçisine dönerek “üstümü ört” dedi ve bundan sonra yukarda okuduğumuz âyet-i kerime indi. Cebrâil inince Efendimiz neden geç geldiğinin sebebini sordu. Cebrâil; “Bilmez misin bizler içinde köpek ve sûret olan eve girmeyiz” [127] dedi. Bu âyetin iniş sebebi olarak daha başka olaylar da anlatılır.

Burada işâret olunuyor ki Peygamber Efendimiz (s.a.) terk-i evla kabilinden bir fiil işlemiş. Bundan dolayı Efendimiz’e kızılmamış, gazaba uğramamış. Sadece yetiştirilmesi ve irşad olunması için vahye bir süre ara verilmiş.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyet-i kerime şöyle tefsir olunuyor: Rabbin nübüvvet ve risalet feyzini zâhirînden kesmek sûretiyle seni terketmedi. Bâtınından velâyet feyzini keserek sana buğz da etmedi.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰىۜ ﴿٤﴾

4. Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır.

Çünkü âhiret bakidir, mutlak olarak her türlü şaibeden uzaktır, temizdir. Âyette yer alan “ûla” kelimesiyle kasdedilen “dünya”dır. Çünkü dünya âhiretten önce yaratılmıştır, fanidir ve insana zararlı olan şeylerle dopdoludur. Bu âyette yer alan “âhira ve el-ûla” kelimelerinden maksad dünyanın ve âhiretin kerametleridir. Ahiret kelimesinin başındaki “lam” cümlenin anlamını pekiştiren ibtida lamıdır.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de ifâde olunduğuna göre bu âyetin mânâsı şöyledir: Senin nihâyetinin ahvali, bidâyet ef’alinden daha üstün ve daha mükemmeldir. Nitekim bu gerçeği şu âyet-i kerime ifâde buyurmaktadır: ***“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı beğendim.”*** (Maide, 5/3) Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.) henüz şeriatın ve tarikatın iki kanadı ile seyr semasında uçuyor; kurb ve kerâmet makamlarına yükseliyordu. Nitekim Peygamber Efendimiz’in varislerinin durumu da aynı şekildedir.

وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ ﴿٥﴾

5. Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.

“Rabbin sana verecek de” âyetinin başındaki “lam” ibtidâ lâm’ıdır. Haberin başına cümlenin anlamını pekiştirmek için gelmiştir. Mübtedâ ise mahzuftur, takdiri; “ve le ente sevfe yu’tiyke rabbuke” şeklindedir. Çünkü ibtida lam’ı sâdece isim cümlelerine gelir. Bu lam kasem lam’ı da değildir. Çünkü kasem lam’ı sâdece muzari fiillerin başına

pekiştirici nun ile birlikte gelir. Bir âyette hem cümlenin mânâsını pekiştiren “lam” hem de gelecek zaman edatı olan “sevfe”nin birlikte gelmesi gösteriyorki burada vaad edilen “verme” -bir hikmete dayalı olarak daha sonra gerçekleşecek olsa bile- kesinlikle olacaktır yâni bu ibtida lam’ı mücerred olarak geldiğinde mânâyı pekiştirir, sin ise sonralığa delalet eder. Bunların ikisinin birlikte bulunmasından bir hikmete dayalı olarak daha sonra verilecek ihsan ve bağış mutlaka olacaktır anlamı çıkar. Dolayısıyla bu lam gelecek zamana bitişik olan hükmü pekiştirmek için gelmiş olur.

“Sen hoşnud olacaksın.” Sana verilen şeyden kalbin huzura kavuşacak olduğu için hoşnud olacaksın.

Yani Allah o kadar kolay ve bolca ihsan eder ki sen; “yeter, artık ben razı oldum” dersin.

Bu cümle daha önce geçen cümleye “fa” harfi ile atfedilmektedir. Bu âyet çok yüce ve şerefli bir vaaddir. Çünkü içinde Allah Teâlâ’nın Peygamber Efendimiz’e (s.a.) bu dünyada bahşetmiş olduğu kemal-i nefis, öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri, peygamberliğinin ortaya çıkışı, gerek kendi asrında, gerek raşid halifeler döneminde ve gerekse müslüman hükümdarlar zamanında fetihlerle dininin yücelmesi, İslam dâvâsının yeryüzünün doğusunda ve batısında yayılması vardır. Ayrıca bu vaadin içinde Allah’ın kendisinden başka hiç kimsenin nasıl olduğunu bilmediği hazırlanmış ikram ve ağırlamalar mevcuddur. Peygamber Efendimiz (s.a.) âhirette kendisi için hazırlanan bu ikramlardan sâdece bir örneğine şu şekilde işâret buyurmaktadır: *“Cennette, benim için beyaz inciden yapılmış toprağı misk olan bin köşk vardır.”* [128] Her bir köşkte kendisine lâyık hizmetçiler, hûriler, nimetler ve eşyalar vardır.

Rivâyet olunur ki Peygamber Efendimiz (s.a.) bir gün kızı Hz. Fatıma’nın yanına girer, üzerinde deve tüyünden yapılmış bir elbise vardır. Bir yandan el değirmeninden un öğütmekte, öte yandan çocuğunu emzirmektedir. Peygamber Efendimiz’in görmüş olduğu manzara karşısında gözleri yaşarır ve der ki: *“Ey kızcağızım! elini çabuk tut, dünyanın acı hayatından âhiretin tatlılığına geç. Allah Teâlâ* ***‘pek yakında rabbin sana verecek de hoşnud olacaksın’*** *âyetini indirdi’ der.*[129]

İmam Muhammed Bakır (r.a.) Kûfe’de şöyle buyurdu; Irak ehli size Kur’ân’daki en ümit verici âyetin; ***“Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin.”*** (Zümer,53) âyeti olduğunu söylerler. Ancak biz ehl-i beyte göre; **“*Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.*”** âyetindeki ümit daha fazladır. Zira Allah Rasûlü (s.a.), ümmetinden bir kimsenin bile Cehenneme gitmesine razı olmaz.

Senin gibi bir Efendi’yi rehber edinen bir kimse,
Cehennemde rehin kalmaz.
Ona öyle bir şefaat ihsan ederler ki,
Bütün ümmeti Cehennemden kurtulur.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Hoşnud oldun mu ey Muhammed? diye sorulur, ben de; ya Rabbi artık hoşnud oldum deyinceye kadar, ümmetime şefaat ederim."* [130]

Fihri şöyle der: Peygamber Efendimiz'i (s.a.) bütün mü'minleri Cehennemden çıkarmak için şefaat yetkisi verildikten sonra hoşnud edecek olan hususlardan birisi de hiç kimsenin kendisini annesi ve babası hakkında üzmemesidir. Peygamber Efendimiz'in onlar için istiğfar etmesi yasaklanmış ise de zaman zaman kabirlerine gidip, onları ziyaret etmesine izin verilmiştir. Çünkü Efendimiz'in annesi ve babası "fetret" döneminde yaşayan kimselerdendiler. Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: ***"Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz."*** (İsra, 17/15) Bizim yaptığımız bu açıklama eğer bir kimseyi ikna edememişse o zaman Peygamber Efendimiz'in (s.a.) annesi ve babası hakkında bir mü'minin tutumu tarafsız kalmaktır. Amcası Ebû Talib'in aksine kitaptan veya sünnetten ya da icma ümmetten bir hüküm olmadıkça Cehenneme gidecekleri şeklinde bir yargıda bulunmamaktır. **Fihri**'nin *Fethur Rahman* adını verdiği tefsirindeki görüşleri burada sona eriyor.

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle der: Kurtuba şehrinde bir toplantıda bulundum. Allah Teâlâ bana Hz. Adem (a.s.)'dan itibaren peygamberlerinin tümünü gösterdi. Onların içinden Hz. Hud (a.s.) benimle konuştu. Bana neden bir araya gelip toplandıklarının sebebini haber verdi. Bu peygamberler, Peygamber Efendimiz'in (s.a.) nezdinde Hallac-ı Mansur'a şefaatçı olmak için toplanmışlardı. Bilindiği üzere Hallac-ı Mansur edeb dışı bir harekette bulunarak dünya hayatında iken "Peygamber Efendimiz (s.a.)'in himmeti işgal etmiş olduğu makamdan daha aşağıdadır" der. Bu söz üzerine orada bulunanlar kendisine neden bu kanâate ulaştığını sorarlar. Hallac der ki: Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de; ***"Rabbin sana verecek de sen hoşnud olacaksın"*** der. Şu halde Hz. Peygamberin yeryüzünde ne kadar kâfir ve mü'min varsa tümüne yapacak olduğu şefaat kabul edilmedikçe hoşnud olmamak gibi bir hakkı vardı. Fakat o buna rağmen *"ben ümmetimden büyük günah işleyenlere şefaat edeceğim"* [131] demiştir. Hallac-ı Mansur bu sözünü tamamlayınca Peygamber Efendimiz (s.a.) o esnâda rûhâniyeti ile oraya gelir ve kendisine: Ya Mansur! şefaat noktasında benim sözümü beğenmeyen sen misin? diye sorar. Hallac: Ya Rasûlallah! Evet durum bundan ibaretti ama sen yapmadın der. Peygamber Efendimiz (s.a.) Hallac'a sorar: "Sen Allah'tan rivâyet etmiş olduğum şu hadis-i şerifi işitmedin mi: *Ben bir kulu sevdim mi onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili ve tutan eli olurum"* [132] Hallac; "Evet işittim ya Rasûlallah!" der. Peygamber Efendimiz (s.a.) Hallac'a; *"Eğer ben Allah'ın habibi isem o zaman benim konuşan ve söyleyen dilim O olmuş olur şefaat eden O, nezdinde şefaatine başvurulan O olduğuna göre ben arada yokum demektir. O zaman bana kınama hangi noktadan geliyor ey Mansur!"* diye sorar. Hallac-ı Mansur: "Ya Rasûlallah! ben söylediğim bu sözden tevbe ediyorum. Günahımın keffareti nedir?" diye sorar. Peygamber Efendimiz (s.a.); *"canını Allah'a kurban et"* der. Hallac; "nasıl?" diye sorar. Peygamber

Efendimiz (s.a.) *“nefsini şeriatımın kılıcı ile katledeceksin”* der ve tarihte bilindiği üzere Hallac-ı Mansur idam edilir. Öte yandan Hud (a.s.) Şeyhi Ekber’e şu haberi verir. Hallac-ı Mansur dünyadan ayrıldı ayrılalı Hz. Muhammed (s.a.)’den mahrum bulunuyor. Şu anda bizim şu peygamberler topluluğumuz Hallac’a şefaat etmek için burada bulunuyor. Onun dünyadan ayrılmasıyla peygamberlerin bir araya gelip ona şefaat etme girişiminde bulunmaları arasında üçyüz seneden fazla bir zaman geçmiştir.

Ariflerden biri şöyle der: Hakikat-ı Muhammediyye ortaya çıkmış olan bütün hakikatlerin aslî unsurudur ve bu hakikatlerin tecelli etmiş olduğu yer de meydana gelen her hakikatin aslî maddesidir. ***“Her iş O’na döndürülür.”*** (Hud, 11/123) ***“Sen hoşnud olacaksın”*** onun hoşnudluğu ancak ondan ayrılan şeyin ona dönmesiyle mümkündür. Ehl-i cemal onun cemalinde, ehl-i celal onun celalinde bir araya gelirler.

İbn Ata (k.s.) der ki: Allah Teâlâ peygamberine sanki şöyle der gibidir: Verenin yerine verilen şeye hoşnud olur musun? Ve sonra şöyle cevap verir: Hayır çünkü ona; ***“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin”*** denilmiştir. (Kalem, 68/4) Bunun anlamı sen muazzam bir himmet üzeresin. Çünkü kâinattan hiçbir şey sana etki edemez ve oradan hiçbir şey seni hoşnud edemez.

Bazı âlimler şöyle derler; Rabbını razı etmek için çabalayıp duranla, hoşnud olsun diye rabbinin kendisine nimet vermiş olduğu kimse arasında ne kadar büyük mesâfe var!

Kâşânî yukarda okuduğumuz âyeti şöyle tefsir eder: Halka hidâyet etmen, hakka dâvet etmen için sırf fena (fanilik) mertebesinden sonra Rabbin sana hakkani vücudu verecektir ve sen beşeri vücud ile razı olmadığın için hakkani vücutla hoşnud olacaksın. Rıza ancak vücud hâlinde mümkün olur.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle deniyor: Bilfiil senin üzerinde istidadının gücünde olan zâtî kemâlât çeşitleri, sıfâti ve esmâi keramat sınıfları zuhûr edecektir.

---

[125]. Bk. et-Terğib ve’t-Terhib, I, 429
[126]. Konu ile ilgili rivâyetler için Bk. Kurtubi, XX, 92
[127]. Terğib, V, 6; Tefsiru Mukatil, V, 143; Kurtubî, XX, 93
[128]. İbn Kesir, IV, 522
[129]. Şevkani, Fethu’l-Kadîr, V, 560
[130]. Terğib, V, 407; Şevkani, Fethu’l-Kadîr, V, 560
[131]. Ebu Davud, sünnet 23; Tirmizi, kıyame 11; Müsned, III, 213
[132]. Buhari, rikak 38

SENİ YETİM BULUP BARINDIRMADI MI?

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ﴿٨﴾

6. O, seni yetim bulup barındırmadı mı?
7. Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?
8. Seni fakir bulup zengin etmedi mi?

"O seni" anne ve babası ölmüş *"yetim bulup da barındırmadı mı?"* Bu cümle "elem"in cevabıdır veya matuf cümledir. **İbn Haluye**'nin ifâdesi bu şekildedir. Buna göre âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Rabbın seni buldu. Buradaki bulmak anlamına gelen "vücud" ilim yâni bilmek anlamınadır. Âyetteki "yetîm" kelimesi "yecid" fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Buna göre âyetin mânâsı: Allah seni yetim bilip de sana sığınacak olduğun bir barınak vermedi mi? şeklindedir. "Âvâ" fiilinin kökü "eva" şeklindedir. Anlamı filanca evine sığındı demektir. Bu kökten türeme "me'va" insanın gece veya gündüz sığınmış olduğu her türlü mekanın adıdır.

Biz yukarda "yecid" fiilini "ilim" olarak tefsir ettik. Bu fiili "musadefe/tesadüf etmek" anlamına almak da mümkündür. Bu takdirde "yetîmen" kelimesi fiilin mef'ûlünden hal olur. Buna göre tesadüf mânâsı mecâzî bir mânâ olmuş olur. Bir başka ifâdeyle hâlî ve vukuî olan ilim "musadefe" yâni tesadüf kabul edilmiş olur. Yoksa tesadüfün Allah açısından düşünülmesi mümkün değildir.

Rivâyete göre Peygamber Efendimiz'in (s.a.) babası **Abdulmuttalib oğlu Abdullah** Efendimiz ana karnında daha altı aylık iken vefat etmişti. Annesi ise Peygamber Efendimiz sekiz yaşındayken vefat etmiştir. Onun bakımını amcası Ebû Talib üstlenmiş, yeğenine şefkat göstermiş, yetiştirilmesini en güzel biçimde yapmıştır. İşte âyette sözü edilen barındırılma bunlardan ibarettir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) dünyaya geldiğinde **Annesi Amine** ile **dedesi Abdulmuttalib**'in himayesinde idi. Altı yaşında annesi Amine vefat etti. İki sene sonra sekiz yaşındayken dedesini kaybetti. Dedesi Abdulmuttalib ölmek üzere iken torununu Ebû Talib'e bıraktı. Çünkü Peygamber Efendimiz'in babası Abdullah ile ana-baba bir öz kardeş idiler. Peygamber Efendimiz'in peygamber oluncaya kadar bakım ve himayesini amcası Ebû Talip üstlenmiş ve uzun bir süre Peygamber Efendimiz'e yardım elini uzatmıştır. Ebû Talip vefat edince müşrikler o zamana kadar görülmemiş bir biçimde Peygamber Efendimiz'e (s.a.) eziyet etmeye başladılar. Peygamberimiz (s.a.) *"küçükken yetimdim, büyüdüm garip oldum"* derdi.

Efendimiz (s.a.) yetimleri sever, onlara iyilik ederdi. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurur: *"Kim bir yetimi bağrına basar; onun nafakasını üstlenip her türlü masrafını temin ederse onun için Cehenneme perde olur. Her kim bir yetimin başını okşarsa o yetimin başındaki her bir saç miktarınca hasene elde eder"* [133] Allah Teâlâ'nın Peygamber Efendimiz'i yetim kılması insanların kalbine; "Muhammed'in elde etmiş olduğu izzet, şeref ve üstünlük mensub olduğu âile veya kendine miras kalan mal ya da başka bir nedenle olmuştur" şeklinde bir düşüncenin gelmemesi içindir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyet şöyle tefsir olunuyor: Rabbin seni yetim bulup yâni yetim olarak görüp de nübüvvet incisi ve velâyet ocağında barındırmadı mı?

Böyle bir yetim incisi (dürr-i yetim) elde etmek için
Kıdem dalgıcı adem deryasının derinlerine daldı.

Veya seni, kabiliyetindeki kemâl sebebiyle bütün kâinatta biricik bir mücevher olarak gördü. Mâsivâdan alâkanı kesmen nisbetinde sana mahsus olan makamda, ahadiyyet-i cem hazretinde seni mütemekkin ve muvahhid kıldı.

Keşşaf'ta şöyle deniyor: Bu âyet hakkında yapılan tefsirlerin en parlaklarından birisi şudur; Peygamber (s.a.) *"Dürretun yetiymetun/O dürr-i yetimdir yâni tek bir incidir"* şeklindeki tefsirdir. Buna göre âyetin mânâsı; O seni Kureyş içinde izzet ve şeref bakımından, biricik bulup da düşmanlarının yurdunda barındırmadı mı ve sen kavminin arasında her türlü tehlikeden korunmuş bir şekilde olmadın mı?

وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى ﴿٧﴾

7. Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?

Bu âyette geçen "dalal" kelimesinin anlamı şeriatlerden yoksunluk ve akılların ulaşamayacak olduğu ahkamdan hâlî olmadır. Akılların ulaşamayacak olduğu bu ahkama ermenin yolu semâ yâni ilahi vahiyle olur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: ***"Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin"*** (Şura, 42/52). Yani şerîat ve hükümlerine yol bulmamıştın.

Dolayısıyla gaybûbet bu mânâya râcidir. Çünkü Arapçada "dalle" fiilinin mânâsı; ğabe anlamına da gelir. Nitekim fiilin bu anlama geldiğine şöyle bir örnek zikredilir: "Şarab içtim, aklım başımdan gitti"

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre; "Dalal" doğru olan yoldan her türlü sapmanın adıdır. Bu sapma ister kasden, ister sehven olsun, ister az veya çok olsun farketmez. Bu nedenle "dalal" kelimesi peygamberler ve kâfirler için kullanılır. Her ne kadar peygamberlerle kâfirlerin dalali arasında büyük farklar olsa da. Görülmez mi ki Peygamber Efendimiz (s.a.) hakkında bu fiil kullanılarak "ve vecedeke dallen fe heda" buyurur. Yani o seni hidâyete ermemiş bulup da barındırmadı mı? Çünkü daha önce

görüldüğü üzere senin peygamberlik öncesi bir yaşantın vardı. Nitekim Allah bu ifâde ettiğimiz gerçeğe bir âyet-i kerimede şu şekilde değiniyor: ***“Mûsâ: Ben, dedi, o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım”*** (Şuara, 26/20) Bu kelimenin kullanıldığı bir başka âyet-i kerime şöyledir: ***“Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir”*** (Yusuf, 12/8) Âyetlerde bu kelimenin kullanılması peygamberler hakkında dalal kelimesinin sehv yâni yanılma anlamına olduğuna dikkatlerimizi çekmek içindir. Burada son olarak dalal kelimesinin isâet; yâni kötü bir fiil işleme anlamına olmadığını bundan kaçınmak gerektiğini belirtmiş olalım.

“Sana yol göstermedi mi?” Yani sana apaçık kitaptan vahyettiklerinin arasında yer alan şeriatlerinin yolunu gösterdi ve sana o zamana kadar bilmediğin şeyleri öğretti. Bu nimetin son olarak zikredilen nimetten önceye alınması sebebsiz değildir. Çünkü bunun başlangıcı yetimlik zamanından sonra mükellefiyet vaktidir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.) o zamanlar doğru olan düşünce tarzına muvaffak kılınmıştı. Bundan dolayı hayatında hiçbir zaman puta tapmamış ve hiçbir fuhşiyat işlememiştir.

el-Esile el-Mukhıme’de bu âyete şöyle mânâ veriliyor: O seni sapıkların arasında bulup da onlara senin sayende doğru yolu, hidâyet yolunu göstermedi mi? Buna göre “dalal” Peygamber Efendimiz’in değil, kavminin sıfatı olmuş olur. Buna örnek vardır, nitekim Arapçada kavmi zayıf olan bir insan için “reculün daifun/zayıf adam” denilir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyet şöyle tefsir olunur: O seni uluhiyyet çölünde şaşırmış bulup da mahv, sükr, dalal ve hayretten sonra sahv sâyesinde mârifetin kemaline erdirmedi mi? Nitekim buna bir âyet-i kerimede şu şekilde işâret buyurulur: ***“Vallahi sen hala eski şaşkınlığındasın dediler.”*** (Yusuf, 12/95)

Kelimenin bu şaşırmışlık anlamına işâret olsun diye şöyle bir rivâyet aktarılır. **İbn Abbas** (r.a.)’dan naklediliyor; Peygamber Efendimiz (s.a.) çocukken bir gün Mekke vâdilerinden birinde yolunu şaşırıp, kaybolur. Dedesi Abdulmuttalib torununu aramaktadır. Kâbe’ye giderek Beytullah’ın örtüsüne yapışıp şu duâyı okur:

Buldur bana ya Rabb! Muhammedimi,
Buldur da güçlendir oğlumla elimi!

Ancak Peygamber Efendimiz’i Ebû Cehil bulur ve Abdulmuttalib’e verir. Böylece Allah Peygamber Efendimiz’i düşmanının eliyle kurtararak ihsanda bulunmuş olur. Bu olay Fir’avn’ın Hz. Mûsâ (a.s.)’ı bebekken sepetin içinde bulmasına benziyor. Oysa bu bebek ileride kendisine düşman ve tasa kaynağı olacaktı. Bu âyetin inmesi ile ilgili daha bir çok sebebten söz edilir.

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾

8. Seni fakir bulup zengin etmedi mi?

Âyette yer alan “âil” fakir demektir. Zaten **Abdullah b. Mes’ud**’un mushafında “ail” yerine yoksul, hiçbir şeyi olmayan anlamına “adîmen” kelimesinin yer alması yapmış olduğumuz tefsiri desteklemektedir. “Âilen” kelimesi, “ayleten” kökünden gelmektedir. Bu kökün anlamı fakir olmak demektir. İşte âyet-i kerimede sorulan şudur: Seni fakir bulup da Hz. Hatice (r.anha)’nın malıyla veya sana vermiş olduğu ganimetlerle zengin kılmadı mı? Nitekim Allah Teâlâ Peygamber (s.a.) Efendimiz’e o kadar çok ganimet nasip etmiştir ki bir seferde yüz deveyi birden bağışlayabilecek hale gelmiştir.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Benim rızkım mızrağımın gölgesi altında takdir olunmuştur.”* [134] Bu âyet-i kerimede işâret olunuyor ki Peygamber Efendimiz (s.a.) daha ilk baştan mal sâhibi bulunsaydı bazı kimselerin aklına: “O izzeti ve başkalarına galebe çalmayı elindeki mal sebebiyle elde etti” şeklinde bir düşünce gelirdi. Fakat fakir Peygamber Efendimiz (s.a.) bütün zengin ve hükümdarlara üstün hale gelince anlaşıldı ki onun elde ettiği bu izzet ve galebe Hak Teâlâ tarafındandır.

Bazı âlimler bu âyet-i kerimeyi şu şekilde anlamışlardır: Seni fakir bulup da kanâat sâhibi yapmadı mı? kalbini zengin kılmadı mı? Zaten Peygamber Efendimiz (s.a.) bir hadislerinde şöyle buyururlar: *“Gerçek zenginlik mal çokluğu değildir; fakat asıl zenginlik gönül zenginliğidir.”* [135] Bu nedenle **Rağıb Isfahânî** bu âyet-i kerimenin mânâsını şu şekilde verir. O senden nefis fakirliğini giderdi ve sana en büyük zenginliği verdi. Nitekim Peygamber Efendimiz’in *“Zenginlik gönül zenginliğidir”* hadis-i şerifinde kasdedilen işte budur.

“Âle” fiilinin fakir düşmek anlamına geldiğini şu sözde görebiliyoruz: *“Mâ âle muktesidun/ortalama harcama yapan kimse fakir düşmez.”*

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerime şu şekilde anlaşılıyor: Seni, kadim istidadına göre inniyyetinden ve enâniyyetinden fâni olmuş bir fakir bulup da vücud ve esmâsı ile sıfatlarının vücudu sâyesinde bakayı bahşederek zengin kılmadım mı? Gerçek fakirlik masivadan (Allah’tan başka herşeyden) tahalli yâni soyutlanmadır. Varlık ve onu takip eden şeyleri vermektir. İşte öğünülen şey budur.

İmam Kuşeyri (rh.) ise şöyle der: Allah Teâlâ kullarını iki şekilde zengin eder. Bir kısmını mallarını geliştirmek sûretiyle zengin eder ki bunlar avam dediğimiz sıradan insanlardır. Bu çeşit zenginlik hakîkî değil mecâzî zenginliktir. Bir kısmını ise hallerini tasfiye ederek zengin eder ki bunlar havastır, gerçek zenginlik işte budur. Çünkü halkın hal sâhibinin himmetine olan ihtiyacı mal sâhibinin nimetine olan ihtiyacından daha fazladır. Öte yandan bu nimetlerin birbir sıralanmasından maksad başa kakmak değildir. Tam tersine Peygamber Efendimiz’in kalbini tevdi yâni ayrılmanın ardından huzura kavuşturarak takviye etmektir.

[133]. Terğib, IV, 126, 128
[134]. Münavi, III, 203
[135]. Buhari, rikak 15; Müslim, zekat 120; Tirmizi, zühd 40; İbn Mace, zühd 9; Müsned, II, 243, 261, 315, 390, 438

YETİMİ EZME!
İSTEYENİ DE SAKIN AZARLAMA

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ
رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

9. Öyleyse yetimi sakın ezme.
10. El açıp isteyeni de sakın azarlama.
11. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.

"Öyleyse yetimi sakın ezme." Emma kelimesinin başındaki fa sebebiyye'dir. **Radi** der ki: Bazı durumlarda mef'ûlün bih fiilden önce gelir. Eğer mansup, "emma"nın cevabındaki "fa"yı izleyen amilin mamülü ise. Buna karşılık o mamülün mansubu yoksa, bu takdirde emma'dan sonraki hazfedilmiş şartın yerine geçecek bir kelime mutlaka olmalıdır.

"Takhar" kelimesinin kökü olan, "kahr" birisine galebe çalmak ve aynı zamanda onu zelil kılmak demektir. Kelime bu iki mânâdan her biri için kullanılır. **Rağıb Isfahânî**'nin ifâdesine göre "fela takhar" yetimi zillete düşürme demektir. Bir başka âlimin ifâdesine göre; yetimin malına ve hakkına göz dikip de zayıflığından yararlanarak onu ezme, demektir.

Aman! Sakın yetim ağlamasın
Zira yetim ağlarken arş-ı a'lâ titrer.

Araplar yetimlerin mallarını ellerinden alır, onlara zulmederek haklarını çiğnerlerdi.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Bir yetim ağladığı zaman onun gözyaşları Rahman'ın avuçlarına dökülür. Allah Teâlâ; 'Babasını toprağın altına gizlemiş olduğum bu yetimi kim ağlattı? Bunu kim susturur ve hoşnud ederse ona Cennet vardır"* [136] buyurur.

"Nasipsizlik ve el darlığı çeken dilenciye bağırma ve onu mahrum etme."

Mücahid'in vermiş olduğu mânâya göre âyetin anlamı; yetimi hakir kılıp, küçümseme çünkü onun kendine yardım edecek Rabbi vardır şeklindedir.

Bu âyet-i kerime "fela tekher" şeklinde de okunmuştur. O zaman mânâsı yetime karşı yüz ekşitme demek olur.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de okuduğumuz âyet şöyle tefsir olunuyor: Aç kalarak,

geceleri uyumayarak çok riyâzat ve mücâhede yaparak nefsinin yetimini zelil kılma. Çünkü nefsin senin binitindir ve onun senin üzerinde hakkı vardır. Nitekim Tâ hâ sûresinde bu gerçeğe şu şekilde işâret olunur: ***“Taha, biz Kur’an’ı sana güçlük çekesin diye indirmedik”*** (Ta ha, 20/1-2)

وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾

10. El açıp isteyeni de sakın azarlama.

“Fela tenher” fiilinin kökü olan “en-nehr, intihar” herhangi bir kimseyi katı bir biçimde azarlamak, ona bir şeyi yasaklamak demektir. Buna göre âyetin mânâsı; el açıp isteyeni sakın azarlama ve ona ağır söz söyleme, tam tersine onu güzel bir üslûpla geri çevir, demektir.

Yani nasipsizlik ve el darlığı çeken dilenciye bağırma ve onu mahrum etme.

Bu ikincisi ikinciye karşılıktır yâni bu ikinci emir yukarda geçen “seni fakir bulup da zengin etmedi mi?” âyetine karşılıktır. Böylece aynı zamanda âyet sonlarındaki ses uyumuna da riâyet edilmiş olmaktadır. Bu âyet-i kerime bütün herkes için bir delil ve beyyine mâhiyetindedir. Çünkü her bir insan aslında fakir idi. Allah Teâlâ insana nimet verdiğine göre, kişinin de fakirlerin hakkını bilmek boynunun borcudur.

Sen başkalarının kapısında dilenci değilsin
Bunun şükrü gereği kapından dilenciyi kovma.

İbrahim b. Ethem (k.s.) der ki: El açıp dilenen fakir ve fukara aslında bizim azıklarımızı âhiretimize taşıyan kişilerdir.

İbrahim Nehai ise şöyle der: “El açıp dilenen kimse âhireti istiyor, kapınıza gelip âdetâ size şöyle diyor: “Ahirete göçmüş akrabalarınıza, âile fertlerinize bir şeyler göndermek ister misiniz?”

Rivâyet edilir ki **Hz. Osman** (r.a.) Peygamber Efendimiz’e (s.a.) bir gün bir salkım üzüm hediye eder. O esnâda bir dilenci çıka gelir. Peygamber Efendimiz salkımı ona verir. Hz. Osman bir dirhem vererek o üzümü dilenciden satın alır ve Peygamber Efendimiz’e (s.a.) ikinci kez takdim eder, sonra dilenci tekrar gelir. Peygamber Efendimiz (s.a.) yine aynı şeyi yaparak üzümü adama verir. Dilenci üçüncü kez aynı şeyi yapınca Peygamber Efendimiz (s.a.) kızgın bir eda ile değil, yumuşak bir uslupla dilenciye: *“Sen dilenci misin yoksa tüccar mısın?”* diye sorar. İşte bu olay üzerine: “el açıp isteyeni de sakın azarlama” âyet-i kerimesi nâzil olur. Peygamber Efendimiz’e bir ara vahyin kesilmesi sebeblerinden birisi de bu olaydır.

Bu âyette geçen “essâil” kelimesinin kökü olan “es-suâl” insanın dünyevi ihtiyaçlarını talep etmesi anlamınadır. Bu kökün dini meseleleri sorma anlamına gelmesi de

mümkündür. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Bildiği bir bilgiyi gizleyen kimsenin ağzına kıyamet günü ateşten bir gem vurulur.”* [137] Peygamber Efendimiz’in (s.a.) hadis-i şerifinde yer alan bu tehdid yararlanmak için kitap isteyen kimseye kitap vermeme fiiline de şâmildir.

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de bu âyet-i kerime şu şekilde tefsir olunuyor: Sen kalbinin sailini/dilencisini bazı zamanlar peygamberlerin mükellefiyetlerinin yükünden istirahata kavuşmak için hakikat denizine dalmaktan alakoyma. Çünkü o istiğrak ve istihlak zamanında: “Yâ Humeyrâ kellimînî/ey Humeyrâ benimle konuş” dersin.

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

11. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.

“Ve rabbinin nimetini anlat da anlat.” Çünkü kulun Allah’ın vermiş olduğu nimeti anlatması ve haber vermesi dil ile yapılan şükürdür. Ayrıca başkasına hatırlatma anlamı taşır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Nimetlerden söz etmek şükürdür.”* [138] “Nimet” kelimesiyle kasdedilen Allah Teâlâ’nın Peygamber (s.a.) Efendimiz’e bahşetmiş olduğu mevcut nimetlerle ilerde vereceğini vaad ettiği nimetlerdir. Nimetlerin en büyüğü peygamberlik nimetidir. Onun delalette olanlara hak yolu göstermesi, Allah’ın kendisine verdiği hikmete ve öğrettiği kitaba göre şeriatleri ve hükümleri emretmesi bu nimete dâhildir.

Fütûhât sâhibi (k.s.) demiştir ki; nimet bizzat sevilen bir şeydir ve nimet verilen genellikle çok şükredici olur. Allah Teâlâ kendi habîbine: “Benim nimetimden bahset ki halk muhtaçtır, muhtaç olan, nimet vereni zikrederken ona meyleder ve sever. Benim nimetimi dile getirmen sebebiyle beni halka sevdirirsin ben de onları severim.”

İşte bu üçüncü emir yukarda geçen ikincinin karşılığıdır. O da ***“Seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?”*** sözüdür. Bu son âyetin geriye bırakılması âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmek içindir. Öte yandan tahkiye; yâni Allah’ın nimetinden söz etme tahliye’den yâni “yetimi ezme, el açıp isteyeni azarlama” emirlerinden sonra gelir.

Âyette “emma” kelimesi yukarda geçen üç âyetin mukabilinde vaki olduğu için tekrarlanıyor.

el-Kevaşi tefsîrinde şöyle bir ifâde yer alıyor: Bazıları: Riyaya düşme, nefsin kötülüklerine mâruz kalma tehlikesi bulunmuyor ve başkalarının kendisini örnek alması kasdediliyorsa Allah’ın nîmetlerini anlatmak ibâdet sayılır, demişlerdir.

Bazıları ise fitne korkusundan dolayı nimetin söylenmesini hoş görmemişlerdir. *Aynu’l-maânî*’de şöyle deniyor: Peygamber Efendimiz (s.a.) buyurur ki: *“Nimetlerden söz etmek şükürdür, söz etmeyip bunu saklamak nankörlüktür.”* Bir diğer hadis ise şu şekildedir: *“Nimetleri gizleyiniz çünkü nimet sâhibi olan herkes kıskanılır.”* [139] Bu sözün anlamı şudur: Nimetleri sâdece hasedçi olan kimselerden gizleyin; yoksa bütün

insanlardan gizleyin, demek değildir.

el-Eşbah'ta deniyor ki: Zekat verdiğini bazılarına bildirip, bazılarına bildirmeyecek olan kimse kimdir? Buna cevap olarak şöyle deniyor: Hasta olan bir kimse vârislerinden korkuyorsa malının zekatını onlardan gizleyerek verir; yine aynı kitapta şöyle bir soru yer alıyor: Zekatını gizli olarak vermesi müstehab olan kişi kimdir? Bu soruya şöyle cevap verilir: Çok malı olduğunu bilmeyen, zâlimlerden korkan kimse malının zekatını gizlice verir.

İbn Atiyye bu âyet-i kerimeyi şöyle anlıyor: "Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla kendi nefsinde ani yâni Allah'ın sana olan eski ve yeni ihsanlarını unutma. Zâhirî nimetleri söylemek câiz olduğuna göre kerametler, Allah'ın kendisiyle karşılıklı konuşmaları vb. bâtınî nimetlerden söz etmek de aynı şekilde câiz olur."

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: "Peygamberlik nimetini nefsinin zâhirîne, risalet nimetini kalbinin bâtınına, velâyet nimetini sırrına, fenadan sonra baka nimetini ruhuna zikret ve hatırlat. İşte bu, "ved-Duha" sûresinin ifâde etmiş olduğu mânâdır."

Bu sûreyle bundan sonraki İnşirah sûresi eşi ve benzeri olmayan çok değerli birer inci mesâbesindedirler. Çünkü bu iki sûrede çok büyük hikmet ve mârifetler gizlidir. Bundan dolayı Duha, İnşirah ve Nasr sûresi velilerden kâmil olan kimselerin sûrelerinden olmuşlardır.

Duha sûresi nâzil olmaya başladığında Peygamber Efendimiz (s.a.) duyduğu sevinçten dolayı tekbir getirip *"Allahu ekber"* demiştir.[140] Böylece *"Allahu ekber"* veya *"la ilahe illallahu vallahu ekber"* cümleleri sünnet olmuştur. Nitekim *el-Kevaşi* tefsirinde bu şekilde yer almaktadır.

*İnsanu'l-Uyun'*da şöyle deniyor: Adı geçen sûre nâzil olunca Peygamber Efendimiz (s.a.) vahyin inmeye başladığından duyduğu sevincin etkisiyle tekbir getirdi ve Efendimiz (s.a.) İslam dâvetine gizliden gizliye devam etmeye başladı. ***"Ve Rabbinin nimetini anlat da anlat"*** âyet-i kerimesi nâzil olunca Peygamber Efendimiz (s.a.) bir kez daha tekbir getirdi. Peygamber Efendimiz'in bu hareketi, bu sûreden sonraki sûrenin başından, Kur'an'ın sonuna kadar tekbir getirmeye sebeb oldu.

Übey b. Kâ'b (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Übey Peygamber Efendimiz'in bu konudaki emrinden sonra Kur'an'ı bu şekilde okumuştur. Übey b. Kâ'b her sûreyi bitirdikçe bir nebze durur sonra "Allahu ekber" [141] derdi.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre tekbir okunmaya başlanacak olan nokta Duha sûresinin başı değil onu izleyen "elem neşrah leke" sûresinin başıdır. Bazılarına göre ise tekbir sûrenin başında değil, sonunda okunur ve tekbire başlanacak olan nokta Duha sûresinin sonudur. Buradan başlanılarak Nas sûresinin sonuna kadar tekbir getirilir. Surenin başında ve sonunda tekbir getirmek ise her iki rivâyeti cem etmek olur. Rivâyetlerden birisine göre zikredilen sûrenin başında tekbir getirilirken diğer rivâyete göre Duha sûresinin sonunda tekbir getirilmeye başlanır.

İmam Şafii (rh.)'ın birisine şöyle dediği nakledilir: "Duhâ sûresinden itibaren

Fâtiha'ya kadar namazda ve namaz dışında tekbir getirmezsen Peygamber (s.a.)'in sünnetlerinden birisini terk etmiş olursun."

Ancak Hafız **İbn Kesir** şöyle diyor: "Duha sûresinin indiği esnâda tekbir getirildiğine dâir sıhhati veya zaafı ile hüküm verilecek hiçbir delil ve rivâyet vârid olmamıştır."

*Fethu'r-Rahman'*da ifâde edildiğine göre Mekke kurrâ ve âlimlerinden tekbir getirileceğine dâir sahih rivâyetler olduğu kaydedilmektedir Ebû Cafer'den, Ebû Amr'dan ve diğer kırâat imamlarından rivâyet edildiğine göre Kur'an hatmedildiğinde tekbir getirilir. Bu tekbir Peygamber Efendimiz, sahabe ve tabiînden gerek namazda ve gerek namaz dışında uygulaması nakledilen bir sünnettir. Bunu yapan güzel bir iş yapmış olur, yapmayana ise herhangi bir güçlük, sorumluluk yoktur.

Tekbirin hangi sûreden itibaren başlayacağına gelince bu konuda âlimlerin ihtilafı vardır. Bazı rivâyetlere göre tekbir getirmeye İnşirah sûresinin başından itibaren başlanır, bazı rivâyetlere göre ise "ved-Duha"dan itibaren başlanır. Tekbirin hangi sûrede bitirileceği noktasında yine görüş ayrılığı vardır.

Bazı rivâyetlere göre "Nas" sûresinin sonunda tekbir sona erer. Bazı rivâyetlerde ise tekbirin sona erecek olduğu nokta sûrenin başıdır. Tekbir getirileceği ifâdesi İmam Şafii ve Ahmed'den rivâyet olunmuştur. Hanbelî'ler ise İbni Kesir'in dışındaki kırâat âlimlerinin kırâatlerine dayanarak bunu hoş görmemişlerdir. Ben şahsen İmam Ebû Hanife'den ve Malik'ten bu konuda herhangi bir rivâyete rastlamış değilim.

Tekbirin lafzına gelince **el-Bezzi** ve **Kunbul**'ün rivâyetine göre "Allahu ekber" denilir. Bu iki âlimden gelen bir başka rivâyete göre tekbirden önce tehlil getirilir. Yani "la ilahe illallahu vallahu ekber" denilir. Bu iki âlimden gelen her iki rivâyet iyi meşhur ve uygulanan rivâyettir.

İbn Kesir'den gelen rivâyete göre tekbir her sûre arasında ondört biçimde getirilir:

1- Tekbiri sûrenin sonunda kesip besmeleye bitiştirmek ve besmeleyi gelecek sûrenin baş tarafına bitiştirmek: Bu şöyle yapılır: "Ve le sevfe yerdâ. Burada durulur. Sonra Allahu ekber denilir hiç durmadan besmele çekilir. Sonra aralık vermeden ved-Duha okunmaya başlanır."

2- Tekbir sûrenin sonundan kesilir, besmeleyle bitiştirilir. Besmele üzerinde durulur, sonra sûreye başlanır. Buna göre: Ve le sevfe yerdâ denilir sonra durulur, sonra Allahu ekber denilir hiç durmadan bismillâhirrahmânirrahiym denilir, sonra durulur, sonra ved-Duhâ denilir.

3- Tekbir sûrenin sonuna bitiştirilir, azıcık ara verilir. Besmele öbür sûrenin baş tarafına bitiştirilir. Buna göre ve le sevfe yerdâ ibaresi okunur, ara vermeden Allahu ekber denilir, biraz durulur besmele çekilerek ara vermeden ved-Duha okunmaya başlanır.

4- Tekbir sûrenin sonuna bitiştirilir. Az ara verilip besmele çekilir. Buna göre ve le sevfe yerdâ denilir. Ara vermeden Allahu ekber denilir. Biraz durulur, besmele çekilir, ara verilir, ved-Duhâ okunur.

5- Tekbir sûrenin sonundan aralık verilerek okunur. Sonra besmele çekilir, besmele

gelecek sûrenin başına bitiştirilir. Buna göre ve le sevfe yerdâ denir, sonra ara verilir. Ardından Allahu ekber denilir, biraz durulur, besmele çekilir ve durmadan ved-Duha okunmaya başlanır.

6- Tekbir sûrenin sonuna bitiştirilir. Besmeleye bitiştirilir ve sonraki sûrenin baş tarafına bitiştirilir. Buna göre ve le sevfe yerdâ denilir. Hiç durmadan Allahu ekber denilir, hiç ara vermeden besmele çekilir, hiç ara vermeden ved-Duha okunur.

7- Bütün hepsi azıcık aralıklarla okunur. Buna göre önceki sûrenin bitiminden sonra ara verilir. Sonra tekbir getirilir, sonra ara verilip besmele çekilir. Besmeleden sonra biraz ara verilip gelecek sûreye başlanır. Buna göre ve le sevfe yerda okunduktan sonra ara verilir. Sonra Allahu ekber denilir, bir süre ara verildikten sonra besmele çekilir, az ara verilir, ved-Duha okunur.

Buraya kadar saydığımız yedi seçenek, tekbirle nasıl okunacağı şeklindedir. Bir de tehlil ile birlikte nasıl yapılacağı söz konusudur. Bu durumda yine yukarda işâret ettiğimiz şekilde davranılır. Geriye bir de câiz olmayan şekil kalıyor. Bu ise tekbirin sûrenin sonuna bitiştirilmesi, besmeleye bitiştirilmesi ve araya aralık koyulmasıdır. Buna göre ve le sevfe yerda, okunduktan sonra Allahu ekber denip, besmele çekilir ve arada hiç durulmaz. Sonra besmelenin ardından bir süre durulur, sonra ved-Duha okunmaya başlanır. İşte bu âlimlerin tümünün görüşüne göre câiz değildir. Çünkü birinci besmele sûrenin besmelesidir. Bunu sûreden ayırarak daha önceki sûrenin sonuna bitiştirmek câiz değildir.

Bilmek gerekir ki Kur'an'ı kırâat eden kimse, tekbiri sûre sonuna bitiştirecek ise sûrenin sonuna bakmalıdır. Eğer son harf harekesiz ise onu esre ile harekeliyerek vasletmelidir. Örnek: fehaddisillahuekber, ferğabillahuekber gibi.

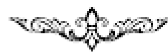
Kelimenin son harfi tenvinli ise yine esre yapılarak vasledilir. Bu son harf ister fethalı, ister zammeli, ister kesreli olsun: Tevvabenillahuekber, le habiyrunillahuekber ve min mesedinillahuekber gibi.

Surenin son harfi fethalı ise fethayla vasledilir. Kesreli ise kesreyle, zammeli ise zammeyle vasledilir: İza hasedallahuekber, vennasillahuekber, velebterullahuekber gibi.

Sure sonu ha zamiri olup vav'a bitişikse o zaman hazfedilerek vasledilir: Rabbihillahuekber, şerran yerehullahu ekber gibi. Bütün bu durumlarda Allah lafzının başındaki vasl elifi düşürülür.

Fethu'r-Rahman'da ifâde edildiğine göre bazı yerler vardır ki orada tekbiri vasletmek değil kat' etmek gerekir. Bunu yanlış anlamayı önlemek için yapmalıdır. Her ne kadar kural gereği vasletmek ise de. Sözgelimi el-ebter dendikten sonra biraz durulur Allahu ekber denilir. Hased dendikten sonra biraz durulup Allahu ekber denilir.

Allah'ın izniyle Duha sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[136]. Bk. Terğib, IV, 128; Kurtubi, XX, 101

[137]. Tirmizi, İlim 3
[138]. Münavi, III, 279
[139]. Bkz. Ebû Nuaym, Hılye V, 215.
[140]. İbn Kesir, IV, 521
[141]. Bk. İbn Kesir, IV, 521

سُورَةُ الْإِنْشِرَاحِ

94- el-İNŞİRÂH SÛRESİ

«İnşirâh» açılmak, genişlemek, sevinmek mânâlarına gelir. Duhâ sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 8 âyettir. Bu sûrede Peygamberimizin, çocukluğunda risalete hazırlamak üzere kalbinin açılıp arıtılmasından söz edilmektedir. Ayrıca, onun getirdiği dindeki kolaylıklara dikkat çekilerek Allah'a şükretmeye teşvik edilmektedir.

SENİN ŞÂNINI YÜCELTMEDİK Mİ?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ٓي اَنْقَضَ
ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراًۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ
الْعُسْرِ يُسْراًۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?
2- 3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?
4. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?
5. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.
6. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.
7. Boş kaldın mı, hemen *(başka)* işe koyul!
8. Ve yalnız Rabbine yönel!

Rağıb Isfahânî'nin ifâdesine göre "şerh"; et ve benzeri herhangi bir nesneyi yaymak demektir. Dolayısıyla; "şerhu's-sadr" deyimi bu kökten türemedir. Anlamı göğsün ilahi nur, Allah katından gelen sekinet ve ondan kaynaklanan bir rahatlıkla göğsün açılması demektir. Anlaşılması zor olan bir sözün "şerh" edilmesi ise o sözün yayılması, anlamından kapalı olan yerlerin ortaya çıkarılıp dökülmesi demektir. Bu kelimenin bir hadis-i şerifteki kullanımı, anlamı hakkında ışık tutuyor. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Kalbe nur girdi mi o kalp inşirah bulur."* [142] Yani o kalp açılır, her şeyi ayan beyân görür ve genişler. Bir başka ifâdeyle; bir kalbe nur girdi mi o kalp belâya dayanma gücü elde eder ve rubûbiyyet sırrını korur. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) Kur'an dili ile duâ ederken bu kökten fiili kullanarak şöyle diyor: ***"Rabbim göğsüme genişlik ver."*** (Taha, 20/25) Yani kalbimi öyle genişlet ki kalbim, inatçıların sefihliği ve inatçılıklarından dolayı daralmasın, tam tersine onların eziyetlerine tahammül edebilsin.

Okuduğumuz bu âyet-i kerimeye "leke" zamiri eklenmiş, bununla Peygamber Efendimiz'in (s.a.) göğsünün açılması olayının yine onun menfaati ve maslahatına olduğuna işâret olunmaktadır.

Bu âyette bir yandan inkâr, bir yandan olumsuzluk görmekteyiz. Bu ikisi yanyana geldiğinde anlam olumluya dönüşür. Sanki şöyle denmiş oluyor: Bizim senin göğsünü

açmamış olduğumuz doğru değildir. Tam tersine biz senin göğsünü açtık ve genişlettik. Ta ki, kalbin görünmeyen gayb alemi ile görülen şehâdet alemini istifâde ve ifâde melekesi arasında ihtiva edip, kuşatabilsin. O halde cismânî ilişkilerle içli dışlı olman rûhânî meleke nurlarından almanı engellemesin. Halkın maslahatları ile ilgilenmen hakkın işlerine dalmaktan seni alıkoymasın. Hak ile meşgul olup halktan, halk ile meşgul olup Hak'tan mahrum kalmış değilsin. Tam tersine, sen cem' ile farkı bir arada hazırda ve gaibde bulunduran kimsesin.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyetle ilgili olarak şu ifâdelere rastlıyoruz: Burada Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz'in kalp sadrının nübüvvet nuru ile açılıp genişlediğine, ins ve cin iki zümreyi dâvet etme vâsıtasıyla peygamberlik makamının sıkıntılarını üstlenebilme, risalet ışığı ile sırr sadrının inşirah bulduğuna, kâfirlerin, nifak ehlinin, yapacak olduğu kötülüklere tahammül gücüne, Peygamber Efendimiz'in nurunun sadrının velâyet ışıklarının nuru ile açılıp yayıldığına, onun ilm-i ledunni'yi, ilahi hikmetleri, rabbani mârifetleri, rahmânî hakikatleri elde etmiş olduğuna işâret vardır. Buna karşılık Peygamber Efendimiz'in (s.a.) vücudundaki göğsünün maddi yönden yarılmasına gelince kendisi beş veya altı yaşlarında iken bir kaç kez bu olay meydana gelmiştir. Şeytanın vesvese verme noktası çıkarılmak için göğsü yarılmıştır. Kalbin mâsiyetlere meyletmesine, itâatlerden yüz çevirmesine yardımcı olan siyah kan kalbinden çıkarılmıştır. Peygamber Efendimiz'in göğsünün yarılması bir kez vahyin inmeye başladığı sırada, bir kez de miraç gecesinde vuku bulmuştur.

Hadiste gelmiştir ki Miraç gecesi Cebrâil (a.s.) beni yatırdı ve göğsümün üstünden göbeğime kadar yardı. Mikâil (a.s.) zemzemle dolu bir leğen getirdi; göğsümün içini, boğazımı ve damarlarımı bu su ile yıkadı. Cebrâil (a.s.) kalbimi dışarı çıkardı, onu yardı ve yıkadı. Ardından hikmet ve îman dolu altından bir leğen getirdi ve kalbimi ondan doldurup yerine koydular. -Başka bir rivâyette ise nurdan bir hâtemle mühürlediler şeklinde gelmiştir.- Öyle oldu ki bu hâlin lezzet ve rahatlık eserlerini damar ve eklemlerimde hâlâ hissetmekteyim.

Gönlüm kaza elindeydi ve sırlar hazinesiydi
O, gönül kapısını kilitledi.
Anahtarını gönül alıcıya verdi.

Buradan hareketle meşayıh der ki: Sülûk yolunun daha başında bu mertebeleri elde etmek isteyen kimse "lâ ilâhe illallah" kelimesini zikretmekle meşgul olmalıdır. Çünkü bu zikir göğsün sol tarafından başlayarak göğsün sol üst tarafına geçer ve böylece şeytanın çizgisi, nefsani şehvetlerin kaynağı olan kan pıhtısını oradan azar azar çözer. Bu pıhtının çözüldüğü yerlere nur dolmaya başlar. Tevhidin harâreti ile o kanın çözülmesi, zikrin ateşi ile erimesi sebebiyle kelime-i tevhid çekmeye devam eden talib, ince ve siyah bir kan kusabilir. Bu anlattığımız kâmil insanların sıfatlarındandır. Zikre devam etmekle göğüs genişleyip, açılır ve kalp açılır.

❀

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ اَلَّذٖٓى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾

2-3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?

"Belini büken" ağırlığı âdetâ belini çatırdatırcasına ses çıkaran ağır *"yükünü senden alıp atmadık mı?"* Yani senin sırtındaki ağır yükü kaldırıp attık ve indirdik. Bu âyette "anke" kelimesi, indirdik anlamına gelen "vada'nâ" fiiline bağlıdır. Bu kelimenin sarih mef'ûl'den önce getirilmesi bir başka ifâdeyle, "vizrake" kelimesinden daha önce ifâde edilmesi Peygamber Efendimiz'in (s.a.) göğsüne ve kalbine sevinç verme noktasındaki acelenin kasdedilmiş olmasından ve geriye bırakılan "vizrake/yükünü" kelimesine ise teşvik amaçlanmasından dolayıdır.

"Enkaza zahrek" ifâdesini biraz daha yakından ele alalım. Bunun anlamı sırtındaki yükü taşımak nakiz ile oluyordu demektir. Nakiz; dağılma, parçalanma sesine denir. Tıpkı üzerinde ağır bir yük sebebiyle dağılıp, parçalanmaya yüz tutan semerin çıkarmış olduğu ses gibi.

Müfredat'ta ifâde olunduğuna göre okuduğumuz âyetin anlamı şu şekildedir: Belini kıran ve bundan dolayı çatırdama sesi meydana getiren yükünü senden alıp atmadık mı?

Kamus'un ifâdesine göre ise âyetin mânâsı; belini büken ve âdetâ zayıf hale getiren yükünü senden alıp atmadık mı? Veya belini büküp ona gıcırtı sesi çıkaracak kadar ağır gelen yükü alıp atmadık mı?

Bazı tefsirlerde ifâde edildiğine göre âyetin mânâsı; senin sırtında çok ağır bir yük olarak mevcut olan ve sırtına ağır gelen yükünü senden alıp atmadık mı? şeklindedir. Çünkü bir yükün sırtı ağırlığından dolayı çatırdatması ancak üzerinde yük olan semerin çatırdı çıkarması anlamına gelir. Bu da yükün ağırlığından ve semerin bazı kısımlarının yüke dayanamayarak dağılmaya yüz tutmasından dolayı ses çıkarmasından ibarettir. Bu âyet-i kerime ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.) bazı durumları örnekle anlatılmış olmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz; Peygamber Efendimiz'e, peygamberlik gelmeden önce işlemiş olduğu bazı hatalar ağır gelip kendisini kederlendiriyordu. Yine bazı ahkamın ayrıntılarını ve şer'i hükümlerden bazılarını tam olarak bilmeyişi kendisine ağır geliyordu. Öte yandan kavminden inatçı olan kimselerin müslüman olmalarına dâir kendini parçalarcasına duymuş olduğu istek, kendini yiyip bitirmesi ve mağfiret dileme esnasındaki konumu yine ona ağır gelen hususlardandı. Nitekim mağfiret dileme ile ilgili olarak bir âyet-i kerimede şöyle buyuruluyor: ***"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar"*** (Fetih, 48/1-2) ayrıca şer'i hükümlerden bazılarının öğretilmesi ve belli bir noktadan sonra özrü için hazırlık yapılması yine onun sırtına ağır gelen, kendisini kederlendiren hususlardandı. Şu halde âyetin metninde yer alan "belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?" ifâdesi Peygamber Efendimiz'in (s.a.) günah

işlemekten masum olduğunun ve kirlerden arınmış ve temiz olduğunun kinâye yoluyla anlatımı olmuş olur. Bu ifâde bu haliyle hiç ziyaret yapmamış olan bir kimseye birisinin “ziyaret meşakkatini senden kaldırdık” demesine benzer. Böylece o kişinin ziyaret yapmamış olması mubalağa ve abartı yoluyla vurgulanmış olur. İşte Peygamber Efendimiz’e bu sûrede yapılan hitabı bu örnek cümledeki hitab gibi almak mümkündür.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

4. Senin şânını yüceltmedik mi?

Yani peygamberlik sıfatıyla ve onun getirmiş olduğu bazı ayrıcalıklarla senin şânını yüceltmedik mi? denmiş olmaktadır. Bir başka ifâdeyle Allah Teâlâ onun ismini kelime-i şahâdet, ezan ve kamette kendi ismiyle birlikte yanyana kılarak yüceltmiştir. Nitekim şair **Hassan b. Sabit** (r.a.) bu gerçeği beyitlerinde şu şekilde dile getirir:

Ne eylerse hoş eyler, omuzunda mührü,
Vuran Allah, hem meşhur hem de zâhir
Eklemiş Allah, ismini ismine, her dâim
Baksana ezana... şâhid buna eşhedu.

Allah Teâlâ Peygambere (s.a.) itâatı kendine itâat olarak kabul etmiş, Peygamber Efendimiz’in (s.a.) üzerine kendisi ve melekler salatu selam getirmişler, ayrıca Allah mü’minlere de peygamberine salat-u selam getirmeyi emretmiştir. Bunun yanında Peygamber Efendimiz’e (s.a.) “resulullah”, “nebiyyullah” gibi ve bunun dışında buna benzer onu şereflendiren başka sıfatlar vermiştir.

Zunnûn Mısrî (k.s.) buyurmuştur ki; “rifat-i zikr”, yâni âyette geçen zikrin yükseltilmesi şuna işârettir; bütün peygamberler (a.s.) arşın etrafında döner, cevelan ederler. O Hazretin (s.a.) himmet kuşu ise arşın üzerinde pervaz eder.

Peygamberlerden hiçbirinin anlayış Simurg’u,
Senin kerem kanadıyla uçtuğun yere gidememiştir
Onların her biri kendi kudretince bir yere erişmiştir
Ancak senin eriştiğin yere göre burası bir yer sayılmaz.

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾

5. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.

Bu ifâde bundan önce geçen ifâdelerde vurgulanan gerçeği bir kez daha pekiştirmekte

ve vurgulamaktadır. Ayrıca bu ifâde her zorluğun yanında peygamber Efendimiz'e ve mü'minlere bir kolaylığın olacağına dâir çok değerli ve şerefli bir vaaddir. Zorluk anlamına gelen "el-usr" kelimesinin başındaki, "el" takısı istiğrak ifâde etmektedir. Bunun anlamı kelime bütün zorlukları içeriyor demek olur.

*Keşşaf'*ta deniyor ki: "Herhangi bir kimse çıkıp da 'elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır' ifâdesi nasıl olur da kendisinden öncesiyle ilişkili olabilir?" diye soracak olursa bu soruya şöyle cevap vermemiz mümkündür: "Müşrikler Peygamber (s.a.) Efendimizle onun yanında bulunan mü'minleri fakir ve elleri dar diye ayıplıyorlardı. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz'in (s.a.) aklına bunların müslümanlar fakirler diye İslâm'a girmeyi istemedikleri ve kendilerini fakir oldukları için hakir gördükleri şeklinde bir düşünce geldi. İşte bu düşünce üzerine Allah Teâlâ ona ne kadar büyük nimetler verdiğini zikretti. Sonra da peygamberine; elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır buyurdu. Burada âdetâ Peygamber Efendimiz'e (s.a.) şöyle denmiş oluyor: Biz sana en büyük nimetleri verdik o halde sen Allah'ın sana ihsan ve lütufta bulunacağına kesin olarak emin ol. Çünkü her zorluğun yanında bir çok kolaylık vardır.

Âyette "mea" kelimesi kolaylığın ne kadar hızlı geleceğine işâret etmek için getirilmiştir. Zorluğun yanında kolaylık o kadar hızlı bir biçimde yer alacaktır ki sanki onun hemen yanında, ona bitişik olarak gelmiş gibi olacaktır. Yoksa zâhir olan şudur ki ifâdede birlikte anlamını ifâde eden "mea" edatı değil, akabinde anlamını ifâde eden 'fâ' harfi zikredilirdi. Zira zorluk ve kolaylık birbirinin zıttı olduğuna göre bunların birlikte bulunmaları düşünülemez.

Muhakkak zorluk kolaylıkla beraberdir
Öyle mesrurum ki bu Allah'ın sözüdür.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre yukarda açıklamış olduğumuz zorluk ve kolaylığın ardarda gelmesi avâm-ı nas içindir. Havasa gelince onlar için bu âyette ifâde edilen "birliktelik" mecâzî değil, gerçek anlamınadır.

İster cefa oku olsun isterse sitem hançeri
Yemin olsun ki senden ne gelirse cana minnet sayarım.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: Ağır basan ihtimal bu âyette ifâde edilen "maiyyetin/birlikteliğin" birbirine bitişme anlamında maiyyet olmadığı gibi birbirini izleme anlamında da olmadığıdır. Tam tersine bu maiyyet imtizaç yâni birbiriyle karışma maiyyetidir. Bundan dolayı Allah o birlikteliği âyette tekrarlamaktadır. Çünkü zorluğun içinde kolaylık olmasaydı zorluk diye bir şey asla olamazdı. Çünkü herkes helâk olmuş olurdu ve yine kolaylığın içinde zorluk olmasaydı kolaylık diye birşey de kavranamaz, algılanamazdı. Her şey kendi zıddı ile algılanıp, ortaya çıkar. Öte yandan

zorluğun tümü kolaylığa açılır. Çünkü Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir. Bu, Allah Teâlâ'dan gelen bir inâyettir. Zira bu zorluk büyüklerin kalplerini parlatma vesilesi, onların istidadlarını genişletme aracı olabilir ve böylece onların kalpleri ilahi huzurun tecellisi için bu sayede genişleyebilir. Öte yandan mulâim ve gayrı mulâim olan payı ve nasipleri daha çok olabilir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: *"İnsanların içinde belâsı en şiddetli olanlar peygamberlerdir. Sonra velilerdir, sonra onları izleyenler ardından da onların ardından gelenlerdir."* [143] Bundan dolayı Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: ***"Bana duâ edin, kabul edeyim"*** (Mü'min, 40/60) Peygamber Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurur: *"Allah Teâlâ duâsında ısrarlı olanları sever."* [144]

Yukarda okumuş olduğumuz âyette zorluk anlamına gelen "usr" kelimesinin başında "el" takısı varken, kolaylık anlamına gelen "yusr" kelimesinin başında getirilmemiştir. Bununla latif bir nükteye işâret olunmaktadır. Dünya zorluk yurdudur; çünkü zorluk işiten kişi tarafından bilinen bir husus olduğu için kelimenin başına "el" takısı getirilmiştir. Kolaylık ise insanlar tarafından ne olduğu bilinmediği için onun başına bu takı getirilmemiştir.

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾

6. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.

Bu ifâde anlama pekiştirme katmak için tekrarlanmış bir ifâdedir veya okuduğumuz bu âyet başlı başına öncesiyle ilişkisi olmayan bir vaad anlamınadır. Vaad olduğu takdirde zorluğun kendisini iki adet kolaylık izleyeceği anlamı çıkmaktadır. Bu kolaylıklardan birisi dünya kolaylığı iken diğeri âhiret sevabı olmuş olur. Bu tıpkı şu hadis-i şerifteki ifâdeye benzer: *"Oruçlu için iki ferahlık anı vardır. Birisi iftar ettiği andaki duyduğu ferahlık, diğeri rab ile karşılaşacağı andaki ferahlıktır."* [145] Nitekim Peygamber Efendimiz'in (s.a.) *"hiçbir zorluk iki kolaylığa üstün gelemez"* [146] ifâdesini bu mantıkla değerlendirmek gerekir. Bunun anlamı şudur: Dünya zorluğu, dünya ve âhiret kolaylığına üstün gelemez. Bir kurala göre marife bir kelime, tekrarlandığında birincisi ile ikincisi aynıdır. Bu kelime ister bilinen olsun, isterse cins ismi olsun, farketmez. Ama nekre olan kelime tekrarlandığında ikinci ile birincide kasdedilenden başka bir şeyin kasdedilme ihtimali vardır.

İbn Melek *Şerhu'l-Menar'*da der ki: Marife bir kelime ifâdede tekrar marife olarak bir daha ifâde edildiğinde ikincisi birincisinin aynısıdır. Tıpkı İnşirah sûresindeki zorluk anlamına gelen ve iki kez tekrarlanan "usr" kelimesinde olduğu gibi. Bu, **İbn Abbas** (r.a.)'ın "hiçbir zorluk iki kolaylığa galip gelemez" ifâdesinin de anlamıdır.

Fahru'l-İslam ise şöyle diyor: Âyeti bu kabilden kabul etmek bize göre tartışmalıdır. Çünkü âyet bu mânâya ihtimalli olmadığı gibi şu sözümüz de aynı şekilde o mânâya

muhtemel olmaz. Söz gelimi birisi “süvarinin yanında mızrak var, gerçekten süvarinin yanında mızrak var” dese onun bu sözü süvarinin iki mızrağı olduğu anlamına gelmez. İşte yukardaki âyette iki kolaylık olduğu anlamı çıkmaz. Tam tersine burada vurgulanmak istenen, mânânın pekiştirilmiş olmasıdır. Birisi çıkıp dese ki: “Bu ifâde pekiştirme olarak yorumlandığına göre o zaman **İbn Abbas** (r.a.)’nın yukardaki sözünü nasıl anlayacağız?” Buna şöyle cevap verebiliriz: Herhalde İbn Abbas “iki kolaylık” sözüyle âyette yer alan “yüsran” kelimesinin içindeki tazimi kasdetmiş olsa gerektir. Böylece “kolaylık” dünya ve âhiret kolaylığına şâmil olmuş olur ki bu da aslında iki kolaylık sayılır.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre âyetin mânâsı şudur: Mücahede zorluğunun yanında müşâhede kolaylığı, infisal zorluğunun yanında ittisal kolaylığı, kabz zorluğu ile birlikte bast kolaylığı vardır. Bir zorluk hicab, iki kolaylık ise keşfu’l-hicab ve ref’ul-itab’dır.

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾

7. Boş kaldın mı hemen *(başka)* işe koyul

Tebliğ etmekten veya dünyevi, yararlı ve önemli işlerden *“boş kaldın mı hemen başka işe koyul.”* “Başka işe koyul” şeklinde tercüme ettiğimiz kelimenin karşılığı âyette “fensab” fiilinin kökü olan “nasab” yorgunluk, demektir. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı şöyle olur; Tebliğ görevinden veya önemli dünyevi , yararlı işlerden boş kaldın mı ibâdetle uğraş, sana vermiş olduğumuz geçmiş nimetlere ve vaad ettiğimiz gelecek nimetlere şükür olsun diye kendini yor. Böylece âyet-i kerime yukarda geçen âyetlerle irtibatlanmış olmaktadır.

Bu âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Vahyi almaktan boş kaldın mı hemen tebliğ ile yorul, tebliğe koyul.

Hasan (rh.) ise bu âyeti şöyle anlıyor: Sağlığın yerinde olduğunda boş vakitlerini ibâdette yorulmakla geçir. Nitekim rivâyet edilir ki **Kadı Şüreyh** birbiriyle güreşmekte olan iki kişiyle onlara boş boş bakan bir üçüncü kişiye rastlar ve sorar: Bu niye bir şeyle meşgul olmuyor? Allah Teâlâ, Kur’an’ı Kerimde “boş kaldın mı hemen başka işe koyul” buyuruyor. Bir kimsenin hiçbir iş yapmadan boş boş oturması veya dinini ya da dünyasını ilgilendirmeyen bir şeyle meşgul olması onun düşünce sakatlığı içinde aklının zayıf ve kendisini gafletin kuşatmış olduğunu gösterir.

Hz. Ömer (r.a.)’in şöyle dediği rivâyet olunur: “Ben sizlerden herhangi birinizi dünya ve âhiret ameli ile meşgul olmaksızın bomboş bir biçimde görmekten hoşlanmam. Kişinin mutlaka meşru bir işi olmalıdır. Bir işi bitirdi mi onun peşinden hemen başka bir işe koyulmalıdır.”

Katade ve **Dahhak** bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir ederler: “Namazı bitirdin mi duâda yorul.”

Ebû Medyen Mağribî (k.s.) bu âyetin te'vilinde buyurmuştur ki; kâinatın müşâhedesinden ayrıldığında, gönlünü Rahman'ın cemâlinin müşâhedesine bağla.

Keşşaf'ta şöyle deniyor: Bazı râfizîler bu âyeti "fansıb" şeklinde okumakla bidate düşmüşlerdir. Çünkü onlar bu kırâatleriyle "Ali'yi imamete getir" anlamını kasdetmiş oluyorlar. Eğer bu davranış râfizîler için doğru ise o zaman bu âyeti "fansab" şeklinde okuyup "Ali'ye buğz et ve ona düşman ol" şeklinde mânâ verenlerin bunu yapmaya hakları olmuş olur.

وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

8. Ve yalnız Rabbine yönel.

"Ve yalnız" bir olan *"Rabbine yönel."* Âyette yönel anlamındaki "ferğab" fiilinin kökü olan "rağbet" herhangi bir şeyde genişlik demektir. Bununla iradede genişlik kasdedilmektedir. Arapçada "kişi herhangi bir şeyi kişi hırsla arzuladı ve istedi, anlamı kasdedilir. Yine "rağibe anhu" dendiğinde bununla kişinin isteğini o nesneden çevirmiş olduğu ve onu istemediği anlamı kasdedilmiş olur.

Kamus'un beyânına göre; ***"rağibe fiyhi***" istedi, irade etti, ***"rağibe anhu"*** ise onu istemedi, ***"rağibe ileyhi"*** ise yakardı ve diledi demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Boş kaldın mı hemen başka işe koyul ve başkasından değil yalnız O'ndan isteyerek Rabbine yönel. Çünkü sana yardım edebilecek, imdadına koşabilecek sâdece O'dur, başkası değil.

Senin sözün kurb/yakınlık dergâhında makbuldür ve senin güzel dâvetlerin kabul mahallindedir.

Kevn ü mekânın maksadı senin keremindir
Senin maksûdun ne ise Allah hepsini verir.

Büyüklerden birisinden nakledilir: İnşirah sûresinin mânâsı şudur: Senin enaniyyet örtünü kaldırmak, sûretiyle göğsünü açıp genişletmedik mi? İnsaniyyet perdeni kaldırarak ahadiyyetimizin hakikatini, samediyyetimizin yüzünü göstermedik mi? Kalp sırtına ağır gelen varlık günahını senden kaldırmadık mı? Bunu zılli ve suri vücudunun faniliğini, ayni ve hakîkî vücudunun bâkiliğini sana öğreterek yapmadık mı? Seni bizde fâni ve bizde bâki kılarak zikrini yüceltmedik mi? Senin zikrini ve şânını senin hakkında vahyettiğimiz; ***"ve şüphesiz en son varış rabbinedir."*** (Necm, 53/42) âyet-i kerimesi ile hitabın yüksek seviyesine erdirmedik mi? Bu âyette yer alan "el münteha/varış yeri", bittiği son noktadan maksad herkesin rab olarak kabul ettiği ne kadar rab varsa bütün rablerin ve ilahi isimlerin sona erdiği; bittiği nokta demektir. İşte Allah bütün rablerin sona erdiği ve bittiği noktadaki ilah ise sen de kevni hakikatlerin tümünün ulaşmış olduğu noktasın. İşte senin şânın böylece yücelmiş oluyor ve sen herkesin efendisi

oluyorsun. Şu halde kazâ ve kadere razı ol, belâya sabret, elde ettiğin nimetlere şükret. Çünkü göğsünü ve kalbini huzursuz eden belâlara uğrama zorluğunun yanında ruhunu huzura kavuşturacak ihsanlarla dopdolu olma kolaylığı vardır. Bir zorluğun yanında mutlaka bir kolaylık vardır. Çünkü bizim sünnetimiz ve âdetimiz her kul için aynı şekilde cereyan etmektedir: ***"Allah'ın öteden beri süre gelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın"*** (Fetih, 48/23) Zorluğun tamamen ortadan kaldırılması ve herşeyin kolay olması şeklinde veya bunun tersi bir biçimde bir uygulama asla bulamazsın. Şu halde sen kolaylık ve sevince yönelme! Çünkü bu nûrânî bir hicaptır. Zorluğa ve eleme de yönelme çünkü bu da zulmânî bir hicabtır. Sen her vakit vârid ve hazır olan hakkı vermekten boş kaldın mı nefsini kabil olan vâridi verme noktasında yor. Bunun anlamı şudur; ilk başta yaptığını ikinci kez yine yap ve dâima yakin sana gelip çatıncaya kadar böyle olmaya devam et. Rabbine yâni onun celaline, cemaline ve kemaline yönel. Onun dışında başka işlere ve çeşitli vakitlerde sana gelen vâridata yönelme. Çünkü Rabdan başka bir şeye yönelmek ve onu arzulamak rabtan mahrumiyettir ve onun yakınlığını kaybedip uzaklığa düşmektir. Senin makamın, yakınlıktan, ünsiyetten ve huzurdan başkasına geniş olamaz.

Tavus ve **Ömer b. Abdulaziz** (rh.)'tan rivâyet ediliyor. Onlar ved-Duha sûresi ile İnşirâh sûresi birdir derlerdi ve bu iki sûreyi namaz kılarken bir rekatta okurlar, ved-Duha'dan Elem neşrah leke'ye geçerken arada besmele çekmezlerdi. Onların düşüncesine göre İnşirâh'ın evveli ved-Duha'nın "elem yecidke ve devamı"na benzer idi. Oysa gerçek böyle değildir. Çünkü ved-Duha'daki o ifâdeler Peygamber Efendimiz'in (s.a.) kâfirlerin vermiş olduğu eziyetten keder duyma hâlini yansıtıyor. Bu bir sıkıntı ve çile hali idi oysa bu sûredeki anlatılanlar Peygamber Efendimiz'in (s.a.) göğsünün genişletilmesi, kalbinin hoş tutulması halidir. Şu halde bu iki sûre ve âyetler nasıl birleştirilebilir?

Miraç Gecesinde; "Ey Muhammed! Talep et ki vereyim." diye bir nida geldi. Allah'ın Rasûlü (s.a.) şöyle dedi: "Allah'ım her peygamber senden bir ihsan ve bağış buldu. İbrahim'e hullet verdin, Mûsâ ile vâsıtasız konuştun, İdris'i pek yüce bir makama ulaştırdın, Dâvud'a büyük bir mülk verdin ve onun hatasını bağışladın, Süleyman'a daha sonra kimseye vermediğin büyük bir mülk ve saltanat verdin, İsa'ya annesinin karnında Tevrat ve İncil'i öğrettin, eliyle ölüyü diriltmesini kolaylaştırdın, doğuştan körü ve alaca hastalığını iyileştirmeyi nasip ettin."

Allah'tan şöyle cevap geldi: "Ey Muhammed! İbrahim'e hullet verdimse sana muhabbet verdim, Mûsâ ile vâsıtasız konuştuysam da söyleyeni göremedi. Fakat seninle perde olmadan konuştum ve konuşanı gördün. Her ne kadar İdris'i gökyüzüne çıkardıysam da seni gökyüzünden 'Kàbe kavseyn ev ednâ' hazretine eriştirdim. Davud'a büyük bir saltanat verdim ve günahını bağışladım, fakat senin ümmetine de kanâat mülkünü verdim ve onların günahlarını senin şefaatinle bağışladım. Eğer Süleyman'a memleket verdiysem,sana da 'Seb'-i Mesânî'yi ve Kur'ân-ı Azîm'i verdim. Bakara Suresi'nin sonundakileri senden başka hiçbir peygambere vermedim. Bakara Suresi'nin

sonundaki duâlarını kabul ettim ve sana Kevser'i verdim. Seni yer ve gök ehline karşı üç hasletle faziletli kıldım. Biri 'Senin için göğsünü açıp genişletmedik mi?', ikincisi 'Ve senden yükünü indirmedik mi?' üçüncüsü ise "Senin şanını yüceltmedik mi?" âyetidir.

Sana sekiz hisse verdim: İslam, hicret, cihad, namaz, sadaka, ramazan orucu, emr bil maruf, nehy anil münker. Seni bütün insanlara bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdim. Bir başlangıç yapan ve bir hatem bitiren, mühür vuran olarak gönderdim.

Bu ifâde dizilişi ve açıklamalar sûrenin Medine'de inmiş olduğunu gösteriyor. Bazı rivâyetlerde Peygamber Efendimiz'in şöyle dediği ifâde olunuyor: *"Rabbimden bir çok şey istedim ancak bunları istememiş olmayı dilerdim ve "ittehaztu" dedim."* [147] Bu ifâde Peygamber Efendimiz'in (s.a.) Allah Teâlâ kendisine "iste sana verilsin" demeksizin kendi nezdinden bazı şeyleri istemiş olabileceğini gösteriyor. Doğrusunu ancak Allah bilir.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *"Kim bu sûreyi okursa ben gamlı ve kederli iken bana gelmiş ve beni kederimden kurtarmış gibi olur."* [148]

Allah'ın yardımıyla İnşirah sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[142]. İbn Mübarek, Kitabü'z-zühd, s. 78

[143]. Buhari, merda 3; Tirmizi, zühd 57; İbn Mace, fiten 23; Darimi, rikak 67; Müsned, I, 172, 174, 180, 185; VI, 369

[144]. Şuabü'l-Îman II, 364

[145]. Müslim, Sıyam 165

[146]. Hâkim, Müstedrek II, 575

[147]. İbn Kesir, IV, 525

[148]. İbn Hacer, Kâfî, IV, 772

سُورَةُ التِّينِ

95- et-TÎN SÛRESİ

«Tîn», dağ adı veya incir demektir. Bürûc sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 8 âyettir.

BİZ İNSANI EN GÜZEL BİÇİMDE YARATTIK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالتّ۪ينِ وَالزَّيْتُونِۙ ﴿١﴾ وَطُورِ س۪ين۪ينَۙ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ
خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍۘ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِل۪ينَۙ ﴿٥﴾
اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍۜ ﴿٦﴾ فَمَا
يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدّ۪ينِۜ ﴿٧﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. İncire, zeytine,
2. Sina dağına
3. Ve şu emîn beldeye yemin ederim ki,
4. Biz insanı en güzel biçimde yarattık.
5. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.
6. Fakat îman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır.
7. Artık bundan sonra, cezâ günü konusunda seni kim yalanlayabilir?
8. Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?

"İncire, zeytine" Bu âyet-i kerimede yer alan, "incir"den maksad bildiğimiz ve yediğimiz incir meyvesi, "zeytin"den maksad ise kendisinden yağ elde edilen ve sofralık olarak istifâde ettiğimiz zeytindir. Allah'ın bunca meyve arasından bu ikisini seçerek üzerine yemin etmesi, bunların çok üstün özelliklerle bezenmiş olmalarından dolayıdır. İncir hoş bir meyvedir, posası yoktur. Çabuk hazmedilen çok latif bir gıdadır ve çok yönlü faydası olan âdetâ bir ilaçtır. İncir insanın tabiatını yumuşatır, balgam söker, böbrekleri temizler, mesanede bulunan kumların atılmasına yardımcı olur, bedeni güçlendirir, karaciğer ve dalağın içindeki tıkalı olan kılcal damarları açar.

Rivâyete göre **Hz. Ebû Zerr** (r.a.) bir gün Peygamber (s.a.) Efendimiz'e bir sepet dolusu incir hediye eder. Peygamber Efendimiz (s.a.) bu incirden yer ve sahabelerine dönerek: *"Siz de yiyin eğer ben Cennetten inmiş bir meyve vardır diyecek olsaydım bunun incir olduğunu söylerdim. Çünkü Cennet meyveleri çekirdeksizdir. Onun için inciri yiyiniz. Çünkü o basuru önler, ayak eklemlerinde meydana gelen bilek ağrılarına ve şişkinliğine iyi gelir"* [149] buyurur.

Ali b. Mûsâ er-Rızâ (r.a.)tan şöyle dediği rivâyet olunur: İncir ağız kokusunu giderir, saçların uzamasına yardımcı olur, insanın felce yakalanmamasının güvencesidir.

İmam Fahreddin Razi şöyle diyor: Hz. Adem (a.s.) Allah Teâlâ'ya isyan edip de elbisesi üstünden düşünce incir yaprağı ile edep yerlerini örttü. Cennetten indirildiğinde incir yaprağı ile edep yerleri örtülmüş vaziyetteydi. Yeryüzüne indirildiğinde yalnızlık hissetti ve ceylanlar etrafinda dolaşmaya başladılar. Hz. Adem onlarla yalnızlığını giderdi. Bundan dolayı ceylanlara biraz incir yaprağı yedirdi. Allah onlara sûreten güzellik ve manen hoşluk verdi. Onların kanlarını misk kokusuyla değiştirdi. Ceylanlar dağılıp meskenlerine dönünce diğer hayvanlar onlardaki güzelliği görüp hayrete düştüler. Ertesi gün bir başka grup ceylan öncekilerin izini sürerek Hz. Adem'in yanına geldiler. Adem (a.s.) onlara da aynı yapraktan yedirdi. Allah bu sefer gelenlerin kanlarını misk ile değiştirmeksizin sâdece güzelliklerini sağladı. Çünkü ilk gelenler sırf Hz. Adem için herhangi bir şeye tamah ederek gelmemişlerdi, ikinci gelenler ise zâhiren Hz. Adem'e, ancak bâtınen tamah ettikleri şey için gelmişlerdi. Bundan dolayı bâtınları değil, sâdece zâhirleri değiştirildi.

Esiletu'l-Hikem'de şöyle deniyor: Şöyle bir soru sorulsa ve dense ki; "İncir ağacının dışında diğer ağaçlar meyveye dururken önce meyvenin dış kapçığı meydana geliyor ve meyve onun içinde şekillendikten sonra kapçıktan dışarıya çıkıyor. İncir ağacında ise meyve herhangi bir kapçık olmaksızın doğrudan dalın ucunda zuhûr etmeye başlıyor. Acaba bunun hikmeti nedir?" Bu soruya bizim cevabımız şöyle olur: "Çünkü Hz. Adem (a.s.)'ı sâdece incir ağacı örtmüştür. İncir Hz. Adem'i örttükten sonra Allah Teâlâ bu ağaca dönerek sende dâvâdan önce mânâ zuhûr etsin, diğer ağaçlarda ise mânâdan önce dâvâ ortaya çıksın, buyurdu.

Harîdetu'l-Acâib'te şöyle deniyor: İncir ağacının külleri bahçelere serpildiğinde orada bulunan her türlü haşere, böcek yok olur. İncirin dumanı tahta kurularını ve sivrisinekleri kaçırır.

Zeytine gelince; zeytin bir yandan meyvedir, öte yandan katık ve ilaçtır. Zeytinin yağsız olan kuru topraklarda yetişmesi yanında çok faydalı bir yağ ihtiva etmekten başka hiçbir özelliği olmasa bu şeref olarak ona yeterdi. Zeytin ağacı Kur'an'da adı geçen mübarek ve meşhur bir ağaçtır.

Hz. Muaz b. Cebel (r.a.) bir gün bir zeytin ağacına rastlar. Ondan bir parça dal kopararak dişlerini fırçalar ve sonra şöyle der: "Ben Peygamber (s.a.) Efendimiz'i şöyle derken işittim: *'Zeytin misvakı ne hoş bir misvaktır. O benim ve benden önce geçen peygamberlerin misvâkidir.'* [150]

Zeytin ağacı üçbin sene yaşayabilir. Bu ağacın özelliklerinden bir tanesi de tıpkı hurma ağacı gibi uzun süre susuzluğa dayanabilmesidir. Zeytinin meyvesi erkenden koparılırsa bozulur ve bütün yeşilliklerini atar, yaprakları dağılır. Zeytin ağacının toprağı sıkı, yapışkan olan yerlere dikilmesi gerekir. Çünkü böylesi yerlerde toz çok olur ve toz ağaçtaki zeytin meyvesi üzerine ne kadar çok kalkıp konarsa zeytin o derece yağlı ve olgun olur. Zeytin yaprağının külü göze sürme olarak sürülürse çok faydalı olur

ve bu kül sürme taşı yerine geçer.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Zeytinyağına yapışınız çünkü o safrayı açar, balgamı giderir, sinirlere sağlamlık verir, bayılmayı engeller, ahlakı güzelleştirir, nefsi hoş eder, gam ve kederi giderir."* [151]

İmam Fahreddin Razi şöyle der: Bir kimsenin rüyasında incir görmesi zengin ve hayırlı bir adamla tâbir olunur. Rüyasında incir elde eden kimse çok büyük mal elde eder, rüyasında incir yiyen kimseye Allah Teâlâ evlad ihsan eder. Her kim rüyasında zeytin yaprağı aldığını görürse sağlam bir kulpa yapışır.

Hastanın biri **İbn Sirin**'e gelerek rüyasında kendisine: İki "lâ" ye şifa bulursun, dendiğini söyleyerek yorumlamasını ister. İbn Sirin: Öyleyse zeytin yiyeceksin. Çünkü zeytin Kur'an'ın deyimiyle; ***"la şarkıyye ve la ğarbiyye" Doğu'ya da batı'ya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtır."*** (Nur, 24/35)

Taberi'ye göre okuduğumuz âyette yer alan "tin"den maksad Dimaşk'ın üzerinde bulunduğu dağdır ki adı Salihıyye dağıdır. Bu dağa "cebel-i Kasyon" denilir. "Zeytun"dan maksad ise Zita dağıdır. Bu dağ Beyt-i Makdis'in doğu tarafında bulunur. Bu kelimeleri bu şekilde tefsir etmemiz Dimaşk'ta incirin çok yetişmesinden, İlya'da ise zeytinin çok bulunmasından dolayıdır.

وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾

2. Sina dağına

Âyette yer alan "tur-i sinine"den maksad Hz. Mûsâ (a.s.)'ın Rabbi ile üzerinde konuşmuş olduğu dağdır. **Mâverdî**'nin ifâdesine göre Arapçada her dağa "tur" denmez. Sadece üzerinde ağaç ve meyve bulunan dağlara tur denilir. Eğer bir dağın üzerinde ağaç yoksa buna "cebel" denilir.

"Sîniyn ve sîna" kelimeleri Tur dağının üzerinde bulunan iki yerin özel adıdır. Bundan dolayı "Tur" kelimesi bu iki özel isme izâfe olunmuştur. "Sîniyn" Süryânice'de, "ağaçlı", Habeş dilinde ise "güzel ve mübarek" demektir.

Keşfu'l-esrar'da ifâde olunduğuna göre "sîniyn" kelimesinin aslı, "Sînâ veya Seynâ" şeklindedir. Burada "sîniyn" şeklinde okunmasının sebebi âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmek içindir, tıpkı es-Saffat sûresinde yer alan ***"selamun ala ilyâsîyn/ İlyas'a selam"*** (Saffat, 37/130) âyet-i kerimesinde olduğu gibi. O âyette de İlyâs denecek iken âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması için "ilyâsîyn" denmiştir.

وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

3. Ve şu emîn beldeye yemin ederim ki,

Bu son âyette yer alan “emîn”den maksad koruyan, güvende bırakan demektir. Bu beldeden maksad ise Mekke-i Mükerreme’dir. Allah Teâlâ Mekke’yi şerefli kılmıştır. Mekke’nin insanı güven içinde bırakması şurdan kaynaklanıyor: Mekke câhiliye döneminde de İslam geldikten sonra da kendisine geleni dâima öldürülmekten, birilerinin eline esir düşmekten hep korumuştur. Tıpkı emin olan bir kimsenin kendine emanet bırakılan şeyi koruduğu gibi.

“Emîn” kelimesini güven duyulan yer şeklinde anlamak da mümkündür. Bu takdirde Mekke bir takım musîbet ve afetlerden insanın güven içinde olduğu yer olmuş olur. Nitekim Allah Teâlâ bu anlama gelmek üzere Mekke’yi güvenli bir belde olarak nitelemiş ve şöyle buyurmuştur: ***“Çevrelerinde insanlar kapılıp, götürülürken, bizim (Mekke’yi) güven içinde kudsi bir yer yaptığımızı görmediler mi?”*** (Ankebut, 29/67) İşte bu âyette Mekke güven ve güvenlik sâhibi olarak nitelenmektedir. Şu hadis-i şerif de bu mânâyı güçlendirmektedir: *“Her kim iki haremden birisinde ölürse Allah Teâlâ kıyamet günü o kimseyi güven içinde diriltir.”* [152]

Buraya kadar sayılan incir, zeytin, Sînâ dağı, Mekke gibi unsurların üzerine yemin edilmesi bu mübarek yerlerin şereflerini ortaya çıkarmak ve bunlarda zuhûr eden hayr ve bereketi vurgulamak içindir. Çünkü oralar peygamberlerin ve sâlih kimselerin ikamet ettikleri yerlerdir. İncir ve zeytinin yetişmiş olduğu yerler Hz. İbrahim (a.s.)’ın hicret ettiği, Hz. İsa (a.s.)’ın dünyaya geldiği ve her iki peygamberin yaşadığı yerlerdir. Tur ise Hz. Mûsâ (a.s.)’a nida olunan dağdır. Mekke’ye gelince, Mekke âlemlere hidâyet kaynağı olan Beytullah’ın bulunduğu, Peygamber Efendimiz’in (s.a.) dünyaya geldiği ve peygamber olarak gönderildiği yerdir.

Bahru’l-hakàik’te ifâde edilmiştir ki; din ilimlerinin meyvelerinden olan kalp incirine ve gönül lambasına aydınlık veren mübarek sır zeytinine, işâret diliyle yemin edilmektedir. “Tûr-i Sinîn”, ilâhî tecellînin meydana geldiği ulvî ruhtur. “Beled-i Emîn”, kâinâtın alâkalarının âfetlerinden emniyet ve güvenin mahalli olan hafîdir.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanâatine göre okuduğumuz âyette yer alan “tîn” kelimesi ile hakîkî ilimlere işâret olunuyor. Bu ilimlerin mahalli ise sırr-ı insanîdir. Çünkü bu hakîkî ilimler sırf lezzetten ibârettir. Bu nedenle âyette önce o ilimlerin simgesi olan “incir”e öncelik veriliyor. Çünkü incirin simgelediği hakîkî ilimler en yüce istektirler. Çünkü bunlar Allah Teâlâ’nın zât, sıfat ve fiilleri ile ilişkilidir. İncir ağacının ömrü zeytine göre nasıl daha kısaysa hakikat ehlinin ömrü de -çoğunlukla- aynı şekildedir. Zira insanın bâki hayat demek olan maksadına erdikten sonra fani dünya yurdunda daha fazla kalmasının hiçbir mânâsı yoktur. Ancak kişi bu fânî dünyada insanları irşad etmek için kalmak istiyorsa bu müstesnâdır. Aynı âyette yer alan “zeytun” kelimesi ile de şeriat ilimlerine işâret olunmaktadır. Bu ilimlerin mahalli ise nefs-i insanidir. Şeriat ilimleri sırf bir nimet değildirler. Çünkü şeriatta insanın nefs ve kalıbını yorması şarttır. Aynı âyette yer alan “tûru sîniyn” kelimesi ile de ruha işâret olunmaktadır. Ruh ise ilâhi mârifetler mahalli ve münâcât makamıdır.

“Beled-i emîn” kelimesine gelince bununla vücud/varlık Mekke’sine işâret olunmaktadır. Bu Mekke’nin içinde kalp beyti vardır. Varlık Mekke’si, içinde bulunan kimseleri şeytanların kapıp, kaçırmasından vesvas ve hannas olan şeytan şerrinin oraya girmesinden güvenli kılar. Yine son kelime ile havas ve aza ile hâsıl olan kalıbın amellerine işâret olunmaktadır. Kalıp şerefi kalpten alır. Dolayısıyla kalp ruhtandır ve ruh da sırdandır. Bu nedenle bunların tümü, üzerlerine yemin edilmeye lâyık nesneler olmuşlardır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖٓى اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍۘ ﴿٤﴾

4. Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

“Biz insanı” yâni insan cinsini *“en güzel biçimde yarattık.”* Âyette yer alan “takvîm” kelimesini açacak olursak bu kelimeden türeme “kâme” kalktı, doğruldu demektir. “Kâme el emru” bir iş mutedil ve düzgün oldu, demektir. “Kavvemtuhû” *Kamus’*un ifâdesine göre bir şeyi düzgün hale getirdim, demektir. “Takvîm” ise herhangi bir şeyi olması gereken form ve düzgünlüğe sokmak demektir.

Yahya b. Eksem Kâdî “takvîm” kelimesini, “güzel sûret ve biçim” şeklinde tefsir etmiştir. Anlatılır ki, Yahya b. Eksem’in zamanının hükümdarı, bulutsuz ve ayın görüldüğü bir gecede eşiyle halvete girer. Hükümdar hanımına, “eğer şu aydan daha güzel değilsen benden boş ol” der. O zamanın âlimleri bu söz gereği kadının sultandan boş düştüğüne fetva verirler, ancak Yahya b. Eksem bu boşanmanın gerçekleşmediğini söyler. Kendisine: “Sen şeyhlerine aykırı davranıyorsun” dediklerinde Yahya: “Fetva vermek ilimle olur. Bu fetvayı ben vermiyorum. Bizden daha âlim olan Allah veriyor. Cenab-ı Hakk Kur’an-ı Kerim’inde: ***“Biz insanı en güzel biçimde yarattık”*** buyuruyor. Şu halde insan yaratıkların en güzelidir. İnsandan daha güzel hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla sultan bu sözüyle hanımını boşamış olmaz” şeklinde cevap verir.

Müfredat’ta ifâde olunduğuna göre bu âyet-i kerime canlılar arasında insana âid akıl, anlama ve iki ayak üzerine durabilme gibi özelliklere işâret etmektedir.

Bu açıklamalardan sonra âyet-i kerimenin mânâsı: Biz insanı sûreten ve manen olabileceği en güzel biçimde ve şekilde yarattık, demektir. Çünkü Allah insanı boyu posu düzgün, organları uyumlu, şekli güzel bir biçimde görmektedir. Çünkü Allah bir âyet-i kerimede; ***“Size şekil verip de şeklinizi güzel yapan... Allah’tır”*** (Mü’min, 40/64) buyuruyor. Bunun yanında Allah insanı hayat, ilim, irade, kudret, semi’ (işitme), basar (görme) ve kelam sıfatları gibi ilahi sıfatlarla bezemiş olarak yaratmaktadır. Kaldı ki Peygamber Efendimiz’in (s.a.) *“Allah Adem’i kendi sûretinde yaratmıştır”* [153] hadisi ile işâret buyurmuş olduğu hakîkî ve ilahi sûret işte bu sıfatlardan ibarettir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.) *“nefsini bilen, rabbini bilir”* [154] sözü bu anlayışa dayalıdır. Şu halde insanoğlu celal, cemal ve kemalin zuhûr etmiş olduğu noktadır.

❀

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾

5. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.

İnsanoğlunu Cehennem ehlinden kıldık ki bu bütün çirkinliklerden daha çirkin ve tüm aşağılıklardan daha aşağıdır. Bunun sebebi bizim kendisini yaratmış olduğumuz sıfat üzerine yaşamamış olmasıdır. Bu sıfatların gereğine göre amel etseydi yücelerin en yücesinde olacaktı. Kısacası insanoğlu kötü haliyle en güzel biçimdeki durumunu sûreten ve manen en çirkin şekle sokmuştur. Zira bir insanın zâhirînin değişip, çirkinleşmesi ancak bâtınının değişmesi ve çirkinleşmesinden dolayıdır.

Âyette yer alan "sâfilîn" kelimesinden maksad mü'minlerin asileridir. "Esfel" kelimesinin birbirinden farklı ve bir çok anlamı vardır. "Esfele safilîn" ise Arapça cümle analizi açısından "indirdik" fiilinin mef'ûlünden haldir. Buna göre âyetin mânâsı; sonra onu aşağıların aşağısında olduğu halde Biz o noktaya indirdik, demek olur. Veya bu kısım gizli bir "mekan" kelimesinin sıfatı da olabilir, bu durumda âyetin mânâsı: Biz onu en aşağıların mekanı olan mekana indirdik demek olur. Ancak bu iki ihtimalden birincisi daha ağır basmaktadır.

Öte yandan bu âyette verilen hüküm insanların bazı fertleri açısından böyledir. Çünkü onlar hayvânî ve behîmî şehvetlerin denizine dalmışlar, cismânî, şeytânî ve canavarlaşmış, lezzetin karanlıklarına dalmışlardır.

Bu âyette, itibar edilecek olanın zâhirî sûret değil, bâtınî sûret olduğuna işâretler vardır. Bundan dolayı **Şeyh Sâdi** şöyle der:

Uzun boy değil, doğru yol lâzımdır,
Yoksa kâfir de sûret bakımından bizim gibidir.

Zâhiri sûreti en güzel biçimde olan nice kimseler vardır ki onlar bâtınî açıdan en çirkin durumdadırlar. Bu nedenle insanlar kıyamet günü mahşere bölük bölük gelirler. Çünkü onların bâtınî sıfatları, zâhirî biçimleri şeklinde tezahür eder. Böylece insanların dış biçimleri kendi sıfatlarına uygun olarak çeşit çeşit olur.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre "onu aşağıların aşağısına indirdik" âyetinin mânâsı; onu erzel-i ömre geri çevirdik demektir. Erzel-i ömür insanın gençliğinin ardından yaşlanıp, köhnemesi, bir zamanlar güçlü iken zayıflaması demektir. Nitekim bu gerçeğe Kur'an-ı Kerim'de şöyle işâret olunuyor: ***"Kime uzun ömür verirsek biz onun gelişmesini tersine çeviririz"*** (Yasin, 36/68) Bunun mânâsı; Biz kime uzun ömür verirsek daha sonra yaratılışında onu tekrar başa çeviririz. Böylece bir zamanlar dimdik olan beli bükülür, simsiyah saçları ağırır, kulağı, gözü eski hâlini kaybeder. Vücudunda ne varsa tümü değişikliğe uğrar.

Vaktiyle ağzımda iki sıra inci vardı
Dişlerim gümüş tuğladan yapılmış duvar gibiydi.
Şimdi dikkat et konuştuğum vakit
Eski kale duvarı gibi döküldüğünü görürsün
Benim de siyah renkli kıvırcık saçlarım vardı
Giydiğim elbise vücudumun narikliğinden utanırdı.
Ama şimdi yaşlandım, saçım sakalım ağardı iki büklüm oldum
Benim vücuduma artık bir kefen lazımdır.

*Aynu'l-maânî'*de bu âyetle ilgili olarak şu açıklamaları görüyoruz: Yukarda "sâfilîn" kelimesinin başına cins ifâde eden "el" takısı gelmemiştir. Oysa Abdullah b. Mes'ûd'un mushafında bu vardır, ancak bu mushaflarda "el" takısının getirilmemiş olması "safilîn" kelimesiyle bütün herkesin değil sâdece yaşlanmaktan dolayı aklında zâfiyet meydana gelen kimselerin kasdedilmiş olmasından dolayıdır.

Keşfu'l-esrar'da ifâde olunduğuna göre; "Safilîn" kelimesinden maksad hasta, kötürüm, çocuk gibi zâfiyet içinde olan kimselerdir. Yaşı alabildiğine ilerlemiş ve köhnemiş kimseler ise bütün bu sayılanların içinde en aşağı tabakada olanlardır. Dolayısıyla "esfel" kelimesi ile onlar kasdedilmiş olur.

إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

6. Fakat îman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır.

"Fakat" sadık bir îmanla *"îman edip"* karşılığında ecir vaad edilmiş *"sâlih amel işleyenler için"* itâatlerine; yaşlılık; yâni kocayıp köhnemekle imtihan edilmelerine, her türlü meşakkate göğüs germelerine ve zayıf oldukları halde ibâdet etmelerine karşılık *"eksilmeyen devamlı bir ecir vardır."*

Âyette yer alan yapılan istisna birinci mânâya göre muttasıl istisnâdır. Çünkü önce geçen "sonra indirdik" âyetiyle, "îman edip sâlih amel işleyenler" aynı kategoridedir. İkinci mânâya göre ise bu istisna munkatı' istisnâdır. Manası: "Lakin, fakat" demektir. Buna göre âyetin mânâsı; fakat bu yaşlanmış ve köhnemiş kimselerden îman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen, devamlı bir ecir vardır, demek olur.

Ebu'l-Leys Semerkandi şöyle diyor: "İllelleziyne" âyetinin mânâsı; Âlim olan ve ilmiyle amel eden kimsenin aklı zayıflamaz ve başından gitmez demektir. Nitekim bir hadiste bu mânâyı destekleyen şöyle bir ifâde yer alıyor: ***"Ömrü uzun olup ameli güzel olan kimseye ne mutlu"*** [155]

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: *"Kur'an okuyan kimse erzel-i ömre döndürülmez."*

İşte bu îman edip, sâlih amel işleyenlere keramet yurdunda bitip tükenmeyen bir ecir vardır. Çünkü ecrin yeri orasıdır. Âyette yer alan "fe lehum ecrun" ifâdesinin baş

tarafına “fa” harfinin gelmesi “lakin” kelimesinin isminin şart mânâsı taşımasından dolayıdır. Bu ifâde birinci tefsire göre sebeb bildirmektedir. Buna göre âyetin mânâsı: Allah onların biçimlerini Cehennemde değiştirmez çünkü onlar Cennette sevaba ereceklerdir, demek olur.

*et-Teysir'*de Peygamber Efendimiz (s.a.)’den belâ ve meşakkatlere sabırla ilgili olmak üzere şöyle bir hadis geçiyor: *“Herhangi bir kul hastalandı mı veya yolculuğa çıktı mı kendisine sağlığı yerinde iken ve mukiym halde iken yapmış olduğu amellerin sevabı aynen yazılır.”* [156] Bir başka rivâyete göre; hadisin metninde kocayıp, ihtiyarladığı zamanda da gençliğinde yapmış olduğu ibâdetleri yazılır, şeklinde bir ifâde vardır.

Ebu’l-Leys tefsirinde Peygamber Efendimiz (s.a.)’den şöyle bir rivâyet yer almaktadır: *“Bir mü’min öldüğünde iki melek semaya yükselerek Allah Teâlâ’ya; ‘Kulun filanca öldü, bize izin ver de semada sana ibâdet edelim’ derler. Onların bu isteklerine Allah şöyle cevap verir: Benim göklerim meleklerimle doludur. Fakat siz o ölen kulumun kabrine gidin ve onun iyi amellerini kıyamet gününe dek yazmaya devam edin”* [157] der. Âyette yer alan “ğayru memnun” ifâdesini, eksilmeyen, arkası kesilmeyen şeklinde tefsir ettik. Bu ifâdeyi, İnşikak sûresinin sonunda geçtiği üzere başa kakılmayan bir ecir vardır biçiminde tefsir etmek de mümkündür.

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾

7. Artık bundan sonra, cezâ günü konusunda seni kim yalanlayabilir?

Bu âyette yer alan “ba’du” zamme üzere mebnîdir. Çünkü muzâfun ileyhi hazfedilmiştir. Âyetin başındaki soru edatı hayret anlamı ifâde etmektedir. Buna göre âyetin mânâsı: Ey Muhammed! Ahiret gününün olacağını dile getiren bu delillerin zuhûr etmesinin ardından hesaba çekilme konusunda gerek delalet yoluyla, gerekse açıktan açığa seni hangi şey yalanlayabilir? Yâni hesab gününün var olduğunu söylemen, öldükten sonra dirilmeyi haber vermen sebebiyle senin yalan söylediğini kim söyleyebilir, kim iddiâ edebilir? Bundan maksad Allah Teâlâ’nın kudretinin mükemmelliğine delalet eden âyet ve alâmetlerdir. Çünkü boyu posu düpdüzgün olan bir insanı değersiz bir sudan yaratan, zâhir ve batınını en güzel biçime koyan kendisini azar azar, aşama aşama, yükselterek en güzel ve en olgun bir biçime koyan, sonra da baş aşağıya geri çevirip erzel-i ömre ulaştıran bir yaratıcının öldükten sonra diriltmeye ve insanlara yaptıklarının karşılığını vermeye kudreti olduğunda kuşku yoktur. Şu halde ey insanoğlu! Hesaba çekilmenin sebebini sana yalan saydıran ve bunca delilin ardından inkâr ettiren nedir? Bir başka ifâdeyle sen hesaba çekilmeyi inkâr etmekle yalan söylüyorsun. Çünkü hakkı yalan sayan herkes yalancıdır.

Kısacası; insanın bir nutfeden yaratılması ve düzgün bir beşer olarak en güzel biçime

sokulması, sonra kemale erişmesi için halden hale getirilmesi, ardından tekrar gerisin geriye noksanlaştırılmaya başlanması Allah Teâlâ'nın öldükten sonra diriltmeye ve hesaba çekmeye kudretine en büyük delildir. Şu halde ey insanoğlu böylesi kesin bir delilin ardından hakkı yalan sayman sebebiyle seni yalancı konumuna düşüren nedir?

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

8. Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?

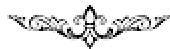
Buraya kadar zikredilen şeyleri yapan Allah yaptıklarında ve planlamasında hakim olanların en hakimi değil midir? Ki öldükten sonra yeniden diriltemeyeceği ve cezâ veremeyeceği zannediliyor. Bir başka ifâdeyle Allah Teâlâ bu konuda işi sağlam yapanların tümünden daha sağlam değil midir? Çünkü hakim demek işi sağlam yapan demektir. Bu da onun kudretinin tam, ilminin kâmil olmasını gerektirir. Çünkü onun ahkemu'l-hakimiyn olmaması imkansızdır. Madem ki böyle olmadığı imkansızdır o zaman Allah Teâlâ'nın yeniden diriltmesi ve amellere karşılık vermesi kendiliğinden tek seçenek hâline gelmiş olur.

Bu âyete; Allah hüküm verenlerin içinde seninle seni yalancı sayanlar arasında hak ve adâletle hüküm verenlerin en üstünü değil midir? şeklinde mânâ vermek de mümkündür. Arapçada "hakeme beynehum" ifâdesi hüküm verdi demektir. Dolayısıyla bu kelime "hüküm verme" anlamına gelebilir. Bu âyet, hakkı yalan sayanlara yönelik bir tehdiddir. Allah Teâlâ'nın onlar hakkında lâyık oldukları hükmü vereceğine işâret etmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.) namaz dışında bu sûreyi okuduğunda *"belâ ve ene ala zalike mineşşâhidiyn"* derdi. Bunun anlamı: *"Evet ben de buna şâhid olanlardanım"* [158] demektir. Nitekim *Aynu'l-maânî*'de bu şekilde kayıtlıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.) bunu sahabîlere de emrederdi. Çünkü o (s.a.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurur: *"Kim 'Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?' âyetini okursa; evet ben de buna şâhid olanlardanım"* [159] desin. Başka bir hadis-i şerifte de:

"Kim bu sûreyi okursa Allah Teâlâ ona iki haslet bahşeder. Bunlar kul dünyada olduğu sürece kendisine verilecek olan âfiyet ve yakîndir. Ayrıca bu kula sûreyi okuyan kimselerin sayısı kadar ecir ve sevap verilir." [160]

Allah'ın avn ve yardımıyla Tin sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[149]. Kurtubi, XX, 110
[150]. Kurtubi, XX, 110
[151]. Kenzu'l-ummal, X, 41
[152]. Acluni, II, 368

[153]. Buhari, istizan 1; Müslim, Cennet 28
[154]. Acluni, II, 343
[155]. Münavi, IV, 281
[156]. Buhari, cihad 134
[157]. Kurtubi, XX, 116
[158]. Ebu Davud, salat 150; Tirmizi, tefsir (95)
[159]. Ebu Davud, salat 150; Tirmizi, tefsir (95)
[160]. İbn Hacer, Kâfî, IV, 775

سُورَةُ الْعَلَقِ

96- el-ALAK SÛRESİ

Alak, insanın yaratılış safhalarından olan aşılanmış yumurtayı ifâde eder. Bu sûreye «İkra' sûresi» de denir. Mekke'de inmiştir; 19 âyettir. İlk 5 âyeti, Kur'an'ın ilk inen âyetleridir. Bu sûrede okumanın, öğrenmenin üstünlüğü, insanın yaratılışı, kalemin özelliği, bunların insana Allah'ın ihsanı olduğu, insanın bunları düşünmesi, Rabbine itâat etmesi gerektiği, aksi halde azaba dûçar olacağı anlatılır.

YARATAN RABBININ ADIYLA OKU!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَاْ
وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذٖى عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ
يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾ كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ ﴿٦﴾ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ ﴿٧﴾ اِنَّ اِلٰى
رَبِّكَ الرُّجْعٰىۜ ﴿٨﴾ اَرَاَيْتَ الَّذٖى يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰىۙ ﴿١٠﴾
اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰىۙ ﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ
كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰىۜ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ
لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِۙ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍۚ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۙ ﴿١٧﴾
سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَۙ ﴿١٨﴾ كَلَّاۜ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Yaratan Rabbinin adıyla oku!
2. O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı.
3. Oku! Rabbin, en büyük kerem sâhibidir.
4. Kalemle *(yazmayı)* öğreten
5. İnsana bilmediklerini belleten *(öğreten O'dur)*.
6. Gerçek şu ki, insan azar.
7. Kendini kendine yeterli görerek *(azar)*.
8. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.

Ey Muhammed! sana vahyolunan şeyleri *"Yaratan Rabbinin adı ile oku."* Burada okuma fiiline "sana vahyolunan şeyleri" şeklinde bir mef'ûl getirdik. Bu sebebsiz değildir. Çünkü "okuma" emri mutlaka "okunulacak bir şey"in var olmasını gerektirir. Neyin okunacak olduğu belirtilmediği için bunun verilen emre bitişik olması gereklidir. Bu sûre, ister ilk indirilen sûre olsun, isterse olmasın farketmez. Burada "teklif-i mâ lâ yutak/İnsanın gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutulması" diye bir şey düşünülemez. Verilen okuma emri ister derhal okuma anlamına gelsin, ister gelmesin farketmez.

En yakın ihtimal bu sûrenin ilk beş âyetinin -sahih hadislerin belirttiğine göre-

Peygamber (s.a.) Efendimiz'e inen ilk âyetler olduğudur.[161] Bu konuda âlimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. İhtilaf sâdece tam olarak ilk kez hangi sûrenin indiği noktasındadır.

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet olunuyor: "Allah Teâlâ, Peygamber (s.a.)'i şerefli kılmak ve kullara rahmet olarak göndermek istediğinde, peygamberliğe dâir ilk başlayan, rüyâ-yı sâdıka olmuştur. Peygamber (s.a.) Efendimiz herhangi bir rüya görür görmez o rüyası tıpkı sabah aydınlığı gibi çıkıyordu.[162] Hiç kimse, -sabahın aydınlığının ortaya çıkmış olduğunda kuşku duymadığı gibi- bu konuda da herhangi bir kuşku duymuyordu.

Peygamber (s.a.) Efendimiz'e vahyin ilk başlarda rüyâ-yı sâdıka şeklinde gelmesi, vahiy meleği Cebrâil ile karşılaştığında neye uğradığını şaşırmaması içindir. Çünkü beşer gücü buna dayanamaz. Zira beşeri güç melek görmeye -isterse bu melek kendi aslî sûretinde olmasın- dayanamaz ve yine beşer gücü ne meleğin sesini duymaya ne de haber verdiği şeyleri dinlemeye tahammül edemez. Bundan dolayı rüya Peygamber (s.a.) Efendimiz'i vahye alıştıran bir unsur olmuştur.

Vahiy rüya şeklinde altı ay devam etmiştir. Sonra Peygamber (s.a.) Efendimiz'e melek gelmeye başlamış ve onu rüyâ âleminden alarak misal alemine geçirmiştir. Bundan dolayı sûfiler derler ki: Ta'bire ancak nefs-i emmare ve levvame mertebesinde ihtiyaç duyulur. Sâlik, Allah'ın: ***"Ona kötülüklerini ve iyiliklerini ilham edene yemin ederim ki"*** (Şems, 91/8) âyet-i kerimesinde ifâde edildiği biçimde nefs-i mülheme mertebesine ulaştığında kişinin tâbire olan ihtiyacı azalır. Çünkü sâlik o durumda "Allah'tan mülhem" olur ve artık onun mertebesi kendisine ilham mertebesidir. Tıpkı meleğin Peygamber (s.a.)'e gelme mertebesinde olduğu gibi.

Rüya şeklindeki vahyin süresinin altı ay sürdüğü yukarda ifâde edilmişti. Bu süreç Peygamber (s.a.) Efendimiz'in doğduğu Rebiu'l-evvel ayı başında başlamıştır. Bu altı aylık dönemin içindeki Ramazan ayında Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz'e uyanık iken vahiy indirmeye başlamıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.) bir başına kaldığında "ya Muhammed! ya Muhammed!" şeklinde sesler duymaya ve nur görmeye başlamıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.) kendisine seslenen bu kişinin -kâhinlerin seslenmesi gibi- cinlere bağlı ve onlara tâbi bir kimse olmasından korkuyordu. Peygamber Efendimiz o zamanlar Hira-Nur dağında bulunuyordu. Bu dağ meleğin Peygamber Efendimiz'e *"ileyye ya resulallah!/Bana, ey Allah'ın elçisi"* şeklinde seslenildiği dağ idi. Peygamber Efendimiz Hira dağının üzerindeyken kendisine: *"Benim üzerimden in ey Allah'ın resulü! Çünkü ben, üzerimde iken katledilmenden korkuyorum"* diyordu. Peygamber Efendimiz bu mağarada üç gece, yedi gece ve bir ay ibâdet ediyordu. Bu ibâdet için yanına ekmek, yağ alıyordu. Bu söylediğimiz olay vahyin rüya biçiminde gelmeye başladığı altı aylık dönem ve daha öncesi için idi. Bu Hira-Nur dağındaki mağarada Kureyş kabilesinden ilk ibâdete çekilen Efendimizin dedesi Abdulmuttalib olmuştu. Sonra kendisini diğer ibâdet aşıkları izlediler. Bunlar Ebû Ümeyye b. el-Muğiyra, Varaka b. Nevfel vb. idiler. Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdul Uzza b.

Kusayy, Hz. Hatice'nin amcaoğlu idi. Varaka ilahi kitapları ve İbranice eserleri okuyabilen bir kişiydi. Artık yaşlı bir ihtiyar olmuştu. Ömrünün son yıllarında gözü görmez hale gelmişti. Peygamber (s.a.) Efendimiz kırk yaşına basıp da Ramazan ayının onyedinci gecesi geldiğinde Hira-Nur dağındaki mağarada bulunduğu esnâda, kendisine melek geldi. Nitekim bu olayı **İmam Sarsari** bir beytinde şu şekilde ölümsüzleştirmiştir:

Gelince kırka Muhammed'in yaşı,
Doğdu üzerine Ramazanda, nübüvvet güneşi.

Hz. Âişe (r.anhâ) naklediyor: "Pazartesi günü seher vaktinde melek Hz. Peygamber'e geldi ona 'oku' dedi. Peygamber (s.a.) Efendimiz: *'Ben okumak bilmem'* dedi. Peygamber Efendimiz bundan sonrasını şöyle anlatıyor: *'Cebrâil beni aldı, kucakladı ve sıktı, sıktı, sıktı. Sonra serbest bıraktı ve bu olay üç kez tekrar etti. Sonra melek bu sûrenin başındaki "ikra'"dan başlayarak beşinci âyetin sonuna kadar okudu'"* [163]

Bu olaydan tabiîn âlimlerinden **Kadı Şüreyh** şu nükteyi ve dersi çıkarmıştır: Bir öğretmen Kur'an okutmakta olduğu çocuğa üç kezden daha fazla vuramaz.

Yukarda aktardığımız olayın devamına gelecek olursak Peygamber Efendimiz (s.a.) almış olduğu bu âyetlerin ardından Hira-Nur dağından çıkar ve dağın yan tarafina ulaştığında: *"Ya Muhammed sen Allah'ın elçisisin ben Cebrâil'im"* şeklinde bir ses duyar. Bunun ardından Mekke'ye eşi Hz. Hatice'nin yanına geri döner. Kalbi tir tir titremektedir, başından geçenleri eşine aktarır. Hz. Hatice ona; "Müjdeler olsun ey amcam oğlu sakın metanetini yitirme, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki senin bu ümmetin peygamberi olacağını ümid ediyorum" der. Bu sözlerin ardından Hz. Hatice Varaka'ya gider ve ona olup biteni anlatır. **Varaka** şöyle der:

Doğruysa dediklerin -ey Hatice!- eğer,
Bil ki, Ahmed olmuştur peygamber.
Gelen Cebrâil, yanında Mikail, bir de
Allah'tan gelen vahiy, inşirah doğurur kalbinde.
Dinine giren bulur izzeti ve şerefi,
Sapan bedbaht olur, şaşırır hedefi.
İki zümre söz konusu: Biri bulur Cenneti,
Cehennemin dibinde öteki... Zincire vurulmuş eli.

Peygamber Efendimiz (s.a.) belli bir süre geçirir. Bu süre zarfında Cebrâil görünmez. Bunun sebebi Peygamber Efendimiz'in duyduğu korkunun dağılması ve Cebrâil'in tekrar gelmesi arzusunu duymasıdır. Vahyin gelmediği bu dönem fetret dönemi, ***"ikra'"*** ile, ***"Ey örtünüp bürünen Rasûlüm!"*** (Müzzemmil, 73/1) âyetinin inmesine kadar olan dönemdir.

Bu fetret döneminde **Varaka b. Nevfel** vefat eder ve el-Hicun denilen yerde toprağa verilir. Varaka, Peygamber (s.a.) Efendimiz'e ve onun doğru söylediğine inanmıştı.

Peygamber Efendimiz'in risaletini kabul etmişti. Bundan dolayı Efendimiz onun hakkında; *"Ben Varaka'yı Cennette gördüm. Üzerinde ipekten bir elbise vardı"* [164] buyurmuştur.

Fetret döneminin ardından Müddessir sûresinin ***"Ey bürünüp sarınan Rasûlüm! kalk ve uyar!"*** (Müddessir, 74/1,2) âyetleri nâzil olmuştur. Böylece "nübüvvet" ve "risalet" arasındaki fark ortaya çıkmış oldu.

Ariflerden biri okuduğumuz âyetlerden şu işâreti çıkarmıştır: İrade ehli "taleb"dedir. İrade etmeyip, irade olunan kimse ise talepde değil, "matlub"dur; yâni "taleb edilen"dir. Matlub olmak "sevgili" olanların sıfatıdır. Görülmezmi ki Peygamber (s.a.) Efendimiz'e "ikra'/oku" denildiğinde neyi okuyacağı şeklinde bir talep olmaksızın karşılıyor. Bunun bir benzeri ise İnşirah sûresindeki ***"Biz senin göğsünü genişletmedik mi?"*** (İnşirah, 94/1) âyet-i kerimesidir. Çünkü bu âyetlerde Peygamber Efendimizle Hz. Mûsâ (a.s.) arasındaki fark ortaya çıkmış oluyor. Zira Peygamber Efendimiz hakkında Allah Teâlâ ***"göğsünü açıp genişletmekten"*** söz ederken Hz. Mûsâ bunu taleb ediyor: ***"Mûsâ: Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver."*** (Ta'ha, 20/25) Böylece Peygamber Efendimiz (s.a.) "matlub" olurken Hz. Mûsâ, "talib" olmuş oluyor.

"Rabbinin adı ile" ifâdesine gelelim. Bu ifâdenin başındaki "ba" harfi gizli bir fiil ya da fiilimsiye bağlıdır. Bu ifâde fâilin zamirinden hal'dir. Buna göre âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Ey Muhammed! Allah'ın adına yapışarak oku, demektir. Ey Muhammed! Allah'ın adıyla başlayarak oku. Taki Allah'ın adı okuduğun şey bütün cüzlerine, bitişik olsun. Bu açıklamaların ışığında burada şöyle denmiş oluyor: Ey Muhammed! Bismillâhirrahmânirrahiym de sonra oku. Buradan anlaşılıyor ki; ***"İkra' bismi Rabbike"*** âyet-i kerimesi başında besmele olmaksızın inmiştir. Nitekim bu gerçeği **İmam el-Buhari** (rh.) açık bir biçimde beyân etmiştir. Allah'ın böyle bir emir vermesi, adı okuma esnasında Peygamber Efendimiz'e (s.a.) güç vereceğinden ve mevlasıyla ünsiyyet meydana getireceğinden dolayıdır. Çünkü isim ile meydana gelen ünsiyyet, kaynaşma ve yakınlaşma bu ismin temsil ettiği varlık ile kaynaşma ve yakınlaşmaya sebebtir. Dil ile yapılan zikir kalp ile zikre yol açar.

Bismillah kelimesindeki harfler bazı şeyleri simgelerler. Sözgelimi "bismi rabbike" ifâdesindeki "bâ" harfi Allah Teâlâ'nın mü'minlere her iki dünyada çeşitli ikramlarda bulunacağına işârettir. "Sin" harfi Allah'ın bütün yaratıklarının duâsını işiten ilâh olduğunu gösterir. "Mim" harfi ise Arş-ı A'lâ'dan toprağın altına kadar her şeyin O'nun mülkü olduğunu simgeler.

*el-Kevaşi'*de ise şöyle ifâde olunuyor: "İkra' bismi rabbike" âyetinin başına "bâ" harfinin getirilmesi Allah'ın adıyla başlamanın gerekliliğine ve bunun durmadan tekrar edilmesine işâret etsin, diyedir. Bunu bir örnekle açıklayalım; Sözgelimi insan "اَخَذْتُ بِالْجِطَمِ" dediğinde bunun anlamı: "Ben yuları elime aldım" demektir, eğer bu kişi "ba" harfi olmaksızın, "اَخَذْتُ الجِطَمَ" yâni ben yuları tuttum, elime aldım demiş olsaydı bu ifâde tekrar ve devamlılık belirtmeyecekti.

Şemsu'l-Maarif isimli kitapta deniyor ki: Yeryüzüne inen ilk âyet: "Bismillâhirrahmânirrahiym"dir. Kitabın ifâdesine göre besmele ilkin Hz. Adem Safiyyullah (a.s.)'a inmiştir. Bu âyet indiğinde; Hz. Adem "şu anda anladım ki benim zürriyyetim, -bu besmele üzere oldukları sürece- Cehennemde azap edilmeyeceklerdir" demiştir. Daha sonra aynı besmele Hz. İbrahim (a.s.) mancınıka konmuş ateşe atılmayı beklerken indirilmiştir. Bu besmele sâyesinde Allah Teâlâ peygamberini ateşten kurtarmıştır. Hz. İbrahim'den sonra besmele Hz. Mûsâ (a.s.)'a inmiş ve besmele ile Fir'avn ve ordularını dize getirmiştir. Sonra besmele Süleyman (a.s.)'a nâzil olmuş ve melekler Süleyman (a.s.)'a dönerek "Allah'a yemin ederiz ki şu anda senin mülkün tamama ermiştir" demişlerdir. Besmele Allah'ın peygamberlerine ve o peygamberlerin ümmetlerine bir rahmet ve güvenlik âyetidir. Besmele peygamber (s.a.) Efendimiz'e Neml sûresinde, ***"O Süleyman'dandır, rahman ve rahiym olan Allah'ın adıyla (başlamakta)dır"*** (Neml, 27/30) âyet-i kerimesi indiğinde, Peygamber Efendimiz için büyük bir fetih olmuştur. Efendimiz emretmiş besmele bütün sûrelerin başlarına, defterlerin sırtlarına, mektupların baş taraflarına yazılır olmuştur.

Rabbu'l-izzet olan Allah kendi izzeti üstüne yeminle şöyle buyurmuştur: *"Herhangi bir mü'min kul, herhangi bir şey üzerine besmele çekti mi o şey o kul hakkında mübarek kılınır ve bu besmele onu çeken kimse için Cehenneme perde olur."* Besmele ondokuz harften oluşur ve bu ondokuz harf, ondokuz sayısında olan Cehennem zebanilerini savuşturur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Bütün gökler, yeryüzü bunların içinde bulunanlar ve ikisi arasında bulunan her ne varsa tümü bir kefeye, besmele öteki kefeye konacak olsa besmele bütün bunların hepsine ağır basar."* [165]

Allah bu âyette kendisini bu "yaratma" fiili ile vasfediyor. Böylece Allah Teâlâ kendisinden insanoğluna verilen nimetlerin ilkini hatırlatmış oluyor ve sonra insanoğlunun dikkatini bir gerçeğe çeviriyor. O; İnsanoğlundaki bütün kemâlât bir yana daha hayatın kokusunu dahi almamış olan bir maddeden insanoğlunu görüldüğü biçimi ile sağ ve canlı yaratmaya kadir olan, insanda hayatın yanında ilim ve amel ile her türlü kemâlâtı var etmeye gücü yeten varlığın aynı zamanda âlim ve mütekellim bir canlı olan insanoğluna okumayı öğretmeye gücü yeter yâni; "yaratma" Allah'a âiddir ve yaratmayı sâdece kendi nefsine seçmiştir.

Dilbilgisi kuralları açısından söyleyecek olursak burada "halaka" fiili geçişsiz fiil mesâbesine konmuştur ve ifâdenin akışı gereği, söylenmek istenen bu şekilde ifâde olunmuştur. Böylece vurgulanmak istenen şu olmuştur: Her türlü "yaratma" sâdece O'na âiddir."

Yukarda okuduğumuz "yaratan" âyetini, "her şeyi" yaratan şeklinde geçişli bir fiil olarak anlayıp o şekilde tefsir etmek mümkündür. Böyle düşündüğümüzde ifâdede, genellik sağlanmak için tümleç hazfedilmiştir" deriz.

Fethu'r-Rahman'da şöyle bir açıklama görüyoruz: Araplar câhiliye döneminde tapmış oldukları putlara; "erbab/rablar" adını veriyorlardı. Allah Teâlâ bu âyette "rab"

kelimesini zikredince buna bir de putların ortak olmadığı sıfatı, sıfatı eklemiş oldu.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾

2. O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı.

Yukarda yaratma fiili için bir geçişli, bir de geçişsiz şeklinde iki açıklamada bulunmuştuk. Birinci ihtimale göre yâni herşeyi yaratanın, diğer yaratıklar arasında insanı özel olarak zikretmesi, insanın bütün güzellikleri en güzel yansıtmakta benzersiz ve bir başına olmasından dolayıdır. İkinci ihtimali bunca yaratık arasında sâdece insanın vurgulanması insanın şanını yüceltmek içindir. Çünkü insanoğlu bu yaratıklar içinde en şereflisidir. Kur'an, insanoğluna inmiştir, okumakla emredilen insanoğludur.

Âyette birinci fiil ile de insanın yaratılmış olmasının kasdedilmesi mümkündür. Eğer böyle ise o zaman halk fiili önce kapalı olarak zikredilmiş, ardından da insanın fıtratını yüceltmek için ifâdeye tefsir getirilmiştir deriz.

"Alak/kan pıhtısı" kelimesini ele alalım. Bu kelime; "aleka" kelimesinin çoğuludur. Arapçada alak; donmuş, katılaşmış kan demektir ki biz buna pıhtı deriz. Kan pıhtı hâline gelmemiş, akıcı ise buna mesfuh yâni akıcı kan denir. Buna göre âyet-i kerimede denmiş oluyor ki; o insanı yaş ve henüz donmuş haldeki kandan yarattı. Bu kan nereye düşmüşse oraya yapışan bir kandır. Böylece Allah insanın ilk durumuyla son durumu arasındaki farklılığı ve uzaklığı ortaya koyarak kendi kudretinin mükemmelliğini beyân etmiş oluyor. Âyette kelime "aleka" şeklinde tekil değil de "alak" biçiminde çoğul olarak getirilmiştir. Bunun sebebi "insan" kelimesinin -her ne kadar tekil gibi görünüyorsa da-mânâ itibariyle çoğul olmasından dolayıdır. Çünkü "insan" kelimesinin başındaki, "el" takısı istiğrak; yâni o cinsin bütün fertlerini kapsamayı ifâde eder. Ayrıca kelimenin "alak" şeklinde getirilmesinin bir diğer sebebi âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmektir. Herhalde insanın insan oluncaya kadar yaratılışında geçirmiş olduğu bunca aşamaların arasında "alak" aşamasının özel olarak zikredilmesindeki sırr bu olsa gerektir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kudretini göstermek açısından insanın nutfe ve topraktan yaratılmış olması O'nun kudretine daha çok delalet eder. Çünkü nutfe ve toprak insanoğlu göz önüne alındığında ondan çok uzak birer kavram ve maddedir.

İnsanoğlunun yoktan var edilmesi insana Allah'tan gelen ilk nimettir. O'nun kudreti, ilmi kemali ve hikmetini gösteren delillerin en sağlamıdır. Allah kendi zâtını önce bununla vasfetti. Ta ki Peygamber Efendimiz (s.a.) bununla Allah'ın kendisini okutabileceğine kadir olduğunu aklen çıkarabilsin.

İbnu'ş-Şeyh'in *Havaşi*'sinde şu ifâdeleri görüyoruz: Allah Teâlâ müşriklere bir peygamber göndermeyi murâd ettiği zaman şâyet "ikra'", *"hiçbir ortağı olmayan rabbinin adıyla oku"* deseydi müşrikler bu âyeti kabul etmezlerdi. Fakat Allah Teâlâ ortak ve eşinin olmadığı gerçeğini vurgulamadan önce buna bir giriş yaptı. Bu giriş,

müşrikleri söz konusu gerçeği itiraf etmek ve kabul etmek mecburiyetinde bıraktı. Çünkü Allah Teâlâ peygamberine onlara şöyle söylemesini emretti: Onlar öyle kimselerdir ki bir kan pıhtısından yaratılmışlardır, bunu inkâr etmeleri mümkün değildir. Bunun ardından Allah peygamberine kendilerine şunu söylemesini emretti: Her fiilin mutlaka bir fâili vardır. Şu halde müşriklerin bu fiili yâni yaratma fiilini putlara vermeleri mümkün değildir. Çünkü müşrikler biliyorlar ki o putları kendi elleriyle yontmuşlardır. İşte bu aşağıdan yukarıya doğru çıkış ve delillerin sıralanışı sâyesinde müşrikler şu gerçeği itiraf etmek zorunda kaldılar. Övgüye asıl lâyık olan ellerinizdeki o putlar değil benim. Çünkü ilah olmanın birinci şartı "yaratma"dır. Hiçbir şey yaratamayan, nasıl olur da kendisine ibâdete lâyık bir ilah olabilir?

Aynı bu metodun bir uygulamasını **İmam-ı Azam Ebû Hanife**'de görüyoruz. Rivâyet edildiğine göre İmam Ebû Hanife öğrencisi İmam Züfer'i kendi mezhebini anlatmak üzere Basra'ya gönderir. İmam Züfer Basralıların yanına vardığında Ebû Hanife'den söz eder ancak Basralılar onu konuşturmazlar ve söylemiş olduğu şeylere iltifat etmezler. Züfer hocası Ebû Hanife'ye geri döner ve ona olup bitenleri haber verir. Ebû Hanife der ki: "Sen tebliğ metodunu bilmiyorsun. Şimdi Basra'lılara geri dön, onlara herhangi bir fıkhi meselede imamlarının görüşlerinden söz et, sonra bu görüşlerin zayıf olduğu noktaları beyân et. Ardından bu konuda bir başka görüş daha vardır de ve benim görüşümden ve hüccetimden söz et. Benim görüş ve hüccetim onlar tarafından benimsendiğinde onlara de ki: Bu Ebû Hanife'nin görüşüdür. İşte o zaman onlar seni hüsn-i kabul ile karşılayacaklar ve reddetmeyeceklerdir."

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾

3. Oku! Rabbin, en büyük kerem sâhibidir.

"Oku!" yâni; sana emredileni yap. Okuma emrinin tekrarlanması, yukarda verilen emre uyulmayı pekiştirmek ve daha sonra gelecek ifâdelere bir hazırlık yapmak içindir.

"Rabbin en büyük kerem sâhibidir." Bu cümle bir başlangıç cümlesidir. Bundan dolayı kırâat âlimi **İmam Secavendi**, bundan önceki "halak" âyetinin başında vakıf yapmak câizdir, işâretini koymuştur. Bu ifâde aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in (s.a.) *"Ben okuma bilmem"* [166] şeklinde ileri sürmüş olduğu mazeretini ortadan kaldırmak için sevkedilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.) bu ifâdesiyle okuma işinin yazma ve okuması olan kişilere has olduğunu kasdetmiştir ve devamla, "*ben ümmiyim (okuması yazması olmayan bir kimseyim)"* demiştir. Buna karşılık kendisine *"sana kendi adıyla okumayı emreden Rabbin sonsuz kerem sâhibidir."* Yani onun keremi her türlü kerim olan kimsenin daha üzerindedir. O sana herhangi bir amaca bağlı olmaksızın nimet verecektir. Bunu verirken hiçbir övgü veya karşılık talep etmediği gibi herhangi bir kınanmadan kurtulmayı da amaçlamamaktadır. Öte yandan ne kadar kerim ve cömert

kişi varsa onlar bu cömertliklerini Allah'tan almışlardır. O halde nasıl olur da bunlar asıl kaynak olan Allah'a denk olabilirler?

ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ﴿٤﴾

4. Kalemle *(yazmayı)* öğreten

Yani öğrettiğini başka bir şeyle değil, yalnız kalem vâsıtasıyla öğreten Rabbin en büyük kerem sâhibidir. Nasıl ki okuyup yazmayı bilen bir kişi kalem vâsıtasıyla okuyup yazıyorsa Allah da bunlar olmaksızın sana öğretmiştir.

Bazı âlimler şöyle derler; Yazı işi kalemle olur. Kalem -kelime olarak- kendisiyle yazı yazılan şey demektir. Çünkü kalem kelimesinin kökü kesmek, yontmak anlamına gelir. Okuduğumuz âyette Allah'ın insana kalemle yazı yazmayı öğretme nimetinin hatırlatılması vardır. Bundan dolayı derler ki: İlim bir avdır, yazı yazmak ise o avın yakalanması anlamına gelir. Nitekim şairin biri bir beytinde bu gerçeği şöyle dile getirir:

Gün gelir yazan el çürür kara toprakta,
Zaman akar, onun yazdığı kalır kağıtta.
Dikkat et yazdığına, seni utandırmasın,
Sevindirsin kıyamet günü, mahçup etmesin huzurda!

Kalem olmasaydı din ve dünya işleri doğru-dürüst gitmezdi. Bu âyet-i kerimede ilk yaratılanın kalem-i a'lâ en yüce kalem olduğuna işâret vardır ve bu da Peygamber Efendimiz'in (s.a.) ruhudur. Çünkü Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz vâsıtasıyla kalbe, onun bilmediği tafsili ilimleri bahşetmiştir, öğretmiştir.

Ka'bu'l-Ahbâr der ki: Arapça, Süryânice ve diğer bütün kitapları ilk yazan ölümünden üçyüz sene önce **Hz. Adem** olmuştur. O bu kitapları çamur üzerine yazmış ve sonra çamuru pişirmiştir. Daha sonraları **İdris** (a.s.) Hz. Adem'in yazdıklarını çıkarmıştır. Bu, rivâyetlerin içinde en doğrusudur. Remel hattını ilk kez yazan kimse ise Hz. İdris (a.s.) olmuştur. Farsça yazıyı ilk yazan fars krallarının üçüncüsü olan **Tahmures**'tir. Kağıdı ilk kez kullanan kişi ise **Hz. Yusuf** (a.s.) olmuştur.

İmam Süyûtî (rh.) der ki: Allah Teâlâ'nın yarattığı ilk nesne kalem olmuştur. Allah kaleme; *"Kıyamet gününe kadar olacak olan herşeyi yaz"* emrini vermiştir. Kalemin yazdığı ilk ifâde şudur: *"Ben tevbeleri çok kabul edenim. Tevbe edenin tevbesini kabul ederim."*

Bazıları şöyle derler: "Kan pıhtısından yaratmak"la "kalemle öğretmek" arasındaki ilişki şudur: İnsanoğlunun insan hâline gelinceye kadar geçirmiş olduğu aşamaların içinde en aşağısı; kan pıhtısı halidir. En yüce olduğu mertebe ise alim bulunduğu halidir.

Allah insanoğluna, onu mertebelerin en aşağısından yâni kan pıhtısı mertebesinden alıp, en yukarsına ilim öğrenme mertebesine getirmiş olmakla kendisine olan nimetini hatırlatıyor. Öte yandan insanoğlunu hakîkî sûretinde yaratan Allah onu hubbi ilk tecelli alakasından yaratmıştır. Nitekim bu sevgi tecellisi alakasına şu kudsi hadisle işâret olunmuştur: *“Ben gizli bir hazineydim ve bilinmek istedim. Ondan dolayı bütün yaratıkları yarattım”* [167] Böylece zâtî muhabbet sevgi icadı ile alaka hâline gelmiştir. Allah kerem sahibleri içinde en keremli olanıdır. Çünkü o kereme delalet eden bütün isimleri kendisinde bir araya getiren ve kuşatan varlıktır. el-Cevad, el-Vahib, el-Mu’ti, er-Râzık vb. Allah’ın keremine delalet eden isimlerdendir.

عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

5. İnsana bilmediklerini belleten*(öğreten O’dur)*.

Bu ifâde Kur’an’ın dizilişine göre yukarda geçen ***“kalemle yazmayı öğreten”*** ifâdesinden bedel-i iştimaldir. Bu ifâde aynı zamanda mef’ulü belirtmektedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur; İnsana kalemle ve kalemsiz, asla hatırına gelmeyecek olan gizli, açık, cüz’i ve külli bütün herşeyi belleten... demektir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “Kalem ve yazı Allah’ın insanoğluna vermiş olduğu nimetlerden ise, o zaman neden Peygamber Efendimiz’e (s.a.) verilmedi de o yazmayı bilmedi?”

Bu soruya cevap olarak şöyle diyebiliriz: Peygamber Efendimiz (s.a.) şâyet yazı yazmayı bilseydi o zaman kâfirler diyeceklerdi ki: Muhammed Kur’an’ı öncekilerin sayfalarından okudu ve yazdı.

En büyük kalem hizmetinde olan levh-i mahfuz, mushafı ve baktığı yer olan kimse bir takım çizgileri çizmeye ve ilimleri cismânî alâmetlerle şekillendirmeye muhtaç değildir. Çünkü yazı zihni bir sanat ve tabiî bir güçtür ve bu güç cismânî bir alet ile ortaya çıkar.

Bu âyet-i kerimede çok güzel bir işâret vardır. O da şudur: Peygamber Efendimiz’in (s.a.) ümmeti diğer ümmetler içerisinde rûhânî bir ümmettir. Allah Teâlâ bu ümmeti İncil’de vasfederken: *“Muhammed ümmetinin incilleri kalplerinde olacaktır. Şâyet yazı olmasaydı onlar Peygamber Efendimiz’in (s.a.) şeriatlerini, -kuvvetlerinin kemalinden ve yeteneklerinin zuhûr etmiş olmasından dolayı kalplerinden ezberleyeceklerdi.*

كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىٓ ﴿٦﴾

6. Gerçek şu ki, insan azar.

Âyetin başında yer alan “kellâ” edatı, -âyette her ne kadar daha önce zikri geçmese

de- azgınlık ederek Allah'ın nimetlerini inkâr eden kimseyi mübalağalı bir biçimde vazgeçirmek için getirilmiş caydırma ifâdesidir. Kur'an-ı Kerim kırâat olunurken bu "kella" edatı üzerinde vakfolunur. **İmam Secavendi** yukarda geçen "ma lem ya'lem" âyeti üzerinde durur, çünkü ona göre bu "kellâ", hakkan/gerçekten anlamınadır. Bu nedenle bu kelimenin üzerine vakıf alâmeti konmuştur.

"İnsan azar" ifâdesi insan kendini kendine yeterli görerek haddi aşar, rabbine karşı böbürlenir demektir. Burada hem vazgeçirilen, caydırılan kimse hem de neden vazgeçirilip, caydırıldığı beyân olunmaktadır. Bazı bilginlere göre bu âyet-i kerime sûrenin sonuna kadar arada zaman aralığı olmakla birlikte Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur. Akla yakın gelen zâhir ihtimal budur.

أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ ﴿٧﴾

7. Kendini kendine yeterli görerek *(azar)*.

Bu ifâde sebeb bildiren tümleçtir (mef'ulün leh). Buna göre âyete mânâ verecek olursak insanoğlu; kendini kendine yeterli gördüğü ve kendisini müstağni bildiği ve gördüğü için azar demektir. Bunlar ise Ebû Cehil ve arkadaşları, rab olduğunu iddiâ eden Fir'avn gibi kimselerdir.

İbn Mes'ud (r.a.) der ki: "İki grup insan hiç doymaz. Bunlar ilim aşığı ve dünya malı sevdalısı kimselerdir. Ancak bu iki kişi birbirine denk değildir. İlim aşığı günden güne Allah'ın rızasını kazanırken, dünya malı sevdalısı ise günden güne azar." Âyette böyle bir kimsenin azmasına sebeb olarak, kendi nefsini müstağni görmesi, muhtaç görmemesi gösteriliyor. Azgınlığa sebeb olarak bunun gösterilmesi o kimsenin azgınlığının ana odak noktasının kendi yanlış zannı olduğuna işâret olunmak içindir.

Rivâyet olunduğuna göre Ebû Cehil, Peygamber (s.a.) Efendimiz'e dönerek; "Kendini kendine yeter gören azar diye iddiâ ettiğine göre, Mekke dağlarını bize altın ve gümüş yap, belki o dağlardan altın ve gümüş alırız da sonra azarız ve dinimizi bırakır, senin dinine döneriz" demişti. İşte onun bu sözü üzerine Cebrâil inerek Peygamber (s.a.) Efendimiz'e; *"Eğer dilersen bunu yapalım ama daha sonra îman etmeyecek olurlarsa onlara maide ashabına yaptıklarımızı yaparız"* der. Peygamber (s.a.) Efendimiz onlara şefkat ve merhametinden dolayı ona bu duâyı yapmamıştır."[168]

Görüldüğü üzere bu sûrenin baş tarafı ilmi överken, son kısmı malı kötülemekte ve kınamaktadır. Bu, ilim ve dine teşvik edici, maldan ve dünyadan sakındırıcı olarak insana yeter de artar bile!

Peygamber Efendimiz (s.a.) bunun için şöyle duâ ederdi: *"Ya Rabbi! azdıran zenginlikten, unutturan fakirlikten sana sığınırım."*

Yukarda okuduğumuz âyette insanoğlunun kendi nefsini Rabbinin bazı sıfat ve isimlerinin mazharı gördüğünde bunları kendi nefsi için ayırdığına, çok yüksek bir

hikmete dayalı olarak kendi nefsine verilmiş olan bu ilahi isim ve sıfatların kendi mülkü olduğu ve kendisinin de bunların maliki bulunduğunda bunların kemâlâtı ile kendini beğenme durumuna düştüğüne ve böylece onları kendi nefsine koyan gerçek sâhibine bakmayıp, kendini bundan müstağni gördüğüne, oysa bunların kendi nefsinde bulunmasıyla insanoğlunun aklını çalıştırarak yaratıcısını bulması gerektiğine işâret olunmaktadır.

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى ﴿٨﴾

8. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.

Âyette yer alan “er-rüc’a” rücû mânâsına masdardır. Sonundaki elif-i maksûra müenneslik alâmetidir. Buna göre âyetin mânâsı; kuşkusuz dönüş senin işlerine malik olan yaratıcınadır. Herkes öldükten sonra dirilmek sûretiyle başkasına değil sâdece O’na dönecektir. Bu konuda başkasının ne müstakil olarak ne de müşterek olarak Allah’ın yanında zerre kadar payı yoktur. Ey insanoğlu işte sen rabbine döndüğünde azgınlığının akibetini göreceksin.

Orada mal, mülk değil amel işe yarar. Kemâl ehline göre zenginlik mal ile değildir. Zira mal kabir kapısına kadardır, ondan sonrası artık amellere kalmıştır.

---

[161]. Âlûsi, XXX, 227

[162]. Buhari, bedu’l-vahy, 3

[163]. Buhari, bedu’l-vahy 3; tefsir (96), 1; Müslim, îman 252

[164]. İbn Hacer, İsabe, III, 643

[165]. Tefsiru Hadâıkı’r-rûh, XXXII, 151

[166]. Buhari, tefsir (96), 1; bedû’l-vahy 3; tabir 1; Müslim, îman 252; Müsned, VI, 233

[167]. Acluni, II, 173

[168]. Kurtubi, XX, 123

NAMAZDAN MENEDENİ GÖRDÜN MÜ?

اَرَاَيْتَ الَّذٖى يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰىۙ ﴿١٠﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى
الْهُدٰىۙ ﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٣﴾
اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰىۜ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِۙ ﴿١٥﴾
نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍۚ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۙ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَۙ ﴿١٨﴾

كَلَّاۜ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

9. ***(Peygamber'i namazdan)*** **men edeni gördün mü?**
10. Namaz kılarken bir kulu.
11. Ne dersin, o ***(Peygamber)*** **doğru yolda ise**
12. Yahut takvâyı emrediyorsa!
13. Ne dersin o ***(men eden, Peygamber'i)*** **yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa!**
14. ***(Bu adam)*** **Allah'ın,** ***(yaptıklarını)*** **gördüğünü bilmez mi?**
15. Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alnından ***(perçeminden)*****,**
16. O yalancı, günahkâr alından ***(perçemden)*** **yakalarız** ***(Cehenneme atarız)*****.**
17. O, hemen gidip meclisini ***(kendi taraftarlarını)*** **çağırsın.**
18. Biz de zebânîleri çağıracağız.
19. Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve ***(yalnızca O'na)*** **yaklaş!**

Âyetin başındaki soru edatı, bu işin hayret verici bir durum olduğunu vurgulamak içindir. Yine aynı âyetin başındaki "ru'yet" görmek kalb ile görmek değil, gözle görmek anlamınadır. Bu âyetteki hitab, görebilen herkesedir. Aynı âyetteki "abden" kelimesinin elif-lam takısı olmadan, nekre getirilmesinin sebebi, Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şânını yüceltmek içindir. Burada âdetâ şöyle denmiş olmaktadır: Kullukta mahlukatın en mükemmelini namazdan; Rabbine ibâdet etmekten men edeni gördün mü? Âyette "seni men edeni" denecek iken, "bir kulu men edeni" denmesi bize gösteriyor ki bu alakoyma, kulu mevlasına hizmetten alakoymadır ve bundan daha çirkin bir fiil yoktur.

عَبْدًا اِذَا صَلّٰىۙ ﴿١٠﴾

10. Namaz kılarken bir kulu.

Rivâyete göre **Ebû Cehil** Kureyş'in ileri gelenlerinin bulunduğu bir mecliste şöyle der: "Muhammed'i namaz kılarken görürsem, yemin ediyorum boynuna ayaklarımla basacağım."[169]

Tekmile'de bu âyet-i kerime şöyle tefsir olunuyor: Muhammed'i namaz kılmaktan alakoyanı ve başına taş atmayı düşünen kimseyi gördün mü? Bir gün Ebû Cehil Peygamber Efendimiz'i (s.a.) öğle namazı kılarken görür ve yanına gelir, sonra birden bire gerisin geriye döner. Kendisine, "neyin var?" diye sorduklarında şöyle cevap verir: *"Benimle onun arasında ateşten bir çukur, korkunç bir şey ve kanatlar var"* İşte bu ifâde üzerine bu âyet nâzil olur.

Ebû Cehil'in ifâdesindeki "kanatlar"dan maksad meleklerin kanatlarıdır. O lânetli adam, meleklerin kanatlarını görür; ancak yanında bulunanlar onları görmezler. Peygamber (s.a.) Efendimiz bu olay üzerine şöyle buyurur: *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Ebû Cehil bana biraz daha yaklaşmış olsaydı melekler onu organlarını ayırarak lime lime edip parçalayacaklardı."* Ebû Cehil câhiliye döneminde "Ebu'l-Hakem" diye lakaplanırdı. Çünkü câhiliye arapları onun hikmet sâhibi alim ve bilge bir kişi olduğunu zannederlerdi. Daha sonra İslâm geldikten sonra "Ebû Cehil" şeklinde lakaplanmıştır.

Fakir (**Bursevî**)'in kanâatine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) duâsında şöyle derdi: *"Allah'ım İslâm'ı Ebû Cehil veya Ömer ile aziz kıl"* [170] Allah Teâlâ İslâm'ı Hz. Ömer'le aziz kılıp güçlendirince bu ifâde gösterdi ki Hz. Ömer Kureyş'in en kutlu kişisidir. Nitekim Ebû Cehil de Kureyş'in en bedbahtı idi. Nitekim bir söz vardır: Herşey kendi zıttıyla ortaya çıkar."

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰىۙ ﴿١١﴾

11. Ne dersin, o *(Peygamber)* doğru yolda ise

Âyetteki "eraeyte" ifâdesinin anlamı, "gördün mü?" demektir. Buradaki görme kalbî, görmedir, mânâsı ise: "Bana haber ver, bu kulu ibâdetten alakoyan kimse, Allah'a ibâdetten alakonulduğu noktada doğru yolda ise..."

أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾

12. Yahut takvâyı emrediyorsa!

"Yahut" bâtıl zannınca putlara ibâdeti emir konusunda *"takvâyı emrediyorsa."* Bu şart cümlesi mahzuf olan cevabı ile birlikte görme fiilinin ikinci mef'ûlü yerine

gelmiştir. Çünkü "eraeyte" fiilinin ikinci mef'ulü soru cümlesi veya kasem cümlesi olamaz. Bu şart fiilinin cevabının hazfedilmesi şartın cevabı ile yetinilebilmiş olmasından dolayıdır. Çünkü "in kezzebe ve tevella/yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa" ifâdesi birinci şarta mukabil olarak gelmiştir. Birinci şart ise; "in kane alel hüda ev emera bittakvâ..." cümlesidir. Bu âyet-i kerime aslında o kulu namaz kılmaktan alakoyan kimseyi alaya alan bir cümledir. Allah Teâlâ'ya ibâdeti yasak etmek ve putlara ibâdeti emretmek elbette ve kesin olarak hidâyet üzere olmak demek değildir.

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٣﴾

13. Ne dersin o *(meneden, Peygamber'i)* yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa!

"Ne dersin o yasaklayan kimse bizim dediğimiz gibi hakkı yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa..."

Bu âyetlerde takvâyı emretmenin, hakkı yalanlamanın ve doğrudan yüz çevirmenin meydana gelmekle gelmemek arasında tereddüd uyandıran şart cümlesi formunda ifâde edilmesi, zikredilen bu fiillerin söz konusu fâilden çıkıp çıkmaması açısından değildir. Çünkü bunlar kesinlikle tereddüd edilecek şeyler değildir. Tam tersine yukardaki fiillerin sözünü ettiğimiz formda ifâde edilmiş olması bunları "takvâyı emir, yalanlama ve yüz çevirme" olarak vasıfları itibari iledir.

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللّٰهَ يَرٰى ﴿١٤﴾

14. *(Bu adam)* Allah'ın, *(yaptıklarını)* gördüğünü bilmez mi!

"(Bu adam) Allah'ın" kendi durumunu *"gördüğünü"* ve durumuna göre kendisine karşılığını vereceğini *"bilmez mi?"* ki yapmış olduğu o fiili işlemeye cesaret edebiliyor. Bu sorunun anlamı; evet o yasak eden kimse biliyor ki Allah Teâlâ onun ahvalini görüyor. O halde ondan işlemiş olduğu bu fiiller nasıl oluyor da sâdır oluyor, meydana geliyor?

Yukarda okuduğumuz âyette, hakkı yalanlama ve yüz çevirme fiilleri başlı başına ayrı bir şart cümlesi formunda üstelik cevabına bitişik olarak getirilmiş ve başında, "haber ver" şeklinde bir bağımsız taleb ifâdesi yer almıştır. Bu yüz çevirme ve yalanlama fiilleri birinci şart cümlesi içinde gelmemiştir. Bir başka ifâde ile onlara atfedilmemiştir. Böylece hakkı yalanlama ile ondan yüz çevirme fiilinin başlı başına birer fiil olduklarına ve şartın cevabında ifâde edilen tehdidi doğurucu fiiller olduklarına işâret olunmuştur. Birinci kısma gelince bu kısım için böyle düşünmek imkansızdır. Çünkü o dâirenin geniş tutulması için şartın içinde zikredilmiştir. Birinci

şart cümlesinin cevapsız olarak getirilmesinde ve bunun ikinci cevaba havale edilmesindeki sır burda yatmaktadır.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre bu âyetin mânâsı şöyledir: Sen namaz kılan ve namaz kılması yasaklanan kişinin hidâyet üzere olduğunu, takvâyı emrettiğini, yasaklayanın ise yalanlayan ve doğru yoldan yüz çeviren olduğunu gördün mü? Bundan daha acaib bir şey olamaz.

Büyükler demişlerdir ki "Allah her şeyi görmektedir." cümlesi hem vaadi hem de vaîdi içine almaktadır. Yani "ey fâsık tövbe et zira seni görüyor", "ey mürâi/ikiyüzlü ihlâsı kazan ki seni görüyor", "ey yalnız kaldığında günah işleyen, aklını başına al, zira seni görüyor." Bir derviş günah işledikten sonra tövbe etmişti ve durmadan ağlıyordu, dediler ki "neden bu kadar çok ağlıyorsun? Allah Teâlâ bağışlayıcıdır." Dedi ki; "Evet, Allah affeder, ancak ben onun günahımı görmüş olmasının mahcubiyetinden nasıl kurtulacağım?"

Diyelim ki sen günahımdan geçtin, onu bağışladın
Utancım günahımı görmen sebebiyledir, şimdi ne yapacağım ben?

Ebu'l-Leys (rh.) der ki: "Bu âyet-i kerime bütün insanlara bir öğüt, hayr ve itâatı yasak edenlere bir tehdiddir."

İbnu'ş-Şeyh *Havaşi*'sinde bu konuda şöyle diyor: "Bu âyet-i kerime her ne kadar Ebû Cehil hakkında nâzil olmuş ise de itâatı yasaklayan herkes bu tehdîde muhatab olma açısından Ebû Cehil ile birliktedir." Bu ifâdelerden, gasbedilmiş arazi üzerinde namaz kılan gâsıbı namaz kılmaktan ve mekruh vakitlerde namaz kılan kişiyi bundan alakoymaktan vazgeçirmek gerekir şeklinde bir anlam çıkarmak doğru değildir. Çünkü gasbedilmiş arazi üzerinde namaz kılanla, mekruh olan vakitlerde namaz kılan kimse olayında yasaklanan namaz değildir. Asıl yasak edilen gasb mâsiyeti ile mekruh vakitlerde namaz kılma mâsiyetidir. Çünkü namaza bitişik olan vasfın meşru olmayışı ve bunun yasak edilmeye uygun bir fiil oluşu namazın asıl itibariyle meşru bir namaz olmasıyla çelişmez. Ancak şu kadar var ki namazla o fiil arasında çok sıkı bir ilişki olduğu için vasfa yönelecek yasaklama namazın aslını yasaklama havası verir. Bundan dolayı bazı büyükler bu konuda ihtiyatlı davranmak zorunda kalmışlardır. Hatta rivâyete göre **Hz. Ali** Efendimiz namazgahta bir grup insanın bayram namazından önce namaz kıldıklarını görür ve şöyle der: "Ben Peygamber Efendimiz'in (s.a.) böyle bir şey yaptığını görmedim." Bunun üzerine kendisine: "O zaman bunların namaz kılmalarını yasak edelim" dediklerinde Hz. Ali: Ben *"namaz kılarken bir kulu men edeni gördün mü?"* âyet-i kerimesinde yer alan tehdide dâhil olmaktan korkarım"[171] demiştir. Ancak bayram namazından önce namaz kılınamayacağını -ihtiyaten- açıkça yasaklamamıştır.

İmam-ı Azam Ebû Hanife bu güzel edebi kendine şiar edinmiştir. Hatta bir gün talebesi **Ebû Yusuf** kendisine; "Namaz kılan kimse başını rükudan kaldırdığı zaman 'Allahummağfirli' diyebilir mi?" diye sorar. Ebû Hanife ona şöyle cevap verir: "Namaz kılan başını rükûdan kaldırdığında rabbena lekel hamd" der ve sonra secdeye gider demiş. "Allahummağfirli" demesin diye açıkça belirtmemiştir.

❀

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾

15. Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alnından *(perçeminden)*,

"Hayır, hayır" Bu ifâdeler, o mel'un yasaklayıcı kişiyi Allah'a ibâdeti yasak ettiği, Lat'a tapmayı emrettiği için kendisini kovma ve azarlama ifâdesidir.

"Eğer vazgeçmezse..." Âyetin başında yer alan "lam" yemin lâmıdır. Buna göre âyetin mânâsı; Allah'a yemin ederim ki bu kişi bulunduğu durumdan ve hareketinden vazgeçmez, buna bir son vermez, tevbe etmez ve ölmeden önce elini bu gibi işlerden çekmezse... *"derhal onu perçeminden"* yakalarız. Okuduğumuz âyetteki ***"le nesfean"*** fiili tıpkı, ***"le yekunen minessağirin"*** (Yusuf, 32/12) âyet-i kerimesinde olduğu gibi aslında nun harfiyle yazılır. Fakat mushafta burada vâkıf olduğu için elif şeklinde yazılmıştır. Çünkü bu "nun" harfinde durulur ve durulurken tenvine benzetilerek elif üzerinde durulur.

Âyette yer alan "sef'" herhangi bir şeyi kabzetmek ve onu şiddetle sert bir biçimde çekmek demektir. Aynı âyette yer alan "nasiye" başın ön tarafındaki saçların adıdır. Bütün bu açıklamaların ardından âyet-i kerimeye mânâ verecek olursak şöyle deriz: Biz âhirette onu alnının perçeminden yakalarız ve bu perçemi ile birlikte onu Cehenneme atarız. Doğal olarak o kişinin perçeminden yakalanması demek, Biz onu perçeminden yakalayıp tahkir ederek ve zelil bir biçime sokarak Cehenneme götürmeleri için zebanilere emrederiz de onlar bunu perçeminden yakalarlar demektir. Araplar "cerrun nasiye/perçeminden sürükleme" ifâdesine alışkındılar.

*Aynu'l-maânî'*de ifâde olunduğuna göre; "Ahzun binnasiye/perçeminden yakalamak" bir kimseyi kahır ile ona değer vermeksizin zelil bir biçimde aşağılıyarak yakalamak demektir. Âyette izâfet yapmayarak, sâdece ahd lam'ı ile yetinilmiş olması ve sâdece "perçem" denmesi, bu perçemden maksadın yukarda zikredilen ve kulu namazdan alakoyan kimsenin perçemi olması konusunda ifâdenin gâyet açık bulunmasından dolayıdır.

Bu âyette sözü edilen "perçeminden yakalama" ifâdesinden maksad dünyada iken Bedir savaşında yüzüstü sürüklenmesi ve çekilmesi şeklinde olması da mümkündür. Eğer mânâ buysa o zaman bu âyet -Ebû Cehil namaz kılmayı tekrar men edecek olursa-ilerde müslümanların onu nasiyesinden tutma fırsatını ve yüzüstü yerde sürüme imkanını elde edeceklerine dâir bir müjde olmuş olur. Gerçekten Ebû Cehil bu davranışını tekrar yapınca Allah Teâlâ Bedir savaşı günü müslümanlara onu yüzünden sürüme imkanını vermiştir.

Rivâyete göre Rahman sûresi nâzil olunca Peygamber Efendimiz (s.a.); *"Bu sûreyi Kureyş'in ileri gelenlerine karşı kim okur?"* diye sorar. Orada bulunanlar bu emir karşısında ağır davranırlar, aralarından **İbn Mes'ud** (r.a.) ayağa kalkar ve; "Ben ya

Rasulallah!" der. Peygamber Efendimiz (s.a.) İbn Mes'ud'u yerine oturtur, sonra ikinci kez sorar: *"Bu sûreyi onlara karşı kim okur?"* Yine İbn Mes'ud'tan başka hiçkimse ayağa kalkmaz. Sonra üçüncü kez aynı durum tekrarlanınca Peygamber Efendimiz (s.a.) ona izin verir. Peygamberimiz (s.a.) İbn Mes'ud'un zayıf, çelimsiz bir kimse olduğunu bildiği için ona acımış ve onun için izin vermemiştir.

İbn Mes'ud, müşriklerin ileri gelenlerinin bulunduğu yere varıp da onları Kâbe'nin çevresinde bir araya gelmiş bulunca ilgili sûreyi okumaya başlar. Aralarından Ebû Cehil ayağa kalkıp İbn Mes'ud'un suratına bir tokat atar. Bu tokat sebebiyle İbn Mes'ud'un kulağı yarılır ve kanamaya başlar. İbn Mes'ud oradan gözlerinden yaşlar aka aka geri döner. Peygamber Efendimiz (s.a.) kendisini görünce ona acır ve başını kederinden öne eğer. Birden Cebrâil gülerek ve müjde vermek üzere çıka gelir. Peygamber Efendimiz (s.a.); *"Ey Cebrâil! Sen gülüyorsun ama İbn Mes'ud ağlıyor"* der. Bunun üzerine Cebrâil; *"O bunun sebebini ilerde öğrenecek"* der. Gel zaman, git zaman, müslümanlar Bedir savaşında zafer kazanınca İbn Mes'ud cihadda bir payı olsun ister. Peygamber Efendimiz (s.a.) ona; *"Mızrağını al ve yaralılar arasında ölmek üzere olan birisini bul ve onu katlet. Böylece sen mücahidlerin sevabını elde edersin"* der. İbn Mes'ud bu emir üzerine maktûller arasında dolaşmaya başlar bir de ne görsün Ebû Cehil yere yıkılmış böğürmektedir. İbn Mes'ud onun hala güçlü ve kuvvetli olup, kendisine zarar verebileceğinden korkar. Mızrağını çıkarıp uzaktan Ebû Cehil'e fırlatır ve onu boğazından vurur. Herhalde, ***"Biz yakında onun burnuna damga vuracağız"*** (Kalem, 68/16) âyet-i kerimesiyle buna işâret ediliyor olsa gerektir.

İbn Mes'ud Ebû Cehil'in artık âciz ve hiçbir şey yapamaz durumda olduğunu öğrenince göğsünün üzerine çıkmak ister. Ancak çok zayıf olduğu için Ebû Cehil'in göğsü üstüne çıkamaz ve ancak bir yolunu bularak çıkar. Ebû Cehil göğsü üzerinde İbn Mes'ud'u görünce ona: "Ey zavallı koyun çobanı! Çok sarp ve çetin bir yere çıktın" der. İbn Mes'ud ise ona; *"İslâm yücedir. İslâm'ın üstüne çıkılamaz"* der. Ebû Cehil'e gelince o; "Arkadaşın olacak Muhammed'e söyle. Ölmek üzere olduğum şu anda benim nazarımda ondan daha fazla buğz ettiğim ve kin duyduğum hiç kimse yoktur" der.

Rivâyet olunur ki Peygamber Efendimiz (s.a.) Ebû Cehil'in göndermiş olduğu bu haberi duyunca şöyle der: *"Benim Fir'avn'um Mûsâ'nın Fir'avn'undan daha beterdir. Çünkü Mûsâ'nınkisi -âyetin ifâdesiyle-* ***"Gerçekten İsrailoğullarının inandığı tanrıdan başka tanrı olmadığına ben de îman ettim"*** (Yunus, 10/90) *demişti. Benimkisi ise isyanını daha da arttırdı."* Peygamber Efendimiz (s.a.) daha sonra İbn Mes'ud'a; *"Ey İbn Mes'ud! Şu kılıcımı al kafasını kopar"* der. Çünkü Peygamber Efendimiz'in (s.a.) kılıcı daha keskin ve daha kesicidir.

İbn Mes'ud Ebû Cehil'in kafasını koparınca taşıyamaz ve kulağını dilerek oradan bir ip geçirip bu iple Ebû Cehil'in kafasını sürüye sürüye Peygamber (s.a.) Efendimiz'e gelir, geldiğinde Cebrâil, Peygamber Efendimiz'in önünde gülmektedir ve ona şöyle der: *Kulağa kulak ancak burada baş kulakla birlikte kesilmiş"* [172]

Herhalde hakim olan Allah Teâlâ İbn Mes'ud'u zayıf yarattı ki onun kesik kulağından

taşıyamasın. Bunun bir çok hikmetleri vardı.

1- Ebû Cehil bir köpekti ve köpek taşınmaz; leşi yerde sürüklenir.

2- Ebû Cehil'in kulağının yarılmasıyla kulağa karşı kulak kısas edilmiş oldu.

3- Âyette ***"eğer vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız"*** âyetiyle ifâde buyurulan tehdidin gerçekleşmesidir. Gerçekten İbn Mes'ud bu başı ön tarafından tutarak yerde sürüklemiştir.

İbn Şeyh'in ifâdesine göre âyette yer alan "nâsiye" alnın üzerindeki saçtır. Bu özel saça saç anlamına gelen "şa'r" değil de "nasiye" adı verilir. Öte yandan Allah Teâlâ bu nasiye kelimesiyle kinâye yoluyla yüz ve başı ifâde etmiştir. Yakalanmanın perçemden yakalanma şeklinde ifâde edilmesi Ebû Cehil'in başının perçemini taramaya ve güzel koku sürmeye çok özen göstermesindendir.

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

16. O yalancı, günahkâr alından *(perçemden)* yakalarız *(Cehenneme atarız)*.

Bu ifâde yukarda geçen "nasiye" kelimesinden bedeldir. "el" takısız nâsiye kelimesinin marife bir kelimeden bedel getirilmesi câizdir. Çünkü buradaki bedel olan nasiye kelimesi vasfedilmiş, yalancılık ve günahkarlıkla nitelenmiştir. Aslında yalancı ve günahkar olan perçem değil, o perçemin sâhibidir. Ancak mecâzî bir isnâdla yalancılık ve günahkarlık perçeme atfedilmiştir.

Burada "yalancı ve günahkarın perçemi" ifâdesinden daha derin ve geniş bir mânâ vardır. Âyetin ifâdesine göre kâfir yalancılıkta öyle bir söze, günahkarlıkta öyle bir fiile ulaşmıştır ki sanki onun perçeminden zuhûr etmiştir. Ebû Cehil "Allah Muhammed'i peygamber olarak göndermedi" derken Allah'a iftira ediyordu ve "o bir sihirbazdır" ve benzeri sözleri söylerken yalancı idi. Peygamber Efendimiz'e çeşitli eziyetlerde bulunurken de günah işliyordu ve bu açıdan günahkardı.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾

17. O, hemen gidip meclisini *(kendi taraftarlarını)* çağırsın.

"O" Ebû Cehil *"hemen gidip"* kendine yardım etmeleri için *"meclisini"* meclisinde bulunan kişileri *"çağırsın."* Bu meclis Mekkelilerin bir arada toplandıkları meclistir. Burada "meclisinde bulunanlar" şeklinde tefsir yaparak meclis kelimesinin başına "muzaaf" getirdik. Çünkü meclisin ve mekanın bizâtihî kendisi çağrılmaz ve mekana meclis denmez orada meclis ehli bulunmadıkça.

Mekke'deki Daru'n-Nedve üyeleri orada danışmalarda bulunmak için toplanıyorlardı. Daru'n-Nedve günümüzde gizli toplantı yeridir. Rivâyete göre Ebû Cehil bir gün

Peygamber Efendimiz (s.a.) namaz kılarken ona uğrar ve “ben bu hareketi yapmanı yasaklamamış mıydım?” deyince Peygamber Efendimiz ona sert çıkar. Ebû Cehil: “Beni tehdid mi ediyorsun? Ben şu gördüğün vadide meclisi en kalabalık kişiyim” deyince şimdi gelecek âyet-i kerime nâzil oldu.

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

18. Biz de zebânîleri çağıracağız.

Biz de onları çekip Cehenneme sürüklesinler diye azap meleklerini çağıracağız. Bu meleklerden sâdece bir tanesi onun meclisinde bulunanların bir milyonundan daha güçlüdür. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.): *“Şâyet Ebû Cehil meclisini çağırsaydı zebaniler onu açıktan açığa yakalayacaklardı”* buyurur.

Hz. Osman’ın mushafına uygun olan Mushaf-i Osmâni’de “sened’u” fiilinin sonundaki vav yanlışlıkla hazfedilmiştir. Arap dili kurallarına göre hazfedilmesini gerektirecek bir şey yoktur. Herhalde bu “fel yed’u” emrine karşılık olsun diye hazfedilmiş ve emre benzetilerek hazfedilmiştir. Çünkü duâ hiç kuşkusuz bir “emir”dir.

İbni Hâlûye *İ’rabu’s-Selâsiyne Âyeten* adlı eserinde der ki: “Sened’u kelimesinin aslı vav’lıdır ancak vav sâkin olduğundan kelimenin sonundaki sâkin vav dile ağır gelir. Onun için mushafta bu vav sakıt olmuştur. Nitekim “sened’u”, “yed’u’l-insânu”, “yemhu’llâhu el-bâtıla” âyetlerinde de durum böyledir. “Yâ” harfi için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Nitekim “vâdin-nemli”, “innallâhe le-hâdilleziyne âmenû” kelimelerindeki ‘yâ’ aynı sebeble düşmüştür. Bütün bunların sebebi az önce ifâde ettiğimiz gibi yazının nasıl okunuyorsa o şekilde lafız üzerine bina edilmesinden dolayıdır.

Aslında arapçada “zebâniye” vâlilerin yardımcılarından bir zümre demektir. Onların yardımcılarına zebani denmesi -*Kamus’*un beyânına göre- kendilerine tanınmalarına yardımcı olacak bir alâmet ve bir işâret koymalarından dolayıdır. İşte azap meleklerine zebani denmesi de onların kâfirleri şiddetle yakalayarak Cehenneme itmelerinden dolayıdır. Burada zebâniden maksad azap melekleridir. Bu azap meleklerine “şurat” denmesi yakalamak, şiddetle ezmek ve Cehenneme itmekte bunlara benzemelerinden dolayıdır. Bazı âlimlere göre zebani kelimesinin tekili zebna şeklindedir. Sanki bu isim zeben’e nisbeten verilmiş gibidir, sonra zebna zebaniye şekline çevrilmiştir.

Başka bazı âlimlerin ifâdesine göre zebânî kelimesinde ya yerine ta harfi getirilmiştir. Bundan maksad onların kâfirleri Cehenneme atmalarındaki mübalağayı vurgulamaktır.

Âyette nefs-i emmare Ebû Cehl’ini ve onun, hevadan ibaret olan meclisinde bulunanları ve zulmânî kuvvetlerini, hızlan narına ve husran cehennemine sürükleyen celali ve kuvvetli tecellilere işâretler vardır.

كَلَّا ۚ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

19. Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve *(yalnızca O'na)* yaklaş!

"Hayır!" Bu ifâde yukardaki yasaklamanın ardından bir başka yasaklamayı ve azarlamanın peşinden bir başka azarlamayı dile getirmektedir. Okuduğumuz bu "kella" daha öncesine bitişiktir. Bundan dolayı bu kellâ üzerinde Kur'ân kırâat olunurken mutlak vakıf ile durmuşlardır.

"Ona uyma!" Yani sen ey Muhammed bulunduğun hal üzere devam et. O yalancı, o günahkar, yasaklayıcıya karşı gelmene devam et. Bu ifâde tıpkı ***"ve la tuti' el mükezzibiyn/o halde yalan sayanlara boyun eğme!"*** (Kalem, 68/8) âyet-i kerimesine benzemektedir.

"Allah'a secde et" ve bu secdene, namazına onların sözlerine aldırmaksızın *"devam et"* (yine ve yaklaş) yâni bu secdelerinle Rabbine yaklaş. Nitekim bir hadis-i şerifte secde hâlinde Allah'a yaklaşılacağını şu şekilde görüyoruz: *"Bir kulun rabbine en yakın olduğu an, secde hâlinde olduğu andır. O halde secde hâlinde Allah'a çok duâ ediniz"* [173] *Fütûhât'*ta buna kurbiyyet secdesi denilmiştir.

Bu son âyet **İmam Malik** hariç diğer üç mezheb imamına göre secde mahallidir. Tabi okunan âyetlere secde yapmanın vacib mi yoksa sünnet mi olduğu noktasındaki temel kuralları değişmemekle birlikte üç mezhebin imamına göre burada secde vardır.

Öte yandan secdeler riyâset hicabının izale edilip, ortadan kaldırıldığına işâret etmektedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Secdelerle birlikte hiçbir kibir bulunmaz"*

Kim secde ederse kibirden uzak olur ve Allah'ın dergâhında mütevazıların sâhip olduğu şerefe erişir.

Rivâyet olunur ki Hz. İbrahim (a.s.) bir gün ikiyüz mecusiyi misâfir eder. Mecusiler yemeklerini bitirdiklerinde; "emret yapalım ey İbrahim!" derler. Hz. İbrahim: "Benim sizden bir dileğim var" der. Misâfirler: "Nedir dileğin?" deyince Hz. İbrahim: "Rabbime bir tek secdede bulunun" der. Mecusiler kendi aralarında görüş alışverişinde bulunur ve sonunda derler ki: Bu adam bize çok iyilik yaptı. Şimdi biz onun Rabbine secde etsek, sonra ilahlarımıza geri dönsek. Bu bize hiç zarar vermez. Bu görüş üzerine hep birlikte secdeye kapanırlar, alınlarını yere koyduklarında Hz. İbrahim (a.s.) Rabbine yönelerek şöyle duâ eder: *"Ya Rabbi! elimden gelen bütün gücümü harcadım ve sonunda onları bu secdeye mecbur ettim. Artık bundan başkasına gücüm kalmadı. Bütün tevfik ve hidâyet senin elindedir. Bunların kalplerini İslâm'la süsle."* Adamlar başlarını secdeden kaldırınca müslüman olurlar.

Secdenin, namaz, tilavet, sehv secdesi gibi kısımları vardır. Allah Teâlâ'nın celal ve kibriyası için ta'zim secdesi yapılır. Yine korku ve istek dolayısıyla Allah'a yakarma secdesi vardır. Bir de Allah'a şükür ve yakarma secdesi vardır. Bu secdeler sahih olan görüşe göre müstehabtır. Bunları melekler, Peygamber Efendimiz, diğer peygamberler

ve Allah'ın veli kulları yapmışlardır.

İmam-ı Azam Ebû Hanife ve İmam Malik şükür secdesinin mekruh olduğu kanâatindedirler. Onlara göre hamd ve şükür sâdece dil ile yapılır. Hanefi mezhebinde İmameyn diye meşhur olan İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise şükür secdesi Allah'a bir yakınlık vesilesidir ve bunu yapan kimse sevaba erer.

Kâşânî der ki: Peygamber Efendimiz (s.a.) bu sûredeki secde âyetini okudu, ardından şu duâyı okudu: *"Senin ikabından affına, gazabından rızana ve senden yine sana sığınıyorum"* [174]. Bu hadiste ikabından affına sığınırımın anlamı senin fiilinden yine senin fiiline sığınırım demektir. Gazabından rızana demek senin sıfatından yine senin sıfatına sığınırım demektir. Senden yine sana sığınırım demek senin zatından yine zatına sığınırım demektir. İşte secde ile Allah'a yaklaşmanın mânâsı budur.

Allah'ın yardımı ile Alak sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[169]. Buhari, tefsir (96), 4; Müslim, münafikun 38; Tirmizi, tefsir (86), 1; Müsned, I, 368; II, 370

[170]. Tirmizi, menakıb 18

[171]. Bk. Buhari, iydeyn 6, 8

[172]. Üsdû'l-gâbe, III, 385-386

[173]. Müslim, salat 215; Tirmizi, deavat 118; Nesai, mevakit 35, tatbik 78; Müsned, II, 421

[174]. İbn Kesir, IV, 529; Bk. Müslim, salat 222

سُورَةُ الْقَدْرِ

97- el-KADR SÛRESİ

Kadir gecesinden söz ettiği için bu adı almıştır. Abese sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 5 âyettir. Sûrede, Kadir gecesinden, onun faziletinden, o gecede meleklerin yeryüzüne inişinden bahsedilir.

KADİR GECESİ, BİN AYDAN HAYIRLIDIR.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّٓا أَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَٓا أَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ
الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ ف۪يهَا بِإِذْنِ
رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Biz onu *(Kur'an'ı)* Kadir gecesinde indirdik.

2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?

3. Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır.

4. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh *(Cebrâil)*, her iş için iner dururlar.

5. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar.

Âyetteki "nun" azamet ifâde etmek, ya da sıfat ve isimlerle birlikte zâta delalet etmek içindir. "Onu" şeklindeki zamir Kur'an yerine kullanılmıştır. Çünkü Kur'an'ın şöhreti, isminin açıkça söylenmesi yerini tuttuğu için zamirle yetinilmiş, ismi açıkça anılmamıştır. Sanki o, bütün herkesin zihninde, mevcuddur. Allah Kur'an'ın indirilişini kendi zâtına isnâd ederek ta'zim etmektedir. Oysa Kur'an-ı Kerim Cebrâil vâsıtasıyla indirilmiştir. Ayrıca "Biz" kelimesi getirilerek, bir başka ifâdeyle mânevî fâile öncelik verilerek Kur'an-ı Kerim'e bir ta'zim yapılmıştır. Ne varki burada Allah zikredilmiş ve onunla yetinilerek Cebrâil'den söz edilmemiştir.

Bazı tefsirlerde ifâde edildiğine göre âyetin mânâsı şöyledir: ***"Biz onu indirdik"*** cümlesi başına mânâyı pekiştirmek için "inne" getirilmiştir. İfadede kolaylık olsun diye zamirin bitiştirilmesi tercih edilmiştir.

Görüldüğü üzere âyet-i kerime mâzî sigasıyla "indirdik" şeklinde başlamaktadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Kur'an'ı kadir gecesinde indirmeye Biz hükmettik. Onu ezelde Biz takdir ettik."

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: "İnzal/indirme bir anda indirmede kullanılır. Oysa Kur'an toptan bir anda indirilmemiş, tam tersine yirmiüç senede parça parça indirilmiştir. Bu sûre de o indirilen sûrelerden birisidir. O halde nasıl olur da Kur'an için inzal fiili kullanılır?" Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Kur'an'ın indirilmesinden maksad Cebrâil'in Kadir gecesinde onu levh-i mahfuz'dan alıp dünyaya

en yakın semadaki beytu'l-izzet'e bir anda indirmesi ve kâtip meleklere yazdırmasıdır. Bu olay gerçekleştikten sonra Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimiz'e (s.a.) duruma göre parça parça indirilmiştir. Kur'an'ın bu indirilişinin başlangıcı ise Kadir gecesinde olmuştur.

Burada beytu'l-izzet'in levh-i mahfuz'dan sonra semavi makamlar içinde en şerefli makam olduğuna işâret olunmaktadır. Çünkü Kur'an levh-i mahfuz'dan oraya inmiştir. Bundan dolayı âlimler derler ki dünyaya en yakın olan sema diğer semalardan daha üstündür. Çünkü burası ilahi vahyin bulunduğu yerdir. Nitekim bir söz vardır: ***Şerefu'l-mekan bi'l-mekîn***/Bir yerin şerefi orada bulunandan kaynaklanır. Bu ikisinden herbirinin bir yandan değeri vardır. Çünkü sultan ancak en nezih mekana iner. Sultan'ın kötü bir yere indiğini düşünecek olursak onun inişi şeref olarak o mekana yeter. Şerefli bir mekan ise şerefli bir kişinin kendisine konuk olmasıyla daha da şeref kazanır. Nitekim daha önce el-Beled sûresinde bu geçmişti.

Kur'an'ın peyderpey indirilişi Hz. Peygamberi ta'zime işârettir. Bu tıpkı hediye eden kişiyi ta'zim için hediyelerin hizmetçiler eliyle parça parça verilişine benzer. Kur'an'ın parça parça indirilmesinde Peygamber Efendimiz'e ta'zim edildiğini az önce söylemiştik. Bu ta'zim Kur'an'ın Beytu'l-izzet'e toptan indirilmesi ve böylece Hz. Peygamber'in Hz. Mûsâ (a.s.)'la eşit hale getirilmesi ardından gerçekleşmiştir. Kur'an'ın peyderpey indirilmesinde kolayca ezberlenmesi ve Peygamber (s.a.) Efendimiz'in gönlüne iyice yerleşmesi gibi faydalar da vardır. Nitekim Allah bu faydalara şu şekilde temas buyurur: ***"Kâfirler: 'Kur'an ona topluca bir defada indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk."*** (Furkan, 25/32)

Allah'ın indirilmiş kelamı iki çeşittir. Bunlar Kur'an ve kudsî hadistir. Çünkü Cebrâil Kur'an'ı nasıl indirmişse sünneti de aynı şekilde indirmiştir. Bundan dolayı sünnetin mânâ olarak rivâyeti câiz olmuştur. Çünkü Cebrâil onu mânâ itibariyle ifâde etmiştir. Kur'an'ın mânâ itibariyle okunması câiz değildir. Çünkü Cebrâil Kur'an'ı lafzıyla birlikte getirmiştir. Bundaki sır ise Kur'an'ın lafzıyla ibâdet etme ve onun lafzıyla karşıda bulunan hasımları âciz hale getirmektir. Çünkü hiç kimse onun içindeki lâfzî îcâzı ve mânâsındaki sırları içeren benzeri bir kitap getiremez. O halde bir başkasının lafzı ve mânâsı Kur'an'ın bir harfinin yerini ve mânâsını nasıl olur da tutabilir.

Öte yandan levh-i mahfuz lafız ve mânâ değişmezliğinin kalbidir. İnsanın kalbi bundan daha latiftir. Çünkü insan kalbi onun zübtesi, özüdür. İnsan kalbi şereflidir. Zira Kur'an'ı, Ruhu'l-emin/Cebrâil seçilmiş Peygamberin kalbine indirmiştir. Şimdi söz buraya gelmişken şöyle bir soru gündeme gelebilir: "Melekler tümüyle Kur'an'ın indirildiği gece levh-i mahfûzun huzurundan Beytu'l-izzet'in huzuruna yere serildiler. Acaba melekler neden yere yıkıldılar" Bu soruya cevabımız şudur: Hz. Muhammed (s.a.) Efendimiz onların yanında kıyametin alâmetlerinden idi. Kur'an, Peygamber Efendimiz'in kitabıdır, onun inmeye başlaması kıyametin kopması demekti. Ondan dolayı kıyametten korktukları, Allah Teâlâ'nın kelamına saygı duydukları, vaad ve

tehdidi karşısında korkularından yerlere serildiler.

Bize kadar ulaşan haberlerden birinde şu ifâde yer alıyor: "Allah Teâlâ rahmeti ile konuştuğunda Farsça konuşur." Bu ifâdedeki "Farsça"dan maksad ister Süryânice, ister İbranice olsun Arapçanın dışındaki bir başka dil demektir. Allah "azaptan söz edecekse Arapça konuşur." Melekler Kur'an'ı Muhammedî bir Arapça olarak duyduklarında zannettiler ki bir cezâ ve ikab geliyor ve bundan dolayı yere yıkıldılar. "Kadr" kelimesinin ne mânâya geldiği biraz sonra gelecektir.

Kur'an Allah'ın kelâm-ı kadîmidir. Onu Ramazan ayında indirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bunu bir âyet-i kerimesinde ifâde buyurur: ***"Ramazan ayı insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır."*** (Bakara, 2/185) Bu âyet bu konuda yapılmış ilk beyândır. Ancak biz bu beyândan Kur'an'ın gündüz mü gece mi indirilmiş olduğunu anlayamıyoruz. Bundan dolayı Allah bir başka âyet-i kerimede onun gece indirildiğini ifâde buyurarak şöyle beyân ediyor: ***"Apaçık olan kitaba andolsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik."*** (Duhan, 44/2) Bu da bu konuda gelen ikinci beyândır. Ancak biz yine bu gecenin hangi gece olduğunu bu beyândan anlayamıyoruz. Bundan dolayı Allah bu sûrenin âyetlerini inzal buyurarak; ***"Şüphesiz Biz onu kadir gecesinde indirdik."*** (Kadr, 97/1) Bu konuya da bir açıklık getirmiştir. İşte bu da bu konuda yapılmış üçüncü bir beyândır ki bu beyânların en son noktasıdır.

Sahih olan şu ki, o gecede her hikmetli iş ayrılır. Sene boyu olacak tüm işler ve hükümlerin idaresi yazılır. İşte o gece kadir gecesidir. İşler o gecede takdir edildiği için adına kadir gecesi denilmiştir. Kur'an'ı Kerim bu dediklerimize şâhidlik etmektedir. Âyetin başında; ***"Biz onu mübarek bir gecede indirdik"*** (Duhan, 44/2) buyurulmuşken o gece üçüncü âyette şöyle nitelenmiştir: ***"Her hikmetli iş o gecede ayrılır."*** (Duhan, 44/3)

Kur'an-ı Kerim kadir gecesi indirilmiştir âyeti bu vasıfla: "Şüphesiz onu kadir gecesinde indirdik" âyetine bir ön hazırlıktır. Nitekim *Kutu'l-Kulub*'ta bu şekilde ifâde edilmektedir.

Şeyh Ebû Talib Mekki (k.s.)'nun eserinde şöyle bir ifâdeyle karşılaşıyoruz: "Kur'an'ın gece indirilmesinin hikmeti nedir diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verebiliriz: Kerametlerin ekserisi, nefahatın indirilişi, göklere isra hep gece olmuştur. Gece Cennettendir, çünkü gece istirahat mahallidir. Gündüz Cehennemdendir, çünkü gündüz geçimle uğraşma, yorulma, didinme vaktidir. Gündüz elbisenin giyildiği ve evden ayrı kalındığı vakittir. Gece yatakta yatıldığı ve kavuşmanın olduğu demlerdir. Gece ibâdeti gündüz ibâdetinden daha efdaldir, çünkü insanın kalbi geceleyin daha toplu olur. Bundan maksad kalbin huzurudur."

Âriflerden birisi der ki; gündüz tevhidle amel et, gece isimle amel et. Ta ki Celvetiyye ve Halvetiyye yolunu birleştirmiş olasın. Tevhid ve isim senin için iki kanat hâline gelebilsin.

وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِۜ ﴿٢﴾

2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?

Ey Muhammed! Onun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? Bu sorunun anlamı şudur: Sen Kadir gecesinin hakikatini bilmezsin. Çünkü onun yüce değeri yaratıkların bilgi alanlarının dışındadır. Dolayısıyla onlar Kadir gecesinin değerini kavrayamazlar. Bunun ne olduğunu ve hakikatini ancak gaybın bilgisini elinde bulunduran Allah bilir. Bu ifâde, Kur'an'ın indiği vakti yüceltmek içindir. Kadir gecesinin faziletlerinden bazıları şunlardır: Kadir gecesi ölen kimseye kabirde sorgu, sual yoktur. Yine diğer faziletli vakitlerde ölen kimseler için de kabirlerinde sorgu ve sual yoktur. Bu faziletli vakitlerden birisi de bayram geceleridir.

Allah Teâlâ'nın kerem'inin gereği şudur ki o gece ölene kabirde sorgu, sual olmadığı gibi ondan sonra da olmaması gerekir. Fiil tecellisi peygamberlerin seyyidi Efendimiz'e Receb ayının ilk cuma gecesi akşamla yatsı arasında vuku bulmuştur. Bundan dolayı Reğaib namazı o esnâda müstehab görülmüştür. Sıfatlar ise Şaban ayının onbeşinde tecelli etmiştir. Bundan dolayı vitirden önce yatsı namazından sonra beraet namazı kılmak müstehab görülmüştür. Allah'ın zâtı ise Efendimiz'e Kadir gecesi tecelli etmiştir. Bunun için o gece kadir gecesi namazı kılınması müstehab görülmüştür.

Bu âyet Allah Teâlâ'nın vaadini ifâde ettiği için Allah, Kadir gecesinin kendisini beyân buyurmaya başlamıştır.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍۜ ﴿٣﴾

3. Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır.

*"Kadir gecesi"*nin ihyâsı ve o gecede yapılan ibâdet *"bin aydan daha hayırlıdır."* Yani içinde Kadir gecesi olmayan gecelerde kılınan namaz ve oruçlardan daha hayırlıdır. "İçinde Kadir gecesi olmayan" dememizin nedeni bir şeyin yine kendisi üzerine mukayesesi ve üstün tutulması durumu olmasın diyedir. Âyette yer alan "hayrun" ifâdesi daha üstün, daha faziletli, değeri daha büyük, ecri ve sevabı daha çok demektir. Bin aylık süre seksen üç sene, dört aylık süreye tekabül etmektedir.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Her kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini ihyâ ederse geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır. Her kim îman ederek ve sevabını Allah'tan bekleyerek oruç tutacak olursa geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır"* [175] buyurulmuştur. Nitekim *Keşfu'l-esrar*'da bu şekilde kayıtlıdır.

Hattabi hadiste geçen "îmanen ve ihtisaben" ifâdelerini şöyle açıklar: Niyet ederek

ve kararlı bir biçimde ihya eder, oruç tutarsa... bundan maksad kişinin Allah'ı tasdik ederek, sevabını gönül hoşluğu ile isteyerek, orucu çirkin görmeksizin, bunu ağır bir yük kabul etmeksizin ve oruç günlerini uzun günler saymaksızın oruç tutması demektir. Ki bunun anlamı kişinin oruç tutarken Ramazan günlerini sevabını arttırmak için birer fırsat olarak değerlendirmesi demektir.

Bağavi ise hadiste geçen "ihtisâben" ifâdesini "Allah'ın rızasını ve sevabını talep ederek" şeklinde açıklar. Arapçada "fulanun yahtesibu el ahbara" dediğimizde filanca haberi istiyor demiş oluruz. Nitekim aynı açıklama *et-Terğib ve't-Terhib*'de yer almaktadır. Hadiste geçen "kıyâm" kelimesinden maksad ise teravih namazıdır. Bazı âlimlere göre ise bundan maksad o gece namazını oluşturan mutlak namazdır. Yine yukarda geçen hadisteki "geçmiş günahları bağışlanır" ifâdesinden maksad ise bazı âlimlere göre kişinin küçük günahlarıdır. Başka bazı âlimler ise eğer büyük günahları yanında küçük günah yoksa büyük günahları hafifletilir şeklinde tefsir etmişlerdir. Aynı hadiste yer alan "gelecek günahları" ifâdesi ise onların bu andan itibaren büyük günah işlememe hususunda kendilerini korumaları anlamının kinâyeli anlatımıdır. Veya bunun mânâsı; onların gelecekte işleyecek oldukları günahları bağışlanır demektir. Nitekim *Fethu'l-Kariyb* isimli *et-Terğib* şerhinde hadis bu şekilde açıklanmaktadır.

Said b. Museyyeb der ki: Her kim akşam ve yatsı namazlarını camide cemaat ile kılarsa Kadir gecesinden bir pay almış olur. Nitekim *el-Kevaşi'*de bu şekilde kayıtlıdır.

Kadir gecesinin gündüzü de hayır ve bereket açısından gecesi gibidir. Burada Kadir gecesinin ârifler için âbidlerin bin ayından daha hayırlı olduğuna işâret olunmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın hazineleri ibâdetlerle doludur. "Kadir, miktar" kavramı ise ancak fâni olan şeyler için düşünülebilir. Dolayısıyla bu fena ehli, şühûd ve onun ehli için söz konusudur.

Kadir gecesinin ne zaman ve hangi gece olduğu hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin ekserisine göre Kadir gecesi Ramazanın son on gününün tek gecelerinden birisindedir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Kadir gecesini Ramazan ayının son on geceleri içinde ve bunların tek gecelerinde arayınız."* [176] buyurmaktadır. Kadir gecesinin son on gece içine alınması Ramazan ayının sonlarının, oruç tutan kimsenin zayıflayıp ibâdette gevşekliğe düşmesi muhtemel zamanlar olmasından dolayıdır. İşte Kadir gecesinin bu son on gün içine konulması oruç tutan kulun kadir gecesini idrak etme ümidiyle- ibâdete olan bağlılık ve ilgisini yenilemek içindir.

Bu gecenin tek gecelere konulmasının hikmeti ise; Allah'ın bir olması ve biri sevmesidir. Tekte Allah Teâlâ'nın bir olan zâtının muktezası ne ise o tecelli eder. Âlimlerin ekserisinin görüşüne göre Kadir gecesi yirmiyedinci gecedir. Çünkü Kadir gecesinin bu gece olduğuna bir çok emâre ve haber vardır. Bunlardan bir tanesi, **İbn Abbas**'ın şu sözüdür: "Kadr sûresi otuz kelimedir. Bu sûredeki "hiye" kelimesi yirmiyedinci kelimedir. Bu da Kadir gecesinin yirmiyedinci gece olduğunu göstermektedir."[177]

Bir başka emare yine İbn Abbas'ın şu ifâdesidir: "Leyletu'l-Kadr" dokuz harften oluşmaktadır ve bu ifâde Kadr sûresinde üç kez zikrolunmaktadır. Üçle dokuzu çarptığımızda yirmiyedi rakamıyla karşılaşmaktayız. Bu da bize kadir gecesinin yirmiyedinci gece olduğunu göstermektedir.

Bir başka haber şudur: Osman b. Ebil As'ın bir kölesi vardır. Kendisine: Ey Efendim ayın bir gecesi denizin suyu tatlılaşıyor, der. Bunun üzerine Osman ona bu olay gerçekleştiğinde bana haber ver, der. Köle denizin suyunun tatlılaştığı geceyi haber verdiğinde bunun Ramazan ayının yirmiyedinci gecesi olduğunu farkederler.

Kadir gecesinin Ramazanın son gecesi olduğunu söyleyen âlim bunu Peygamber Efendimiz'in (s.a.) şu hadisinden çıkarmıştır: *"Allah Ramazan ayının her gecesi iftar esnasında bir milyon kişiyi Cehennemden azad eder. Bunların her biri azabı hak etmiş kişilerdir ama Ramazan ayının son gecesi gelip çattığında Allah bu gecede Ramazanın ilk gününden o ana kadar azad ettiği kimselerin sayısı kadar kişiyi Cehennemden kurtarır."* [178] *Çünkü ilk gece erkek çocuğu dünyaya gelmiş olan kimse gibidir. Bu gece şükür gecesidir. Son gece ise ayrılık gecesidir, tıpkı evladı ölen bir kimsenin yaşadığı ayrılık gibi. Bundan dolayı son gece sabır ve şükürle; sabır arasını ayırma gecesidir. Şükreden kimse ise daha fazlasını elde eder*." Nitekim Allah bir başka âyet-i kerimede bu gerçeğe şu şekilde temas buyurur: ***"Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) arttıracağım"*** (İbrahim, 14/7) Sabreden Allah ile birliktedir. Nitekim Allah Teâlâ bu gerçeği şu şekilde ifâde buyurur: ***"Allah sabredenlerle beraberdir"*** (Enfal, 8/46)

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet olunuyor; Hz. Âişe Peygamber Efendimiz'e (s.a.) sorar: "Ya Rasûlallah! Eğer Kadir gecesine erersem nasıl duâ edeyim?" Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle cevap verir: "*De ki: **Allahumme inneke afuvvun tuhibbul afve fa'fu anni**/Allah'ım sen çok affedicisin, bağışlamayı seversin beni de bağışla."* Yine Hz. Âişe'den rivâyet olunan bir başka hadis-i şerif şöyledir: "Ben o geceye erseydim Allah'tan âfiyetten başka bir şey dilemezdim." [179] Hz Âişe'nin bu sözü Peygamber Efendimiz'in (s.a.) şu duâsına işâret etmektedir: *"Allah'ım senden bağışlamanı, âfiyet vermeni, din, dünya ve âhiret işlerinde âfiyeti dilerim."*

Kadir gecesinin açıkça belirtilmeyip gizli bırakılmasının hikmeti bu geceye erme umuduyla bir çok geceyi ihyâ insanları teşvik etmek içindir.

Kadir Gecesinin hangisi olduğuna ne diye işâret arıyorsun?
Eğer kadrini bilirsen her gece Kadir Gecesi'dir.

Cuma günü duâların kabul olduğu anın gizli tutulması, beş vakit namazın içinde salat-ı vusta'nın, esma-i hüsna'nın içinde ism-i azam'ın itâatler içinde Allah'ın rızasının, mâsiyetler içinde gazabının, insanların içinde velilerin, duâları içinde müstecab olan duânın, mükellef her zaman ihtiyat içinde olsun diye hayat içinde ölüm zamanının gizli tutulması, kadir gecesinin gizli tutulmasının bir benzeridir.

Serçeye, kekliğe ve güvercine yem ver
Belki bir gün de tuzağına Hüma kuşu düşer.
Niyaz okunu durmadan her tarafa at,
Umulur ki birisiyle bir av vurursun.

Bu geceye kadir gecesi denmesinin çeşitli sebebleri vardır. Şimdi bunları sıralayalım:

1- İşlerin o gecede takdir edilip hükmedilmesinden. Nitekim şu âyet-i kerime buna işâret etmektedir: ***"Katımızdan bir emirle her hikmetli işe o gecede hükmedilir."*** (Duhan, 44/4) Bu âyetin mânâsı şudur: Allah Teâlâ melekler levh-i mahfuz'a yazsınlar diye ezeli takdirini onlara bu gecede izhar buyurur. Takdir eder demiyoruz çünkü takdirin bizâtihî kendisi zaten ezelidir. Dolayısıyla "kadir" takdir mânâsına olmuş olur. Takdir herhangi bir şeyi hikmetine uygun olarak özel bir miktarda ve belli bir biçimde takdir buyurmak, takdir etmek demektir.

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle dediği rivâyet olunur: Allah Kadir gecesinde gelecek senenin aynı gecesine kadar bir sene içerisinde olacak her şeyin; yağmurdan rızka, can vermekten öldürmeye kadar her şeyi takdir eder ve bunu işleri idareyle görevli meleklere teslim eder. Rızıkların, bitkilerin ve yağmurların nüshasını Mikail'e, savaşların, rüzgarların, zelzelelerin, yıldırımların ve ay-güneş tutulmalarının nüshasını Cebrâil'e, amellerin nüshasını İsrafil'e, musîbetlerin nüshasını ölüm meleğine teslim eder.

Nice genç, uyur-uyanır güven içinde,
Bilmez ki, dokunmuş, bitmiş kefeni, kutu içinde
Nice yaşlı, ister uzun olsun ömrü daha da
Bedeni yaklaşmış mezara, yorgunluk, bitkinlik içinde
Nice gelin, süslenmiş kocasına mutlulukta,
Dul kalmış -gel de gör- hem de kadir gecesinde.

Derler ki Mikâil rızıkların ve yiyip içtiğimiz maddi gıdâların eminidir. Mikâil'in vücudumuzdaki karşılığı karaciğerdir ve bütün bedene gıda vermekle görevlidir. İsrafil ise şahıslara ruh verir. Bunun vücudumuzdaki karşılığı beyindir. Cebrâil ise ruhları ilimlerle ve mârifetlerle besler. Bunun karşılığı ise akıldır. Her sonradan olma yaratığın mutlaka bir gıdaya ihtiyacı vardır. Vücudun gıdası beslenmekle, aklın gıdası zorunlu ilimleri almakla olur. Kutsal ruh ise susamıştır. Bu ruh ancak ilahi ilimlerle susuzluğunu giderebilir.

2- Kadir gecesinin değerli ve diğer gecelere oranla şerefli olmasından. Çünkü Arapçada "kadr" mertebe, şeref anlamına gelir.

3- İçinde amel eden kimse itibariyle, Kadir gecesinde itâat eden kimse değerli ve şerefli bir kimse hâline gelir.

4- Bu gecede yapılan amel itibariyle. Şöyle ki; bu gecede yapılan itâatın fazladan bir

değeri ve şerefi vardır.

Ebûbekir Varrak (rh.)'tan şöyle dediği nakledilir: Bu geceye Kadir gecesi denmiştir. Çünkü bu gecede çok değerli bir kitap, değerli bir meleğin diliyle, değerli bir ümmete indirilmiştir. Herhalde "kadr" sözcüğünün bu sûrede üç kez tekrarlanmasındaki sır burda olsa gerektir.

Halil (rh.) şöyle der: Bu geceye Kadir denmesi darlık gecesi olmasındandır. Çünkü yeryüzü bu gece meleklere dar gelir. Nitekim kelimenin bu anlama geldiğini bir âyet-i kerimede görebiliyoruz: ***"Rızkı daralmış olan Allah'ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin"*** (Talak, 65/7)

Kadr kelimesinin başındaki "el" takısına gelince bu ya çokluk ifâde etmek içindir. Nitekim Araplar elif'i bütün her şeyin zirvesi, son noktası zikrederler ve bununla o şeyin hakikatini kasdetmezler ya da Peygamber Efendimiz'den zikredilen şu hadisten dolayıdır: *"Peygamber Efendimiz (s.a.) İsrailoğullarından Şemsun adında bir kişinin silah kuşanarak Allah yolunda bin ay cihad ettiğinden söz eder. Bunun üzerine mü'minler o kişinin bu hareketine hayret edip kendi amellerini küçümserler. Bunun üzerine kendilerine bu gazinin bin aylık hizmetinden daha hayırlı bir gece verilir."*

Derler ki: Geçmişte bir kişi Allah'a bin ay ibâdet etmedikçe ona "abid" demezlerdi. Bundan dolayı Muhammed ümmetine bu gece verildi, eğer onların içinde bu geceyi ihyâ edenler olursa onlar, geçmişteki abidler gibi bu ismi almaya lâyık olurlar.

Derler ki: Peygamber Efendimiz (s.a.) bütün ümmetlerin ömürlerini gördü. Sonra kendi ümmetinin ömrünü kısa buldu. Ümmetinin diğer uzun ömürlü ümmetlerin eriştikleri dereceye amel ederek erişemeyeceklerinden korktu ve bunun üzerine Allah ona kadir gecesini verdi. "Bu geceyi diğer ümmetlerin bin ayından daha hayırlı kıldık" buyurdu.

Demişlerdir ki: **Süleyman** (a.s.)'ın iktidarı beşyüz yıl sürmüştür. **Zülkarneyn**'in iktidarı da beşyüz yıl devam etmiştir. Allah Teâlâ bu gecedeki yapılan ameli bu iki kişinin mülkünden daha hayırlı kılmıştır.

Hz. Ali'nin oğlu **Hasan**'dan rivâyet olunuyor; **İmam Hasan** iktidarı Hz. Muaviye'ye teslim ettiği zaman, "Niçin teslim ettin?" diye çıkışanlar olunca şöyle demiş: Allah Teâlâ peygamberine (s.a.) rüyada Emevi oğullarının kendi minberi üzerinde maymun gibi sıçradıklarını gösterdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz kederlendi. Allah da ona Kadir gecesini verdi.[180] Bu gece hem peygamber, hem onun zürriyeti ve hem de ehl-i beyti için bin aydan daha hayırlıdır. Burada geçen "bin ay" emevilerin iktidarda kaldıkları süredir. Dolayısıyla Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz'e onların insanları ancak bu kadar süre yöneteceklerini bildirmiş. Sonra gayb açıldı ve gerçek ortaya çıktı. Gerçekten ehl-i sünnet vel cemaatın iktidarı bıraktığı andan emevilerin son hükümdarı **Mervan el-Cadi**'nin katledilmesine kadar tamı tamına bin ay geçmiştir. Nitekim aynı şeyler *Fethu'r-Rahman*'da kayıtlıdır.

Allah'ın ifâdesi Kadir gecesinin sübûtunu gösteriyor. Bazıları bu gecenin faziletinin Kur'an'ın indiği gece olmasından ileri geldiğini ve Kur'an indirildiği için bunun sona

erdiğini ve Kadir gecesinin sâdece bir kez yaşandığını ileri sürmüşlerdir, ancak çoğunluğu oluşturan âlimlere göre Kadir gecesi kıyamete kadar bakidir ve Allah'tan bir fazilet, kullarına bir rahmet olarak her yıl tekrar tekrar gelmektedir.

Kadir gecesi bazı âlimlere göre sâdece Ramazana has bir gece değildir. Bu görüş **İmam-ı Azam Ebû Hanife**'nin ve **Şeyh-i Ekber** (k.s.) hazretlerinin görüşüdür. Kadir gecesinin sâdece Ramazanda olmayıp senenin herhangi bir gecesinde olduğunu İmam-ı Azam'ın şu ifâdesi bize yansıtmaktadır. Herhangi bir kimse karısına "sen kadir gecesi gelince boş ol", veya kölesine; "sen kadir gecesi gelince azad ol" dese kadının boş olduğuna, kölenin azad olduğuna; ancak bir yıl tamam olup bitince hükmedilebilir. Bu da yukarda işâret ettiğimiz üzere kadir gecesinin bir yılın herhangi bir gecesinde gizli olduğunu gösterir. Ancak âlimlerin ekserisine göre kadir gecesi Ramazan ayındadır. Peygamber Efendimiz (s.a.) Ramazan ayının son on günü girdiğinde yaptığı amellerini arttırır, geceleri ihyâ eder, âile fertlerini ibâdet etmeleri için gece uykudan kaldırırdı. [181] Salih kimseler Ramazanın son on gecesinde kadir gecesi namazı niyetiyle iki rek'at namaz kılarlardı.

Büyüklerden birisi şöyle diyor: "Kim senenin her gecesi kadir gecesini ihyâ niyetiyle on âyet okursa kadir gecesinin bereketinden ve sevabından mahrum kalmaz"

İmam Ebul-Leys (rh.) der ki: Kadir gecesi namazının en azı iki, en çoğu bin, ortası yüz rek'attır. Ortası şöyle kılınır: Her rek'atta Fatiha sonra bir kez Kadr sûresi, üç kez de İhlas sûresi okunur. Her iki rek'atta bir selam verilir. Selam'dan sonra Peygamber (s.a.) Efendimiz'e salat u selam getirilir. Böylece namaza devam edilerek yüz veya daha az ya da daha çok kılınır. Bu gecenin namazının faziletini göstermeye Allah'ın Kadir gecesinin değerini ifâde buyurduğu şu âyetlerle Peygamber Efendimiz'in (s.a.) bu gecede kılınan namazın faziletine dâir vermiş olduğu haber yeter. Nafile namaz cemaatle mekruh olmaksızın kılınabilir. Müslümanlar ezan okuyup kamet getirmeksizin nafile namazı cemaatle kılabilirler. Bunu bir çok âlim ifâde etmiştir. *en-Nukaye* şerhinde ve başka kitaplarda bu fetva açıkça yazılıdır.

*el-Muhiyt'*ta deniyor ki: Kadir gecesi namazı, Regaib gecesi namazı, Berat gecesi namazı vb. nafile namazlar kılarken mutlak olarak bir imama uyup onun arkasında cemaatle kılmak mekruh değildir. Çünkü mü'minlerin güzel gördükleri Allah katında da güzeldir. Bunları kınayan ve bu zevkten mahrum olan kimselerin görüşlerine iltifat etme. Çünkü onlar iktidarsız kimse mesâbesindedirler. Münacatın zevkini, itâatın tadını ve vakitlerin faziletini anlamazlar.

Gülün cilvesindeki mânâları herkes anlayamaz
Açıklaması hiçbir defterde yazmaz, onu bülbülden dinle.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْۚ مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ ﴿٤﴾

4. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh *(Cebrâil)*, her iş için iner dururlar.

“O gecede Rablerinin izniyle” emriyle, *“melekler ve ruh”* o senede takdir edilen hayır, şer *“her bir iş için inerler.”* Bu cümle kadir gecesinin niçin bin aydan daha faziletli olduğunu beyân etmek için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir. Âyetin zâhirîne bakılırsa burada adı geçen “melekler”den maksad bütün meleklerdir. Çünkü ifâde mutlak olarak kullanılıyor. Daha önce Nebe’ sûresinde “ruh” kelimesinin ne anlama geldiği geçmişti. Bazı âlimlere göre okuduğumuz bu âyette geçen “ruh”tan maksad bir melektir ki gökleri ve yerleri yutmak istese bir lokmada yutabilir. Veya bu öyle bir melektir ki başı arşın altında, iki ayakları yedi kat yerin dibindedir. Bu meleğin bin başı vardır ve her baş dünyadan daha büyüktür. Ayrıca her başta bin yüz, her yüzünde bin ağız, her ağzında bin dil vardır. Bu kadar dil ile bin çeşit tesbih, tahmid ve temcidde bulunur. Allah’ı tesbih eder, her bir dilin dili diğerine benzemez. Bu melek tesbih etmek için ağzını açtığında göğün bütün melekleri ağzından çıkan nur kendilerini yakacak korkusuyla secdeye kapanırlar. Sözünü ettiğimiz bu melek sabah akşam Allah’ı tesbih eder. Kadir gecesi geldiğinde ise iner ve Muhammed ümmetinden oruç tutan erkeklerle kadınlar hakkında işâret ettiğimiz bin ağzı ile tan yeri ağırıncaya kadar istiğfarda bulunur.

Yukarda “melekler” ifâdesinden belli bir zümre melek, anlamını çıkarmak da mümkündür. Melekler bu melekleri ancak kadir gecesi görürler. Tıpkı bizim sâdece bayram günü gördüğümüz zahidler gibi. Âyetteki “ruh”tan maksad İsa (a.s.)’da olabilir. Çünkü ruh onun ismidir. İsa (a.s.) meleklerle birlikte Muhammed ümmetini görmek için dünyaya iner.

Hâce Muhammed Pârsa (r.a.)’ın tefsirinde zikredilmiştir ki; Hz. Muhammed (s.a.)’in rûhu aşağı iner, zemine teşrif buyurur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Allah’ın beni yeryüzünde üçten fazla bırakmaması için duâ ederim.”* [182] Üç on ile çarpıldığında otuz eder. Çünkü Hüseyin otuzuncu yılın başında katledilmiştir ve Allah yeryüzü halkına gazapta bulunmuştur. Ardından onu illiyyine çıkarmıştır. Salih kimselerden birisi rüyada Peygamber Efendimiz’i görür ve sorar: “Anam, babam sana feda olsun ümmetinin içine düştüğü fitneyi görmez misin?” O da şöyle cevap verir: “Allah onların fitnelerini arttırsın. Hüseyin’i katlettiler, benim sünnetimi muhafaza etmediler, benim onun üzerindeki hakkıma riâyet etmediler.”

Hangi takdirde bulunursak bulunalım âyetin mânâsı şudur: Melekler ve ruh o gecede bütün semadan yere inerler. En kuvvetli mânâ budur. Çünkü melekler diğer günlerde zikir meclislerine indiklerine göre böylesine şânı büyük bir gecede dünyanın semasına haydi haydi inerler. Bazı âlimlerin ifâdesine göre melekler yere fevc fevc inerler. Kimi melek inerken kimisi göğe çıkar. Tıpkı hacceden mü’minlerde olduğu gibi. Onlar da bu kadar kalabalık olmalarına rağmen kimi Kâbe’ye girerken kimi diğer nüsük mahallerinde ibâdetlerini yaparlar. Bu nedenle Kadir gecesi tan yerinin ağırmasına

kadar uzatılmıştır. Ayrıca “tenezzelu” ifâdesi de tedricilik ve peyderpeylik ifâde eder. Bundan dolayı, “melekler çok büyük sayıdadır, yeryüzü bu kadar meleği nasıl kaldırsın” şeklindeki bir itiraz kendiliğinden boşlukta kalmış olur. Nitekim gökte de durum aynıdır. Üstelik ruhlar cisimler gibi değildir. Meleklerin her ne kadar latif cisimleri varsa da onlara ruh denilir.

Âlimlerden biri der ki: Gökten yere inen melekler sidre-i müntehadaki meleklerdir. Orada öyle melekler vardır ki sayılarını ancak Allah bilir. Cebrâil’in makamı ise ortasındadır. Yere inen melekler kiliselere, putların bulundukları yerlere, köpek, tasvir ve pis şeylerin bulunduğu mekanlara, içinde şarap, şarap tiryakisi veya akrabalarıyla ziyaret ilişkisini kesmiş kimseler, ya da cünup veya domuz eti yiyen kimselerin bulundukları yerler ile, zaferan ile adamakıllı boyanmış olan kimselerin bulundukları yerlere girmezler.

Âyette yer alan “ruh”, kendisinden önce gelen “melaike” üzerine matuftur. Zamir ise Kadir gecesine râcidir. Harfi cerre gelince o tenezzelu fiiline bağlıdır.

“Rablerinin izniyle” ifâdesi yukarda geçen “tenezzelu” fiiline bağlıdır. Bu ifâde bize gösteriyorki melekler bize rağbet etmekte, bize gelmek için can atmakta ve yanımıza inmek için Allah Teâlâ’dan izin istemektedir. Allah kendilerine inme iznini verdiğinde inerler. “Melekler bizim günahlarımızın çok olduğunu bile bile nasıl olur da bizi arzularlar?” diye sorulacak olursa cevabımız şu olur: Onlar bizim mâsiyetlerimizin ayrıntısını bilmezler.

Rivâyet olunur ki, onlar levh-i mahfuz’a bakarlar. Orada mükellefin itâatını ayrıntılı bir biçimde görürler. Onun mâsiyetine ulaştıklarında perde indirilir ve mâsiyeti göremezler. O zaman şöyle derler: Güzel olan şeyleri ortaya çıkarıp gösteren, çirkin olan şeyi örten Allah’ı tesbih ederiz. Çünkü onlar yeryüzünde çeşit çeşit itâatı görmüşlerdir. Gördükleri bu itâatleri semâvat aleminde görmemişlerdir. Fakire yemek yedirmek, isyan etmiş olan kimsenin günahına tevbe etmek için inlemesi gibi.

Bir kudsî hadiste şöyle denir: *“Günahkarların günahlarına pişman olarak inlemeleri, Beni tesbih edenlerin tesbihlerinden daha sevimlidir.”* [183] Bundan dolayı melekler şöyle derler: Buyrun yere inelim ve Rabbımıza bizim tesbihimizden daha sevimli olan sesi dinleyelim. Bu ses nasıl olur da tesbih edenlerin sesinden daha sevimli olmaz ki çünkü bu ses itâatkârların hallerinin mükemmel durumunu göstermektedir. İsyankarların günahlarına tevbe ile inlemeleri ise Allah Teâlâ’nın günahları bağışlama niteliğinin ortaya çıkarılmasıdır.

Ey Allah’ı bilen, Cennet bizim nasibimizdir; yürü, işine bak.
Asıl kereme müstahak olanlar günahkârlardır.

“Her bir iş için” ifâdesine gelelim. Bu ifâde yukarda geçen “inerler” fiiline bağlıdır. Buna göre âyetin mânâsı; melekler hayır veya şer o sene içinde takdir edilmiş her bir iş için inerler. Yâni hayır ve bereketten her bir iş için inerler demektir. Bu ifâde tıpkı şu

âyet-i kerimedeki ifâdeye benzemektedir: ***“Onun önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır.”*** (Ra’d, 13/11)

Âlimlerin ifâdesine göre Cebrâil o gece kalan rahmeti daru’l-harb’deki Allah Teâlâ’nın müslüman olarak öleceğini bildiği kimselere dağıtır. İşte Kadir gecesi dağıtılan bu rahmet sâyesinde küfür ülkesindeki bu kimseler müslüman olup, müslüman olarak ölürler.

“Mukadderat o gece değil de senenin oniki ayında tamamlandığına göre o gecede meleklerin bu iş için inmiş olması bir çelişki doğurmuyor mu?” sorusuna şöyle cevap verilmiştir: Meleklerin o gece inmeleri bu işlerin yerine getirilmesini belirlemek içindir. Onların her bir iş için inmeleri her bir meleğin her bir iş için inmesi anlamına değildir. Tam tersine tümünün bütün işler için inmesi anlamınadır. Tâ ki ifâdede toplam illetler, toplam mâlûllere yâni illetten meydana gelen şeylere taksim olmuş olsun.

سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

5. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar.

Burada “selam” kelimesi haberdir. Haberin öne getirilmesi ifâdeye bir hasr; yâni sâdece anlamını katmak içindir. Buna göre âyetin mânâsı; Kadir gecesi sâdece selamettir. Yani o gecede hiçbir hastalık veya hiçbir kötülük ya da rüzgar, yıldırım vb. korkulacak hiçbir afet meydana gelmez. Tam tersine o gece indirilen şeyin tamamı selametten, esenlikten, faydadan, hayırdan ibarettir. O gece şeytan hiçbir kötülük yapamaz, o gece hiçbir sihirbazın yaptığı sihir etkili olamaz. Gecenin kendisi selamet değildir. Tam tersine gece selamet ve esenlik için bir zarftır. Bununla birlikte ifâdeye mubalağa katmak için bu gece selamet kelimesiyle nitelenmiştir. Çünkü bu gece esenliği içinde barındırmaktadır. Burdan anlaşılıyorki Kadir gecesinin dışında diğer gecelerde esenlik de olabilir, belâ da olabilir. Allah’ın kazası Kadir gecesinin dışında bu iki şeyden ikisine de taalluk edebilir. Bu âyete şöyle mânâ vermek de mümkündür: O gece mü’minlere çok selam verildiği için bir selamdır. Kime selam isabet ederse onun günahı bağışlanır. Bir hadis-i şerifte şu ifâdeler yer alır: *“Kadir gecesi Cebrâil bir grup melek arasında iner ve ibâdet etmekte olan veya Allah’ın zikriyle meşgul olan her kula selam verip, duâ ederler.”*

“Tan yeri ağırıncaya kadar” Tan yerinin ağırma vaktine kadar. Burada “vakit” kelimesini tefsire kattık. Çünkü son nokta ile bundan önceki süre aynı olmalıdır. Âyette yer alan “matla’” mim’li masdar olup tan yerinin ağırması demektir. Bu kelimeyi “matli’” şeklinde okuyanlar tan yerinin doğma vaktinin ismi olarak kabul etmişlerdir. Kelime ism-i zaman olarak kabul edilmiştir. Böylece kelime “iner” fiiline inme hükmünün son noktası olmak üzere bağlanmış olur. Buna göre âyete mânâ verecek olursak şöyle deriz: Melekler yeryüzüne inmek için beklediklerinde veya bitip tükenmez

bir biçimde indiklerinden o gece bir selamdır, esenliktir. Meleklerin fevc fevc tan yeri ağırıncaya kadar inmeleri ve bunun ardının arkasının kesilmemesi bir selamdır. Bazı âlimler demişlerdir ki: Kadir gecesi güneşin batımından, tan yerinin ağırmasına kadar bir selamdır. Yani o gecede melekler Allah'a itâat eden kullara tan yerinin ağarmasına kadar selam verirler, sonra semaya yükselirler.

Âyetteki "hattâ", kendisinden önceki "selam" kelimesine bağlıdır.

Demişlerdir ki: Kadir gecesinin bir takım alâmetleri vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1- Kadir gecesi ne sıcak ve ne de soğuktur.

2- O gecenin sabahında güneş ışınları çok fazla ışığı olmaz. Çünkü melekler, tam güneş dogarken gökyüzüne çıkarlar, çok kalabalık oldukları için güneş ışınlarının yayılmasını engellerler yahut da güneş bu gecenin sabahı şeytanın boynuzları arasından doğmaz. Çünkü bazı hadislerde yer aldığına göre güneş her gün şeytanın iki boynuzları arasından doğar.[184] Şeytan, kâfirlerin daha fazla aldanmaları ve güneş ışınlarının namaz kılanların gözünde güzel olması için onun ışınlarını daha fazla yayar ve doğması esnasında güneşin ışınlarını süslü gösterir.

3- Bu gecede tuzlu su tatlılanır.

Kadir gecesi görülen nur meleklerin kanatları nurudur. Bu nur Adn Cennetinin nurudur. Bu Cennetin kapıları Kadir gecesi açılır veya bu nur livau'l-hamd nurudur Âriflerin esrarının nurudur ki Allah onların esrar perdelerini kaldırmıştır ki, mahlukat onların nurlarını görsünler. Bu açıklama Kadir gecesinin hakikatine uygun bir açıklamadır. Çünkü Kadir gecesinin hakikati, melekut âleminin ârifin kalbine inkişaf etmesinden ibarettir. Bâtın melekut âleminin nuruyla aydınlandığında o âlemden zâhire akseder.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kim Kadir sûresini okursa Allah ona Ramazan orucu tutup, kadir gecesini ihyâ eden kimsenin sevabını verir."* [185]

Allah'ın avn ve keremi ile kadr sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[175]. Münavi, VI, 191
[176]. Buhari, leyletû'l-kadr 3
[177]. Bk. Kurtubi, XX, 136
[178]. Terğib, II, 221, 227; İbnü'l-Cevzî, et-Tebsıra, II, 70
[179]. Tirmizi, deavat 85; İbn Mace, duâ 5; Müsned, VI, 171, 182, 183, 208, 258
[180]. Hatib Tarihu Bağdad, IX, 44
[181]. Buhari, leyletû'l-kadr 5; Müslim, itikaf 7
[182]. Bk. Acluni, I, 231
[183]. Ibn Receb, Letâif'l-meârif, s. 21
[184]. Buhari, mevakit 30; bedû'l-halk 11; Müslim, müsâfirin 291
[185]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 781

سُورَةُ الْبَيِّنَةِ

98- el-BEYYİNE SÛRESİ

Açık delil mânâsına gelen ve birinci âyette geçen «beyyine» kelimesi sûreye ad olmuştur. Talâk sûresinden sonra Medine'de inmiştir, 8 âyettir. Bu sûrede kâfirlerden ve müşriklerden söz edilmiş, onların bazı davranışları anlatılmış, inanan ve iyi işler yapanların kurtuluşa ereceği ifâde edilmiştir.

SAĞLAM DİN DE BUDUR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكٖينَ مُنْفَكّٖينَ حَتّٰى
تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُۙ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةًۙ ﴿٢﴾ فٖيهَا
كُتُبٌ قَيِّمَةٌۜ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُۜ ﴿٤﴾ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ
حُنَفَٓاءَ وَيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دٖينُ الْقَيِّمَةِۜ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar *(küfürden)* ayrılacak değillerdi.

2. *(İşte o apaçık delil,)* Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan bir elçidir.

3. En doğru hükümleri havi *(sahifeler)*

4. Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil *(Peygamber)* kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5. Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.

"Apaçık deliller kendilerine gelinceye kadar" Yahudi ve Hırıstiyan *"ehl-i kitaptan ve"* puta tapan *"müşriklerden inkârcılar"* Hakk'a uyacaklarına, âhir zamanda gönderilecek olan Peygamber'e îman edeceklerine ve bu sözlerini yerine getireceklerine dâir olan vaadlerinden *"ayrılacak değillerdi."*

Âyetin başındaki ism-i mevsul olan ***"ellezine"*** sonra gelen kelimenin fiil olarak seçilmesi, ehl-i ktabın inkâra sapmalarının, Peygamberlerinden sonra olduğuna işâret etmek içindir. Yine aynı âyette yer alan "min" harf-i cerri ba'zıyyet bildirmek için değil, beyâniyedir. Yoksa bazı müşriklerin kâfir olmadıkları gibi bir imaj doğardı. Yani âyette murâd edilen: "Ehli kitaptan ve müşriklerden inkâr eden bir kısım" değil, "Ehl-i kitap ve müşriklerden inkârcılar." demektir. Kâfirler iki kısımdır. Yahudi ve Hırıstiyan fırkaları gibi ehl-i kitap ve Müşrikler. Müşrikler herhangi bir kitaba müntesip değillerdi. Allah bu âyet-i kerimede önce ***"ellezîne keferû"*** buyurarak, iki sınıf kâfiri toptan ifâde buyurmuş; sonra da ***"min ehlil'l-kitap ve'l-müşrikin"*** buyurarak onları

ayrıntısı ile beyân etmiştir.

Tefsirde, ehl-i kitabın söz vermelerinden bahsedildi. Gerçekten onlar: “Alllah’ım! Bize gerçeği aç. Âhir zamanda gönderilecek Peygamberle bize yardım et.” diyorlardı. Müşrik düşmanlarına da: “Bizim dediklerimizi doğrulayacak bir Peygamberin gelme zamanı yaklaşmıştır. Biz o Peygamberle birlik olup, sizleri Âd ve İrem’i katlettiğimiz gibi katledeceğiz.” diyorlardı.

Müşriklere gelince, ehl-i kitaba dâir haberlerin yayılmasının ardından, sonradan gelen bazı müşriklerin içinden, ehl-i kitabın önceki dönemlerde yaşayan müşriklere galib geldiklerini görünce, onların sözlerinin doğru olduğuna inananlar oldu. Nitekim onlar, ehl-i kitaba gidip, Hz. Peygamberin, kitaplarında zikredilip zikderilmediğini soruyorlardı. Ehl-i kitap ise Hz. Peygamberin sıfatlarını değiştirerek, müşrikleri aldatıyorlardı.

Âyette *“ayrılacaklar”* anlamında ***“münfekkîn”*** ifâdesi kullanılıyor. Birşeyin birşeyden infikâkî demek, iki şeyin biribirine kaynamasının ardından, birbirilerinden ayrılması demektir. Tıpkı; kemiğin eklem yerinden ayrılması gibi. Âyette bu kelimenin kullanılmış olması, kâfirlerin vaadlerinin ne kadar sağlam olduğuna işâret etmek içindir. Buna göre, âyetin mânâsı şöyle olmuş olur: Onlar zikredilen vaadlerinden dönecek değillerdi. Tam tersine, bu vaadde görüş birliği içinde, onu yerine getirmeye kararlı idiler.

“Apaçık delil gelinceye kadar” cümlesinin anlamı şudur: Onlar bu apaçık delilin gelmesini görüş birliğini sağlamak, Hakta birleşmek için bir vakit olarak belirlemişlerdi. Ancak o delilin gelmesini, ayrılma, ve vaadlerinden dönme vakti yaptılar.

“Apaçık delil getirme” ifâdesinde, şimdiki zaman kipi olan, fiil-i muzarinin kullanılması, olayın hikâye edilmesi açısından değil, hikâye edilen olay açısındandır. ***“el-Beyyine”*** apaçık delil demektir.

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾

2. *(İşte o apaçık delil,)* Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan bir elçidir.

O delil bâtıldan münezzeh *“tertemiz sayfaları okuyan, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamberdir.”* Bu âyetteki “rasûl”, “beyyine” kelimesinden bedeldir, onu açıklamaktadır. Peygamber (s.a.)’in “beyyine” kelimesi ile ifâde buyurması, onun peygamberlik görevinin ne kadar açık olduğunu vurgulamak ve kendisinin iki kutsal kitapta vaad edilen peygamber olduğunu belirtmek içindir.

Yine bu âyette yer alan ***“minallahi”*** kelimesi “Rasûl” kelimesi sıfatı olan bir gizli kelimeye bağlıdır. Bu kelime, “rasûl” kelimesinin sonundaki tenvinden anlaşılan

Peygamber Efendimiz'in zâtî azametini bir de izâfetten anlaşılan izâfî azameti ile pekiştirmektedir. Buna göre ifâdenin mânâsı, "Allah'tan gelen peygamber, hem de ne büyük peygamber" şeklinde olur.

Âyetteki 'suhuf' "sahîfe" kelimesinin çoğulu olup mânâsı, yazılan şeyin zarfı ve kağıt yapraklarındaki yeri demektir.

Bu sayfaların temiz olmalarından maksadın, "bâtıl" dan münezzeh olmasıdır. Gerçekten bu sayfalar, kendilerine bâtılın ne önden ne de arkadan gelmeyeceği sayfalardır. Ayrıca bunlar temiz olmayanların dokunmasından münezzeh sayfalardır.

Kâşifî demiştir ki; yalan ve bühtandan pâk sahifeler.

"Okuma" fiilinin "birer kağıt parçası olan sayfalar"a izâfe edilmesi mecazîdir. Veya hulûl alakası ile, o sahifelerdekinden mecazîdir. Yâni sayfalar zikredilmiş, o mekanda var olan âyetler kasdedilmiştir. Söylenmek istenen şudur: Peygamber (s.a.) Efendimiz'in okuduğu Kur'ân önceki peygamberlerin sahifelerini tasdik ettiğine göre ve içindeki hüküm ve şeriatler bakımından uygun olduğuna göre, Hz. Peygamberin (s.a.) okuduğu âdetâ öncekilerin sahifeleri ve kitapları olmuş olur. Kur'ânın "sahifeler" diye olunması mecazendir.

Kâşifî demiştir ki; ta'zim amacıyla Kur'ân'a suhuf dedi. Zira bütün suhuflardaki mânâların sırları Kur'ân'da toplanmıştır.

فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾

3. En doğru hükümleri havi *(sahifeler)*

"O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır." Yani bu sayfalarda Hakkı ve doğruyu dile getiren, yazıya geçirilmiş dosdoğru hükümler vardır.

Doğru ve düzgün bir şekilde yazılanlar o sayfalardadır, yâni hükümler ve nasihatler.

Müfredât'ta ifâde edildiğine göre, bu âyet-i kerimede, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kitaplarının mânâlarının var olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü Kur'ân Allah'ın önceden indirdiği ilahi kitapların özü ve semeresi dir.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾

4. Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil *(Peygamber)* kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler.

Bundan önceki âyet-i kerîmede ehl-i kitapla müşriklerin ikisinin birlikte zikredilmesinin ardından bu âyette sâdece ehl-i kitab zikredilmiştir. Bunun sebebi, onların hallerinin çirkinliğini göstermek ve ehl-i Kitab Hz. Peygamberin (s.a.) gerçek

peygamber olduğunu bile bile vaadinden döndüğüne göre başkalarının döneceklerini vurgulamaktır. Çünkü bir âlimin inkârı bir câhilin inkârından daha çirkin ve daha fecîdir.

Âyetin mânâsı şudur: “Onlar o vaadlerinden ancak, kendilerine apaçık bir delil geldikten sonra ayrılığa düştüler “O apaçık delil; kitaplarında geleceği vaad olunan peygamberin Hz. Peygamber olduğuna hiç kuşkusuz delâlet eden haberdir.

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَٓاءَ وَيُقِيمُوا

الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِۜ ﴿٥﴾

5. Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.

“Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak sâdece Allah’a kulluk etmeleri” bedenî ibadetler konusunda temel direk ve esas olan *“namaz”ı “kılmaları ve”* mâlî ibadetler alanında temel esas olan *“zekat”ı “vermeleri emrolunmuştu.”*

Bu âyet, onların yaptıklarının ne kadar çirkin olduğunu ifâde etmektedir. Âyette vurgulanmak istenen mânâ şudur: Halbuki onlara kitaplarında ne emrolunmuşsa, ancak Allah’a kulluk etmeleri için emrolunmuştu.

“Li ya’budû” kelimesinin başındaki lam, aslında hikmet ve maslahat içindir. İfadeyi biraz açarsak şöyle denmiş oluyor: Allah’ın fiilleri her ne kadar bir amaç ile açıklanmazsa da bir takım hikmet ve maslahatlarla sonuçlanır. Çoğu zaman lâmu’l-garaz bir fiilin sonucu olarak ortaya çıkan hikmeti ifâde etmek için kullanılır.

Sebep olarak, sâdece ehl-i kitabın kendi kitaplarında Allah’a ihlasla ibâdet etmelerinin emredildiğinin ifâde edilmesi ve meâlen: “Onlara sâdece Allah’a huşû ile eğilmeleri emredildi” denmesi, onlardan istenenler arasında, Cennete ermek ve Cehennemden kurtulmak gibi başka bir şeyin mükellefiyet olarak getirilmeyişi ehl-i sünnetin görüşünü desteklemektedir. Ehl-i sünnet âlimleri der ki: “İbâdet insanı Cennete götürdüğü veya Cehennem azabından kurtarıp uzaklaştırdığı için değil, tam tersine sen bir kul, O’da Rab olduğu için farz kılınmıştır.” Allah, dinde hiçbir sevap ve cezâ olmasa da Rabdır. Şu halde Allah’ın ibdeti emretmesi sırf kulluk için, O’nun Rab’lığının ve Mâlik oluşunun bir gereğidir.

Öte yandan bu âyet-i kerimede, işâret edilir ki, “Allah’a sevap ümidi ve cezâ korkusu ile ibâdet eden kişi açısından Ma’bûd, gerçekte sevaptır ve cezâdır. Hakk ise buna vâsıtadır. İbâdetten asıl maksad Ma’ruf olan şeydir. Şu halde ibâdetle Ma’bud, irfanla da Ma’rûf hedeflenmeli, gözetilmelidir. Kişi Allah’tan başka bir şeyi göz önüne

almamalıdır.

Aşıkların sevinci de kederi de O'dur.
El emeği, hizmet ücreti de yine O'dur.

Bazı âlimler ise şöyle der: Ağır basan ihtimal, *"li ya'büdû"* kelimesinin başındaki *"lam"*ın zâid bir lâm olmasıdır. Biz âyeti buna göre düşünecek olursak, "emredilen şey ibâdet ve benzeri şu şeyler olmuş olur. Nitekim ilk planda akla gelen de budur.

İbâdet kavramına gelelim. Arapçada *"İbâdet"*; tezellül, boyun eğme demektir. Nitekim üzerinde yürünen yola, herkes üzerine basıp geçtiği için bu kelimeden türeme *"tarîkun muabbed"* denir. "İbâdet" kavramını "itâat" olarak açıklayan kimse hatâ eder. Çünkü bazıları meleklere, Mesîh'e ve putlara ibâdet etmişlerdir ama onlara itâat etmemişlerdir. Fakat Şeriatte bir terim olarak ibâdet; boyun eğerek, ta'zim ederek, Allah'a karşı eda edilen her türlü itâate isim olmuştur. Bu mânâdaki ibâdete, zâtî ve fiilî sıfatlarında tek olan lâyık olabilir. O'nun bir benzeri olsaydı, nihâyetsiz tâzîm ona sunulamazdı. Şu halde bizim "bir fiilin ibâdet olması için iki unsur gerekir bunlardan birisi son derece büyük bir ta'zimdir" yolundaki sözümüz doğru çıkmış olur. Durum bu olduğu için, "Çocuğun kıldığı namaz ibâdet değildir" demişlerdir. Çünkü çocuk Allah'ın azametini bilmez. Şu halde onun fiili, "büyük bir ta'zim" olmuş olmaz. Câhiller ve gâfiiller de çocuk hükmündedir.

Bir fiilin "ibâdet" olmasının ikinci şartı ise, o fiilin emredilmiş olmasıdır. Şu halde Yahudîlerin fiilleri, son derece büyük bir ta'zim olsa da ibâdet değildir. Çünkü yaptıkları "emredilmiş fiil" değildir. Çocuğun fiili, ta'zim niteliğini, Yahûdilerinki ise, "emredilmiş olma" şartını taşımadığı için ibâdet sıfatını taşımayınca, senin eksik rükûun nasıl olur da "İbâdet" sayılır?

"Dini yalnız O'na has kılarak" ifâdesine gelelim. Bu cümle, *"li ya'budû"* fiilinin fâili olan *"Onlar"* kelimesinden hâldir. Kendi nefislerini sırf Allah'a hâlis kılarak demektir.

Yani şirk ve ilhaddan, nefsin arzularından, şehvetin emirlerinden arınmış, hile olmaksızın pak ve temiz olur.

"İhlas;" bir fiili bir tek nedene bağlı olarak yapmak, o fiilin yapılmasında başka nedenlerin hiçbir etkisinin olmaması demektir. Şu halde herhangi bir menfaat temin etmek veya herhangi bir zararı gidermek amacı ile yapılan ibâdet, "İhlas" kabilinden yapılmış bir ibâdet değildir. İnsan nefsinin bir pay aldığı namazda boğazını temizlemek gibi mubah fiillerle meşgul olmak da böyledir. Başkaları görsün diye namazı daha bir huşu ile kılmak riyâdır. Kişinin zekatını ana-babasına, kendi çocuklarına, köle ve câriyelerine vermesi de ibâdetin bir çeşidi olan "Kurbet"e aykırıdır. Bundan dolayı yukarda işâret ettiğimiz fiiller yasak edilmiştir.

Şu halde kullukta ihlas, insanın iç âlemini Allah'tan başkasından tamamen boşaltmasıdır. Bazıları şöyle der: "İhlas ameline Allah'tan başkasının muttali olmaması

ve yaptığın amel için nefsine hiçbir pay çıkarmaman, Allah'ın seni ibâdete ehil ve muvaffak kılmış olması dolayısı ile O'nun senin üzerinde ihsan sâhibi olduğunun bilincinde olman, ibâdet ettin diye Allah'tan hiçbir ecir ve karşılık taleb etmemendir."

"Hanifler olarak" ifâdesinin anlamı, bütün sapık inançlardan İslam'a dönerek ve meylederek..." demektir. Bu ifâde mânâ itabarı ile ihlas kavramanı pekiştirmektedir. Çünkü ihlas fâsid inançtan dönmek demektir. Fasit inancın en büyüğü ise Allah'ın bir ortağı olduğuna inanmaktır. *"Hanf"*, meyletmek, ayağın sırtının altı hâline gelmesi demektir. Nitekim bu anlamı, bu kelimeden türeyen *"Ahnef"* kelimesinde de görmekteyiz. Çünkü ahnef demek, küçük parmağı tarafından ayak sırtına basa basa yürüyen demektir. *"Hanf"* kelimesi, istikamet anlamına da gelir. Bu anlama göre *"hunefâ"*; "İstikamet üzere olanlar" demektir. Bundan dolayı, ayağı eğri olana –bunu hayra yormak için- "Ahnef" demişlerdir. Nitekim aynı mantıkla, gözleri görmeyen kimseye gören anlamında "basîr", "Habeşî"ye (bir çeşit zenciye) kafûr rengi beyaza çalan çiçek, tâûn/veba hastalığına 'mübârek", helâk olunan çöle, kurtulma yeri anlamında *"mefâze"* denmesi gibi...

Bu âyette yer alan "namaz kılma ve zekat verme" ile ilgili olarak *el-İrşad'*da şöyle denilmektedir: Bu tâbirle ehl-i kitabın şeriatlarındaki namaz ve zekât kasdediliyorsa mesele yoktur. Şâyet bununla bizim şeriatimizdeki namaz ve zekat kasdediliyorsa, onlara iki kitapta namaz ve zekat emredilmesi demektir. Bu da onlara: "Bizim Şeriatimize uymalarının emredilmesi, içinde namaz ve zekat ahkamına uymalarının emredilmesi" demek olur.

"Sağlam din de" değerli doğru din de *"budur."* Yani Sağlam, doğru din, Allah'a ihlasla ibâdet; namaz kılma ve zekat vermedir.

Tefsirde "kayyime" kelimesi için "millet" kelimesini mevsuf olarak takdir ettik. Bunun sebebi; bir şeyin kendi sıfatına izâfe edilmesi sakıncasına düşülmemesidir. Böylece "din" kelimesi "millet" kelimesine izâfe edilmiş oldu. Ancak "din" kelimesinin "millet" kelimesine izâfe edilmesi, her iki kelime arasında itibarî bir farklılığın kabul edilmesi ile mümkündür. Şöyle ki; herhangi bir peygamberin Allah'ın katından bir ümmete tebliğ etmiş olduğu Şeriat, yazılan ve imlâ edilen şey olması itibarı ile "Millet" ismini alır. Aynı hükümler, itâat edilen hükümler olması bakımından da "Din" ismi ile anılır. Çünkü "din" demek, itâat demektir. Buna göre, iki kelime arasında itibârî bir fark olduğu anlaşılmış olur.

Bazı âlimler, âyet-i kerimede "din" lafzının, "kayyime" kelimesine izâfesinin, âm/genellik ifâde eden lafzın, hâssa izâfesi kabilindendir demişlerdir.

Bu âlimlere göre "millet" kelimesinin takdir edilmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü "kayyime", millet yâni din demektir. Nitekim Übeyy'in *"ve zâlike'ddînü'l-kayyim"* şeklindeki kırâati de bu anlamı desteklemektedir. Bu izah tarzına göre konuyu biraz daha açalım: Din'in kendi sıfatı olan "kayyime" izâfe edilmesi, her iki lafzın birbirinden farklı olmasından dolayıdır. Ayrıca Araplar bir kelimeyi kendi sıfatına izâfe ederler. Sonra bunu Kur'ân'da bir çok yerde görürüz. Söz gelimi ***Ahiret yurdu Allah'a karşı***

gelmekten sakınanlar için hayırlıdır.” (Yusuf, 12/109) ifâdesi böyle bir ifâdedir. Kur'ân'ın başka bir yerinde aynı anlama, *“ve le'ddâru'l-âhıratu”* ifâdesi kullanılmaktadır. Çünkü burada yer alan “dâr” kelimesi “Âhıret”in tâ kendisidir. Bir başka âyet-i kerimede, ***“âzabu'l-harîk”***/yakıcı azab) ifâdesi yer almaktadır. Burada da kelimenin sıfatına izâfe edilmesi söz konusudur. Çünkü “harîk” kelimesi “muhrik” yâni yakıcı anlamınadır. Bu da sıfattır. Tıpkı “elîm” kelimesinin mü'lim” yâni (acı veren) anlamına gelmesi gibi...

Bu âyet-i kerimede, “din” kelimesi müzekker olduğu halde, onun sıfatı olan “kayyime”nin müennes olmasının nedeni, âyet sonlarında uygunluk olması içindir. *Keşfu'l-esrar*'da ifâde edildiği üzere, burada “din” “millet” anlamına kullanılmıştır. “el-Kayyime” kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru anlamınadır. *Râğıb Isfahanî*'nin ifâdesine göre, bu âyet-i kerimede “el-kayyime” kelimesi, ***“Siz insanlar için ortaya çıkarılan... hayırlı bir ümmetsiniz.”*** (Al-i İmran, 3/110) âyet-i kerimesi ile kendilerine işâret olunan ve âdaletle amel eden ümmete işâret etmektedir.

İbnu-ş'Şeyh der ki: Bazı dinlere mensup olan insanlar, usul ve inanç sistemini tam olarak uygulamadan amel etmekte ileri gitmişlerdir. Bunlar Yahudiler, Hırıstiyanlar ve Mecûsilerdir ve itâatle nefislerini yormuşlardı. Fakat, dine uygun bir inanç içinde olmadıkları için Hakk dini elde edememişlerdir. Buna karşılık bazı din mensupları ise, usûlü, yâni inanç sistemini doğru biçimde uygulamışlar fakat fürûu, yâni amelleri ihmal etmişlerdir. Bunlar da, “İman olduktan sonra ma'siyet insana zarar vermez” inancında olan Mürcie fırkasıdır. Allah bu âyet-i kerimede her iki grubu hatalı olarak göstermiş, ve ***“Muhlisîne”*** *(yalnız O'na has kılarak)* ifâdesi ile “ihlas”ın ve “ilmin”, namaz kılmaları ve zekât vermeleri cümlesi ile de “amel”in olması gerektiğini beyân etmiştir. Bu beyânın ardından da, bunların tümünün mu'tedil, ve dosdoğru din olduğunu beyân buyurmuştur. Nasıl ki organların toplamı “beden” dir. Aynen bunun gibi ilim, ihlas ve amelin toplamı da bir tek dindir.

HALKIN EN HAYIRLILARI

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِۙ اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٧﴾ جَزَٓاؤُ۬هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ
عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

6. Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları Cehennem ateşindedirler. İşte halkın en şerlileri onlardır.

7. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.

8. Onların Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabbinden korkan *(O'na saygı gösterenler)* içindir.

"Ehl-i kitap ve müşriklerden inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları Cehennem ateşindedirler." cümlesi, onların dünyadaki hallerinin beyân edilmesinin ardından, âhiretteki halllerini beyân etmektedir. Bu âyet-i kerimede, "müşrik"lerin zikredilmesi, hükmün –Peygamberliğin delillerinin sâdece onların kitaplarında olmasına parelel olarak- sırf ehl-i kitaba has olduğunun zannedilmemesi içindir.

"Kâfirler"in Cehennem ateşinde olmalarının mânâsı, Onların kıyamet günü oraya girecekleri anlamınadır. Âyetteki hükmün, isim cümlesi ile ifâde edilmesi, haberin kesinlikle gerçekleşecek olduğuna işâret etmek içindir.

Bunun yanında aynı âyeti, kâfirlerin şu anda o ateşte oldukları şeklinde de anlamak da mümkün dür. Bu takdirde ya Cehenneme girmeyi gerektiren durumları, Cehennemde bulunmaları durumuna indirilmiş, ondan dolayı böyle söylenmiştir. Ya da onların içinde bulundukları küfür ve mâsiyetler Cehennem ateşinin bizzat kendisidir, ancak bu dünyada ârızî bir biçimde zuhûr etmektedir. Âhıret hayatında dünya hayatındaki şeklini bırakacak ve gerçek şekli ile zuhûr edecektir" deriz.

Ehl-i kitap ve müşriklerin kâfir oldukları için azab yurduna ebedi bir biçimde girecek olmaları, azablarının *"keyfiyet"* itibarı ile farklı olacağı yargısı ile çelişmez. Çünkü Cehennem dereke derekedir ve azabı çeşit çeşittir. Konuyu biraz açalım: Müşrikler, yaratıcıyı, peygamberliği, kıyameti, inkâr ediyorlardı. Ehl-i kitap ise sâdece Hz. Peygamberin (s.a.) peygamberliğini kabul etmiyorlardı. Dolayısı ile ehl-i kitabın

kâfirliği müşriklerin kâfirliklerinden daha hafifti. Fakat bu iki zümre günahların en büyüğü "küfür" günahlarında ortak idiler. Bundan dolayı azabların en büyüğü "Cehennemde ebedilik" cezâsını hak ettiler. Kâfirlerin inkârı rif'at/yücelik amacı ile olduğu için "esfel-i safilin"e gittiler. Çünkü Cehennem; derin, karanlık, çok kuytu bir yerdeki ateşin adıdır. Nitekim "Cehennem" kelimesi bu anlamı yansıtıyor. Arapçada, bir kuyunun dibi çok derin olduğunda o kuyuya bu kökten türeme olarak; *"bi'r-i cihinnâm"* denir. Dolayısı ile her iki kâfir zümresinin azabta ortak olmaları, azabın nev'inde ortak olmalarını gerektirmez.

*"**İşte halkın en şerlileri onlardır.**"* Yani o adı geçen, Allah'ın rahmetinden uzak kişilerdir.

Âyette, "yaratıklar" anlamına *"beriyye"* denmesinin sebebi, Allah'ın onları yoktan yaratmış olmasıdır. Buna göre âyetin mânâsı "işte, yaratıkların amelce en şerlileri onlardır." İlerde mü'minler hakkında gelecek ifâdelere uygun mânâ budur. Bu ifâde, kâfirlerin neden Cehennemde ebedi kalacaklarının sebebini bildiren bir cümle olmuş olur.

Aynı cümleyi, "makam ve âkıbet itabarı ile yaratıkların en şerlileri onlardır" şeklinde anlamak da mümkündür. Bu takdirde cümle, sebeb bildirme değil de, ne feci bir halde olduklarını te'kit etme cümlesi olmuş olur. Âyette, "onlar" anlamındaki "ulâike" den sonra, yine onlar anlamına bir de "hum" zamirinin getirilmesinin sebebi, ifâdeye "sâdece" gibi bir hasr anlamı katması içindir. Böylece âyetin mânâsı, *"İşte yaratıkların en şerlileri sâdece onlardır, onlardan başkası değil"* şeklinde olmuş olur. Neden onlar yaratıkların en şerlileri olmasın ki! Kâfirler hırsızlardan daha beterdir. Çünkü onlar Allah'ın kitabında Hz. Peygamberin sıfatlarının yer aldığı cümleleri çalmışlardır. Onlar yol kesen eşkıyadan beterdirler. Çünkü, hak dinin halka ulaşmasının yolunu kesmişlerdir. Onlar kaba saba katı kalpli câhillerden de daha kötüdürler, çünkü bile bile inkâr, *"küfr-i inadî"*dir. Ve böylesi bir küfür ve inkâr câhillerin küfür ve inkârlarından daha beter olur. Buradan şu sonuç ortaya çıkıyor; kötü âlimlere yönelik tehdid herhangi bir kimseye yönelik tehdidten daha ağırdır. Ancak içlerinden tevbe eden ve müslüman olanlar bu tehdid dâiresinin dışındadır.

Bazı âlimlere göre, bu âyet-i kerimede yer alan hükme, onlardan önce yaşamış kâfirler dâhil değildir. Çünkü Fir'avn onlardan daha beter daha kötü idi. Buna karşılık mü'minlerin erecekleri sevabı konu alan ikinci âyet ise, bütün mü'minlere; eskiden geçen mü'minlerle daha sonra gelen mü'minlere şâmildir. Çünkü onlar milletlerin en üstünü, en faziletlisidirler.

Nâfi' ve **İbn Zekvân** "el-beriyye kelimesini aslı üzere hemzeli olarak (el-berîe) şeklinde okumuşlardır.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

7. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.

Bu âyet-i kerimede “sâlih ameller işleyenler” cümlesinde “sâlih ameller” ifâdesi çoğuldur. “Amilû’/işlediler” ifâdesi de çoğuldur. Çoğulun çoğul ile karşı karşıya gelmesi bir tek ferdin bütün sâlih amelleri işlemekle yükümlü olmadığı, aksine her mükellefin bir payı ve nasibi olduğu anlamı çıkar. Zenginin sâlih amelden payı “vermek”, fakirin ise “almak, sabretmek ve kanâat”tir.

İman ve itâattan oluşan fazilet ve şerefte en üstün derece ile nitelenen kimseler yaratıkların en hayırlılarıdır.

Bu âyet-i kerimeden “insan”ın “melek”ten daha faziletli olduğu sonucu çıkarılmıştır. Çünkü âyetteki, “îman denler” ifâdesi ile kasdedilenin “insan” olduğu açıktır. *“el-Beriyye”* kelimesi ise melek ve cinne de şâmildir. **Hasan Basrî**’ye, *“Onlar yaratıkların en hayırlıladırlar.”* Âyeti hatırlatılarak, bu âyette geçen kimseler “meleklerden de mi daha hayırlıdırlar?” diye sormuşlar. **Hasan Basrî**; “Yazık sana! Melekler îman edip sâlih amel işleyenlere nasıl eşit olsunlar” diye cevap vermiştir.

Güzelce ibâdet etmenin meleklere ne faydası var?
Aşkın feyzi sâdece insan üzerine dökülmüştür.

جَزَٓاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ
فٖيهَٓا اَبَدًاۜ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

8. Onların Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah’tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabbinden korkan *(O’na saygı gösterenler)* içindir.

“Rableri katında onların” îman ve itâatlarına karşılık *“mükâfatları altlarından ırmaklar akan Adn cennetlerine girmekdir.”*

Âyet-i kerimedeki “adn” kelimesinin anlamı ikamet etmek ve devam etmek demektir. **İbn Mes’ûd**’a göre Cennetin ortasıdır. Altlarından yâni ağaçlarının altından ırmaklar akıp gider, zira akarsuyu olmayan bahçe, bahçe olmaz.

el-İrşâd’da deniliyor ki: “Eğer “cennât” kelimesi ile, dalları birbirine girmiş “ağaçlar” kasdedilmişse, bu takdirde “onların altından ırmakların akması”nın ne demek olduğu gâyet açık anlaşılmaktadır. Şâyet bu kelime ile, arz ve üzerindekilerin tümü kasdediliyorsa o zaman “ırmakların altlarından akması” demek, “o cennetlerin” bir kısmının altından akması demektir. cennetler kelimesi ile bu iki mânâdan hangisi kasdedilirse edilsin ırmakların cennetlerin altından akması ile kasdedilen, onların kanal olmadan akmalarıdır. “Cennât” kelimesinin çoğul olarak getirilmesi, her mükellefin

cennetleri olacağını göstermektedir. Nitekim bu anlamı ***“Rabbinin huzuruna çıkarmaktan korkan kimseye iki Cennet vardır.”*** (Rahman 55/46) ifâdesinin ardından Allah ***“Bu iki Cennetten başka iki Cennet daha vardır.”*** (Rahman, 55/62) buyurur. Böylece bir kişi için dört Cennet zikredilmiş olur. Bu kul Allah korkusu ile ağlamıştır. Ağlarken her bir gözünde alt ve üst olmak üzere iki kapak olduğunu göz yaşlarının dört kapaktan indiğini görürüz.

Bazı âlimlere göre Allah, ***“Rableri katında onların mükâfatları adn cennetleridir.”*** İfadesinde çoğulu çoğula karşılık gerektirir. Bunun zorunlu sonucu olarak her mükellefin bir cenneti olmuş olur. Fakat bu “Cennet”lerin en alt derecesi, bütün içindekiler dâhil olmak üzere dünyanın on katı daha değerlidir. Nitekim bu gerçeği dile getiren Hz. Peygamber’den rivâyet edilen hadisler vardır. Ayrıca Allah’ın ***“onun neresine baksan büyük bir mülk görürsün.”*** (İnsan, 76/20) sözü bu gerçeği ifâde eder.

Âyet-i kerimede ki enhar kelimesinin başındaki *“elif – lâm”* ta’rif ifâde etmek için olabilir. Dolayısıyla bu “nehirler”i Kur’ânda adı geçen “nehir”ler olarak anlamak gerekir. Buna göre bu nehirler su, süt, bal ve şarap nehirleri olmuş olur. “Cennet”lerin yapılan güzel amellere bir karşılık bir mükâfat olarak zikredilmelerinin ardından, nehirlerin “akmak” ile nitelenmesi, onların “itâatlerine devam” etmekle övüldüklerine işâret etmek içindir. Allah, âdetâ burada şöyle buyurmaktadır. ***“Ey kul! Ölünceye kadar Rabbine kulluk et!”*** (Hıcr, 15/99) âyeti uyarınca, sen yaşadığın sürece, itâatin devam etmektedir. Bunun için benim lütuf ve keremimin nehirleri de ebediyete kadar akıp gitmektedir.

Onlar “orada” rûhanî ve cismânî çeşit çeşit nimetlerden yararlanarak “ebedî kalmakla mükâfatlandırılacaklardır. *“Ebeden”* kelimesi, zaman zarfı olup “hâlidîne/ebedi kalıcıdırlar” kelimesini te’kîd etmektedir. Buna göre âyet-i kerimede şöyle denmiş oluyor: Rableri katında onların mükâfatları, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar o cennetlerde ne ölürler, ne de oradan dışarı çıkarlar.

“Allah onlardan razı olmuş” Cümlesi, yeni bir başlangıç cümlesidir. Onların amellerine karşılık olarak verilecek mükâfatın üzerine daha fazla ihsan buyurulduğunu ifâde etmektedir. Bir başka ifâde ile cümlenin anlamı şöyle olur: Onlara içinde ebedî kalacakları cennetlerin yanında bir de şunları fazladan veririz, artırırız.

Ayrıca bu cümleyi duâ anlamlı bir başlangıç cümlesi olarak da almak mümkündür. Bunun yanında aynı cümleyi ikinci bir haber olarak kabul etmek de, hâl olarak saymak da imkan dâhilindedir.

İbnu’ş-Şeyh bu âyet-i kerime ile ilgili olarak der ki: Mükellef cesedden ve ruhtan yaratıldığı ve Rabbine itâati bu ikisi ile birlikte gerçekleştirdiği için, Allah’ın hikmeti, kulun bu iki unsurla ayrı ayrı nimetlenmesini gerekli kılmıştır. Şu halde cesedin cenneti, vasfedilen Cennettir. Ruhun cenneti ise Rabbin rızası ve hoşnutluğudur. Mısra:

Cennet nedir? Allah’ın ruhtan büyük rızası, hoşnutluğudur.

“Onlar da” istediklerini sonuna kadar elde ettikleri, arzularına sonuna kadar sahib oldukları, onlara hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin

kalbinden geçmeyen nimetler verildiği, özellikle de en büyük maksad olan Rabbe kavuşma nimeti bahşedildiği için *"Allah'tan razı olmuşlardır."*

Herkesin Senden bir arzu ve isteği vardır
Bizim dünyada ve ukbada maksudumuz Senin cemâlindir.

"İşte bu" zikri geçen mükâfat ve hoşnutluk *"Rabbinden korkan içindir."* Bazı âlimlere göre, "bu" kelimesi ile işâret olunan; îman ve sâlih amelin sonucu olan mükâfat ve hoşnutluktur.

Rabbinin cezâsından korkarak sevabı gerektiren işlerle meşgul olan kimse içindir.

Burada zikri geçen "korkma", Allah'ın "işler"ini bilen âlimlerin özelliklerindendir. Ki böyle bir korku, bütün ilmî ve amelî kemâlâtın dayanağıdır. Dînî ve dünyevî saâdetleri o korku sağlar. Allah: ***"Allah'ın kulları arasında ondan korkanlar, ancak bilginlerdir."*** (Fatır, 35/28) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimede, mâlikiyet ve terbiyenin rubûbiyet kelimesi ile ifâde edilmesi, korkunun illetine işâret etmek ve terbiye ile aldanmaktan sakındırmak içindir.

Hz. Enes'ten rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) **Übeyy b. Ka'b**'a buyurdu ki: *"Allah bana, sana 'lem yekün' sûresini okumamı emretti."* Übeyy: "Yâ Rasûlallah! Allah bizzat benim adımı size anarak mı bunu emretti?" deyince, Efendimiz (s.a.): *"Evet"* diye cevap verdi. Übeyy, Efendimiz (s.a.)'e tekrar: "Ey Allah'ın elçisi! Alemlerin Rabbi katında adım zikredildi öyle mi?" diye tekrar sorunca, Efendimiz (s.a.) yine: *"Evet"* buyurdu. Bunun üzerine Übey'in gözünden yaşlar boşalmaya başladı.

Zaman zaman Kur'ân'ı başkalarından dinlemek sünnettendir. Nitekim **Abdullah b. Mes'ûd** şöyle der: "Birgün Peygamber Efendimiz (s.a.) minberede iken *"bana Kur'ân oku"* buyurdu. Ona: Ey Allah'ın elçisi! Kur'ân sana indirilmişken ben mi sana Kur'ân okuyacağım?" diye sordum. Bana, *"Ben Kur'ânı başkalarından dinlemeyi severim"* dedi. Bunun üzerine ben de Nisâ sûresinin başından, ***"Her ümmete bir şâhit getirdiğimiz, ve ey Muhammed, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz, vakit durumları nasıl olacak?"*** (Nisa, 4/41) âyetine kadar okudum. Tam bu âyete gelince, Efendimiz bana: *"Şimdilik yeter"* buyurdu. Kafamı kaldırıp ona baktığımda, bir de ne göreyim gözlerinden yaşlar akıyordu.

Hz. Ömer, Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye: "Rabbimizi bize hatırlat" der, Ebû Musâ da Kur'ân okurdu. Nihâyet namaz vaktinin yarısı geçer ve Hz. Ömer'e; Ey mü'minlerin emiri, namaz, namaz diye hatırlatılınca: "Ben namazdayım" diye cevap verirdi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: *"Kim Allah'ın kitabından bir âyet dinlerse, Ona kıyamet günü bir nur vardır."* Buradan anlaşılıyor ki; Bazı zamanlar başkasından Kur'ân dinlemek sünnettir.

"Kur'ân okunduğu zaman, ona kulak verin, dinleyin ki merhamet olunasınız." (A'raf, 7/204) âyet-i kerimesi uyarınca "her Kur'ân okunduğunda Kur'ân dinlemek farz mıdır?" Meselesine gelince, kişi namazda ise, "evet Kur'an dinlemek farzdır" deriz. Namaz dışında olursa, Şeyh Kürdî Efendi'nin *Şerhu Şir'atü'l-İslam* isimli eserinde yer aldığına göre, âlimlerin çoğunluğuna göre, namaz dışında okunan Kur'anı dinlemek müstehaptır.[186]

---

[186]. Allah'ın inâyet ve ihsanı ile Beyyine süresinin tefsiri 1117 senesi, rabiul-âhir ayının yirmi dördünde/15 Ağustos 1705 milâdi tarihinde sona erdi.

سُورَةُ الزِّلْزَالِ

99- ez-ZİLZÂL SÛRESİ

Deprem demek olan "zilzal" sûrenin ilk âyetinde geçer. Nisa sûresinden sonra Medine'de inmiştir. 8 âyettir. Kıyametin kopmasından, insanların yeniden dirilip hesap vermelerinden, herkesin -iyi ya da kötü- ettiğini bulacağından bahseder.

KİM ZERRE MİKTARI HAYIR YAPMIŞSA ONU GÖRÜR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ﴿١﴾ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٢﴾
وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ﴿٤﴾ بِاَنَّ رَبَّكَ
اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتاً لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ﴿٦﴾ فَمَنْ
يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُۜ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı,
2. Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı
3. Ve insan «Ne oluyor buna!» dediği vakit,
4. İşte o gün *(yer)* bütün haberlerini anlatır.
5. Rabbinin ona bildirmesiyle
6. O gün insanlar amellerinin karşılığını görmeleri için kabirlerinden darmadağınık çıkıp mahşer yerine gelirler.
7. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.
8. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.

"Yer şiddetli bir" şekilde tekrarlanan *"sarsıntı ile sallandığı"* zaman. Burada, "tekrarlanan" dememiz, sarsılma anlamına gelen *"zilzâl"* fiilinde, aynı harflerin tekrar etmesinden dolayıdır. Çünkü lafızdaki harflerin tekrarı, sarsıntının tekrarını ifâde eder.

Yer, kendine mahsus bir sansıntı ile şiddetle sarsılacaktır. Ki bu sarsıntıyı Allah'ın hikmet ve dilemesi böyle gerektirmektedir. Bu da sonsuz şiddetle bir sarsıntıdır.

وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٢﴾

2. Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı

Yeryüzünün ağırlıklarını, sarsıntının ardından çıkaracak olmasına rağmen, öncelik ve sonralık bildiren "fâ-i tâkibiye" değil de "vâv" getirilerek "ve ahreceti'l-arzu" denmesi durumu, Kur'ân âyetlerini işiten kimsenin zihnine havale ederek onu düşünceye sevk etmek içindir. "Yeryüzü" kelimesi önceki âyette geçtiği için, yerine zamir getirmek

mümkün iken, “arz” kelimesinin tekrar edilmesi yeryüzünün ağırlıklarını çıkarması, onun bazı bölümleri için söz konusu olduğundandır. İşte bu dikkate alınarak, zamir yerine arz kelimesi getirilmiştir.

Âyet-i kerimede ki “eskâl” kelimesi “sikal” in çoğulu olup yerin hazineleri ve toprakta yatan ölüler anlamına gelir. “Sekal” ise yolcunun yanında bulunan eşya ve hizmetleri anlamındadır.

Bütün bu açıklamaların ardından âyet-i kerimeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: Kıyamet alâmetlerinden olan sûra ilk kez üfürüldüğü zaman olduğu gibi, yer içinde bulunan saklı define ve hazinelerini dışarı çıkaracak, ikinci üfürülüşün sarsıntısı esnasında da içerisinde bulunan ölüleri dışarı çıkaracaktır.

Bir rivâyette şu ifâdeler yer alır: *Yeryüzü ciğer-parelerini, altından yapılmış bir sütun gibi dışarı kusar. Kâtil gelir ve “ben bunun uğruna katıl oldum” der. Akrabaları ile ilişkisini kesen kişi gelir ve “ben bunun uğruna akrabalarımla ilişkimi kestim” der. Hırsız gelir, “Benim elim bunun yüzünden kesildi.” der. Sonra diğer insanları da çağrırlar, ancak ondan hiçbir şey alamazlar.”*

Bu hadis-i şerifte, “ciğer-pare” deyimi geçti. Bununla kasdedilen, yeryüzü içinde saklı olan hazinelerin dışarı çıkmasıdır. “Yeryüzünün kusması” demek, o hazineleri dışarı çıkarması demektir.

Âyette yer alan “eskâl” kelimesine, “sekalân” yâni insan ve cin topluluğu dâhildir. Bu da bize cinlerin de insanlar gibi ölünce toprağa gömüldüklerine işâret etmektedir.

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾

3. Ve insan «Ne oluyor buna!» dediği vakit,

“İnsan” yâni insanoğlunun tüm fertleri... Çünkü o günkü korku ortamı bütün insan fertlerini kaplayıp saracaktır. Dehşet olanca ağırlığı ile herkesi bürüyüp etkisi altına alacaktır. Şaşkınlık alabildiğine herkesin ortak duygusu olacaktır.

“Ne oluyor buna dediği zaman,” Yani insan, ne oluyor şu yeryüzüne, bu kez neden böyle şiddetle sarsılıyor ve neden içindeki ağırlıkları dışarı çıkarıyor? dediği zaman... İnsanın bu soruyu sorması, karşılaştığı korkunç durumu çok büyük bir şey olarak görmesinden, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir dilin ifâde etmediği dehşet verici durumları görüp hayrete düşmesinden dolayıdır. Ancak mü’min düştüğü bu dehşetten ayılınca, Kur’ân’ın ifâdesi ile ***“İşte Rahman olan Allah’ın vaâdettiği budur. Peygamberler doğru söylemişlerdi.”*** (Yâsin, 36/52) der. Kâfire gelince, Kur’ân’ın ifâdesi ile o da: ***“Yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?”*** (Yâsin, 36/52) der.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ﴿٤﴾

4. İşte o gün *(yer)* bütün haberlerini anlatır.

Bu âyet-i kerime bundan önceki âyetlerdeki, şartın cevabıdır. O günün ne kadar konkunç bir gün olduğunun vurgulanması için getirilmiştir. O gün, cansız varlıklar da konuşacaktır. Âyet-i kerimenin anlamı şudur: O gün yaratıklar, bütün haberlerini ya lisan-ı hâl ile ya da lisan-ı kâl ile anlatır.

Lisan-ı hal ile dedik, çünkü bu haberler yerin sarsıntısının ve ağırlıklarını dışarı çıkarmasının sebebine açık biçimde delalet eder. Bütün bunlar, Peygamberlerin uyarıda bulundukları; meydana geleceğinden korktukları, sakındırdıkları gerçeklerdir.

Lisân-ı kâl ile dedik, ki bu da çoğunluğu oluşturan âlimlerin görüşüdür. Zira, Allah Tealâ, yeryüzünü konuşturur. Yeryüzü onların kendi üzerinde yaptıkları kötülük ve iyilikleri haber verir. Öyle haber verir ki kâfir, gördüğü o rezaletleri görmektense Cehenneme sürüklenmeyi arzu eder.

Rivâyet olunduğuna göre **Abdurrahman b. Sa'saa** yetim bir çocuktu. **Ebû Said** ona dedi ki: Evlat! Çöle yolun düşerse, ezan okurken yüksek sesle oku. Çünkü ben Peygamber Efendimiz'in (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim. *"Okunan ezanı cin, insan, taş ve ağaç kim duyarsa, o ezana kıyamet günü şâhidlik edecektir."* [187]

Yine rivâyet olunur ki, **Ebû Ümeyye** bir gün mescid-i haramda farz namaz kılar. Sonra ilerleyerek mescidin bir o köşesinde bir bu köşesinde namaz kılar. Namazını bitirince ona: "Ey Ebû Ümeyye, senin bu yaptıklarının anlamı nedir?" diye sorarlar. Ebû Ümeyye cevap olarak ***"o gün yer bütün haberlerini anlatır"*** âyetini okudum. Ve mescidin bu köşelerinin kıyamet günü bana şâhidlik etmelerini istedim" der. Bulunduğu mekanın, kendisi için Allah'ı zikrettiğine, Kur'ân okuduğuna, namaz kıldığına vb. iyi ameller işlediğine şehâdet edecek kimseye ne mutlu! Buna karşılık, bulunduğu yerin zina, hırsızlık ve yaptığı çeşitli kötülükleri işlediğine şâhidlik edecek kimselere yazıklar olsun!

Derler ki: Allah'ın senin aleyhine şâhitlik edecek tam yedi şâhidi vardır. Bunlar,

1. *Mekan:* Allah, ***"O gün yer bütün haberlerini anlatır"*** (Zilzal, 99/4) buyurmaktadır.

2. *Zaman:* Nitekim bir haberde şöyle denir: *"Her gün 'ben yeni bir günüm. Ben senin yaptıklarına şâhidim' diye nida eder."*

3. *Lisan:* Allah şöyle buyurur: ***"Kendi dilleri, elleri ve ayakları yapmış olduklarına şâhidlik ettikleri gün onlar büyük azaba uğrayacaklardır."*** (Nur, 24/24)

4. *Organlar:* Allah şöyle buyurur: ***Bizimle elleri konuşur, ayakları da yaptıklarına şâhidlik eder."*** (Yâsin, 36/65)

5. *İki melek:* Allah şöyle buyurur: ***"Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedir."*** (İnfitar, 82/10)

6. *Divân:* Allah şöyle buyurur: ***"Bu kitabımız sizin aleyhinize konuşuyor. Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kaydediyoruz."*** (Casiye, 45/29)

7. *Rahman:* Allah bu konuda şöyle buyuruyor: ***"Yaptıklarınıza daldığınız anda***

mutlaka Biz sizi görürüz." (Yunus, 10/61)

O halde ey âsi kul! Bunca şâhid senin aleyhine şâhidlik edince hâlin nice olur hiç düşündün mü?

بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٥﴾

5. Rabbinin ona bildirmesiyle

O gün yer, Rabbinin kendisine vahyetmesi sebebi ile, cumhur âlimlerin tercihlerine göre, lisan-ı kâl ile konuşmasını emredecek, o da tüm haberlerini söyleyecektir.

Ya da, Rabbinin -tıpkı lisan-ı hâl ile konuşma durumunda olduğu gibi- yer de haberlere delalet eden haller vücuda getirmesi ile haberlerini vermesi sebebi ile...

Bu âyet-i kerimede, "beden arzı"nın, hayvanî ruh ile kuvvetlerin kargaşası sebebi ile, insanî ruhun çekilmesi esnasındaki sarsılışına, onun metâını çıkarmasına işâret vardır -ki o insanda belli bir miktardadır-.

Ruh, amel biçimleri ile kalpte yer etmiş inançların tümü belli bir miktardadır.

"İnsan, ne oluyor buna dediği zaman" âyeti ile işâret edilen de şudur: İnsan, ne oluyor bu beden arzına?! Niçin sarsıldı, niçin çalkalandı, sebebi, mizacın inhirafı mı yoksa, karışımların galib gelmesi mi? dediği zaman.

"O gün yer haberlerini anlatır." Âyeti ile de şuna işâret edilir: O gün beden arzı, Rabbinin kendisine işâret etmesi, "çalkalan, harab ol" şeklinde emir vermesi, sebebi ile lisânı haliyle haberlerini anlatır. Yüklerin ortaya çıkarılması; rûhun çıkması ve ölümün tahakkuk etmesi anında olur.

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ﴿٦﴾

6. O gün insanlar amellerinin *(karşılığını)* görmeleri için darmadağınık kabirlerinden çıkıp mahşer yerine gelirler.

Yukarda anlatılanların meydana geleceği "o" gün *insanlar* gerek hayır, gerek şer işlemiş oldukları "amellerini" ve karşılığını *"görmeleri için* kabirlerinden hesab meydanına *"darmadağınık gelirler."*

Âyet-i kerimedeki, "amelleri" ifâdesini "amellerinin karşılığı" şeklinde takdir ettik. Çünkü amellerin kendileri gözle görülmez. Zirâ burada zikri geçen "görme" bilme anlamında değildir. Çünkü devamındaki "artık kim zerre ağırlığınca, bir hayır işlerse" anlamındaki âyet-i kerime, adı geçen "görme" fiilinin îzâhı mâhiyetindedir. Ayrıca buradaki "görme" fiilinin, gözle görme anlamına olduğunu, fiilin bir mef'ul almasından da anlayabiliyoruz. Çünkü biliyoruz ki soyut "görme" iki mef'ul alır. Bu "görme", ancak ameller nûrânî veya zulmânî bir sûret verilecekse o zaman kalbî görme olabilir. Veya

amellerin gösterilmesinden maksad amel defterleridir ki bu da gözle görülmeyi ifâde eder. “Görme” ilerde geleceği üzere, yazılması anlamına alınırsa o zaman kalbî olabilir.

Âyet-i kerimede ki, “çıkacaklar” şeklinde ifâde ettiğimiz “sader” kelimesi, geldikten sonra dönmek ve ayrılmak anlamınadır. Cumhura göre “vürud” onların yerde defnedilmiş olmaları, “sader” ise, yeniden dirilmek için ayağa kalkmaları, demektir.

Bu anlamda olmak üzere, vedâ tavafına “tavafu’s-sader” denilir. Bu tavaf bilindiği üzere, hacıların memleketlerine dönerken yaptıkları en son tavaftır. Bu da bize kelimenin yapısında var olan “dönme” anlamını göstermektedir.

Âyetten anlaşıldığına göre o gün insanlar kabirlerinden darmadağınık çıkacaklardır. Bazılarının yüzleri ve elbiseleri beyaz ve güven içinde olacaktır. Önlerinde bir seslenen şöyle seslenecektir. “Bu Allah’ın dostudur.” Bazıları ise, kapkara yüzlü, çırılçıplak, yalınayak, zincire vurulmuş korku içinde olacaklardır. Onun da önünde bir seslenen çıkıp şöyle diyecektir. “Bu Allah’ın düşmanıdır.”

İbn Abbas’tan rivâyet olunuyor: Cebrâil (a.s.) bir gün Peygamber (s.a.) Efendimiz’e gelerek: “Ey Muhammed! Rabbin sana selam söylüyor. Kendisi daha iyi bildiği halde, Rabbin senin neden ğamlı, neden hüzünlü olduğunu soruyor?” dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle cevap verdi: *“Ey Cebrâil! Uzun zamandan beri ümmetimin durumunu düşünmekteyim.”* Cebrâil sordu: “Ehl-i küfür hakkında mı, yoksa ehl-i İslam hakkında mı?” Efendimiz (s.a.) cevap verdi: *“Hayır, bilakis Lâ ilahe illallah ehlini düşünmekteyim.”*

Cebrâil (a.s.) Peygamber Efendimiz (s.a.)’in elini tutup onu Benû Seleme kabristanlığına götürdü. Sağ kanadı ile bir ölünün kabrine vurdu. Ona: “Allah’ın izni ile kalk” dedi. Bunun üzerine kabirden bembayaz yüzlü, bir adam kalktı. “La ilahe illallah, Muhammedün rasûlullah, el-Hamdü lillahi rabbi’l-alemîn” diyordu. Cebrâil o adama “eski hâline geri dön” dedi ve adam eski hâline geri döndü.

Cebrâil daha sonra sol kanadı ile bir ölünün kabrine vurdu. Ve Allah’ın izni ile kalk” dedi. Kabirden, kapkara yüzlü mavi gözlü bir adam çıktı. “Vay benim iç yangınıma! Vay benim başıma gelenlere! Vay benim rezil, rüsvaylığıma!” diyordu. Cebrâil ona da “eski hâline dön” dedi ve adam eski hâline kabrine döndü. Sonra Cebrâil Peygamber Efendimiz (s.a.)’e dönerek: “Kıyamet günü işte böyle; nasıl ölmüşlerse öyle dirilecekler.” dedi.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾
وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

7. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.

8. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.

Bu iki âyet yukarıda geçen, ***“kendilerine gösterilmek için”*** ifâdesini açıklamaktadır.

Âyette geçen “el-miskal”; ağırlık, “zerre” ise, küçük karınca demektir. Veya “zerre” odaya dolan güneş ışınlarında görülen toz zerrecikleri demektir.

İbn Abbas (r.a.) bu konu ile ilgili olarak der ki: Avuç içini yere koyduğunda, elinin altındaki toprak *“arz”*dır. Elini yerden kaldırdığında, eline bulaşan her toprak parçası “zerre”dir.

Yahya b. Ammar da şöyle der: “Bir arpa tanesi, dört erzedir. Bir erze ise, dört susam tanesi kadardır. Bir susam tanesi, dört hardal ağırlığındadır. Bir hardal tanesi dört kepek yaprağı ağırlığı kadardır. Bir kepek yaprağı bir zerredir.”

Kulun yaptığı hayır ve şerden bir zerre miktarını görmesinden maksad, onun karşılığını görmek demektir.

Âyet-i kerimede; “kim” anlamına gelen, birinci “men”den maksad mutluluğa eren bahtiyar kimselerdir. Delili ise, “eştâten” ifâdesidir. İkinci “men” ise bedbahtlara âiddir. Delil yine “eştaten” ifâdesidir. Buna göre âyetin mânâsı, “mutlu kimselerden kim bir zerre ağırlığı kadar hayır yaparsa karşılığını görecektir. Bedbahtlardan kim zerre ağırlığı kadar şerr işlerse karşılığını görecektir.” demek olur. Bilindiği üzere kâfirin iyi ameli, inkârı nedeni ile boşa çıkar. Büyük günahlardan kaçınan mü’minin kötü amelleri de bağışlanır. “Kâfirin iyi ameli, göreceği azabın hafiflemesinde etken olur” şeklinde bir söz vardır.

Rivâyete göre, Arapların cömerdi meşhur **Hâtim Taî**, çok cömert olduğu için Allah onun azabını hafifletecektir. Bu haberin bir benzeri, Ebû Talib ve başkaları hakkında da gelmiştir. Bütün bu haberleri Allah’ın: ***“Onların yaptıkları, herbir*** *(iyi)* ***işi ele alırız, onu saçılmış zerreler hâline getiririz*** *(değersiz kılarız.)****”*** (Furkan, 25/23) âyet-i kerimesi çürütmektedir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.) Abdullah b. Cüd’ân hakkında; yaptığı iyi amelin kendisine fayda vermeyeceği şeklindeki beyânı da yukardaki âyetin hükmü ile aynıdır. Bu hadis yukardaki rivâyeti çürütmektedir. Peygamber Efendimiz, (s.a.) bunun sebebini açıklarken, Abbdullah b. Cüd’ân’ın bir gün bile ***“Hesap günü hatalarımı bağışla”*** (Şuara, 26/82) demediğini ifâde etmiştir. Hz. Peygamber yukarıdaki cevabı **Hz. Âişe**’nin: “Ya Rasûlallah! İbn Cüd’ân câhiliye döneminde akrabalarını ziyaret ederdi, fakirleri doyururdu. Bu amelleri ona fayda verir mi?”[188] sorusu üzerine vermiştir.

Aynı konu ile ilgili olmak üzere Peygamber Efendimiz (s.a.) Ebû Talib hakkında şöyle demiştir: *“Eğer ben olmasaydım, o Cehennemin en alt tabakasında olurdu.”* [189] Ancak Efendimiz’in (s.a.) bu şefâati sâdece ona mahsustur.

Kâfirlerin iyi amellerine gelince, bu ameller şâyet müslüman olurlarsa, ondan sonra makbuldür.

Biz yukarıda insanın işlediğinin gerek hayır, gerek şer karşılığını göreceğinin ne anlama geldiğinden söz ederken bunun anlamının” amellerini değil, bunların karşılığını göreceklerini ifâde etmiştik. Söz konusu âyeti, amellerin karşılığını değil, bizzat kendisini görmeleri şeklinde de anlamak mümkündür. Buna göre, mükâfat ve cezâ

bunları ifâde eden başka delillere bırakılmış olur. Bu delil, büyük günah işlemekten kaçınması hâlinde mü'min açısından küçük günahlarının affedilmesi, bütün hasenelerine sevap verilmesi şeklinde tecelli ederken, kâfir açısından, bütün hasenelerinin boşa gitmesi, bütün günahlarına cezâ verilmesi şeklinde ortaya çıkar. **İbn Abbas**'tan gelen şu rivâyet de, bunu desteklemektedir: *"Gerek mü'min gerek kâfir; bir insan hayır ve şer işlerse Allah ona yaptığını gösterir. Mü'min'in kötü amelleri mağfiret olunur, kâfirin ise, iyi amelleri kendisine bir iç yangısı olarak döner."*

el-Bikaî'nin tefsirinde şöyle denir: "Kâfir işlemiş olduğu hayrın karşılığını dünyada gördü diye amelinin yanında durdurulur, kendisine verilmez. Veya işlemiş olduğu o hayır, îman temeli üzere dayalı olmadığı için boşa çıkar. Bütün bunlar mânâ olmaksızın, sâdece birer semboldür. Amaç kâfirin pişmanlığını, hüznünü güçlendirmek, esefini kuvvetlendirmektir. Mü'mine gelince, o da amelini görür ki, sevinci daha da artsın. Mü'min kötü fiilini de görür ve mağfiret olunduğunu bilir, böylece ferahı ve sevinci artar. Kâfir ise kötü amelini görür ve hüznü daha da artar.

et-Tevilâtün-Necmiyye'de bu son âyetler şöyle açıklanmaktadır:

İki eli olan; ilmî fâiliyet ve ilmî kabiliyet eli ile kazanılmış amelleri kendilerine gösterilmek için...

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlemişse onu görecek." Kim zerre ağırlığınca, bir hayır işlemişse onu karşılık olarak görecek. Çünkü ameller nûrî veya zulmânî şekillerle, kendilerine uygun bir sûrette şekillenecekler.

"Kim zerre ağırlığınca bir şer işlemişse onu görecektir." Yani, kim zerre ağırlığınca bir şerr işlemişse, onu, kıyamet günü, kuvve-i behîmiyyeye göre ise, hayvanî cesedinde görecek. Çeşitli güzel sûretler ne kadar artarsa, parlaklık da sevinç de o derece artacak. Aynı şekilde, çeşitli çirkin sûretler arttıkça da yüz asıklığı ve elem de o derece artacak.

Bu âyette, ayrıca mü'min açısından mükâfatın, sâdece görme ile gerçekleşmeyeceğine işâret vardır. Bu da Allah'ın dilediği kullarına bir ihsandır.

Tefsir kitaplarında bu âyetlerle ilgili olarak şu değerlendirmeler yer alır: Bu âyet-i kerime, az bile olsa; bir hurma tanesi, bir üzüm tanesi, bir ekmek parçası veya bir ceviz tanesi bile olsa az bir hayrın işlenmesine teşvik etmek için inmiştir. Çünkü halis niyetle yapılırsa böyle bir amelin çoğalması an meselesidir. Son âyet kötülükten sakındırmak için inmiştir. İsterse bu kötülük; terazi ile herhangi bir şeyi tartarken bir zerre ağırlığında eksik tartmak, namahreme bir bakış, günaha doğru bir adım atmak, bir küçük yalan söylemek gibi küçücük bir günah olsun... Çünkü bu küçük günahın -Allah'a karşı bir cür'et anlamına geldiği için- büyümesi ve çoğalması da yine an meselesidir.

İslamın ilk yıllarında, insanlar, küçük günahlardan dolayı Allah'ın kendilerini hesaba çekmeyeceğini zannediyorlardı. Bazıları, basit bir şeyi fakire sadaka olarak vermekten utanıyor, bunun harhangi bir ecri olmayacağını sanıyorlardı. İşte bu âyet-i kerime bu yüzden indi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Zilzal sûresi Kur'ânın dörtte birine bedeldir."*

[190] Bu hadisi, **İbn Ebî Şeybe** doğrudan Hz. Peygamberden rivâyet etmiştir. Buna göre Zilzal sûresinin dört kez okunması, bütün Kur'ânın okunmasına denk olmuş olur. Düşünecek olursak bu hesap doğru çıkıyor. Çünkü *"öldükten sonra dirilme*"ye îman, îmanın dörtte birine denktir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Bir kul dört şeye inanmadıkça îman etmiş olmaz."* Bunlar şunlardır:

1- *Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına,*

2- *Benim, Allah'ın Peygamberi olduğuma ve beni hak ile gönderdiğine,*

3- *Öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna,*

4- *Kadere îman etmektir.*[191]

Bazı riyâyetlerde ise, Zilzal sûresinin Kur'ân'ın yarısı olduğu rivâyet olunur.[192] Bunu da biraz açalım: Kur'ân'ın hükümleri:

1- Dünya ahkamı,

2- Âhiret ahkamı, diye ikiye ayrılır. Bu sûre de âhiret ahkamını icmalen ihtiva etmektedir.

Rivâyet olunur ki, **Ferazdak b. Sa'saa b. Naciye**'nin dedesi Kur'ândan âyet okumasını istemek üzere Peygamber Efendimiz (s.a.)'e gelir[193] ve der ki: Sana ne iniyorsa onu bana oku!" *Keşfü'l-esrâr*'da gelmiştir ki; Ferazdak'ın amcası Sa'sa'a Hz. Peygamber (s.a.)'in huzuruna geldi ve Müslüman oldu. Allah'ın elçisinden kendisi için Kur'ân'dan bir şeyler okumasını istedi. Peygamber Efendimiz de Zilzal sûresinin son iki âyetini okudu. Adam; yeter,yeter, dedi. İçinde bir heyecan ve cezbe hâli belirdi ve yere düştü, inleyerek ağladı.

Bu âyet en muhkem âyettir. Buna tüm hikmetleri kendisinde topladığı için "el-Câmia" denmiştir.

Zeyd b. Eslem'den rivâyet olunuyor: "Adamın biri Peygamber Efendimiz (s.a.)'e gelerek, "Allah'ın sana öğrettiklerinden sen de bana öğret." der. Peygamber Efendimiz (s.a.) adamı, Kur'ân öğretsin diye birisine teslim eder. Bu adama hocalık yapan sahabi, ona Zilzal sûresini öğretmeye başlar. Son iki âyete geldiklerinde, adam "bu kadarı yeter" der. Hocası, adamın bu hareketini Peygamber Efendimiz'i (s.a.)'e bildirince, Peygamber Efendimiz (s.a.) *"Bırak adamı! Adam meseleyi çözmüş, anlamış."* der. [194]

Bir kimse yarın âhirette bir zerreden bile hesaba çekileceğini bilse bugün kendi muhasebesiyle meşgul olur. Fırsat varken muhasebeni bugün yap. İşlediğin hayrına ve şerrine bak. Eğer iyilik yönünden zenginsen rahat ol; kötülükten başka bir şeyin yoksa vay senin hâline! [195]

---

[187]. Buhari, ezan 5
[188]. ed-Dürru'l-mensur, VI, 307
[189]. Buharî, Menâkıbu'l-Ensar 40

[190]. İbn Kesir, IV, 538
[191]. Tirmizi, kader 10; İbn Mace, mukaddime 10
[192]. Tirmizi, fedailu'l-Kuran 10
[193]. Müsned, V, 59
[194]. Bk. Ebu Davud, Ramazan 9
[195]. Allah'ın izni ve yardımı ile Zilzâl süresini tefsiri Cemâziye'l-Ulanın dördüncü günü/24 Ağustos 1705 milâdi tarihinde sonra erdi.

سُورَةُ الْعَادِيَاتِ

100- el-ÂDİYÂT SÛRESİ

Âdiyât, koşan atlar demektir. Bu sûrenin, Mekke'de mi yoksa Medîne'de mi indiği husûsunda ihtilâf edilmiştir. Âyetlerinin sayısı ihtilâfsız 11'dir. Bu sûrede insanoğlunun nankörlüğünden, kıyamet günü ortaya çıkacak acıklı durumdan söz edilir.

İNSAN, RABBİNE KARŞI PEK NANKÖRDÜR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاًۙ ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاًۙ ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ
صُبْحاًۙ ﴿٣﴾ فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعاًۙ ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعاًۙ ﴿٥﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ
لِرَبِّهٖ لَكَنُودٌۚ ﴿٦﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهٖيدٌۚ ﴿٧﴾ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ
لَشَدٖيدٌ ﴿٨﴾ اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِۙ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي
الصُّدُورِۙ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبٖيرٌ ﴿١١﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Harıl harıl koşanlara,

2. *(Nallarıyla)* çakarak kıvılcım saçanlara,

3. *(Ansızın)* sabah baskını yapanlara,

4. Orada tozu dumana katanlara,

5. Derken orada bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin ederim ki

6. İnsan, Rabbine karşı pek nankördür.

7. Şüphesiz buna kendisi de şâhiddir

8. Ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.

9. Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığı

10. Ve kalplerde gizlenenler ortaya konduğu zaman insan *(hâlinin ne olacağını)* düşünmez mi?

11. Şüphesiz Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır.

“Âdiyât”, süratle koşanlar, demektir. Allah Teâlâ burada, düşmana doğru koşan gâzîlerin atları üzerine yemin etmektedir.

Âyetteki *“dabhan”* kelimesinin mânâsı, atın koşarken hızlı hızlı alıp-verdiği nefeslerin sesidir. Yâni koşarken atların ağız ve karınlarından işitilen sestir. Bu ses, atın kişneme ve arpa yerken çıkardığı hırıltıdan farklıdır.

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًاۙ ﴿٢﴾

2. ***(Nallarıyla)*** **çakarak kıvılcım saçanlara,**

Atlar, tırnaklarının uçlarıyla taşlara vurarak kıvılcım çıkarırlar. İşte âyette, buna göre yemin edilmektedir.

Aslında vurma, ateş çıkarmaktan daha önce gelir. Atların nefes alıp verişiyle çıkan ses ise koşmadan sonradır ve koşmanın bir neticesidir.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Taşlık arazide koştuklarında tırnaklarıyla ateş çıkaran atlara yemin olsun ki…

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًاۙ ﴿٣﴾

3. ***(Ansızın)*** **sabah baskını yapanlara,**

Bir kavme baskın yapmak, atlarla onların üzerine hızla hücûm etmek demektir. "Atın baskın yapması", baskın, hücûm ve saldırı esnâsında hızla koşması demektir. Mallarını yağmalamak, kendilerini öldürmek ve esir etmek için düşmana ansızın saldırmak mânâsına gelen "iğâra" fiili burada atlara nisbet edilmiştir. Hâlbuki bu yapılanlar atların değil, onlara binen süvarilerin işidir. Bunun sebebi, düşmana yapılacak ânî baskınlarda atların esas umde olduğuna işâret etmektir.

Umûmiyetle düşmana hücumlar sabah vakti yapıldığı için, burada da sabah vakti baskın yapan atlara yemin edilmiştir. Çünkü savaşçılar, düşman kendilerini farketmesin diye onlara gece yaklaşırlar ve sabahleyin gaflet ânlarında üzerlerine hücum ederler ki neyi yapıp neyi yapamadıklarını görsünler. Arapların baskından korktukları zaman "Yâ sabâhâh!" yâni "Ey kavmim! Sabah vakti üzerimize gelecek şerden kendinizi koruyun!" diye nidâ etmeleri bu âdetten dolayıdır.

فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعًاۙ ﴿٤﴾

4. Orada tozu dumana katanlara,

Yâni o baskın esnâsında tozu dumana katanlara yemin olsun ki... "Toz" anlamı verdiğimiz *"nak'an"* kelimesi, aslında yükselen sese verilen bir isimdir. Toz da yükseldiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. Bu kelime, "suya dalmak" anlamındaki "en-Nak'"dan türemiş de olabilir. Sanki toz çıkaran kişi, suya dalar gibi tozun içine dalmaktadır.

Âyet-i kerimede, atların tozu dumana katmasının, bilhassa sabah vakti olduğu ifâde edilmiştir. Çünkü gece serinlik sebebiyle nisbeten daha az toz kalkar ve kalkan tozlar

görünmezler. Buradan anlaşılıyor ki atların tırnaklarından çıkan ve gündüz görünmeyen kıvılcımlar da gece meydana gelmektedir. Aman Allah'ım! Kur'ân'ın ihtivâ ettiği şu incelikler ne kadar da hayranlık verici!

Sa'dî Müftî *Beydâvî Tefsiri* üzerine yaptığı hâşiyelerde der ki: Atlar tozu dumana katarlar, çünkü baskın esnâsında taktik gereği sağa, sola, öne arkaya giderler, bazen hücûm edip bazen geri çekilirler, bazen kaçan düşmanı takip ederler, bazen de üzerlerine gelen düşmana saldırırlar, bu sebeple ortalık toza dumana boğulur.

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًاۙ ﴿٥﴾

5. Derken orada bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin ederim ki

Âyetin mânâsı "bi" harf-i cerrinin anlamına göre yâ, "o vakitte düşmanın ortasına dalanlara" veya "tozu dumana katarak düşman topluluğunun ortasına dalanlara..." şeklindedir.

Âyetlerin başındaki "fâ" harfleri, baştan beri bahsedilen hâdiselerin bir tertîb üzere birbirine bağlı olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü atların düşman toplulukları içine dalması, tozu dumana katmalarına; toz duman, sabah vakti baskın yapmalarına; baskın, atların tırnaklarının kıvılcım çıkarmasına, o da atların koşmasına bağlıdır ve bunlar birbirini takip etmektedir.

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌۚ ﴿٦﴾

6. İnsan, Rabbine karşı pek nankördür.

Bu âyet, yukardan beri yapılan yeminlerin cevabıdır. Bir başka ifâde ile üzerine yemin edilerek gerçek olduğu vurgulanan vâkıadır.

"Kenûd" kelimesinin masdarı olan "künûd", nîmete nankörlük etmek demektir. *"Kenûd"* ise, çok nankör demektir. Nitekim Kinde kabilesine bu ismin verilmesi bu mânâdan dolayıdır. "Kinde", Yemen'deki bir kabilenin atası olan Sevr b. Ufeyr'in lakabıdır. Çünkü o babasının yaptığı iyiliklere nankörlük etmiş, ondan ayrılarak dayılarının yanına gitmiştir.

Kelbî şöyle der: "el-Kenûd"; Kinde lehçesinde isyankâr, Benî Mâlik lehçesinde cimri, Mudar ve Rabîa lehçelerinde de çok nankör demektir.

Bu âyet-i kerimedeki, "insan" kelimesinden maksad, insan cinsinin bazı ferdleridir. Yâni insanların bir kısmı bilhassa Rabbinin nîmetine çok nankördürler.

"Li Rabbihî" ifâdesinin başındaki "lâm" harf-i cerri, kendisinden sonra gelen "Kenûd" kelimesine bağlıdır. İnsanın bilhassa Rabbine karşı nankör olduğunu ifâde etmek ve âyet fâsılalarının uyumuna riâyet etmek için bağlı olduğu kelimenin önüne

alınmıştır.

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah Efendimiz (s.a.) Kinâne Oğulları'ndan bazılarının üzerine bir seriyye göndermişti. Bu seriyyenin başına, Akabe Bey'ati'ndeki temsilcilerden biri olan **Münzir b. Amr el-Ensârî**'yi kumandan tâyin etti. Nebî (s.a.) bir ay bu seriyyeden haber alamadı. Bunun üzerine münafıklar onların öldürüldüğünü söylemeye başladılar. Bunun üzerine Âdiyât Sûresi nâzil olarak Nebî (s.a.) Efendimiz'e onların selâmette olup düşmana baskın yaptıklarını müjdeledi ve onlar hakkında asılsız haberler çıkaranların içinde bulundukları nankörlüğü ortaya koydu.[196]

"Ve'l-Âdiyât" kelimesinin başındaki "lâm", "ahd" için olup bilinen atlar kasdediliyorsa, o zaman üzerine yemin edilenler, yukarıda bahsedilen seriyyedeki atlardır. "Cins" için ise, o zaman bu yemin Allah yolunda koşan ve burada bahsedilen sıfatlarla muttasıf olan bütün atlar üzerine yapılmış olur. Her iki takdirde de atlar, bu şerefli vasıflara sâhip oldukları için, üzerlerine yemin edilmeye lâyık hayvanlardır.

Husûsiyle gâzîlerin atları üzerine yemin edilmesi, daha ötesi olmayan muhteşem bir sanat hârikasıdır. Burada âdetâ şöyle denmektedir: "Şöyle şöyle yapan atlara yemin olsun ki şu münâfıklar onların süvârileri hakkında asılsız haberler uydurmuşlar ve bu hareketleriyle nankörlükte çok ileri gitmişlerdir." Gâzîlerin atları bile, Allah'ın üzerlerine yemin edeceği kadar şerefli olursa, ya onlara binen gâzîlerin Allah katındaki şeref ve faziletleri ne olur düşünmek gerekir!

Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in "Kenûd" kelimesini şöyle tefsir ettiği rivâyet edilir: *"Kenûd", kölesini döven, yemeğini tek başına yiyen ve kimseye ihsânda bulunmayan cimri kimsedir."* [197]

Denildiğine göre, Araplardan aynı asırda üç kişi yaşamıştı. Bunların biri cömertliğin sembolü oldu ki o **Hâtim et-Tâî** idi. İkincisi cimriliğin sembolü oldu. O da **Ebû Hubâhih** idi. O derece cimri idi ki, ekmek pişirmek için ateşi ancak insanlar uyuyunca yakardı. İnsanlar uyandığında hemen ateşini söndürürdü ki kimse istifâde edemesin. Üçüncüsü de tamahkarlığın sembolü oldu. Bu zat Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm'ın azadlı kölesi **Eş'ab b. Cübeyr** idi. Bir çocuk Kur'ân okuyordu, Eş'ab da çocuğunun yanında oturuyordu. Çocuk *"İnne ebî yed'ûke: Babam seni çağırıyor"* [198] âyetini okudu. Eş'ab hemen ayağa kalkıp ayakkabılarını giymeye başladı. Çocuk, "Ben hizbimi okuyorum" dedi. Eş'ab boynunu kaşıyan birisini görse, hemen onun gömleğini çıkarıp kendisine vermek için çektiğini zannederdi. Herhangi bir evden bir duman yükseldiğini görse, o ev hakının kendisine bir yiyecek getirmesini beklerdi. Alayla bir yere götürülen bir gelin görse, o gelinin kendi evine girmesi için hemen evinin önünü süpürmeye başlardı. Kendisi şöyle dermiş: Benden daha tamahkar olarak ancak bir köpek gördüm, çiğnediğim bir sakız için tam bir fersah peşimden geldi.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle der: *"Kenûd"*, başına gelen musîbetleri zikredip sâhip olduğu nîmetleri unutarak Rabbini çokça kınayan kimsedir."

Ebû Ubeyde der ki: Toprağın hayrı ve bereketi az olan, hiçbir şey bitirmeyen kısmına

“Kenûd” denir. Sanki bu kelime, az hayırlı anlamına gelen “nekid” kelimesinin ters çevrilmiş hâlidir.

Kaşânî bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir eder: İnsanoğlu, nîmetlere dalıp Rabbini unuttuğu, onlara takılıp kaldığı ve onları Rabbine vâsıl olmak için gereken yerlerde kullanmadığı için çok nankördür.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de bu âyet şöyle tefsir edilir: İnsan “varlık”, “sıfatlar” ve “esmâ” nîmetlerine karşı çok nankördür. Çünkü onların sâdece kendisine âid olduğunu iddiâ etmektedir. Veya insan, nîmetleri uygun yerde kullanmadığı için âsîdir. Ya da insan bu nîmetleri sırf kendine ayırdığı, irşad yoluyla halkı kendine tercih etmediği için cimridir.

وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌۚ ﴿٧﴾

7. Şüphesiz buna kendisi de şâhiddir

“Şüphesiz kendisi de bu” nankörlüğüne *“şâhiddir.”* İnsan kendi nefsinin nönkörlüğüne bizzat kendisi şâhiddir. Çünkü nankörlüğün eseri kendi üzerinde ortaya çıkmış ayan beyân görülmektedir. Buradaki “şehâdet” lisân-ı hâl iledir, yoksa dil ile söyleyerek değildir. Âyetteki “şâhiddir” ifâdesini, “insan bile bile nankörlük etmektedir” diye anlamak da mümkündür. Kötü bir ameli, kötülüğünü bile bile işlemek ise son derece mezmum bir şeydir.

وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌۜ ﴿٨﴾

8. Ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.

Bu âyet-i kerimede geçen *“el-Hayr”* kelimesi “mal” mânâsınadır, tıpkı Bakara sûresinin 180. âyetinde yer alan *“in terake hayran/Eğer bir mal bırakacaksa”* ifâdesinde olduğu gibi. “Dünyayı tercih etmek ve taleb etmek” demektir.

el-Es’iletü’l-Mukhame isimli eserde şöyle denir: “Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede “mal” cinsini “hayır” olarak isimlendiriyor. Ya o mal pis ve haram ise?” diye soracak olursa şöyle cevap veririz: “Burada mala “hayır” denmesi o zamanki örf ve âdete göredir. Çünkü Araplar malı “hayır” sayıyorlar. Allah Teâlâ da onların âdetleri üzere mala “hayır” dedi. Aynı şekilde Cenâb-ı Hak “cihâd”ı da “sû’/kötülük” diye isimlendirmiştir: ***“Bunun üzerine kendilerine hiçbir fenalık konmadan, Allah’ın nîmetleri ve keremiyle geri geldiler.”*** (Ali İmran, 3/174) ayetinde “düşmanla çarşıpma”ya “fenalık, kötülük, denmektedir. Hâlbuki “kıtâl” fenalık değildir, ancak Allah Teâlâ burada cihâddan onların âdetine uygun olarak bahsetmiştir.

İnsan malın peşinden koşma ve onu elde etme husûsunda gâyet kuvvetlidir, gayretlidir. Bu uğurda âdetâ kendini parçalar, ancak Allah'a kulluğa olan muhabbeti ve O'nun nîmetlerine olan şükrü zayıftır, ihmalkârdır.

"Şedîd" kelimesi, cimri, eli sıkı, tutucu mânâsına gelir. Yâni o, mal sevgisi ve infâkın kendine zor gelmesi sebebiyle cimridir, eli sıkıdır. İnsanın, "kenûd" yâni "nankör" sıfatı ile vasıflandırılmasının ardından bu kötü sıfatla da vasfedilmesi herhalde, münafıkları münafıklığa iten sebeplerden birisinin de "mal sevgisi" olduğuna işâret içindir. Çünkü onlar îmân etmiş gibi görünerek mallarını korumuş oluyor ve ganîmetlerden pay alıyorlardı.

Şeyhü'l-İslâm (k.s.) buyurmuştur ki: "Eğer malı seviyorsan başkalarına ver ki onu sana yeniden ihsân etsinler. Mîrâsçı için mal bırakma, zîrâ kalbine pişmanlık ateşi koyarlar."

Malı dostlarına verirsen ne iyi!
Eğer verirsen onu toprağına koymuş olursun.
Ey Hakîm, altın senin menfaatin, harcaman içindir.
Eğer gizlersen çanaktan ve gümüşten farkı yoktur.

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾

9. Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığı

"O bilmiyor mu ki" Yâni bilmiyor da ondan mı o işlediği çirkin fiilleri işliyor? Veya insanoğlu dünyada iken, Allah'ın kendisine yaptıklarının karşılığını vereceğini düşünmez, bilmez mi?

"Kabirdeki ölüler çıkartıldığı"

"Bilmiyor mu?" fiilini "dünyada iken bilmiyor mu?" şeklinde tefsir ettik. Çünkü insandan yeniden diriliş esnasında bilmesi istenmez, bu ancak o dünyada iken istenir.

Bu âyette "Kabirdeki ölüler"ler anlamında (mâ fi'l-kubûr) denirken akılsız varlıklar için kullanılan "mâ" edatı getirilmiştir. Çünkü ölülerin orada akıllılar mertebesiyle bir bağlantısı yoktur.

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾

10. Ve kalplerde gizlenenler ortaya konduğu zaman insan *(hâlinin ne olacağını)* düşünmez mi?

"Göğüslerde" açıktan açığa işlenen ameller bir yana, münâfıkların içlerinde gizledikleri inkâr ve günahlar dâhil olmak üzere *"ne varsa"* herşeyin sahifelerde

“derlenip toparlandığı zaman.” Yâni göğüslerde ne varsa derlenip toparlanıp bir yere yığıldığı zaman...

Bu âyette yer alan “hussıle” kelimesinin kökü olan “tahsîl”; herhangi bir şeyin, kendini örten kabuktan dışarı çıkarılması, oradan alınması demektir. Özün kabuktan çıkarılması, altının cevheri olan topraktan çıkarılması, buğdayın samandan, yağın sütten ve çökelekten çıkarılması gibi...

Bu âyete şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: Göğüslerde olanların hayırlıları şerlerinden ayrıldığı zaman... Nitekim eleğe, bu kökten türeme, *“mıhsal/ayırma âleti”* demişlerdir. Çünkü unu kepeğinden ayırır. Aynı şekilde vâcip, mendûb, mubâh, mekrûh ve harâmın da birbirinden ayrılması gerekir. Çünkü herbirinin kendine mahsus hükmü vardır. Şu halde bunların birbirinden ayrılması ve herbirine kendine âid hükmün verilmesi, bir *“tahsil”* ameliyesidir.

Kâmûs’da bu kelime şöyle açıklanır: Tahsîl, hâsıl olan şeyi ayırmak demektir. Herşeyin “hâsıl”ı, geri kalanı, sâbitleşeni ve kendisinden olmayan şeylerin ondan ayrılıp gitmesi demektir.

Bu âyet-i kerimede husûsiyle kalbin amellerinden bahsedilmesinin sebebi şudur: Kalpteki istekler ve iradeler olmasa uzuvların amelleri ortaya çıkmaz. Kalp asıldır, uzuvların amelleri ise ona tâbîdir. Bu sebeple Allah Teâlâ: ***“Onun kalbi günahkardır”*** (Bakara, 2/283) buyurmuştur. Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz: *“Onlar niyyetlerine göre dirilirler”* buyurmuşlardır.[199]

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

11. Şüphesiz Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır.

“Gerçekten o gün,” yâni, kabirlerdekilerin dirilecekleri, göğüslerdekilerin derlenip toparlanacakları o gün *“Rableri”* yâni dirilenlerin Rableri *“onlardan”* onların zât, sıfat ve bütün durumlarından tafsîlâtıyla *“haberdardır.”* Yâni zâhir ve bâtınlarını bilmektedir. Yaptıklarının o gün verilecek karşılıklarından bahsedildiği için burada bahsedilen bilgi sâdece o günle alâkalıdır. Nitekim bunun *“o gün”* ifâdesi ile kayıtlanması da bunu göstermektedir. Yoksa Allah’ın mutlak ilmi, olmuş olacak herşeyi ihâta etmiş, kuşatmıştır.

Dikkat edilirse görüleceği üzere, ikinci dirilişlerinin ardından onlardan söz edilirken *“Rabbehum”* denilerek, “akıllı” varlıklara âid zamir kullanıldı. Hâlbuki yukarıda akılsız varlıklara âid *“mâ”* edatı kullanılmıştı. Bunun sebebi, o iki hallerinin birbirinden farklı olmasıdır. Çünkü onlar kabirlerinde iken, bir çeşit hayat sürmelerine rağmen yine de aklı ve bilgisi olmayan cansız varlıklar mesâbesinde idiler. Ama haşir vaktinde böyle değildirler.

“Habîr” kelimesinin kâideye göre önce gelmesi gerekirken daha sonra gelmesi, âyet

sonlarındaki ses uyumu içindir.

---

[196]. Ebü’s-Suûd, İrşâdü’l-akli’s-selîm, IX, 191; Bkz. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3457; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, IV, 480; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 467.

[197]. Taberî, Tefsîr, XXIV, 566; İbn Kesîr, VIII, 467; Heysemî, Mecmau’z-zevâid, VII, 142 (Bu ikisi hadisin isnâdının zayıf olduğunu söylemişlerdir). Krş. Buhârî, el-Edebü’l-müfred, I, 68; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 300.

[198]. Kasas, 28/25.

[199]. Buhârî, Büyû’, 49; Hac, 49; Müslim, Fiten, 4-8.

سُورَةُ الْقَارِعَةِ

101- el-KÂRİA SÛRESİ

Kâria, kapı çalan demektir ve kıyamet kasdedilmiştir. Kureyş sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 10 veya 11 âyettir. Bu sûrede, kıyametin kopuşunda meydana gelecek hâdiselerden ve insanın âkıbetinden söz edilmiştir.

NEDİR O KAPI ÇALAN?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ
يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ
الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ
رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَاز۪ينُهُ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَٓا

اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Kapı çalan!
2. Nedir o kapı çalan?
3. O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin?
4. İnsanların, ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olduğu,
5. Dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür *(o Kâria!)*
6. O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse
7. İşte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.
8. Ameli yeğni olana gelince,
9. İşte onun anası *(yeri, yurdu)* Hâviye' dir.
10. Nedir o *(Hâviye)* bilir misin?
11. Kızgın ateş!

"el-Kâria" aslında, kendisinden ses gelecek şekilde şiddetle vurmak ve dayanmak demektir. Zamanla zamanın getirdiği büyük hâdiselere "Kâria" denmiştir.

Bu âyet-i kerimede yer alan "Kâria" kelimesinden maksad ise, başlangıcı sûra ilk üfürüş, sonu ise tüm yaratıklar arasında hüküm verme olan "Kıyamet"tir. Bu sürece "Kâria" denmesinin sebebi, bu olayın kalplere ve kulaklara çeşit çeşit korku ve dehşetler salması sebebiyledir. O anda ulvî ve süflî bütün cisimler bir halden başka bir hâle geçerler. Sema (gök) yarılır; güneş ve yıldızlar katlanıp dürülür, söner, kararıp dökülür; yeryüzü ve dağlar toz duman olup etrafa saçılır.

مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾

2. Nedir o kapı çalan?

Büyüklük ve dehşeti ne kadar şaşırtıcı, akıllara durgunluk verici bir hâdise. Burada zamir kullanılacakken onun yerine bizzat Kâria kelimesinin tekrar kullanılması, onun korkunçluğunu tekid etmek içindir.

وَمَآ أَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾

3. O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin?

Yâni, Kâria'nın ne olduğunu; nasıl olduğunu sana bildiren nedir? Çünkü o Kâria'nın azameti, neredeyse hiçbir kimsenin idrâkinin onu kavramaya yetişemeyeceği bir seviyededir ki onu idrâk ederek sana anlatabilsin!

Bu son ifâde, Kâria'nın ne olduğunun açıklanacağı yolunda bir va'd-i ilâhîdir ve Allah Teâlâ bu va'dini devam eden âyetlerle yerine getiriyor:

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾

4. İnsanların, ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olduğu,

Kâria insanların etrâfa yayılmış pervaneler gibi olacakları gündür. Veya insanların, dağların şöyle şöyle olacağı günü düşünürsen sana Kâria'nın ne olduğunu anlatır.

Buradaki "pervane"den maksad havada uçan, kendisini kandil ateşine atıp yanan hayvandır. Burada bir teşbih yapılmıştır. O gün insanlar pervaneler gibi çok, onlar gibi darmadağınık, onlar gibi zayıf, onlar gibi zillet içinde ve onlar gibi sağa sola koşar; nereye gideceklerini bilemez vaziyette olurlar. Pervânelerin ateşe doğru uçuşmaları gibi insanlar da kendilerini çağıran dâvetçiye doğru koşarlar.

Cerir bu kelimeyi bir beytinde şöyle kullanır:

Bildiğin gibi Ferazdak ve kavmi,
Alevli ateşin gözünü kör ettiği pervanelere benziyorlar!

Bu bize pervanelerin, bazı yerlerde bile olsa, çok olduklarını gösteriyor.

Buna göre **Sa'di Müftî**'nin "«Ferâş» çokluğuyla meşhur değildir ki mahşer halkının onlara benzetilmesi doğru olsun! Kelime ancak, «uçmak isteyen küçük çekirgeler» şeklinde tefsir edilirse o zaman mahşer halkı «ferâş»a benzetilebilir" şeklindeki sözlerinin yanlışlığı da ortaya çıkar. O bu görüşüne şu âyeti delil gösterir: ***"Cerâdun münteşir/Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir hâlde ve dâvetçiye koşarak kabirlerinden çıkarlar."*** (Kamer, 54/7).

Ancak *"ferâş"* kelimesi, sözlüklerde asla "küçük çekirge" olarak tefsir edilmemiştir.

İbnu'ş-Şeyh der ki: Allah Teâlâ bu âyette, dirilme anındaki mahlûkâtı, etrâfa saçılmış

pervanlere benzetmektedir. Bir başka âyette ise, “yayılmış çekirge” sürüsüne benzetmektedir. Yayılmış çekirgelere benzetme yönü, çokluk ve sağa sola gitme hâli; pervanelere benzetme yönü de herbirinin hareket yönünün farklı olmasıdır. Çünkü onlar dirildikleri zaman dehşete düşecekler ve tıpkı pervaneler gibi her biri bir tarafa gidecektir. Pervaneler de uçtuklarında hepsi aynı yöne gitmez, herbiri farklı bir tarafa doğru uçar.

Bu âyet-i kerimede, fânî olan sâlikin, şühûd-i Ahadî’de pervaneler gibi zillet içinde ve farklı farklı yönlerde olduğuna, hattâ ondan daha hakîr ve zelîl olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü muvahhidin gözünde o makâmın hiçbir değer ve tesiri yoktur.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾

5. Dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür *(o Kâria!)*

Bu âyette yer alan *“ıhn”* kelimesi, çeşitli renklerde boyanmış renkli yün demektir. *“Menfûş”* kelimesinin kökü olan “nefş” ise kılı, yünü ve pamuğu parmakla ditmek, dağıtmak ve birbirine girmiş olanları gevşetip ayırmak demektir.

İmâm Secâvendî der ki: Dağlar, sağlam iken hafiflemesi yönüyle yüne, renkliliği açısından boyalı yüne, geçip gitmesi ve hareketleri açısından da atılmış yüne benzetilmiştir. Burada bilhassa “Ihn” kelimesinin tercih edilmiş olması, dağların renkleri sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: ***“…Dağlardan da yollar var, beyazlı kırmızılı, renkleri muhtelif, hem de kuzgûnî siyahlar.”*** (Fatır, 35/27)

O gün dağlar; parçalanarak un ufak olmaları ve havada uçuşmaları açısından çeşitli renklerde boyanmış ve atılmış yün gibi olacaktır. Her iki durum da, sûra ikinci kez üfürülüşten sonra, yaratıkların dirildikleri anda meydana gelecek olan “Kâria neticesinde ortaya çıkacak hâdiselerdendir. O gün Allah Teâlâ, yeryüzünü başka bir yeryüzü ile değiştirir, onun yapısını değiştirir, zikredilen korkunç durumlara uygun olarak dağları yerlerinden yürütür, ta ki mahşer halkı bunları görsün. Dağlar her ne kadar sûra birinci üfürülüş esnâsında darmadağınık olacak, parça parça dökülecekse de, onların yerlerinden yürütülmesi ve yerin dümdüz edilmesi ancak sûra ikinci kez üfürülüşün ardından olacaktır.

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾

6. O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse

Bu âyette yer alan ve “tartılar” diye ifâde edilen *“mevâzîn”* kelimesi “mevzûn”

kelimesinin çoğuludur. Mevzûn, Allah Teâlâ'nın nezdinde ağırlığı ve değeri olan amel demektir. Bu kelime, "mîzân" (terazi) kelimesinin çoğulu da olabilir. O zaman amellerin ağırlığı demek, kefenin ağır basması demektir. Çünkü hak ağırdır, bâtıl ise hafiftir. Kelimenin çoğul olması ise amellerin büyüklüğünü vurgulamak veyâ her mükellefin kendisine âid bir mîzânı olduğu ya da tartılan şeyler farklı farklı ve çok olduğu içindir.

İbn Abbas der ki: Burada bahsedilen, bir dili ve iki kefesi olan bir terazidir. Bununla ancak ameller tartılır. Allah (c.c.), kulların durumlarını, onların kendi aralarında alışageldikleri şeylerle beyân etmek için bu kelimeyi kullanmıştır.

Derler ki: İnsanların amel defterleri, adâleti izhâr etmek ve onların bahanelerini kesmek için o terâzilere konur. Veya araz hâlindeki ameller, onlara münâsip güzellik ve çirkinlikte cevher sûretinde ortaya çıkar. Sâlih ameller güzel bir sûrette, kötü ameller ise çirkin bir sûrette getirilir ve terâziye konur. Yâni kimin iyiliklerinin ağırlığı terâziyi bastırırsa,

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾

7. İşte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.

"Hayatın hoşnut olması" deyimi, bir şeyin sebebe isnâdı kabilindendir. Çünkü hayat, o hayatı bahşeden Yaratıcıdan râzı olmanın sebebidir. Bazı âlimler şöyle der: Râzı ve hoşnud hayat demek, sâhibinin hayatından memnûn olması demektir. Bu husustaki açıklama daha önce "el-Hâkka" sûresinde geçmişti.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Kimde ilâhî vasıflar ve lâhûtî ahlâk ağır basarsa, o kişi bu vasıfların ve ahlâkın neticeleri husûsunda rahat ve istirahat içinde olur.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾

8. Ameli yeğni olana gelince,

"Kimin de" mûteber addedilecek haseneleri olmaması veya kötü amelleri güzel amellerine baskın gelmesi sebebiyle *"Tartıları hafif gelirse"...*

İbn Mes'ûd dan şöyle rivâyet olunuyor: "İnsanlar kıyamet günü hesâba çekilirler. Kimin güzel amelleri kötü amellerinden bir fazla çıkarsa o Cennete girer. Kimin de kötü amelleri güzel amellerinden bir fazla çıkarsa o da Cehenneme gider."

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾

9. İşte onun anası *(varacağı yer)* Hâviye' dir.

Hâviye, Cehennemin isimlerinden biridir. Ona bu ismin verilmesi Cehennemin son derece derin ve uçurumunun uçsuz bucaksız olmasından dolayıdır. Rivâyet olunduğuna göre cehennemlikler onun dibine tam yetmiş yılda düşerler.

Kâşifî demiştir ki; "O bütün derekelerin en altındaki derekedir."

Bu âyet-i kerimede *me'vâ'nın* (sığınak) *"ümm*/ana" kelimesiyle ifâde edilmesi, cehennemliklerin oraya, çocuğun anasının kucağına sığındığı gibi sığınacak olmalarından dolayıdır. Bu ifâdede inkârcılarla alay edilmektedir. Ya da Cehennem onları, ana rahminin çocuğu kuşattığı gibi kuşatacağından dolayı *"ümm"* denilmiştir. Bir başka izaha göre de, "ümm/ana" asıldır, kâfir de Cehennemden yaratılmıştır. Her şey aslına döner. Açık olan görüş budur.

*Keşşâf'*ta deniyor ki: Araplar birisine helâki için bedduâ edecekleri zaman *"Hevet ummuhû/anası düşesice"* derler. Çünkü kişi düştüğü ve öldüğü zaman annesi evlâdını kaybettiği için üzüntüsünden düşer ve perişân olur. Bu îzâha göre sanki şöyle denmiş olur: Kimin mîzânı hafif gelirse o helâk olur.

Katâde bu âyete şöyle mânâ veriyor: Onun beyni Cehennemin dibine düşecektir. Çünkü kâfir Cehenneme baş aşağı atılır. "Ümmü'r-re's" beyin veya onu saran ince zar demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denir: Kimin tartıları kötü ahlak ve çirkin vasıflarla hafif gelirse, onun yaratıldığı asıl, ezelden ebede mahrumiyet cehennemidir. O Cehennem, cehalet ve körlük ateşiyle, nefis ve hevâ odunuyla yakılan, şeytanın ve dünyanın üflemesiyle alevlenen kızgın bir ateştir.

Bu âyette, "ağırlık" ve "hafiflik" kelimelerinin kullanılması, saîdlerle şakîlerin kötülük işlemede müşterek olduklarına işâret etmektedir. Her ne kadar birinci zümrede bu kötülükler hafif ve daha az, ikincisinde ağır ve daha çok ise de bu imtihan unsuru hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz. Bu sebeple Rasûlullah Efendimiz (s.a.) **Hz. Ali**'ye şöyle buyurmuşlardır: *"Bir kötülük işlediğinde, onun yanında bir de iyilik işle!"* [200] Çünkü bu Allah Teâlâ'nın "el-Ğafûr" isminin muktezâsıdır.

Şunu bil ki, Hakk'ın terâzisi, halkın terâzisinin zıddınadır. Onda tartılan şeylerin yukarı kalkması ve yükselmesi onun ağır geldiğini ifâde eder. Bunların aşağı inmesi de hafif geldiğinin göstergesidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın mîzânı, adâletin ta kendisidir. Ağır gelen şeyler, Allah katında mûteber olan değer verilen şeyler, sâlih amellerdir. Allah Teâlâ'nın katında hiçbir îtibârı olmayan hafif şeyler ise hissî ve şehevî lezzetlerden fânî ve fâsid şeylerdir.

Hâviye kelimesinde, insanların meylettiği cismânî tabiatın arzularına bir işâret vardır. Hakîkatte tartılan ameller; ğaybî istîdâtlar, sağ el kefesi ile sol eli kefesi olmak üzere iki kefesi birbirine eşit ilmî ve ezelî kâbiliyetlerdir.

❀

وَمَآ أَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾

10. Nedir o *(Hâviye)* bilir misin?

Hâviyenin ne olduğunu sana hangi şey/kim öğretti? Burada yer alan *"Onun"* anlamına gelen zamir "Hâviye"ye işâret etmektedir. Zamirin sonundaki "ha" harfi, sekt, yâni durma harfidir. Kur'ân okuyan burada durmayıp geçerse onu okumaz. Bazı âlimlerin ifâdesine göre, orada durmayıp geçmek uygun değildir. Uygun olanı, durmak, geçmemektir. Tâ ki geçme sebebiyle o harf sâkıt olmasın. Çünkü bu harf mushaflarda sâbittir. Geçildiği hâlde okunmasının câiz olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Ebu'l-Leys der ki: Kırâat âlimlerinden Hamza ve el-Kisâî, durmayıp geçerken bu âyeti "ha"sız, durunca ise "ha"lı olarak okumuşlardır. Diğerleri ise geçerken de dururken de "ha"lı okumuşlardır. Bu konuda tafsîlât el-Hâkka sûresinde geçmişti.

Bu "ha"nın fazladan buraya getirilmesi aynı zamanda, "hâviye"nin alışılmış bilgi hududlarımızın dışına çıktığını ve hiçkimsenin onu bilemediğini hissettirmektedir. Bundan sonra Cenâb-ı Hak onun ne olduğunu bildirerek şöyle buyuruyor:

نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

11. Kızgın ateş!

Sıcaklıkta sonsuz; yakıcılıkta son noktaya varmış, ondan daha yakıcısı bulunmayan bir ateş!

---

[200]. Allah Rasûlü (s.a.) bu nasihati Muâz b. Cebel'e yapmıştır: İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (Hût), VII, 78/34325; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, XX, 175; Heysemî, IV, 218.

سُورَةُ التَّكَاثُرِ

102- et-TEKÂSÜR SÛRESİ

Tekâsür, çokluk yarışı ve çoklukla övünmek demektir. Mekke'de mi yoksa Medîne'de mi indiği konusunda ihtilâf vardır, 8 âyettir. Cahiliye Arapları, mal, evlât ve akrabalarının çokluğunu bir gurur ve şeref sebebi sayarlar, hattâ bu hususta yaşayanlarla yetinmeyip kabilelerinin üstünlüğünü geçmişleriyle de isbat etmek için kabirlere gider, ölmüş akrabalarının çokluğuyla övünürlerdi. Sûrede onların bu tavrı tenkid edilmekte ve gerçek üstünlüğün âhirette ortaya çıkacağı ifâde edilmektedir.

ÇOKLUK KURUNTUSU SİZİ O DERECE OYALADI Kİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَق۪ينِۜ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَح۪يمَۙ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَق۪ينِۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّع۪يمِ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki,
2. Nihâyet kabirleri ziyaret ettiniz.
3. Hayır! Yakında bileceksiniz!
4. Elbette yakında bileceksiniz!
5. Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız,
6. ***(Orada)*** **mutlakâ Cehennem ateşini görürdünüz.**
7. Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz.
8. Nihâyet o gün ***(dünyada faydalandığınız)*** **nîmetlerden elbette ve elbette hesâba çekileceksiniz.**

Âyet-i kerimedeki, *"elhâ"* kelimesinin kökü olan "lehv"; insanı kendini ilgilendiren ve ihtimâm göstermesi gereken şeyle meşgul olmaktan alıkoyan şey; kendisinde istifâde bulunan herşey demektir. Arapçada; "elhâ an kezâ"; "onu, daha mühim olan şeyden alıkoydu" demektir.

"Tekâsür" kelimesi, çoklukla övünmek, onunla yarışmak demektir. Bu kelime; bir gurup "Biz daha çoğuz" derken, diğer gurup da "biz daha çoğuz" demesi anlamındadır. Yâni çoklukla üstün gelmeye çalışmak ve böbürlenmek sizi oyaladı. Kavminizin sayısının çok olması sizi gurûra sevketti, onunla meşgûl etti.

İbnu'ş-Şeyh bu kelime ile ilgili olarak der ki: "İlhâ" kökü, insanın eğlenceye, abes şeylere ve çoklukla övünmeye yönelmesi demektir. Kul bunlara yönelince yönünü o tarafa dönmüş, kendini onlara vermiş, ona doğru gitmiş demektir. Bilindiği üzere insanın bütün benliğini ve fikrini herhangi bir şeye vermesi ve ona doğru gitmesi, diğer şeylerden yüz çevirip uzaklaşmasını gerektirir.

"elhâkum" kelimesini "sizi meşgul etti, oyaladı" şeklinde tefsir etmek, bir şeyi lâzımı

ile tefsir etmektir. Çünkü eğlendirmek meşgul etmeyi gerektirir. Ancak daha sonra çok kullanıldığı için bu lâzimî mânâ, “meşgul etti, oyaladı” anlamında örfî hakîkat hâline gelir.

Dikkat edilirse âyette insanın nelerden alıkonduğu ifâde edilmemiştir. Bunlar, dînî hususlarda insanı ilgilendiren şeylerdir. Bunların açıkça zikredilmemesi, ne kadar mühim ve çok olduklarını hissettirmek içindir. Bir şey hazfedilir, açıkça ifâde edilmezse, nekrede olduğu gibi o şeyin şânını büyültmeye yol açar. Çünkü ikisinde de kapalılık vardır. Diğer taraftan insanın alıkonduğu şeyler açıkça ifâde edilmeyince zihin, ihtimâl dâhilinde olan her şeye gider. Meselâ, çoklukla övünmek sizi Allah’ı zikirden, ilim, tefekkür ve ibret alma gibi kalbî, muhtelif ibâdet çeşitleri gibi bedenî vâcip ve menduplardan alıkoydu.

“Tekâsür” kelimesinin “el” takısı ile mârife yapılması, ahd içindir. Ancak burada sözkonusu olan ahd-i mezmûmdur. Yâni kötü şeylerde olan ve bilinen çokluk yarışı… O da mal, mevkı, yardımcılar ve akrabalar gibi dünyevî ve fânî şeylerin çokluğuyla övünmektir. Buna mukâbil bâkî olan uhrevî şeylerle övünmek güzeldir. Tahdîs-i nîmet kabîlinden olduğu takdirde ilim, amel, ahlâk, sıhhat, kuvvet, zenginlik, güzellik, ses güzelliği ile övünmek gibi. **Hz. Abbâs**’ın sikâye vazîfesi kendisinde olduğu için övünmesi; **Şeybe**’nin, Kâbe’nin anahtarını elinde tutması sebebiyle övünmesi gibi şeyler bu tür övünmeye girer. Nitekim **Hz. Ali**’nin şu sözü de aynı kabîldendir: “Ben kılıcımla küfrün hortumunu kestim; küfür kendisine müsle yapılmış/uzuvları kesilmiş bir hayvan hâline geldi.”

“Tekâsür”, iki kişinin mal ve sayıca birbirine karşı övünmesi, birbirlerine, Kur’ân’ın ifâdesiyle, ***“Ben servetçe senden daha zenginim, insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm”*** (Kehf, 18/34) demeleridir. Burada kasıt ise sayı çokluğuyla övünmektir. Çünkü rivâyete göre, Abd-i Menaf oğulları ile Sehm oğulları İslâm devrinde efendileri ve eşrâflarının çokluğuyla övünürler. Her biri diğerine: “Biz hem efendilik, hem de fert bakımından sizden daha fazlayız” dedi. Saydıklarında Abd Menaf oğullarının sayısının daha fazla olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine Sehm oğulları: “Câhiliye dönemindeki zulümler bizi yok etti. Bizi dirilerimiz ve ölülerimizle birlikte sayınız.” dediler.

Kâşifî demiştir ki: Mezarlığa gittiler ve “şu falan kimsenin, şu filan kimsenin kabridir” diye kendi kabilelerine âid kimselerin mezarlarını saydılar. Sehmoğulları, Abd-i Menâfoğullarından üç kişi fazla çıktı. Bu sebeple diğerlerine karşı üstünlük gösterisine girdiler ve kendileriyle gururlandılar.

Âyetin mânâsı şöyledir: Dirilerinizin çokluğuyla övündünüz, sonra

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٢﴾

2. Nihâyet kabirleri ziyaret ettiniz,

Oradaki ölülerinizi de sayıya dâhil ettiniz, böylece ölülerinizin çokluğuyla övünmeye kadar gittiniz. Öyle bir noktaya geldiniz ki mezarları ve ölüleri saymaya başladınız.

Onların ölülerden bahsetmeye başlamaları, “kabir ziyâreti” tâbiriyle ifâde edilerek, ondan kinâye yapılarak kendileriyle alay edilmiştir. **Tıybî** der ki: Bu ifâdenin alay yollu olması şundandır. Bilindiği üzere kabir ziyâreti ölümü hatırlamak, dünya sevgisini atmak, övünmeyi ve böbürlenmeyi terketmek için meşrû kılınmıştır. Onlar ise bunun tam tersini yapıyorlar, kabir ziyâretini, daha fazla katı olmak, dünya muhabbetine ve çoklukla övünmeye daha fazla dalmak için yapıyorlar.

Âyet-i kerimedeki ifâdeler, yaşanmış bir vak‘ayı haber verme şeklindedir; ama aslında böyle yapanları azarlama ve ayıplama mânâlarını ihtivâ etmektedir. Bu tefsîre göre gâye mugayyâya dâhil olur.

Bazı âlimlere göre âyetin mânâsı şöyledir: Mal ve evlat çokluğu ile övünmek sizi ölünceye ve kabre girinceye kadar oyaladı. Ömürlerinizi dünya peşinde koşarak zâyî ettiniz ve sizin için çok mühim olan âhiretiniz için çalışmaktan yüz çevirdiniz. Bu mânâya göre “kabirleri ziyâret”ten maksad ölümdür, tekâsür mal ve evlâd çokluğuyla övünmektir.

“Tekâsür”, mal ve çocuk sayısını artırmak, bu hususta yarışa girmektir. Nitekim bir sahâbînin rivâyetine göre Rasûlullah Efendimiz (s.a.) bu âyeti okumuş ve sonunda şöyle buyurmuştur: *“Ademoğlu malım! malım! deyip duruyor. Yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ya da tasadduk edip sevap kazanmak üzere önden gönderdiğinden başka senin malın mı var ki?”* [201]

Bu âyette onların öldükten sonra dirileceklerine de işâret vardır. Çünkü ziyâret eden kişi mukîm, kalıcı değildir, gelip geçicidir. **Ömer b. Abdulaziz** (r.a.) bu âyet-i kerimeyi okumuş ve şöyle demiştir: “Ben kabirde kalışı ancak bir ziyâret olarak görmekteyim. Ziyâretçinin mutlaka evine geri dönmesi gerekir. Kabri ziyârete giden kişinin döneceği yer de ya Cennettir, ya da Cehennem!”

Bu âyet-i kerimede, dünyadan sakındırma, âhiret ve ölüme hazırlanmaya teşvik vardır.

Ecelin gece baskını yaptığı gün,
Elbet dünyadan gitmek gerekir.
Eğer gönül, dünya esiri değilse,
O âleme kolayca gitmek mümkün!

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

3. Hayır! Yakında bileceksiniz!

“Kellâ: Hayır, öyle değil!” kelimesi, onların çoklukla övünmelerinin yanlış olduğunu

ve bundan derhâl vazgeçmeleri gerektiğini bildirmek için gelmiştir. Yâni, "Hayır, mesele onların zannettiği gibi değil! İnsanın üstünlüğü ve saâdeti; yardımcıları, kabilesi ve malının çokluğuyla değildir. Bu düşüncenizden vazgeçin ve bu husustaki hatâyı anlayın!" Burada akıllı bir kişinin himmetinin büyük bir kısmını dünyaya tahsis etmemesi gerektiğine tenbih vardır. Çünkü bunun âkıbeti kötü bir son ve acı bir pişmanlıktır.

"Yakında bileceksiniz." Yâni, mahşerin konkunç manzarasını gördüğünüz zaman içinde bulunduğunuz hatayı yakında bileceksiniz. Bu âyette yer alan *"ilm"* kelimesi *"mârifet"* anlamınadır. Bu sebeple ona bir mef'ûl takdir edilmiştir.

Bu ifâdede bir uyarı ve korkutma vardır. Ta ki korksunlar ve gafletlerinden uyansınlar.

Hasan Basrî (rh.) der ki: "Etrâfında gördüğün insanların kalabalıklığı aslâ seni aldatmasın! Çünkü sen tek başına ölecek, tek başına diriltilecek ve tek başına hesâba çekileceksin."

ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

4. Elbette yakında bileceksiniz!

Bu âyet-i kerime önceki âyette geçen caydırma ve uyarıyı tekid için yapılmış bir tekrârdır. Âyetteki *"sümme/sonra"* edatı ise, ikinci uyarının birinciden daha vurgulu ve daha güçlü olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü ikinci uyarıda birincide olmayan bir pekiştirme vardır. İkincide, "mertebe îtibârıyla uzaklık"ın, "zaman îtibârıyla uzaklık" mesâbesine indirilmesi mânâsı vardır. Sadece derecelendirme için olan "sümme" lafzının basamak basamak yukarı çıkma mânâsını ifâde için kullanılması söz konusudur. Bu tıpkı nasihat ettiğin kimseye: "Sana söylüyorum! Bak sana söylüyorum! Böyle yapma!" demen gibidir.

Veya birinci âyet, "ölüm anında can vermekte olan kişiye Cennet veya Cehennem müjdelendiği anda bileceksiniz" veya "kabirde, Münker ve Nekir'in, *"Rabbin kim, dinin ne, Peygamberin kim?"* diye sorduğu anda bileceksiniz" demektir. İkinci âyet ise, "Ölümden sonra dirilip, mezarlardan kalkarak mahşere gelirken, bir münâdînin, *"Filanca öyle bir bedbaht oldu ki o bedbahlıktan sonra bir daha aslâ saâdet göremeyecektir"* diye nidâ ettiği ve ***"Ey günahkarlar! Ayrılın bir tarafa bu gün!"*** (Yasin, 36/59) denildiği anda bileceksiniz" demektir. Eğer iki âyeti böyle tefsir edersek o zaman bu âyette tekrâr olmamış olur. Çünkü iki âyet arasında; her iki "bilme" fiilinin zaman ve müteallaklarının ayrı olması sebebiyle farklılık meydana gelmiş olur. Zira günahkâr kişi, her iki zamanda başka bir çeşit azapla karşılaşır.

"Sümme" kelimesi, lügavî mânâsında olduğu üzere burada da iki hâdise arasında bir zaman aralığı olduğunu göstermektedir. Zîrâ "ölüm" ile "nüşûr: kıyemet günü mahşere gelmek üzere kabirlerden kalkma", yine "kabir hayatı" ile "nüşûr" arasında bir zaman

aralığı vardır.

Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet olunuyor: "Biz, bu sûre, ***«Sonra yine hayır! Yakında bileceksiniz»*** âyeti ininceye kadar kabir azabından şüphe ederdik." [202] Yâni kabirde bileceksiniz, ondan sonra bir de kıyamette bileceksiniz!

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kâfire kabrinde, doksan dokuz ejdarha musallat olur. Bunların herbiri kâfiri kıyamet kopuncaya kadar ısırır, sokar. Bu ejderhalardan herhangi biri yeryüzüne üfürse toprakta hiçbir yeşillik bitmezdi."* [203]

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾

5. Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız,

Bu son âyette *"Kellâ"*, uyarıyı tekid etmek üzere tekrâr edilmiştir.

Âyetteki şart edâtı olan *"lev"*in cevâbı, hâlin korkunçluğunu ifâde etmek için hazfedilmiştir. Zîrâ cevap hazfedilince, başa gelmesi mümkün olan bütün ihtimaller insanın aklına gelir.

"İlme'l-yakîn" terkîbinde, *"ilim"* kelimesi masdardır ve mef'ûlüne muzâf olmuştur. *"Yakîn"* kelimesi ise mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Şâyet siz önünüzde sizi bekleyen şeyi, kesin bir durumu bilir gibi bilseydiniz, bir başka ifâde ile; kesin olarak bildiğiniz bir şey gibi bilseydiniz, hiç târif edilemeyecek ve anlaşılamayacak şeyleri yapardınız. Fakat siz iyice sapıtmış câhillersiniz.

Buradaki *"yakîn"*, kendisinden tam olarak emîn olunan demektir. Hattâ sanki o ilme'l-yakîn; yâni gözle görmüş gibi bilmektir. Eğer böyle düşünmezsek, "ilme'l-yakîn" tâbirinde iki eş anlamlı kelimenin birbirine izâfe edilmiş olması gibi bir durumla karşı karşıya geliriz. Çünkü "ilim" kelimesi sözlükte "yakîn" anlamındadır. Burada "ilim" âmmın hâss'a izâfesi kabul edilir. Zîrâ "yakîn", "ilim"den daha husûsîdir. "İlim" hem "zann"a hem de "yakîn"e şâmildir. Ona izâfeti, ülkenin Bağdâd'a izâfesi gibidir. Arapların, "yakîn"i, ilme sıfat yaparak "el-ilmü'l-yakînî" demeleri de buna delâlet etmektedir.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾

6. *(Orada)* mutlakâ Cehennem ateşini görürdünüz.

Bu âyet, gizli bir yemînin cevâbıdır. Bu yeminle, önceki âyetlerde geçen tehdîd tekid edilmiştir. Çünkü onların tehdîd edildiği şey, şüpheye mahal olmayan bir hakîkattir. Bu ifâdeyle tehdîd ağırlaştırılmıştır. Ayrıca, uyarıldıkları şey daha evvel müphem

bırakıldıktan sonra bu ifâdelerle açıklanmıştır. Bu da meselenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermek için yapılmıştır.

Bu âyet-i kerime, önceki âyetteki *"lev"*in cevabı değildir. Çünkü "alevli ateşin görülmesi" herhangi bir şart olmaksınız mutlakâ vukû bulacaktır. *"Lev"*in cevâbı kabul edilecek olsa, o zaman mânâ: "Siz câhil olduğunuz için onu göremeyeceksiniz" şeklinde olurdu ki bu sahîh değildir.

Bazıları bu âyetin *"lev"*in cevâbı olabileceğini söylemiştir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Siz cezânın ne olacağını öğreneceksiniz." Sonra şöyle buyurdu: "Eğer siz o cezâyı şu anda kesin bir bilgi ile bilmiş olsaydınız o alevlenmiş ateşi mutlakâ görürdünüz. Yâni Cehennem devamlı gözünüzün önünde olur, onu aslâ unutmazdınız."

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾

7. Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz.

Bu âyet, önceki âyeti tekid etmek için tekrâr edilmiştir. Veya ilk âyet onların Cehennemi uzaktan alevi, dumanı gibi bazı husûsiyetleri ve hâlleriyle görmelerini, ikincisi de içine girince görmelerini ifâde etmektedir. Çünkü bizzat çukuru, içindeki eziyet verici hayvanları ve oraya nasıl düşüleceğini görmek, birinci görmekten daha açık ve daha nettir. Bu durumda "ayne'l-yakîn" ifâdesinin bu iki fiilden hangisine bağlı olacağı bilinemez. Veya birinci görmekten murâd mârifet, ikincisinden murâd da müşâhede ve muâyenedir.

"Ayne'l-yakîn", yâni yakîn'in bizzat kendisi olan "rü'yet/görmek". Çünkü hissedilebilen şeyleri müşâhede ilmi, yakîn mertebelerinin en yükseğidir. "Yakînî bilgilerin en üstünü, evveliyâttır" sözü buna aykırı değildir.

Bu âyet-i kerimede "rü'yet/görme"nin "ayne'l-yakîn" kelimesi ile kayıtlanması, içinde hislerin yanıltması bulunan "rü'yet"i hüküm dışına çıkarmak içindir.

Bu âyette, "yakîn"e sebep olan "rü'yet"in, bizzat "yakîn"in yerine konması, mübâlağa içindir.

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

8. Nihâyet o gün *(dünyada faydalandığınız)* nîmetlerden elbette ve elbette hesâba çekileceksiniz.

et-Teysîr'de deniyor ki: *"Sümme"* kelimesi, var olmada değil, haber vermede bir tertîb ifâde eder. Çünkü "bu nîmetlere şükür mü ettin, yoksa nankörlük mü ettin?" şeklindeki soru, Cehenneme girmeden önce hesâb esnâsında olacaktır.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Yakıcı ateşi gördüğünüz ve ona girmek üzere

geldiğiniz gün, sâdece kendileriyle lezzetlenmek ve haz almak için dînden ve mükellefiyetlerden alıkonduğunuz nîmetlerden hesâba çekileceksiniz ve şükrü terkettiğiniz için azâb edileceksiniz. Âyete bu şekilde mânâ veriyoruz. Çünkü *"sorulacaksınız"* sözündeki hitâp, bütün düşüncesi sonuna kadar bedenî lezzetleri almak olan, sâdece hoş şeyler yemek ve yumuşak elbiseler giymek için yaşayan, bütün vakitlerini eğlence ve neşeyle geçiren, ilme ve amele önem vermeyen, nefsini bunların meşakkatleriyle yormayan kimseye yöneliktir. Allah Teâlâ'nın nîmeti ile nîmetlenip, bununla Allah'a itâat için vücûdunu güçlendiren kişi Allah'a şükretmiş olur ve bu sebeple de ateşten uzak olacaktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in ashâbıyla birlikte hurma yiyip su içtikten sonra yapmış olduğu şu duâ bu gerçeğe işâret eder: *"Bizi yediren, içiren ve müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun!"* [204] Nitekim bu haber *Keşşâf*'ta kayıtlıdır.

Bu âyete Mekke kâfirleri ve onların vasıflarını taşıyan fâsık mü'minler dâhildir. Bazı âlimlere göre bu âyet sâdece kâfirleri konu edinmektedir. Yine bazı tefsir âlimlerine göre âyette yer alan "naîm/nîmetler" kelimesinden maksad, "sıhhat ve boş zaman"dır. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"İki nîmet vardır ki bunlar hakkında birçok insan aldanmaktadır: Sıhhat ve boş vakit."* [205] Bu hadîs-i şerîf bu iki nîmetin ne kadar büyük ve değerli olduğuna işâret etmektedir. Zîrâ dünyanın maslahatları ve âhiret dereceleri bunlarla elde edilir. Çünkü sıhhat, insanda zâtî kuvvetlerin birleştiğine, boş vakit ise, hâricî sebeplerin onda bir nizâm içinde olduğuna işâret eder. Bunlar olmadan dünyâ ve âhiret maslahatlarından hiç biri elde edilemez. Diğer bütün nîmetler ancak bu iki nîmetin ardından gelir ve onların tâbîleri sayılırlar. **Muâviye b. Kurre** der ki: "Kıyâmet günü hesâbın en şiddetlisi, sıhhati yerinde olan ve boş vakti bulunan kimseye olacaktır. Ona: «Bu iki nîmetin şükrünü nasıl edâ ettin?» diye sorulacaktır."

Hasan Basrî (r.a.) şöyle demiştir: "İnsanı barındıran küçük bir barınak, vücûdunu örten bir elbise ve bedenine kuvvet veren bir parça ekmek hâriç insan her nîmetten sorulacak ve ondan hesâba çekilecektir."

Selef âlimlerinden biri der ki: "Kim yemeğe başlarken **«Bismillah»**, bitirince **«el-Hamdü lillâh»** derse, o yemek nîmetinden sorguya çekilmez."

Bir kişi Hasan Basrî (r.a.)'e sorar: "Bizim bir komşumuz var, şükrünü edâ edemem diye falûzeç/pelte tatlısı yemiyor, ne dersiniz?" Hasan Basrî (r.a.) şöyle cevap verir: "Komşunuz ne kadar câhilmiş! Allah Teâlâ'nın ona lutfetmiş olduğu soğuk su nîmeti, tüm tatlılardan daha üstündür." Bu sebeple Nebiyy-i Ekrem Efendimiz (s.a.) kula ilk sorulacak nîmetin: *"Vücûduna sıhhat vermedik mi, seni soğuk suya kandırmadık mı?"* şeklinde olacağını haber vermişlerdir.[206]

Aynu'l-Meânî'de, insana beş nîmetten sorulacağı söylenmektedir. Bunlar; karın tokluğu, soğuk içecek, uyku lezzeti, evlerin gölgeleri ve vücûdun uyumlu ve mütenâsib yaratılmasıdır.

İbn Kâ'b der ki: Bu âyette yer alan "naîm" kelimesinden kasdedilen, Muhammed (s.a.)'in bizzat kendisidir. Çünkü o şu iki âyetin delâletiyle rahmet ve nîmettir: ***"Onlar Allah'ın nîmetini bilirler (îtirâf ederler) sonra da inkâr ederler"*** (Nahl, 16/83); ***"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*** (Enbiya, 21/107)

Herkese onun dînî, dâveti ve sünnetine uyma konusunda soru sorulacaktır.

Bu nîmete şükretmeyi farz kılması,

Allah'ın "sekaleyn" üzerindeki ne büyük nîmetidir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Naîm ya cismânî nîmettir ki bunun şükrü, şerîatin ahkâmına riâyet etmekle olur. Veyâ rûhânî nîmettir ki onun şükrü de tarîkat âdâbına uymakla olur. Çünkü ahkâma riâyet ve âdâba uymak ne kadar artarsa, nîmetler de o kadar artar. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: ***"Eğer şükrederseniz, elbette size (nîmetlerimi) artırırım!"*** (İbrahim, 14/7) Hiçbir uzuv ve hiçbir kuvvet yoktur ki onun için kendi nev'inden bir şükür gerekmesin! Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur."*** (İsra, 17/36) Üstelik sıfatlar ve isimler âleminin tümü nîmetler âlemidir. Allah Teâlâ bizleri ve sizleri nîmetlerin şükrüne muvaffak kılsın. O Berr[207] ve Rahîm'dir.

Süyûtî'nin *el-İtkân* isimli eserinde zikrettiğine göre bu sûrenin sırrı şu hadistedir: Bir gün Rasûlullah Efendimiz (s.a.) ashâbına: *"Sizden herhangi biriniz günde bin âyet okuyamaz mı?"* diye sorar. Orada bulunanlar: "Hergün bin âyeti kim okuyabilir?" derler. Bunun üzerine Nebî Efendimiz (s.a.): *"Sizler Tekâsür sûresini okumaktan âciz misiniz?"* buyurur.[208] Çünkü Kur'ân altıbin ikiyüz âyettir. Küsûrâtı bir yana bırakırsak bin sayısı Kur'ân'ın altıda bir olur. Bu sûre de Kur'ân'ın maksadlarının altıda birini ihtivâ eder. Bu hedefler **İmâm Gazâlî** (r.a.)'in ifâde ettiği üzere üçü mühim, üçü de tamamlayıcı olmak üzere altı tanedir. Mühim maksadlardan birisi âhireti bilmektir. İşte bu sûre de bu bilgiyi ihtivâ etmektedir. Bu mânâyı ifâde ederken "bin âyet" tâbirinin kullanılması, "altıda biri" denilmesinden daha anlaşılır, daha üstün ve daha doğrudur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Süyûtî'nin görüşü, Zilzal sûresi ile çelişmektedir. Çünkü o sûre de âhiret ahkâmı ve bilgisini ihtivâ etmektedir. Ancak daha evvel onun, Kur'ân'ın yarısına veya dörtte birine denk olduğu geçmişti. Zâhir olan şudur ki, hadiste geçen "bin" kelimesinden murâd çokluktur. Sûrenin başı da zâten bundan bahsetmektedir. Tevfîk ve irşâd Allah Teâlâ'dandır.

---

[201]. Müslim, Zühd 3-4. Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühd 31, Tefsîr, 102; Nesâî, Vesâyâ 1.

[202]. Taberî, *Tefsîr*, XXIV, 580. Bkz. Tirmizî, "Tefsîr", 102/3355 (Tirmizî hadisin "garîb" olduğunu söyler.); Beyhakî, Ahmed b. Huseyn b. Ali b. Musa Husrevcirdî Horasânî, Ebû Bekir (v. 458/1066), *İsbâtü azabi'l-kabr ve süâlü'l-melekeyn*, thk. Dr. Şeref Mahmûd Kudât, Ammân: Dâru'l-Furkân, 1405, s. 132; Kurtubî, *Tefsîr*, XX, 172;

İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 474; Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, Celâlüddin (v. 911/1505), *el-İklîl fî istinbâti't-Tenzîl*, thk. Seyfüddîn Abdülkâdir el-Kâtip, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981, s. 298.

[203]. Dârimî, Rikâk, 94; *Müsned*, III, 38.

[204]. Bkz. Müslim, Zikir, 64; Ebû Dâvûd, Et'ıme, 52; Tirmizî, Deavât 16, 55; *Muvatta'*, Sıfatü'n-Nebî 34; *Müsned*, I, 153; III, 32, 98, 153, 167, 252, 253.

[205]. Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn-i Mâce, Zühd, 15; Dârimî, Rikâk, 2; *Müsned*, I, 258, 344.

[206]. Tirmizî, Tefsîr, 102/3358.

[207]. Kulları hakkında kolaylık isteyen, iyilik ve ihsânı çok olan, va'dini yerine getiren.

[208]. Hâkim, *Müstedrek*, I, 755/2081; Beyhakî, *Şuab*, IV, 130.

سُورَةُ الْعَصْرِ

103- el-ASR SÛRESİ

Asr, yüzyıl, ikindi vakti ve meyvenin suyunu çıkarmak gibi mânâlara gelir. Asr'a yemin ile söze başladığı için bu ismi almıştır. Mekke'de mi yoksa Medîne'de mi indiği ihtilâflıdır. 3 âyettir. Sûrede kurtuluşun îmâna, sâlih ameller işlemeye, hakkı ve sabrı tavsiye etmeye bağlı olduğu anlatılmıştır.

HÜSRANDAN KURTULANLAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Asr'a yemîn ederim ki,

2. İnsan gerçekten ziyân içindedir.

3. Bundan ancak îmân edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnâdır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede, İkindi namazına yemîn ediyor. Çünkü Arapça'da çoğu zaman, *"Asr"* kelimesi kullanılır, bununla İkindi namazı kasd edilir. Bu, onun orta namazı olması sebebiyle sâhip olduğu büyük ve açık fazîletinden dolayıdır. Çünkü bu namaz, çift rek'atlı öğle namazı ile gündüzün tek rekâtli namazı Akşam namazı arasında yer alır. İki taraf arasında yer alınca da iki vasıfla vasıflamış, iki hükümle zuhûr etmiş ve iki kemâl ile tahakkuk etmiştir. Nitekim berzahların/arada olanların hükmü böyledir. Böylece bu sûre, iki taraftaki namazların hiç birinde olmayan bir değer kazanmıştır. Öte yandan dört namazın ilk vakitleri hep bellidir. Sadece ikindi namazı bundan müstesnâdır. Onun ilk vakti kesin bir sınırla mahdûd değildir. Bunda, sınırlarla kayıtlanmaktan münezzeh olma sırrı vardır. Bu sebeple, namazda tekbir getirmek meşrû kılınmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, namazdaki vaziyetlerle ve namaz kılanın hareketleriyle kayıtlı olmaktan münezzehtir.

Büyüklerden biri şöyle diyor: İkindi namazı dört rekâtı ile, kevnî cemâl mertebesindeki *zâtî*, *esmâî*, *sıfâtî* ve *ef'âlî* dört taayyünâta bilfiil işâret etmektedir. Nitekim öğle namazı bunlara cemâl-i ilâhî mertebesinde bilfiil işâret etmektedir. Şüphesiz insan câmi' bir kâinâttır. İkindi namazında ona işâret vardır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır. *"Kim ikindi namazını kaçırırsa, sanki âile fertlerini ve bütün malını yitirmiş gibidir."* [209] İnsan âilesini ve malını kaybetmemek için nasıl dikkatli oluyorsa ikindiyi kaçırmamak için de aynen öyle uyanık ve dikkatli olmalıdır. İkindiyi geçirenlere yönelik tehdîdin sırrı şudur: İkindi namazı, en zor mükellefiyetlerden biridir. Çünkü insanlar günün sonunda, bilhassa da Hicâz topraklarında- hava serin olacağı için ticâretle, kazançlarıyla ve maîşetlerinin teminiyle meşgul olurlar. İkindi namazından gâfil olarak o vakitte elde edilen kazanç zarar ve ziyân hükmündedir.

Anlatıldığına göre kadının birisi Medîne sokaklarında: "Bana Peygamberi gösterin" diye bağırmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.) kadını görür ve *"Ne var ne oldu?"*

diye sorar. Kadın şöyle cevap verir: “Ey Allah’ın elçisi! Kocam evden gitti. Ben de zina ettim ve zinadan bir çocuk dünyaya getirdim. Doğurduğum bu çocuğu ölsün diye bir sirke küpüne attım. Sonra o sirkeyi sattık. Şimdi acaba benim için tevbe var mıdır?” Peygamber Efendimiz (s.a.) cevap verir: *“Zina fiilinin karşılığı recmdir. Katlin cezâsı Cehennemdir. Sirkeye gelince, büyük bir günah işlemişsin. Ben de zannetmiştim ki ikindi namazını terk ettin.”* [210]

Bazılarına göre Allah Teâlâ, Fecr’e yemin ettiği gibi bizzat ikindi vaktine de yemin etmiştir. Allah Teâlâ o vakitte insanlığın aslı olan Hz. Âdem’i yaratmıştır. Onun için bu vaktin başka vakitlere fazladan bir şerefi vardır.

Bazılarına göre Allah Teâlâ, Duhâ vaktine olduğu gibi zevâl vakti ile güneşin batışına kadarki zaman olan *“aşiyy”* vaktine de yemin etmiştir. Çünkü o vakitlerde Cenâb-ı Hakk’ın kudretine dâir deliller mevcûddur.

Bazılarına göre Allah Teâlâ burada nübüvvet asrına yemîn etmiştir ki o asır, geçmiş zamana göre, gün içindeki ikindi vakti kadardır. Bu süre, Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz’in nübüvvetinden âhir zamanda ümmetinin yok olmasına kadar geçecek zamandır. Bu süre bin yıldır. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Eğer ümmetim istikamet üzere olursa ona bir gün, böyle olmazsa yarım gün vardır.”* [211]

Rasûlullah (s.a.)’in asrının diğer asırlara üstünlüğü gâyet açıktır. Çünkü bu asır, nebî ve rasullerin en hayırlısının asrıdır. Ümmetlerin en hayırlısının, ilâhî kitapların en hayırlısının asrıdır. Kemâlât-ı ilâhiye bu asırda tam olarak ve ayrıntısı ile zuhûr etmiştir.

Bazılarına göre Allah Teâlâ burada genel anlamda zamana yemîn etmiştir. Çünkü zaman kalıcı ve gelip geçici bütün hayret verici şeyleri ihtivâ eder. Zamanın üstüne yemîn edilmesinin bir sebebi de zararın ona izâfe edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Çünkü insan umûmiyetle hoş olmayan şeyleri ve belâları zamana yükler. Kendi bedbahtlıklarını ve zararlarını zamanın üstüne atar. Herhangi bir şeyin üstüne yemin etmek o şeyi tâzim etmek, yüceltmek demektir. Hüsrân ve zararın üstüne yıkıldığı bir şey ise genelde tâzim edilmez. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *“Dehre/zamana sövmeyiniz! Çünkü Allah Teâlâ dehrin ta kendisidir/onu ve içindekileri yaratandır.”* Allah Teâlâ bu âyette dehre yemîn ediyor. Çünkü zaman genel anlayışa göre gece, gündüz, ay, güneş, yıldızlar ve başka şeyler gibi ilâhî tecellîlerin müşâhede edildiği bir mahaldir. Havâssın anlayışına göre ise, ilâhî tecelliyâtın zuhûr yeridir. Çünkü Allah Teâlâ, sıfat ve fiilleri ile zamanda zuhûr eder. Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da üstüne yemîn ettiği bütün önemli zaman dilimlerini cem‘ ettiği için, kasem çeşitlerini asra yemîn ile sona erdirmiştir. Cenâb-ı Hakk’ın daha evvel kendilerine yemîn ettiği mühim zaman dilimleri ise şunlardır: ***“Fecre ve on geceye...”*** (Fecr, 89/1-2), ***“Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına, güneşi takip ettiğinde aya...”*** (Şems, 91/1-2), ***“(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, açılıp ağardığı vakit gündüze…”*** (Leyl, 92/1-2), ***“Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye... yemin***

ederim." (Duhâ, 93/1-2)

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu âyetle ilgili olmak üzere şu ifâdeler yer alıyor: "Allah Teâlâ zamanın devâmı ve sürüp gitmesinin kemâli üzerine yemîn ediyor. Çünkü o zaman Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in velâyet, nübüvvet, risâlet ve hilâfetini ihtivâ ediyor. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim."* [212] Yâni ilim suyu ile malûm çamuru arasında iken. Yine Efendimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *"Biz sonrakiler ve öncekileriz."* [213] Yine Allah -sübhânehû ve Teâlâ-'dan naklen şöyle denir: *"Sen olmasaydın ben felekleri (kâinâtı) yaratmazdım."* [214] Yine şöyle denir: "Ben Allah'tanım, mü'minler ise bendendirler." [215] Bütün bu hadisleri Allah Teâlâ'nın, ***"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"*** (Enbiya, 21/107) âyeti de destekler. Burada yer alan "âlemler"den maksad; O'nun zamanındaki âlemler, O'ndan önceki ve sonraki zamanlardaki âlemlerdir. Çünkü "âlemîn" kelimesi "el" takısı ile mahallî çoğul olmuştur. Bu sebeple de umûm ve şümûl ifâde eder.

إِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾

2. İnsan gerçekten ziyan içindedir.

Bu âyette yer alan *"insân"* kelimesinin başındaki "el" takısı cins içindir. Yâni burada yer alan "insân" kelimesinden maksad bütün insan cinsi demektir. Çünkü "insân" kelimesinden istisnâ yapılabilir. Herhangi bir kelimeden istisnâ yapılabilmesi, o kelimenin genel anlamlı ve tüm fertleri kuşatıcı olması demektir.

"Ziyândadır" anlamında âyette *"husr"* kelimesi kullanılmaktadır. Husr ve husrân Aparça'da eksiklik ve ana paranın elden gitmesi demektir. İnsanın sermâyesi ise, kendisi ve ömrüdür. *"Husr"* kelimesinin nekre getirilmesi husrânın büyüklüğünü ifâde etmek içindir. Buna göre âyette denmiş oluyor ki: İnsan, ticâretinde ve ömrünü azgınlık yollarında harcamasında öyle büyük bir hüsrandadır ki onun hakîkatini ancak Allah Teâlâ bilir.

Kalıcı olmayan matluplara sarf edilen ömürler elbette zarardadır.

Aziz ömrünü boş yere sarf edip zâyi etme!
Sonra zarar edersin de sana hiçbir faydası olmaz.

Burada günâhın, büyük olduğu ifâde edilmiştir. Bunun iki sebebi vardır: Ya hakkında günâh işlenen zât büyük olduğundan günâh da büyük olur veya o günah büyük bir nîmete karşı işlenmiştir. Kulun Rabbine karşı işlediği günahlarda her iki yön de mevcûttur. Şu hâlde böyle bir günah hiç şüphesiz son derece büyük olacaktır.

Veya *"Husr"* kelimesinin sonundaki tenvin, "tenvi'/çeşitlendirme" içindir. Yâni insanoğlu, insanların bilmediği bir çeşit hüsrân içindedir.

❀

إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا

بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

3. Bundan ancak îmân edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnâdır.

“Bundan ancak” Allah’a yakînî bir ilimle *“îmân edip”* gerçekte Allah’tan başka müessir olmadığını bilenler, zamanın perdesini yırtıp ortaya çıkanlar ve *“sâlih ameller işleyenler”* müstesnâ. Onlar fazîletleri ve kalıcı hayatı elde edenler, sermayeleri olan nûr-i isti‘dâdî üzerine kemâl nûrunu kazananlardır. İşte bunlar zarar etmeyen bir ticâret üzeredirler. Zîrâ onlar değersiz fânîyi satıp, değerli bâkîyi almışlardır. Elden gidici olanı, sâlih ve kalıcı olanla değiştirmişlerdir. Şu alışverişe bak, ne kadar da kazançlı! Bu ifâde onların nefislerini kemâle erdirdiklerini beyân etmektedir.

Bazı mezhep mensupları bu âyete dayanarak büyük günah işleyen kimsenin Cehennemde ebedî kalacağı sonucunu çıkarmıştır. Çünkü o hüsrânda olanlardan istisnâ edilmemiştir. Bundan şu sonuç çıkar; istisnâ edilmeyenler mutlakâ hüsrânda olacaklardır: Kâfir olarak ölürse edebî olarak; âsî olarak ölüp de mağfiret edilmemişse Cehenneme girerek; mağfiret edilirse de yüce dereceleri kaçırarak hüsrândadır.

“Birbirlerine hakkı tavsiye edenler.” Bu ifâde, onların başkalarını kemâle erdirdiklerini beyân etmektedir. Yâni onlar, birbirlerine inkârı aslâ mümkün olmayan, sonuçlarının güzelliği dünya ve âhirette hiçbir zaman zevâl bulmayan sâbit emri tavsiye ederler. Hayrın tamamı zâten O’dur. Allah’a îmân etmek, her zaman ve her işte O’nun kitaplarına ve rasullerine ittibâ etmek gibi…

“Ve sabrı tavsiye edenler” beşerî yaratılış gereği nefsin meylettiği mâsiyetlere, edâsı nefse zor gelen itâatlere ve Allah Teâlâ’nın kullarını tâbî tuttuğu imtihanlara karşı sabrı tavsiye edenler müstesnâ.

“Sabrı tavsiye”, “hakkı tavsiye”nin içinde bulunmasına rağmen ayrıca tekrar zikredilmesi, ona son derece îtinâ göstermek gerektiğini ortaya koymak içindir. Ya da ilki Allah Teâlâ’yı râzı eden fiili yapmak mânâsına gelen “ibâdet” rütbesiyken, ikincisi Allah’ın yaptığından râzı olmak demek olan “ubûdiyet” mertebesidir. Çünkü “sabır”dan maksad sâdece nefsi meylettiği fiilden veya terkten uzak tutmak ve buna engel olmak değildir. Bilâkis o, Allah Teâlâ’dan geleni güzel kabul etmek ve ondan zâhiren ve bâtınen râzı olmaktır.

Allah Teâlâ burada kazancın sebebini belirtip ziyânın sebebini zikretmiyor. Sâdece maksadı beyân etmekle yetiniyor. Maksad ise ebedî hayatı ve bitip tükenmez saâdeti kazandracak şeyi beyân etmektir. Burada sayılanların dışındaki herşeyin insanı hüsrâna götüreceği ve nasîbi azaltacağı hissettiriliyor. Ya da Allah Teâlâ hüsrâna götüren şeyleri bizlere kereminden gizlemiştir. Çünkü hüsrân yönünde meseleyi kapalı tutmak keremdir.

Böylece Allah Teâlâ, onların ayıplarını saymamış, bu yönleriyle onlara hitap etmemiştir.

Rivâyete göre Nebî (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Rabbiniz günün son vaktine yemin ederek Ebû Cehil’in hüsrânda olduğunu, ancak bundan îmân eden Ebû Bekir (r.a.)’in, sâlih ameller işleyen Ömer (r.a.)’in, hakkı tavsiye eden Osman (r.a.)’ın, sabrı tavsiye eden Ali (r.a.)’in müstesnâ olduğunu beyân etmiştir.”* Âyeti bu şekilde Abdullah b. Abbâs’ın oğlu Ali minberde tefsir etmiştir.[216]

Âyette “tavsiye ederler” fiili, fâilleri farklı olduğu için tekrar edilmiştir. Birinci tefsîre göre ise mef‘ûllerin farklı olmasından dolayı tekrarlanmıştır. Mef‘ûller ise “hakk” ve “sabır” kelimeleridir.

İmâm Şâfiî’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “İnsanlara sâdece bu sûre inmiş olsaydı onlara yeterdi.” [217]

Bu da bir başka âlimin “Bu sûre Kur’ân’ın bütün ilimlerine şâmildir” sözü ile aynı mânâyadır.[218]

---

[209]. Müslim, Mesâcid, 201. Bkz. Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Mesâcid, 200.

[210]. (1) Bu olayın sahih rivâyetlerde yeri yoktur. Fahreddin Razi’nin “Tefsir-i Kebiri” gibi başka kaynaklarda da yer almakla berâber, mantığa ve İslâmın ruhuna terstir. Herhalde, ikindi namazının önemine dikkat çekmek için uydurulmuş olsa gerek. (H.K.)

[211]. Kaynağı bulunamadı. Nitekim bu rivâyete dayanılarak verilen hükmü de târih yalanlamıştır.

[212]. Bu ifâdelerle sahih bir senedi yoktur, ancak Tirmizî, *“Âdem ruh ile cesed arasında iken…”* ifâdesiyle nakletmiştir: Tirmizî, Menâkıb, 1/3609.

[213]. Buhârî, Cum‘a, 1; Müslim, Cum‘a, 19-20.

[214]. Aclûnî, hadisin mânâsının doğru olduğunu söyler: *Keşfü’l-hafâ*, II, 192, no: 2123.

[215]. Âlimler bunun mevzû (uydurma) bir hadis olduğunda ittifak etmişlerdir: Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-hasene*, I, 171; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I, 233, no: 619.

[216]. Bkz. Sa‘lebî, *Tefsîr*, X, 284; Kurtubî, *Tefsîr*, XX, 180-181.

[217]. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 479.

[218]. Asr sûresi, 5 Cemâziyelevvel 1117/26 Ağustos 1705 milâdi tarihinde tamamlandı.

سُورَةُ الْهُمَزَةِ

104- el-HÜMEZE SÛRESİ

Hümeze, birini arkasından çekiştirmek, onunla alay etmek, kırmak ve incitmek mânâlarına gelir. Kıyâmet sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 9 âyettir.

MALININ KENDİSİNİ EBEDÎ KILACAĞINI ZANNEDER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ
اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِۘ ﴿٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا
الْحُطَمَةُۜ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ ﴿٦﴾ اَلَّت۪ي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ ﴿٧﴾

اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ ﴿٨﴾ ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahim

1. Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay hâline!

2. O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur.

3. *(O)*, malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.

4. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.

5. Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?

6. Allah'ın, tutuşturulmuş ateşidir.

7. *(Yandıkça)* tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan *(ateşidir.)*

8-9. Onlar *(bu ateşin içinde)* uzatılmış sütunlara bağlanmışlar ve o vaziyette o *(ateş)* üzerlerine kapatılmıştır.

"Vay!" anlamına gelen *"veyl"* kelimesi, Arapça dilbilgisi kuralları bakımından mübtedâdır. Böyle nekre bir kelimenin mübtedâ olması, burada zikredilen fiili yapanlara helâk olmaları veya şiddetli bir şerre dûçar olmaları için bedduâ anlamı taşımasından dolayıdır. Haberi yâni yüklemi ise, *"Arkadan çekiştiren ve yüze karşı ayıplayan herkes"* ifâdesidir.

Bu âyetteki, "el-hemz" kırmak demektir. "Lemz" ise ta'n etmek; delmek, batırmak, yaralamak demektir. Bu kelimeler, insanların şeref ve haysiyetlerine sataşmak ve onları zedelemeye çalışmak mânâsında yaygınlaşmışlardır.

*Kâmûs'*un beyânına göre "el-hâmiz ve el-hümeze", gammâz, kaş göz işâreti yaparak insanlarla çokça dalga geçen, kötülük yapan, "lümeze" ise insanları çok ayıplayan demektir. Veya lümeze insanı yüzüne karşı ayıplayan, hümeze ise arkasından ayıplayan demektir.

"Hümeze" ve *"lümeze"* kelimelerinin kalıbı olan "fuale" bâbı, bir şeyi alışkanlık

hâline getirmeyi ifâde eder. Onun için bir kimseye "duhake/çok gülen", "luane/çok lânet eden" denebilmesi için, bunu çok yapması, alışkanlık hâline getirmiş olması lâzımdır.

İbn Kuteybe *Edebü'l-Kâtib* isimli eserinde der ki: Arapçada "Fu'le" kalıbı, mef'ûlün sıfatlarındandır. "Fuale" kalıbı ise fâilin sıfatlarındandır. Bunun için kendisi ile alay edilen adama "raculün hüz'e" denilir. İnsanları alaya alana ise, "raculün hüzee" denilir. Lu'na ve luane, lümze ve lümeze ve diğer buna benzer ifâde kalıpları hep böyledir.

Bu âyet **Ahnes b. Şerîk** veya **Velid b. Mugîra** hakkında inmiştir. Çünkü bu iki herif Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'i gıybet ederlerdi. Fakat sahîh olan görüşe göre âyetin hükmü umûmîdir, herkese şâmildir. Çünkü âyette "herkese" deniyor. Bu da, hükmün genel olduğunu gösterir. *Aynu'l-Meânî*'de nakledilen Abdullah b. Mes'ûd kırâatindeki gibi "li külli" ifâdesi olmadan sâdece "veylün li'l-hümezeti ve'l-lümeze" denmiyor.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Mü'min akıllı, anlayışlı ve tedbirli olur. Ağırbaşlıdır, önünü arkasını araştırır, aceleci olmaz, âlimdir, şüpheli şeylerden kaçar. Münâfık ise hümeze ve lümeze olur; yüze karşı ayıplar, arkadan çekiştirir. Katı ve şiddetlidir. Gece odun toplayan gibidir, nereden kazandığını ve nereye harcadığını bilmez."* [219]

Kâşânî der ki: Hemz ve lemz cehâletten, gazap ve kibirden mürekkeb bir ahlâksızlıktır. Çünkü bu iki karakterin yapısı insanlara eziyet etmeyi ve onlara karşı büyüklük taslamayı ihtivâ eder. Bu huyların sâhibi, diğer insanlardan üstün olmak ister. Ancak kendinde onu üstün yapacak bir fazîlet bulunmadığı için, insanlara ayıp ve ahlâksızlık nisbet ederek onlardan üstün olduğunun ortaya çıkmasına çalışır. Hâlbuki bilmez ki yaptığı şey, ahlâksızlığın ta kendisidir. Ahlâksız olmak fazîlet değildir. Bu kimse kendi nefsi ve şeytanı tarafından aldatılmıştır. O kuvve-i nutkiyye ile kuvve-i gazabiye ahlâksızlığı ile vasıflanmış bir kimsedir.

ٱلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۥ ﴿٢﴾

2. O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur.

"Mal yığmak" fiili, daha önce geçen *"külli/herkes"* kelimesinden bedeldir. Burada âdetâ şöyle denmektedir: Mal biriktirenin vay hâline! Allah Teâlâ'nın, onu böylesine mânevî bir vasıfla nitelemesi boşuna değildir. Çünkü hümeze ve lümezenin sebebi âdetâ budur. Kişi mal biriktirdiği için kendini beğenmeye başlar. Mal çokluğunun kişiyi değerli kıldığını ve fazîlet sâhibi yaptığını zanneder. Bundan dolayı başkalarını eksik görmeye başlar.

Bu âyetteki *"mâlen"* kelimesinin başında "el" takısının olmaması, bu tür insanların biriktirdiği malın çokluğunu ifâde etmek içindir. Bu durum bir sonraki sayıp durmak kelimesiyle de uyumludur.

“Onu sayar” kelimesinin mânâsı; o maldaki Allah’ın hakkını edâ etmeksizin onu tekrar tekrar sayar durur, demektir.

Bâzı âlimlere göre “addedeh” fiili, hazırlık yapmak mânâsınadır; yâni malını zamanın belâlarına karşı bir azık olarak hazırlar.

Yukarıda zikredilen Ahnes’in dört bin dînârı ve onbin dirhemi vardı.

Öte yandan âyet-i kerimede, *“toplamak”* fiilinin kullanılması, kuvve-i şehevânîye, malı gelecek musîbetler için azık olarak hazırlamak da cehâlet olduğuna işâret etmektedir. Çünkü musîbet halleri için mal biriktiren kimse bilmiyor ki başına belâyı getiren, bizâtihî o malın kendisidir. Çünkü Allah Teâlâ’nın hikmeti o malın bir takım belâlarla birlikte dağıtılmasını gerektirmektedir. O hâlde o mal ondan bu belâları nasıl defedebilsin ki?!

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denir: Kötü ahlâk ve çirkin vasıflardan müteşekkil malı toplamak ve bunları âhiret menzilleri ile Cenâb-ı Hakk’ın huzûruna varmak için azık olarak hazırlamak…

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ ﴿٣﴾

3. *(O)*, malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.

Bu âyette *“mal”* kelimesinin açıkça ifâde edilmesi, onun yerine zamir kullanılmaması, mânâyı zihinlere iyice yerleştirmek içindir. Yâni, o kişi binâlar kurar, onları taş ve kerpiçle sapasağlam yapar, ağaç diker, nehir açar, ama bütün bunları hiç ölmeyecek biriymiş gibi yapar, malının kendisini hep hayatta koyacağını zanneder. “Husbân/zannetmek” hakîkat değildir, bilâkis temsîl, örnek getirme mânâsına alınır.

Ebû Bekir b. Tâhir (r.a.) bu âyeti şöyle tefsir eder: O, malının kendisini ebedîlik makâmına ulaştıracağını sanır. Burada “ebedi kılar” fiili değil de “ebedî kıldı” fiili kullanılmıştır. Zîrâ burada anlatılan insan, malın kendisine ebedîlik getireceğini, ölüme karşı kendisine emân vereceğini sanır. Sanki bu, sonuçlanmış bir hükümdür. Kelime bunun için “mâzî/di-li geçmiş zaman” kipi ile kullanılmıştır.

Hasan Basrî (rh.) der ki: “Ölüm kadar, hiç şüphesi olmayan bir yakîn iken hiç yakîni olmayan bir şüphe gibi algılanan başka bir şey görmedim! Hasan, hasen/en güzel söylemiş!

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾

4. Hayır! Andolsun ki o, Hutame’ye atılacaktır.

Burada yer alan *“kellâ”*, o kimseyi böylesine boş bir zandan caydırmak için gelmiştir. Yâni insanın zannettiği gibi değildir. Bâzı âlimlere göre en doğrusu “kellâ”nın, zandan değil, yukarıda geçen “hemz ve lemz”den caydırmak için gelmiş olmasıdır.

“Le yünbezenne/atılacatır” fiili, mukadder bir yemînin cevâbıdır. Cümle bir

başlangıç cümlesi olup, bu caydırmanın sebebini beyân etmektedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Vallâhi, zikredilen fiilleri yaparak imkânsız bir şeyin olacağını zanneden o kimse, mutlaka Hutame'ye atılacaktır.

Bazı âlimlere göre, *"atılacak"* olanlar arkadan çekiştiren ve yüze karşı ayıplayanlardır. Bu mânâyı bâzı kırâat âlimlerinin fiili "o ikisi atılacaktır" diye tesniye okumaları desteklemektedir.

"el-Hutame" kelimesinin anlamı; içine atılanı kırıp geçiren, paramparça eden Cehennem demektir. Çünkü oraya atılan kişi de, dünyadayken insanların haysiyet ve dokunulmazlıklarını aynı şekilde kırıp geçirmekte ve mal biriktirmekteydi.

Bazıları şöyle derler: "Hutame" kelimesinin kalıbı "fuale", bir fiili çok yapmayı ve alışkanlık hâline getirmeyi ifâde etmesi, "hutame" kelimesi ile çelişir. Çünkü "hutame" ateşe isim olarak verilmiştir. Hâlbuki kırıp geçirmek ateşin âdeti değil, tabiatıdır. Bu itiraza şöyle cevap vermek mümkündür. Ateşin içine atılanları kırıp geçirmesinin onun tabiatı gereği olması, aynı zamanda âdeti olmasıyla çelişmez. Çünkü *Kâmûs*'un da ifâde ettiği üzere âdet, şan, huy ve özellik demektir. Bu da tabiî olana da olmayana da şâmildir. Buradan anlaşılıyor ki; onların hutameye atılmaları, yaptıkları amelin tam da karşılığıdır. Çünkü hemz ve lemz onların âdetleri olunca, hatm yâni kırıp geçirmek de ateşin âdeti olmuş olur. Öte yandan onlar, kendilerini değerli ve varlıklarının çok olduğunu zannediyorlardı. Cezâlarının hakîr düşürücü ve varlıklarını alçaltıcı bir şekilde ateşe atılmak olduğu bildirildi. Onları hakîr düşürmek, sayılarının ve mallarının azlığını ifâde etmek için, kişinin tek avucuna alıp denize attığı çakıl taşlarına benzetti. Burada onların fıtrat mertebesinden tabiat-ı ğâlibe mertebesine düşürüldüklerine işâret vardır.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾

5. Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?

Bu âyet, "Hutame"nin ne kadar korkunç olduğunu ve yaratıkların idraklerinin almayacağı bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Yâni "Hutame'nin ne olduğunu sana hangi şey/kim bildirdi?"

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾

6. Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.

O, Allah'ın emir ve kudretiyle tutuşturulmuş bir ateştir. Allah Teâlâ'nın emri ile tutuşturulan bir ateşi O'ndan başka hiç kimse söndüremez. Burada "ateş"in Allah Teâlâ'ya izâfe edilerek 'Allah'ın ateşi' denmesi, ateşe azamet katmak, ve diğer

ateşlerden olmadığını vurgulamak içindir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *“Cehennem bin senede tutuşturuldu ve kıpkırmızı oldu, bin sene daha yakıldı, beyazlaştı, bin sene daha yakıldı siyahlaştı, şimdi o simsiyah ve kapkaradır.”* [220]

Hz. Ali der ki: “Altında Cehennem tutuşturulmuşken yerin üstünde Allah’a isyân eden kimseye hayret ederim!”

اَلَّتٖى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ ﴿٧﴾

7. *(Yandıkça)* tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan *(ateşidir.)*

Yâni kalplerin ortasına yükselir ve onları bürüyüp sarar. Âyetteki *“el-ef’ide”* kelimesinin müfredi “fuâd” kalbin ortası demektir ve rûha bitişiktir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Bu ateş kemikleri kırıp parçalar, etleri yer, şehvet ehlinin içine girer, slarına ulaşır ve kalplerini istîlâ eder, kaplar. Ancak kalplerini tümüyle yakmaz. Çünkü yakarsa o kalbi taşıyan kimse ölür. Sonra Allah onların kemiklerini ve etlerini bir kez daha eski hâline getirir.

Bu âyette özellikle “kalb”in zikredilmesi, vücudda en latif ve kendisine gelecek en ufak eziyetten en fazla acı duyan uzuv olması veya yanlış inançları ve kötü niyetleri barındırması ve kötü amellerin menşei olması sebebiyledir.

Ateşin, cesedin hazînesi ve emânet mahalli mesâbesinde olan kalbe işlemesi, onun cesedin tümüne daha kolay işleyeceğini gösterir.

Keşfü’l-esrâr sâhibi buyurmuştur ki; kalbe yol bulan bir ateş farklı ateştir. **Hüseyin Mansûr** (Hallâc) buyurdu ki: “Allah’ın tutuşturulmuş ateşi yetmiş sene içimde yandı. Beni tamamen yakmışken ansızın “ene’l-hak” çakmağından bir kıvılcım dışarı sıçradı ve bu yanmış Mansur’un üstüne düştü. Şimdi bizim yanışımız hakkında bilgi verebilmek için böyle yanmış birisi gerekir.

Ey mum, gel de seninle inleyip ağlayalım,
Zîrâ yanmış bir gönlün hâlini yine bir yanmış bilir.

اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ ﴿٨﴾ فٖى عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

8-9. Onlar *(bu ateşin içinde)* uzatılmış sütunlara bağlanmışlar ve o vaziyette o *(ateş)* üzerlerine kapatılmıştır.

Ateşin kapıları onların üzerlerine kapatılacaktır. Bu ifâdenin kullanılması, onların o ateşten çıkma ümidlerini tamamen kırmak, ümitsizliklerini pekiştirmek ve ebedî o ateşe hapsedileceklerine kesinkes inanmalarını sağlamak içindir.

Âyette yer alan *“amed”*, *Kâmûs*’un beyânına göre, “amûd/direk” kelimesinin çoğuludur. Yâni onlar direklere bağlı oldukları hâlde ateşin kapıları üzerlerine kapatılacaktır.

“Mümeddedeh”, uzatılmış demektir. Tıpkı hırsızların ayaklarına vurulan pranga gibi. Yâni onlar oraya bir tarafları üzerine atılacaktır. Demek ki onlar hırsızların kaçmaları için prangaya vurulması gibi o direklere bağlanacaktır. Delikli büyük kalaslar vardır; mahpusların ayakları kaçmamaları için oradan geçirilip bağlanır.

Âyette kasdedilen mânâ şudur: Onların üstüne Cehennemin kapıları kapanır. Kapıların üstüne uzun direkler uzatılır. Ki o uzun direkler kısalarına göre daha sağlam ve daha köklüdür. Böylece Cehennem sıkı sıkıya kapatılmış olur. Oraya ne bir rahatlık girebilir; ne de oradan bir ğam çıkabilir.

Bu âyette onların ahlâk, vasıf ve amellerinin direklerine bağlı olduklarına, zillet, değersizlik ve hüsrân yerine uzatıldıklarına işâret vardır. Çünkü (hakîkatten perdeli kimselerin hiçbir izzet ve değeri olmaz. Allah Teâlâ’dan bizi hicâb sebebiyle zelîl kılmamasını dileriz. O çok lütufkâr ve bahşedicidir.

---

[219]. Bkz: Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 353.

[220]. Tirmizî, Cehennem, 8/2591; Beyhakî, *Şuab*, II, 234.

سُورَةُ الْفِيلِ

105- el-FÎL SÛRESİ

Kâbe'yi yıkmak isteyen Ebrehe'nin fillerle hücumundan bahsettiği için bu ismi almıştır. Kâfirûn sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, 5 âyettir.

RABBİN
FİL SÂHİPLERİNE NELER ETTİ, GÖRMEDİN Mİ?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْف۪يلِۜ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ ف۪ي
تَضْل۪يلٍۙ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْراً اَبَاب۪يلَۙ ﴿٣﴾ تَرْم۪يهِمْ بِحِجَارَةٍ
مِنْ سِجّ۪يلٍۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Rabbin fil sâhiplerine neler etti, görmedin mi?
2. Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı?
3. Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi.
4. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu.
5. Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi.

Bu âyet-i kerimede, hitap Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'edir. Soru hemzesi, gördüğünü ikrâr ve görmemiş olmasını reddetmek içindir. Burada söz konusu edilen *"rü'yet/görme"*, "bilme" anlamındadır. Çünkü Nebî (s.a.) bu fil vak'asının olduğu yıl dünyaya gelmiş, onları görmemiştir. Burada yer alan "fil ashâbı"ndan maksad, Ebrehe ve kavmidir. "Fîl"den maksad ise, ismi "Mahmûd", künyesi "Ebü'l-Abbâs" olan en büyük fil'dir. O savaşta yer alanlara *"ashâbu'l-fîl"* denmesi, filin bu olayda en önde olmasından dolayıdır.

Buna göre mâna: Mütevâtir haberleri dinleyerek ve zâhirî alâmetleri görerek müşâhedeye dayalı sağlam bir bilgi ile bilmedin mi?

Burada "rü'yet/görme" fiili Allah Teâlâ'nın nefsine değil, fiilinin keyfiyetine izâfe edilmiştir. Çünkü *"Rabbin ne yaptı görmedin mi?"* denmektedir. İşte görme fiilinin Allah Teâlâ'nın fiiline izâfe edilmesi, o vak'anın ne kadar dehşetli olduğunu vurgulamak, onun meydana gelişi ile korkunç bir keyfiyete, acâib bir duruma işâret etmek içindir. Bu korkunç keyfiyet ve acâib durum da, Allah Teâlâ'nın kudretinin azametine, ilim ve hikmetinin kemâline, beytinin/Kâbe'nin izzetine, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in şerefine delâlet etmektedir. Bu vak'a "irhâs"lardan biridir. İrhâs; nebîlerden nübüvvet dâvâsında bulunmadan evvel zuhûr eden mûcizeye benzer hâdiseye denir. Bununla ona destek verilmiş ve nübüvvetine ön hazırlık yapılmış olur. Bir bulutun

Rasûlullah (s.a.)'i gölgelemesi, taşların ve topaçların kendisine selâm vermesi gibi.

Bazıları ise "irhâs"ı şöyle târif ederler: Gözetleme, bekleme demektir. Nebî (s.a.)'in başından geçen garib hâdiselere "irhâs" denmesi, bütün bu hâdiselerin O'nun nübüvvetinin gelişiyle beklenen şeyler olmasından dolayıdır. Çünkü "İrhâs" nebîlerin dünyaya gelmesinden sonra, ama nebî olarak gönderilmesinden önce meydana gelir.

Bazılarının ifâdesine göre ise irhâs, nebî henüz dünyaya gelmeden gönderilmesine yakın bir zamanda olur, Fîl vak'asının delâlet ettiği gibi. Ancak âlimler ilk görüşü tercîh etmişlerdir.

"Fîl vak'asının Rasûlullah (s.a.)'in doğumu ile aynı seneye rastlaması tamâmen bir rastlantıdan ibârettir ve bu olayın Kâ'be'ye tâzim için olmasına mânî değildir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verebiliriz: Kâbe şerefini Allah Rasûlü'nün şerefinden almaktadır. Görülmez mi ki, Allah Teâlâ, Beled'e yemîn ederken bunu, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in orada bulunması kaydıyla yapmış ve ***"Bu beldeyi ki sen bu beldedesin... yemin ederim."*** buyurmuştur. (Beled, 90/1-2)

Fethu'r-Rahmân'da şöyle deniyor: Fil hâdisesi Allah Rasûlü (s.a.) Efendimiz'in dünyayı şereflendirdiği sene Muharrem ayının ortalarında meydana gelmiştir. Efendimiz (s.a.) ise Rebîu'l-evvel ayında dünyayı teşrîf etmişlerdir. Bu ikisi arasında ellibeş gün vardır. Bu da târihçilerin îtimâd ettiği Yunan Tevrâtı'nın hükmüne göre Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilişinin altıbin yüz altmış üçüncü yılına tesâdüf eder. Fil hâdisesi ile Efendimiz'in (s.a.) hicreti arasında ise elli üç yıllık bir zaman dilimi vardır.

Bu sûrede Fîl vak'asının hatırlatılmasından maksad, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'i Kâbe'ye kasdedenler nasıl cezâlandırıldıysa O'na zulmedenlerin de aynı şekilde cezâlandırılacağı bildirilerek tesellî etmektir, ya da zâlimleri tehdîddir.

Hâdisenin tafsîlâtı şöyledir: Hımyer ve civârının kralı Yahudi Zûnüvâs, Burûc sûresinde geçtiği üzere, mü'minleri ateşle dolu hendeklere atıp yakınca, o mü'minlerden birisi Ashame b. Bahr en-Necâşî adındaki Habeş kralına kaçar. Bu kral daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) döneminde müslüman olacaktır. Durumu haber vererek onu Zûnüvâs'la savaşmaya teşvîk eder. Ashame Habeşlilerden yetmiş bin kişiyi Yemen'e gönderir. Eryat adındaki birisini başlarına emir tâyin eder. Onun yanında Ebrehe b. Sabbâh el-Eşrem adında birisi de vardır. Habeş dilinde "Ebrehe"nin mânâsı beyaz yüzlü demektir. "el-Eşrem"in ne anlama geldiği ileride açıklanacaktır.

Habeş ordusu gemilere biner ve Yemen sâhillerinde karaya çıkar. Eryât Zûnüvâs'ı yener ve onu katleder. Veya Zûnüvâs kendini denize atar ve ölüp gider. Eryât Yemen topraklarında epey bir müddet kalır, senelerce orayı idâre eder. Sonra Ebrehe, Habeşliler konusunda Eryât'la tartışır. Çünkü o da ordunun emîrlerinden biridir. Habeşliler iki zümreye ayrılırlar. Bir kısmı Eryât'ın yanında bir kısmı da Ebrehe'nin yanında yer alır. Bu iki emirden biri diğeri üzerine yürümeye başlayıncaya kadar durum böylece devâm eder. Her iki taraf savaş etmek üzere birbirlerine yaklaşınca Ebrehe, Eryât'a "Habeşlileri birbirine salıp onları tüketecek bir şey yapma! Karşıma çık, mübâreze yapalım, hangimiz yenerse yenilenin askeri diğerinin safına geçer" diye haber

gönderir. Eryât da ona: "İnsaflı bir teklifte bulundun, haydi çık karşıma!" cevâbını verir. Ebrehe, Eryât'ın karşısına çıkar.

Ebrehe'nin künyesi Ebû Yeksûn idi. Kısa boylu, şişman ve hristiyanlıkta dindar biri idi. Eryât da ona doğru çıktı. O ise uzun boylu iriyarı birisiydi. Elinde kargı vardı. Ebrehe'nin arkasında Atûde isminde bir genç duruyordu. Bu genç, Ebrehe'yi arkasından gelebilecek tehlikelere karşı koruyordu. Eryât elindeki kargıyı kaldırıp Ebrehe'ye vurdu. Kafasına vurmak istiyordu. Ancak kargı Ebrehe'nin alnına isâbet etti ve kaşını, burnunu, gözünü ve dudaklarını yardı. İşte Ebrehe *"el-Eşrem"* lakâbını bunun üzerine aldı.

Atûde, Ebrehe'nin arkasından Eryât'a bir hamle yaptı ve onu katletti. Bunun üzerine Eryât'ın askerleri Ebrehe'ye katıldı. Böylece Yemen'deki Habeşliler Ebrehe'nin etrafında bir araya geldiler. Ebrehe'nin yaptıklarından Habeş kralı Necâşî'nin haberi yoktu. Necâşî olanları duyunca çok kızdı. Ve "Ebrehe benim komutanıma saldırdı ve benim iznimi almadan onu katletti" dedi. Sonra Ebrehe'nin yakasını bırakmayacağına, onun bulunduğu yerleri çiğneyip saçını başını yolacağına yemin etti. Bu haber Ebrehe'ye ulaşınca başını traş ettirdi. Bir dağarcık içine Yemen toprağı doldurarak bir çok değerli hediye ile birlikte Necâşî'ye gönderdi. Ona şöyle bir mektup yazdı:

"Ey Kral! Eryât senin kulundu. Ben de senin kulunum. Senin emrin husûsunda onunla ihtilâf ettik. Bütün itâat sanadır. Ancak ben Habeşlilere kumandan olma konusunda ondan daha güçlüyüm, onlara daha hâkimim ve ondan daha iyi idâre ediyorum. Kralın yemini bana ulaşınca başımı traş ettim. Toprağımdan bir parçasını bir dağarcık içinde Kral hazretlerine gönderiyorum. Kralımız bu toprağa bassın ve benimle ilgili olarak yaptığı yemîni yerine getirmiş olsun. Ebrehe'nin mektubu Necâşî'ye ulaşınca yumuşadı ve onu affetti. Ona, "Sana emrim ulaşıncaya kadar Yemen topraklarında kal!" diye yazdı.

Bu haber üzerine Ebrehe, Yemen topraklarında kalmaya devâm etti. Hac mevsimi gelince insanların, Allah Teâlâ'nın Beyt-i Harâm'ını haccetmek üzere Mekke'ye gitmek için hazırlık yaptıklarını gördü. Bu hâdise üzerine Ebrehe'nin kıskançlık damarı kabardı ve San'a'da renkli mermerden bir kilise yaptırdı. Bâzı tefsirlerde onun kapısını ve duvarını altın ve mücevherlerle bezedikleri yazılıdır.

İnsânü'l-uyûn'da deniyor ki: Ebrehe bu kiliseyi süslemek için aşırı bir îtinâ gösterdi. İnşaatında hâleli, benekli mermerler, altın yaldızlı taşlar kullandı. Bütün bunları Hz. Süleyman zamanında yaşayan Belkıs'ın sarayından naklediyordu. Ebrehe ayrıca bu kiliseye altın ve gümüş haçlar, fildişinden ve abanos ağacından yapılmış minberler koydu. Binâsı yüksek olduğu için kiliseye "Kulleys" ismini verdi. Nitekim başın üstüne konduğu için başlığa bu kelimeden türeme "Kalensüve", çoğuluna da "Kalânîs" denir. Ebrehe bu hareketi ile Mekke'ye giden hacıları kendi kilisesine çevirmek istiyordu.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle gelmiştir; Ebrehe'nin elçisi o hediyelerle Melik Necâşî'nin huzuruna vardı ve mesajı ulaştırdı. Melik bundan memnûn oldu ve Yemen vilâyetinin tamamını bağışlayarak ona teslim ettiğini bildirdi. Elçi yeniden Ebrehe'nin yanına

dönüp durumu arz ettiğinde Ebrehe çok mutlu oldu. Melik'in Ebrehe'den râzı olmasına karşılık uygun bir teşekkür yolu bulmak için ülkesinin vezirleri ile akıllı adamlarını topladı. Onlara: "Melik Necâşî'ye hoş gelecek, içinde izzet ve güzelliğin bulunduğu bir iş yapmam konusunda bana bir yol gösterin ki bu nîmete teşekkür edip affına mazhar olayım" dedi. Orada bulunanların hepsi şu konuda ittifâk ettiler: "Arapların büyük ve mukaddes bir evleri vardır. Arapların bütün şerefi bu evden kaynaklanır. Doğu ve batıdaki insanlar yüzlerini bu eve çevirirler. Bu ev taştandır, sen Yemen Sana'sında, Necâşî'nin dini Hıristiyanlığa uygun olarak onun adına bir kilise inşâ et. Onun yapısını altın, gümüş ve çeşitli mücevherlerden oluştur. Yeryüzünün her tarafına ve Arap diyârına elçiler gönder, onları dâvet et. Altın, gümüş ve çeşitli hediyelerle gelenlerin sevgisini kazan. Böylece insanlar yüzlerini bu kiliseye çevirirler ve onu tavâf ederler. Melik'in şerefi ve mutluluğu ancak bu şekilde olur" dediler. Ebrehe kiliseyi onların söylediği vasıfta yaptı; dünya malı, altın ve gümüş için bu kiliseye yönelen ve gelen herkes buradan çeşitli hediyelerle geri döndüler.

Ebrehe, Necaşiye şöyle bir mektup yazdı: "Ey Kral! Ben senin için daha önce hiçbir kral için yapılmayan bir kilise binâ ettim. Arap hacıları bu kiliseye çevirmedikçe yüreğim asla rahat etmeyecektir."

Araplar Ebrehe'nin Necâşî'ye yazdığı bu mektuptan söz etmeye başlayınca, Kinâne oğullarından birisi bu habere kızdı ve kalkıp "Kulleys"e geldi.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denir: "Mekke'de Arapların evine yapılan hac, ziyâret ve tavâf artık Yemen'e yapılacaktır" diye her tarafa haber yollandı. O vakit Mekke'nin lideri Abdulmuttalib idi. Mekke'de ikamet eden Araplardan Züheyr b. Bedr adında bir adam Abdulmuttalib'den izin istedi ve yemin ederek "İzin ver gideyim de o eve pisleyeyim" dedi. Bu adam Mekke'den kalkarak Yemen'e geldi. Burada birkaç gün ibâdet etti ve mücâvir mertebesine erişti. Bir gece; "Bu mâbed benim çok hoşuma gitti, ben bu gece burada ibâdet etmek istiyorum" dedi. O gece onu burada yalnız bıraktılar, bu kilisede bolca misk ve amber bulunur ve devamlı güzel kokular gelirdi. Züheyr buraya pisledi, bütün duvar ve mihrâba necâset bulaştırdı. Sonra hiçbir şey olmamış gibi kaçıp gitti. Bu haber her tarafa yayılınca insanlar burada tavaf etmekten uzaklaştılar. Ebrehe bu durumdan haberdar oldu ve çok üzüldü. Bunu yapan adamın Mekke'den, Kâbe'nin mücâvirlerinden birisi olduğunu biliyordu. Ebrehe: "Ordum ve hizmetkârlarımla gidip onların bu evini yıkıp yerle bir edeceğim." diye yemin etti.

İbnü'ş-Şeyh *"Havâşî"*sinde şöyle deniyor: Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak istemesinin asıl maksadı, Arapların Kâbe sebebi ile elde ettikleri şerefi onlardan ve beldelerinden kendisine ve beldesine çevirmekti.

Ebrehe, Necâşî'ye; Züheyr'in kilisede yaptığı şeyi ve kendisinin de Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye doğru gittiğini haber vermesi için Habeş'e bir elçi gönderdi. Denilmiştir ki Necâşî de ona pek çok fil, asker ve hizmetçi gönderdi.

Secâvendî der ki: Kilise'ye yapılanlar sebebiyle Necâşî çok üzüldü. Ebrehe, kumandanlarından Hacr ve veziri Ebû Yeksûm onu tesellî ettiler. Ebrehe dedi ki:

Üzülme, Onların Kâbe'leri var, onların övünç kaynağıdır. Biz Kâbe'nin binasını yerle bir eder, kanlarını mubah kılar, mallarını yağmalarız.

Bundan sonra Ebrehe büyük bir asker topluluğu ile Kâbe'ye doğru yola çıktı. Beraberinde beyaz renkli bir fil vardı. Bu, Necâşî'nin fili idi ve Ebrehe'nin isteği üzerine ona göndermişti. Bu fil, daha önce misli görülmemiş derecede büyük, iri yarı ve güçlü idi. Fillerin cüsselerinin büyüklüğü dağ gibiydi.

Muhkem bedeni Kàf Dağı gibi sağlam,
Savaşta kükreyen bir aslan gibi atak!

Fillerin özelliği savaşçı olmalarıdır. Bu sebeple Çin hükümdarının ahırında bin tane beyaz fil bağlı idi. Ebrehe'nin fili, cüssesinin iriliğine rağmen kediden bile korkacak kadar ödlekti. Ebrehe ordusunun rehberi Sakîf kabilesinin reisi Ebû Riğâl idi. Bu zat öldüğü zaman Araplar kabrini taşa tutmuşlardır. **İmâm Süheylî**'nin *et-Ta'rîf ve'l-a'lâm* isimli eserinde böyle kayıtlıdır.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denir: Ebû Riğâl yolda öldü ve Yemen yolu üzerindeki kabri mâruftur. Yemen hacıları buraya ulaştıklarında bu kabre taş atarlar. Öyle ki sonunda kabir, atılan taşlardan dolayı kocaman bir dağ gibi olmuştur. **Cerîr**, şâir **Ferezdak** hakkında şöyle der:

Ölünce Ferezdak, tutun kabrini taşa,
Tuttukları gibi kabrini Ebû Riğâl'in taşa!

Ebû Dâvud'un *Sünen*'i ile *Delâilü'n-Nübüvve*'de ve başka eserlerde **İbn Ömer** (r.a.)'dan şöyle rivâyet olunur: "Rasûlullah (s.a.) ile Tâif'e çıktığımızda bir kabre rastladık. Efendimiz (s.a.): *"Bu, Ebû Riğâl'in kabridir. O, Sakîf'in babasıdır. Bu zât Semud kavminden idi. Harem'de idi. Oradan çıkınca tam burada, kavminin başına gelen belâ onun da başına geldi ve buraya gömüldü"* buyurdular.[221]

Cevherî'nin onun hakkındaki: "Mekke'ye yöneldiklerinde Habeşlilerin rehberi idi, yolda öldü" sözü de, **İbn Seyyide**'nin; "Şuayb'ın (kölesi) idi, zâlim bir vergi toplayıcı idi" haberi de isâbetli değildir.

Ebrehe, Harem-i Şerîf'in yakınına ulaştığında dışarda bir yerde durdu.

Ebrehe, Habeşlilerden Esved'i Mekke'lilere gönderdi. Bu zat Mekke'ye varınca Tihâme oğullarının mallarını sürüp getirdi. Mekke şehrinin çevresinde koyun ve deve ne varsa hepsini yağmaladı. Abdulmuttalib'in hac için vakfettiği iki yüz baş deve de bunlar arasındaydı.

Bazılarının ifâdesine göre Esved Mekke'ye değil de Muğammes'e ulaşınca Tihâme oğullarının mallarını sürüp getirdi. Burası Tâif yolunda bir yerdir. Orada Ebrehe'nin rehberi Ebû Riğâl'in kabri vardır. *Kâmûs*'un beyânına göre burası taşa tutuldu. Meşhur olan görüş böyledir. Yoksa önceki açıklamalarıyla tenâkuz olur.

Abdülmuttalip Ebrehe'nin yanına varıp geri dönmesi için kendisine Tihâme'nin mallarının üçte birini teklîf etti ancak Ebrehe bunu kabul etmedi.

Merzûkî'nin *Şerhu'l-Bürde*'sinde şöyle deniyor: Ebrehe, Muğammes'e inince, Hunnâta Hımyerî'yi Mekke'ye gönderdi. Ona dedi ki: "Bu beldenin reîsinin ve şerîfinin kim olduğunu sor. Ona şöyle de: Hükümdar diyor ki: "Ben sizinle savaşmaya gelmedim. Ben sâdece şu beyti/Ka'be'yi yıkmaya geldim. Eğer savaşmak için karşıma çıkmazsanız benim sizin kanlarınıza ihtiyâcım yoktur. Eğer kavmin lideri benimle savaş istemiyorsa onu bana getir."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denir: Ebrehe buraya indiğinde Kâbe onun gönlüne tesir etti, niyetlendiği şeyden pişman oldu. İçinden, birisinin Kâbe için şefâat istemesini ve bu işten vazgeçmeyi diledi. "Mekke'nin liderini getirin" diye emretti. O vakit Mekke'nin reisi Abdulmuttalib idi. Benî Hâşim'in bütün adamları Ebrehe'nin yanına geldi. Ebrehe'nin çağırması için gönderdiği adam da daha Abdulmuttalib ona ulaşmadan Eberehe'nin yanına dönmüştü.

Merzûkî (r.a.) der ki: İsmi Enîs olan ve filin seyisliğini yapan vezirlerinden biri Abdülmuttalib için Ebrehe'den izin istedi. "Sana Mekke'nin efendisi, Kureyş kervanının sâhibi geldi. O ovalarda insanları, dağ başlarında da vahşî hayvanları doyurur" dedi.

Adam: "Senin yanına öyle birisi geldi ki gerçekten de Kureyş'in efendisidir. Cömert, iyi huylu ve güzel yüzlü, efendilik ve cömertliği yanında heybet sâhibi bir adamdır. Onda, kendisine nazar eden kimseye korku ve heybet veren bir nûr parlamaktadır. Alnında Mustafâ'nın (s.a.) nûru parlamaktadır. Ebrehe kendisine çeki düzen verip süslenerek tahta oturdu. Abdulmuttalib'e içeri gelmesi için izin verdi, geldiğinde Abdulmuttalib'in kendisiyle tahtta oturmasını istemedi. Habeşlilerin, Abdülmuttalib'i Ebrehe'nin tahtında otururken görmelerini istemedi. Ebrehe tahttan aşağı indi, Abdulmuttalib ile tahtın aşağısına oturdu ve onu tâzim etti. Abdulmuttalib'e iltifât edip sözlerini beğendi. Kendi kendine: "Eğer Kâbe konusunda şefaat dilerse onu ümitsiz bırakmam!" dedi. Ebrehe tercümana "İsteği varsa söylesin" deyince Abdulmuttalib: "Benim iki yüz devemi aldılar, emredin de geri versinler" diye isteğini söyledi. Ebrehe bundan rahatsız oldu ve tercümana: "Ona sor bakalım neden Kâbe için bir şey istemiyor? Bir ev ki eski zamanlardan beri sizin izzet ve şerefiniz onunladır, ismet ve hürmetinizin sebebidir. Ben onu yıkmak için geldim, Kâbe'nin harab edilmesini engellemek istemez de develerine ne olmuş ki onları ister?" dedi.

Abdülmuttalib: "Ben develerin sâhibiyim, Beyt'in sâhibi vardır onu Tübba'dan, Seyf b. Zî Yezen'den ve Kisrâ'dan koruduğu gibi şimdi de korur" dedi.

Ebrehe bu söze çok öfkelendi. "Bunun develerini geri verin, görsün bakalım Beyt'i benden kim koruyabilecekmiş!" dedi. Abdulmuttalib geri döndü, Mekkelilere sâhip oldukları bütün mal ve eşyalarını almalarını ve dağa çıkmalarını emretti. Böylece Mekke'yi boşalttılar.

Mekke, Ebrehe'nin askerlerinin verebileceği sıkıntılar sebebiyle boşaltıldı. Ebrehe ordusunu hazırladı. Yukarıda zikredilen büyük fili de ordunun en önüne koydu. Fili

Harem istikâmetine çevirdiklerinde hayvan yere çöküyor bir adım atmıyordu. Tıpkı Hudeybiye'de Allah Rasûlü'nün devesi Kasvâ'nın yere çökmesi gibi. Rasûlullah (s.a.) o zaman: *"Fili durduran Kasvâ'yı da durdurdu."* buyurmuşlardı.[222]

Filin yere çökmesi "bürûk"u demek, Allah Teâlâ'nın emri gereği hayvanın kendisini yere atması, gitmemesi demektir. Ya da olduğu yerden bir adım bile olsun atmaması, âdetâ oraya çökmüşçesine olduğu yere mıhlanıp kalmasıdır. Yoksa filler deve gibi çökmezler. **Abdullatif Bağdadî** der ki: Dişi fil yedi sene hâmile kalır.[223] Hâmilelik müddetini tamamlayıp doğum vakti gelince yavrusunu doğurmak için bir nehre girer. Çünkü filler ayakta doğum yaparlar. Ayaklarında eklem yoktur. Dişi fil doğururken erkek bekçilik eder, onu ve yavruyu yılanlardan korur.

Bazılarına göre filler iki çeşittir. Bazı filler yere çökmezler, bazıları ise tıpkı deve gibi çökerler.

Fili Yemen'e veya bir başka tarafa çevirdiklerinde hayvan koşarcasına yürümeye başlıyordu. Ebrehe, yönünü şaşırsın diye file şarap içirmelerini emretti. Hayvana şarap içirdiler ancak durum değişmedi.

Denilmiştir ki: Nüfeyl b. Habîb el-Has'amî o filin kulağını tuttu ve "Mahmûd! Yerinde kal ve selâmetle geldiğin yere dön! Zirâ Allah'ın Harâm Beldesi'ndesin" dedi. Bu söz filin kulağına gidince geri döndü ve Harem'e girmedi.

Bu Nufeyl, Ebrehe ile Has'am topraklarında savaşan kişidir. Has'am, bir dağın adıdır. Ora halkına ise bu dağa nisbetle Has'amlılar denilir. Nufeyl o kabîlenin babasıdır. Ebrehe onu hezimete uğrattı ve esir aldı. Tam öldürecekken: "Ey Kral! Beni öldürme! Ben Arap topraklarında senin rehberin olurum" dedi. Bunun üzerine Ebrehe onu serbest bıraktı. Arap topraklarında kılavuzluk yapması için onu yanında götürdü. Tâif topraklarına varınca, Tâifliler onunla başa çıkamayacaklarını anladılar ve ona boyun eğdiler. Onunla birlikte Ebû Riğâl'i gönderdiler. Ebû Riğâl onları Muğammes denen yere indirdi. Burası Mekke'ye altı mil uzaklığında bir yerdir. Ebû Riğâl orada öldü. Kabri orada taşlanmaktadır.

Merzûkî der ki: Araplar Ebrehe ile savaşmayı kendilerine bir vazîfe bildiler. Yolda gelirken onunla vuruşmak için kabile kabile toplanıyorlardı. Ancak Ebrehe onları hezîmete uğrattı. Hezîmete uğrayanlar ve esir edilenler arasında Nüfeyl b. Hubeyb de vardı. Ebrehe bu adamı kendisine rehber olsun diye öldürmedi, yanında tuttu. Öte yandan, Abdulmuttalib Kâbe'nin halkasına tutunup şöyle duâ etti:

Allah'ım, korur insan evini,
Sende koru kendi evini.
Gelemez gâlip haçları, yetmez güçleri,
Mağluptur senin önünde güç sandıkları güçleri.

Abdulmuttalib'in bu şekilde duâ etmesinin sebebi, onların haçlı Hırıstiyan olmalarından dolayıdır.

Abdulmuttalib'in bu şekilde duâ ederken bir ara yüzünü çevirdi, bir kuş gördü. "Vallahi bu garip bir kuş, ne Necid, ne Tihâme tarafının ne de Hicâz yöresinin kuşudur. Şüphesiz bu kuşun farklı bir hâli var!" dedi.

İbnü'ş-Şeyh *Havâşî'*sinde der ki: Abdulmuttalib ve Ebû Mes'ûd es-Sakafî tepenin üstünden Ebrehe'nin askerlerini izliyorlardı. Allah Teâlâ, gagaları sarı, boyunları yeşil ve uzun siyah kuşlar veya yeşil, ya da beyaz veya siyaz-beyaz alaca kuşlar veya güvercinler gönderdi. **Ebû Saîd el-Hudrî**'ye bunların nasıl kuş oldukları sorulduğunda şöyle cevap vermiş: "Mekke güvercinleri bunlardandır." Bunun bir benzetme olduğu söylenir. Çünkü o kuşların Ebâbil neslinden olduğu söylenir. Ebâbil de Zerâzîr'e benzeyen kuşlardır. Bunlar Harem-i Şerif'te İbrahim kapısında olur. Harem-i Şerif'in güvercinleri ise, Rasûlullah (s.a.) Sevr mağarasında bulunduğu esnâda mağaranın ağzına yuva yapan güvercinin neslindendir. *Zerâzîr*, zurzûr kelimesinin çoğulu olup, serçe cinsinden küçük bir kuştur. Zerzeresi/sesi sebebiyle bu isim verilmiştir.

Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre, Ebâbil kuşları kırlangıç ve yarasa benzeri kuşlardı. Bu kuşlar deniz kenarında doğar büyürler. Bunların kuşların gagaları gibi gagaları, köpek ayağı gibi pençeleri ve azı dişleri vardır.

İbn Cübeyr der ki: Bu kuşların benzerleri, ne daha önce ne de daha sonra görülmüş değildi.

İkrime ise şöyle der: Bu Ebâbîl kuşları Ankâ-yı Muğrib'dir.

Bazı rivâyetlerde o gökle yeryüzü arasında yaşayan ve yavrulayan bir kuştur. Bazı rivâyetlere göre o gök kuşlarındandır.

Rivâyetlere göre Ebâbîl kuşları akşam gelmişler, sabahleyin hücûma geçmişlerdi. Her bir kuşun gagasında bir, ayaklarında iki taş vardı. Bu taşlar, mercimekten büyük, nohuttan küçüktü.

İbn Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre kendisi onlardan bir kafîz/ölçek kadarını Ümmü Hânî'nin yanında görmüş. Bu taşlar Zafar akîki gibi kırmızı çizgili imiş. Zafar, San'â yakınlarında bir beldenin adıdır. Anılan akîk taşı oraya nisbet edilir. Daha sonra bir rüzgâr gönderildi ve taşların şiddetini daha da artırdı. Kuşların attıkları taş Ebrehe ordusundan herbir askerin başına düşüyordu. Bu taş onların başından girip, alt taraflarından çıkıyordu. Filleri de deliyor, hattâ miğferlerini delip geçiyor ve yeri yarıyordu. Herbir taşın üzerinde kimin başına düşecekse onun adı yazılıydı.

Kâşânî der ki: Nefisleri sâde ve basit olduğu için vahşî hayvanlara ve kuşlara ilhâm edilmesi de insana verilen ilhâma çok yakındır. Allah Teâlâ'nın taşa tesir gücü vermesi garipsenecek bir şey değildir. Her kim kudret âlemine muttalî olur, önünde hikmet perdesi açılırsa, bunun yüz tane benzerini görebilir. Nitekim bunun benzeri günümüzde de görülmektedir. Farelerin Ebîverd şehrini istîlâ etmeleri, onların ekinlerini ifsâd etmeleri ve sonra Ceyhûn nehri kıyısına dönmeleri, herbirinin nehrin kenarındaki ağaçlıktan bir odun parçası alarak üzerine binmesi ve nehri geçmesi... Bu hâdise herhangi bir te'vîli kabul etmez. Tıpkı kıyâmet ahvâli ve benzerleri gibi.

İkrime'den rivâyet edildiğine göre bu taşlar, değdikleri herkesi çiçek hastalığına

mübtelâ kılmışlardır. Rivâyete göre, Arap yarımadasında kızamık ve çiçek hastalığı ilk defa o sene görülmüştür.[224] Ebrehe'nin askerleri bunun ardından kaçmaya başlamış ve kaçtıkları her yerde ölüp helâk olmuşlardır. Bazılarının rivâyetine göre, bu taşlar her askere isâbet etmemişti. Ancak isâbet ettiği herkes ölüp helâk olmuştu. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle denilmektedir.

Bu hâdiseden sonra Abdulmuttalib, Ebrehe ordusunun Mekke'ye gelişi geciktiği için ne haber var diye bakmak üzere hayvanına bindi. Onların ekserîsinin helâk olduklarını, kalanların çoğunun gittiğini gördü. Allah'ın dilediği kadar altın ve gümüş yüklendi. Abdulmuttalib Mekkelilere Ebrehe ordusunun helâk olduğunu haber verdi. Onlar da çıktılar ve ganîmet topladılar.

Kuşların attıkları taşlardan kurtulanlar, Ebrehe ile birlikte Yemen'e kaçmaya başladılar. Yolda koşuyorlardı, fakat her menzilde pekçoğu düşüp ölüyordu.

Kâşifî demiştir ki: Ebrehe'nin kavmi bir nefeste helâk oldu ve filler de helâke uğradı.

Bâzıları, Kindî'den başka kimsenin kurtulamadığını söyler. O da şu şiiri söylemiştir:

Bir görseydin, bizi bir görseydin!
Muğammes'in yanında başımıza gelenleri.
Allah'tan korktuk, çünkü üzerimize kuşları yaydı,
Üzerimizde sanki bir bulut gibi oldular!

Ebrehe ise bir hastalığa yakalandı, parmakları ve uzuvları birer birer döküldü, San'â'ya bu vaziyette vardı. Kuş yavrusu gibi kalmıştı. Sadrı yarılarak kalbi meydana çıkmadıkça ölmedi.

Yemen'e oğlu Yeksûm b. Ebrehe melik oldu. Ebrehe'nin vezîri Ebû Yeksûm helâkten kurtulup Necâşî'ye gitti. Ama bir kuş başının üstünde dönüp duruyordu. Başlarına geleni anlatıp bitirince taş başına düştü ve cansız vaziyette yere yığılıp kaldı. Böylece Allah Teâlâ, Necâşî'ye adamlarının nasıl öldüğünü göstermiş oldu.

Bâzıları der ki: Ebrehe dışında hepsi helâk oldular. O da başında bir kuş bulunduğu hâlde Mekke'den ayrıldı ve Habeş'e yöneldi. Bu kuş havada onun başının üzerindeydi. Fakat Ebrehe'nin haberi yoktu. Necâşî'nin huzuruna geldi ve olup bitenleri Necâşî'ye arz etti. Necâşî yüzünde bir şaşkınlıkla: "Bunlar nasıl kuşlardı ki bu kadar savaşçıyı helâk ettiler?" diye sordu. Ebrehe bu haldeyken gözü başı üzerindeki kuşa ilişti: "Ey Melik, işte o kuşlardan birisi de budur" dedi. O an bu kuş Ebrehe adına tuttuğu taşı onun başına bıraktı. Ebrehe, Necâşî'nin gözü önünde helâk oldu. Bu bir ibret alâmeti olarak Necâşî'nin kalbine nakşoldu.

Takdir kalemi zamanın defterine,
"Ey basîret sâhipleri ibret alın!" diye bir yazı yazdı.

Hz. Âişe'den şöyle rivâyet olunur: "Ben Fil'i çeken; ve seyisini gördüm. İki gözleri

kör, elleri ve ayakları kötürüm idi. İnsanlardan yiyecek dileniyorlardı.” [225] Hz. Âişe’nin bu rivâyetinden çıkan sonuç bu iki kişinin Ebrehe kavminden kurtulanlardan oldukları, Yemen’e gitmedikleri, aksine Mekke’de kaldıkları şeklindedir. Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle kayıtlıdır.

İbnü’ş-Şeyh *Havâşî*’de der ki: Abdulmuttalib ve Ebû Mes’ûd es-Sakafî bir dağın tepesinden, Ebâbil kuşları üzerlerine taş atıp helâk olurlarken Ebrehe’nin askerlerini seyrediyorlardı. Abdulmuttalib arkadaşına: “Bunlar, kendilerinden hiçbir ses işitilmeyecek derecede helâk oldular” dedi. Dağdan inip askerlerin bulundukları yere geldiler. Bir de ne görsünler hepsi de cansız yerde yatmıyorlar mı? Oradaki altın ve mücevherlerden topladılar, kendileri için birer çukur kazarak bunları oraya doldurdular. İşte onların zengin oluşlarının sebebi budur.

Sıbt İbnü’l-Cevzî ise şöyle der: Hz. Osman b. Affân’ın zenginliğinin sebebi şudur: Ebrehe ve kavmi ölüp yok olunca, Affân, Abdulmuttalib ve Ebû Mes‘ûd es-Sekafî Habeşlilerin ordugahına ilk inenler oldular. Ebrehe ile askerlerinin mallarından birçok şey aldılar ve bunları Kureyş’ten gizleyerek toprağa gömdüler. Böylece onlar, Kureyş’in malı en çok zenginleri oldular. Affan ölünce, oğlu Hz. Osman (r.a.) ona vâris oldu.

Yukardan beri anlatılanlara: “Haccâc mancınık kullanarak Mekke’yi harâb etti, ama başına hiçbirşey gelmedi, azâbı âcilen verilmedi” şeklinde bir îtirâz gelebilir. Buna şöyle cevap veriliyor: “Haccâc, ne Ka’be’yi yıkmak ne de tahrîb etmek için gelmişti. Haccâc bunu kasdetmemişti. Onun bütün kastı, teslîm olması için Abdullah b. Zübeyr’e baskı yapmaktı.” Bu açıklama kabul edilirse, Beytullâh’ın haram kılınmış emîn bir belde olması meselesinde problem çıkar. Haccâc hakkında şöyle bir rivâyet vardır: O, bütün insan ve cinlerin azâbının yarısını tek başına çekecektir.[226]

Burada yine Karmatîlerin yaptıkları ileri sürülerek yukarıda anlatılanlara îtirâz edilir: Karmatîlerin lideri, Ebû Saîd idi. Onlar mülhid/inkârcı bir tâife idi. 270 senesinde Kûfe’de ortaya çıktılar. Cünüp olunca gusül abdesti almak gerekmediğini, şarabın helâl olduğunu, senede sâdece iki gün, Nevrûz ve Mihricân günlerinde oruç tutulacağını söylerlerdi. Ezanlarına “Ben şehâdet ederim ki Muhammed b. Hanefiyye Allah’ın rasûlüdür” ibâresini ilâve ederlerdi. Hac ve umrenin Beytü’l-Makdis’e olacağını söylerlerdi. Bir takım câhiller ve çöl halkı onlara aldandılar. O kadar güçlendiler ki, kendisi ve oğlu Ebû Tâhir sebebiyle Bağdâd’dan hacca gitmek tamâmen kesildi. Oğlu Ebû Tâhir, Kûfe’ye bir konak yaptırdı ve orayı *Dâru’l-hicre* diye isimlendirdi.

Onun fesâdı iyice arttı, pekçok beldeyi istîlâ etti ve bir çok müslümanı öldürdü. Korkusu bütün kalplere yerleşti. Peşinden gidenler iyice çoğaldı. Abbâsî halîfelerinin on altıncısı Muktedir Billâh’ın ordusu defâlarca üzerine yürüdü. Ama o, her seferinde bunları yendi. Sonra Muktedir Billâh Mekke’ye hacı kâfilesi gönderdi. Ancak Ebû Tâhir, terviye günü onlara saldırarak hacıları Mescid-i Harâm ve Ka’be’nin içinde fecî bir şekilde katletti. Ölülerin cesedlerini Zemzem kuyusuna attı. Hacer-i Esved’e tokmakla vurdu ve onu kırdı. Sonra da Hacer-i Evsed’i yerinden söküp yanına aldı.

Ka’be’nin kapısını söktü, örtüsünü çıkardı. Tavanını yıktı ve bunları adamları arasında taksîm etti. Zemzem’in kubbesini yerle bir etti. Mekke’de onbir gün kaldıktan sonra yanına Hacer-i Esved’i de alarak buradan ayrıldı. Hacer-i Esved yirmi seneden fazla Karmatîlerin yanında kaldı. İnsanlar teberrüken ellerini Hacer-i Esved’in yerine koyuyorlardı. Hacer-i Esved’in geri alınması için Karmatîlere elli bin dinâr teklîf edildi, kabul etmediler. Ta yirmi dördüncüsü Abbâsî halîfesi el-Mutî‘ li-Emrillâh zamanında satın alınıp yerine konuncaya kadar. Bu halîfe Hacer-i Evsed’e gümüş bir halka yaptırarak onunla iyice sağlamlaştırdı. Bu halkanın ağırlığı üçbin yediyüz doksan buçuk dirhem idi.

Biri der ki: Hacer-i Esved yerinden söküldüğü zaman dikkatle baktım, sâdece baş kısmı siyahtı, kalan kısımları beyazdı. Uzunluğu bir zirâ, yâni kolun dirsekten parmak ucuna kadar olan uzunluğu kadardı.

Karmatilerden sonra, 413/ senesinde mülhidlerden birisi bir tokmakla Hacer-i Esved’e üç darbe vurdu. Bu darbelerden dolayı taşın yüzü parça parça oldu. Ve taştan tıpkı tırnak parçası gibi parçalar koptu. Taşın kırılması sebebiyle rengi sarıya çalan haşhaş tanesi gibi parçacıklar oluştu. Şeybe oğulları bu parçacıkları topladılar, misk ve reçine ile yoğurup çukur yerleri doldurdular ve bununla taşın yüzeyini sıvadılar.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Ebrehe ordusunun toptan helâk edilip de, daha sonra Kâbe’yi topa tutan, Hacer-i Esved’i yerinden sökenlerin helâk edilmeyişinin cevâbı şöyle olabilir: Âsîlerin kökünün kazınması ve buna yakın cezâlar bu ümmetten kaldırılmıştır. Hârikulâde hâdiseler daha çok geçmiş ümmetler zamanında oluyordu. Kâbe İnsân-ı Kâmil’den daha üstün değildir. Allah Teâlâ’nın âdeti, kendine düşmanca davranan, hattâ savaş îlân eden bazı kimselere -her ne kadar gazabı şiddetli olsa da- müsâmaha ile muâmele etmektir. Allah Teâlâ imhâl eder/mühlet verir; ama hiçbir zaman ihmâl etmez. Allah’ın lâ’neti zâlimlerin üstüne olsun!

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾

2. Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı?

Bu âyet-i kerimenin başındaki soru hemzesi “takrîr” içindir; yâni bir gerçeği vurgulamak amaçlıdır. Allah Teâlâ onların tuzaklarını zâyî ettiği ve hedefine ulaştırmadığında onları boşa çıkarmış demektir. Nitekim Allah Teâlâ’nın, ***“Kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar”*** (Mü’min, 40/25) âyetinde yer alan, “dalâl” kelimesi de aynı şekilde anlaşılmalıdır.

Allah Teâlâ, onların Kâbe’yi ziyâretçisiz bırakarak kullanılmaz hâle getirme ve tahrip etme yolundaki hîlelerini ve tuzaklarını boşa çıkardı ve zâyî etti. Çünkü Allah Teâlâ, onları en kötü biçimde helâk etti, bunun ardından onların Kâbe’ye karşı besledikleri niyetlerinin aynısı ile kendilerine karşılık verdi. Çünkü yaptıkları kiliseyi tahrip etti.

İnsânü'l-uyûn'da deniyor ki: Allah Teâlâ fil sâhibini ve kavmini helâk edince Kureyş'in değeri arttı, herkes onlardan korktu. "Onlar Allah'ın ehlidir. Çünkü Allah onlarla beraberdir' diyorlardı. Habeşli'ler paramparça, darmadağın oldular. Ebrehe'nin yaptığı kilisenin çevresi harâb oldu, o kiliseyi bir daha hiç kimse îmâr etmedi, etrâfını yırtıcı hayvanlar, yılanlar ve azgın cinler sardı. Bu kiliseden bir şey almak isteyen kimseyi cin çarpmaya başladı. Durum, ilk Abbasi halîfesi **Seffâh** zamanına kadar böyle devam etti. Bu kilisenin durumu Seffâh'a anlatılınca, halîfe Yemen vâlisini oraya göndererek kiliseyi tamamen yıktırdı. Vâli kilisenin yığın yığın altın değerinde olan, altınla süslü tahtalarını, gümüş kaplamalı âlet ve edevâtını aldı ve bu enkâzdan büyük bir servet sâhibi oldu. İşte ondan sonra kilise ortadan kalktı, haberi dillerden düştü ve izleri silinip gitti.

وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَۙ ﴿٣﴾

3. Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi.

Bu ifâde, daha önce geçen "Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?" âyeti üzerine atfedilmiştir.

"Ebâbîl", *"tayran"* kelimesinin sıfatıdır ve "sürü sürü" demektir. Çünkü bu kuşlar, grup gruptu. Herbir grup diğerinin ardından gelmekteydi. Veya bir kısmı bir taraftan, bir kısmı bir taraftan geliyordu. "Ebâbîl" kelimesinin müfredi olan "ibbâle" büyük huzme, deste demektir. Odun destesi gibi.

Burada, kuş sürüsü bir arada bitişik gibi durmaları sebebiyle odun destesine benzetilmiştir. Bazı âlimlere göre "ebâbîl" kelimesi çoğul değil, tekildir.

تَرْمٖيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّٖيلٍۙ ﴿٤﴾

4. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu.

Bu cümle de kuşların bir diğer sıfatıdır.

İmam A'zam Ebû Hanife bu âyeti, "yermîhim" şeklinde okumuştur. O zaman taşları atan, kuşlar değil, Allah Teâlâ olmuş olur. Ya da taşları atan "tayr/kuşlar" da olabilir. Çünkü bu kelime çoğul anlamı ifâde eden bir isimdir. Müennes olması, mânâsı îtibârı iledir.

"Siccîl", "taşlaşmış çamur" demektir ki o da tuğladır. Bu kelime Arapçaya yabancı dilden geçip Arapçalaşmıştır. Çamurdan taş.

Bazı âlimlere göre, *"siccîl"*, iki unsurdan oluşarak taşlaşmıştır. Bunlar; taş anlamına gelen "senc" ile çamur mânâsına gelen "cîl"dir. Senc ve cîl aslında "seng" ve "kîl"dir

lâkin Arapların âdeti üzere “kâf” harfi “cîm”e dönüştürülmüştür.

Bir başka görüşe göre *“siccîl”* kâfirlerin azaplarının yazılı olduğu dîvânın, büyük defterin özel ismidir. Tıpkı “siccîn”in, kâfirlerin amellerinin yazılı olduğu dîvânın ismi olduğu gibi. Sanki şöyle denmiş oluyor: Yazılı ve dîvânda kayıtlı azaptan olan taşlar atıyorlardı. Bu mânâya göre kelimenin kökü “iscâl”dir. Anlamı ise, atmak, göndermek demektir.

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

5. Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi.

Sonunda Allah Teâlâ onları, üzerine yiyici böceklerin konduğu bir ekin yaprağına çevirdi. Tırtıl yemiş bir yaprak gibi oldular. Ekin yaprağına *“asf”* diye isim verilmesi şu sebepledir: Ekin kesilir ve rüzgâr onu sağa sola savurur. İşte burada yok olmaları, köklerinin kazınıp külliyen gitmeleri yönüyle onlar ekin yaprağına benzetilmişlerdir. Ya da onların vücutları, kuşların attığı taşlarla delik deşik olduğu için böceğin yediği ekin yaprağına benzetilmişlerdir. Bu âyeti, “tanesi yenmiş ve kendisinden geriye hiçbirşey kalmamış ekin yaprağı” olarak tefsir etmek de mümkündür. Bu takdirde ifâde, muzâf’ın hazfedilmesi ve muzâfun ileyhin onun yerine geçmesi kabîlinden olur. “Tânesi yenmiş ekin yaprağı” canlarının çıkması ve geriye cesedlerinin kalması îtibârıyla tânesi yenmiş ekin yaprağına benzetilmişlerdir.

Onlar, hayvanların yediği ve dışkı olarak çıkardığı bir saman tanesi gibidir. Bir müddet sonra bu dışkı kurumuş ve parçaları darmadağın olmuştur. Bu durumda onlar, uzuvlarının paramparça olması îtibârıyla, tezeğin kuruyup etrafa saçılmasına benzetilmişlerdir. Bu onların ne kadar kötü duruma düştüklerini güzel bir mübâlağa ile vurgulamaktadır. Çünkü burada onlar, ekinin en değersizi yâni hiçbir şeye faydası olmayan saman çöpüne benzetilmekle yetinilmemiş, daha da ötesi, hayvanların dışkısına benzetilmişlerdir. Ancak burada “dışkı” kelimesi, “yenilmiş” kelimesi ile ifâde edilmiştir. Veya ona, kinâye yapılarak ilk hâliyle işâret edilmiştir. O kelimenin burada zikredilmesi hoş görülmediği için edebe riâyet edilerek kinâye yoluna gidilmiştir. Nitekim şu âyette de yine yeme içmenin gerektirdiği “tuvalete gitme ihtiyâcı”ndan kinâye olarak “yemek yemek”ten bahsedilmiştir: ***“Her ikisi de yemek yerlerdi.”*** (Mâide, 5/75) Şu hâlde bu gibi yerlerde Kur’ân’ın metodu, açık ifâdeyi kullanmamaktır.

Âriflerden biri der ki: Kim Allah Teâlâ’dan başkasına güvenip dayanırsa; Allah Teâlâ onu yaratıklarının en zayıfı ile helâk eder. Görülmez mi ki fil ashabı, Allah’ın en güçlü yaratığı olması hasebi ile file güvendiği için Allah Teâlâ onları yaratıklarının en zayıfı olan kuş ile helâk etti.

Denilmiştir ki; eğer fil olamıyorsan bari fil sûretindeki sivrisinekten eksik kalma. Sivrisinek der ki; her ne kadar yük taşıyacak fil kuvvetine sâhip değilsem de bari fil

sûretinde olduğumdan yükümü kimseye yüklemeyeyim.

Bu âyet-i kerimede; yırtıcı hayvanlardaki canavarlık, kaplandaki kibir gibi gazap ve kin sıfatı ile muttasıf olan fil hilkatinde yaratılmış “nefis Ebrehesi”ne işâret edilmektedir. Allah Teâlâ, o nefsin üstüne, ervâh kuşlarını göndermiştir. Bu kuşlar, zikir ve vird taşlarını taşımaktadır. Bunlar, böceklerin ekin yaprağını yediği gibi nefsin kötü çekiciliğini yemişlerdir. Böylece vücûd kuvvetlerini kendine dâvet eden nefsin cismânî tabiat kilisesi yok olmuştur. Çünkü bu dâvet, şeytanın süslemesiyle oluyordu. Böyle olunca da rûhun, Rahmân’dan gelen ve kalb Kâbe’sine çağıran dâveti duyulmaz oluyordu.

Kim Hakk’ın mumuna üflerse,
Ancak kendi ağzı yanar, o mum sönmez!
Senin gibi pek çok yarasa rüyâ görür ancak,
Bu âlem güneşten hiç yetîm kalır mı?

Bu sûre okunurken “me’kûl” kelimesine gelince durulur ve tekbir getirilir. Burada durulmadan hemen tekbir getirilmez. Çünkü o zaman yanlış bir mânâ vehmedilme ihtimâli vardır.[227]

---

[221]. Ebû Dâvud, İmâre, 41; Beyhakî, *Delâil*, VI, 297.
[222]. Buhârî, Şurût, 15.
[223]. Filin hâmilelik süresi yedi yıl değil, iki yıldır. Metindeki bilgi hatalıdır. (H.K)
[224]. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 551.
[225]. Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 148; Bezzâr, *Müsned*, XVIII, 257; Heysemî, III, 285.
[226]. Bkz. Ahmed, I, 67.
[227]. Fil sûresinin tefsiri 1117 senesi Cemâziyelevvel’in yedisinde Perşembe günü/30 Ağustos 1705 milâdi tarihinde tamamlandı.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

106- KUREYŞ SÛRESİ

Kureyş'e câhiliye devrinde verilen bazı imtiyazlardan bahsettiği için bu adı almıştır. Îlâf sûresi de denir. Tîn sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, dört âyettir.

ŞU EVİN RABBİNE KULLUK ETSİNLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لِاِيلَافِ قُرَيْشٍۙ ﴿١﴾ اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَٓاءِ وَالصَّيْفِۚ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا
رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kureyş'e kolaylaştırıldığı,

2. Evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için,

3. Onlar şu evin Rabbine kulluk etsinler.

4. Kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emîn kılan *(şu evin Rabbine)*!

Bu âyet, *"bu evin Rabbine kulluk etsinler"* anlamındaki âyete bağlıdır. **Zeccâc** bu görüştedir. Üçüncü âyetin başındaki fâ harfi, sözde şart mânâsı olduğu için gelmiştir. Çünkü âyetin mânâsı şöyledir: "Allah'ın onların üstündeki nîmetleri sayısızdır. Allah'a diğer nîmetler için kulluk etmezlerse, bari bu büyük nîmet için O'na kulluk etsinler."

"Îlâfihim" kelimesindeki "Îlâf" kelimesinin anlamı, biriyle beraber olmak, devamlı yanında olmak ve onu bırakmamak demektir. Bu kelimenin, "âleftühû gayrî" şeklinde bir kullanım vardır ki, mânâsı; onu ona bağladım, birbirlerine ülfet ettirdim, kaynaştırdım demektir. Îlâf ve înâs'ın zıddı îhâş'tır ki yabancılaştırmak, ıssız hâle getirmek demektir.

Bazı âlimlere göre, *"li-îlâf"* ifâdesi, bundan önceki sûrenin son âyeti olan, ***"Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yaptı"*** mânâsındaki âyete bağlıdır. Bu iki sûrenin **Übeyy** (r.a.)'ın mushafında bir tek sûre olarak yer alması bu kanâati desteklemektedir. Son açıklamaya göre âyete mânâ vermek gerekirse, şöyle diyebiliriz: Allah Teâlâ; Kureyşlilerin canına kasdeden Habeşlileri; yolculuklarına alışsınlar, bir araya getirsinler, onları devam ettirsinler ve bir istikrâr kazansınlar diye helâk etti. Tâ ki onlar yaz ve kış yolculuklarını peşipeşine yapsınlar, fâsıla vermesinler, birini bitirip diğerine, onu bitirip berikine başlasınlar! Çünkü, Habeşlilerin helâk olduğu kulaktan kulağa yayılarak herkes tarafından duyulunca, insanlar Kureyşlilerden daha fazla korkup çekinmeye ve daha fazla hürmet göstermeye başladılar. Artık hiç kimse onlara karşı bir şey yapmaya cesâret edemiyordu. Böylece Kureyşlilerin yaz ve kış yolculuklarında tam bir emniyet sağlanmış oldu.

Kureyşin iki yolculuğu vardı, kışın Yemen'e, yazın ise Şam'a giderlerdi. Böylece rızıklarını temin eder ve ticâretle meşgul olurlardı. Onlar bu iki yolculuklarında da

emniyet içindeydiler. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın Haremi'nin ehli, Aziz Beyti/Kâbe'nin hizmetkârı idiler. Bu sebeple onlara dokunulmazdı. Diğer insanlar ise dâimâ yol kesme, soygun ve gasp arasında sıkışıp kalmışlardı.

Eskiden Kureyş'ten biri aç kalırsa âile fertleriyle birlikte bir yere çıkar, orada kendisine bir çadır kurar ve ölünceye kadar orada dururlardı. Bu âdet, **Hâşim b. Abdi Menâf** gelinceye kadar böyle devâm etti. Hâşim kavminin efendisiydi. Bir gün kalkıp Kureyşlilere şöyle hitâb etti: "Siz yeni bir âdet îcâd ettiniz. Ancak bu âdetinizle azalıyor ve zillete düşüyorsunuz. Hâlbuki siz Allah Teâlâ'nın Haremi'nin ehlisiniz. Âdemoğullarının en şereflisisiniz. İnsanlar size tâbidirler."

Buna karşılık Kureyşliler ona: "Biz sana tâbîyiz, sana muhâlefet edecek değiliz" dediler. Hâşim, her babanın evlâtlarını kışın Yemen'e, yazın da Şam'a giderek uygun gördükleri ticâret yapmak üzere bir araya getirdi. Çünkü Yemen diyârı düz ve sıcaktı, Şam tarafları ise yüksek ve soğuktu. Zengin olan, bir şey kazandığında onu fakirleriyle paylaşırdı. Öyleki sonunda Kureyş'in fakirleri, zenginleri gibi oldu. İslâm geldiği zaman onlar bu vaziyetteydiler, Araplar arasında onlardan daha çok malı olan ve daha büyük izzet sâhibi başka kardeşler yoktu. Hâşim, Şam'dan buğdayı ilk getiren kimse olmuştu.

Kureyş kabîlesi **Nadr b. Kinâne** evlâdından geliyordu. Onun evlâdından olmayan Kureyşli sayılmaz. Kureyş kelimesi, "köpek balığı" anlamındaki "kırş" kelimesinin ism-i tasğîridir. Bilindiği üzere köpek balıkları, gemilerle oynar, onları ters çevirir, vurup kırar. Onlara ancak ateşle güç yetirilebilir. İşte Kureyş kabilesi de yiyen ama yenilmez, herkese gâlip gelip kendisine gâlip gelinemeyen olduğu için köpek balığına benzetilmiştir. "Kureyş" kelimesinin ism-i tasğîr kalıbında gelmesi tâzim içindir, yâni büyük köpek balığı demektir. Bazı âlimlere göre ise, en doğrusu tasğîr kalıbının hakîkî mânâsında olmasıdır. Çünkü köpek balığı büyük bir hayvandır. Kureyş de küçüklüğüne rağmen köpek balığına benzetildiyse o zaman mutlakâ küçültme kalıbıyla Kureyş diye isimlendirilmelidir. Ancak burada şunu ifâde edelim ki Kureyş'e Kureyş denmesi, hacmi sebebiyle değildir, bilâkis herkesi yemesi ama kimse tarafından yenememesi ve herkese gâlip gelip kimseye mağlûb olmaması sebebiyledir. Bu iki vasıf en kâmil hâliyle köpek balığında vardır. Aynı şekilde kemâl hâliyle Kureyş'te de mevcûddur. O hâlde buradaki tasğîr kalıbı, tâzimden başka bir mânâya değildir.

Zemahşerî der ki: Biz Benî Şeybe kapısında otururken Mekke tüccarlarından birisinden işittim, bana köpek balığını târif ediyordu. Dedi ki: Kırş yuvarlak yapılıdır. Boyu bizim şu bulunduğumuz yerden Kâbe'ye kadardır. Âdeti büyük gemilere saldırmaktır. Onu bundan hiçbirşey döndüremez, sâdece gemidekiler ellerine meş'aleler alıp yıldırım gibi yüzüne doğru hızla hareket ettirirlerse o zaman bırakır. Onun gözünde herşey küçüktür, sâdece ateş büyüktür. İşte Kureyş'e de bu sebeple bu isim verilmiştir. Şâir şöyle der:

Denizin sâkinidir köpek balığı,
İsmini bundan aldı Kureyş

Zayıfı da yer, semizi de koymaz hiçbir şey,
Onun bir tüyünü bile bırakmaz iki kanatlı kuşa!
Kureyş de böyledir karada işte,
Beldeleri yer hızlı bir yiyişle!
Nebîleri var onların, âhir zaman Nebîsi,
Yayacak Kureyş içinde katli ve yaralayışı!

*Kâmûs'*un açıklamasına göre, Arapçada *"karaşe"* fiili kesmek, oradan buradan toplamak, bir araya getirmek, birbirine geçirmek, katmak demektir. Kureyş kelimesi işte bu kökten ve bu mânâdan türemiştir. Çünkü onlar da Harem-i Şerif'te toplanmışlardır. Veya onlar ticâret için toplanıyor, malları bir araya getiriyor ve onları satın alıyorlar. Ya da bir gün Nadr b. Kinâne elbisesi içinde toplanmış ve onlar da "takarraşa/toplandı" demişlerdi, bu sebeple onlara Kureyş denilmişti. Veya Nadr b. Kinâne kavminin yanına gelmiş, kavmi "Sanki o çok şiddetli bir hamle gibi" dedikleri için kavmi bu ismi almıştır. Veya Kusayy için, "el-Kureşî" lakabı kullanıldığı veya onlar hacıları birer birer kontrol edip ihtiyâçlarını giderdikleri için bu isimle isimlendirilmişlerdir. Veya köpek balığının ism-i tasğîri ile isimlendirilmişlerdir. Bu hayvan denizde yaşar ve diğer bütün deniz hayvanları ondan korkar. Veya Kureyş b. Yahlüd b. Ğalib b. Fihr'e nisbeten bu ismi almışlardır. Bu zat onların kervanlarının başında idi. Bu sebeple ondan bahsederken, "Kureyş'in kervanı geldi. Kureyş'in kervanı yola çıktı" gibi ifâdeler kullanıyorlardı. Bu kelimenin ism-i mensûbu ise, "Kureşî" ve "Kureyşî" şeklindedir.

إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾

2. Evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için,

Bu cümle birinciden bedeldir. *"Rıhle"* göçmek, yola çıkmak anlamınadır. "Ruhle" ise yolculuğa çıkılan istikamet demektir. Rıhle kelimesinin aslı, kuvvetli deve mânâsına gelen râhile üzerinde gitmek demektir. Sonra bu fiil, her türlü yürüyüş için kullanılır olmuştur.

Kelime ile, yaz ve kış yolculuğu olmak üzere iki yolculuk kasdedildiği hâlde, ikil değil de tekil gelmiştir. Çünkü karışıklığa düşme tehlikesi yoktur ve bu kelime cins ismidir. Cins isimleri tek için kullanılabileceği gibi, çoğul için de kullanılır. *Îlâf* kelimesinin ilk kullanımında mef'ul gelmeyişi, sonra da mef'ullü kullanımı ile bundan bedel getirilişi, onun şânını yüceltmek, o konudaki nîmetin büyüklüğünü hatırlatmak içindir.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ اَلَّذٖٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ

مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

3. Onlar şu evin Rabbine kulluk etsinler.

4. Kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan ***(şu evin Rabbine)***

Hareminin sâkini ve komşuları olmaları sâyesinde iki yolculuk fırsatını elde ettikleri için onları, eskiden çektikleri şiddetli *"açlıktan doyuran ve"* dayanılamayacak büyük *"korkudan emniyette kılan."*

Derler ki; Hz. İbrahim (a.s.)'ın duâsı sebebiyle, oraya her yerden meyveler gelir, bu şekilde açlık çekmezler.

Kureyşliler, Amr el-Ulâ -ki az evvel ismi geçen Hâşim'dir- kendilerini o iki yolculuğa yönlendirinceye kadar açlık çektiler.

Ebû Hayyân'ın ifâdesine göre, burada geçen "min" harf-i cerri sebep bildirmektedir. Buna göre âyetin mânâsı, "...aç oldukları için doyurdu" demek olur.

Sa'dî Muftî der ki, *"el-Cû'/açlık"* kelimesi, "el-İt'âm/doyurma" kelimesi ile bir arada bulunmaz. Zâhir olan, bu kelimenin bedel olmasıdır. Fakîr (**Bursevî**) der ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ, doyurmak ve rızıklandırmak sûretiyle onları açlıktan kurtardı.

Âyette sözü edilen "korku", Fîl Ashâbı'ndan duyulan korkudur. Veya memleketlerinde ve yollarda yağmalanma ve soyulma korkusudur.

el-Kitâb sâhibi der ki: "An" harf-i cerri ile "min" harf-i cerri arasındaki fark şudur: "An" yedirmekle ortadan kalkan bir açlığın meydana gelmiş olmasını gerektirir. "Min" ise açlığın hiç gelmediğini ifâde eder. Buna göre mânâ: Allah Teâlâ onları doyurdu, onlara önce ve sonra hiç açlık musallat olmadı, onları emniyette kıldı, önce ve sonra başlarına hiç korku gelmedi şeklinde olur. Yâni onları, açlıkları başlarken daha kendilerine gelmeden doyurdu ve korkuları başlarken daha kendilerine gelmeden emniyette kıldı.

Keşşâf'ta nakledildiğine göre bid'at tefsirlerde şöyle denir: "Hılâfetin başkasında olması korkusundan onları emîn kıldı."

Ebû Tâlib'in kızı **Ümmü Hânî**'den rivâyet edildiğine göre Kureyş'in fazîletleri yedi madde hâlinde sıralanabilir. Bu fazîletler Kureyşlilerden önce hiç kimseye verilmiş değildir. Bunlar: Nübüvvet, hilâfet, Kâbe'nin perdedarlığı, hacılara su ikrâm etme, Fil Ordusu'na karşı yardım edilme, Allah'a yedi yıl, -bazı rivâyetlerde on yıl- kulluk etmek ki bu süre zarfında onlardan başka hiç kimse kulluk etmemiştir. Son olarak onlar hakkında Kur'ân'da bir sûre inmiştir ki o sûrede onlardan başka hiç kimse zikredilmemiştir.[228]

Bu rivâyette "li-Îlâfi Kureyş"e sûre denmesi, "Fîl Sûresi li-Îlâfi Kureyş bir tek sûredir" şeklindeki iddiâyı reddeder. Rivâyette ifâde edilen müddet zarfında onların Allah'a ibâdet edip başkalarının etmemesinin ne mânâya geldiği araştırmaya muhtâctır.

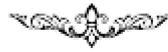
Fakîr (**Bursevî**)'ye göre Allah Teâlâ burada: "Kureyş" kelimesi ile, müşrik nefse,

onun zâlim ve günahkâr kuvvetlerine işâret etmektedir. Bu müşrik nefis, varlık Mekkesi olan insan beldesinde oturmaktadır. Ayrıca burada "şitâ/kış" kelimesi ile kahra ve celâle, "sayf/yaz" kelimesi ile, lütuf ve cemâle işâret edilmektedir. Burada geçen kahır ve celâl ile, âcizlik ve zaafı kasdediyorum. Çünkü "makhûr/kahra uğrayan kimse" âcizdir, zayıftır. Lütuf ve cemâl kelimesi ile de kudret ve kuvveti kasdediyorum. Çünkü lütuf gören kimse, temkîn sâhibidir. Nefsin aczi ve zayıflığı hevâ ve hevesinin yardımcı olmaması hâlinde söz konusu olur. Kuvveti ve kudreti ise, yardımın varlığında düşünülür.

Nefis ve sıfatları, âcizlik ve zaaf hâlinde ma'kûlât Yemeni'ne gider. Çünkü o kalbin sağ yanındadır. Kuvvet ve kudret esnâsında ise nefis, mahsûsât Şâmı'na gider. Çünkü orası kalbin göğüsten îtibâren sol tarafına düşer. Ma'kûlât nîmetleri ile, mahsûsât nîmetleri arasında gider gelir. Ve nefis, Vahdet-i vücûd'da ve kalbin elçisinin risâletinde kalıp da, o nîmetlere şükretmez. Tıpkı Ma'kûlâta dalan filozaflar ve mahsûsâta dalan Firavunlar gibi. İşte Allah Teâlâ bu yüzden, *"Bu evin Rabbine kulluk etsinler"* buyuruyor. Yâni gerçek Kâbe olan Kalb hânesinin Rabbine kulluk etsinler. Çünkü Kalb evi, vâridâtın ve ilhâmâtın tavaf yeridir. O'na kulluğun zorunlu netîcesi, hidâyet rasûlünün risâletini ikrârdır. Hidâyet rasûlü ise kalptir. "Beyt" mutlak olarak muazzamdır, şereflidir. Çünkü "Rab" kelimesi bu "Beyt" kelimesine izâfe edilmiştir.

Rab kelimesinin muzâf olduğu Beyt bu izâfetten dolayı büyüklük elde edince, Rabbın azametini, celâlini, heybetini var sen düşün! "Rabbu'l-Kalb" bütün isimleri ve sıfatları kuşatan kuşatıcı isimdir. Bu; bütün aklî, rûhânî, ilmî ve ğaybî te'sirlerin kendisine bağlandığı İsm-i A'zam'dır. İşte onlara cüz'î isimlerin altında değil bu ismin altında yerlerini almaları emrolunmuştur. Tâ ki şirkten kurtulsunlar ve Vahdet-i vücûd sırrını yakalayabilsinler. Çünkü cüz'î isimler kayıtlıdır. İsm-i küllî ise, mutlaklık verir. İşte Peygamber Efendimiz (s.a.), Mekke'nin küllîlik ve cem'îliğine işâret olmak üzere ümm-i Bilâd'a, şehirlerin anasına yâni Mekke'ye gönderilmiştir.

Bu, bol bol veren celîl olan Rab, onlardan ilimlerin açlığını gidermiş, onları ilimlerle doyurmuş, açlıktan helâk olma korkusundan onları emîn kılmıştır. Çünkü câhilin nefsi tıpkı ölü gibidir. Şüphesiz diriler ölümden korkarlar. Allah Teâlâ'dan bize ilhâm yoluyla gelenler işte bunlardır.

---

[228]. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 60. İbnü'l-Cevzî, sahih olmadığını söyler (*el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 297).

سُورَةُ الْمَاعُونِ

107- el-MÂÛN SÛRESİ

Mâûn, zekât vermek yahut bir şeyi geçici olarak kullanması için birine ödünç vermek sûretiyle yardımda bulunmak demektir. Âlimlerin çoğuna göre tamamı Mekke'de inmiştir, 7 veya 6 âyettir. Dîni yalanlayan, iyilikten uzak duran kimseler hakkında inmiştir.

DİNİ YALANLAYANI GÖRDÜN MÜ?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

اَرَاَيْتَ الَّذٖى يُكَذِّبُ بِالدّٖينِ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذٖى يَدُعُّ الْيَتٖيمَ ﴿٢﴾ وَلَا
يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكٖينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّٖينَ ﴿٤﴾ اَلَّذٖينَ
هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ يُرَٓاؤُنَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ
الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Dini yalanlayanı gördün mü?
2. İşte o, yetimi itip kakar;
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez;
4. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki,
5. Onlar namazlarını ciddiye almazlar.
6. Onlar gösteriş yapanlardır;
7. Hayra da mâni olurlar.

Ey Muhammed (s.a.)! *"Dini"* cezâyı ve İslâm'ı *"yalanlayanı gördün mü?"* Yâni tanıdın mı? Ceza gününü yalanlayan veya İslâm dinine îmân etmeyen kimseyi gördün mü, ya da bildin mi? Eğer tanımadıysan ve bilmek istersen,

فَذٰلِكَ الَّذٖى يَدُعُّ الْيَتٖيمَ ﴿٢﴾

2. İşte o, yetimi itip kakar;

O yetimi şiddetle iten, kötü bir şekilde azarlayandır.

Müfessirlerin ifâdesine göre bunu yapan Ebû Cehil'dir. O bir yetîmin vasîsi idi. Birgün o yetîm çırılçıplak gelerek kendine âid malından istedi. Ebû Cehil onu çok çirkin bir şekilde geri çevirdi. Çocuk bunun üzerine ümidsizliğe düştü. Kureyş'in ileri gelenleri: "Muhammed'e söyle, sana şefaatçı olsun" dediler. Aslında maksadları Peygamber Efendimiz (s.a.) ile alay etmekti. Çünkü Efendimiz (s.a.) hiç bir muhtâcı geri çevirmezdi. Peygamber Efendimiz (s.a.) çocukla birlikte Ebû Cehil'e gitti. Ebû Cehil ayağa kalkarak, yetîme malını fazlasıyla verdi. Bunun üzerine Kureyşliler Ebû Cehil'i

ayıpladılar. Ve “Sen dîninden mi döndün?” dediler. O “Hayır vallâhi, ben dînimden dönmedim. Ama Muhammed’in sağında ve solunda birer mızrak gördüm. Vermeseydim onları bana saplayacağından korktum” dedi.[229]

Buradaki *“ellezî”* sılası bilinen birisi içindir. Ama cins için olma ihtimâli de vardır. O zaman dîni yalan sayan herkes buradaki hükme dâhil olur. O zaman “dîni yalanlayan kimse” kavramı, kendisini hayvânî nefis kapladığı için zayıflara eziyet eden, onları sert ve kaba bir biçimde azarlayan herkese şâmil olur.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ ﴿٣﴾

3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez;

Zengin olan âile efrâdını ve başkalarını *“Yoksulu doyurmaya”* yâni ona yiyecek vermeye *“teşvik etmez.”* Fakîr ve muhtâclara yemek vermez. Ve, hayvânî nefis kendine gâlip geldiği, mal sevgisi ağır bastığı, cimrilik ahlâksızlığı kendisini ele geçirdiği için hak edene iyilik edilmesini engeller. O başkasını buna teşvîk etmezse, kendisi bunu nasıl yapar! Buradan anlaşılıyor ki, iyiliğe teşvîk ile o fiili terk, yalanlamanın emârelerindendir.

Bu âyette, “it‘âm/yedirme” fiilinin kullanılmayıp da “taâm/yemek” kelimesinin getirilmesi ve bunun “miskîn/fakîr”e izâfe edilmesi bize gösteriyor ki, zenginlerin mallarında fakîrlerin hakları vardır. Demek ki yoksula kendi hakkı olan şeyi vermemek en büyük cimrilik, kalb katılığı, tabiat ve yaratılışın düşüklüğüdür.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: “Kişi çoğu zaman yoksulu yedirmeyi teşvik etmez ve bu günah sayılmaz. O halde burada nasıl oluyor da bu hareket kınanıyor?”

Derim ki: Ya yoksula yedirmeyi teşvîk etmemesi, o kişinin yaptığının karşılığını göreceğine inanmaması yüzündendir. Ya da “teşvîk etmeme”, “cimrilik”ten ve “fakîrlere ihsânda bulunmama”dan kinâyedir. Bunun kınanma ve azarlanma konusu olmasında hiçbir şüphe yoktur. Tıpkı başkasını iyilik yapmaktan alıkoymanın kınanmasında şüphe olmadığı gibi.

Alçak kimse, lütuf ve ihsândan uzak olur,
Başkalarının bağış ve ihsânını da engeller.
Aşağılık adam, başkası murâd alsın istemez,
Bayağı kimse sineğin kadehe yaklaşmasına bile izin vermez.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٤﴾

4. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki,

Âyetin başındaki “fâ” harfi, kendisinden sonraki kısmı, mahzûf bir şart cümlesine bağlamak için gelmiştir. Bu durumda sanki şöyle denmiş olmaktadır: Yetîme, yoksula aldırmamak, dîni yalan sayma alâmetlerinden olduğuna ve bu da kınanmayı ve azarlanmayı gerektiğine göre, namazlarından gâfil olanlara vâh olsun, yazıklar olsun, şiddetli azâb onların başınadır.

ﺍﻟَّﺬِﻳﻦَ ﻫُﻢْ ﻋَﻦْ ﺻَﻼَﺗِﻬِﻢْ ﺳَﺎﻫُﻮﻥَ ﴿٥﴾

5. Onlar namazlarını ciddîye almazlar.

Namazdan gâfil olma anlamı verilen *“sehv”*; gafletten kaynaklanan hatâ demektir. Bu da iki çeşittir. Birincisi; bu hareketin itici gücünün ve bu hareketi yaptıran şeyin insanın içinde olmamasıdır. Birisine söven bir akıl hastasının durumu bu kabîldendir. İkincisi ise, bu hareketin iticisi ve yaptıranı insanın içinde olmasıdır. Şarap içip de -kastı olmaksızın- kendisinden bir münker meydana gelen kimsede olduğu gibi. Birinci affolunmuştur. İkincisi ise insanı sorumlu kılar. Allah Teâlâ’nın burada kınamış olduğu fiil, bu ikinci kısma giren.

Onlar, namazlarını terk ederek gaflete düşenler, ona az yönelenler aldırmayan ve ciddîye almayanlardır. Bu da münâfik veye fâsık mü’minlerin fiilidir. Bu mânâ “an” harf-i cerrinden anlaşılmaktadır. Bundan dolayı **Enes** (r.a.) der ki: “Allah’a hamdolsun ki, Allah Teâlâ “fî salâtihim/namazlarında” demedi.” Çünkü öyle deseydi, âyetin mânâsı: “Onlar namazlarında iken gâfildirler” şeklinde olurdu. Bu gaflet de ya şeytanın vesvesesi, ya da kişinin içinden geçen düşünceler şeklinde olur. Bu durumdan ise hemen hemen hiçbir mü’min kurtulamaz. İnsanın bundan yakasını kurtarması çok zordur. Bu âyet-i kerime nâzil olunca Peygamber Efendimiz (s.a.): *“Bu, sizin için herbirinize dünya kadar mal verilmesinen daha hayırlıdır.”* buyurmuştur.[230]

“Nebî (s.a.)’den hiç sehv hâli sâdır olmuş mudur?” diye sorulursa, “Evet” deriz. Nitekim Hendek günü , *“Onlar bizi namazımızdan alıkoydular”* buyurmuştur. Hadîsin devamında, *“Allah kabirlerini ateşle doldursun”* diye bedduâ etmiştir.[231]

Yine Efendimiz (s.a.) Ta‘rîs gecesi sabah namazını sehven geçirmiştir.[232] Bir keresinde de öğle namazını iki rekât kılarak selâm vermişti. Daha sonra Hz. Ebû Bekir O’na (s.a.) “İki rek’at kıldınız” diye sehvini hatırlatmış, Efendimiz de (s.a.) kalkıp namazına iki rekât daha ilâve etmiştir.[233] Ancak Rasûlullah (s.a.)’in bu zikredilen hâdiselerde ve başka yerlerdeki sehvi asla diğer insanların sehvleri gibi değildi. İnsanların içinde kim Nebiyy-i Ekrem Efendimiz (s.a.) gibi olabilir? Çünkü O (s.a.) dâimâ bir istiğrâk ve incizâb hâlinde bulunuyordu. Nitekim Efendimiz (s.a.) *“Benim gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz”* buyurur.[234]

Bu âyet-i kerimede, namazın letâifinin şühûdundan sehve ve onun esrâr ve ilimlerinden gaflet edildiğine işâret vardır.

İbn Mes‘ûd (r.a.) bu âyet-i kerimedeki *“sâhûn”* kelimesini “lâhûn”; yâni boş şeyle uğraşan şeklinde okumuştur. Akıllı kimse, mi‘râc ve münâcât kabîlinden olan namazı terketmez, namazda saçıyla, sakalıyla ve elbisesiyle oynamaz, fazla esnemez, sağa sola dönmez vb… Namaz kılanlar içinde kaç rekât kıldığını ve hangi sûreyi okuduğunu bilmeyen kimseler var, çok yazık.

ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾

6. Onlar gösteriş yapanlardır;

Onlar amellerini insanlara gösteriyorlar ta insanlar da onların namazlarına övgülerini göstersinler diye...

Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: “Âyete böyle bir mânâ verilirse “hakîkat” ile “mecâz” bir arada kullanılmış olur. Çünkü övme gözle görülmez?” Derim ki: Bu ifâdede umûmî bir mecâz vardır. Ya da “İrâe: gösterme” fiili, “rü’yet” kökünden “ma‘rifet: bilmek” mânâsına alınmıştır.

Keşşâf’da deniyor ki: Sâlih amel şâyet farz ise, farzların i‘lân edilmesi, herkesin gözü önünde yapılması ve teşhîr edilmesi uygundur. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.), *“Farzlar gizli yapılmaz.”* buyurmuştur.[235] Çünkü onlar İslâm’ın alâmetleri ve dînin şiârları/sembolleridir. Çünkü farzları terkeden, kınanmayı ve Allah Teâlâ’nın gazabını hak eder. Şu hâlde farzları açıktan açığa işleyerek töhmetten kurtulmak gerekir. Buna karşılık yapılan amel nâfile ise, bunun da gizlenmesi gerekir. Çünkü bu çeşit ameller; yapmayan kişinin kınanmayacağı amellerdir ve gizli yapılmasında her hangi bir töhmet de yoktur. Eğer kişi bu çeşit ameli, insanlar da görüp kendisi gibi yapsınlar kasdı ile açıktan işliyorsa bu da güzel olur. Çünkü “riyâ” ancak, insanlar yapılan ameli görsünler de kendisini övsünler diye yapılırsa tahakkuk eder.

Riyâdan kaçınmak zordur. Zirâ riyâ, karanlık bir gecede kapkara bir karıncanın kapkara bir taş üzerinde yürümesinden daha gizlidir.

İnsanlar görsün diye uzunca edâ ettiğin namaz,
Bil ki Cehennem kapısının anahtarıdır.

Mürâî/gösteriş yapanla münâfık arasındaki fark şudur: Münâfık, kâfirliğini gizler, dıştan dışa kendisini mü’min gibi gösterir. Mürâî ise, kendisini dıştan dışa daha fazla huşû duyan bir kişi imiş gibi gösterir, sâlih insanmış havâsını verir, ki kendisini görenler sâlih kimselerden olduğunu zannetsinler... Riyâ’nın hakîkati, ibâdet aracılığı ile dünyalık taleb etmek demektir.

Bu âyette, amellerini ve ahvâlini kendi zulmânî nefsine izâfe eden kimsenin mürâî olduğuna işâret edilmektedir.

❀

﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧

7. Hayra da mâni olurlar.

"Mâûn" kelimesi, "ma'n" kökündendir. Ma'n az şey demektir. Zekât da "mâûn" diye isimlendirilir. Çünkü malın kırkta biri zekât olarak verilmektedir. Bu ise çoktan verilen az bir malı ifâde eder.

Ebu'l-Leys, mâûn kelimesinin Habeş lisânında "mal" anlamına geldiğini söyler.

Burhânü'l-Kur'ân'da şöyle deniyor: Bu sûrede "ellezîne hum" denildikten sonra bir kez daha aynı ifâdenin tekrar edilmesi, fiilin isme atfedilmesinin mümkün olmamasından dolayıdır. Daha sonra ise "Ellezîne hum yemneûn" denmemiştir, çünkü bu kelime zâten fiildir. Bu fiilin önceki fiile atfedilmesi gâyet güzel olmuştur. Bu da güzel bir nüktedir.

Âyet, "onlar zekâtı vermezler" demektir. Mâûn kelimesinin "salât/namaz" kelimesinin akabinde zikredilmesi de buna delâlet etmektedir. Veya âdet olarak ödünç alınıp verilen şeyleri birbirlerine vermezler, demektir.

Cezâsına inanmamaktan kaynaklandığı için yetîm ve fakîre önem vermemek kınanma ve azarlanmayı gerektirirse, dînin direği namaza ve küfrün bir şûbesi olan riyâya ihtimâm göstermemek, İslâm'ın köprüsü zekâtı vermemek ve insanlara kötü davranmak buna daha fazla müstahaktır. Müslüman adını taşıyan hattâ âlim olan ama bu sıfatları üzerinde taşıyan nice insanları görüyorsun! Aman Allah'ım, bu ne büyük bir musîbet!

"Âdet olarak ödünç alınıp verilen şey"den maksad, insanların âriyet/ödünç olarak birbirlerinden alıp verdikleri ve birbirlerine yardım ettikleri şeylerdir. Balta, kazan, tencere, kova, iğne, çanak, elek, keser, çakmak, ateş, su ve tuz gibi. Komşunun senin fırınında ekmek pişirmek istemesi veya bir malını birgün ya da yarım gün senin yanında bırakması da bu kabîldendir.

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet olunuyor: "Hz. (r.anhâ) Âişe bir gün Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e:

"–Ey Allah'ın Rasûlü! Verilmemesi harâm kılınan şey nedir?" diye sordu. Efendimiz (s.a.):

"–Su, ateş, tuzdur" buyurdu. Hz. Âişe (r.anhâ) tekrar:

"–Ya Rasûlallah! Suyu, anladık. Peki ateş ve tuzu vermemek niçin yasaklandı?" diye sordu.

Nebiyyullah (s.a.):

"–Ey Humeyra! Kim komşusuna ateş verirse sanki, bu ateşle pişen yemeği sadaka olarak vermiş gibi olur. Kim tuz verirse, sanki onunla tatlandırılmış yemeğin tümünü sadaka olarak vermiş gibi olur. Kim suyun olmadığı bir yerde başkasına bir yudum su verirse bir nefsi diriltmiş gibi olur." [236] Nitekim *Keşfu'l-esrâr*'da böyle zikredilir.

Bir kişi zarûret sebebiyle yukarıda zikredilen şeylerden birini isterse, onu vermemek şer'an mahzurludur, ama zarûret hâli dışında istediyse, o zaman onu vermemek

mürüvvet/insanlık açısından çirkin olur.

Aynü'l-meânî'de şöyle denir: Onlar bu tür ufak tefek şeyleri men edip ödünç olarak vermedikleri için Kevser'den men edildiler. İnsanlar bu âyette, münâfıkların sıfatı olan cimrilikten sakındırılmaktadır.

Mâûn sûresinin tefsiri, mü'minlerin bayramı olan günde tamamlandı.

---

[229]. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXXII, 302.

[230]. Taberî, XXIV, 633; İbn Kesîr, IV, 555.

[231]. Bkz. Buhârî, Cihâd 98; Müslim, Mesâcid, 202, 206; Tirmizî, Tefsîr (2), 31; Nesâî, Salât, 14; İbn Mâce, Salât, 6; *Müsned*, I, 79, 81, 113, 122, 126.

[232]. Ashâbıyla birlikte bir seferden dönerken, gece geç vakit konaklayıp Bilâl-i Habeşî'yi nöbetçi bıraktığı ve uyuya kaldıkları ve sabah namazına uyanamadıkları gece (Buhârî, Mevâkitu's-salât, 35).

[233]. Bkz. Buhârî, Sehv, 3.

[234]. Bkz. Buhârî, Teheccüd, 16; Menâkıb, 24; Ebû Dâvûd, Tahâret, 79/202.

[235]. Zemahşerî, II, 360; Kurtubî, XX, 213. Rivâyetin "zayıf" olduğu söylenmiştir.

[236]. Kurtubî, XX, 215. Benzer bir rivâyet için bkz. Heysemî, IV, 125. Heysemî'deki rivâyet zayıftır, râvîlerinden biri metruktür. Burada zikredilen rivâyetin herhangi bir senedi bulunamamıştır.

سُورَةُ الْكَوْثَرِ

108- el-KEVSER SÛRESİ

Kevser, çok nîmet demektir; ayrıca Cennette bir havuzun ismidir. Üç âyettir. Mekke'de mi yoksa Medîne'de mi indiği ihtilâflıdır. Müşrikler, erkek çocuklarının ölmesi sebebiyle Allah Rasûlü'ne, nesli kesik mânâsına «ebter» dediler. Sûrede buna cevap verilmiştir.

BİZ SANA KEVSER'İ VERDİK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ

الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. *(Rasûlüm!)* Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik.

2. Şimdi sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!

3. Asıl sonu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir.

Âyetin başındaki "inne" harfi, yemîn yerindedir, kendinden sonraki cümleyi te'kîd, yâni pekiştirmek için gelmiştir.

"Biz sana verdik" anlamındaki cümlenin fiilinin, uhrevî ihsanlar henüz verilmemişken, dünyada verilecek olanların çoğu henüz ele geçmemişken mâzî kipi ile getirilmesi, bunların vukû bulacağının kesin olduğunu göstermek içindir.

"Kevser" kelimesi, çok hayır demektir ve ilimde, amelde, dünya ve âhiret şerefinde çokluğu ifâde eder. Kesret (çokluk) kelimesi "fev'al" kalıbında gelmiştir, tıpkı nevfel/cömert, çokça veren ve cevher/çok açık gibi… Oğlu seferden dönen bir bedevî kadına:

"–Oğlun ne ile döndü?" diye sormuşlar, o da:

"–Kevserle döndü" diye cevap vermiş. Yâni çok sayıda hayır ve malla döndü demektir.

Kâmûs'ta ifâde edildiğine göre Kevser, her şeyin çoğu demektir.

Müfredât'ta deniyor ki; çok cömert olan kimseye "kevser" denebilir. Yine, "tekevsera'ş-şey'ü" denir ki, mânâsı, bir şeyin sayısız ve sınırsız biçimde çok olması demektir.

Rivâyet edildiğine göre Nebiyy-i Ekrem Efendimiz (s.a.) bu âyeti okumuş ve *"Kevser nedir biliyor musunuz?"* diye sormuş. Sonra da: *"O, Cennette bir nehirdir. Rabbim onu bana vereceğini va'detti. Onda çok hayırlar vardır. Baldan daha tatlı, sütten daha beyaz, kardan daha soğuk ve tere yağından daha yumuşaktır. Kenarları zeberceddir, gümüşten bardakları semânın yıldızları adedincedir. Ondan içen bir daha ebediyen susamaz.*

Bu nehre ilk gelecek olanlar, elbiseleri tozlu, saçı başı dağınık fakîr muhâcirlerdir. Öyle ki onlar nîmetler içinde yaşayan hanımlarla evlenemezler, evlerin kapıları

onlara açılmaz. Onlardan biri ölür gider de ihtiyâcını giderme duygusu hâlâ gönlünde çalkalanır durur. Bunlar, Allah'a yemîn etseler Allah onların sözünü yalan çıkarmaz." [237]

Rivâyete göre **İbn Abbâs** (r.a.), Kevser'i "bol hayır" diye tefsir etmişti. **Saîd b. Cübeyr**, "İnsanlar onun Cennette bir nehir olduğunu söylüyorlar?" dedi. İbn Abbâs da: "O da bol hayra dâhildir" cevâbını verdi.[238]

Hz. Âişe der ki: "Her kim Kevser'in akış sesini işitmek isterse iki parmağını kulağına tıkayıp dinlesin!" [239]

Atâ (r.a.), "Burada bahsedilen Kevser, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in havuzudur. Yanına gelecek kimselerin çok olması sebebiyle bu ismi almıştır" der.

Bir hadîste şöyle geçer: *"Benim Havzım, San'â ile Eyle arasındaki mesâfe kadardır. Köşelerinden birinde Ebû Bekir, ikincisinde Ömer, üçüncüsünde Osman ve dördüncüsünde Ali bulunacaktır. Bu dört sahâbeden birisine buğzedene, diğeri havuzdan su vermeyecektir."* [240] Bu havuz mahşerdedir.

Zâhir olan görüşe göre Allah Teâlâ'nın görünen ve görünmeyen tüm nîmetleri bu Kevser'e dâhildir. Zâhiri nîmetler arasında dünya ve âhiret hayırları vardır. Bâtınî nîmetlerden birisi ise, ledünnî ilimlerdir. Ledünnî ilimler, zâhirî ve bâtınî güçler vâsıtası ile iktisâb edilmeksizin feyz-i ilâhî ile hâsıl olur.

Te'vîlât sâhibi buyurmuştur ki; Kevser, vahdette kesretin mârifetidir. Şühûd, kesrette vahdeti müşâhededir. Bu, mârifet bağında bir nehirdir, kim ondan içip doyarsa artık ebediyyen cehâlet susuzluğundan emîn olur. Bu mânâ Hazret-i Risâlet (s.a.) ve onun ümmetinin kâmil velîlerine hastır.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾

2. Şimdi sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!

Rabbin için kurban kes! Bu âyetteki "fâ" harfi, tertîb ifâde eder, öncesiyle sonrası arasında bir sıralama olduğunu gösterir. Çünkü Allah Teâlâ'nın Nebî (s.a.)'e, âlemlerde daha önce hiçkimseye vermediği, bundan sonra da vermeyeceği yukarıda zikredilen ihsân ve ikrâmları, bu âyette emredilen fiilleri yapmayı gerektirir.

Nahr; devenin boynunu gövdesine bitişen yerinden kesmektir. *Zebh* ise koyun ve sığır gibi hayvanları boynun başa bitişen yerinden kesmektir.

Buna göre mânâ şöyle olur: Hiçbir nîmetin denk olmadığı bu büyük nîmeti sana lûtfeden Rabbine, sırf O'nun rızâsı için; şükrünü edâ etmek üzere namaz kılmaya devâm et! Namazdan gaflet içinde olan ve onu kılarken gösteriş yapanlar gibi olma! "Sırf O'nun rızâsı için" anlamı "li-Rabbike" ifâdesinin başındaki "lam" harf-i cerri'nden anlaşılıyor. Namaz şükrün bütün kısımlarını bünyesinde toplayan bir ibâdettir. Şükür üç

çeşittir.

a. Kalb ile şükür: Nîmetin başkasından değil, sâdece Allah'tan olduğunu bilmektir.

b. Lisân ile şükür: Nîmet vereni övmek, senâ etmektir.

c. Uzuvlar ile şükür: Nîmeti verene hizmet etmek, O'na boyun eğmektir.

İşte namaz şükrün bu üç çeşidini de bir araya getirmektedir.

Allah'ın ismini anarak, Arapların en değerli malı olan deve, sığır gibi büyük baş hayvanı kurban kes! Yâni onun için deve kurban et de muhtâclara tasadduk et! Muhtâclarla ilgilenmeyen ve ufak tefek yardımları onlardan esirgeyen kimseler gibi olma!

Bu sûre âdetâ bir önceki sûrenin mukâbili gibidir.

Burada geçen "namaz" bayram namazı ile; "nahr" ise kurban kesmek olarak tefsîr edilmiştir. Bu da sûrenin Medenî oluşuna uygun düşmektedir.

Atâ'dan rivâyete göre, "namaz", Müzdelife'de hacıların kıldığı sabah namazı, "nahr" de Minâ'da kesilen kurbandır.

Hz. Mustafâ (s.a.)'e; "Eğer bir kimse fakîr olduğu için kurban kesmeye gücü yetmezse kurbandan hâsıl olan sevâbı nasıl elde edebilir?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: *"Dört rekât namaz kılar, her bir rekâtta bir defa Fâtiha, on bir defâ Kevser okur, bu şekilde Allah Teâlâ o kimsenin amel defterine altmış kurban sevâbı yazar." Keşfü'l-esrâr*'da böyle kayıtlıdır.

Hz. Ali'den gelen bir rivâyete göre burada yer alan "nahr" kelimesinden maksad, namazda eli göğüse koyarak bağlamaktır.

Süleyman Teymî'nin görüşüne göre ise "Ve'nhar" demek, duâ ederken ellerini göğüs hizâsına kadar kaldır, demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: Enâniyet ve inniyyet develerini, rûhânî sağ elini cismânî sol elinin üzerine *"elem neşrah leke sadrak"* sûresinin kılıcı ile açılan göğsünün tam üzerine koyarak kes!

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

3. Asıl sonu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir.

Evet sana buğz ettiği için asıl sonu kesik olan odur. Çünkü bir iş, türetilmiş bir kelimeye nisbet edilirse, o kelime o işin sebebini bildirir.

"Ebter" kelimesinin kökü olan "el-Betr", aslında "kuyruk kesmek" anlamına kullanılır. Sonra "sonun kesikliği" bu kelime ile ifâde edilmeye başlanmıştır. Arapçada bir kimsenin yerine geçecek çocuğu yoksa o kimse için "o ebterdir" denir.

Bu durumda mânâ şöyle olur: Geriye nesli ve güzel bir nâmı kalmayacağı için asıl soyu kesik olan odur. Sana gelince, zürriyyetin ve güzel şöhretin, fazîletinin eserleri kıyâmete kadar bâkî kalacaktır.

Senin iktidarının eserleri tâ haşre kadar bâkîdir.
Senin kara yüzlü düşmanın ise semeresiz ve mahcuptur.

Âhirete gelince, orada senin için beyâna sığmayacak şeyler vardır.

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in oğlu **Kâsım** ile **Abdullah** Mekke'de, **İbrahim** de Medîne'de vefât edince, düşmanları, Efendimiz (s.a.)'in ömrü sona erdiğinde nesli kalmayacağı için nâmının kesileceğini zannettiler. Allah Teâlâ bu âyette, asıl nâmı kesilecek olanın, O'na (s.a.) buğzeden olacağına dikkat çekiyor. Allah Rasûlü'ne gelince O, Cenâb-ı Hakk'ın ***"senin nâmını ve şerefini yükselttik"*** (İnşirâh, 94/4) âyetinde ifâde buyurduğu gibidir. Çünkü Allah Teâlâ O'na zaman durdukça devâm edecek bir nesil bahşetmiştir. Bak Ehl-i Beyt'ten ne kadar insan şehîd edildiği hâlde bütün âlem hâlâ onlarla dopdoludur.

Öte yandan Allah Teâlâ O'nu mü'minlerin babası yapmıştır. Bütün mü'minler kıyâmete kadar O'nun (s.a.) nesli ve evlâdıdır. Yine Allah Teâlâ O'na, hakkına riâyet edecek, sünnetini ve getirdiği hak dîni yaşayacak kişiler bahşetmiştir. Nitekim Emîru'l-mü'minîn Hz. Ali (r.a.)'in şu sözü bu mânâya işâret etmektedir: "Âlimler zaman durdukça bâkî kalacaklardır. Fânî bedenleri yok olsa da eserleri kalplerde bâkî kalır." Rasûlullah (s.a.)'in tâbîleri olan âlimlere böyle bir makâm lütfedilirse Allah Teâlâ'nın şânını yücelttiği ve Hâtemü'l-enbiyâ kıldığı Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in makâmı nasıl olur varın siz hesâb edin!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu âyetten şu işâretler çıkarılmıştır: *"Şüphesiz asıl sonu kesik olan, sana buğzedendir"* âyetinde kasdedilen, nesil kuyruğu ve devâmı kesilmiş olan nefis merkebidir. Çünkü a'mâl-i sâliha, ahvâl-i sâdıka, ahlâk-ı rûhâniye ve evsâf-ı Rabbâniye evlâdları senin evlâdındır ey kalp Rasûlü! Onlar senin izinden gidenler, senin taraftarların ve yardımcılarındır.

Fakîr (**Bursevî**) ki, Kadîr olan Allah ona yardım eylesin, der ki: Bir gün kuşluk vakti kaylûle uykusundan sonra Kevser Sûresi ile ilgili olarak bana bazı vâridât geldi. Şöyle ki: Biz bütün lutfî cemâlî ikrâmî isimlerimizle ey kalb Muhammedi! Ey bütün rûhî kuvvetlere hayırla ve bol hidâyetle gönderilen hidâyet elçisi! Biz sana kevseri verdik. -Kevser, Rahmân isminin menbaından kaynayan bol ilim demektir.- Biz bütün rahmetlere şâmil umûmî rahmetle sana rahmet edince, sen her yerde küllî rahmetin mazharı oldun. Sende ahkâm ve hakîkatlerin ilmi vardır. O hâlde fenâ ve teslîmiyet mescidinde namaz kıl ki bu mescid, Allah'ın İbrâhimî mescididir. *"Rabbin için"* yâni Rabbine şükretmek için böyle yap. Bütün hâllerde şuhûdunu devâm ettirmesi, dâimî zikir hâlini bâkî kılması için namaz kıl!

Beden devesini hizmet uğrunda, tabiat devesini iffet yolunda, nefis devesini fütüvvet yolunda kurban et! *"Sana buğzeden"* yâni enfüsî ve âfâkî şer güçlerden sana buğzedenler var ya, asıl soyu kesik olanlar onlardır. Nitekim Allah Teâlâ (c.c.); ***"Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."*** (En'am, 6/45) buyurarak buna işâret ediyor. Bu Rab öyle Rab ki evliyâsını

yetiştirendir. Düşmanlarına “kat‘/soy kesikliği” verdiği gibi onlara “vasl/nesil bereketi” bahşedendir.

Bu sûre okunup “Hüve’l-ebter” denince biraz durulur, sonra Allahu ekber denilir. Yanlış bir mânâ vehmine yol açmamak için vasledilmez.

---

[237]. Benzer bir rivâyet için bkz. Tirmizî, Kıyâmet, 15/2444; İbn Kesir, IV, 556.

[238]. Bkz. Buhârî, Rikâk, 53; Hâkim, *Müstedrek*, II, 586/3979. Burada Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs’ın tefsirini nakledince talebesi Ebû Bişr “İnsanlar onun Cennette bir nehir olduğunu söylüyorlar” demiş. Bunun üzerine Saîd, “Cennetteki nehir de Allah Teâlâ’nın ona ihsân ettiği hayr-ı kesir cümlesindendir” cevâbını vermiştir.

[239]. *Taberî, XXIV, 646. İbn Kesîr ve Sehâvî bu rivâyetin munkatı‘ olduğunu söylemişlerdir (*el-Makâsıdü’l-hasene*, I, 89). İbn Kesîr, “bizzat kendisini değil de benzerini işitmek isterse” diye açıklamıştır.

[240]. Hadîsin ilk cümlesi sahîh rivâyetlerde geçmektedir (Buhârî, Rikâk, 53) Ancak kalan kısmı “mevzû”dur, aslı yoktur (İbnü’l-Cevzî, *el-İlelü’l-mütenâhiye*, I, 253).

سُورَةُ الْكَافِرُونَ

109- el-KÂFİRÛN SÛRESİ

Kâfirlerden söz ettiği için bu ismi almıştır. Mekke’de veya Medîne’de inmiştir, 6 âyettir.

SİZİN DİNİNİZ SİZE,
BENİM DİNİM DE BANADIR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ
مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾ وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا
اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Ey kâfirler!**
2. Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.
3. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz.
4. Ben de sizin taptıklarınıza aslâ tapacak değilim.
5. Evet, siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.
6. Sizin dîniniz size, benim dînim de banadır.

Âlimler derler ki; Müşriklere kendi memleketlerinde, kendi güç ve kuvvetlerinin bulunduğu yerde böyle hakîr düşürücü bir vasıfla hitâb edilmesi, Allah Rasûlü'nün bütün insanlardan korunduğunu herkese îlân etmektedir. Ayrıca bu âyette O'nun (s.a.) nübüvvet alâmetlerinden biri vardır.

"Kâfirûn/kâfirler" kelimesinin cem' müzekker sâlim kalıbında olması ise, onların az olduklarını veya hakîr ve zelîl olduklarını ifâde etmektedir. Burada sözü edilen kâfirler, Velîd b. Muğîre, Ebû Cehil, Âs b. Vâil, Ümeyye b. Halef, Esved b. Abd Yeğûs, Hâris b. Kays ve benzeri belli kâfirlerdir. Sûrenin mazmûnundan anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ onların aslâ îmân etmeyeceğini bildirmektedir.

Burada bahsedilenlerin belli kâfirler olduğu kabûl edilirse, sûrenin başındaki "De!" hitâbı Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e yönelik olur. Böylece, "Bu emrin gereği, her müslümanın bunu her kâfir topluluğuna demesi anlaşılır. Hâlbuki şeriatte böyle bir hüküm yoktur" şeklinde yapılabilecek bir îtirâza da yer kalmaz.

Rivâyete göre; Kureyş'in azgınlarından bir grup Allah Rasûlü'ne: "Gel bizim dînimize uy, biz de senin dînine uyalım. Bir sene sen bizim ilâhlarımıza tap, bir sene de biz senin ilâhına kulluk edelim" dediler. Buna karşılık Rasûlullah (s.a.): *"Allah'a, O'ndan başkasını ortak koşmaktan Allah'a sığınırım!"* buyurdu. Bunun üzerine: "Bizim bazı tanrılarımızı kabul et, biz de seni tasdîk edelim ve senin ilâhına tapalım" dediler. Bunun üzerine bu sûre indi. Allah Rasûlü (s.a.) doğru Mescid-i Harâm'a gitti.

Orada Kureyş'ten bir kalabalık vardı. Onların başında durdu ve bu sûreyi okudu. İşte o vakit Allah Rasûlü'nden ümidlerini kestiler. O'na (s.a.) ve ashâbına eziyet etmeye başladılar.[241]

Bu âyette, nefis sıfatının zulmeti ve tabiatın izleriyle aslî istîdâdlarının nûrunu perdeleyen, ğayr ile meşgûl olduğu için Hak'tan mahrûm kalanlara işâret edilmektedir.

لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾

2. Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.

İleride de tapmayacağım. Çünkü "lâ" harfi umûmiyetle muzârî fiilin başına gelir ve gelecek zaman ifâde eder. Tıpkı "mâ" olumsuzluk edatının muzârînin başında şimdiki zaman ifâde ettiği gibi. Nitekim "len" harfi, "lâ"nın nefyettiği şeyi tekîd etmektedir. Meşhûr dil âlimi Halîl b. Ahmed, "len"in aslında "lâ" olduğunu söylemiştir. Buna göre âyetin mânâsı, "ilâhlarınıza ibâdet etmem husûsundaki talebinizi gelecekte de yapmayacağım" demektir.

وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾

3. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz.

Siz de benim ilâhıma ibâdet etmeniz husûsundaki talebimi gelecekte yapmayacaksınız. Söylenmek istenen şudur: Siz mûteber bir kulluk edecek değilsiniz. Çünkü Allah'a ortak koşarak yapılacak bir kulluk mûteber bir kulluk olamaz.

وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾

4. Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim.

Daha önce, sizin taptığınız şeylere tapmış değilim. Câhiliye devrinde bile puta tapmadım ki İslâm geldikten sonra böyle bir şey benden nasıl beklenebilir?

وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾

5. Evet, siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.

Siz de hiçbir zaman benim kulluk ettiğim Allah'a ibâdet etmediniz. Görüldüğü gibi

sûrede tekrâr yoktur.

Bâzı âlimlere göre, bu iki âyet şimdiki zamandaki ibâdeti, onlardan önceki iki âyet de gelecek zamandaki ibâdeti nefyeder; yâni olmayacağını ifâde eder.

Bu âyette, önceki âyetteki “mâ abettüm/geçmişten beri ibâdet ettiğiniz” cümlesine uygun olsun diye “mâ abedtü” denilebilirdi, ama denilmemiştir. Çünkü onlar bi‘setten önce de putlara tapmakla biliniyorlardı. Rasûlullah (s.a.) ise o zaman Allah’ın emrine uyarak O’na ibâdet etmekle meşhûr olmuş değildir. Ancak bir şeyle tanınmamak o şeyin olmamasını gerektirmez. Rasûlullah (s.a.)’in öyle tanınmaması O’nun bi‘setten önce Allah’a ibâdet etmediğini göstermez. Efendimiz’in o zaman yaptıkları, devâm edip gelen eski âdetlere uymak şeklindeydi.

Kâmûs’ta ifâde edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) onların aralarında kaldığı şekliyle Hz. İbrâhim ve İsmâil (a.s.)’dan mîrâs kalan dînî ahkâm üzere amel etmekteydi. Onlar gibi hacceder, onların nikâh ahkâmını tatbîk eder, onlar gibi alır-satar; usûl ve üslûplarını kullanırdı. Ama tevhîde gelince, kavmi bunu değiştirmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) ise dâimâ tevhîd üzere bulundu.

Ââyette akıllılar için kullanılan “men” ism-i mevsûlü yerine “mâ”’nın tercîh edilmesi, maksadın vasıflandırma olmasından dolayıdır. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Benim ibâdet ettiğim O azametinin miktârı bilinemez olan şânı yüce Ma‘bûd’a…

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ﴿٦﴾

6. Sizin dîniniz size, benim dinim de banadır.

“Sizin dîniniz size” ifâdesi, *“Ben sizin taptıklarınıza tapmayacağım”* âyeti ile *“Ben aslâ sizin taptıklarınıza tapıcı değilim”* âyetlerinin anlamını pekiştirmektedir.

“Benim dinim de banadır” ifâdesi de *“Siz de benim kulluk ettiğime kulluk ediciler değilsiniz”* âyetinin mânâsını pekiştirmektedir.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: “Sizin Allah’a ortak koşmaktan ibâret olan dîniniz size mahsûstur, o sizin heveslendiğiniz gibi aslâ bana uygun gelmez. O hâlde boşuna ümid bağlamayınız, çünku bu imkânsızdır. Tevhîdden ibâret olan benim dînim ise bana âiddir, o da size geçmez. Çünkü siz onu imkânsız bir şarta bağladınız. İmkânsız olan bu şart benim sizin ilâhlarınıza kulluk etmem veya onlara teslîm olmamdır. Sizin va‘dettiğiniz şey şirkin ta kendisidir.” Zîrâ, onların “Bir sene sen bizim ilâhlarımıza taparsın, bir sene de biz senin ilâhına kulluk ederiz” yolundaki sözleri her iki zümrenin kullukta ortak olmaları esâsı üzere binâ edilmiştir. “Size” ve “bana” ifâdelerinin öne alınmasıyla meydana gelen kasr, kesin olarak “kasr-ı ifrâd”; yâni cümleye “sâdece size âiddir, başkasına değil”, “sâdece bana âiddir, başkasına değil” mânâsı verir.

Aynü’l-meânî ve benzeri eserlerde ifâde edildiğine göre bu âyetin hükmü seyf âyeti ile mensûhtur; hükmü kaldırılmıştır.

Ebu'l-Leys der ki: Bu âyet bize gösteriyor ki, bir insan çirkin bir hareket görse veya çirkin bir söz işitse ve bunu terketmelerini isteyip tepki gösterse ancak onlar buna aldırmasalar, tepki gösterenin bundan daha fazlasını yapması gerekli değildir. O'na düşen kendi yolunda gitmek, diğerlerini de kendi yollarına bırakmaktır. Bu âyet buna delildir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu sûre ile ilgili bana bir vâridât geldi. Sanki bu sûreyi ikindi namazında yüksek sesle okuyordum. Öyle ki onu bütün kâinâta işittirdim.

Bu sûrenin işârî tefsîri şöyledir: De ki ey kalb Muhammedi! Ey Kâfirler, yâni ey nefsânî güçler, ey tevhîdi şirkle, itâatı mâsiyetle, vahdeti kesretle, vücûd-i hakîkîyi vücûd-i mecâzî ile, vücûbî hakîkat nûrunu, imkânî hakîkatin zulmetiyle örten nefsânî güçler! Ben sizin tapmış olduğunuz mâ sivâllah putlarına tapmayacağım. Çünkü ben Allah'a îmân etmekle ve tâğutu inkâr etmekle emrolundum. Bütün mâsivallah tâğut ve sahte ilâh kabîlindendir. Kulluğa ancak ıtlâk ve takyîdden âzâde olan Allah Teâlâ lâyıktır.

"Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edici değilsiniz." O, Kahhâr olan tek Allah'tır. O Allah ki; vahdeti ile bütün kesreti kahretmiştir. Ancak buna, sâdece vahdet ve şühûd ehli vâkıf olabilir. Sizler ise kesret ve ihticâb ehlisiniz. Onun için bu vukûfiyet sizde nasıl olabilir ki?

"Ben asla sizin taptıklarınıza tapıcı değilim." Ben aslâ sizin taptığınız esmâî ve sıfâtî kesretteki televvünât ve takallübâta/çeşitlilik ve değişikliklere tapmıyorum.

"Siz de benim kulluk ettiğime kulluk ediciler değilsiniz." Siz de benim ibâdet ettiğim temkîn ve tahkîke kulluk etmiyorsunuz. Temkîndeki telvîn de böyledir. Çünkü bu, bütün isimlerin hakîkatlerinin zuhûrunu gerektiren şeylerdendir. Bunda asla Hak'tan sapma ve meyil yoktur. Bunda her tavırda Hakk ile birlikte olma hâli vardır.

"Sizin dîniniz size" yâni tâğuta îmân ve Allah'ı inkâr şeklinde olan dîniniz sizedir. Bu uzak olunması gereken bir dindir.

"Benim dînim de banadır." Allah'a îmân ve tâğutu inkâr olan benim dînim de banadır. Bu, ahkâmına bağlanmak, ahlâkı ile ahlâklanmak ve hakîkatlerine erişmenin gerekli olduğu bir dîndir.

Kur'ân'ın hakîkatleri aslâ mensûh değildir, tam tersine onlarla amel etmek kıyâmete kadar geçerlidir.

İbn Abbâs (r.a.) buyurmuştur ki; Kur'ân'da şeytana bu sûreden daha zor gelen bir başka sûre yoktur. Zira bu sûre sırf tevhîddir ve onda şirkten berâet/kurtuluş vardır.[242]

Kim bu sûreyi okursa şirkten uzak olur; azgın şeytanlar ondan uzaklaşır ve kıyâmetin en büyük korkusundan emîn olur. Bu sûre Kur'ân'ın dörtte birine denktir.[243]

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: *"Çocuklarınıza söyleyin, bu sûreyi uykuya yatarken okusunlar. Böyle yaparlarsa onları hiçbir şey rahatsız etmez."* [244]

Kim yolculuğa çıkarken, şu beş sûreyi: -*Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn, İzâ câe nasrullâh, Kul huvallâhu ehad, Kul eûzü bi-rabbi'l-felâk, Kul eûzü bi-rabbi'n-nâs*- sûrelerini

okursa, yolculuğundan sağ sâlim ve kanzançlı olarak döner.[245]

Mü'minlere nusret veren Allah Teâlâ'nın yardımıyla Kâfirûn sûresi tamamlandı.

---

[241]. Bkz. Vâhidî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, s. 496.

[242]. Sa'lebî, *Tefsîr*, X, 315.

[243]. Bkz. Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 10.

[244]. Sa'lebî, *Tefsîr*, X, 315.

[245]. Bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 414; Sa'lebî, *Tefsîr*, X, 314. Hadîsin "zayıf" olduğu söylenmiştir.

سُورَةُ النَّصْرِ

110- en-NASR SÛRESİ

Nasr, yardım demektir. Sûrede Allah Teâlâ'nın Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e yardım ederek fetihlere kavuşturduğu ifâde edildiği için bu ismi almıştır. Bu sûre, Mekke'nin fethi sırasında inmiş olmakla beraber Medîne devrinde yâni hicretten sonra indiği için Medenî (Medîne'de inen) sûrelerdendir. Üç âyettir. İslâm zaferini haber verir. İbn Ömer'den gelen rivâyete göre bu sûre indikten sonra Rasûlullah Efendimiz (s.a.) seksen gün yaşamıştır.

FETİH VE ZAFER SONRASI O’NU TESBÎH ET VE MAĞFİRET DİLE

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُۙ ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ
اَفْوَاجًاۙ ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُۜ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Allah’ın yardımı ve zaferi geldiği zaman
2. İnsanların bölük bölük Allah’ın dînine girmekte olduklarını görürsün.
3. ***(İşte o zaman)*** **Rabbine hamdederek O’nu tesbîh et ve O’ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.**

“Allah’ın yardımı” sana gelip, düşmanlarına gâlip getirdiği Mekke fethi *“ve zaferi” “geldiği zaman.”*

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “Şüphesiz meydana gelen bunca fetih mü’minlerin yardımı sâyesinde olmuşken yardım kelimesinin Allah Teâlâ’ya izâfe edilerek “Allah’ın yardımı” denmesinin sebebi nedir?”

Bizim bu soruya cevabımız şu olacaktır: Mü’minlerin fiilleri kalblerindeki teşvik edici sebeplere dayanır. Bunlar da sonradan olma “hâdis” varlıklardır. Her hâdisin bir muhdisi/meydana getiricisi vardır. Bu muhdis Allah Teâlâ’dır. Kul, olaya en yakın kaynaktır. Allah Teâlâ ise ilk kaynaktır. O, kalblerdeki sebepleri ve bunlara dayalı olarak yapılan fiilleri yaratandır.

“İzâ” harfinin âmili, üçüncü âyette gelecek olan “sebbih” fiilidir. Buna göre âyetin mânâsı, “Allah’ın yardımı sana gelince, Allah’ı tesbîh et” demektir.

Bir başka görüşe göre, “İzâ” harfinin âmili, cevab fiili değil, şart fiilidir, “izâ” ona izâfe edilmiş değildir. Muhakkık âlimlerin görüşü budur.

“İzâ” gelecek zaman mânâsı ifâde eder. Allah Teâlâ’nın Mekke’nin fethini, vukûundan evvel haber vermesi nübüvvet alâmetlerindendir. Çünkü bu sûre ekserî âlimlerin görüşlerine göre Mekke’nin fethinden önce inmiştir.

Burada yer alan “el-Feth” kelimesinden maksad; “Allah’ın yardımı” terkîbi ve fetih kelimesinin başındaki “el” takısı “ahd/bilinen” anlamına alındığı takdirde Mekke’nin fethidir. Bu bütün gözlerin tamah ettiği bir fetihtir. Bunun için Mekke fethine, “Fethu’l-fütûh/fetihlerin fethi” denmiştir. Mekke’nin fethi, Fetih sûresinin başında vaad

edilmiştir. Fetih konusunda târihî mâlûmât o sûrede geçti.

Bazı âlimlere göre burada sözü edilen fetih Mekke'nin fethi değil, mutlak olarak Allah Teâlâ'nın yardımı demektir. Tabiî bu, "Allah'ın yardımı" terkibinin ve "el" takısının istiğrâk anlamına alınması takdirinde böyledir. Bu âlimlere göre, Mekke'nin fethi, fetihlerin anahtarı ve tüm fetihlerin dayanağıdır. Mekke'nin bizzat kendisi Ümmü'l-Kurâ şehirlerin anası ve imâmı olduğu için, Mekke'nin fethi, diğer bütün fetihlerin gelişi gibi ele alınmıştır. Rasûlullah (s.a.)'e yöneltilen "tesbîh" ve "hamd" emri, bu fethe bağlanmıştır. Yardım ve fethin gerçekleşmesinin "gelme" fiili ile ifâde edilmesi, bu ikisinin Rasûlullah (s.a.)'e yöneldiğini ve çok yakın bir zamanda geleceğini bildirmek içindir. Bu tâbirin şuna işâret ettiği de söylenebilir: Allah'ın yardımı, kendileriyle zafere ulaşılacak ordunun gelişiyle gelecektir.

Bazı âlimlerin ifâdesine göre bu sûre, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in Vedâ Haccı esnâsında Minâ'da Teşrîk günlerinde nâzil olmuştur. Rasûlullah (s.a.) bu âyetin inişinden sonra sâdece seksen gün kadar daha yaşamıştır. Bu durumda âyetin başındaki "izâ" kelimesi, yardıma dâhil olan "insanların grup grup dîne girmesinin" henüz tamamlanmamış olmasına îtibarla getirilmiştir.

Sa'di Müftî der ki; Bu rivâyete göre, 'iza' kelimesi gelecek zaman mânâsında değildir. Çünkü o bazen gelecek zaman anlamı dışında da kullanılır. Nitekim, ***"Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp giderler."*** (Cuma, 62/11) âyetinde yer alan "izâ"nın kullanımı bu türdendir.

el-Mustalahât'ta ifâde edildiğine göre, "fütûh", kapalı iken Allah tarafından kula açılan her şeydir. Bu rızık, ibâdet, ilim, mârifet, mükâşefe vb. zâhirî ve bâtınî bütün nîmetlere şâmildir. "Yakın olan fetih" ise, nefsânî merhaleleri geçiş esnâsında Allah'ın sıfat ve kemâlâtının görülmesi ve kalb makâmından kula açılan şeydir. ***"Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih"*** (Saff, 61/13) âyetinde kasdedilen budur. ***"Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar."*** (Fetih, 48/1-2) âyetlerindeki "feth-i mübîn/apaçık fetih"ten maksad, kalbin sıfat ve kemalâtını yok eden, Allah Teâlâ'nın kuluna açtığı velâyet makâmları ve ilâhî isim nûrlarının tecellîleridir.

"Ta ki Allah Teâlâ geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın" âyetinden maksad; Allah Teâlâ, senin nefsânî ve kalbî sıfatlarından kaynaklanan günahlarını bağışlasın, demektir.

"Mutlak fetih", fetihlerin en üstünü ve en mükemmelidir. O da Allah'ın zât-ı ahadiyyetinin tecellîsinden kula açılan şeydir. Bu, yaratılışa âid bütün şekillerin fenâ bulmasıyla ayn-ı cem' makâmında istiğrâk hâlidir. İşte, "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman" âyetinde işâret edilen budur.

Fetih sûresinde bu mânâ başka bir ibâre ile geçmişti. Buna göre, "nasr/yardım"dan maksad, isim ve sıfatların tecellîleri ile meydana gelen melekûtî yardım ve kudsî te'yîddir. "Fetih"ten maksad da, kendisinden daha yüksek mertebede hiçbir fethin olmadığı "mutlak fetih" olmuş olur. Bu da, "ilâhî ve ahadî hazret"in ve keşf-i zâtîsinin kapısının açılmasıdır.

Birinci fetih, nefsin ef‘âlinin Hakk’ın ef‘âli içinde yok edilmesi ile nefsin hiss perdesinin açılması sûretiyle kalb makâmında ef‘âlin melekûtunun fethidir.

İkinci fetih; Ceberût sıfatlarının, rûhun sıfatında yok edilmesi sûretiyle o sıfatların hayal perdelerinin keşfi ile sıfatların Ceberûtunun rûh makâmında fethidir.

Üçüncüsü, Zât lâhûtunun, zâtını onun zâtında ifnâ ederek vehm perdesini açması sûretiyle sır makâmında fethidir.

Her kim bu yardımı ve bu bâtınî fethi elde ederse, aynı zamanda zâhirî fethi ve yardımı da elde etmiş olur. Çünkü yardım ve fetihten her biri rahmet kabîlindendir. Nihâyetlerin nihâyetine ulaşıldığında gazabdan aslâ eser kalmaz. Rahmetin ardından mutlak olarak zâhir ve bâtın kuşatılmış olur. İşte burada kâmil insanların ahvâli bidâyet ve nihâyet açısından farklı olur.

Burada ortaya çıkıyor ki, bu âyette geçen *‘nasr’* ve *‘feth’* mutlak nasr ve mutlak feth olarak açıklanmalı ve anlaşılmalıdır. Fakat ben müfessirlere uyarak mukayyed olanı öne aldım. Ancak bu görüş tercihe şayan görüş değildir. Allah bunu söyleyeni hoş görüp bağışlasın.

وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًاۙ ﴿٢﴾

2. İnsanların bölük bölük Allah’ın dinine girmekte olduklarını görürsün.

“İnsanların” Arapların *“bölük bölük”* grup grup, Mekkeliler, Taifliler Yemenliler, Hevâzinler ve diğer Arap kabileleri gibi büyük topluluklar hâlinde *“Allah’ın dînine”* kendisinden başkasına izâfesi mümkün olmayan gerçek İslâm dînine *“girdiklerini gördüğün zaman,”*

‘Gördüğün’ ve ‘bildiğin’ zaman... Burada geçen ‘insanlar’ dan maksad -yukarıda da işâret edildiği üzere- Araplardır. Bu takdirde “nâs/insanlar” kelimesinin başındaki “el” takısı ahd için olmuş olur. Bu “el” takısının “istiğrâk-ı örfî anlamına olması da mümkündür. Âlimler buradaki hitâbın Rasûlullah (s.a.) Efendimiz’e olduğunu söylemişlerdir. Ancak hitâbın, aynı zamanda bütün mü’minlere yönelik olması da ihtimâl dâhilindedir. Bu îzâh ile, “Rasûlullah (s.a.) Efendimiz kusûru ve günâhı olmadığı hâlde neden istiğfâr etmesi emredildi?” şeklinde gelecek bir soruya bir cevap daha verilmiş olur. Çünkü bu hitap sâdece O’na (s.a.) mahsûs değildir. Dolayısı ile istiğfâr emri O’nun dışında ümmetine verilmiş bir emir olur. O’nun bu emre dâhil edilmesi tağlib yoluyla olmuş olur.

“Allah’ın dinine girerken” anlamına gelen (يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ) ifâdesi, Arapça cümle analizi bakımından ya hâldir ya da ikinci mef‘ûldür. Eğer biz, “görme” fiilini “gözle görme” olarak alırsak hâldir. Yok “kalbî görme/bilme” olarak alırsak, bu takdirde, ikinci mef‘ûldür.

Bazı âlimler derler ki: İnsanın kalbine öyle geliyor ki, uygun olanı, “Allah’ın dinine girerken” âyetinin, ‘fetih’ kelimesi içinde düşünülmesidir. Bu durumda “fetih”ten

maksad, din kapısının insanların önünde açılmasıdır.

"Gurup gurup" anlamına gelen "efvâcen" kelimesi, "yedhulune"nin fâilinden hâldir. Gerçekten tüm Arap kabileleri dîne fevc fevc girmişlerdir. Hâlbuki daha önce teker teker, ikişer ikişer girmekteydiler.

Rivâyete göre Efendimiz (s.a.) Mekke'yi fethedince, Araplar birbirlerinin yanına gittiler, "Hz. Muhammed (s.a.) Harem ehline karşı muzaffer olunca O'na kimse karşı koyamaz. Allah onları Fil Ashâbı'ndan ve onların kötü niyetlerinden korumuştu" dediler. Bunun üzerine Araplar'dan dileyenler savaşmaksızın İslâm dinine girmeye başladılar.

Kâşifî demiştir ki: Bu sûrenin indiği senede tâbi olmak için gelme durumu vardı. Zira Benî Esed, Benî Mürre, Benî Kelb, Benî Kinâne, Benî Hilâl ve bunlardan başka bu mahalde bulunan diğerleri Rasûlullah (s.a.)'in hizmetine geldiler ve İslâm'la müşerref oldular.

Ebû Ömer b. Abdulber der ki: Rasûlullah (s.a.), Araplar arasında müslüman olmadık bir kimse kalmadıkça vefat etmemiştir. Bütün Araplar Huneyn'den sonra Rasûlullah (s.a.) vefat etmeden müslüman olmuştu. Kimi bizzat gelerek müslüman olmuş, kimileri de heyet göndermişlerdir.

İbn Atıyye şöyle der: Allah daha iyi bilir ya "Rasûlullah (s.a.)'in sağlığında müslüman olmadık tek Arap kalmadı" sözünden maksad, puta tapan müşrik Araplar olsa gerektir. Çünkü hristiyan Araplardan Benî Tağlib kabilesi Rasûlullah (s.a.)'in hayatında müslüman olmamışlardı. Bundan dolayı da cizye vermekteydiler.

Aynü'l-maânî'de deniyor ki: Bu âyette geçen 'nâs' kelimesinden maksad ehlü'l-Bahr; yâni deniz kenarında oturanlardır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; *"İman Yemenli'dir. Hikmet de Yemenlidir."* [246] Ve yine O (s.a.) *"Rabbinizin nefesini Yemen cânibinde buldum"* buyurur.[247] Yâni "Rabbinizin sıkıntıları gidermeyi, Yemen tarafından yaptığını gördüm."

Rivâyet olunduğuna göre bir gün Hz. Câbir'i ağlarken görürler ve sebebini sorarlar. Der ki: 'Ben Rasûlullah (s.a.)'den işittim, buyuruyordu ki: *"İnsanlar Allah'ın dînine grup grup girdiler ve bu dînden grup grup çıkacaklar."* [248]

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ۜ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

3. *(İşte o zaman)* Rabbine hamdederek O'nu tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

"Rabbine hamd ederek O'nu tesbîh et." Tesbîh sebebiyet alâkası ile "teaccüb etmek/ şaşırmak"tan mecâzdır. Çünkü acâib bir durumla karşı karşıya kalan bir kimse, tesbîh eder; "sübhânellah" der.

İbnü'ş-Şeyh der ki: *el-Ezkâr*'da da ifâde edildiği üzere taaccüb esnâsında 'tesbîh'

kelimesinin kullanılmasında ve her hayret uyandırıcı şey karşısında ‘sübhânellah’ denilmesindeki sebeb herhalde şudur: İnsan acâib, benzeri görülmemiş bir şeyle karşı karşıya kaldığı zaman, böyle bir hâdisenin meydana gelmesini uzak bir ihtimâl olarak görür ve rûhu bu hâdise karşısında bir tepki duyar. Sanki insan bu hâdisenin meydana gelmesinde Allah Teâlâ’nın kurdetinin payını eksik görmüş gibi olur. Bunun için içinden ‘Bunu kim yapabilir! Buna kimin gücü yeter?’ gibi bir duygu geçer. Tabiî insan böyle bir zan beslemekle hatâ eder ve Allah Teâlâ’yı, meydana gelmesi uzak görülen bir şeyi yaratmaktan âciz olmaktan tenzîh için ‘sübhânellah’ der. Çünkü O kesin olarak bilir ki; Allah her şeye kadirdir.

İmam Süheylî der ki: ***‘Rabbine hamdederek O’nu tesbîh et’*** ve ***‘O’na hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur.’*** (İsra, 17/44) âyetlerinde olduğu gibi, devamlı olarak ‘Hamd’in’ ‘tesbîh’ ile yanyana kullanılmasının hikmeti şudur:

Marifetullah iki kısımdır: Allah’ın zâtını bilmek, Allah’ın isim ve sıfatlarını bilmek. Bunlardan birisi olmadan diğerini ispat etmek mümkün değildir. Allah’ın zâtının varlığını isbat etmek aklın gereğidir. İsim ve sıfatlarını ispat da şeriatın gereğidir. Akılla müsemmâ, şeriatle de isimler bilinir. Akılda zâtı isbat, ancak O’ndan sonradan yaratılma alâmetlerini atmakla mümkündür. İşte bu tesbîhtir. Aklın muktezâsı (gerektirdiği), şeriatın muktezâsından daha önceliklidir. Nakle dayanan şeriat, akılların ve düşüncenin oluşumundan sonra gelmiştir. Şeriat aklı doğru düşünme konusunda uyarır. Böylece akıllar şeriatı tanır. Sonra şeriat, akıllara bilmediği isimleri öğretir. Buna tesbîh, hamd ve senâ eklenir. Bize Allah’ı, ancak hamdiyle birlikte tesbîh etmemizi emretmiştir.

Bu durumda âyetin mânâsı şöyle olur: *‘Sen Rabbini hamdederek O’nu tesbîh et.’* Birisinin Allah’ın haremi civârında yaşayanlara gâlip geleceği şeklindeki hiç kimsenin aklının ucundan bile geçmeyen bir hâdiseyi, Allah’ın gerçekleştirmesine hayret et! O’nun bu güzel fiili karşısında O’na hamd et! Bu verdiğimiz mânâ, “görmek” fiilini birinci anlamda yâni “gözle görmek” anlamına aldığımızda kolayca anlaşılıyor. Ama bu fiili ‘kalben görmek’ anlamında alırsak o zaman deriz ki, herhalde Allah Teâlâ, daha önce zikredildiği üzere şaşılacak şey yarattığı için değil de “nîmeti büyük görerek buna devam et” demek istemiştir. Çünkü böyle yapmak, “fetih” hâline uygun bir davranıştır.

Bazı âlimler derler ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Fethin gecikmesi konusunda Rabbini âcizlikten tenzih et, bu te’hîrden dolayı O’na hamd et! “Herşeyin zamanlaması O’nun yüce katında hikmetlere göredir. Bu hikmetleri ancak O bilir!” diyerek vasfet.

Bu âyete şöyle bir mânâ da vermek mümkündür: Rabbini tesbîh ederek, Ona hamd ederek zikret. Sana daha fazla nîmet vermesi için O’na daha fazla ibâdet et, O’nu daha fazla öv.

Veya, ‘O’nun nîmetlerine hamd ederek O’nun için namaz kıl.’ Bu durumda, ‘tesbîh’ kelimesi cüz’iyyet ilişkisi ile ‘namaz kılmak’ anlamının mecâzî anlatımı olmuş olur. Cüz’iyet ilişkisi dedik, çünkü namaz çoğu durumda ‘tesbîh’i içinde bulundurur.

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) Kâbe’nin kapısını açınca, sekiz rekât duhâ namazı

kıldı.[249] Bazı âlimler bunu kuşluk namazı olarak değil de şükür namazı olarak almışlar, bazıları ise, dört rekâtı şükür, dört rekâtı da kuşluk namazıdır, demişlerdir.

Âyet-i kerimeyi şöyle de anlayan olmuştur: “Rabbinin vaadinin doğru çıkmasından dolayı O’nu hamdederek zâlimlerin iddiâlarından tenzîh et. “Allah’ı cemâl sıfatları sebebiyle hamdederek celâl sıfatlarıyla öv, medh ü sena et!” Yâni bu sıfatların eserleri dolayısı ile kendisine hamd et! Veya bu sıfatları ihtiyârî sıfatlar mertebesine indirdiği için O’na hamd et! Çünkü zât-ı mukaddes o sıfatlarla vasıflanma husûsunda kemâl mertebededir. Çünkü hamdetmeye sebep olan şey, isteğe bağlı olmalıdır.

Kâşânî şöyle der: Nefsini, kalb makâmı ile perdelenmekten tenzîh et! Çünkü kalb makâmı nübüvvet ma‘denidir. İşte sen beden ile alâkayı keserek ve velâyet kaynağı olan hakka’l-yakîn makâmına yükselerek nefsini kalb makâmı ile ihticâbdan tenzîh et! Bunu, fiilî hamd ile tecrîd esnâsında, evsâf-ı tâmme ve kemâlâtını izhâr etmek sûretiyle hamdederek yap!

“Ve” nefsini kırmak için, amelini küçük görerek, Allah’ın haklarını büyük görerek, terk-i evlâ kabilinden kaçırdığın şeyleri tedârik için *“O’ndan bağışlanmanı dile!”* Veya kendi günâhın ve mü’minlerin günâhları için af dile... Bu anlam, Muhammed sûresindeki şu âyete daha uygundur: ***“Hem kendinin hem de mü’min erkeklerin ve mü’min kadınların günâhlarının bağışlanmasını dile!”*** (Muhammed, 47/19)

Âyette önce tesbîh, sonra hamd ve sonra da istiğfârdan söz edilerek Yaratıcı’dan yaratılanlara doğru bir iniş yolu tâkip edilmiştir. İlk olarak insanlar için istiğfâr ederken onları görmek sûretiyle meşgûl olma denmiş oluyor. Çünkü onları görmek bunu gerektirir. İşte sen böyle yapma, önce Allah Teâlâ’nın tesbîhi ve O’na hamd ile meşgul ol! Çünkü insanları görmeden Allah’ı görmek gerekir. Nitekim bir söz vardır: “Öncesinde Allah’ı görmediğim hiçbir şey görmedim.” Bunu biraz açalım: İnsanlar ârifin aynasıdır. Ayna sâhibi önce görülene yönelir ve görüleni görmekle nefsi aynaya yönelir. Bunu şu şekilde açıklamak da mümkündür: Günâhın bağışlanması talebinden önce tesbîh ve hamde öncelik verilmesi, duâ edebinin öğretilmesi için de olabilir. Edeb, kendisinden birşey istenecek şahsı medh ü senâ etmeden hemen ondan bir şey istememektir.

Hz. Âişe (r.anhâ)’dan rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah Efendimiz (s.a.) vefât etmeden önce, “ سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ اَسْتَغْفِرُكَ وَ اَتُوبُ اِلَيْكَ /*Sen’i tesbîh ederim Allah’ım! Sana hamdederim. Sen’den af diler ve sana tevbe ederim!”* duâsını çok yapardı.[250]

Yine Rasûlullah (s.a.) Efendimiz’in: *“Ben bir gün ve gecede yüz defâ Allah’a istiğfâr ederim!”* buyurdukları rivâyet olunuyor.[251] Buradan da anlaşılıyor ki; istiğfâr virdi aslâ terkedilmez. Çünkü insan kalbin perdelenmesi ve telvînden tam anlamıyla kurtulamaz..

Rivâyete göre Rasûlullah Efendimiz (s.a.) bu sûreyi sahâbelerine okuyunca sevinmişler, amcası Abbâs ise ağlamış. Rasûlullah Efendimiz (s.a.) *“Amca niçin ağlıyorsun?”* diye sormuş. Amcası: “Bu sûre ile sana vefât haberin verildi!” demiş.

Rasûlullah Efendimiz (s.a.), *"Aynen senin dediğin gibi"* buyurmuştur. Ve Efendimiz (s.a.)'i, o andan îtibâren gülerken ve sevinirken gören olmamıştır. Allah Rasûlü ile konuşanın amcası Abbâs değil de onun oğlu Abdullah olduğunu söyleyenler olmuştur. Peygamber Efendimiz de (s.a.) onun için *"Bu çocuğa çok ilim verilmiştir"* buyurmuştur.[252] Bundan dolayı Hz. Ömer (r.a.) İbn Abbâs'ı hep kendine yakın tutmuş, Bedir savaşına katılan yaşlı sahâbîlerle birlikte istişâre meclislerine almıştır.[253]

Herhalde Hz. Abbâs veya (r.a.), sûre, İslâm dâvâsının tamam olduğuna ve dînin kemâle erdiğine delâlet ettiği için bu mânâyı çıkarmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ dînin tamam olduğunu bir başka sûrede, ***"Bugün dîninizi ikmâl ettim"*** (Maide, 5/3) diyerek ifâde buyurmaktadır. *"«Tamamlandı» denildiğinde zevâli bekle!"* hikmetli sözünde ifâde edildiği üzere *"Kemâl zevâlin delîlidir."*

Bu sûrede Allah Rasûlü'ne istiğfârın emredilmesi, ecelinin yaklaştığını bildirmek ve ona dikkat çekmek içindir. Âdeta şöyle denmektedir: "Vakit yaklaştı, göçe az kaldı, yolculuğa hazır ol!" Bu ifâde ile Allah Teâlâ, akıllı kişinin eceli yaklaştığı zaman tevbeyi çoğaltması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Rivâyet edilir ki, bu sûre nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) halka hitâben bir konuşma yaptı ve dedi ki: *"Şüphesiz kulun birini, Allah, dünya ile kendisine kavuşma arasında muhayyer bıraktı. O kul da Allah'a kuvuşmayı tercih etti."* Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.) Efendimiz'in ne demek istediğini anladı ve ağlamaya başladı. Sonra O'na: "Canlarımız, mallarımız, babalarımız ve oğullarımız sana fedâ olsun yâ Rasûlallah!" dedi.[254]

Yine rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) kızı Hz. Fâtıma'yı (r.a.) çağırdı ve O'na "Kızcağızım! Bana vefât edeceğim haberi verildi." dedi.

Dönmem için o cihandan mektup ulaştı, giderim.
Dönmeye kararlıyım, eşyayı/malı/dünyayı feleğe bırakıyorum.

Bunun üzerine Hz. Fâtıma (r.a.) ağladı. Rasûlullah (s.a.): *"Ağlama! Şüphesiz sen âilemden bana ilk kavuşacak olansın!"* buyurdu. Bunun üzerine Hz. Fatıma güldü.[255]

İbn Mes'ûd'dan, bu sûrenin içinde dünyaya vedâ işâreti olduğu için isminin *"Tevdî' Sûresi"* olduğu şeklinde bir rivâyet vardır.

Hz. Ali der ki: "Bu sûre inince Rasûlullah (s.a.) hastalandı. İnsanların yanına çıkıp, onlara hitâb etti ve onlarla vedâlaştı. Sonra evine girdi. Ve birkaç gün sonra vefât etti." [256]

Hasan Basrî şöyle der: Allah Rasûlü'ne ecelinin yaklaştığı bildirildi. Ömrünün sâlih amelle son bulması için tesbîh ve tevbe ile emrolundu. Burada her akıl sâhibi için bir uyarı vardır."

"Şüphesiz O", mükellefleri yarattığından beri *"tevbeleri çok kabul edicidir."* O hâlde tevbe eden, istiğfâr eden herkes tevbesinin kabûlünü beklesin. Çünkü tevbenin kabûlü izâfî sıfatlardandır. Bu sıfatın, hâdis (sonradan olma) olduğu hususunda herhangi

bir görüş ayrılığı yoktur. Bu izâha göre, “Âyetten anlaşılan, Allah geçmişte tevbeleri kabul edendi. O’nun geçmişte tevbeleri kabul edici oluşu nasıl olur da şimdi veya gelecekteki istiğfârın illeti ve sebebi olabilir?” şeklindeki bir îtirâz temelsiz kalır.

Sûrede “vestağfirhü” emrinin, “Ğaffâr” sıfatını çağrıştırmasına rağmen, “Kâne tevvâbâ” ifâdesinin seçilmiş olması ve istiğfâr emrinden sonra bir de gizli “tüb/tevbe et” emrinin bulunması, istiğfârın ancak, tevbe, pişmanlık ve bir daha işlememeye azm ve kararlılık ile fayda vereceğini işâret etmek içindir.

Âyetteki ‘vestağfirhu’ emrinden sonra, gizli bir “tüb/tevbe et” emrinin olduğunu söyleyen müfessirler bu âyette “ihtibâk” edebî sanatının olduğunu söylüyorlar. Çünkü “mağfiret dileme” emri, Allah’ın mağfiret edici olduğu sonucunu çıkarmaya, “tevbeleri çok kabul edici” oluşunun bildirilmesi da “tevbe” emrinin var olduğu sonucunu çıkarmaya götürür. Yâni “istiğfâr ve tevbe et” denmiş olmaktadır.

Burhân er-Reşîdî der ki: Allah Teâlâ’nın mübâlağa kipinde olan sıfatlarının tümü mecâzîdir. Çünkü bu kalıp mübâlağa için konulmuştur. Hâlbuki Allah’ın sıfatlarında mübâlağa yoktur. Zirâ mübâlağa demek, bir şeyi olduğundan daha büyük ve daha çok göstermek demektir. Allah Teâlâ’nın sıfatları ise böyle olmaktan münezzehtir. **Şeyh Takıyyuddîn es-Sübkî** de bu görüşü güzel bulmuştur.

Zerkeşî eseri *el-Burhân*’da der ki: Aslında mübalağa iki çeşittir. Birincisinde mübâlağa fiil açısındandır. İkincisinde ise, mef‘ûllerin sayısı îtibâriyledir. Mef‘ûllerin çok olması, fiilin de çok olmasını gerektirmez. Çünkü bir tek fiil sayısız cemaaat üzerine vâki‘ olabilir. İşte Allah Teâlâ’nın sıfatları bu kısımdandır. Bu açıklama ile, yukarıda zikredilen problem ortadan kalkmış olur. Bundan dolayı bazıları “Hakîm” ismi hakkında derler ki; Bu kelimedeki mübâlağa, Allah Teâlâ’nın hükmünün şeriatler açısından tekrârı anlamınadır.

Keşşâf’ta şöyle denir: “Tevvâb” sıfatındaki mübâlağa, Allah Teâlâ’nın çok sayıda insanın tevbesini kabul etmesi açısındandır. Veya şöyle de denebilir: Allah Teâlâ tevbeyi kabûlde o derece ileri gider ki, tevbe eden kulunu -kereminin genişliğinden dolayı- hiç günâh işlememiş insan mesâbesine koyar.

Asr’a yemin eden Allah Teâlâ’nın yardımıyla Nasr sûresi cumartesi günü öğleden sonra tamâma erdi.

---

[246]. Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Îmân, 82, 84, 88; Tirmizî, Menâkıb, 71.

[247]. Yakın bir ifâde için bkz. Ahmed, II, 541. Uzun bir rivâyet içinde yer alan bu cümlenin “münker” olduğu ifâde edilmiştir.

[248]. Bkz. Ahmed, III, 343 (İsnâdının “zayıf” olduğu söylenmiştir). Krş. Dârimî, Mukaddime, 14; Hâkim, IV, 541.

[249]. Rasûlullah (s.a.) Duhâ namazını Kâbe’de değil, Ümmü Hâni’in evinde kılmıştır: Buhârî, Salât, 4.

[250]. Buhârî, Tefsîr, 110/1, 2; Müslim, Salât, 218-220.
[251]. Müslim, Zikr, 41.
[252]. Sa‘lebî, X, 321; Râzî, XXXII, 346.
[253]. Bkz. Buhârî, Tefsir, 110/3; Dârimî, Mukaddime, 14; *Müsned*, I, 217, 344, 356, 449.
[254]. Bkz. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 45, Salât 80, Fedâilu's-Sahâbe, 3; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 2.
[255]. Bkz. Tirmizî, Menâkıb, 60/3872; Ahmed, VI, 282 İbn-i Sa‘d, II, 247; İbn Kesîr, IV, 561.
[256]. Bkz. İbn Sa‘d, II, 192-193.

سُورَةُ الْمَسَدِ

111- MESED SÛRESİ

Tebbet, «kurusun» mânâsına bedduâdır. Ebû Leheb hakkında inmiştir. Zîrâ o, eziyet etmek kasdıyla Rasûlullah (s.a.)'in yoluna gizlice diken koymuş, bu işte kendisine karısı da yardım etmişti. Sûre, "Mesed sûresi" diye de bilinir. Fâtiha sûresinden sonra Mekke'de inmiştir, beş âyettir.

Bir rivâyete göre Şuarâ sûresinin 124. âyeti emrince Allah Rasûlü (s.a.) yakın akrabasını çağırarak, onları İslâm'a dâvet etmişti. Amcası Ebû Leheb galiz sözler sarfederek, «Bizi bunun için mi çağırdın?» demişti. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.

EBÛ LEHEB'İN
İKİ ELİ KURUSUN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ ﴿١﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ ﴿٢﴾
سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍۚ ﴿٣﴾ وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ ﴿٤﴾ ف۪ي
ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da.
2. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi.
3. O, alevli bir ateşte yanacak.
4. Odun taşıyıcı olarak karısı da *(ateşe girecek)*,
5. Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde.

Âyetteki "tebbet: kurusun" kelimesi "helâk" anlamındadır. Ya da "hüsrâna uğradı" demektir. Çünkü "tebâb" hüsrân mânâsına da gelir ve zâten hüsrân da helâke götürür.

"Leheb", dumansız alev demektir. Ateşin lehebi lisânı, "lehîbi ise sıcaklığı demektir. "Ebû Leheb", Abduluzza b. Abdulmuttalib'in künyesidir. Bu künye ona, *Kâmûs*'un beyânına göre, güzelliği veya malı sebebiyle verilmiştir. Yâni Ebû Leheb künyesi bu adama, yanaklarının al al yanmasından ve parlamasından dolayı verilmiştir. Yoksa onun "Leheb" isminde bir oğlu olduğu için değil.

Bu âyette "helâk" kelimesi yerine "tebâb" kökünün tercih edilmesinin sebebi şudur:

Rivâyete göre ***"En yakın akrabanı uyar"*** (Şuara, 26/214) âyeti inince Rasûlullah Efendimiz (s.a.) Safâ tepesine çıktı. Akrabalarını topladı ve onları uyardı: *"Ey Muttalib oğulları! Ey Fihr oğulları! Size; «Şu dağın eteğinde süvâriler var» desem bana inanır mısınız?"* diye sordu. "Evet" dediler.

"Şu dağın eteğine, baskın yapıp sizi öldürmek ve malınızı yağmalamak için hazır bekleyen bir topluluk gelmiş olduğunu size haber versem, bu konuda beni tasdîk eder misiniz, etmez misiniz?" buyurdu. Onlar da: "Neden tasdîk etmeyelim? Sen daha önce önümüzde hiç yalanla ithâm edilmedin" dediler.

Rasûlullah Efendimiz (s.a.): *"O hâlde ben kıyâmetin önünden size gönderilmiş bir uyarıcıyım"* buyurdu. Bunun üzerine amcası Ebû Leheb, "Tebben leke: Helâk olasın! Bizi bunun için mi dâvet ettin?" dedi ve Allah Rasûlü'ne atmak üzere yerden bir taş aldı, ancak Allah Teâlâ ona mânî oldu ve o taşı atamadı.[257]

"İki el"in zikredilmesinde kinâye yoktur. İki elin helâk olmakla vasfedilmesi açıktır. Ancak "Tebbet" kelimesinin "hüsrâna uğradı" anlamında anlaşılması hâlinde iki elin "hüsrân" ile vasfedilmesi, Ebû Leheb'in Allah Rasûlü'ne taş atarak zarar vereceği ve böylece kendisinin kâr edeceği, fayda sağlayacağı şeklindeki zannını reddetmek içindir.

*et-Te'vîlâtül-Mâtürîdiyye'*de zikredildiğine göre, Ebû Leheb Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e çok ihsânda bulunurdu ve: "Eğer Muhammed gâlip gelirse O'nun katında benim hatırım var. Eğer Kureyş gâlip gelirse onların nezdinde de elim var" derdi. Bu sûreyle haber veriliyor ki, onun Muhammed nezdindeki eli, ona karşı devâm ettirdiği inâdı sebebiyle, hüsrâna uğramıştır. Ayrıca Kureyş'in nezdindeki eli de hüsrândadır. Çünkü Kureyş, Muhammed'in elinde hüsrâna uğramış ve helâk olmuştur.

"Zaten helâk oldu da!" Yâni o tamâmen helâk oldu. Bu "tebbe" kelimesi, birinci "tebbet" kelimesi gibi haberdir. Burada kelimenin mâzî sîgasıyla ifâde edilmesi, vukû bulacağının kesinliği sebebiyledir.

Bâzı âlimlere göre birinci "tebbet"den maksad onun tümüyle helâk olması demektir. Yâni "yed/el" kelimesiyle vücûdunun tamâmı kasdedilmiştir. Tıpkı ***"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız"*** (Bakara, 2/195) âyetinde olduğu gibi. Bu durumda -yukarıda da işâret ettiğimiz gibi- "el" kelimesiyle kinâye yoluyla "nefis" yâni "can", bir başka ifâdeyle vücûdun tamâmı anlatılmış olur. *"ve tebbe"*nin mânâsı da, helâk gerçekleşti, hâsıl oldu demektir. "ve kad tebbe" şeklinde okuyan kırâat âlimlerinin bu kırâatları da bu anlayışı pekiştirmektedir. Çünkü Arapça dilbilgisi kurallarına göre "kad", duâ cümlesinin başına gelmez.

Bâzı âlimlere göre ise birinci "tebbet" ile ikinci "tebbe"nin her ikisi de helâk olması için bedduâ anlamınadır. Maksad ise, onun helâk edilmesi için bedduâya müstahak olduğunu beyân etmektir. Zîrâ hakîkî mânâda bedduâ, birşey yapmaktan âciz kimselerin işidir. Hâlbuki Allah Teâlâ âcizlikten münezzehtir.

Birisine künye vermek, ona şeref vermek olduğu halde, burada anılan şahsa Ebû Leheb denilmesi O'na şeref vermek için değil, bu künye ile meşhûr olduğu içindir. Veya onun çirkin ismini zikretmemek içindir. Çünkü asıl isminde bir puta izâfe vardı. Veya onun cehennemlik olduğuna işâret içindir. Çünkü o, alevli bir ateşe (zâte lehebin) girecektir. Yâni izâfî mânâsı îtibariyle "Ebû Leheb", onun hâlinden kinâye olmaya uygundur. Bu da onun cehennemlik olması hâlidir. İzâfet mânâsı îtibâriyle onun ismi, "ateş aleviyle beraber olan" mânâsına gelir. Bu durumda "Ebü'l-Hayr" ve "Ebü'l-Harb" isimleri de "devamlı hayırla ve harple beraber olan" demektir. Hakîkî leheb ise, Cehennem alevidir. Bu mânâ da onun cehennemlik olmasını gerektirir. Bu isimlendirmede, melzûmdan lâzıma geçiş vardır.

Ebû Leheb künyesi, zemm ifâde eder. Bu açıklama ile, "kâfir, fâsık ve bid'atçı ancak fitnesinden korkulduğu veya târif için künyelenir" şeklindeki ifâde de temelsiz kalmış olur. Çünkü bu hüküm, kınama değil, övgü ifâde eden ve sâhibi kendisiyle meşhur olmayan künyeler için geçerlidir.

el-İtkân'da deniyor ki: "Kur'ân-ı Kerîm'de Ebû Leheb künyesinden başka hiçbir

künye yoktur. Kur'ân'da onun Abdü'l-Uzzâ olan ismi zikredilmemiştir. Çünkü Uzzâ, put ismiydi. Böyle bir put ismine izâfeten isim koymak ve kullanmak şer'an haramdır."

Bu görüşte hatâ vardır: Zîrâ haram olan, böyle bir ismi koymaktır, yoksa önceden verilmiş olan ismi kullanmak değil. Bazıları "Böyle isimleri kullanmak da harâmdır, ancak kişi bu isimle meşhur olmuşsa o zaman haram olmaz. *A'meş* gibi kişinin görme kusûrunu bildiren sıfatlar gibi" der.

Bu sûre indikten sonra hiç bir mü'min, Ebû Leheb'in cehennemlik olduğu hususunda şüphe etmez. Başkası için aynı hüküm geçerli değildir.

Bu sûrede Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e, "De ki: Eli kurusun…" denilmemiştir. Bu, Efendimiz (s.a.) amcasına karşı hakâret etmiş ve ağır konuşmuş olmasın diyedir. Her ne kadar amcası ona hakâret etse bile… Çünkü amca tıpkı baba gibi hürmete lâyıktır. Bir de O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir ve büyük bir ahlâk üzeredir. Bu sebeple O'nun yerine Ebû Leheb'e Allah Teâlâ cevap vermiştir.

Bu âyet "Ebî leheb" değil de "Ebû Leheb" şeklinde de okunmuştur. Bunun Arapçada örnekleri de vardır: "Ali b. Ebû Talib", "Muâviye b. Ebû Süfyân" ifâdelerinde yer alan "Ebû" kelimeleri gibi. Hâlbuki kâide, muzâfun ileyh olduğu için "Ebî" şeklinde olmasıdır. Kelimenin bu şekilde Ebû Leheb okunması, kelimede bir değişiklik yapıldığında onu işiten kimsenin bir müşkil var zannetmemesi içindir. Kısacası, künye özel isim mesâbesindedir. Özel isimler ise hiçbir hâlde değişikliğe uğramaz. Mekke emîrlerinden birinin iki çocuğu vardı. Birinin ismi Abdillah, diğerininki ise Abdellah idi.

مَآ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾

2. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi.

Yâni başına helâk geldiği zaman bunlar onu def'edemedi ve aslâ fayda vermedi. Bu mânâ, "mâ"nın nâfiye olumsuzluk mânâsına alınması durumundadır. Onu soru edatı olarak almak da mümkündür. Bu takdirde âyetin mânâsı: "Onu ne kurtardı?" olur. O zaman buradaki soru, "inkârî" olur. Veya mef'ûl-i mutlak olarak "Hangi kurtarış onu kurtardı" mânâsına gelir.

Malından maksad, malının aslı ve onunla kazandığı kâr, mahsul, menfaat, şeref ve taraftarlardır. Kârûn'dan daha zengin kimse yoktu, ama malı onu ölümden de azaptan da koruyamadı. Süleyman (a.s.)'dan daha büyük bir hükümdar yoktur, ama O'nun için de şöyle denmiştir:

Gece gündüz Süleyman (a.s.)'ın tahtı
Rüzgâr üzerinde gezmez miydi?
Görmedin mi sonunda ne oldu? Tâcı tahtı yele verdi.
İyi olan kimse odur ki ilim ve adâletle buradan göçer gider.

Onun malı, babasından mîrâs olarak aldığı ve bizzat kendisinin kazandığı mallardır. Ya da malı, kötü amelidir ki o da Nebî (s.a.)'e düşmanlık yolundaki tuzaklarıdır. Veya kendine göre bir değeri olduğunu zannettiği amelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Onların yaptıkları herbir ameli ele alırız. Onu saçılmış zerreler hâline getiririz."*** (Furkan, 25/23)

Bazıları âyeti, *"Malı ondan hiçbir zararı uzaklaştıramadı ve o hiçbir menfaat kazanamadı"* şeklinde anlamışlardır.

İbn Abbâs'a göre ise âyette yer alan, "kazandığı şey", çocuğu anlamınadır.

Rivâyet göre Ebû Leheb; "Kardeşimin oğlunun söylediği haksa, ben kendimi malım ve oğlumla kurtarırım" derdi. Ancak Allah Teâlâ onun umudunu boşa çıkardı. Temennî ettiği şeyi elde edemedi. Oğlu Uteybe'yi Şam yolunda bir arslan parçaladı. Ebû Leheb'in oğlu Uteybe Peygamber Efendimiz'in (s.a.) kızı ile nişanlıydı. Şam'a gitmek istedi. "Muhammed'e varıp O'na eziyet edeceğim." dedi. Rasûlullah'a gelip; "Ey Muhammed! Ben, ***«Battığı zaman yıldıza andolsun»*** (Necm, 53/1) ve ***«Sonra yaklaştı, derken daha da yaklaştı»*** (Necm, 53/8) âyetlerini inkâr ediyorum" dedi. Sonra da Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in yüzüne tükürdü. Kızından da ayrıldı. Allah Rasûlü (s.a.), *"Allah'ım, ona köpeklerinden birisini musallat et!"* diye bedduâ etti. Uteybe babasına olup bitenleri haber verdi. Sonra hep birlikte Şam'a doğru yola çıktılar. Bir yerde konakladılar. Oradaki kiliseden bir râhip yanlarına geldi ve: "Burası yırtıcı hayvanların bulunduğu tehlikeli bir yer" dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb: "Ey Kureyş! Bu gece bana yardım ediniz. Çünkü ben Muhammed'in bedduâsından oğlumun başına birşey geleceğinden korkarım." dedi. Kureyşliler develerini onların etrâfında topladılar. Etrâflarına çöktürdüler. Uteybe'yi de ortalarına aldılar. Ancak aslan gelip, ortalarını yara yara ilerledi. Herbirinin yüzünü koklaya koklaya ortalarına doğru gitti ve sonunda Uteybeye bir pençe atarak öldürdü.

Ebû Leheb'e gelince, Bedir savaşından yedi gece sonra kara kızıl hastalığından öldü. Kara kızıl hastalığı, vûcutta mercimek büyüklüğünde yaralar oluşan Tâûn cinsinden umûmiyetle öldürücü bir hastalıktır. Bu hastalık bulaşıcı olduğu için, âilesi, kendilerine bulaşır korkusuyla ondan uzak durdular. Leşi üç gün kaldı, koktu. Sudanlı bazı işçiler kirâladılar. Bunlar onun leşini alıp toprağa defnettiler. Âkıbeti, tam da Kur'ân'ın haber verdiği gibi oldu.

İnsânü'l-uyûn'da deniyor ki: Ebû Leheb için bir çukur kazmadılar. Fakat leşini bir duvara yaslayarak üzerine duvarın gerisinden taş atarak cesedini taşlarla örttüler.

Bir başka rivâyette ise, onun için bir çukur kazdılar. Sonra leşini uzun bir sopa ile çukura ittirdiler. Sonra da uzaktan taş atıp üstünü kapattılar.

Rivâyete göre **Hz. Âişe** (r.anhâ) oradan geçerken yüzünü kapatırdı.

Bugün Şübeyke kapısı dışındaki, taşa tutulan kabir Ebû Leheb'in kabri değildir. Bu kabir Kâbe'ye insan pisliği bulaştıran iki kişinin kabridir. Bu hâdise Abbâsîler zamanında olmuştu. Rivâyete göre insanlar bir sabah uyanınca Kâbe'ye insan pisliği bulaştırılmış olduğunu gördüler. Fâilleri yakalamak için pusuya yatıp beklediler. Ve

birkaç gün sonra bu işi yapan iki kişiyi yakaladılar. Ve onları orada asarak idâm ettiler. O gün bugün bu iki kişinin kabri taşa tutula gelmiştir.

سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾

3. O, alevli bir ateşte yanacak.

"O" şüphesiz *"alevli"* yanan, parlayan büyük *"bir ateşe girecektir."*

Yukarıda zikredilen cezâ, O'nun dünyadaki cezâsıdır. Öldükten sonra dirilince de hiç şüphesiz o alevli, parlak ve büyük bir ateşe girecektir. Bu ateş, cehennnem ateşidir.

Bu âyet, meşhûr olduğu üzere, onun aslâ îmân etmeyeceğini bildiren kesin bir delil değildir. Ta ki, "Kur'ân'a îmân ile mükellef kılınışı, aslâ îmân etmeyeceği gerçeğine inanması ile mükellef tutulduğu" sonucunu doğurmasın. Çünkü böye bir durumda, Ebû Leheb iki çelişik ve zıt durumu birleştirmekle mükellef tutulmuş olur.[258]

Ateşe girmek kâfirlere mahsus değildir. Ebû Leheb bu ifâdeden, Cehenneme giriş sebebinin inkârı değil, fâsıklığı ve mâsiyetleri olduğu sonucunu çıkarabilir. Bu durumda, "Ebû Leheb'in mükellef kılındığı husus, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in getirdiklerine icmâlen inanmasıdır, yoksa Kur'ân'ın getirdiklerine bütün ayrıntısı ile îmân etmesi değildir ki, kendisinin sürekli îmân etmeyeceği gerçeğine îmânla mükellef tutulmuş olsun!" şeklindeki meşhûr cevâba baş vurmaya hiç gerek kalmaz.

وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾

4. Odun taşıyıcı olarak karısı da *(ateşe girecek)*.

Yâni onun karısı da gelir ve Cehennem ateşine girer.

Ebû Leheb'in karısı, Harb b. Ümeyye'nin kızı Ümmü Cemîl'dir. Ümmü Cemîl, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi olup Muâviye'nin halasıydı. İsmi Avrâ idi. O, Rasûlullah (s.a.) ile komşuluk etmişti. Diken, pıtrak ve demir dikeni gibi bir bitkiden oluşan koca demetleri getirir, geceleri Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in yoluna yayardı. -Neûzü billâh (Allah'a sığınırız)-, ayağına batsın ya da eteğine dolaşsın diye yoluna diken koyardı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara, tıpkı ipeğe basar gibi basardı.

Ebû Leys tefsirinde diyor ki; "Bu kadının yaptıkları sebebiyle Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı büyük sıkıntı ve zorluklara mâruz kaldılar.

Kâşifî Tefsiri'nde şöyle denir: Rasûlullah (s.a.) namazdan döndüğünde onları yolunun üzerinde diken ve pislik saçarken yakalar ve yumuşak bir üslûpla: *"Siz nasıl bir komşuluk yapıyorsunuz böyle?"* buyururlardı.

Senin gül bahçesi yanağında gül açıldığından,

Hepsi senin yoluna diken döküyorlardı.

“Odun hamalı olarak;” Arapçada ‘Hatab’ *Kâmûs*’un beyân ettiği üzere, ateşi yakıp tutuşturmak için hazırlanmış odun parçası demektir.

Bu âyette “Hammâle” kelimesinin üstün okunması, kınama ve hakâret içindir. Buna göre burada sanki, “Ben kınarım o odun hamalını” denmiş oluyor. **Zemahşerî** der ki: “Ben bu kırâati güzel buluyorum. Allah Teâlâ, Rasûlullah Efendimiz’i, Ümmü Cemîl’i kınamayı istediği en güzel sıfatla zikrederek hoşnûd etmiştir.”

Bâzı âlimlere göre ise, “Hammâle” kelimesi hâl olduğu için mansûbdur. Buna göre “Odun hamalı” terkîbi, gerçek anlamda izâfet olmuş olmaz. Çünkü maksad, Ümmü Cemîl’in kıyâmet günü zakkûm, darî‘ gibi ağaçlardan odun demetleri taşıyacağını ifâdedir. Boynunda ise ateşten zincirlerden bükülmüş bir ip olacaktır. Ümmü Cemîl, tıpkı her günahkâr gibi, cürmünü işlerkenki hâline göre azâb edilecektir.

Katâde’den gelen bir rivâyette ifâde edildiği üzere, Ümmü Cemîl onca zenginliğine rağmen, çok cimri olduğu için sırtında odun taşırdı. İşte o cimriliğinden dolayı ayıplanmıştır. Bu durumda “Hammâle” kelimesinin mansûb oluşu sırf hakâret içindir. Bir diğer rivâyete göre o, insanlar arasında söz taşır bozgunculuk yapardı. Sanki aralarında odun taşır, kavgayı alevler, kötülük yayardı.

“Odun taşımak”, söz taşımaktan ibârettir ki bu sebeple düşmanlık ateşi iki kimse arasında daha da artar.

Kavga iki kimse arasında yanmış bir ateştir,
Bedbaht gammaz ise odun taşıyıcıdır.
Sonra o ikisi barışır, anlaşırlar,
Gammaz da tâlihsiz ve rezil bir hâlde arada kalır.
İki kişi arasındaki ateşi alevlendirmek,
Kendisi de arada kalarak yanmak, akıl işi değildir.”

فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

5. Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde.

“Boynunda da bükülmüş bir ip olduğu halde.” Âyetteki “cîd”, *Kâmûs*’un beyânına göre; boyun, boynun gerdanlık takılan kısmı veya boynun ön kısmı demektir.

“Mesed”, ana maddesi ister lif, ister deri, ister başka bir şey olsun, kuvvetlice bükülmüş ip demektir. Nitekim kelimenin “sımsıkı bükülmüş ip” mânâsına geldiğini, “Dâbbetün memsûde: sımsıkı bağlanmış hayvan” tâbirinden de anlamak mümkündür.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Ümmü Cemîl’in boynunda sımsıkı bükülmüş bir ip olacaktır. Ve o bu diken demetini tıpkı oduncuların yaptıkları gibi boynuna bağlayarak taşıyacaktır.” Bu ifâdelerin kullanılması, onu, basit oduncu kadınlara

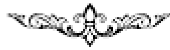
benzeterek değersizleştirmektir. Tâ ki bu duyduklarına kızsın, zoruna gitsin ve kocası da onunla birlikte kızsın. Çünkü onlar izzet ve şeref sâhibi bir evde, servet ve zenginlik makâmında bulunuyorlardı.

Mürre el-Hemedânî der ki: Ümmü Cemîl, hergün bir demet demir dikeni getiriyor ve müslümanların gelip geçtikleri yollara atıyordu. Bir gece o yine böyle diken taşırken yoruldu ve dinlenmek için bir taşın üzerine oturdu. Bir melek gelerek kendisini arkasından çekti ve onu ipiyle boğdu. O da ölüp Cehenneme gitti.

Yenbûu'l-hayât isimli eserde şöyle deniliyor: Ümmü Cemîl, Tebbet sûresinin indiğini duyunca hemen kardeşi Ebû Süfyân'ın evine gitti. Öfkeyle yanıyordu. Kardeşine: "Yazıklar olsun sana ey cesur adam! Muhammed beni kötülüyor sen oturuyorsun, bu seni kızdırmıyor mu?" dedi. Ebû Süfyân, "Ben senin öcünü alırım, O'nun hakkından gelirim" diyerek kılıcını aldı ve evden çıktı. Az sonra hızla geri geldi. Ümmü Cemîl, "Onu öldürdün mü?" diye sorunca, Ebû Süfyân: "Kardeşinin başının bir ejderhânın ağzında olması seni sevindirir mi?" dedi. Ümmü Cemîl, "Hayır vallahi!" dedi. Ebû Süfyân: "Az önce neredeyse bu oluyordu!" dedi. Yâni Ebû Süfyân bir ejderhâyı görmüştü. Eğer Allah Rasûlü'ne (s.a.) yaklaşmış olsaydı, yılan onun başını yutacaktı. Daha sonra Ebû Süfyân müslüman olacak, kız kardeşi ise kâfir olarak ölecekti. Her şey Allah Teâlâ'nın önceden belirlediği hükmüne göre olur.

Keşfü'l-esrâr'da gelmiştir ki; Ashâb-ı Kehf'in köpeğinde küfür rengi vardı, Bel'âm Bâûr'un elbisesinin süslemelerinde ise îman görünmekteydi. Ancak ezelî saâdet ve şakàvet her iki tarafta da gizliydi. Tâlih yüz gösterdiğinde köpeğin küfür rengi taşıyan sûret postunu Bel'âm'ın yüzüne örttüler ve ***"Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer."*** (A'raf, 176) dediler. Bel'âm'ın din hırkasını ise o köpeğe giydirdiler ve dediler ki; ***"Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir."*** (Kehf, 22)

Bu âyetin son kelimesi olan "mesed" kelimesinde durulur, sonra tekbir getirilir. Daha evvel geçtiği üzere bu vakf, yanlış bir mânâ vehmettirmemek içindir.[259]

---

[257]. Buhârî, Tefsîr, 111/1, 2; Tirmizî, Tefsîr, 111/1.

[258]. Çünkü bu durumda Ebû Leheb bir yandan Kur'ân'a îmân etmekle bir yandan da aslâ îmân etmeyeceğine îmân etmekle yükümlü tutulmuş olur ki bu da çelişkidir. Müfessir bunun için yukarıdaki açıklamayı yapmaktadır. (Çeviren)

[259]. Mesed Sûresi, 10 Cemâziyelevvel 1117/5 Eylül 1705 milâdi tarihinde tamâma erdi.

سُورَةُ الْإِخْلَاصِ

112- el-İHLÂS SÛRESİ

İhlâs, samîmî olmak, dine içtenlikle bağlanmak, onun esâslarını sırf Allah rızâsı için tatbik etmek mânâsına gelir. Mekke'de veya Medîne'de inmiştir, 4 veya 5 âyettir. İslâm'ın tevhid akîdesinin en özlü ve anlamlı ifâdesidir.

ONUN
HİÇBİR DENGİ
YOKTUR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ

يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. De ki: O, Allah birdir.
2. Allah sameddir. ***(Hiçbir şeye muhtâc değildir, aksine her şey O'na muhtâctır.)***
3. O, doğurmamış ve doğmamıştır.
4. Onun hiçbir dengi yoktur.

İlk âyetteki cümlenin bu şekilde "Hüve" şân zamiriyle başlaması, işin başında muhtevânın büyüklüğüne dikkat çekmektir. Çünkü bir şeyi önce mübhem/kapalı bırakıp sonra tefsir etmek, gönüllerde daha tesirli olur ve konunun zihinlere iyice yerleşmesini sağlar.

Ya da bu zamir sorulan şeye âiddir. Yâni "Sizin o sorduğunuz Allah'tır" demektir. Çünkü rivâyete göre müşriklerin Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e: "Kendisine dâvet ettiğin Rabbini bize vasfet, onun nesebini bize bildir ve onu bize anlat" demeleri üzerine bu sûre nâzil olmuştur.[260] Allah Teâlâ nesebi ile alâkalı soruya nesebden münezzeh olduğunu bildirerek cevap vermiştir. Kendisinden evlat sâhibi ve evlat olmayı, kefâeti/denkliği nefyetmiştir. Bu durumda zamir mübtedâ olup lafzatullah onun haberidir. "Ahad" lafzı da ondan bedeldir. **Ebû Ali**'ye göre nekre-i mahzânın mârifeden bedel olması bir fâide hâsıl olduğunda câizdir ki, bu da muhtar olan görüştür.

"Allah" lafzı gerçek ilâhın alemi olup bütün esmâ-i hüsnâ'nın mânâsına icmâlî olarak delâlet eder. **Kâşânî** demiştir ki: Kanaatimize göre Allah lafzı zât-ı ilâhiyyenin bizzat kendisinin ismidir.

Abdullah, bütün esmâ-i ilâhiyye ile bezenmiş kul demektir. Dolayısıyla kullar arasında makâmı ondan daha yüksek, şânı ondan daha âlî olan yoktur. Çünkü kendisinde ism-i âzam tahakkuk etmiş ve bütün sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıf olmuştur. Onun için de Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e has olarak bu isim kullanılmıştır: ***"Abdullah Allah'a ibâdet etmek üzere kalktığında."*** (Cin, 72/19) Gerçekte bu isim ancak ona ve ona tâbî olmaları bakımından veresesi olan kutuplara âiddir.

“Ahad” zâtında şerîki olmayanın, “vahid” ise sıfatlarında şerîki olmayanın ismidir. “Ahad” kendisinde hiçbir kesret îtibârı olmaksızın tek başına olan zâttır. Mâsivâdan müstağnî olmak mânâsındaki ahadiyyet kendisine âiddir. Bu ise başka bir husûsu dikkate almaksızın ayn ve zâtı îtibâriyledir. Vâhid, sıfatların çokluğu îtibâriyle zâttır. O da hazret-i esmâiyyedir. Bunun için Cenâb-ı Hak başka bir âyet-i kerîmede ***“Muhakkak ki, ilâhınız vâhid/birdir”*** (Saffat, 37/4) buyurmuştur da “Ahad” kelimesini kullanmamıştır. Çünkü vâhidiyyet takyîd esmâsındandır. Onunla mahlûkât arasında irtibat vardır. Yâni ahadiyyetin hilâfına ilâhiyyet ve me’lûhiyyet bakımından irtibât vardır. Çünkü ahadiyyetin herhangi bir şeyle irtibâtı sahih olmaz. “İlm-i ilâhî” sözü, kendisiyle mahlûkât arasındaki irtibat bakımından ve âlemin Allah tarafından yaratılması yönüyle beşer tâkati nisbetinde Hak Teâlâ’yı bilmektir. Çünkü bu konuda beşer tâkatinin yetmediği şeyler vardır ki bunlar kâmil insanların hayrete düştükleri mârifetullah husûsunda acziyetlerini îtirâf ettikleri hususlardır.

Buradan da bilinir ki, tevhîd-i zât hakîkatte Allah Teâlâ’ya hastır. Abdülehad, vaktin tek ve biriciği ve zamanın sâhibi demektir ki, ahadiyyet-i ûlâyı yerine getirmek ve kutbiyyet-i kübrâ kendisine âiddir. Abdülvâhid ise Allah Teâlâ’nın kendisini hazret-i vâhidiyyete ulaştırdığı ve bütün esmâsının ahadiyyetini kendisine açtığı kimse demektir ki, Hak Teâlâ’nın esmâsıyla idrâk ettiği her şeyi idrâk edip, yaptığı her şeyi yapar ve esmâ-i hüsnânın vücûdunu müşâhede eder.

İbnü’ş-Şeyh *Havâşî*’de şunları söyler: “Huvallâhu ahad” üç isimden ibaret bir cümledir ve bu cümledeki her bir isim Allah Teâlâ’ya *seyr-i illallah* edenlerin makâmlarından bir makâmdır. Birinci makâm, mukarrebûnun makâmıdır. Onlar eşyânın mâhiyet ve hakîkatlerine özü ve mâhiyeti îtibâriyle bakmışlardır. Dolayısıyla da onlar Allah’tan başka mevcûd bilmezler. Çünkü sâdece Hak Teâlâ’nın vücûdu, lizâtihi vâciptir. O’nun dışındakiler ise “mümkün” varlıklardır. Mümküne özü ve mâhiyeti îtibâriyle bakıldığı zaman ma‘dûm olur. İşte bunlar Hak Teâlâ dışında mevcûd görmemişlerdir. “Hüve” kelimesi her ne kadar mutlak işâret için olup kendisinden neyin kasd olunduğunu tâyin etmek için daha önce bir şeyin bir biçimde zikrolunmasına ya da kendisini tefsîr edecek bir şeyin ardından gelmesine muhtâcsa da onlar bununla Hakk’a işâret ederler. Bu işârette de ancak kasdolunanı diğerlerinden ayıracak şeye ihtiyâç duyarlar. Çünkü temyîz edici bir şeye ihtiyâç, ancak işâret edilmesi mümkün pek çok şeyin bulunduğu kapalılık durumunda olur. Daha önce açıkladığımız üzere onlar akıl gözleriyle sâdece Vâhid’i/bir olan Hak Teâlâ’yı görürler. Bu sepeple bu kimseler için “Hüve” lafzı tam irfân için kâfîdir.

İkinci makâm, ashâb-ı yemînin makâmıdır ki, birinci makâmın bir alt derecesidir. Çünkü onlar Hakk’ı mevcûd görmüşler, aynı zamanda halkı da mevcût görmüşlerdir. Dolayısıyla da mevcûdlarda kesret hâsıl olmuştur. Bu durumda “Hüve” lafzı Hak Teâlâ’ya işârette kâfî olmamıştır. Bilâkis, kendisiyle Hakk’ın halktan ayrıldığı bir temyîz ediciye ihtiyâç vardır. Dolayısıyla bunlar “Hüve” lafzının yanına Lafzatullah’ın getirilmesine ihtiyâç duyarlar. Denilmiştir ki: “Huvallah” onlar içindir. Çünkü

Lafzatullah, kendisi dışındakilerin O'na ihtiyâç duyduğu, O'nun ise kendisi dışındakilerden müstağnî olduğu mevcûdun ismidir. Onunla murad olan zât, kendisi dışındakilerden ayrılır.

Üçüncü makâm, ashâb-ı şimâlin makâmıdır. O makâmların en düşüğüdür. Onlar vâcibü'l-vücûdun birden çok olabileceğini söylerler. Bunlara bir reddiye ve dâvâlarını iptal için önceki lafizlara "Ahad" lafzı ilâve edilmiş ve "Kul huvallâhu ahad" denilmiştir."

Buradan da anlaşılıyor ki, sûfîlerin "Hû" ismi ile zikretmeleri sahîhtir. Çünkü sûfîler içinde *mahcûbûn* dediğimiz bidâyet ehli, *mükâşifûn* denilen nihâyet ehline tâbîdir. Sanki onların tamâmı, mevcût olarak sâdece Allah Teâlâ'yı görmüşlerdir. Onlara göre Allah Teâlâ mutlak ve sârî hüviyetiyle müteayyin olup aslâ ta'yîne muhtâc değildir. "هو" zamiri başkasına değil O'na râcîdir. Nitekim Kadr sûresindeki "أنزلناه" ifâdesinde de zamir Kur'ân-ı Kerîm'e râcîdir. Çünkü indirilen belirli olduğu için zamir başkasına râcî olamayacağı cihetle teayyün söz konusu olup "Onu indirdik" dendiğinde akla Kur'ân gelir, başkası gelmez. Bir kimsenin çıkıp, buradaki zamirin belirli bir mercii olmadığı hâlde nasıl kendisiyle zikrullah yapılacak, demesi kabul edilmez. Çünkü zamirler de bir isimdir ve isimlerle zikir yapılabilir. Bu noktada zamirle zâhirin bir farkı yoktur. Buna göre sûfîlerin ıstılâhında "Hû" zamirinin başına elif-lâm takısı gelebilir. Çünkü hüviyyete işârettir ve de ıstılahta münâkaşa yoktur. Sonra "Kul" sözü aynü'l-cem'den emirdir ve mazhar-ı tafsîl üzere vârid olmuştur. Bu ifâdede şu âyet-i kerîmenin sırrına işâret vardır. ***"Allah'tan başka ilah olmadığına Allah şâhit olmuştur, melekler ve ilim sâhipleri de!"*** (Âl-i İmrân, 18). Sanki şöyle diyor: "Ben cem' makâmında hüviyyetin birliğine şâhid oldum. Sen de fark makâmında bu birliğe şâhid ol ki, ahadiyyet ve lâ-ahadiyyetin sırrı ortaya çıkıp aralarındaki uyum cem' ve tafsîl bakımından hâsıl olsun. Gönlümüze böyle geldi, işin hakîkatini Allah bilir.

Bu âyet-i kerîme, "Kul" ifâdesi olmadan "Huvallah" diye de okunmuştur. Aynı durum Muavvizeteyn'de de söz konusudur. Çünkü ilkinde tevhîd diğer ikisinde de istiâze vardır. Dolayısıyla onlarla duâ etmek ve onların teblîği ile emrolunmak münâsiptir. Konuyla alâkalı A'lâ sûresinde bilgi verdiğimiz için burada tekrâra lüzûm görmüyoruz. Bâzıları da demişlerdir ki: Normalde "De! Söyle!" emrine muhâtab olan kimsenin sâdece diyeceği şeyi söylemesi, "Kul" lafzını tekrar etmemesi beklenirken, Mushaf'ta "قل" lafzı geçmiş ve bu şekilde de okunmuştur. Çünkü demekle emr olunan sâdece o anki muhâtap değildir. Bilakis bu emre muhâtap olanın durumundaki herkestir. Dolayısıyla bu ifâde, bütün zamanlarda kullara bir lütuf olarak bırakılmıştır.

اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

2. Allah sameddir. ***(O hiçbir şeye muhtâc değil, aksine her şey O'na muhtâcdır.)***

Allah samettir. Lafzatullah mübtedâ, Samed haberdir. فَعْل kalıbında olan الصمد kelimesi مفعول kalıbı mânâsındadır. Bu bakımdan مقبوض (kabzolunmuş) mânâsında olan قَبْض kelimesine benzer. “O zâtı ile müstağnîdir ve ihtiyâç sâhiplerinin maksûdudur. Onun dışındakilerinin tamamı bütün açılardan ona muhtâcdır” mânâsına gelir. Varlıklar içerisinde Allah’tan başka Samed yoktur. Samed olan sâdece Allah Teâlâ olduğuna göre kendisinde samediyyet bulunmayan hiçbir kimse ulûhiyyeti hak edemez. Samed kelimesinin mârife gelmesi, o zamanki insanların Allah Teâlâ’nın samediyyetini bilmeleri sebebiyledir. Hâlbuki ahadiyyet öyle değildir. İsm-i celîlin tekrâr edilmesi, samediyyet ile muttasıf olmayan kimsenin ulûhiyyeti hak etmekten uzak olduğuna işâret etmek içindir. Daha önce de buna işâret edilmişti.

Cümlenin başında atıf harfinin olmaması, bir önceki cümlenin neticesi gibi olması sebebiyledir. Önce bütün kemâl sıfatlarını gerektiren *ülûhiyetini* zikretti. Sonra “birden çok olma/teaddüd ve herhangi bir şekilde parçalardan oluşma/terekküb” şâibesinden ve “hakîkatinde ve husûsiyetlerinde ortaklık” tevehhümünden münezzeh olmasını gerektiren *ahadiyyetini* zikretti. Daha sonra ise zâtının dışındakilerden müstağnî olması ve bütün mahlûkâtın var olma/vücûd, var kalma/bekâ ve sâir durumlarda kendine muhtâc olmasını gerektiren *samediyyetini* zikretti. Böylelikle de hak yerine konulmuş ve Allah Teâlâ’nın açık sünnetleri insanlara gösterilmiş oldu. Allah Teâlâ’ya samediyyetin isbâtı, varlıkta ve zâtının ehadiyyeti îtibâriyle varlığa tâbî olan kemâlâtta ona istinâd etmemiz sebebiyledir. Yoksa o bu sıfattan müstağnîdir. Hâsılı, samediyyet ahadiyyetten farklı olarak Allah Teâlâ’nın isim ve sıfatlarında kesreti göz önünde bulundurmayı gerektirir. Abdüssamed, samediyyete mazhar olan kimsedir ki, belâları def etme ve hayır mededlerini ulaştırma husûsunda insanlar kendisine yönelirler. Azâbı def edilip sevâbın verilmesi hususunda da Allah katında bu kimse şefaatçi olur. O, Allah Teâlâ’nın âleme rubûbiyetinde ona nazarının mahallidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İşrak vaktinden sonra gayr-i ihtiyârî içimden şöyle söylemek geçti: Ezelî, ahadî, ebedî, samedî. Ey Rabbim! Sen ezelîsin, ahadîsin, ebedîsin ve samedîsin. Ebediyyet, samediyyete nâzır olduğu gibi ezeliyyet de ebediyyete nâzırdır. Bu da tahlil ve ta‘kîd îtibâriyledir. Ahadiyyet ancak ve ancak kesretlerin izâlesi ile tecellî eder. Gayb-ı mutlak olan ğınâ (zenginlik, müstağnîlik) makâmına ulaşıldığında kesret zevâl bulur ve zevâl ezel olur. Bu tahlîldir, fenâdır ve menzilleri geçmektir ve marsad-ı âlâya ve maksad-ı aksâya ayn ve ilim olarak ulaşmaktır. Samediyyete gelince o bakâ olan ebediyyet îtibâriyledir. Bu ise tahlîlden sonra ta‘kîdi gerektirir. O da ‘ayn makâmına nüzul iledir. Bu makâm ise ayn-ı hâricî ve en aşağı mertebesi nâsût olan şehâdet âlemidir. Velhâsıl, ahadiyyet cem‘, samediyyet ise farktır. Ahadiyyet makâmı, vâhidiyyet terkipleri cümlesinin kendisinden yayıldığı bölünemez noktadır. Onun teayyünlerinin ilki, Âdem olup daha sonra Havvâ gelir. Çünkü Havvâ ancak ve ancak Âdem’in hakîkî teayyününden çıkan havadan sonra zuhûr etmiştir. Onun için de هاء harfi حاء harfine dönüşmüş هواء iken حواء olmuştur.

Ahad isminin husûsiyeti, kudret âleminin ve eserlerinin zuhûr etmesidir. Hatta abdestli

bir şekilde tek başınayken bu ismi bin defa zikreden kimsede kuvvet ve zaafına göre acâib haller zuhûr eder.

Samed isminin husûsiyeti ise hayır ve salâhın husûle gelmesidir. Her kim onu seher vaktinde yüz yirmi beş defa zikrederse, üzerinde sıdk ve sıddîkiyyet eserleri zuhûr eder.

"el-Lüm'a" kitabında şöyle geçer: "Bu ismi zikreden zikrettiği müddetçe açlığın elemini hissetmez. Vasl ile okunduğunda, tenvinli ve iltikâ-i sâkineynden dolayı kesreli okunur. Rivâyetlerin çoğunda Ebû Amr, "الله أحد هو"de susar. Arapların bu gibi yerlerde vâsıl yapmadığını düşünmüştür. Kendisinin şöyle dediği rivâyet olunur: Vasıl ile okumak sonradan ihdâs olunmuş bir kırâattir. Bir rivâyette de şöyle demiştir: Kârîlerin böyle okuduğunu gördüm: قل هو الله أحد . Eğer vâsıl yaparsan tenvinli okursun. Başka bir rivâyette de şunları söyler: Âyet sonlarında durmayı tercih ederim. Çünkü her bir âyet sonrakinden bağımsız olup müstakil mânâya sâhiptir. Âyet fâsıladır, zaten bundan dolayı da âyet diye isimlendirilmiştir.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾

3. O, doğurmamış ve doğmamıştır.

Sonra yukarıdaki hükümlerin tahtında münderiç olan bazı cüz'î ahkâmı zikretti. Melekler ve Mesîh hakkında iftirâ atanların iddiâlarının çürüklüğünü ortaya koymak sadedinde "لم يلد" denildi. "Kimseyi doğurmadı, doğurmamıştır." Bunun için de nefy, "لا يلد / لن يلد" şeklinde gelecek zaman sîgasında değil de mâzî sîgasında geldi. Yâni O'ndan çocuk sâdır olmadı, demektir. Çünkü O'nun cinsinde olan bir varlık yoktur ki, kendi cinsinden bir eş olsun da çocuk dünyaya gelsin. Ya da kendine yardım edecek veya halef olacak herhangi bir şeye ihtiyâç duymaz. Çünkü ihtiyâç ve fânîlik Allah -sübhânehû ve Teâlâ- için imkânsızdır.

"Neden Allah Teâlâ bu sûrede "baba olmadı" derken Benî İsrâil sûresinde ***"çocuk edinmedi"*** (İsra, 111) demektedir" diye sorarsan derim ki: Hıristiyanlar iki gruptur. Bazıları "İsâ gerçekten Allah'ın oğludur" derler ki, bu sûredeki red onlaradır. Bazıları ise Allah Teâla'nın İbrâhim (a.s.)'ı müşerref kılmak için halîl/dost edinmesi gibi İsâ (a.s.)'ı müşerref kılmak için de onu evlad edindiğini söylerler ki, "çocuk edinmedi" ifâdesi onları reddetmektedir.

"Kimseye evlâd olmadı" Hiçbir şeyden sudur etmedi. Çünkü gerek öncesinde gerek sonrasında kendine adem/yokluk nisbet etmek muhâldir. Bazıları demişlerdir ki: Babalık ve çocukluk ancak misliyyet/benzerlik ile mümkün olur. Çocuk baba gibi olmalıdır. Hâlbuki onun vâcip hüviyyeti ile bizim mümkün hüviyyetimiz arasında bir misliyyet/benzerlik yoktur.

Baklî demiştir ki: O, hâdis/sonradan olan şeylerin mahalli olmadığı gibi hâdis olan şeyler de onun mahalli olmadı, demektir. Onlar böyle bir şeyi kabul ve îtirâf ettikleri

hâlde “لم يولد” şeklinde sarâhaten ifâde edilmesi, doğma ve çocuk yapmanın birbirini gerektirdiğine işâret ederek bir önceki ifâdeyi pekiştirmek ve te’kîd etmek içindir. Çünkü mâlûm olduğu üzere, ancak çocuk yapabilen doğar, aksi geçerli değildir. Doğmadığını kabul etmek, doğurmadığını da kabul etmektir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle geçer: لم يلد önce zikredilmiştir. Çünkü Allah’ın çocuğu var olduğunu söyleyen pek çok kâfir vardır, ancak onun birinin çocuğu olduğunu söyleyen yoktur.

Farsça tefsirde demiştir ki: لم يلد Üzeyir Allah’ın oğludur diyen Yahudilere, ولم يولد ise Îsâ ilâhtır, diyen Hrıstiyanlara reddiyedir.

Ebu’l-Leys demiştir ki: لم يلد kendisine mîrâsçı olacak bir çocuk var olmadı, ولم يولد ise kendisi için mülküne vâris olacağı bir baba var olmadı, mânâsına gelir.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ ﴿٤﴾

4. Onun hiçbir dengi yoktur.

“ولم يكن له كفوا أحد” Arapça’da “كُفُؤُهُ/هَذَا كَفَاؤُهُ” demek “مِثْلُهُ” demektir ki, bu onun benzeridir, mânâsına gelir. “كافأ فلانا” demek de “مَاثَلَهُ” gibi o falancaya mümâsil, benzer oldu anlamındadır. “له” câr-mecrûru “كفوا”e mütealliktir, sonra gelmesi gerekirken önce gelmiştir. Maksad Allah Teâlâ’nın zâtından denkliği kaldırmaktır. Mânâ şöyle olur: “Hiçbir kimse ona denk olmadı, benzer olmadı. Bilâkis o denkleri yaratandır.” “Küfüven” kelimesi, eş sâhibi olmayı nefyetmek için “كفاءة” kökünden de gelmiş olabilir. “Kâne”nin isminin sonradan gelmesi ise âyet sonlarındaki fâsılalara riâyet etmek içindir. Üç cümlenin atıf harfiyle birbirine bağlanmasının sebebi, her bir cümlenin, benzerliğin üç türünden birini nefy etmesi olabilir. Burada üç farklı cümle şeklinde gelmiş tek bir cümle söz konusudur.

Kâşânî demiştir ki: Onun ahadiyyet hüviyyeti kesret ve inkısâmı kâbil olmayıp vahdet-i zâtiyye de başkasıyla kıyaslanamaz. Çünkü vücûd-ı mutlak dışındakiler sâdece adem-i mahzdan ibârettirler. Böyle olunca da O’na hiçbir varlık denk olamaz. Çünkü adem-i sırf vücûd-ı mahz’a denk değildir.

Kâşifî demiştir ki: Bu âyet, “O’nun dengi ve misli vardır” diyen Arap Mecûsî ve müşriklerini reddetmektedir. Demişlerdir ki bu sûredeki her bir âyet kendinden önceki âyetin tefsiridir. Meselâ derlerse ki “men hüve/o kimdir?” sen, “Ahad” dersin. “Ahad kimdir?” dediklerinde “Samed” dersin. “Samed kimdir?” derlerse, sen de “lem yelid velem yûled” dersin. “Lem yelid velem yûled kimdir” diye sorarlarsa “velem yekün lehü küfüven ahad” dersin.

Bâzıları da demişlerdir ki: Vâlihîn’in/kendinden geçenlerin kâşifi/perdeleri kaldıran “Hû” sözüdür. Muvahhidîn’in kâşifi “Allah” lafzı, Âriflerin kâşifi “Ahad” lafzı,

ulemâ'nın kâşifi "Samed" lafzı, ukalânınki ise "لم يلد"dir. لم يلد ifâdesi avâmın tevhidine işârettir. Çünkü onlar yaratıcının varlığını şâhit ve delillerle bilirler.

Bâzı büyükler de demişlerdir ki: İhlâs sûresi nüzul/mânevî iniş hâline işârettir. O da meczûbun hâlidir. Evvelâ "هو الله أحد الله الصمد... الخ" der. Su'ûd (yükseliş) hâli sondan هو cânibine doğru kabul edilir. Evvelâ لم يكن له كفوا أحد der, sonra هو deyinceye kadar yükselir. Fakat sâliklerin Kur'ân'da هو'yi bulmakla yetinmesi uygun değildir. Bilâkis fiilî Kur'ân'a yükselip Kur'ân'da هو'yi müşâhede etmesi gerekir. هو bütün âlemleri ihâta eder. Sâlike ilk keşfolunan da odur.

Bu sûre kısalığına rağmen bütün maârif-i ilâhiyyeyi içerdiği ve bu hususta ilhâda düşenlere bir reddiye olduğu için hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"O Kur'ân'ın üçte birine muâdil/denktir."* [261] Kur'ân-ı Kerîm'in maksadları akâid, ahkâm ve kıssaları beyâna münhasırdır. Her kim bunların hepsini denk görürse, maksadın sâdece zât-ı ilâhî olduğunu kabul eder. O da mebde' ve Allah'ın sıfatları ilmidir. Diğerleri ise ona vesîledir.

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Yedi kat semâ ve yedi kat arz* "Kul Huvallâhu Ahad" *temeli üzerine bina edilmiştir."* [262] Yâni onlar, ancak ve ancak Allah'ın tevhîdine ve bu sûrede anlatılan sıfatlarının mârifetine delîl olarak yaratılmıştır. Diğer bir rivâyette de şöyle geçer: Rasûlullah (s.a.) bir kimsenin İhlâs sûresini okuduğunu duymuştu. *"Gerekti"* buyurdu. "Ya Rasûlallah ne gerekti?" diye sorulunca *"Cennet gerekti"* buyurdu.[263]

Süheyl bin Sa'd (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, bir kişi Rasûlullah (s.a.)'e geldi ve fakirlikten şikâyet etti. Rasûlullah Efendimiz ona şöyle buyurdu: *"Evine girdiğin zaman selâm ver, kimse yoksa kendine selâm ver ve* "İhlâs" *sûresini bir defa oku!"* O kişi bu denileni yaptı. Allah ona öylesine bol rızık verdi ki, komşuları bile bundan istifâde etti.

Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet olunur: Kim İhlâs sûresini sabah namazından sonra on bir defa okursa şeytan uğraşsa da o gün ona hiçbir günâh bulaşmaz.

Yine hadîs-i şerifte şöyle geçer: *"Sizden biri bir gecede Kur'ân'ı hatmekten âciz midir?"* Denildi ki: "Yâ Rasûlallah kimin buna gücü yeter?" Efendimiz de şöyle buyurdu: *"Bu hatim İhlâs sûresini üç defa okumasıdır."* [264]

Rivâyet olunduğuna göre Cebrâil (a.s.) Tebük'te indi ve şöyle dedi: "Ya Rasûlallah! Muaviye bin Muâviye el-Müzenî (r.a.) Medîne'de vefât etti. İster misin senin için yeryüzünü düreyim de onun cenâze namazını kılasın?" Efendimiz (s.a.), *"Evet"* buyurdu. O da kanadıyla yere vurdu ve onun yatağını kaldırıp Efendimiz'in önüne getirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onun namazını kıldırdı. Ardında iki saf melek vardı ve her bir safta yetmiş bin melek bulunuyordu. Sonra döndü. Rasûlullah (s.a.): *"O, bu makâma ne ile ulaştı?"* diye sorunca Cebrâil (a.s.): "İhlâs sûresini sevip, gelip giderken, ayaktayken, otururken her hâlinde okuması sebebiyle" cevabını verdi. (Taberânî) [265]

İhlâs sûresi nâzil olduğunda ona yetmiş bin melek eşlik etmiştir. Her semânın ehline

uğradıkları zaman, oradakiler yanlarında ne olduğunu sordular. Onlar da: "Rab sübhânehû'nun nisbeti" dediler Bundan dolayı bu sûre *Nesebü'r-Rab* diye isimlendirilmiştir. *Keşfü'l-esrâr*'da böyle kayıtlıdır. Allah şirkten beri tutulduğu için veya azaptan kurtuluş mânâsından dolayı ya da sırf tevhîdden bahsettiği için İhlâs sûresi diye isimlendirilmiştir. **İmâm Gazâlî** şöyle demiştir: "Rabbimin affi kurtuluş vesîkamdır, kurtuluşumu ondan beklerim, bunun için de İhlâs sûresine sarılırım."

Bu sûre sırf Allah'a has olduğu ve içinde dünya ve âhirete dâir hiçbir şey zikrolunmadığu için İhlâs diye isimlendirilmiştir.

Hanefî demiştir ki: Okuyanını âhiretin şiddetlerinden, sekerât-ı mevtten, kabrin karanlıklarından, kıyâmetin korkularından kurtardığı için bu ismi almıştır.

Kâşânî demiştir ki: İhlâs, ahadiyyet hakîkatini kesret şâibesinden tasfiye etmek mânâsına geldiği için sûre bu ismi almıştır. [266]

---

[260]. Tirmizî, Tefsîr, 112/1.

[261]. Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 10.

[262]. Bu hadîsin mevzû (uydurma) olduğu söylenmiştir (Zeylaî, *Tahrîcu ehâdîsi Keşşâf*, IV, 331).

[263]. Ahmed, II, 302; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11.

[264]. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 13; Müslim, Müsâfirîn, 259; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11.

[265]. Bkz. Beyhakî, *Delâil*, V, 245, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 84; İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 1424; İbn Kesir, IV, 569. İbn Abdilberr, isnâdının kavî olmadığını söylemiştir.

[266]. İhlâs sûresi 1117 senesi Cemâziye'l-evvel ayının on biri Pazartesi günü/7 Eylül 1705 milâdi tarihinde tamamlandı.

سُورَةُ الْفَلَقِ

113- el-FELAK SÛRESİ

Sûre ismini, ilk âyetinde geçen ve "sabah" mânâsına gelen "felâk" kelimesinden almıştır. Nâs sûresiyle birlikte "Mukaşkışeteyn (şirkten uzaklaştıranlar)" ismiyle de anılmaktadır. Aynı sûrelere başlarındaki "eûzü" kelimelerinden dolayı "Muavvizeteyn" ismi de verilmiştir. Beş âyet olup Medîne'de nâzil olmuştur.

SABÂHIN RABBİNE SIĞINIRIM!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ
اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثَاتِ فِي الْعُقَدِۙ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ
اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. De ki: Sabâhın Rabbine sığınırım!
2. Yarattığı şeylerin şerrinden,
3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,
4. Düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden,
5. Ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!

“Felak” ayırmak anlamına olup sabah demektir. Çünkü gece ondan ayrılır ve kopar. Burada hazif ve îsâl vardır. Bir şeyin başka bir şeyle örtülüp daha sonra üzeri örtülen şeyden ayrılıp zâil olmasıyla gerçekleşir. Bu şekilde örtünün zâil olmasıyla üzeri örtülen şey ortaya çıkar. Gecenin karanlığının üzerinden kalkmasıyla sabah مفلوق عنه olmuştur. Meselde denir ki: “O sabahın aydınlığından daha açıktır.” Felak kelimesinin diğer bir anlamı da mahlûkat’tır. Çünkü mümkinâtın tamâmı Allah katında a‘yân-ı sâbite olup adem/yokluk karanlığı ile örtülü idi. Allah Teâlâ bu karanlıkları tekevvün ve îcâd nûru ile izâle edip ilmindeki mükevvenâtı ortaya çıkardı. Böylelikle o mükevvenât oldu. İstiâze/sığınmanın, karanlıktan sonra nûr, darlıktan sonra genişlik, sökülmeden sonra yamama mânâlarını ifâde eden felâk kelimesine muzâf kılınmış Rab ismine olmasında, çok güzel bir vaad vardır. Buna göre sığınan kimse kabul edilir ve sığındığı şeyden muhâfaza edilir. Benzer durumda olanlardan hatırlatma yapılarak ümîdi güçlendirilir, ilticâ ve Rabbine sığınma kapısını çalma husûsunda daha gayretli ve ihtimâmlı olmaya ziyâdesiyle teşvîk edilir.

Demişlerdir ki: Sabah doğunca ağırlık hafifliğe, gam sürûra dönüşür. Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) kuyuya atıldığı zaman dizi çok acıdı ve gece boyunca uyuyamadı. Sabah yaklaşınca Cebrâil (a.s.) Allah Teâlâ’nın izni ile indi ve kendisinden Rabbine duâ etmesini istedi ve ona bunu emretti. Yûsuf (a.s.): “Ey Cebrâil sen duâ et, ben âmîn diyeyim” dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) duâ etti, Yûsuf (a.s.) da âmîn dedi. Allah Teâlâ ondaki sıkıntıyı giderdi. Yûsuf (a.s.) toparlanınca “Ey Cebrâil şimdi de ben duâ

edeyim, sen âmîn de” dedi ve Rabbinden o saatte sıkıntıda olan herkesten sıkıntısını gidermesini istedi. Bu sebeple, her hasta gecenin son kısmında belli bir rahatlık hisseder.

Rivâyete göre sahâbeden biri Şam’a gitmişti. Zımmîlerin evlerini gördü, içinde bulundukları alçak hayâta rağmen dünyalık imkânlarının çokluğunu fark edince: “Ben buna ehemmiyet vermem, âkıbetleri felâk değil mi?” dedi. Kendisine, felâk nedir, diye sorulunca “Cehennemde bir evdir, o açıldığı zaman bütün Cehennem ehli çığlık atar.”

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾

2. Yarattığı şeylerin şerrinden,

Yaratmış olduğu insan, cin ve tabiat ve ihtiyâr sâhibi bütün diğer mahlûkâtın şerrinden… demektir. Yarattığı şeylerin kötülüğünden; insan, cin, ayaklı ve sürüngen hayvanların kötülüğünden; ezâ ve cefâsından…

Âyet-i kerime, bedenî olsun olmasın darb, katl, sövme, ısırma, hayvan sokması, sihir ve benzeri bütün şer ve zararları içine alır. Şerrin yaratılmış olanlara yâni halk âlemine izâfetle kullanılması, onun emr âleminde bulunmayıp sâdece halk âleminde bulunması dolayısıyladır. Söz konusu halk âlemi, farklı maddelerin karışımı, kevn ve fesâdı (oluşum ve bozulmayı) gerektiren zıt keyfiyetlerin etkileşim esâsları üzerine binâ edilmiştir. Emir âlemi ise mahza hayırdır ve bütünüyle şer şâibelerinden münezzehtir.

Allah’ın şerri yaratmadığını söyleyen bazı Mutezilîler kelimeyi tenvinli okumuşlar ifâdesindeki mâ’yı da nâfiye olarak almışlardır. Bu batıl bir mezhebe mebnî merdûd bir kırâattir.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾

3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,

Şerrin bazı türleri, daha öncekilerin tahtında münderiç olmasına rağmen, çokça vâki olup daha fazla istiâzeyi gerektirdiği için husûsî olarak zikredilmiştir. Diğer taraftan neden sığınıldığının belli olması istiâzeye daha çok ehemmiyet verildiğini gösterir ve sığınma talebinin kabû edildiğini daha çok hissettirir.

Yâni kararmış, karanlığı şiddetlenmiş gecenin şerrinden… demektir. Bu da şafağın kaybolmasından sonradır.

إذا وقب eşyâların üzerindeki oyuklara وقب denilir. Kayalarda içerisinde su biriken oyuklar da bu kabîldendir. وَقَبَ fiili çukura girdi, mânâsında kullanılır. وقبت الشمس güneş kayboldu demektir. وقب الظلام da karanlık oldu mânâsındadır. Burada, gecenin karanlığı her şeyi kapladığı zaman mânâsı vardır. Bu şekilde kayıtlanmasının sebebi, şerrin gecede daha çok olması ve ondan kaçınmanın daha çetin ve zor olması sebebiyledir.

Onun için denilmiştir ki: الليل أخفى للويل Gece, kötü şeyleri daha fazla gizler. Yine denilmiştir ki: أغدر الليل (Gece gadretti) Çünkü gecede gadr (ihânet) çoğalır ve yardım azalır. Onun için bir kimse geceleyin birine silâh çekse de kendisine silâh çekilen çekeni öldürse kısâs gerekmez. Gündüz olsaydı gerekirdi, çünkü gündüz vakti başkalarının yardım etmesi söz konusudur. Elhâsıl, ehl-i harb geceleyin hareket eder, yine cin ifritleri, haşereler, insana zarar veren diğer mahlûkât hep gece ortaya çıkar. *Rasûlullah (s.a.) gecenin evvelinde yolculuk yapmayı yasaklamış, kapların ve kapıların kapatılmasını, su kaplarının ağızlarının örtülmesini, çocukların sokağa salıverilmeyip evde tutulmasını*[267] *emretmiştir.* Bütün bunlar şer ve belâlardan sakınmak içindir.

Denilmiştir ki, gasik aydır, vakab fiili ise ayın tutulup kararmasıdır. **Hz. Âişe** (r.anhâ) şöyle demiştir: *Rasûlullah (s.a.) elimi tuttu ve aya işâret ederek şöyle dedi: Bunun şerrinden Allah'a sığın! Çünkü âyette bahsedilen gasik budur.*[268] Kaçınılması gereken şerler ise, ayın sebep olduğu bedenî sıkıntılar ile aya ve güneşe tapanların düştüğü fitneler gibi dînî bazı problemlerdir. Denilmiştir ki: Ay için gasik kelimesinin kullanılması ayın yüzeyinin karanlık olması ve ışığını güneşten alması ve ay sonunda ışığın tamamıyla kaybolması sebebiyledir. Müneccimler bu durumu uğursuzluk kabul ederler. Onun için de sihirbazlar hastalığa sebep olacak sihirlerini ancak bu zamanda yaparlar. Bunun, sebeb-i nüzûle daha münasip olduğu söylenmiştir.

Bir görüşe göre ise gasile Süreyya yıldızıdır. Vakab fiilinden kasıd ise onun sükûtudur/inişidir. O sükût ettiğinde hastalık ve tâunlar artar, o doğduğunda ise hastalık ve elemler azalır.

Diğer bir görüşe göre ise gasik insana isâbet eden bütün şerlerdir. vakab fiilinden kasıd ise onların insana hücûm etmesidir.

Gasik kelimesinden siyah yılan, vakab fiilinden ise onun vurması ve sokması kasd olunabilir. *Kâmûs*'ta şöyle geçer: O uyanık hâliyle erkeğin uzvudur. Bu, İbn Abbâs ve diğer bazı kimselerden nakledilmiştir.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ﴿٤﴾

4. Düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden,

"Üfleyenlerin, üfürükçülerin şerrinden". "Neffâsât" kelimesi nefs kökünden gelir ve nefh kelimesine benzer. Rukye yaparken tükürüksüz üflemeye verilen isimdir. Eğer türkürüklü olursa ona تَفْل denilir. Sülâsî mücerred birinci ve ikinci bâblardan kullanılır. نفث الراقي demek, rukye yapan üfledi demektir. نفّاثات şeddeli hâli ile bu fiili çokça yapan ve onu meslek hâline getirenler için kullanılır. نافثات ise fiili bir defâ yapan için kullanılabildiği gibi çokça yapan için de kullanılabilir.

Ukad kelimesi ukda’nın çoğuludur. Sihirbazın üfleyip rukye yaparken hazırlamış olduğu tel, ip, kıl gibi şeylerdir. عُقْدَة ve عَزِيمَة kelimeleri kök olarak aynı mânâdadır. Onun için عقدة denildiği gibi عزيمة de denilir. Bu babdan olmak üzere sihirbaza مُعْقِد denilir. Mânâ şöyle olur: İpler üzerine düğüm atıp üfleyen nefislerin veya kadınların şerrinden… النفاثات kelimesinin mârife gelmesi, ya ahd-i hâricî için ya da şerrin onların bütün fertlerine şâmil olması ve kendilerini buna adamalarına işâret içindir.

Burada husûsî olarak zikredilmesinin sebebi ise İbn Abbâs (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anhâ)’dan gelen şu rivâyettir:

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz’e bir yahûdî çocuk hizmet ediyordu. Onda Efendimiz’in tarağından bazı dişler vardı. O dişleri yahûdîlere verdi. Onlar da Allah Rasûlü’ne sihir yaptılar. -Onun için tırnakları kestikten sonra, saç ve sakallardan tel döküldüğünde onları iki veya daha fazla parçaya ayırmak gerekir ki, kimse sihir yapamasın-. Bu işi Lebîd bin A‘sam ve kızları üstlenmişlerdi ki düğümlere üfleyen de o kızlardır. Lebîd onu Erîs kuyusuna gömdü. *Aynü’l-meânî*’de bunun Benî Züreyk kabîlesine âid Zâ Ervân (Zervân) denilen kuyu olduğu bildirilmektedir. Bu hâdise üzerine Nebiyy-i zî-şân Efendimiz hasta oldu. Bir rivâyete göre hastalık altı ay devâm etti. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) Muavvizeteyn[269] sûrelerini indirip sihrin nerede kim tarafından ve ne ile yapıldığını haber verdi.

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz Hz. Ali, Zübeyr ve Ammâr’ı (r.a.) gönderdi. Onlar da kuyunun suyunun boşalttılar, sanki kuyuya kına çalınmış gibiydi. Sonra kuyunun râûnasını açtılar -ki o da kuyunun altına konulan kaya demektir- ve taşın altından tarak dişlerini çıkardılar. Yanında iğne ile dikili olarak üzerine on bir düğüm atılmış bir ip vardı. Onu Efendimiz’e getirdiler. Efendimiz (s.a.) o düğümler üzerine Muavvizeteyn sûrelerini okumaya başladılar. Her bir âyeti okudukça bir düğüm çözülüyor ve Efendimiz rahatlıyordu. Her iki sûre tamamlanınca son düğüm de çözüldü. Allah Rasûlü (s.a.) zincirleri çözülmüş gibi ayağa kalktı. Cebrâil (a.s.) şöyle demeye başladı:

بِاسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ وَاللهُ يَشْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ عَيْنٍ وَحَاسِدٍ

“Sana Allah’ın adıyla rukye yapıyorum, Allah sana eziyet veren her türlü nazar ve hasedden şifâ verir/versin!” Onun için Allah ve Rasûlü’nün kelâmı ile rukye yaptırmak câizdir. İbrânîce, Süryânîce, Hintçe bir takım sözlerle rukye yaptırmak câiz olmadığı gibi onlara inanmak da helâl değildir.

Dediler ki: “Ya Rasûlallah, o habisi öldürmeyelim mi?” Efendimiz de: *“Allah bana sıhhat ve âfiyet verdi. Ben insanlar arasında şerre yol açmak istemem.”* [270]

Âişe (r.anhâ) demiştir ki: *“Rasûlullah (s.a.) kendi nefsi için gazaplanmamış ve intikâm almamıştır. Ancak Allah için olan şeylerde gazaplanmış ve intikam almıştır.”* [271]

Bir görüşe göre düğümlere üflemekten kasıt, çeşitli hîlelerle erkeklerin azimlerini kırmak, onları kararlarından vazgeçirmektir. Bu ifâde, düğümlerin kolay çözülmesi için

üzerine tükürükle üflenmesinden istiâre olarak kullanılmıştır. Buna göre النفاثات (düğümlere üfleyenler) çeşitli tuzak ve hîlelerle erkeklere galebe çalan ve onları görüşlerinden vazgeçiren kadın cinsi demektir. Âyetin mânâsı şöyle olur: Kadınlar, sevgileri erkeklerin kalbinde yer etsin diye onlarla uğraşırlar ve onları bir görüşten başka görüşe çevirirler. Allah -azze ve celle- de Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e onların şerrinden kendisine sığınmasını emir buyurmuştur.

Bil ki, sihir bir takım hayaller göstermekten ibârettir ve Mu'tezile'ye göre aslı yoktur. Şâfiî'ye göre ise ulaştığı kimseye hastalık verir, tıpkı esneyenin ağzından çıkan şey gibidir ve karşıda bulunan üzerinde tesiri olur. Bize göre ise hareketin hızlı ve fiilin latif olmasından dolayı anlaşılamayan şeydir. Bir görüşe göre ise yıldızların husûsiyetlerinin tesîri üzerine binâ edilen bir tılsımdır. Güneşin Firavun'un sihirbazları âsâsındaki civâya tesir etmesi gibi bir şeydir.

Mu'tezile, söz konusu rivâyetin sıhhatini ve Efendimiz (a.s.) üzerinde sihrin tesîrini inkâr etmiştir. Demişlerdir ki: Allah Teâlâ ***"Allah seni insanlardan korur"*** (Mâide 5/67) buyurduğu hâlde bu rivâyet nasıl sahih olabilir? Aynı zamanda bu rivâyeti kabul etmek nübüvvete halel getirir. Diğer taraftan kâfirler ona sihir yapıldı diyerek ayıplıyorlardı. Eğer bu vâkıa gerçekleşmiş olsaydı kâfirler iddiâlarında sâdık olurlar ve bahsedilen kusur Efendimiz (s.a.) için sâbit olurdu. Bunun da olamayacağı mâlûmdur.

Ehl-i Sünnet ise şöyle demiştir: Kıssanın sıhhati, kâfirlerin Efendimiz'e sihir isnâd etmelerinin doğru olmasını gerektirmez. Çünkü onlar kendisine "sihir yapılmış" derken, sihir sebebiyle aklını kaybetmiş olduğunu bundan dolayı da atalarının dînini terk ettiğini söylüyorlardı. Ancak bedeninde acısını hissedeceği bir sihri kimse inkâr etmemektedir.

Hulâsa Allah Teâlâ O'nun nübüvvetine ve aklına taalluk eden husûslarda ona tesîr edip zarar verecek ne bir şeytanı ne bir insanı ne de bir cinnîyi musallat etmemiştir. Ancak beşeriyeti ve bedeni îtibâriyle zarar görmesi, olamayacak bir şey değildir. Efendimiz'e sihrin tesîri, nebî olması îtibâriyle değil insan olması îtibâriyledir ve sâdece bedeni ile alâkalıdır. Diğer insanlara ârız olan sıhhat, hastalık, ölüm, yemek, içmek, def'-i hâcet gibi husûslar bir beşer olması bakımından Allah Rasûlü (s.a.) Efendimiz'e de ârız olur. Beşer olması îtibâriyle sihrin kendisine tesîr etmesi onun nübüvvetine zarar vermez. Eğer nübüvvetle alâkalı bir husûsta sihrin tesiri olsaydı o zaman nübüvvetine zarar verdiği söylenebilirdi. Böyle bir şey de söz konusu olmadı. Nasıl olsun ki?.. Allah Teâlâ nübüvveti ile alâkalı hususlarda birinin kendine zarar vermesinden onu korumaktadır. Nitekim Uhud'da Efendimiz'in dişinin kırılması da ***"Allah seni insanlardan korur"*** (Mâide 5/67) âyeti ile çelişmez.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle geçer: "Sihrin Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'e nüfûz ve tesîrinin hikmeti nedir?" diye sorulursa deriz ki: Bundaki hikmet, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in doğru ve mûcizelerinin sahîh, ona sihir ve kehânet isnâd edenlerin ise yalancı olduğunu göstermektir. Çünkü sihirbazın sihri ona tesîr etmiş ve bazı (dünyevî) işlerini karıştırır olmuştu ve çeşitli acılar çekiyordu. Nebî (s.a.) bunların sihirden kaynaklandığını bilmiyordu. Bu hususta Rabbine çok duâ etti de Rabbi duâsını kabul edip içinde

bulunduğu durumu ona açıkladı. Eğer hârikulâde mûcizeler, düşmanlarının iddiâ ettiği gibi sihir babından olsaydı kendisine yapılan sihri anlamada problem yaşamaz, bunu kendi kendine bertarâf edebilirdi. Allah'a hamd ü senâlar olsun, bu durum O'nun nübüvvetinin en güçlü burhanlarındandır. Nebî (s.a.) hanımları arasından Âişe (r.anhâ)'ya Allah Teâlâ'nın kendisine içinde bulunduğu durumun sihirden kaynaklandığını açıkladığını bildirmişti. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Âişe (r.anhâ)'ya bu dönemde yaklaşamamıştı.

Yahyâ bin Ya'mer'den gelen rivâyette şöyle geçmektedir: Rasûlullah (s.a.) Âişe (r.anhâ)'dan engellenmişti. Uykudayken ya da uyku ile uyanıklık arasında iken yanında iki melek beliriverdi. Biri başucuna diğeri de ayak ucuna oturmuştu. Ayak ucunda oturan diğerine,

- "Şikâyeti nedir" diye sordu. O da,
- "Sihir" dedi.
- "Kim yaptı?" deyince
- "Yahûdî Lebid bin A'sam" diye cevap verdi.
- "Nerede yaptı?" diye sordu.
- "Falanca kuyuda." dedi.
- "Devâsı nedir?" deyince, şunları söyledi:
- "O kuyuya biri gönderilir, dibindeki kayaya ulaşıncaya dek suyu boşaltır. Onu görünce söksün, altında bir bardak vardır ki o boynu kopmuş bir testidir. Bardağın içinde bir ip ve ipin üzerinde iğne ile dikilmiş on bir düğüm vardır. Onları ateşle yakar ve Allah'ın inâyetiyle iyileşir." Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) uyandı. Onların dediklerini anlamıştı. Ali (r.a.)'ı gönderdi...[272] Kıssanın devamı yukarıda geçmişti.

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen bir rivâyet de şöyledir: *"Rasûlullah (s.a.)in vücûdunda bir rahatsızlık olunca sağ avucunun içine "İhlâs" ve Muavvizeteyn sûrelerini okur ve ağrıyan yerine sürerdi"* [273]

Bu âyette saf ve temiz kalplerin akîdelerinin düğümleri üzerine aklî kötülükler ve vehmî şüpheler üfleyerek onlara âdetâ sihir yapan nefsânî evhâmlara ve şeytânî havâtıra işâret vardır. el-Iyâzu billâh (Allah'a sığınırız).

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

5. Ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!

Okuyan kimse burada vakıf yapar sonra da tekbir getirir. Çünkü vâsılda bazı farklı anlamlara yol açılabilir.

Nefsindeki hasedi izhâr edip muktezâsınca şerrin mukaddimelerini tertîb ederek hased ettiği kimseye kavlen ve fiilen zarar vermeye başladığında…

Keşşâf'ta şöyle geçer: Neden kendisinden sığınılan şeylerin bazıları nekre geldiği

hâlde bazıları mârife geldi? Derim ki: Neffâsat kelimesi mârife olarak geldi, çünkü düğümlere üfleyen bütün herkes şerlidir. Gasib kelimesi ise nekre geldi, çünkü her gecede şer olmaz. Bazısında olur, bazısında olmaz. Aynı şekilde her hasetçi de zarar vermez. Hatta hasedin bazısı da mahmûddur, iyidir. O da hayırlardaki haseddir. Hâsid kelimesinden Hz. Âdem'in oğlu Kâbil de kasdedilmiş olabilir. Çünkü o kardeşi Hâbil'e hased etmişti. Hased başkasında bulunan bir hayra üzülmektir.

Fethu'r-Rahmân'da ise şöyle der: Hased nîmeti hak eden kimseden o nîmetin zâil olmasını temennî etmektir. Nîmetin dînî veya dünyevî olması bir şeyi değiştirmez. Nitekim şöyle denmiştir: "Mü'min gıpta eder, kâfir ise hased." [274] Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ateşin odunu yeyip tükettiği gibi hased de hasenâtı yeyip tüketir."* [275] Semâdaki ilk günâh, İblîs'in Âdem (a.s.)'a hased etmesidir. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu Cennetten çıkarmış ve kovmuştur. Böylelikle de o şeytân-ı racîm kovulmuş şeytan olmuştur. Yeryüzündeki ilk günâh ise Kâbîl'in Hâbîl'e hased edip onu öldürmesidir.

Hüseyin bin Fazl -rahimehullah- demiştir ki: Allah Teâlâ bu sûrede şerleri zikretmiş, en son da hased ile bitirmiştir ki, onun en kötü tabiat olduğu ortaya çıksın. İbn Abbas (r.a.) böyle demiştir.

Âlemde hasedden daha kötü bir şey olsaydı,
Bu sûrenin sonunu onunla bitirirdi.
Hasedi ateş olarak kabul et, zîrâ alevlendiğinde,
Lânetlenmiş hasetçiyi o an yakar, kül eder.
Tutalım ki zâhirde tam olarak dindarsın,
Peki, haset içindeyken nasıl Hakk'ı göreceksin?

Bu âyette nefs-i emmârenin kalbe hased edip onun nûrunu söndürmeyi, onu telvîne ve nîmetin zevâline sebep olan nankörlüğe düşürmeyi murâd etmesine işâret vardır. Hadîs-i şerîfte geçtiği üzere Nebî (s.a.) Ukbe bin Âmir'e şöyle demiştir: "Bu gece inen ve misli görülmemiş olan âyetleri görmedin mi? Onlar Felak ve Nâs sûrelerinin âyetleridir.[276] (Görmedin mi, şeklinde tercüme edilen) ألم تر ifâdesi taaccub ifâde eder. Sonra gelen cümle ise taaccübün sebebini beyân etmektedir. Bu iki sûre dışında tamâmında istiâze/sığınma bulunan başka sûre yoktur, ki bu iki sûre de Felâk ve Nâs sûreleridir.

Hadîste bunların Kur'ân'dan olduğuna delil vardır ve bu hadîs İbn Mes'ud'dan gelen ve bu iki sûrenin Kur'ân-ı Kerîm'den olmadığını ifâde eden görüşü reddetmektedir. *Aynü'l-meânî*'de şöyle geçer: Sahîh olan görüş bu iki sûrenin Kur'ân-ı Kerîm'den olduğudur. İbn Mes'ûd'un mushafında bulunmayışı ise bu sûrelerin sürekli insanların dilinde olduğundan unutulma ihtimâlinin kalmaması sebebiyledir.

Bil ki, Abdullah bin Mes'ûd (r.a.)'ın mushafından Ümmü'l-Kitâp Fâtiha ve Muavvizateyn hazfedilmişti. Übey bin Ka'b (r.a.)'ın mushafında ise kunut duâsı ilâvesi

vardı. Zeyd bin Sâbit (r.a.)'ın mushafına gelince o bütün bunlardan sâlim idi. İbni Mes'ûd ve Übey (r.a.)'nın mushafları neshedilmiş olup Zeyd (r.a.)'ın mushafı ile amel edilmektedir. Çünkü Efendimiz (s.a.) her Ramazan ayında Cebrâil (a.s.)'a Kur'ân-ı Kerîm'i bir defâ arz ederdi. Vefât ettiği senenin Ramazan ayında ise iki defâ arz etti. Zeyd (r.a.)'ın mushafı son arza göre olup İbn Mes'ûd ve Übey (r.a.)'nın mushafları öyle değildi. Nebî (s.a.) vefât etmeden önce Zeyd (r.a.)'ın mushafına göre Kur'ân okur ve namaz kırâatinde bulunurdu. İbni Mes'ûd (r.a.) demiştir ki: Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin sayısı yüz on ikidir.

Fakîh, *Bostan*'da demiştir ki: Yüz on iki demesinin sebebi Muavvizeteyn'i Kur'ân-ı Kerîm'den saymamasıdır. Onları mushafına almıyor ve diyordu ki, "Onlar semâdan inmiş olup Âlemlerin Rabbi'nin kelâmındandır. Lâkin Rasûlullah (s.a.) onlarla rukye yapar ve Allah'a sığınırdı." O, bu sûrelerin Kur'ân-ı Kerim'den olup olmadıkları husûsunda şüpheye düştü. Bu sebeple de mushafına almadı.

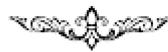
Mücâhid demiştir ki: "Kur'ân sûrelerinin sayısı toplamda yüz on üçtür." Böyle demesinin sebebi Enfâl ve Tevbe sûrelerini tek sûre olarak kabul etmesidir. Übey bin Ka'b da Kunut duâlarını iki sûre kabul ettiği için toplam sûre sayısının yüz on altı olduğunu söylemiştir. Kunut duâlarından müteşekkil olan bu iki sûrenin birincisi 'اللهم إنا نستعينك'den başlayıp 'من يفجرك'de sona erer. İkincisi de 'اللهم إياك نعبد'den başlayıp 'ملحق'da sona erer. Zeyd bin Sâbit ise Kur'ân sûrelerinin sayısının yüz on dört olduğunu söylemiştir ki umum sahâbenin görüşü de budur ve Osman bin Affân (r.a.)'ın mushafında ve diğer şehirlere gönderilen mushaflarda da durum böyledir. Dolayısıyla Muavvizteyn Kur'ân-ı Kerîm'den iki sûredir.

Ebû Muâviye Osman bin Vâkıd'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Babam beni Muhammed bin Münkedir'e gönderip Muavvizeteyn sûrelerinin Kur'ân-ı Kerîm'den olup olmadığını sordurdu. Muhammed bin Münkedir şöyle dedi: Onların Kitap'tan olmadığını söyleyenlerin üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun!

Nisâbu'l-ihtisâb'da da şöyle geçer: Bir kimse Muavvizeteyn dışında bir Kur'ân âyetini inkâr etse kâfir olur.

Ekmel'de geçtiğine göre Süfyân bin Sahtân şöyle demiştir: Muavvizeteyn Kur'ân'dan değildir diyen kimse, İbn Mes'ûd'un te'vîlinden dolayı, kâfir olmaz. Aynı görüş Mutarrizî'nin *Muğrib* isimli kitabında da zikredilmektedir. *Hediyyetü'l-mehdiyyîn* kitabında da şöyle demiştir: "Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olduğunu inkâr etmekle alâkalı meşâyıhın farklı görüşleri vardır. Sahîh olan kâfir olacağıdır."

Melik-i Mennân olan Allah'ın lütfuyla Kur'ân-ı Kerîm'den Felâk sûresi tamam olmuştur.

[267]. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 11; Ebû Dâvûd, Cihâd, 76/2604.
[268]. Tirmizî, Tefsîr, 113-114/1; *Müsned*, VI, 60, 206, 215, 237, 252; Hâkim, II, 589/3989.
[269]. *Kâmûs*'ta zel harfinin kesreli olduğu bildirilmiştir.
[270]. Bkz. Buhârî, Tıb, 47; Müslim, Selâm, 40-43; İbn Mâce, Tıb, 45; İbn Kesir, IV, 574. Bu uzun hâdise muhtelif rivâyetlerden derlenmiştir, bazı cümleleri şiddetli garâbet ve nekâret vardır.
[271]. Bkz. Buhârî, Hudûd, 11.
[272]. Bkz. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 11, Tıb, 47; Müslim, Selâm, 43.
[273]. Bkz. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14, Meğâzî, 83; Ebû Dâvûd, Tıb, 19; İbn Mâce, Tıb, 38; *Muvatta'*, Ayn, 10; *Müsned*, VI, 114, 263.
[274]. Fudayl bin Iyâz'ın sözüdür (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 355/2694).
[275]. İbn Mâce, Zühd, 22; Ebû Dâvûd, Edeb, 44/4903.
[276]. Müslim, Müsâfirîn, 264; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 12; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 25.

سُورَةُ النَّاسِ

114- en-NÂS SÛRESİ

Sûre ismini, ilk âyetinde geçen ve "insanlar" mânasına gelen "nâs" kelimesinden almıştır. Ayrıca "Kul eûzû bi rabbi'n-nâs" ve Felâk sûresiyle birlikte "Muavvizeteyn", "Mukaşkışeteyn" isimleriyle de zikredilmektedir. Altı âyet olup Medine'de nâzil olmuştur.

İNSANLARIN RABBİNE SIĞINIRIM!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ
الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ ﴿٤﴾ اَلَّذ۪ي يُوَسْوِسُ ف۪ي صُدُورِ النَّاسِۙ ﴿٥﴾

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

1-6. De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, *(insan Allah'ı andığında)* pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Melikine *(mutlak sâhip ve hâkimine)* insanların İlâhına sığınırım!

"İnsanların Rabbi" ifâdesiyle onlara fayda sağlayacak şeyleri kendilerine verip zarar verecek şeyleri de kendilerinden def ederek onların mürebbîsi olan ve işlerini elinde tutan kasd olunur.

Kâşânî demiştir ki: Rabbu'n-nâs bütün sıfatları ile birlikte zâttır. Çünkü insan bütün vücûd mertebelerini cem' eden bir varlıktır. Ona vücûd veren ve kemâlini bahşeden Rabbi ise bütün cemâl ve celâl sıfatları kendinde cem' eden zâttır. İnsan önce sıfatları itibariyle Rabbine sığınmışken şimdi ise zâtı îtibâriyle sığınmaktadır. Onun için de bu sûre *Muavvizeteyn*'in ikincisi olarak gelmiştir. Çünkü öncekinde *Hâdî* ismiyle sıfatlar makâmında bir istiâze söz konusu idi. İşte Rabbi bu sığınmadan sonra insanı zât-ı kibriyâsına hidâyet etmiştir. Hadîste şöyle buyrulur: *"Gazabından rızâna, ukûbetinden affına, senden sana sığınırım."*[277] Sıfatlar zâttan yakın olduğu için sıfatlar içerisinden *rızâ* ile istiâzeye başladı. Sonra sıfât-ı ef'âl'den olan *af/muâfât* sıfatı ile devâm etti. Daha sonra yakîni artınca sıfatları terkedip nazarını zâta hasrederek: *"Senden sana sığınırım"* dedi. Bazı âlimler bu hadîsi zikrederken daha alt derecede olan sıfât-ı ef'âl'den daha üst derecedeki sıfât-ı zâta terakkî etmek için af ile istiâzeyi, rızâ ile istiâzeye takdim etmişlerdir.

Bazıları demişlerdir ki: Kim sâdece Allah'a değil başkasına da gözünü gönlünü çeviriyorsa) Allah'ın fiilleri ve sıfatları ile istiâze yapar. Ancak varlıkta Allah'tan başkasını göremeyecek şekilde tevhîd denizine dalanlar ancak Allah'a sığınır, yalnız ona releticâ ederler. Nebî (s.a.) bu birinci makâmdan terakkî edince *"senden sana sığınırım"* demiştir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu sûrede, Allah'a ilticâ edilmesinde işin sona erdiğine delâlet vardır. Allah Teâlâ evvel ve âhirdir. Bütün işler O'na döner. ***"Şüphesiz en son varış, Rabbinedir."*** (Necm, 53/42) Yine burada mîsâk gününde verilen ahdin

unutulduğuna işâret vardır. Eğer insan bu ahdi unutmasaydı, dönmeye ve rücû etmeye ihtiyaç duymaz bilakis dâima Allah'ın himâyesinde olurdu.

مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾

2. İnsanların Melikine *(mutlak sâhip ve hâkimine)* sığınırım!

"Meliki'n-nâs "İnsanların Melik'ine" ifâdesi, atf-ı beyândır. Allah Teâlâ'nın insanları terbiye etme yolunun diğer kralların mülklerinde emirleri altında bulunanları terbiye etmesi gibi olmadığını, bilakis kâmil bir mülk, herşeyi kaplayan bir tasarruf ve herşeye gâlip gelen bir otorite yoluyla olduğunu beyân etmek için getirilmiştir.

Mâlik değil de *Melik* denmesinin sebebi olarak *Mâlik*, kulun sâhib ve mâliki olması bakımından mutlak tasarruf ifâde eder, *Melik*'in tasarrufu ise zorlama ve siyâset gibi farklı bazı açılardan olduğundan mukâyese sahih değildir. Böyle bir mukâyese Hak Teâlâ ile değil de mahlûkât ile alâkalı olarak sahih olabilir. Çünkü Allah Teâlâ için kullanılan *melik* kelimesi mutlak tasarruf ve her açıdan mülkiyet ifâde ettiğinden başkasının melik oluşu Allah Teâlâ'ya kıyaslanamaz. Sıfat ve isimler ancak en kâmil mânâsıyla Allah Teâlâ'ya izâfe edilebilir. Melik kelimesinin mâlik kelimesine tercih edilmesinin vecihlerinden biri de hadîs-i şeriflerin Kur'ân-ı Kerîm'in esrârını açıklıyor, ona tenbihte bulunuyor olmasıdır. Efendimiz'in duâlarından olan bir hadîs-i şerîfte şöyle denilmektedir:

"اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ"

"*Gökleri ve yeri, görünen ve görünmeyen âlemleri yaratan Allah'ım! Ey her şeyin Rabbi ve sâhibi!...*)[278] Bu hadiste "Melik" denilmemiş "Melîk" denilmiştir. Yine müstakil isimler muzâf olan isimlere mukaddemdir. Melîk ismi de Mâlik isminin hilâfına müstakil olarak vârid olmuştur. Muzâf olarak kullanılan isimlerin esmâ-i hüsnâ arasında sayılmaması da bunu desteklemektedir. "Fâliku'l-ısbâh" ***(karanlığı yaran)*** [En'âm 6/96],
"Zi'l-meâric" ***(Yükselme yollarının sâhibi)*** [Meâric, 70/3] ve benzeri isimler bu kabîldendir. Yine büyük kıyâmette ve hayat yolunda yürüyenlerin yolculuk bitip rûh bedenden çekilirken hedefe ulaştıklarına kesin kanâat getirdikleri sırada yaşadıkları küçük kıyâmette, son kertede ahadiyyet kesrete gâlip gelirken Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Bugün mülk kime âiddir? Bir ve Kahhâr olan Allah'a…"*** (Mü'min, 40/17) Mülkün hâkimi melik olmaktadır. Dolayısıyla bu âyet *melik* lafzının daha tercihe şâyân olduğunu göstermektedir. Tekrârdan kaçınmak için bu sûrede değil de sâdece Fâtiha sûresinde *melik* ve *mâlik* okuyuşlarını câiz görmüşlerdir. Dilde Rabb isminin mânâlarından biri de "Mâlik"tir. Bu durum Fâtiha'da aynı anlamda iki lafzın bir arada

kullanıldığını göstermez, çünkü, muhakkik âlimlere göre Fâtiha'da râcih olan Mâlik değil Melik'tir.

❀

3. İnsanların İlâhına sığınırım!

"İnsanların ilâhına" Allah Teâlâ'nın melik oluşunun sâdece insanlara hâkim olmak, onların siyâset işlerini düzenlemek, koruyup kollamak için gerekli tedbirleri almaktan ibaret olmadığını beyân etmek içindir. Yapıp ettikleri sınırlı olan meliklerin aksine O'nun melikliği yaşatma, öldürme, var etme, yok etme gibi her türlü tasarrufa kâdir olmayı gerektiren *ülûhiyyet* üzerine tesis edilmiş *ma'bûdiyet* tarîkıyledir.

Aynı şekilde daha önce işâret ettiğimiz üzere "malikü'n-nâs" ifâdesi "fenâ fillâh" hâline işârettir. "İlâhi'n-nâs" ifâdesi ise "bakâ billâh" hâline işâret olmaktadır. Çünkü ilâh ma'bûd-i mutlaktır. Bu ise bütün sıfatlarıyla beraber olan zâttır. Kul Allah'ta fânî olunca O'nun *Melik* oluşu zuhûr eder. Sonra ubûdiyyet makâmı için Allah onu vücûda ircâ eder/döndürür. Çok vesevese veren şeytanın şerrinden istiâze de böylelikle meydana gelir. Çünkü istiâze vücûdî bir mahal gerektirir. Hâlbuki fenâ hâlinde ne vücûd vardır, ne s, ne vesvese ne de vesveseci… Bilâkis orada enâniyetin vücûduyla bir telvin gerçekleşirse der ki: *"Senden sana sığınırım"*. Allah Teâlâ âbidin vücûduyla ma'bûd olunca, şeytan da o âbidin zuhûruyla zuhûr eder. Nitekim daha önce de onun varlığıyla var olmuştu.

Yine insanlarla takyîd edilmiş rubûbiyet makâmı, melekût âleminin kapısındaki İmama âiddir. Ve o oraya bakar. Orası onun nazargâhıdır. Orası, üç kişinin nâil olduğu üç esmâya has üç hazarâttır. Rabb, Melik ve İlâh hazreti. Ricâli ise iki imam ve kutuptur. İki imam kutbun vezirleri olup sâhibü'l-vakittirler. Mutlak zâtî keşifte kutup münferittir/tektir. Aynı şekilde kutbun solunda bulunan imam da şehâdet âleminin kapısında münferit/tektir ki, sağdaki imamın orada bulunması mümkün değildir. Rubûbiyyet imamı melekûtî varlıklarla beraber olduğu hâlde insanlara nisbet edilmiştir. Çünkü melik diye isimlendirilen ikinci imamın ölümü esnâsında başkalarının aksine onun makâmına vâris olması gerekir.

"İrşâd" kitabında demiştir ki: Bütün âlemler Allah Teâlâ'nın rubûbiyeti, melekûtu ve ülûhiyetine konu oldukları hâlde "insanların ilâhı" denilmesi kendisinden sığınılanın insanlara düşmanlığıyla bilinen şeytanın şerri dolayısıyladır. Onların Allah Teâlâ'nın ubûdiyet ve melekûtüne konu olmalarına vurgu yapılması, şeytanın helâke sürükleme ve tasallutundan kurtarılmalarına işâret içindir. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: ***"Kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin yoktur"*** (Hicr, 15/42). "Muzâfun ileyh"in tekrar edilmesi ise izâfeti daha açık bir şekilde ortaya koymak ve ziyâde takrîr içindir. Çünkü, şerefi olmayan şeye önem verilmez, onun zikri tekrarlanmaz, bilakis

terkedilip bırakılır. Şâir şöyle demiştir:

Nûmanı tekrar tekrar zikret, çünkü onun zikri misktir.

Tekrarlandıkça kokusu yayılır.

İnsanlar mahlûkatının en şereflileri olmasaydı Allah Teâlâ Kitab'ını onların zikri ile sona erdirmezdi.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾

4. O gizlice vesvese verenin şerrinden

Visvâs, vesvese mânâsında isimdir. O da "duyulmadığı için kaçınmanın mümkün olmadığı gizli ses" demektir. Yapı bakımından Zelzele mânâsındaki zilzâl kelimesine benzer. Bu kelimenin masdarı ise kesre ile Visvâs şeklindedir. Masdar ile ism-i masdar arasındaki fark şöyledir: Eğer bir eylemin fâilden sudûru ve mef'ûl üzerinde gerçekleşmesi îtibâra alınıyorsa *masdar* diye, bu haysiyet îtibâra alınmıyorsa *ism-i masdar* diye isimlendirilir. Vesvese, vesvesecinin tekrar ettiği ve muhâtabına vurgulayıp pekiştirerek söylediği bir söz olunca, mânâsındaki bu tekrara karşılık lafzı da tekrarlandı. Visvâs'tan kasıd şeytandır. Çünkü o sesi işitilmeyen, ancak kalbin anladığı gizli bir sözle mâsiyete çağırır. Bunu da Allah'ın rahmeti ile kandırarak, daha çok ömrü olduğunu ve tevbe için daha çok vakti bulunduğunu vehmettirerek yapar. Şeytanın, yaptığı işle isimlendirilmesi yâni onun için müvesvis/vesveseci değil de vesvâs/vesvese denilmesi mübâlağa içindir. Sürekli vesvese verdiği için sanki vesvesenin bizzat kendisi olmuştur. İstiâze/sığınma, vesvese verme sıfatıyla mevsuf şeytandan olmuş da "onun vesvesinin şerrinden … sığınırım" şeklinde bir ifâde kullanılmamıştır. Çünkü istiâzenin şeytanın bütün şerrini içine alması murâd edilmiştir.

Bu sûrede, şeytanı, sıfatlarının en büyüğü, en şerlisi, en tesirli ve fesâdı en yaygın olanı ile vasıflayıp ondan "İlâh" ismine sığınıldı, Felâk sûresinde olduğu gibi başka bir isme sığınılmadı. Çünkü Rahmân'a mukâbil olan ve bütün insânî cem'î sûrete müstevli olan şeytandır. Bütün esmânın sûretinde zuhûr edip o sûretlere girebilir, sâdece Allah ve Rahmân isimleri hâriç. Bu bakımdan Hâdî, Alîm, Kadîr vb. isimlerle istiâze yapmak yeterli olmamıştır. Onun için ihticâb (perdelenme) ve dalâletten sığındığı zaman Felâk'ın rabbine sığındı. Burada ise insanların rabbine sığındı. *"Beni gören gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan benim sûretime temessül edemez"*[279] hadisinin mânâsı da buradan anlaşılıyor. Aynı şekilde şeytan, Efendimiz (s.a.)'in ümmetinden kâmil insanların da sûretine giremez. Çünkü onlar mutlak hidâyet mazharlarıdır.

Bazı büyükler demişlerdir ki: İlkâ; insanın kalbine bir bilgi veya duygu atmak ya sahihtir veya fâsiddir. Sahih olan iki kısımdır: 1. İlim ve irfanla alâkalı İlâhî ve Rabbânî ilkâ, 2. Melekî ve rûhânî ilkâ. İnsanı ibâdete ve içerisinde salâh bulunan şeye sevk eden ikincisidir. Sahih olan bu ilkâya ilhâm denir.

Fâsid olan ilka nefsânî veya şeytânîdir. Nefsânî olanda nefsin hazzı vardır ve *hâcis* diye isimlendirilir. Şeytânî olan ise mâsiyete çağırandır ve *vesvâs* diye isimlendirilir.

Âkâmü'l-mercân kitabında şöyle geçer: Şeytanın insanı dâvet ettiği şey altı mertebedir:

Birinci mertebe, küfür, şirk, Allah ve Rasûlü düşmanlığıdır. Âdemoğlundan bunları elde ederse iniltisi diner ve o kimse için artık yorulmaz, rahata kavuşur. Bu şeytanın kuldan istediği ilk şeydir.

İkinci mertebe, bid'attir. Bid'at iblise mâsiyetten daha sevimlidir. Çünkü mâsiyetten tevbe edilir de o mâsiyet yokmuş gibi olur. Bid'at sâhibi ise bid'atini sahih olarak görür de ondan tevbe etmez.

Üçüncü mertebe bütün türleriyle büyük günahlardır.

Dördüncü mertebe küçük günahlardır. Bunlar bir araya gelince büyür, küçük odunlardan tutuşturulan büyük bir ateş gibi sâhibini helâk eder.

Bbeşinci mertebe sevâbı da cezâsı da olmayan mubahlardır. Aslında onların cezâsı, kendileriyle boş yere meşgul olurken pekçok sevabın kaçırılmış olmasıdır.

Âciz kalırsa altıncı mertebe insanı daha faziletli amelin sevabından mahrum etmek için fazileti az olan amelle meşgul etmektir.

Şeytanlardan biri de abdest şeytanıdır ki, ona *velehân* denir. O da insanları abdest alırken çok su kullanma arzusuna düşüren şeytandır. Efendimiz (s.a.); *"Abdest vesvesesinden Allah'a sığınınız"* [280] buyurmuştur.

Bir şeytan daha vardır ki, onun ismi de *Hınzib* (veya *Hınzeb*)'dir.[281] O da kişiyi namazda ve kırâatte şaşırtan şeytandır.

Ebû Ömer ve Buhârî -rahimehumallah- demişlerdir ki: Vesvesenin aslı ve neticesi on şeydendir:

1- Hırstır ki ona tevekkül ve kanâatle mukabelede bulun.

2- Tûl-i emeldir ki, onu da ecelin âniden geleceğini devamlı hatırlayarak kırıp parçala.

3- Dünyevî şehvetlere dalmaktır ki, buna da nîmetin bir gün mutlaka zevâl bulacağını ve hesâbın uzun süreceğini düşünerek karşı koy.

4- Haseddir ki, onu da adâleti görerek Allah Teâlâ'nın âdil olduğunu, hiçbir kuluna haksızlık yapmayacağını idrâk edip O'nun taksimine rızâ göstererek kır.

5- Belâdır ki, onu da üzerindeki nîmet ve âfiyetleri görerek kır.

6- Kibirdir. Onu da tevâzu ile kır.

7- Mü'minlerin izzet ve şerefini hafife almaktır ki, onu da onlara tâzim ve ihtirâm göstererek kır.

8- Dünya ve övülme sevgisidir ki, onu da ihlâs ile kır.

9- Ululuk ve yükseklik arzusudur ki, onu da huşû ve zillet ile kır.

10- Cimrilik ve pintiliktir ki, onu da cömertlik ve elibollukla yen.

“el-Hannâs”, insan Rabbini zikrettiği zaman geri durma âdeti olan, demektir.

Anlatıldığına göre evliyâullahtan biri Allah Teâlâ’dan şeytanın nasıl insana yaklaşıp vesvese verdiğini kendisine göstermesini istemişti. Allah Teâlâ da insanın yapısını ona bir billur sûretinde gösterdi. İki omuzu arasında da kuş yuvası gibi bir ben vardı. Hannâs, filin hortumu gibi hortumu olan bir domuz sûretinde gelip insanın bütün etrafını yoklamaya başladı. İki omuzu arasına gelip kalp istikâmetine doğru hortumunu soktu ve ona vesvese verdi. O sırada insan Allah’ı zikredince arkasına saklandı. Zaten hannâs diye isimlendirilmesinin sebebi de budur. Çünkü kalpte zikrin nûru hâsıl olunca sırtını dönüp kaçar. Bu ilâhî sırdan dolayı Rasûlullah (s.a.) iki omuzu arasından hacamat yaptırır ve bunu emrederdi.[282] Cebrâil (a.s) kendisine bunu, şeytanın kullandığı maddeyi ve unsuru zayıflatmak ve gözetleme alanını daraltmak için tavsiye etmişti. Çünkü onun vesvesesi damardaki kan gibi insanın içinde dolaşır. Efendimiz (s.a.)’in nübüvvet mührünün iki omzu arasında olması da şeytanın vesvesesinden korunmuş olduğuna işârettir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Allah ona karşı bana yardım etti de o müslüman oldu”* [283] Yani Allah Teâlâ Efendimiz (s.a.)’e nübüvvet mührü ile yardım etti, şerh-i sla onu te’yid edip ismet-i külliye ile onu husûsî kıldı da onun yanında bulunan şeytan Müslüman oldu. Oysa Âdem (a.s)’ın şeytanı Müslüman olmamıştı. Zaten bundan dolayı da ona vesvese vermişti.

Şeytan bedenlere girebilir, çünkü o latif bir cisimdir. Her ne kadar esasında ateşten yaratılmış olsa da yakıcı değildir. Çünkü ateş havâ ile karıştığında oluşan terkip, insanın terkibi gibi, öncekinden farklı husûsî bir karışım olur. *Vesvâs* ifâdesinde hissî ve hayâlî kuvvetten hâsıl olan vesveseye işâret vardır. *Hannâs* ifâdesinde ise bu iki kuvvetin mertebesinden sonra gelen vehmî kuvvete işâret vardır. Bu vehmî kuvvet, mukaddimeleri ortaya koymada akla yardımcı olur. İş neticeye varınca akla vesvese vermek ve onu şüpheye düşürmek için geri çekilir. Buna benzer olarak,

Ölü cansızdır.

Cansızdan korkulmaz.

Dolayısıyla ölüden de korkulmaz, şeklindeki bir kıyasta vehim akla muvâfakat etse de yine de ölüden korkulacağına hüküm verir. Akıl ve vehim neticeye ulaştıklarında vehim geri çekilir ve neticeyi inkâr eder.

ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ﴿٥﴾

5. ***(Allah’ın zikrinden gâfil olduklarında)*** **insanların sadrına vesvese veren…**

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “en-Nas” demek en-nâsî demektir ki **“Çağıran çağırdığında”** (Kamer, 54/6) âyetinde olduğu gibi sondaki yâ hazf edilmiştir, kalp, ruh ve sır ile Allah’ı zikretmeyi unutan… demektir.

İsm-i mevsûl, sıfat olarak mecrûrdur. Dolayısıyla Hannâs kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz. Ya da vesvese vereni zemmetmek için mansûb veya merfû da olabilir. Bu durumda "Hannâs" üzerinde vakıf yapmak güzel olur.

Allah Teâlâ Hazretleri evvelâ onun vesvesesini sonra da o vesvesenin mahallini zikretmiştir ki, o da insanların slarıdır. *"İnsanların slarına vesvese verir"* sözündeki sırrı düşün. Allah Teâlâ "İnsanların kalplerine…" demedi. S, kalbin sâhası ve evidir. Kalbe vâridât oradan girer. Önce sda toplanır, oradan kalbe geçer. Bu meyanda s ana giriş kapısı ile ev arasında bulunan avluya benzer. Kalpten de irâde ve emirler sadra çıkar. Sonra da askerlere dağılır. İşte şeytan kalbin sahası olan bu sadra girer ve kalbe ilkâ etmek istediklerini oradan ilkâ eder. O slara vesvese verir de bu vesveseler slardan kalplere geçer.

Bazı hakikat erbâbı demişlerdir ki: Kalbin görme, işitme, koku alma, tatma ve dokunma duyuları gibi beş melekî emîri vardır ki, bunlara *havâs*/hâssalar denir. Ayrıca rûh-ı hayvânî, rûh-ı hayâlî, rûh-ı fikrî, rûh-ı aklî ve rûh-ı kudsî gibi beş tane de melekûtî emîri vardır ki, bunlara da *ervâh* denilir. Emr-i ilâhî kalpten bu emîrlerden birine gelince hakikatine göre kendine gelen bu emre uymaya koşar. Havâtır ve vesveseleri de buna kıyâs et! İnsanın azmi onlardan her birini dışarıya çıkarır ve duyular ve kuvveler vâsıtasıyla onları icrâ eder.

"Fî sudûri'n-nâs" sözü, şeytanın cinlerin slarına vesvese veremediğini gösterir.

Âkâmu'l-mercân'da demiştir ki: Cinnînin cinnînin sadrına vesvese verdiği, insanın içine girer gibi içine girdiği ve insanın kanının dolaşması gibi onun içinde dolaştığına dâir herhangi bir delil vârid olmamıştır.

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

6. ***(O şeytan)*** **gerek cinden, gerek insandan** ***(olsun)*****.**

Âyet-i kerimede geçen "cinne" kelimesi cin topluluğu demektir. "min" harf-i cerri الذي يوسوس'nun beyânıdır. Vesvese verenin insan ve cin olmak üzere iki tür olduğunu açıklar. Nitekim En'âm sûresi 112. âyette *"İnsan ve cin şeytanları"* buyrulmaktadır. Cin şeytanı nasıl bazen vesvese verip bazen saklanıyorsa insan şeytanı da aynı şekildedir. Çünkü bâtıl fikirler ortaya koyar ve kendisini şefkatli bir nasihatçi sûretinde gösterir. Eğer dinleyen onu kınarsa geri çekilir ve vesveseyi bırakır. Yok eğer kabul ederse daha aşırı şekilde yüklenir.

el-Es'iletü'l-Mukhame isimli eserde şöyle denir: Kim başkasını bir bâtıla çağırır da çağrılan kimse o bâtılı kalbinde tasavvur ederse bu vesvese olur. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *"Nefsinin insana verdiği vesveseyi biz biliriz"* [Kâf, 50/16]. O halde insanın kendi nefsine vesvese vermesi mümkünse başkasına vermesi de mümkündür. Vesvesenin hakikati şahıslara göre değişmez. İnsanların slarına cinler yönünden onların

gaybı bildikleri ve zarar ve fayda verdikleri şeklinde vesvese verir. İnsanlar cihetinden de kâhinler ve müneccimler gibi kimselerin aynı şeyi yaptığı vesvesesini verir.

"Cinne" ifâdesinde gizli örtülü kuvvetlere işâret vardır. Çünkü cinler gizli oldukları için bu ismi almışlardır. "Nâs" ifâdesinde ise zâhir kuvvetlere işâret vardır. Çünkü "Nâs" kelimesi zuhûr etmek, ortaya çıkmak mânâsındaki "înas" kelimesinden gelmektedir. Nitekim âyet-i kerimede ***"Bir ateş gördüm"*** [Tâhâ, 20/20] buyrulmaktadır.

Bu makamda güzel bir latife vardır. Buna göre birinci sûrede kendisine sığınılan zât, bir sıfatla mezkûrdur. O da felakın Rabbi sıfatıdır. Kendisinden sığınılan şey ise üç tür âfettir. Onlar da gâsik/gece, neffâsât/sihirbazlar ve hâsid/hasetçi'dir. Bu sûrede kendisine sığınılan zât, üç sıfatla mezkûrdur. Onlar da Rab, Melik ve İlâh'tır. Kendisinden sığınılan şey ise bir âfettir. O da vesvesedir. Mâlumdur ki, matlup ne kadar mühim ve ona rağbet ne kadar fazla olursa tâlibin onu talep etmeden önceki senâsı daha fazla olur. Önceki sûrede matlup bedenin söz konusu âfetlerden selâmetiydi. Bu sûrede ise dînin şeytanın vesvesesinden selâmetidir. O hâlde bu iki sûrede şu husûsa dikkat çekilmiş oluyor: Dînin şeytanın vesvesesinden selâmeti her ne kadar tek bir iş olsa da, en büyük murâd ve en mühim matluptur. Bedenin söz konusu âfetlerden selâmetine gelince, âfetler her ne kadar çok olsa da önceki kadar mühim değildir.

Âkâmu'l-mercân'da şöyle denir: Nâs sûresi, bütün günah ve mâsiyetlerin sebebi olan şerden istiâze/Allah'a sığınmadır. O da insanın içinde bulunan; dünya ve âhiretteki bütün cezâların sebebi olan şerdir. Felak sûresi kulun nefsine zulüm sebebi olan şerden istiâzedir ki, bu dışarıdan gelen bir şerdir. İlk şer mükellefiyete konu olmaz ve terkedilmesi istenilmez. Çünkü insanın kesbinden değildir. İkinci şer ise mükellefiyete konu olur ve kendisine nehiy taalluk eder yasaklanır.

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.) her gece yatağına girdiğinde iki avucunu birleştirir, Felak ve Nâs sûrelerini okuyarak onlara üflerdi. Sonra bunlarla vücudundan yetişebildiği yerleri sıvazlardı. Elleriyle sıvazlamaya başı ve yüzü üzerinden başlar, vücûdunun ön kısmını da sıvazlardı. Bunu üç defa tekrar ederdi."[284]

Ebû Tâlib Mekkî (k.s)'un *Kûtu'l-kulûb* kitabında şöyle geçer: Kul, şu duâyı dersinin anahtarı yapsın:

أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونَ

"Koğulmuş şeytanın şerrinden Semî ve Alîm olan Allah'a sığınırım. Rabbim şeytanların vesveselerinden sana sığınırım. Rabbim onların yanımda bulunup beni saptırmalarından sana sığınırım" yapsın. Sonra Nâs sûresini, akabinde de Hamd (Fâtiha) sûresini okusun. Her sûreyi bitirdiğinde de şunu desin:

صَدَقَ اللهُ تَعَالَى وَبَلَّغَ رَسُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَللّٰهُمَّ انْفَعْنَا

وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ

"Allah Teâlâ doğru söylemiş ve onun Rasûlü (s.a.) de tebliğde bulunmuştur. Allah'ım onunla bize fayda ver ve bize onu mübârek kıl. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a âiddir. Hayy ve Kayyûm olan Allah'tan mağfiret dilerim" desin.

Yahûdilerin büyük âlimlerinden **Abdullah bin Selâm**'ın sorularından biri de şu idi:

"–Ya Muhammed, Kur'ân'ın başlangıcı ve sonu nedir, bana haber ver?"

Rasulullah (s.a.) Efendimiz de şöyle cevap vermişti:

"–Başlangıcı بسم الله الرحمن الرحيم*, sonu* صدق الله العظيم*'dir."*

O da, "Doğru söyledin" dedi.

Harîdetü'l-acâib'de şöyle geçer: Yani, okuyucu bunu hatim esnâsında söylemelidir. Değilse Kur'ân'ın sonu Nâs sûresidir.

Kur'ân'ın "bâ" harfi ile başlayıp "sin" harfi ile bitmesinde Farsça "Bes/yeter" ifâdesine işâret vardır. O da "Hasb/yeter" demektir. Yani iki harf arasında sana verdiklerimiz iki kâinat için sana yeter, mânâsına gelir. Nitekim **Hakîm Senâî** (r.a) şöyle demiştir:

Neden Kur'ân'ın evveli "bâ" sonu ise "sîn" oldu?

"Dîn yolunda rehber olarak sana Kur'ân bes (yeter)!" demek istiyor.

Kadîr Mevlâm kendisini te'yîd eylesin, fakîr (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'e besmele ile başlayıp onu "en-Nâs" ile bitirmesinde, kelâmın ilâhî mertebelerin en sonuncusu olması gibi insanın da kevnî mertebelerin en sonuncusu olmasına işâret vardır. Çünkü kevnî mertebelerin başlangıcı akl-ı evveldir. Sonu ise insandır. O mertebelerin toplamı hece harfleri kadardır. İlâhî mertebelerin evveli hayattır. Sonuncusu ise kelâmdır. Onun için de doğan çocukta ilk ortaya çıkan sıfat hayattır. Bu da cenin iken olur. Son ortaya çıkan ise kelâm/konuşmadır. O da vaz' olunmuştur Çünkü Allah Teâlâ Âdem (a.s)'ı kendi sûretinde yaratmıştır. Kur'ânî kelâmın evveli Allah'ın ismidir. O mebde-i evveldir. Sonu ise nâs/insanlardır. Çünkü insan son mazhardır. Mübtedî, öğrenme bakımından derece derece yükselir ve en son mebde-i evvele ve onun ism-i âlîsine ulaşır. Müntehî ise tilâvet bakımından nüzûl eder ve en son alt tabakadaki insana ulaşır. Hakikati şudur: Allah Teâlâ celâen açık olarak mebde'dir. İsticlâen/açığa çıkarma açısından da müntehâdır. O bidâyetsiz evvel ve nihâyetsiz âhirdir.

İbn Kesîr (r.a)'ten şöyle rivâyet olunmuştur: Kişi Kur'ân hatminin sonunda Nas'a ulaştığında Fâtiha sûresini ve Kûfî sayıma göre Bakara sûresinin ilk beş âyetini okur. Çünkü böyle yapan kimse el-hâllü'l-mürtehil/menzile varıp yeniden yola çıkan diye isimlendirilir. Yani o kırâatinde hatmin sonuna varmış ve şeytanın burnunu yere sürtmek için hemen yeni bir hatme başlamış olur. İbn Kesîr ve diğerlerinin kırâatinde Müslüman beldelerde bu şekilde amel edildi.

Ahmed bin Hanbel (r.a)'in, Nâs sûresini okuyarak hatmini bitiren kimsenin hemen

duâ etmesi gerektiği, hatmi bitirdikten sonra başka bir şey okumanın müstehap olmadığına dâir görüşü bazı eserlerinde zikrolunmaktadır. Müstehab olduğuna dâir bir görüş de yine kendisinden rivâyet edilmiştir.

Irak meşâyıhı Kur'ân hatmedilirken İhlâs sûresinin üç defa okunmasını uygun görmüşlerdir. Ancak hatim farz namaz içerisinde oluyorsa sûreyi tekrar etmez. Şöyle denilmiştir: "Bir kişi Kur'ân'ı bitirdiği esnâda orada bulunan kimse, sanki ganimet dağıtımı yapılırken orada bulunan kimse gibidir. Birisi başından Kur'ân okumaya başlarken orada bulunan kimse de sanki Allah yolunda bir fethe katılmış gibidir."[285] **İmam Buhârî** (r.a)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Her hatimde müstecâb bir duâ vardır. Kişi Kur'ân-ı hatmettiğinde melek onun iki gözü arasından öper. Hatim esnâsında mağfiret olunacağından şüphe eden kimse için mağfiret yoktur. İmam Ahmed, hatim esnâsında duâ etmenin müstehap olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde selef âlimlerinden bir grup da bu görüştedir.

Dua yaparken kişi ellerini semâya kaldırıp, Allah'a karşı boyun bükerek, duâsının kabul olacağına inanarak arzu ettiği duâyı yapar. Duâda secî' yapmaya; yâni şiir gibi kâfiyeli cümleler kurmaya çalışmaz, bilakis bundan uzak durur.[286] Duadan önce ve sonra Allah'a senâda bulunur ve Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e salât u selâm getirir. Duayı bitirince iki elini yüzüne sürer.

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in **Ali bin Ebi Tâlib**'e Kur'ân-ı Kerîm hatmi esnâsında şu duâyı yapmasını emrettiği rivâyet olunmaktadır: *"Allah'ım senden huşû ehlinin huşûunu, yakîn ehlinin ihlâsını, ebrar kullarla refîk olmayı, îman hakikatlerini hak etmeyi, her türlü hayrı elde edip her türlü günahtan selâmette kalmayı, rahmetinin bana vâcip olmasını, mağfiretine nâil olmayı, Cenneti kazanmayı ve Cehennemden kurtulmayı dilerim."* [287]

Mûsânnifin oğluna âid **Cezerî Şerhi**'nde şöyle geçmektedir: Kişinin duâsında ısrarcı olması ve mühim hususlarda ve kapsayıcı ifâdelerle duâ etmesi gerekir. Bu duâların çoğunun veya tamamının âhiretle alâkalı hususlarda, Müslümanların işleri, sultanlarının ve diğer idârecilerinin ibâdetlerde muvaffak olmaları, dînî emirlere muhalefetten korunmaları, iyilik ve takvâda yardımlaşmaları, vazifelerini bihakkın yapabilmeleri, düşmanlarına ve diğer muhâliflerine gâlip gelmeleri için olması gerekir.

Rasûlullah (s.a.)'in Kur'ân hatminde yaptığı duâlardan biri de şudur: *"Allah'ım Kur'ân-ı Azîm'le bana merhamet et, onu bana imam, nûr, hidâyet ve rahmet kıl. Allah'ım ondan unuttuğumu bana hatırlat, ondan bilmediğimi bana öğret, gece gündüz onu okumayı bana nasib et. Ya Rabbe'l-alemîn, onu bana hüccet kıl."* [288]

Ebü'l-Kâsım eş-Şâtıbî (r.a) Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettiğinde şu duâyı okurdu: Allah'ım biz senin kulun köleniz, anne-babalarımız da senin kulun kölendir. Bize senin hükmün geçer, senin kazân bizim için adâletin ta kendisidir. Allah'ım sana âid her isimle, kendini isimlendirdiğin veya yarattıklarından birine öğrettiğin veya Kitâb'ında bir şekilde indirdiğin ya da katında sâdece senin bildiğin başkalarına bildirmediğin

isminle senden diliyoruz… Kur’ân’ı kalplerimizin baharı, slarımızın şifâsı, hüzün ve dertlerimizin ilacı, nimet verdiğin peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraber sana, Naîm cennetlerine, Dâru’s-Selâm’a sevkeden kumandanımız eyle. Rahmetinle nasîb eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi!

Fakîr (**Bursevî**) ellerini Kadîr Mevlâ’ya açıp şöyle der: Allah’ım ukûbetinden muâfâtına, gazabından rızâna ve senden sana sığınırım. Ben seni hakkıyla övemem. Sen kendini nasıl övmüşsen öylesin. Bana verdiğin vaadi yerine getirdin. Sen vaadinden asla dönmezsin. Benim rüyamı gerçekleştirdin. Keder hapishanesinden beni çıkararak bana ihsânda bulundun ve o sırada bana şöyle hitab ettin: “İste vereyim!” Ben de isteğimin gâyesini rızan kıldım. Bu hizmetimi kabul ettiğini bana müjdeledin de dedin ki: ***“Rabbi onu en güzel kabulle kabul etti.”***[289] Ben sana nimetin tamama ermesi ve lütfun kemâl bulması için duâ ediyordum. Rabbim, sana (ettiğim) duâ sâyesinde hiç bedbaht olmadım.[290] Kalan şu kısa ömrümde de bundan önce verdiğin nimetlerin ve lütufların kat be-katını nasîb eyle ve âkıbetimi hayır, hidâyet ve nûr kıl, her türlü iyilik, saâdet ve sürûru nasîb eyle! Bütün hayırların anahtarı, karanlık vakitlerde kurbet menzillerine gidenlerin kandili Nebiyy-i Nebîhi’ne ve önderlerimiz olan onun âl ve ashâbına ve onlara tâbi olan büyüklere salât eyle!

İşte bu şekilde Rûhu’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân isimli kitabın yazımı takriben vahyin iniş süresi kadar bir zamanda tamamlanmış oldu.

Çünkü kader sopası beni yeryüzünün dört bir tarafına dağıttı. Uzun seferlerin elleri beni enine boyuna çekiştirdi. Neticede Allah Teâlâ beni tamamlama makâmına getirdi. Bu şekilde Allah’ın izniyle hem önünden hem de arkasından görebilen Peygamber Efendimiz (s.a.)’in hicretinin 1117. senesinin Cemaziyelevvel ayının 14’ü Perşembe günü/11 Eylül 1705 milâdi tarihinde tamama erdi. Tarihiyle alâkalı nazmen şöyle dedim:

إِنَّ مِنْ مَنِّ جَنَابِ ذِي الْمَنَّانِ   خَتَمَ تَفْسِيرُ الْكِتَابِ الْمُسْتَطَابِ

قَالَ فِي تَارِيخِهِ حَقِّي الْفَقِيرُ   حَامِدًا لِلّٰهِ قَدْ تَمَّ الْكِتَابُ

وَقُلْتُ بِحِسَابِ الْحُرُوفِ الْمَنْقُوطَةِ   وَقَعَ الْخَتْمُ بِجُودِ الْبَارِي

Lütuf sâhibi Allah Teâlâ’nın lütfuyla
Kitâb-ı müstedâb’ın hoş kitabın tefsiri sona erdi.
Onun târihi hakkında Fakîr Hakkî
Allah’a hamdederek dedi ki: Kitap tamam oldu,
Ben de noktalı harflerin hesabıyla dedim ki
Allah Teâlâ’nın lütfuyla sona erdi.

(ق: 100 + خ : 600 + ت: 400 + ب: 2 + ج: 3 + ب: 2 + ي: 10 = 1117)
Onların duâlarının sonu Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur, sözüdür.

---

[277]. Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvûd, Vitr 5; Tirmizî, Deavât 112; Nesâî, Tatbîk 47, 71; İbn Mâce, İkâme 117; *Muvatta’*, Kur’ân 31; *Müsned*, I, 58, 96, 118, 150.

[278]. Ebû Dâvûd, Edeb 100-101/5067; Tirmizî, Deavât 14/3392; *Müsned*, I, 9, 10, 11.

[279]. Buhârî, İlim, 38.

[280]. Benzer bir ifâde için bkz. Tirmizî, Tahâret, 43/57.

[281]. Müslim, Selâm, 68.

[282]. Bkz. Ebû Dâvûd, Tıb, 4; İbn Mâce, Tıb, 21.

[283]. Müslim, Münâfikîn 69, 70; Tirmizî, Radâ 17; Nesâî, Nisâ 4; Dârimî, Rikâk 25, 66; *Müsned*, I, 257, 397, 401.

[284]. Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân 14; Müslim, Selâm 51; Ebû Dâvûd, Edeb 98; Tirmizî, Duâ 21; İbn Mâce, Duâ 15; *Muvatta’*, Ayn 10.

[285]. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417, IX, 308.

[286]. Nitekim İbn Abbâs (r.a) bu hususa işâretle şöyle demiştir: “Duada secîden kaçın. Zira ben, Rasûlullah (s.a.) ve ashâb-ı kirâm devrinde yaşadım, onlar böyle bir şey yapmıyorlardı.” (Buhârî, Deavât, 20)

[287]. Bu rivâyetin “münker” olduğu söylenmiştir. Yani uydurma bir rivâyet olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzân*, III, 509/3218.

[288]. Irâkî bu rivâyetin “mu‘dal” olduğunu söyler. Yani senedinden birbiri ardınca iki veya daha fazla râvi düşmüştür, bu sebeple de çok zayıftır. Bkz. *Tahrîcu ehâdîsi İhyâi Ulûmi’d-Din*, II, 694.

[289]. Âl-i İmrân, 3/37.

[290]. Meryem, 19/4.